

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЯ

ИЗВОРИ
ЗА
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

FONTES
HISTORIAE BULGARICAE

XXV

СОФИЯ . 1981

ACADEMIA LITTERARUM BULGARICA
INSTITUTUM HISTORICUM

FONTES LATINI
HISTORIAE BULGARICAE

IV

EDIDERUNT

*MIHAIL VOJNOV, VASSIL GJUZELEV, STRAŠIMIR LIŠEV,
[MARIA PETROVA], BORISLAV PRIMOV*

CURANTIBUS

*VASSIL GJUZELEV, STRAŠIMIR LIŠEV,
[MARIA PETROVA], BORISLAV PRIMOV*

SERDICAЕ . 1981

IN AEDIBUS ACADEMIAE LITTERARUM BULGARICAE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЯ

ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ

ЗА
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

IV

СЪСТАВИЛИ

МИХАИЛ ВОЙНОВ, ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ, СТРАШИМИР ЛИШЕВ, МАРИЯ ПЕТРОВА,
БОРИСЛАВ ПРИМОВ

ПОД РЕДАКЦИЯТА НА

ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ, СТРАШИМИР ЛИШЕВ,
МАРИЯ ПЕТРОВА, БОРИСЛАВ ПРИМОВ

СОФИЯ . 1981

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

9415.01/06

127

9415.02/03/0931

ОТГОВОРЕН РЕДАКТОР

ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ

DE EDITIONE CURAM AGEBAT

VASSIL GIUZELEV

11424/31

Окръжна библиотека
гр. ПАЗАРДНИК

УВОД

Настоящият т. IV „Латински извори за българската история“ е плод на дългогодишна работа. При съставянето му и неговата подготовка за печат през различни етапи взеха участие Стр. Лишев, Г. Цанкова-Петкова, В. Гюзелев, Б. Примов, М. Войнов, М. Петрова, Г. Батаклиев, Д. Ангелов, Р. Дамянова, Ал. Тончев, А. Данчева, Кр. Гагова, Цв. Чолова и Б. Николова.

В тома са включени общо 42 исторически извора. Това са писмени паметници на латински език, писани в различни страни и на различни места (папската канцелария, Венеция, Рим, Унгария, Хърватия, Германия, Франция, Италия, Англия, Норвегия, Чехия, Полша и др.) от XII до края на XIII в. Те съдържат сведения за историята на България, българския народ и българските земи от образуването на българската държава (края на VII в. до края на XIII в.). Тези извори са различни по жанр, характер, съдържание, местопроизход, народностна принадлежност на авторите и достоверност на съдържащите се в тях данни. В преобладаващата си част те са излезли под перото на представители на католическото духовенство от Европейския Запад.

По-голямата част от изворите в този том за пръв път се публикуват в превод на български език и стават достояние на специалистите и интересуващите се от средновековното българско минало. Въвеждането им в активно научно обращение ще способствува за разширяването на познанията и представите на съвременното историографско дирене върху него. Някои извори съдържат богати и интересни сведения, които не се намират другаде; други само допълват или детайлизират данните на известни извори; трети — без да съдържат подробен фактически материал, дават отклик на някои важни събития от средновековната българска история и по този начин свидетелствуват за значението, мястото и ролята на България и българите в историята на средновековна Европа.

С оглед на една по-правилна класификация от извороведческа гледна точка публикуваните в тома извори са обособени в два дяла, като вътрешната им подредба е върху основата на хронологическия принцип. И този том, както и предишните, съдържа оригиналния латински текст и българския превод на изворите. Поместените изцяло или в отделни извадки извори са снабдени с увод и обяснителни бележки. В уводите се дават кратки сведения за изворите, техния етнически и социален произход, живот и дейност, за достоверността на съдържанието им и за тяхното значение като исторически извор. Дадени са данни и за досегашните издания на публикуваните паметници и библиография на писаното върху тях или на досегашното им използване главно в българската историография. Обяснителните бележки към отделните текстове са сравнително кратки и съдържат най-необходимите данни и посочвания за ориентация на читателя при идентификацията на споменати имена на селища, личности и термини, за хронологията на събития и понякога за съществуващите различни становища в историческата литература. Посочването на отделни изследвания в коментара е сведено до минимум. Ориентиращ характер с оглед на изследователската работа има помещеният в края на тома списък на използваната литература, и то главно върху проблеми от историята на България и Европейския Югоизток в края на XII—XIII в. и историята на босомилството. В нея главно са отразени изследванията на българската медиевистика и

някои по-общи и по-значими изследвания на чуждестранни историци и филолози. В този именно смисъл публикуваната библиография не претендира за пълнота.

В първия дял на тома са включени извори, които имат документален характер и са излезли от папската, императорските, кралските и други канцеларии (официални писма, донесения на пратеници и списъци). Това са писмата на римските папи Хонорий III (1216—1227), Григорий IX (1227—1241) и Инокентий IV (1243—1254), на латинския константинополски император Хенрих (1207—1216), унгарския крал Бела IV (1235—1270), венециански донесения от 1228 г., донесение на папските пратеници в Никея от 1234 г. и списъци на българския църковен диоцез в папската канцелария. Тези извори имат стойността на непосредствено отражение на станалите събития и са от първостепенна важност в научното дирене. По отношение на достоверността на съдържащата се в тях информация те в значителна степен превъзхождат наративните извори за историята на България и Балканския полуостров през първата половина на XIII в.

Вторият дял на тома е значително по-обемен и включва извори с наративен характер (хрониките, истории, разкази, описания, летописни бележки, съчинения с богомилски или антибогомилски характер и др.). Най-многобройни са западните хроники, които са ценен извор за кръстоносните походи, чиито участници са минали през българските земи, за взаимоотношенията на българската държава с Латинската Константинополска империя (1204—1261), Унгария и другите европейски страни и за отделни събития от вътрешнополитическата история на България (Хроника на Бурхард и Конрад от Урсберг, Касински летопис, Англиканска хроника на Радулф, Цекански летопис, Историческа антология на Роджер от Вандовер, Летопис на Огериј Панис, Хроника на манастира „Монте Серено“, Филипида на бретонца Вилхелм, Милански летопис, Норвежка история на Снори Стурлусон, Голям Шефтларски летопис, Хроника на Рикардо от Сан Джермано, Хроника на Вилхелм Андrenски, Хроника на монаха Алберик от манастира „Троа фонтен“, Хроника на Егидий Орвалски, История на манастира Сенон от монаха Ришар, Соасонски летопис, Делата на императори и папи от Тома Етруск, История на епископите в Салона и Сплит от архидякон Тома, Хроника на Мартин Опавийски, История на унгарците на Симон де Кеза, анонимна Историческа антология, Хроника на Гийом от Нанси и Хроника на манастира „Св. Петър Сенонски“). Значителна част от тези хроники са били написани в различни манастири на Западна Европа и наред с факти от историята на тези манастири и отделни западни страни дават и сведения от общата европейска история, между които и сведения за българите и обитаваните от тях земи. В редица случаи изложението им за българската история е компилативно и е изградено върху основата на по-стари летописни известия. Понякога техните автори имат независима и много ценна информация, която липсва в други източници (Алберик, архидякон Тома, Гийом от Нанси и др.). Едно от най-често отразяваните събития е разгромът на латинския император Балдуин I (1204—1205) от българите в битката край Одрин (14 април 1205 г.) — един факт, който е направил поразително впечатление в цяла Западна Европа.

Изключително ценна информация за различни събития от българската история се съдържа в поместените немногочислени летописни бележки, църковни слова и други литературни произведения от XII—XIII в. (Корчулански кодекс, Филипида на бретонца Вилхелм, Словото на Готие Корню за пренасянето на трънения венец на Исус Христос, Жална песен на Рожер, Словото на Венецианския аноним от 1267 г.).

Основни извори с наративен характер, които предлагат уникална информация за българската история в периода от втората половина на XII до края на XIII в., са описанията и пътеписите от различни католически монаси (главно доминиканци и францисканци) на източноевропейските земи и народи (Описание на Светата земя от Йоан от Вюрцбург, Описание в Торинския кодекс и Пътешествие из източните страни от Вилхелм Рубрук от 1253 г.). Специално внимание заслужава пътеписът на монаха Вилхелм Рубрук, който тук за пръв път е преведен на български език в по-голямата си част. Този пътепис-

доклад дава ценни сведения за България и съседните ѝ държави и народи и особено за татарската Златна орда — един изключителен политически фактор в историята на Източна Европа през XIII—XIV в.

Подробни данни за еретическите движения и за влиянието на богомилството върху еретическите движения и учения в Западна Европа се съдържат в Тайната книга, Видение Исаево, съчинението на Райнер Саккони и в редица папски писма. Макар и използвани нееднократно в нашата и чуждестранната историография, тези паметници при тяхното внимателно и критично използване дават възможност за коригиране на редица остарели и погрешни гледища и представи. Тяхното публикуване сред паметници от същия период ще даде възможност за разкриване на контекста им, а също така и за открояването на българския принос в европейската ересиярхия, особено през XIII в.

Авторите на поместените в тома извори имат различен произход и социално положение. В преобладаващата си част те принадлежат към западното духовенство или пък са представители на светската феодална аристокрация. Този факт е от важно значение при разбирането и интерпретирането на данните, съдържащи се в техните писания. Техният социален произход и класова принадлежност своеобразно са рефлектирали върху характера и съдържанието на сведенията им.

Осведомеността и достоверността на авторите за отделни събития и исторически лица е различна. Безспорна е историческата достоверност и стойност на официалните документи, както вече по-горе бе посочено. Достоверни са съчиненията на кръстоносците и пътешествениците, които са минали през българските земи и са предали в редица случаи своите непосредствени впечатления. Характер на второстепенна историческа информация имат някои извори от втора и трета ръка, които са преписани или заимствувани от по-стари исторически съчинения или хроники. Това е посочено в съответните уводни бележки и трябва да се има пред вид от ползващите тома читатели. Все пак дори и в такива случаи техните съчинения свидетелствуват за значението на отделни събития от българската история и за интереса на западноевропейската общественост към тях и към нашата страна през средните векове.

От изложеното дотук става ясно, че поместените в този том извори могат да бъдат окачествени като ценен източник за разрешаване на редица проблеми от средновековната българска история или допринасят за по-пълното осветляване на някои спорни или все още неразрешени въпроси. От тези проблеми по-специално внимание и отбелязване заслужават следните: отношенията между западните кръстоносци и българското население; отношенията на българската държава с Латинската империя, Унгария и някои други държави; политиката на папството спрямо българската държава и църква; татарските нашествия на Балканския полуостров и в България и нейните отношения със Златната татарска орда; степента и обсегът на влиянието на българското богомилство върху еретическите движения и учения в Западна Европа; мястото и значението на България и българите в западноевропейската католическа книжнина.

Накрая смятаме за важно, че публикуването на тома се предлага в навечерието на великата за нас българите 1300-годишнина от основаването на българската държава и може да се смята като скромнен принос в нейното ознаменуване.

Показалецът на личните и географските имена бе изработен от Цв. Чолова и Б. Николова; списъкът на използваната литература и съкращенията — от В. Гюзелев.

Имената на съставителите са дадени по азбучен ред.

Приятен дълг за нас е да изразим своята благодарност на всички, които взеха участие при подготовката за печат и обсъждането на този том с труда си и с ценните си бележки и препоръки.

А. ПИСМА, ДОНЕСЕНИЯ И СПИСЪЦИ EPISTOLAE, RELATIONES ET NOTITIAE

СПИСЪЦИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕН ДИОЦЕЗ В ПАПСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ

След сключването на унията между България и Римската църква през 1204 г. българският църковен диоцез попаднал под формалната папска юрисдикция и бил включен в списъците на апостолическата канцелария. Това е намерило отражение в два списъка. Първият е съставен наскоро след сключването на унията, по всяка вероятност в самата 1204 г., а вторият, макар и да е запазен в книга от 1380 г., възпроизвежда напълно първия (с незначителни изменения), поради което може да бъде смятан с право за негов късен препис. Двата списъка показват една интересна градация по установен каноничен ред, която не е била досега правилно интерпретирана.

ИЗДАНИЯ: A. J. Weidenbach. *Calendarium historico-christianum medii et novi aevi*. Regensburg, 1855; G. E. Rie. *Der Liber cancellariae apostolicae vom Jahre 1380 und Stilus palatii abbreviatus Dietrichs von Nieheim*. Leipzig, 1888.

КНИЖНИНА: V. Gjuzelev. *Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (IX—XIV Jh.)*. — BHR, IV, 1977, 1, p. 43; A. I. Kuzev. *Drei falsche topographische Identifizierungen*. — In: *Studia in honorem Veselini Beševliev*. Sofia, 1978, p. 525—527.

NOTITIAE EPISCOPATUUM DIOCESES BULGARIAE IN LIBRIS CANCELLARIAE APOSTOLICAE

1. *Notitia episcopatum diocesis Bulgariae saec. XIII*

In Bulgaria:

- 936. Trinoviensis archiepiscopus, qui est primas.
 - 937. Archiepiscopus Velesbudiensis.
 - 938. Archiepiscopus Prosthlyviensis.
 - 939. Episcopus Scopiensis.
 - 940. Episcopus Pizriensis.
 - 941. Budinensis.
 - 942. Lovisiensis.
 - 943. Brunziberensis.
- (Weidenbach, p. 276—277)

СПИСЪЦИ НА ЕПИСКОПИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ДИОЦЕЗ В КНИГИТЕ НА АПОСТОЛИЧЕСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ

1. *Списък на епископствата в Българския диоцез от XIII в.*

В България:

- 936. Архиепископът на Търново, който е примас.¹
- 937. Архиепископът на Велбъжд.
- 938. Архиепископът на Преслав.
- 939. Епископът на Скопие.
- 940. Епископът на Призрен.
- 941. [Епископът] на Видин.
- 942. [Епископът] на Ловеч.²
- 943. [Епископът] на Браничево.

2. *Notitia episcopatum diocesis
Bulgariae saec. XIV*

Isti sunt episcopi Bulgariae:
Tornoviensis archiepiscopus, qui est pri-
mas.

Archiepiscopus Velesbudiensis.
Archiepiscopus Prosthaviensis.
Scopiensis.
Prizriensis.
Budinensis.
Lovisiensis.
Brunziberensis.
(Erlor, p. 39—40)

2. *Списък на епископствата в Българския
диоцез от XIV в.*

Тези са епископите на България:
Архиепископът на Търново, който е
примас.

Архиепископът на Велбъжд.
Архиепископът на Преслав.
[Епископът] на Скопие.
[Епископът] на Призрен.
[Епископът] на Видин.
[Епископът] на Ловеч.
[Епископът] на Браничево.

¹ Всички изброени в двата списъка архиепископи и епископи в диоцеза България с изключение на епископа на Ловеч се споменават и в преписката на папа Иннокентий III с българите — вж. ЛИБИ, III, с. 307—373. Същевременно при една съпоставка с данните за българските митрополити, архиепископства и епископства от първата половина на XIII в. се вижда, че редица от тях не фигурират в списъците на папската канцелария. Вероятно са били включени само онези, които са признали унията с Римската църква.
² И в двата списъка погрешно е написано Lornsiensis вм. Lovisiensis и това е заблудило някои изследвачи относно съществуването на Ломска епископия през Средновековието. Допуснатата грешка бе исправена от Ал. Кузев в посочената му статия.

ИМПЕРАТОР ХЕНИХ

Хенрих Фландърски е вторият по ред император на създадената в 1204 г. като резултат от Четвъртия кръстоносен поход Латинска империя на мястото на временно унищожената тогава Византийска империя. Той бил брат на първия император Балдуин (1204—1205). На 14 април 1205 г. Балдуин бил пленен от българите в нещастната за латинците Одринска битка и бил изпратен от цар Калоян в Търново. Тогава неговият брат Хенрих поел ръководството на империята. В продължение на повече от година той бил регент (*moderator imperii*), понеже съществувала надежда, че плененият император може да се върне. Когато се узнало за смъртта на Балдуин в български плен, Хенрих бил коронясан на 20 август 1206 г. за император. Той стоял начело на империята до смъртта си в 1216 г., проявил ценни качества — организаторски дарби, дипломатически способности, качества на добър военачалник, смелост и самообладание — и успешно преодолял трудностите за империята, обградена от всички страни с враждебни сили.

От император Хенрих са запазени няколко писма, които представляват ценен исторически извор за българската история. Тук са поместени изцяло две негови писма и трето със съкращения, писани съответно през 1206, 1208 и 1212 г. Те съдържат важни сведения за българо-латинските отношения от 1205 до 1212 г. В тях се включват, на първо място, данни за военните действия между българи и латинци при Калоян и Борил, за действията на българските феодални владетели на Македония и Родопската област Стрез и Слав, а също и сведения за външнополитическото положение на България по това време.

Осведомеността на Хенрих върху събитията е безспорна. Трябва да се има пред вид, че той изразява мнението на ръководството на империята и затова оправдава всички политически ходове на Латинската империя и подчертава своите военни заслуги. От друга страна, трябва да се обърне внимание и на това, че писмата са писани до папа Инокентий III и до близки и приятели във Фландрия с цел да се предизвика съчувствие и да се получи помощ от западния феодален свят за Латинската империя.

ИЗДАНИЯ: *Epistola de varia Latinorum in Imperio fortuna*, a. 1206 in: E. Martène et U. Durand. *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*. T. I, p. 1073 sq.; Bouquet. *Recueil des historiens de Gaules et de la France*, t. XVIII, p. 527—529; 530—533; *Epistola de quatuor imperii hostibus a se pervictis* a. 1212; E. Martène et U. Durand. *Thesaurus novus anecdotorum* I, p. 821 sq.

Първото и последното писмо са издадени главно по J. A. C. Buchon. *Recherches et matériaux pour servir à l'histoire de la domination française aux 13-e, 14-e et 15-e siècles dans les provinces démembrées de l'empire grec à la suite de la IV-e croisade*. 2. partie. Paris, 1840, p. 153—156, 211—213. В досегашното издание на Martène et Durand J. Longnon е забелязал някои грешки и е направил някои корекции, като е използвал друг неизползуван преди него ръкопис № II, 1146 също от Bibliothèque royale de Bruxelles. Вж. J. Longnon. *La campagne de Henri Hainaut en Asie Mineure en 1211*. — *Bulletin de la classe de Lettres et de sciences morales et politiques de L'Académie royale de Belgique*, t. XXXIV, 1948, p. 442—452. Второто писмо е издадено главно по: *Litterae Henrici Constantinopolitani imperatoris ad dominum papam de debellacione Voullae apud Philipopolim*, PL, t. CCXV, coll. 1522—1523.

На последното писмо е направил въз основа на Брюкселския ръкопис някои корекции G. Prinz ing. Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges. München, 1972, p. 104, 125.

КНИЖНИНА: За писмата специално и за автора им вж. Св. Георгиев. Писмата на латинския император Хенрих като извор за българската история. — В: Сборник в памет на проф. Ников. ИБИД, XVI—XVIII, 1940, с. 115—125; R. L. Wolff. Baldwin of Flanders and Hainaut, First Latin Emperor of Constantinople, Speculum, 27, 1952, p. 289—292; G. Prinz ing. Der Brief Heinrichs von Constantinopel von 12. I. 1212, Byz. v. XLIII, 1973, p. 395—431.

HENRICI IMPERATORIS LATINORUM. EPISTOLAE

ПИСМА НА ЛАТИНСКИЯ ИМПЕРАТОР ХЕНРИХ

1. *Henricus imperator fratri suo Gaudefrido scribit ut imperio Constantinopolitano succurrat*

1. *Император Хенрих пише на своя брат Готфрид да окаже помощ на Константинополската империя*

Henricus, Dei gratia, fidelissimus in Christo imperator a Deo coronatus, Romanorum moderator et semper augustus, carissimo fratri suo Gaudefrido, sancti Amati de Duaco preposito, salutem et fraterne dilectionis affectum.

Quantum honorem quantamve gloriam terra Flandrie et Hainonie, totaque progenies nostra in eternum in captione Constantinopolitani imperii sit adepti, non solum in terram nostram, verum etiam per quatuor mundi climata, divina potentia credimus esse delatum; et hoc a Domino factum est, et est mirabile in oculis nostris, cum unus persecutus est mille et duodena milia fugarent et transmoverent. Nullis etiam predecessoribus nostris tantam contulit gloriam et honorem, quantam domino et fratri nostro Balduino imperatori et nobis tradidit et donavit: de quo tanto ipsi Domino, e quo omnis virtus et victoria venit, immensas tenemur grates referre, quanto, nullis meritis nostris precedentibus, de tam magno et excellentissimo imperio ex insperato victoriam dedit. Et quia non minor est virtus quam querere parta tueri, licet Deus miraculose nobis tradiderit imperium Romanum, non tamen illud possumus absque consilio et auxilio amicorum nostrorum conservare, praesertim cum

Хенрих¹, по божия милост най-верен в Христа, коронясан от бога император, ръководител на римляните и винаги август, изпраща на своя най-скъп брат Готфрид, председател на Св. Абат де Дуако, поздрав и му изразява братската си обич.

Каква голяма чест и каква голяма слава спечелиха во веки земята на Фландрия и Ханония² и целият наш род чрез завладяването на Константинополската империя³, вярваме, че е било разпространено от божиято могъщество не само в нашата страна, но дори из четирите краища на света. Всичко това беше извършено от бога и е чудно за очите ни, когато един преследва, хиляда и дванадесет хиляди да бягат и да се преместват. На никого от нашите предшественици обаче [бог] не даде толкова голяма слава и чест, колкото дари и подари на нашия господар и брат император Балдуин⁴ и на нас. Затова ние дължим да отправим най-голяма благодарност на самия господ, от когото идва всяка храброст и всяка победа, защото без каквито и да било наши предишни заслуги неочаквано ни даде победата над такава голяма и прекрасна империя.⁵ Не по-малка добродетел е да се стремим да запазим завоюваното, отколкото да го спечелим. И макар бог по чуден начин да ни предаде Римската империя, ние не можем да я запазим без съвет и помощ от страна на нашите приятели, особено когато върху тях повече, отколкото върху всички други представители на цялото

¹ Писмото е писано през септември 1206 г., може би по-малко от един месец след коронясването на Хенрих за император. ² Фландрия и Ханония били графства, владени от фамилията на Балдуин и Хенрих. Самият Балдуин, преди да стане император, бил техен граф. ³ Става дума за завладяването на Константинопол и унищожаването на Византия през 1204 г. от участниците в Четвъртия кръстоносен поход. ⁴ Балдуин, първият император на Латинската империя от 1204 до 1205 г. ⁵ Т.е. Византийската империя.

eis pre omnibus aliis totius christianitatis incumbat manu tenere et defendere prefatum imperium, ad honorem Dei et nostre propagationis exaltationem et gloriam, ad ulciscendum sanguinem domini et fratris nostri imperatoris et aliorum consanguineorum nostrorum ac principum crudeliter effusum.

Ad hec Fraternitati Vestre credimus non latere qualiter, peccatis nostris exigentibus, dominus imperator Constantinopolitanus Balduinus, frater et predecessor noster, occisa et capta magna parte suorum (quod sine cordis amaritudine et dolore maximo dicere non possumus), a Commanis in bello ante Andrinopolim captus fuerit et detentus, et a Iohannicio, sancte crucis inimico, crudeliter incarceratus. Postmodum, cum principes et barones et milites, nos in imperii baiulum (bail) elegissent, egressi ab urbe regia cum exercitu nostro, civitates et castella plurima que nobis rebellia fuerant, imperio subiugavimus, et, munitis marchis nostris, circa festum sancti Remigii Constantinopolim reversi fuimus. In munitione vero cuiusdam civitatis que Rossa dicitur, Theodoricum de Tenremonde, utique strenuum et discretum, cum multis militibus et servantis reliquimus; et dum morarentur ibidem circa purificationem beate Marie, nunciatum est eis Blacos prope Rossam castrum quoddam occupasse: qui de Rossa de nocte recedentes armati, Blacos quos illic invenerunt occiderunt, et, castrum defecto, cum preda et equitibus Blacorum versus civitatem suam redire. Quibus recedentibus ex insidiis prope Rossam occurrit multitudo Blacorum et Commanorum, et, congressu facto ex utraque parte, pro dolor! ultione divina, nostri fere omnes occisi sunt vel capti; illi vero quibus custodia civitatis commissa fuerat, circiter 40 milites,

християнство е легнало задължението да укрепват и защищават гореспоменатата империя за слава на бога, за честта и въздигането на нашия род, за отмъщаване жестоко пролятата кръв на нашия господар и брат императора⁶ и на другите наши роднини и князе.

При това смятаме, че не е тайна за теб, братко, как поради извършените от нас грехове господарят Константинополски император Балдуин, нашият брат и предшественик, след като беше избита и пленена голяма част от неговите войници (това не можем да кажем без сърдечна болка и най-голяма скръб), бе заловен и задържан от куманите в битката пред Адрианополис⁷ и бе жестоко хвърлен в затвор от Йоанниций⁸, неприятел на светия кръст. След това князете, рицарите и бароните избраха нас за ръководител на империята⁹, ние излязохме от Константинопол¹⁰ с войската си и подчинихме под властта на империята много градове и крепости, които бяха въстали срещу нас,¹¹ и след като укрепихме своите гранични земи, около празника на свети Ремигий се завърнахме в Константинопол. В укреплението на един град, който се казва Роса¹², оставихме заедно с много рицари и сержанти Теодорих от Тенремонде, човек особено решителен и забележителен. Докато те пребивавали там, около празника на очистенето на св. Мария, им било съобщено, че власите¹³ били завзели някаква крепост, намираща се близо до Роса. Нашите излезли от Роса една нощ въоръжени, избили власите, които намерили там, разрушили крепостта и се отправили обратно за своя град с плячка и с влашкия обоз. Когато те се връщали, близо до Роса се появили из засада множество власи и кумани. И двете страни започнали сражение и за нещастие, по божие наказание, почти всички от нашите били избити или пленени.¹⁴ А тези, на които била поверена охраната на града, на брой около четиридесет ри-

⁶ Балдуин. ⁷ Одринската битка между българите начело с Калоян и латинците начело с Балдуин станала на 14 април 1205 г. Българите са имали на своя страна и кумани. Вж. подробно описание и посочвания на извори и литература у Б. Примов. Жофроя дьо Вилардуен. Четвъртият кръстоносен поход и България. ГСУ, ИФФ, т. XLV, 1948/49, кн. 2, с. 81—87. ⁸ Йоханица или Йоанниций е българският цар Калоян (1197—1207). ⁹ Хенрих Фландърски е бил управител или регент на империята (moderator imperii) от 1205 до 1206 г., докато латинските барони и венецианците се уверили, че император Балдуин е вече умрял като пленник на Калоян в Търново. ¹⁰ Хенрих предприел първия си поход през лятото на 1205 г. ¹¹ Тук се споменава за въстанието на гръцкото население в Тракия през пролетта на 1205 г. То било подготвено и проведено в съюз с българския цар Калоян, който по същото време нахлул с войската си в Тракия и нападнал латинските гарнизони. Съюзът за общи военни действия бил сключен към края на зимата през 1205 г. Вж. G. Villehardouin. La Conquête de Constantinople. Ed. E. Faral. T. II. Paris, 1939, 331—333, р. 140—144; срв. В. Златарски. Гръцко-български съюз през 1204/1205 г. Год. Соф. унив. Истор.-филолог. фак., т. VIII—IX, 1912—13, с. 1—23; Б. Примов. Гръцко-български съюз в началото на XIII в. — ИПр, IV, 1947, кн. 1, с. 22—39. ¹² Роса (Rossa, Rusa, Russion, Roussion) е днес Руской до Кешан, в Източна Тракия, Турция. ¹³ Под власи се разбират българи, кумани и власи. Срв. Б. Примов. Създаването на Втората българска държава и участието на власите. — В: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Изследвания. Т. I (XII—XIX в.). С., 1965, с. 9—54. ¹⁴ Сражението станало на 31 януари 1206 г. Вж. за подробности — Villehardouin. Op. cit., т. II, р. 212—214. Срв. Б. Примов. Жофроя дьо Вилардуен, с. 100.

de nocte cum servantis suis recedentes ad nos sani rediere. Et sic Dominus flagello flagellum adjaciens, meritis nostris perversis exigentibus, ibi vultum indignationis sue nobis ostendit.

Inter hec autem et alia infortunia nostra, cum Philippopolim, civitas maxima et munitissima, terre Iohannicii vicina, ad mandatum imperatoris Balduini fratris, et predecessoris nostri, Reinerium de Trit virum famosissimum in dominum recepisset, auditis infortuniis nostris, contra cum dolose insurrexit: et tandem a civibus civitatis extra eam eiectus, in quoddam castrum (Stenimachon) iam dicte civitatis vicinum, quod ante callide premuniverat, labore non modico mediante, cum suis paucis tamen se recepit. Postmodum dicti cives pacem cum Iohannicio iuraverunt; deinde malitiam eius presentientes ab eius dominio se subtrahentes, unum ex se ipsis imperatorem creaverunt. Quod factum cum ad Iohannicium pervenisset, Iohannicius cum infinita Blacorum et Commanorum multitudine ad prelibatam civitatem veniens, eam obsedit. Cives vero eius, minime resistere potentes, tam civitatem quam se ipsos, interposito tam ab eo quam ab eius patriarcha iuramento super hoc, quod nullam eis vel civitati inferret molestiam, voluntati eius exposuerunt. Qui dum potestatem super eos haberent, civitatem ingressus, religionem iuramenti, sicut de consuetudine habet, contemnendo, quoscunque in civitate invenit, e maiori usque ad minimum, diversis tormentorum generibus affecit, nobiles universos quosdam suspendio, quosdam aqua bullienti, quosdam aliis tormentorum penis, que vix ab homine excogitari possent, subiiciens, nequiter inte fecit. Deinde omnes

цари, през нощта се изтеглили заедно със сержантите и здрави и живи се върнаха при нас. И тъй бог, нанасяйки удар след удар, заради извършените от нас лоши постъпки ни показа там израза на своето недоволство.

Между това последваха други нещастия за нас. Филипопол, много голям и много добре укрепен град, намиращ се близо до земята на Йоаниций, по нареждане на нашия брат и предшественик император Балдуин беше приел като владетел много известния мъж Рене дьо Три¹⁵. Като чул за нашите нещастия, градът коварно застанал срещу него.¹⁶ И най-после, отхвърлен от гражданите на града извън самия град, Рене дьо Три, след като положил немалко усилия, се оттеглил заедно с малцина от своите хора в някаква крепост Станимака¹⁷, съседна на споменатия вече град, която той бе преди това твърде добре укрепил. Споменатите жители [на Филипопол] сключиха след това мир с Йоаниций. Оттогава нататък те, предугаждайки неговото коварство, постепенно се оттеглиха от неговата власт и издигнаха едного¹⁸ измежду своите за свой управител. След като това стана и Йоаниций узна, той дойде с безбройно множество власи и кумани до града, за който се бнеха, и го обсади. А жителите на този град, понеже можеха да окажат съвсем незначителна съпротива, предоставиха на неговата воля както града, така и своята съдба. Междувременно бе положена клетва както от него, така и от страна на неговия патриарх, че няма да се случи никаква беда нито на тях самите, нито на града. Йоаниций обаче веднага след като придоби власт над тях, влезе в града и пренебрегвайки, както е съвсем обичайно за него, клетвата си пред бога, подложи на различни видове мъчения тези, които намери в града — от най-възрастните, та до най-невръстните¹⁹, а всички знатни коварно погуби — някои наказа с обесване, други попари с вряла вода, трети подложи на други мъчения и страдания, които едва ли могат да се понесат от някой смъртен. След това

¹⁵ Рене дьо Три се настанил във Филипопол (дн. Пловдив) през ноември 1204 г. Вж. Б. Примов, Жюфроя дьо Вилардуен, с. 72—73. ¹⁶ Става дума, на първо място, за латинското поражение при Одрин, което развързало ръцете на жителите на Пловдив. Събитията в града се развили през юни 1205 г. ¹⁷ Рене дьо Три се укрива в Станимашката крепост. За събитията в Пловдив, които доведоха до неговото бягство, вж. Б. Примов, Българи, гърци и латинци, в Пловдив през 1204—1205 г. Ролята на богомилите. — Изв. Бълг. истор. дружество, кн. XXII—XXIII, 1948—1949, с. 145—158. ¹⁸ Това е бил пълководецът Алексий Аспнет, който станал управител на Пловдив след оттеглянето на Рене дьо Три. Вж. Nicetas Choniata. Historia. Ed. Bonn, p. 829, 8—9. ¹⁹ Настоящото сведение за жестокото отношение на Калоян към пловдивското население се потвърждава от Жюфроя дьо Вилардуен и Никита Хониат. Относно развоя на събитията в града преди идването на Калоян Хенрих не е добре осведомен и не разкрива някои съществени неща. Така например той не пише, че в града се оформили две групи — едни от жителите, българската партия, искали да преминат под властта на Калоян, а другите, гърците, отказвали да сторят това. В. Н. Златарски. История. Т. III. С., 1940, с. 236. В. Примов, Българи, гърци и латинци в Пловдив, с. 145—158.

plebeios tam masculos quam feminas in terram suam mittens, civitatem funditus subvertit, et paulo post cum 100 000 hominum et eo amplius, ut pote Blacorum et Commannorum, qui cum omni lege careant, Saracenis deteriores sunt, universam Romaniam discurrens, tam castra quam civitates, quarum habitatoribus tam super securitate quam et fidelitate iuramentum prestiterat, prosternens, tandem Didimoticum obsedit, et, nobilibus omnibus quos vi vel fraude opprimere potuit interfectis, universos plebeios cum universa preda sua et omnibus eorum mobilibus in Blaciam transmisit.

Cives vero de Andrinopoli et de Didimotico, qui ei primitus iuraverant, eius nequitiam et infidelitatem considerantes, nuncios suos ad nos cum citius destinaverunt, nobis ex parte sua pacem, subiectionem et perseverantem concordiam offerentes, nos vero qui eos ad amorem nostrum reciperemus, immo in brevi succureremus, casum terre imminentem procul dubio presentientes, quicquid in nos deliquerent eis benigne remisimus. Ad hec, consilio cum consiliariis et baronibus inito, super exitu nostro deliberavimus, et de communi consilio nostro regiam civitatem exeuntes, minimo tamen comitatu suffulti, prodicionem semper Grecorum dubitantes, inimicum nostrum innumera multitudo gentium munitum, versus Didimoticum quem iam fere expugnaverant, festinanter fuimus insecuti. Qui, adventum nostrum presentiens, castrum quod obsederat derelinquens, in fugam cum universo exercitu suo se convertit. Nos vero, divino fulti subsidio, Andrianopolim et maximam partem Bulgarie transeuntes, usque ad castrum in quo Reinierus de Trit quasi incarceratus morabatur, in manu potenti viriliter fuimus insecuti, et ibidem, tam per nominatum Reinierum quam per certos nuncios et famam publicam, quod nefande et nequiter dominum et fratrem nostrum imperatorem, et universos quos de nostris captivos tenebat (quod sine cordis amaritudine dicere non possu-

отведе в страната си всички незнатни както мъжете, така и жените, срина града до основи и после потегли с войска от 100 000 души, и то повече власи и кумани. А те, като не зачитат никакъв закон, са по-долни и от сарацините. Йоаниций плъзна с войската си по цяла Романия²⁰, срина както крепостите, така и градовете, на които крепели беше дал клетва за ненападение и вярност²¹. Най-после той обсади Димотика²² и след като изби всички знатни, които успя да подчини със сила или с измама, откара във Влахия заедно с цялата своя плячка всички незнатни с всичките им движими имуществва.

При това жителите на Адрианопол и Димотика, които първи му бяха дали клетва, като видяха неговото коварство, изпратиха при нас, колкото можаха по-скоро, свои пратеници и ни предложиха от своя страна мир, покорност и трайно приятелство, а ние трябваше да ги приемем под наша закрила и в кратко време да им се притечем на помощ. Предвиждайки, че е съвсем неизбежно покоряването на страната, макар и да се бяха провинили пред нас, ние ги отпратихме благосклонно. Като свикахме съветниците и бароните във връзка с тези въпроси, ние обсъдихме как да излезем от това положение. По наше всеобщо решение ние напуснахме Константинопол, съпроводени от малка войска, като все още подозирахме гърците в предателство. А нашият враг беше силен с безбройното множество на хората си. Ние бързо се отправихме към Димотика, която противникът почти беше завладял. Врагът, забелязвайки нашето пристигане, изостави крепостта, която обсаждаше, и се оттегли в бягство с цялата си войска. А ние, опряни на божията помощ, като преминахме Адрианопол²³ и голяма част от България²⁴, го преследвахме храбро чак до крепостта, в която пребиваваше почти като затворник Рене дьо Три.²⁵ Там именно узнахме достоверно както от споменатия Рене, така и от сигурни пратеници, пък и от мълата, че неприятелят на Христовия кръст Йоаниций бе безбожно и коварно убил нашия брат императора²⁶, както и всички от нашите, които беше задържал в плен (това ние не можем да спо-

²⁰ Под Романия тук се разбират балканските владения на Латинската империя и преди всичко Тракия чак до Цариград и Беломорието. ²¹ Имат се пред вид гаранциите, които Калоян дал на гърците при сключването на съюза през зимата на 1205 г. ²² Дидимотика или Дидимотейхон, днес гр. Димотика. Тук става дума за отмятането на гърците от съюза им с българския владетел. ²³ Хенрих IV се насочил направо към Адрианопол, където пристигнал на 27 юни с цел да пресече пътя на българите. ²⁴ Т.е. част от Южна България. ²⁵ До Станимака поради разногласия сред латинците на 17 юли 1205 г. стигнала само една част от латинските войски начело с император Хенрих IV. На това писмо противоречи сведението на Вилардуен, че император Хенрих IV не е достигнал Станимака. ²⁶ Сигурни данни, че Балдуин е убит, няма. В Cambridge Medieval History, t. VI, се приема, че е загинал в пленничество. За подробности по този въпрос вж. Б. Примов. Ж. Вилардуен, с. 118—119. Г. Цанкова-Петкова. Българо-гръцки и българо-латински отношения при Калоян и Борил. — ИИИ, XXI, 1970, с. 154.

mus) Iohannicius crucis inimicus interfecerat, veraciter didicimus. Deinde dicto Reinerio et sano et incolumi viriliter recuperato, de communi baronum nostrorum consilio, apud Constantinopolim, quibusdam de nostris, paucis tamen, in Andrianopoli terre adiacentis ob munitionem relictis, cum maximo triumpho, per Dei gratiam sumus reversi.

Verum, cum principes et barones et totus populus Francie in Constantinopolitano imperio commorantes de obitu imperatoris essent certificati, et iugiter videretur Iohannicius cum multitudine magna Blacorum et Commannorum universam discurrere Romaniam et castella civitatesque destruere circumquaque, petebant instanter caput habere et rectorem: qui, de consilio domini Benedicti, venerabilis cardinalis, apostolice sedis legati, ad patriarcham accedentes, postulaverunt ab eo ut nobis daret coronam, presertim cum nullus esset in imperio Romano cui de iure dari oportet, nisi nobis. Patriarcha vero una cum populo Venetorum, licet in principio contra nos disputaret, tamen ad persuasionem domini venerabilis cardinalis, apostolice sedis legati, cuius patrocinium et favorem semper invenimus gratia sua nobis et toti imperio non modicum esse paratum, et ad nostram et baronum nostrorum instantiam, dominica post Assumptionem beate Marie, nos in imperatorem benigne et coronavit et iniunxit. Sane die tertia post coronationem nostram, veraciter audivimus Iohannicius terram nostram iterato intrasse, et cum innumera populi multitudine Andrianopolim obsedis. His auditis, cum exercitu nostro, modico tamen, regiam exivimus civitatem; et cum predictae civitati appropinquassemus, prenominate curie et sancte romane ecclesie inimicus dictam civitatem fugiens quam citius dereliquit. Nos vero, in compositione presentium adhuc eum per Bulgariam insequabamur, de eius deiectione et exaltatione nostra, divina mediante gratia et amicorum nostrorum subsidio, confidentes. Ergo ut ipsum imperium possemus ad honorem et obedientiam sancte romane ecclesie et salutem totius christiani-

менем без горчивина на сърцето). След това, когато споменатият Рене беше мъжествено спасен здрав и невредим, той се върна по общо решение на нашите барони в Константинопол, а ние, като оставихме някои от нашите войници, макар и малко на брой,²⁷ в земите около Адрианопол за отбрана на крепостите, се завърнахме по божия милост с голям триумф.

Когато графовете и бароните и целият народ на Франция, който пребиваваше в Константинополската империя, се увериха в гибелта на императора и понеже съществуваше непрекъсната опасност Йоаниций да нахлуе с голямото си множество от власи и кумани по цяла Романия и да разруши навред крепостите и градовете, те настоятелно молеха да имат вожд и управител. По съвета на господин Бенедикт²⁸, почитания кардинал, легат на апостолическия престол, те се обърнаха към патриарха²⁹ и поискаха от него да даде короната на нас, още повече, че в Романската империя нямаше никой друг, комуто тя по право да принадлежи освен на нас. Патриархът, който отначало заедно с венецианците наистина се изказваше против нас, сетне бе убеден от уважавания господин кардинал, легат на апостолическия престол, чието покровителство и благоволение винаги сме имали.³⁰ Той неведнъж е проявявал своята милост към нас и към цялата империя. И така по наше и на бароните ни настояване, в неделята след Успение на блажената владчица Мария той ни благослови за император и ни короняса и ни облече във власт.³¹ Още на третия ден след нашата коронация ние достоверно узнахме, че Йоаниций отново е навлязъл в нашите земи и е обсадил с безбройно множество Адрианопол.³² Като разбрахме това, ние напуснахме Константинопол с нашата, макар и малка войска. Когато се приближихме до гореспоменатия град, гореказаният враг на папската курия и на светата римска църква изостави този град, като бягаше, колкото може. А ние, като прегрупирахме наличните си военни сили, го преследвахме нататък през България, уверени, че ще го прогоним и победим с божията милост и с помощта на нашите приятели.

След всичко това, за да можем да управляваме тази империя за чест и послушание към светата римска църква и за бла-

²⁷ Теодор Врана с гърците и 40 франкски рицари е останал в Одрин и Димотика за тяхната отбрана.
²⁸ Бенедикт е сменя предшния кардинал легат Петър Капуано. ²⁹ Т.е. Томазо Морозини. ³⁰ Тук се имат пред вид противоречията между венецианските и другите кръстоносци. По този въпрос вж. и следващата бележка. ³¹ Хенрих, който е бил 30-годишен, е коронясан от новия латински архиепископ Томазо Морозини в църквата „Св. София“ на 20 август 1206 г. G. Prinz, р. 46, приема, че това е станало на 6 август 1206 г. ³² Т.е. на 23 август 1206 г. Нападението на Калоян заваряло Теодор Врана неподготвен. Градът бил разрушен.

tatis genere. Fraternitati Vestre mandamus, monemus et sicut possumus exoramus, quatenus non solum in nostrum, sed in terre sancte et christianitatis succursum, nec non et ad ulciscendum sanguinem domini et fratris nostri nequiter effusum, et aliorum, qui in Romania ad exaltationem sancte romane ecclesie militabant, quorum corpora bestiis terre et volatilibus celi in escam posita sunt, et ad dedecus nostrum vindicandum, et tunicam Domini inconsutilem scissam unien-dam, consilium et auxilium vestrum, modis quibuscumque potestis, diligenter adhibeatis; maxime fratrem nostrum Philippum marchionem Namurcensem et omnes quoscumque poteritis ad hoc inducatis, scituri pro certo quod cum 600 militibus et 10 000 servan-torum per universum Romanie imperium, divino mediante subsidio, negotium Dei procul dubio plenarie promoveremus, et sanguinem domini et fratris nostri, pariter et dedecus nostrum vindicare possemus.

Datum apud Adrianopolim in exercitu nostro, anno Domini 1206, mense septembri (p. 153—156).

2. *Henricus imperator papae Innocentio III de clade Burilli apud Philippopolim scribit*

Sanctissimo patri ac domino Innocentio Dei gratia summo et universali pontifico. Henricus eadem gratia fidelissimus in Christo imperator, a Deo coronatus, Romaniae moderator, et semper Augustus, salutem et tam promptam quam debitam in omnibus obedientiam.

Non hominum sed Dei omnipotentis potissimum fuit, et praecipue meritis et intercessionibus beatissimi Petri et Ecclesiae Romanae non nostris meritis hos eventus, ut imperium Romaniae nostro potentatui subiaceret. Cum enim miraculose factum fuerit ut ad honorem beati Petri Constantino-polis caperetur, miraculosius his diebus, beatissimo Petro dimicante pro nobis, Christus operatus est in nobis, cuius auxilio, vigilia ipsius Petri festi quod vocatur ad Vincula, iniquissimum persecutorem Ecclesiae Dei Voulam apud Philippopolim debellavimus, eumque infinita strage facta suorum de campo fugavimus; et ut gaudeatis nobiscum in Domino, quindecim dietas terrae imperio no-

гото на цялото християнство, ние се обръщаме към Вас, брате, напомняме Ви и настоятелно Ви молим да се погрижите и дадете съвет и помощ с всички възможни средства, тъй като всичко това се отнася не само до подкрепа за нас, но и за светата земя и цялото християнство, а също и за отмъщаване на позорно пролятата кръв на нашия господар и брат,³³ и на всички, които се сражаваха в Романия за издигането на светата римска църква, чиито тела са изложени за храна на земните зверове и на небесните птици; отнася се също и за отмъщаване на нанесения позор и за съединение на разкъсаната незिблиена туника на нашия господ бог; за всичко това настоявайте пред нашия брат Филип, графа на Намюр и пред всички, пред които бихте могли, като знаете с положителност, че с 600 рицари и 10 000 сержанти в цялата империя Романия с божия помощ ние бихме защитили напълно делото Господне и бихме могли да отмъстим за кръвта на нашия господар и брат, както и за нанесения позор.

Дадено в Адрианопол, в нашия лагер, в годината господня 1206, месец септември.

2. *Император Хенрих пише на папа Иннокентий III за поражението на Борил при Филипопол*

Хенрих, по божия милост най-верен в Христа, коронясан от бога император, управител на Романия и винаги август, изпраща поздрав и изразява явно дължимото послушание на светейшия отец господин Иннокентий³⁴, по божия милост върховен и вселенски първосвещеник.

Не на хората, но на всемогъщия бог главно се дължи и не поради нашите заслуги, а предимно поради заслугите и застъпничеството на преблажения Петър и на Римската църква се случи империята на Романия да бъде поставена под наша власт. Както по чуден начин се постигна Константинопол да бъде завладян в чест на свети Петър, още по-чудно през тези дни, когато преблаженият Петър се сражаваше за нас, в нас действуваше Христос, с чиято помощ в навечерието на самия Петров празник, който се казва „При веригите“³⁵, ние победихме най-несправедливия гонител на божията църква Борил при Филипопол, и го прогонихме от лагера,³⁶ след като беше извършено безбройно избиване на неговите хора; и за Ваша и наша радост в Господа, ние притежаваме към нашата империя земя,

³³ Няма достоверни данни за това. ³⁴ Папа Иннокентий III (1198—1216). ³⁵ 1 август 1208 г. ³⁶ Касае се за битката при Пловдив през 1208 г. В. Н. Златарски. История, т. III, с. 274; Г. Цветкова-Петкова. Цит. съч., с. 162.

stro de suo adquisitas habemus. Status noster melioratus est, et de die in diem suscipit incrementum; nec nobis ascribimus, sed potius Deo et vobis, et fidei quae in Ecclesia Romana subsistit. - -

Datum in expeditione nostra Pamphili-
[iana] mense Septembri, indicatione XII,
imperii nostri anno Tertio (coll. 1522—1523).

3. *Henricus imperator universis
amicis suis de quattuor imperii hostibus
a se percunctis scribit*

Henricus, Dei gratia, fidelissimus in Christo imperator a Deo coronatus Romanorum et moderator semper augustus, universis amicis suis ad quos tenor presentium pervenerit, salutem in Dominorum Domino.

Quoniam dilecto Vestra de statu nostro certificari desiderat et de prosperitate nostra, sicut confidimus, habitura est letitiam. Idcirco quedam, etsi non singula quae circa nos fecit Dominus, vobis certula presenti nunciamus. Intelligatis igitur nos hactenus in nostro imperio quattuor inimicos habuisse principales et potentissimos, in odio quorum positi et expositi, illorum incursus assidue sustinuimus undique et insultus.

Horum quidem primus et maximus fuit Lascarus, qui totam terram ultra Brachium Sancti Georgii usque ad Turchiam tenuit, et ibidem pro imperatore se gerens, nos ex illa parte frequenter aggravavit.

Ex alia vero parte Burillus nobis institit, qui similiter inter gentem Bulgarorum, quibus per violentiam se preposuit, imperiale nomen sibi cum singulis signis imperialibus usurpavit et inde nos diu et multis incursibus fatigavit.

In altera vero parte, scilicet in regno Thessalonie, Michalitus, traditor potentissimus, et Stratus nepos Iohannicii, magni olim populatoris Grece. Qui duo licet nobis fidelitatis iuramento sacramentum prestissent, totis tamen viribus suis in partibus

възлизаща на петнадесет дни път, която завладяхме от него. Нашето положение се подобри и от ден на ден се утвърждава; ние не приписваме заслугата за това на себе си, но предимно на бога и на Вас, както и на вярата в Римската църква. . .

Издадено по време на нашия поход в Памфилия³⁷, през месец септември, XII индикт, през третата година на нашата императорска власт.³⁸

3. *Император Хенрих пише на всички
свои приятели за победите си
над четиримата неприятели на империята*

Хенрих, по божия милост най-верен в Христа, коронясан от бога император на римляните, управител и винаги август, изпраща в името на Господа бога поздрав на всички свои приятели, до които достигне съдържанието на настоящото писмо.

Понеже Ваша милост желае да се осведоми за нашето състояние и за нашето благополучие, както се надяваме, Вие ще бъдете възрадовани. Затова с настоящото писмо Ви известяваме, макар и не всичко подробно, някои от тези неща, които бог извърши около нас. И тъй да знаете, че досега ние имаме четири главни и най-мощни неприятели на своята империя, сред които ние бяхме настанени и разположени и които нахлувания и нападения от всички страни ние непрекъснато понасяхме.

Измежду тези неприятели първи и най-голям бе Ласкарис³⁹, който държеше цялата земя отвъд пролива „Св. Георги“ чак до Турция⁴⁰ и там, държейки се като император, ни притискаше често от тази страна.

От другата страна пък ни нападнах Борила⁴¹, който по подобен начин беше заграбил владетелската титла и знаците на владетелското достойнство у българския народ, над който чрез насилие беше застанал начело, и оттам ни измъчваше дълго време с многобройни нахлувания.

А пък от друга страна, именно в Солунското кралство, бяха Михаил⁴², най-опасен предател, и Стрез⁴³, племенник на големия предишен опустошител на Гърция Йоанниций. Макар те и двамата да ни бяха дали клетвена гаранция за верността си, с всички свои сили ни заплашваха от оная страна

³⁷ Памфилия е град в Южна Тракия, северно от Родосто. ³⁸ Писмото е писано през 1208 г. ³⁹ Теодор I Ласкарис (1204—1222) основал след завладяването на Цариград от кръстоносците Никейската империя (1204—1261), в която обединил по-голямата част от византийските владения в Мала Азия.

⁴⁰ Става дума за Румския султанат на Селджукския емират със столица Коня. ⁴¹ Българският цар Борил (1207—1218). ⁴² Михаил Комнин (1204—1215), епирски деспот, наречен предател, защото нарушавал клетвата си за верност към латинската империя. Вж. Св. Георгиев. Писмата на Хенрих Фландърски. — В: Сборник в памет на проф. Петър Ников, с. 118. ⁴³ Стрез, сестрин син на Калоян. Основал самостоятелно княжество в Средна Македония с център Просек, някогашната резиденция на Добромир Хриз. По подбуда на Стрез от централната власт отпаднали и редица местни феодала около Солун и Охрид. През 1208 г. той подобрил отношенията си с Борил.

illis nostro exitio imminebant. Unde pro illis duobus debilitandis et deiciendis eorum dura potentia, de consilio baronum nostrorum, descendimus duodecim diebus... a Constantinopoli, sicut iam dudum ad vos credimus pervenisse. Illuc vero cum prefatis hostibus longo luctamine habito, tandem auxilio Dei illos ad hoc deduximus, quod nihil aut parum nos vel quemdam alium potuerunt aggravare, nec profuerunt illis subtiles et excogitate prodiciones quibus contra nos usi sunt sepius. Quater enim Michalitus et ter Stratius iuramenta nobis prestiterunt, que neuter illorum toties infringere dubitavit. Sed nos illos ita castigatos super hoc dimisimus, quod coacti fuerint penitere fidem nobis fregisse toties, pre aliis peccatis omnibus que fecerunt. Nos enim de optima et speciosa terra quam tenebant, maiorem eis partem abstulimus: et nisi maiora negocia nos constanter revocassent, non eis sola domuncula remansisset in nostro imperio.

Sed alii duo hostes nostri imperii, Burillus scilicet et Lascar, nos nimis graviter opprimebant. Constantinus unus per marem, per terram alius: et iam Lascar unus de hominibus nostris maioribus, dominum scilicet Petrum de Bracello et maximum galearum numerum coadunavit, ut Constantinopolim expugnaret. Qua de causa civitas in magna desolatione trepidebat, ita quod multi de nostris, de nostro reditu desperantes, per mare proponebant fugere: plures vero ad ipsum Lascarum transierunt, ei contra nos promittentes auxilium et iurantes. Ob hoc igitur cum festinatione redeuntes, die Pasche, ad quamdam civitatem nostram que Rossa dicitur pervenimus, et in die sequenti exeuntes diluculo: et parum iam a civitate elongati, didicimus per nuncium fidelem, quod Burillus ibidem prope ante nos erat cum maximo Commannorum et Bulgarorum et Blacorum exercitu, et nostro insidians adventui,

с унищожение. Ето защо, за да отслабим тях двамата и за да отблъснем тяхната опасна сила, по съвета на нашите барони излязохме дванадесет дни...⁴⁴ от Константинопол, както вярваме, че вече е достигнало до Вас. След като водихме там дълго време напрегната борба със споменатите врагове, най-после с божия помощ ги доведохме до такова положение, щото те не можеха никак или твърде малко да застрашават нас или когото и да било друго, нито пък можеха да им принесат полза хитро скроените и измислени предателства, с които те често си служеха против нас. И наистина Михаил ни беше давал клетвена гаранция четири пъти, но нито единия, нито другия се беше поколебал толкова пъти да я нарушава. Обаче заради това ние им наложихме такова наказание, че бяха принудени да се разкайват, загдето толкова пъти са нарушавали верността си към нас и за всичките си други прегрешения, които извършиха, защото ние им отнехме по-голямата част от най-добрата и прекрасна земя, която те държаха. А ако по-важни дела не ни призоваваха непрекъснато обратно, не би им останала нито една къщурка в нашата империя.

Другите двама врагове на нашата империя обаче, именно Борил и Ласкарис, твърде тежко ни притискаха, единият, Константин⁴⁵, откъм морето, а другият откъм сушата. Ласкарис вече беше привлякъл един от нашите по-големи хора, именно господин Петър де Брацелло, заедно с много голям брой галери, за да завладее Константинопол.⁴⁶ По тази причина градът трепереше от страх⁴⁷ поради голямата си откъснатост, тъй че мнозина от нашите бяха изгубили надежда, че ние ще се върнем, и възнамеряваха да бягат през морето. Повечето обаче бяха преминали на страната на самия Ласкарис, като му обещаваха с клетва да му окажат помощ срещу нас. И тъй поради това ние се върнахме⁴⁸ бързо и на самия Великден⁴⁹ стигнахме до един наш град, който се нарича Роса⁵⁰, а на следващия ден излязохме оттам още на разсъване. И когато бяхме се отдалечили малко от града, научихме от сигурен вестител, че Борил се намира наблизко пред нас с много голяма войска, състояща се от кумани, българи и власи, дебел прикрит нашето поя-

⁴⁴ По този въпрос вж. П. М у т а ф ч и е в. Владетелите на Просек. С., 1913, с. 64 и сл. ⁴⁵ Константин Ласкарис е по-малък брат на Теодор I Ласкарис. В 1204 г., след падането на Константинопол, той отишъл заедно с брат си в Мала Азия и служил като негов помощник. Срв. G. P r i n z i n g. Op. cit., p. 104. Според Брюкселския ръкопис Ms II, 1146 на това място се разказва, че Борил и Теодор Ласкарис заплашвали да нападнат Константинопол, и то единият по суша, а другият по море. ⁴⁶ Пиер дьо Брашю. ⁴⁷ Хенрих е очаквал по това време (пролетта на 1211 г.) Цариград да бъде нападнат от Теодор Ласкарис. ⁴⁸ Хенрих бил потеглил спешно за Солун. ⁴⁹ 3 април 1211 г. ⁵⁰ От гр. Роса Хенрих е искал да навлезе във вътрешността на България.

viam qua transireturi eramus, quae nimis stricta fuit et difficilis, utrobique montibus clausa, occupaverat, volens nos intra montium difficultatem deprehendere fraudulenter; et, nisi Dominus fraudem et occultum nobis detexisset laqueum, comprehendi leviter potuisset nostra paucitas in illo transitu, quia non plures tunc quam 60 milites habebamus. Sed cum per nuncios et speculatores quos illuc misimus, hoc verum esse probassemus, de illa via declinantes, per aliam viam quae circa mare protenditur, obliquavimus iter nostrum; et, per quedam castella quae illic habebamus transeuntes, armatos qui ibi erant adiunximus, et sic ulterius procedentes, obviamus quosdam nostrorum qui de Constantinopoli tribus diebus procul nobis occurrerant. Et tunc videntes numerum nostrum augmentatum, statim ad insequendum Burillum iterrefleximus, proponentes pugnare cum eo, si ipsum alicubi inveniremus. Sed ipse, adventum nostrum presentiens, iter arripuit; et nos illum duobus diebus insequentes, nequaquam invenire vel alicubi consequi potuimus celementer fugientem.

Tunc vero Constantinopolim revertentes, ibi cum gaudio et solemnitate magna recepti sumus, velut qui longo tempore expectati a populo desideranter fueramus. Significaverunt enim nobis barones nostri, quos in fine et in marchia regni Thessalonici servanda dimiseramus, Bertholdus comes (de Katzenelenbogen) videlicet et frater noster Eustachius et quidam alii, quod inimicus noster Stratius, quem omnino reliqueramus destitutum viribus, animos resumpserat per Burillum, qui ei in auxilium venerat cum 52 aciebus, et quam multa nobis damna intulerat. Sed prefati barones, collectis viribus et associato Michalitis, qui tunc cum eis concordiam iniverat, eidem Stratio in plano Pelagone occurrebant, ubi cum eo pugnantes obtinuerunt victoriam. Itaque maiorem partem sui exercitus dimisit Stratius in eadem planitie gladiatam.

вяване, бил завзел пътя⁵¹, през който ние възнамерявахме да минем и който беше много тесен и опасен, ограден от двете страни с планини. Той искал с измама да ни изненада в затруднено положение сред планините. И ако бог не ни беше разкрил измамата и скритата примка, нашата малобройна войска можеше лесно да бъде заловена при преминаването си там, понеже тогава ние няхмахме повече от 60 рицари. Когато обаче чрез пратеници и съгледвачи, които изпратихме нататък, установихме, че всичко това е вярно, отклонихме се от онзи път и насочихме пътуването си по друг път, който се простира покрай морето.⁵² Като преминахме през някои малки укрепления, които имахме там, присъединихме намиращите се там въоръжени наши хора, продължихме така напредването си нататък и срещнахме някои наши бойци, които ни посрещнаха на три дена път далеч от Константинопол. И тогава, като видяхме, че ние сме нараснали по численост, веднага се върнахме да преследваме Борил с намерение да започнем сражение с него, ако някъде го открием. Обаче сам той, като разбрал предварително за нашето настъпление, потеглил. Ние го преследвахме в продължение на два дена, обаче никъде не можахме да го открием или настигнем, тъй като той бягаше бързо.⁵³

Тогава се върнахме в Константинопол и там бяхме посрещнати с радост и голяма тържественост, тъй като бяхме дълго време очаквани и желани от народа. Нашите барони, които бяхме оставили в пределите и в граничните области на Солунското кралство, за да ги охраняват, именно граф Бертолд, нашият брат Евстахий и някои други ни известиха, че нашият неприятел Стрез⁵⁴, когото бяхме оставили напълно лишен от сили, се бил отново възстановил чрез подкрепата на Борил, който му бил дошъл на помощ с 52 бойни отряда и вече бил ни нанесъл многобройни пакости. Обаче споменатите барони обединили силите си, привлекли на своя страна и Михаил, който тогава бил влязъл в споразумение с тях, пресрещнали Стрез в Пелагонийската равнина⁵⁵ и като влезли в сражение с него, спечелили победа. И така в тази равнина Стрез загубил по-голямата част от своята войска, въоръжена с мечове.

⁵¹ Траянопол — Хариупол — Цура и след това през планините той е искал да стигне до Търново, обаче узнал, че Борил е постигнал споразумение с Ласкарис и е заел вече този път. ⁵² Хенрих е извил на юг покрай брега и е извел всички войски, които е имало по гарнизоните, след което увеличение на войските си той е предприел преследването на Борил. ⁵³ Хенрих, като не могъл да настигне Борил, се завърнал в Константинопол. Тук той узнал, че Борил не е бягал, а замислял да нападне Солунското кралство. ⁵⁴ Става въпрос навярно за набези на Стрез в земите, завладени от кръстоносците. По този повод Бартолд фон Катценеленбоген и Евстахий, братът на Хенрих, не дочакали Борил, а потеглили, бидейки в съюз с Михаил Комнин, по течението на р. Вардар към Просек. ⁵⁵ Пелагонийската равнина е Битолското поле. Сражението е станало между април и юли 1211, вж. G. P r i n z i n g. Op. cit., p. 105.

Ex alia vero parte nobis innotuit quod soldanus Iconii qui nobiscum amicitiam iuramento firmaverat, et auxilium contra ipsum Lascarum pepigerat, ingressus erat terram Lascari cum maximo Turcorum exercitu: sed Lascarus ei cum maiori Grecorum multitudine occurrerat, et etiam Latinorum qui sub excommunicatione summi pontificis ei adhererant, quorum auxilio obtinuit victoriam contra soldanum Lascarus in prelio, ita quod ipse soldanus retentus fuit et occisus cum maxima parte gentis sue. Quae de causa tunc Lascarus acrior et elatior factus, misit litteras ad omnes Grecorum provincias, continentes honorem et lucrum sue victoriae, significans etiam illis quod, si cum vellent adiuvari, cito terram de Latinis canibus liberaret.

Ob hec igitur Greci omnes, murmurare incipientes contra nos, ei promittebant auxilium si veniret Constantinopolim pugnaturus. Nos vero, hoc intelligentes, ad eum invadendum Brachium Sancti-Georgii transivimus, magis volentes eum invadere quam ejus invasionem expectare. Cumque Brachium transissemus, nec adhuc tamen milites nostri omnes transissent, occurrit nobis Lascarus cum gravi multitudine ante civitatem Spigacii quam illic solam habebamus; et nos, licet pauci numero, multi tamen virtute et animo essemus, ei contra civitatem ad pugnam nos obtulimus: sed statim fugam arripens, in quibusdam vicinis montibus, de quorum vicinitate confidebat de recepit. Non tamen ita velociter fugere potuit, quin nos, qui eum sequebamur eidem grave damnum inferremus in cauda sui exercitus, cuius partem maximam detruncavimus, equos plurimos cum equitantibus retinentes. Postea vero, collecto nostro exercitu, equitare per terram cepimus. Nec ipse in planis audebat nobis occurrere: sed, cum exercitu suo montes tenens, insidiabatur nostris cursoribus qui pro vecturalibus mittebantur. Sed tandem terre populus, quod ad libitum nostrum per terram equitarem ut vidit, congregatus

Беше ни известно, че от другата страна султанът на Иконинум, който беше установил и потвърдил с клетва приятелски отношения с нас и беше уговорил да ни окаже помощ срещу самия Ласкарис, бил нахлул в земята на Ласкарис с много голяма войска от турци.⁵⁶ Обаче Ласкарис излязъл на среща му с по-голямо множество гърци, а също и латинци, които поради отлъчването си от върховния първосвещеник бяха преминали на негова страна. С тяхна помощ Ласкарис спечелил победата в сражението срещу султана по такъв начин, щото самият султан бил заловен и убит с много голяма част от своите войници. Поради тази причина тогава Ласкарис стана по-дързък и по-надменен. Той изпрати до всички гръцки области писма, в които били изразени величието и значението на неговата победа. Той дори уведомявал гърците, че ако те пожелаят да му се притекат на помощ, той скоро щял да освободи земята от латинските кучета.

И тъй поради това всички гърци започнаха да негодуват срещу нас и му обещаваха помощ, ако той дойде да завоюва Константинопол. А ние, като разбрахме това, преминахме пролива Свети Георги⁵⁷ с цел да нападнем Ласкарис, тъй като предпочитаме ние да го нападнем, отколкото да очакваме неговото нападение. Щом като преминахме пролива⁵⁸ и дори докато всички наши рицари още не го бяха преминали, Ласкарис с твърде голямо множество се опълчи срещу нас пред град Спигаций⁵⁹, единствения град, който ние имаме там. А ние, макар и малко на брой, все пак бяхме многобройни поради храбростта си и високия си дух и се явихме пред града готови за сражение с него. Той обаче веднага удари на бяг и се оттегли в някои от съседните планини, на чията близост разчиташе. При все това той не можеше да бяга толкова бързо, та ние, които го преследвахме, му нанесохме тежки щети в арниергарда на неговата войска, грамадна част от който успяхме да откъснем, като заловихме много коне заедно с ездачите им. А след това, като събрахме войската си, яздейки, започнахме да бродим из страната. Самият той не се осмеляваше да ни излезе на среща в равнините, а държеше войската си в планините и устройваше засади на нашите разезди, които бяха изпращани за хранителни продукти. Обаче най-после жителите на страната, като видяха, че ние яздим из страната кол-

⁵⁶ Касае се за похода от 1209—1211 г. на съюзните селджукски турци и венецианци срещу Теодор Ласкарис. При Антиохия през юни 1211 г. съюзниците били победени от Теодор Ласкарис. ⁵⁷ Т.е. Дарданелите. ⁵⁸ Хенрих извел войските си при Пегай, град в Мала Азия, който бил в ръцете на кръстоносците по договора им от 1207 г. ⁵⁹ Спигаций е град в Мала Азия.

est ad Lascarum, dicendo ei communiter quod hoc diutius sustinere nolebant; sed aut ipse nobis reddere non differrent.

Quod audiens Lascarus, congregavit infinitum populum tam peditum quam equitum, ita quod habuit 90 magnas acies, quarum 8 erant ex Latinis qui ei contra nos auxilium faciebant sub excommunicatione domini pape, timorem domini et hominum relinquentes. Cum hac multitudine occurrit nobis 15 die octobris iuxta fluvium Luparci ubi tentoria fixeramus. Non autem exercitum suum traxit in planitiem: sed, retro quendam montem latens, 2 acies misit ante nostra tentoria, quas cum quidam nostrorum fugarent et insequerentur, invenerunt ibi prope nos maximam multitudinem congregatam. Quod cum nobis renunciassent arma sumi statim iussimus; et illuc accedentes, percussi fuimus admiratione et extasi, videntes ibi tantum populum ordinatum per acies et divisum. In sola enim acie Lascari erant 1700 loricati homines, plures scilicet quam in toto nostro exerciti haberemus; nos enim parvas et solum 15 habebamus acies et ex illis ad servanda tentoria una remanserat, et in unaquaque non nisi 15 erant milites, excepta nostra sola, in qua misimus 50. Videntes autem quod salubriter bellum non possemus subtereffugere, in solo Deo et in eius sancta cruce, que ante nos ferebatur, spem nostram omnino posuimus, et sic 12 ex nostris aciebus concurrere precepimus, timentes quod, si pauciores concurrerent, ab hostili multitudine involverentur. Illi vero cum magnis clamoribus et tubarum sonitibus occurrerunt, equos equis et gladiis gladios opposcentes, et primum conflictum satis viriliter sustinentes. Non tamen eventus belli, nisi per brevem horam, duravit dubius. Statim enim post receptionem primorum ictuum, adversa pars incepit fugere, et fugiens terga gladiis nostrorum obtulit ferienda. Nos vero, tunc acrius et audacius instantes, eos ster-

кото си щем, се събраха при Ласкарис и изобщо му заявиха, че не могат да понасят повече това положение и че или той трябва да почне сражение с нас, или пък те самите не ще се бавят да ни се предадат.

Като чу това, Ласкарис събра безбройно много народ както пехотинци, така и конници и по този начин състави 90 големи бойни отряда. Осем от тях бяха съставени от латинци, които му оказваха помощ срещу нас и които, въпреки че бяха отлъчени от господин папата, нямаха страх от бога и от хората. С цялото това множество той се опълчи срещу нас на петнадесети октомври при реката Лупаркос⁶⁰, където бяхме се установили на лагер в палатки. Той не изведе войските си в равнината, а като остана скрит назад в някаква планина, изпрати два бойни отряда пред нашите палатки. Когато някои от нашите ги обърнаха в бягство и започнаха да ги преследват, откриха там, близо до нас, събрано огромно множество войници. Когато ни съобщиха това, веднага дадохме заповед на нашите да грабнат оръжие. Когато се приближихме нататък, бяхме поразени от очудване и изненада, като видяхме там толкова многоброен народ, разделен и нареден в бойни отряди. Само в бойния отряд на Ласкарис имаше 1700 мъже, облечени в ризници, значи повече, отколкото ние имаме в цялата войска. А ние имаме само 15 малобройни бойни отряда и един от тях беше останал да пази палатките ни. Във всеки боен отряд имаше само по 15 рицаря с изключение на нашия отряд, в който поставихме 50 рицари. Като видяхме обаче, че не можем да избегнем почтено сражението, възложихме всичките си надежди изцяло на бога и на светия кръст, който бе носен начело на нашите редици. И така заповядахме да се спуснат в атака 12 от нашите бойни отряди, понеже се опасявахме, че ако предприемат атаката по-малко на брой отряди, те ще бъдат погълнати от вражеското множество. А те започнаха нападението с мощни викове и със звуци на тръби, като противопоставиха кон срещу кон и меч срещу меч и удържаха достатъчно смело първото сблъскване. Само в продължение на кратко време беше съмнително какъв ще бъде изходът от сражението. И наистина веднага след като понесе първите удари, противната страна започна да отстъпва в бягство. Бягайки, тя изложи гърба си да понася удари от мечовете на нашите бойци. Тогава ние започнахме да нападаме по-ожесточено и по-смело и не престанахме да ги поразяваме

⁶⁰ Р. Лупаркос във Витиния, при която Теодор Ласкарис бил победен от Хенрих IV на 15 октомври 1211 г.

nere et sequi non cessavimus ab hora meridiei qua bellum incepit usque ad solis occubitum, ita illis immixit quod vix suos ab aliis dig-noscebant: unde non oportet vos dubitare multos illa die corruisse gladio; quod tamen mirabile est in oculis omnium audientium, quia nullus de toto exercitu nostro periisse vel mortale vulnus recepisse inventus est, et multi Latinorum ex parte Lascari ceciderunt in prelio; quidam vero vivi capti sunt et retenti, et alii qui vivi potuerant evadere ad nostram misericordiam nocte sequenti redierunt.

Ab illa autem die Lascarus fuit viribus destitutus, nec ausus fuit nobis alicubi apparere, et omnes usque ad marchiam Turchie nostro se inclinare venerunt imperio, exceptis aliquibus castellis, que in instanti estate bene confidemus, auxilio Dei, compellere ad reddendum.

Eodem tempore, dum taliter ageremus in partibus illis, nunciatum fuit nobis a nostris baronibus regni Thessalonicensis, comite videlicet Bertholdo et fratre nostro Eustachio, et aliis quibus marchiam servandam commiseramus, quod Burillus illic venerat cum magno exercitu, damna nobis plurima inferendo: sed barones insimul collecti et associati Selavo (Venceslas), Greco nostro, occurrerant. Sed ipse, illos metuens, terram fugiendo exiverat, relictis post se 24 aciebus peditum et 2 equitum, qui omnes a nostris sequentibus sunt occisi, nullo penitus evadente.

Sic igitur intelligatis undique nos divino auxilio obtinuisse victoriam, et quatuor pre-nominatos hostes, Burillum scilicet, Lascarium, Michalitium et Stratium, humiliatos et penitus viribus destitutos. Nihil autem nobis deesse sciatis et habendam plenam victoriam et possidendum imperium, nisi Latinorum copiam; quibus possimus prebere terram quam acquiramus, immo quam iam acquisivimus, cum, sicut scitis, parum prosit acquirere, nisi fuerint qui conservent.

Datum apud Pergamum, die octavis Epiphanie, anno Domini 1212 (p. 211—213).

и преследваме от пладне, когато започна сражението, до залез слънце. И те бяха в такъв безпорядък, че едвам можеха да различават своите от чуждите. Затова Вие не трябва да се съмнявате, че през този ден мнозина от тях загинаха, поразени от меч. Това обаче, което ще предизвика учудване у всички, които чуят, е, че не се намери никой от цялата наша войска, който да бе загинал или получил смъртоносна рана. А мнозина от латинците, които бяха на страната на Ласкарис, паднаха в сражението; други бяха заловени живи и задържани, а трети, които успяха да се измъкнат живи, на следващата нощ потърсиха нашата милост.

От този ден Ласкарис беше лишен от сили и не се осмели да се появи някъде пред нас. А всички жители до граничната област с Турция дойдоха да се преклонят пред нашата власт с изключение само на някои крепости, за които твърдо вярваме, че пред настъпващото лято⁶¹ с божия помощ ще ги принудим да се предадат.

През същото това време, докато действахме така в онези земи, получихме известие от нашите барони в Солунското кралство, именно от граф Бертолд, от нашия брат Евстасий и от другите, които бяхме изпратили да пазят граничната област, че Борил бил дошъл там с голяма войска, като ни нанесъл твърде много пакости.⁶² Обаче бароните се събрали заедно и съюзени със Слав⁶³, нашия грък, му се противопоставили. А Борил, като се боял от тях, напуснал с бягство земята, като изоставил след себе си 24 пехотни и 2 конни отряда. Всички били избити от нашите, които ги преследвали, и нито един човек не успял да избяга.

И така, Вие разбирате как с божия помощ ние постигнахме победа на всички страни и оставихме четиримата гореспоменати врагове, именно Борил, Ласкарис, Михаил и Стрез, унижени и съвсем лишени от сили. Знайте обаче, че за да имаме пълна победа и за да владеем империята, не ни липсва нищо друго освен латинска войска, на която да можем да предоставим земята, която ще завладеем и дори която сме вече завладели. Защото, както знаете, от малка полза е завладяването, ако нямаш хора, които да запазят завладяното.

Издадено в Пергам,

13 януари 1212 г.

⁶¹ Т. е. лятото на 1212 г. ⁶² При похода в Македония против Солунското кралство. ⁶³ Слав, сестрин син на Калоян, управител на област в Пиринско и Родопите със столица Цепина, а по-късно Мелник. Вж. D. C o n ß e v. La forteresse Tzépina — Сепина. — Bsl, XX, 1959, p. 285—304; I. D u j ç e v. Melnik au Moyen âge. — Byz, XXXVIII, 1968, p. 30—34. Към датата на това писмо Слав е вече васал и зет на Хенрих. Целта на кръстоносците била да го използват в борбата им срещу Борил.

ПАПА ХОНОРИЙ III

Папа Хонорий III е роден със светското име Цинцио Савели в Рим около 1150 г. като син на Амалрик. Още в 1198 г. той достигнал до духовния сан кардинал и на 18. VII. 1216 г. е избран за папа, на който пост останал до своята смърт — 18. III. 1227 г. Той е продължил политическата линия на папа Инокентий III, чийто помощник е бил кратко време, преди да поеме своя мандат. Той се слави в буржоазната литература като „миротворец“, обаче в същност неговият десетгодишен понтификат е един важен момент в борбата на католическата църква срещу ересите. Папа Хонорий III допринесъл твърде много за предпазването на католическата църква от грозящия я по времето на IV латерански събор упадък. На този събор, когато се набелязвали радикални мерки за борба срещу катарите, албигойците и валдените, той взел дейно участие като кардинал. Освен основното решение, което се взема на този събор, че светската власт трябва да бъде функция на църковната власт в борбата с ересите, се променя и самата линия на папската курия, която дотогава е водила борба с ересите само с груби методи. Папската курия решава, че трябва да се търсят по-гъвкави, по-прикрити форми на борба чрез намиране на начини да се контролира духовният живот на обикновените хора, лаиците, към които са спадали широките народни маси на еретиците. Така назряла идеята, че проблемите на еретическата църква могат да се решават чрез църковна реформа, която е била конкретизирана и осъществена на дело от папа Хонорий III.

Идеята да се основават ордени, които по своята структура и външна организация да наподобяват организационната структура на еретиците, се явява едно сполучливо решение на големите проблеми на църквата. По време на IV латерански събор или непосредствено след него папа Инокентий III и кардинал Цинцио Савели се срещат в Рим с Доминик де Гузман, който дотогава е основател на обикновено братство. Непосредствено след поемането на апостолския престол от папа Хонорий III, на 10. IV. 1216 г., Доминик де Гузман се установява с братството си в църквата „Св. Ромен“ в Тулуза и издига като призвание на това братство проповедта срещу албигойците.

Папа Хонорий III е бил много деен и в пряката борба срещу еретиците по линията на кръстоносните походи. В 1218 година той продължил кръстоносния поход срещу албигойците, които в Южна Франция били „омиротворени“ около 1220 г. По негова подбуда се водили ожесточени борби за изкореняване на еретиците в Унгария, Испания, Гърция, Бохемия, дори Скандинавия. Той водил упорита борба и против патарените и богомилите в Сърбия, Босна и дори в България, като изпращал доминиканци и францисканци за подтискане на еретиците и организиране на кръстоносни походи срещу тях.

В тази връзка именно имат значение поместените тук писма, засягащи обстановката и събитията в Югоизточна Европа през периода на неговото първосвещенство, като те съществено се отнасят частично и до Петия кръстоносен поход (1217—1221), за повдигане на който е било взето решение на IV латерански събор.

ИЗДАНИЕ: A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Romae, 1859, p. 3—72. Текстът и преводът са дадени по това издание.

КНИЖНИНА: П. Н и к о в. Съдбата на северозападните български земи през средните векове. — БИБ, III, 1930, 2, с. 126—129; I v. D u j č e v. Il francescanesimo in Bulgaria nei sec. XIII e XIV. Roma, 1935 (Miscellanea francescana t. XIII); G i r a u d. Histoire de l'inquisition, Paris, 1935, p. 397 et sq.; В. Н. З л а т а р с к и. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 324 и сл.

EPISTOLAE HONORII III PAPAE

ПИСМА НА ПАПА ХОНОРИЙ III

1. *Honorius papa Andream II Hungarorum regem hortatur ut contra infideles proficiscatur*

Honorius episcopus servus etc. Karissimo in Christo filio... Illustri regi Unгарie salutem etc. Illa dilectionis prerogativa tuam personam dileximus hactenus et diligimus, quod libenter admittimus preces tuas in quantum cum Deo et nostra possumus honestate: nec tua miretur sublimitas, si usque quaque precibus, quas nuper nobis per tuas litteras porrexisti, ad presens non duximus annuendum: quoniam nobis de hiis, que petebantur, plene constare non poterat, nec de circumstantiis eorundem, quas in illis attendi potissimum oportebat. Ex ipsarum sane accepimus litterarum tenore, quod cum toto desiderio ad terre sancte liberationem aspires, firmum habuisti propositum iter peregrinationis arripere in termino diffinito in concilio generali: sed arduus de novo casus emergens, videlicet quod universitas latinorum in Grecia commorantium ad te suos nuntios destinarunt, in Imperatorem Constantinopolitanum te, vel nobilem virum Comitem Autisiodorensem, tuum socerum, electuros, predictum terminum te prevenire compellit: unde nobis eisdem litteris supplicasti, ut universis cruce signatis nostris curaremus litteris intimare, te per terram ad eiusdem terre subsidium profecturum, et moneremus eosdem, ut se tuo comitatu adiungentes, tecum votum peregrinationis exequantur assumptum. Nos ergo de tua exaltatione gaudentes, et illi gratiarum exhibentes multiplices actiones, qui ad prelate terre succursum vota tua ex clementia sue bonitatis prevenit, ipsum suppliciter exhortamus, ut adiuvando eadem pro-

1. *Папа Хонорий подканва Андрей II, крал на Унгария, да потегли срещу неверниците*

Хонорий епископ, слуга и т. н. До най-възлюбения в Христа син... На славния крал на Унгария¹ поздрав и т. н. С такава изключителна обич сме обичали досега и обичаме твоята особа, че на драго сърце приемаме твоите молби, доколкото ни позволява бог и служебното ни достойнство. И да не се учудва твое височество, ако във всичко не можем засега да приемем молбите, които неотдавна си ни отправил чрез твоето писмо, понеже не ни станаха напълно ясни нито нещата, които се искат, нито обстоятелствата, на които трябваше да се обърне най-много внимание в писмото. От съдържанието на самото писмо наистина разбрахме, че се стремиш с цялото си желание към освобождаване на Светата земя и че си взел твърдо решение да тръгнеш на кръстоносен поход в определения от общото събрание² срок. Обаче възникналият отново въпрос, именно, че всички останали в Гърция латинци са отправили своите пратеници до тебе, за да изберат за константинополски император теб или благородника граф Аутизодорски³, твой тъст, именно този въпрос те принуждава да избързаш преди определения по-рано срок. Затова със същото писмо ти се помоли да се погрижим да подканим писмено всички кръстоносци⁴ да ти съдействуват, когато минаваш през страната⁵ за нейна защита, и да ги посъветваме, като се присъединят към твоята войска, да изпълнят заедно с тебе даденото обещание за тръгване на поход. И така ние, радвайки се за твоето възкачване⁶ и въздавайки многократно благодарности към този, който благодарение на своята милост и доброта те вдъхнови да се обречеш за поход към споменатата земя, самия него смирено умо-

¹ Андрей II, унгарски крал (1203—1235), по-млад син на крал Бела III. ² IV латерански събор, 1 ноември 1215 г. Вж. Н. С. h. L e a. A History of the Inquisition. t. I, 1958, p. 181. ³ Аутизодор (Отоизодор) е гр. Оксер в Средна Франция, департамент Йон. Като отозисдорски граф тук е означен Пиер де Куртене, тъй като той бил женен за Агнеса, дъщеря на Ги, граф на Невер, Оксер и Тонери (1153—1175), и наследил неговото графство. ⁴ Т. е. да вдигне кръстоносен поход. ⁵ Става въпрос за Латинската империя. ⁶ Предвижданото избиране на крал Андрей II за цариградски император е било осуетено поради намесата на папа Хонорий III, който е сметнал, че избирането на унгарския крал за цариградски император би могло да попречи за изпълнението на взетото на IV Латерански събор в 1215 г. решение да се вдигне Пети кръстоносен поход под водителството на крал Андрей II.

* Латински извори за българската история, т. IV

quatur, et crucisignatos, qui ad sepedicte sancte terre subsidium terrestri proposuerunt itinere proficisci, nostris litteris exhortamur, ut circa pascha iter arripiant tecum ad sepedicte terre subsidium profecturi. Tu ergo caveas diligenter, ne per hoc terre sancte retardetur succursus, qui multa est procuratus sollicitudine ac labore: quoniam hoc in Dei offensam, apostolice sedis iniuriam, et tui sempiternum obprobrium redundaret: quod et a nobis non posset in patientia tolerari. Super eo vero, quod de Regno et natis tuis deliberatione provida ordinasti, exultantes in domino gratias agimus bonorum omnium largitori, a quo huiusmodi dispositio creditur provenisse. De aliis equidem, que a nobis eisdem litteris postulasti, venerabilis frater noster H. Hostiensis Episcopus apostolice sedis legatus, cum illic venerit, cognita veritate ac consideratis circumstantiis universis, auctoritate nostra statuet, quod apostolice sedis honori et tue saluti viderit expedire. Datum Laterani III Kal. Februarii. Pontificatus nostri anno primo (p. 4—5).

2. *Honorius papa eundem regem hortatur ut legatos ad Theodorum Lascarum de liberatione capti imperatoris Constantinopolitani mittat*

Honorius episcopus etc. Karissimo in Christo filio... Illustri Regi Ungarie salutem etc. Cibavit nos dominus Deus abscentio, et inebriavit amaritudine mentem nostram, quia vox lamentationis et doloris auribus nostris insonuit: nuntiumque durum recepimus et amarum, videlicet Karissimum in Christo filium P. Constantinopolitanum Imperatorem Illustrem, et dilectum filium nostrum I... tituli sancte Praxedis presbiterum cardinalem, apostolice sedis legatum, a

ляваме да подкрепи твоето начинание и призоваваме с нашето послание кръстоносците, които решиха да тръгнат по суша в помощ на споменаваната често свещена земя, да потеглят заедно с тебе около Великден за оказване помощ на често споменаваната земя. А ти ревностно да се грижиш да не се забави заради това походът към свещената земя, за който са положени много грижи и труд. Понеже едно забавяне би оскърбило бога, би обидило апостолическия престол и би те опозорило завинаги, то и от нас не би могло да се понесе с равнодушие. А относно това, което ти с прозорливо промишление си разпоредил за кралството и за твоите чадa, с радост отправяме благодарност към Господ, който раздава щедро всички блага и който, вярваме, те е вдъхновил към това разпореждане. А що се отнася до другите неща, които искаш от нас, със същото писмо уважаемият наш брат епископ Х. Хостиензис,⁷ представител на апостолическия престол, когато дойде там, като разбере истината и като прецени всички обстоятелства, ще реши, опълномощен от нас, така, както прецени, че е полезно за достойнството на апостолическия престол и е от твоя полза. Дадено в Латеран на 30 януари 1217. През първата година на нашето първосвеществуване.

2. *Папа Хонорий подканва същия крал да изпрати пратеници до Теодор Ласкарис за освобождаването на константинополския император.*

Хонорий епископ и т. н. На най-скъпия в Христа син... На светлейшия крал на Унгария поздрав и т. н. Господ бог ни накарма с пирие от пелин и упои с горчивина нашия ум, понеже глас на ридание и скръб достигна до нашите уши. Приехме неприятно и горчиво известие, именно, че най-скъпият в Христа син П. константинополски светлейши император⁸ и обичният наш син и... под името на презвитер кардинал на св. Пракседа, легат на апостолическия престол, са били позорно пленени от безбожния и

⁷ Хостиензис, епископ на Остия и кардинал, със светско име Хенрих де Суза, е автор на прословутата дефиниция *ratione peccati* за причината на папската намеса във феодалните отношения. Вж. *Sambridge Medieval History*. T. VI. London, 1958, p. XIII a 5. ⁸ Пиер де Куртене бил коронясан за император на Латинската империя в църквата „Сан Лоренцо“ в Рим на 9 април 1217 г. След това той потеглил заедно с папския легат Йоан Колона и един полк от 5500 венециански войници. На път за Цариград Пиер де Куртене обсадил град Драч, който влизал в пределите на Епирското деспотство и го превзел, обаче бил пленен заедно с цялата му войска в албанските теснини от споменатия тук Теодор, син на византийския севастократор Йоан Ангел, епирски деспот от 1215 г. Съпругата на Пиер де Куртене, Йоланта, която била сестра на Балдуин и на Хенрих Фландърски, замънала през май 1217 г. за Константинопол и управлявала през 1217 — 1219 г. След двегодишно пленничество император Пиер де Куртене бил убит в 1219 г., а споменатият тук папски легат Йоан Колона бил преди това освободен от плен след наказателен кръстоносен поход на папа Хонорий III срещу епирския деспот в 1218 г. По отношение на името на последния — той се наричал ту Теодор Ангел Дука по рода на майка си, ту Теодор Комнин — по рода на баба си. След смъртта на Бонифаций Монфератски в 1207 г. той бил коронясан за Солунски император (1224—1230).

nefando et perfido Theodoro perditionaliter captos esse, multis eorum, qui cum ipsis erant, crudeliter interemptis: in quo etsi occisorum multitudinem lugeamus, et predicatorum Imperatoris et legati personis continuis curarum angustiis nostrum argentibus animum anxietur, cogitamus tamen et alia, que nisi illa provideat, qui aspera in vias splanas et prava in directa convertit, ex hoc inopinabili et lamentabili casu evenient detrimenta. Ex hoc enim Grecorum perfidia insolescet, consternabuntur animi Latinorum existentium in partibus Romanie, per hoc in gravi discrimine positorum: christiani quoque existentes in partibus transmarinis, qui a Constantinopolitano Imperio personarum et rerum auxilium expectabant, hiis auditis rumoribus, obstupescunt, et assumit audaciam feritas paganorum, et sic dicti casus tristitia totum tangit populum christianum: que cum communis sit aliis, nobis ac tibi esse dinoscitur specialis, cum nec apostolice sedis legatus, nec dictus Imperator, qui tibi tam propinquo vinculo est coniunctus, sine nostra et tua iniuria et opprobrio valeant detineri. Hortamur igitur serenitatem tuam, rogamus et obsecramus in Domino, quatinus, omni mora postposita, solempnes nuntios ad prefatum Theodorum cum omni festinatione transmittas, et ab eo Imperatoris et Cardinalis personas blandis aspera regaliter admiscendo requiras: quia confidimus, quod eos consideratione tua restituit libertati, presertim metuens tui exercitus apparatus, quem ipsi nuntii tui sibi poterunt insinuare, prudenter innuendo, te usurum viribus, si proficere nequiveris precibus apud eum. Datum Ferentini V. Kal. Augusti. Pontificatus nostri anno secundo (p. 8).

3. *Andreas rex Hungariae papam Honorium de cognatione sua cum Assano Bulgariae imperatore certificat*

...huius etiam intentionis studio, ut securum peregrinationis divino fulti consilio

вероломен Теодор, а мнозина от тези, които са били заедно с тях, са били погубени жестоко. В този случай, ако и да скърбим за многото убити и се безпокоим с постоянно нарастваща загриженост за съдбата на споменатите император и легат, при все това ние се грижим и за други неща, за които, ако не се грижи този, който променя градивните в равни пътища и кривото в право, ще се получат щети от това неочаквано и печално положение. Защото поради това ще се надигне вероломството на гърците и ще бъдат обезпокоявани латинците в пределите на Романия,⁹ поставени поради това в тежко положение. Също така и християните от презморските страни, които са очаквали от Константинополската държава помощ в хора и материали, след като чуят тия слухове, ще се стъписат и жестокостта на езичниците ще бъде поощаена и по такъв начин бедата ще засегне цялото християнско население. Бедата, макар че засяга и други, ясно е, че се отнася най-вече до нас и до тебе, понеже нито пратеникът на апостолическия престол, нито споменатият император¹⁰, който е свързан с тебе чрез толкова силна родствена връзка, могат да бъдат задържани, без да се нанесе обида и позор както на нас, така и на тебе. Затова подканваме твое сиятелство, молим те и те заклеваме в Господа, без да допускаш каквото и за е забавяне, да изпратиш колкото се може по-скоро официални пратеници до споменатия по-горе Теодор и от него да искаш с царска строгост, примесена с любезност, [да освободи] особите на императора и кардинала. Защото вярваме, че по твое настояване той ще им възвърне свободата особено ако се бои от боеготовността на твоята войска, за която могат да наменат самите ти пратеници, като внимателно дадат да се разбере, че ти ще се възползуваш от сила, ако не можеш да сполучиш пред него с молби. Предадено във Ферентина¹¹ на 28 юли 1217. През втората година на нашето първосвещество.¹²

3. *Унгарският крал Андрей уведомява папа Хонорий за сродяването си с българския цар Иван Асен II*

...и поради усърдие в това дело¹³, опрени на божия съвет, да осигурим безо-

⁹ Т.е. бивша Византия. ¹⁰ Пьер де Куртене бил свързан в тясна родствена връзка с унгарския крал Андрей II посредством Агнеса фон Мерап, тъй като Андрей II бил женен за Гертруда фон Мерап, а Пьер де Куртене бил вуйчо на съпруга на Агнеса фон Мерап Филип Август. ¹¹ Ферентино е град в Италия, на 65 км северозточно от Рим. ¹² В началото на писмото се говори за тревожните известия, които крал Андрей II е получил по време на Петия кръстоносен поход, отнасящи се до вътрешни неуредени в Унгария, които го заставили след и без това неуспешните действия в района на Акра да прекрати през 1218 г. кръстоносния поход. Благодарение на златната була на папа Хонорий, издадена през 1213 г., крал Андрей II, с чието име се свързва този значителен за Унгария документ, е могъл няколко години по-късно задоволи претенциите на недоволните магнати. ¹³ Т.е. V кръстоносен поход.

pararemus transitum, filiam Comnini Theodori Lazcari filio nostro duximus in uxorem: eodem etiam animo cum Azeno Bulgarie Imperatore mediante nostra filia matrimonium celebravimus. Ut igitur hec omnia firma permaneant, factum inter nos et regem Armenie contractum, tam super matrimonio filie sue cum nostro filio, quam de collatione sui diadematis ac regni auctoritatis vestre munimine confirmetis. Petimus etiam, quatinus nuptiarum commercia inter nos et iamdictum Lazcarum, inter Azenum etiam Bulgarie Imperatorem et filiam nostram celebrata, in quibus maximum terre sancte occultum divine providentie consilium procuravit commodum, prout cuiuslibet scripta protestantur, simili modo roboretis, et transmissas Sanctitati vestre ab unoquoque principum litteras, cum aperte coram vobis fuerint, iterato sub vestra bulla nobis remittatis - - - (p. 21).

4. *Idem papa Honorius archiepiscopo Strigoniensi scribit, ut haereticos studeat extirpare*

Honorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus... Strigoniensi Archiepiscopo et suffraganeis eius, salutem etc. Si zelus vos comederet domus Dei, et obprobria Christo exprobandum super vos caderent, ut deberent hereticos, qui unicam sponsam eius sacrosanctam ecclesiam multipliciter polluerent

пасно преминаване на кръстоносците, оженяхме дъщерята на Теодор Комнин Ласкарис за нашия син¹⁴. Със същото намерение отпразнувахме брака¹⁵ на нашата средна дъщеря със Асен, императора на България. И за да остане всичко това трайно за дълго време, потвърдете със силата на вашата власт сключения между нас и царя на Армения¹⁶ договор както за брака на неговата дъщеря с нашия син, така и за признаването на неговата корона и царско достойнство. Обръщаме се също така с молба, както се утвърждават писмените договори на когото и да било, така да потвърдите по подобен начин брачния съюз между нас и споменатия Ласкарис и, от друга страна, между Асен, император¹⁷ на България, и нашата дъщеря, за които [бракосъчетания] се е погрижила в интереса най-вече на светата земя великата тайна мъдрост на божията промисъл. Пратените от всеки един от владетелите писма до ваше светейшество, след като лично на вас станат достояние, молим да ги снабдите с вашия печат и да ги върнете на нас.¹⁸ - - -

4. *Същият папа Хонорий пише до стригонийския архиепископ да се постарее да прогони еретиците*

Хонорий папа и т. н. До уважаемите братя... Стригонийския архиепископ и неговите епископи поздрав и т. н. Ако сте обзети от рвение за дома божии и укорите на Христовите хулители падат върху вас, трябва да се погрижите, щото еретиците, които многократно се опитват да осквер-

¹⁴ Тук става въпрос за женитбата на сина на унгарския крал Андрей II — бъдещия крал Бела IV (1235 — 1270) — за дъщерята на никейския император Теодор I Ласкарис (1204 — 1222) Мария. ¹⁵ Тази женитба била договорена, когато крал Андрей II поел обратния път от Акра по суша и след като преминал през Антиохия, Витиния и Никея, трябвало да премине и през българските земи, където очаквал да бъде пропуснат да мине от задължения към него цар Борил. За изненада на унгарския крал обаче цар Иван Асен II бил вече заемал българския престол и крал Андрей II бил принуден да даде гаранции за признаването на войската си. Тези гаранции се изразявали в отстъпването на областите Белград и Браничево. И това споразумение било скрепено с брачен съюз, за който тук става дума — на цар Иван Асен II било предложено да се ожени за 13-годишната дъщеря на унгарския крал Мария, която при венчавката получила името Ана. Срв. В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. III, с. 325—326. Срв. и П. И. Ков. Изправки към българската история. — ИИД, кн. V, 1922, с. 60—61. За връзката на този брак с работите на Латинската империя, която била застрашена от епирския деспот Тодор Комнин, вж. В. Н. Златарски. Цит. съч., с. 326. ¹⁶ Владетел на Армения по това време е Захарий Захаридис, син на Саргис Захарян. Вж. Л. О. Бабаян. Социально-економическа и политическа история на Армения XIII—XIV века. М., 1969, с. 22. Тук обаче се касае за Лъв II, цар на Малка Армения в Древна Киликия. Неговата дъщеря била сгодена за най-малкия син на крал Андрей II — херцог Андрей. Вж. също В. Нотман. Geschichte des Ungarischen Mittelalters. Bd. II. Berlin, 1943, p. 21. Този брак бил сключен по политически причини, въпреки че бракът на племенната на Лъв II — Филипа — с никейския император Теодор I Ласкарис от 1214 г. бил развален само една година по-късно по църковно-политически причини, тъй като арменската църква била еретическа. Вж. А. Нейсенберг. Zu den armenisch-byzantinischen Beziehungen am Anfang Des XIII Jh., Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1929, H. 6, S. 4 ff. От Т. Мелих-Бахшан. Павликанско движение в Армения. Ереван, 1955, и Н. Гатсуйа. The Paulician heresy. The Hague. Paris, 1967. ¹⁷ Цар Иван Асен II сам никъде не се титулува в надписите или грамотите си „император“, а се иззовава „цар на български и гърци“. ¹⁸ В следващия пропуснат текст става дума за пратеничество от страна на селджукския султан на Коня Кей Кавус (1210—1219) за сродяване с унгарския крал и затова че последният, понеже нямал неомъжена дъщеря, предложил една своя племенница. Това писмо е поместено със съкращения и без дата в изданието, което сме използвали — Vetera monumenta historica Hungariae sacrae Illustrantia. Romae, 1859, p. 3—72. В. Н. Златарски. Цит. съч., т. III, с. 325, датира това писмо към началото на 1219 г.

moliuntur, antea curassetis de vestris finibus eminens profligare, quam a nobis ad eos excitaremini profligandos, cum iam vix valeatis de lata negligentia excusari. Cum igitur, sicut audivimus, in partibus Bosnie tamquam in cubilibus structionum etc. ut s. LXI. usque errores, per quod grave immingere potest commissio nobis gregi dominico detrimentum, fraternitatem vestram moneamus et hortamur attente, per apostolica vobis scripta precipiendo mandantes, quatenus universi et singuli ad pestem huiusmodi abolendam omne studium, omnemque diligentiam adhibentes, commonefaciatis subditos vestros, et in remissionem eis peccaminum iniungatis, ut cum a dilecto filio Magistro Acconcio Subdiacono et Capellano nostro, apostolice sedis legato, quem ad hoc specialiter providimus deputandum, fuerint requisiti, contra hereticos ipsos, nec non receptatores et fautores eorum exurgant viriliter et potenter, aliasque predicto legato impendatis ad id consilium et auxilium opportunum, acturi sic ex animo causam Dei, quod pater, qui videt in abscondito, reddat vobis, et nos zelum vestrum dignis debeamus in Domino laudibus commendare. Sciatis autem, quod aliquos forte inveniremus, quod non credimus, tepidos vel remissos, nos nequaquam possemus equanimiter sustinere, quin eos severius puniremus. Datum Laterani Nonis Decembris. Anno Sexto.

In e. m. scriptum est omnibus Archiepiscopis et Episcopis Ungarie (p. 31—32).

няват единствената негова невеста, светата църква, да бъдат прогонени далеч от вашите предели, преди да бъдем предизвикани ние да ги унищожим, когато вече едва ли ще можете да се оправдавате за пренебрежителното отлагане. Както чухме, в пределите на Босна¹⁹ еретиците се чувствуват като у дома си²⁰ и т. н., както писахме в писмо 61-во²¹ до думата „грехове“. Това може да навлече тежко нещастие върху повереното ни стадо господне. Затова призоваваме и насърчаваме устрдно Ваше Братство и наставлявайки ви чрез това апостолическо послание, ви поръчваме всички заедно и поотделно да унищожавате тази толкова голяма чума, като проявите всякакво устрдно и всякакво прилежание. Вие трябва да припомняте настойчиво на вашите подчинени, като говорите и за опрощаването на греховете, така че, когато бъдат потърсени от обичния син магистър Аконций²², поддякон и наш капелан, легат на апостолическия престол, когото се погрижихме да определим специално за това, те да се опълчат мъжествено и храбро срещу еретиците, а също и срещу техните укриватели и покровители. Вие трябва да окажете и при други случаи необходимата помощ на споменатия легат за тази цел и да вършите така от душа делото божие. Нека Господ, който вижда и на тъмно, ви възнагради и ние да препоръчаме на Господа вашата ревност с достойна похвала. Обаче да знаете, че ако открием равнодушие или небрежност от ваша страна, което не вярваме, ние никак не бихме могли да останем равнодушни и да не ви накажем строго. Дадено в Латеран на 5 декември 1221. През шестата година [от нашето първосвещенствование].

По същия начин е писано до всички архиепископи и епископи на Унгария.

¹⁹ Босна (Rama), която съществува като самостоятелна държава (банство) от 955 г., по това време се управлява от бан Стефан (1204—1232). Тя обхваща по негово време и до началото на XV в. Горна Босна, цялата долина на реката Дрин и три големи провинции Угора, Соли и Долни крой, лежащи в покрайнините на Хърватско и Херцеговина. Вж. Поглед у нашу прошлост. Документи приморских архива од Х—ХІХ в. (Дубровник, Задар, Котор). Београд, 1957, с. 26 и сл. ²⁰ За богомилската ерес в Босна вж. А. Соловьев. Le problème du bogomilisme en Bosnie médiévale. О. Пекаревича, Дибр. Вуџ. Синодологическогласник. В 1955, с. 238—257, и О. Мандић. Bogomilska crkva bosnanskih krstjana. Chicago, 1962. За обозначаването на босненските еретици като патарени вж. Е. Вернер. Богомилството и ранносредновековните ереси в Латинския запад. — Ист. преглед, XIII, 6, 1957, с. 28; А. Соловьев. Fundajijajiti Patarenli i Kudugerli u vizantinskim izvorima. ZRVI. I. Beograd, 1952, p. 121—147. За разрастването на тази ерес, доколкото тя е била и идеологическа програма на народните маси, са способствували и неуредиците, настъпили в унгарското кралство по време на Петия кръстоносен поход. Вж. по-горе бел. 13, а също В. Клайс. Geschichte Bosniens. Leipzig, 1885, p. 88. ²¹ Номерацията тук е по изданието на А. Тейлора. Op. cit., p. 31. ²² Магистър Аконций е пребивавал няколкократно в Унгария и съседните ѝ земи, а това число и в България. Вж. I. V. Дујчев. II Francescanesimo in Bulgaria nei sec. XIII e XIV. Roma, 1935, p. 5. В качеството си на папски легат в Босна той е назначен с писмо на папа Хонорий III от 3 декември 1221 г. (само два дни преди настоящото писмо). Преди това той е бил капелан при папската курия. Въпреки голямото старание той не е имал успех в мисията си.

5. *Margarita quondam imperatrix
Constantinopolitana castrum
Keve retinet*

Honorius episcopus servus servorum dei. Dilecte in Christo filie nostre M. quondam Imperatrici Constantinopolitane illustri, salutem et apostolicam benedictionem. . . . usque impertiri. Eapropter, dilecta in Christo filia, tuis iustis postulationibus grato concurrentes assensu, personam tuam cum omnibus, que impresentiarum rationabiliter possides, aut in futurum iustis modis, prestante domino, poteris adipisci, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus: specialiter autem Castrum Keve cum toto Comitatu, redditibus, dignitatibus et proveniuntibus suis . . . Nulli ergo etc. nostre protectionis et confirmationis infringere. Datum Laterani III. Kal. Aprilis. Pontificatus nostri Anno Septimo (p. 39).

5. *Маргарита, някогашна цариградска
императрица, задържа под своя власт
крепостта Кеве*

Хонорий епископ, слуга на слугите божии. На възлюбената в Христа наша дъщеря Маргарита²³, някога сияйна Константинополска императрица, поздрав и апостолическа благословия . . . Прочее, възлюбена в Христа дъще, посрещайки с признателно одобрение твоите справедливи искания, приемаме под закрилата на свети Петър и под наша закрила твоята особа заедно с всичко, което при тия обстоятелства притежаваш или в бъдеще по справедлив начин с божия помощ ще можеш да придобнеш, и особено кастела Кеве²⁴ заедно с цялото население, доходите, привилегиите и добивите . . . Затова никой и т. н. да не смее да наруши нашето покровителство и подкрепа. Предадено в Латеран на 30 март 1223. През седмата година от нашето първосвещенствование.

6. *Acontius subdiaconus contra haereticos
in Bosna destinatur*

Honorius episcopus etc. Venerabili fratri . . . Archiepiscopo Colocensi salutem etc. Gratum gerimus et acceptum, quod catholice fidei ductus amore, ad profligandos hereticos de Bosna, Soy et Wassora, ubi tamquam lamie nudatis mammis publice catulos suos lactantes, ad exhortationem bone memorie magistri Acconci Subdiaconi et Capellani nostri, apostolice sedis legati, et aliorum bonorum virorum te viriliter accinxisti. Super quo sinceritatis tue zelum dignis in domino laudibus commendantes, et favore debito prosequentes, fraternitatem tuam rogamus et monemus attende, ac per apostolica scripta mandamus, quatenus de gratia nostra confusus et auctoritate suffultus, prosequeris ex animo causam Christi, catholice puritatis potenter prosequens subversores, ita quod Deo ad gloriam nobis ad gaudium et tibi ad profectum proveniat salutarem. Ut autem iniunctum tibi negotium perfectius exequi valeas, in partibus illis predices verbum crucis, fideles contra infideles efficaciter exhortando. Et si forsitan aliqui cruce signati

6. *Поддякон Аконций се изпраща
срещу еретиците в Босна*

Хонорий епископ и т. н. На уважаемия брат . . . Колокийския архиепископ²⁵ поздрав и т. н. Благодарим ти и одобряваме, че воден от любов към католическата вяра, си се заел мъжествено да унищожиш еретиците в Босна, Сои²⁶ и Васора²⁷, където, като вещици с разгопени гърди, те кърмят публично своите малки, и да поощриш блажения предстоятел Аконций поддякон и наш капелан, легат на апостолическия престол, и другите достойни мъже. Заради това ние възхваляваме твоята искрена ревност с достойни в Господа похвали и я наблюдаваме с дължимата благосклонност. И молим твое братство и съветваме усърдно и предписваме чрез апостолическото послание, по-неже разчиташ на нашата милост и се осланяш на нашия авторитет, да продължиш от душа делото на Христа, преследвайки според силите си рушителите на католическата чистота, така че това да стане за слава божия, за наша радост и за твой спасителен успех. Но за да можеш да изпълниш възложеното ти дело по-съвършено, трябва да проповядваш в онези области словото на кръста, насърчавайки успешно

²³ Маргарита е дъщеря на унгарския крал Бела III и сестра на крал Андрей II, вдовца на константинополския император Исак II Ангел. ²⁴ Кеве е западното наименование на средновековната крепост Кубин (дн. Панчево), лежаща на левия бряг на Средни Дунав, западно от устието на р. Морава. Вж. В. Златарски и. Цит. съч., т. III, с. 195. ²⁵ Архиепископ на Калоча по това време е Уголин, който иска да обхване под своето духовно предствителство и Босна. ²⁶ В текста стои Сои вместо Соли — крепост в Босна, която по това време вече е център на едноименна област в покрайнините на Хърватско. ²⁷ Васора е западното наименование на Усора — първоначално крепост, разположена на едноименна река, впоследствие обаче нейната област се разпростряла чак до река Сава и получила автономност в банство Босна.

vel cruce signandi per violentam manuum iniectionem vinculo fuerint excommunicationis astricti, absolvendi eos iuxta formam ecclesie tibi concedimus facultatem, nisi forsitan adeo fuerit gravis et enormis excessus eorum, quod merito sint ad sedem apostolicam destinandi. Datum Tibure Idibus Maii. Anno Nono (p. 55).

7. Archiepiscopus Collocensis Bosnam cum adiacentibus regionibus haeretica pravitate infectis accipit

Honorius episcopus etc. Venerabili fratri... Archiepiscopo Colocensi salutem etc. Cum a nobis supplicasti, siquidem nobis, ut cum Karissimus in Christo filius noster Andreas Ungarie Rex Illustris terras quasdam, videlicet Bosnam, Soy et Wosora, infectas heretica pravitate tibi purgandas committens, eas ecclesie tue in perpetuum pia liberalitate donarit, prout eiusdem presentate nobis littere plenius continebant, donationem huiusmodi apostolico dignaremur munimine roborare, presentim cum idem Rex nobis super hoc porrexit preces suas. Nos itaque tam ipsius Regis, quam tuis supplicationibus annuentes, terras ipsas, sicut pie ac provide sunt donate, tibi et ecclesie tue per te, salvo iure Regio in redditibus et rationibus consuetis, auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo etc. nostre confirmationis etc. Datum ut supra (p. 55—56).

8. Ioanni nato Margaritae quondam imperatricis Constantinopolitanae, ut pactum contra haereticos initum adimpleat

Honorius episcopus etc. Dilecto filio nobili viro Iohanni, nato nobilis mulieris Margarite quondam Imperatricis Constantinopolitane, salutem etc. Significavit nobis venerabilis frater noster Archiep. Colocensis, quod tu, ducentis Marcis receptis ab eo, crucis te signaculo insignisti contra hereticos de Bossina pugnaturus: set nequaquam attendens, quod fallitur, qui fallere Deum

вярващи срещу невярващи. И ако някои сегашни или бъдещи кръстоносци бъдат отлъчени от църквата поради вършени от тях насилия, отстъпваме ти правото да ги освобождаваш съобразно с църковните норми освен ако тяхното прегрешение не бъде толкова тежко и прекомерно, че заслужено да бъдат изпратени на апостолическия престол. Дадено в Тибур²⁸ на 15 май. През деветата година [от нашето първосвещенствуване].²⁹

7. Колокийският архиепископ получава Босна със съседните ѝ области, заразени с еретическа поквара

Хонорий епископ и т. н. На уважаемия брат... Колокийския архиепископ поздрав и т. н. Тъй като прескъпият ни в Христа син наш Андрей, сияен крал на Унгария, ти поверява за прочистване от ереста някои области, именно Босна, Сои и Васора, заразени с еретическа поквара, и дарява на твоята църква завинаги с благочестива щедрост, както представеното ни негово писмо съдържаеше, ти поисква от нас да потвърдим този дар с апостолическа закрила особено понеже този крал ни отпрати молбите си за това.³⁰ И така, като се съгласяваме с молбите на краля и с твоите, ние одобряваме с апостолическото си решение и със закрилата на настоящото послание предаването на самите земи, както са подарени с благочестие и грижа на тебе и на твоята църква чрез тебе, като се спазва кралското право за обичайните доходи и приходи. И така на никого за нашето потвърждение и т. н. Дадено, както по-горе.

8. До Йоан, син на някогашната императрица Маргарита, да изпълни поетия договор срещу еретиците

Хонорий епископ и т. н. На възлюбения син, благородния мъж Йоан³¹, роден от знатната жена Маргарита, някога константинополска императрица, поздрав, и т. н. Уважаемият наш брат архиепископът Колокийски ни извести, че ти по наставленията на дукс Марцис си поел знака на кръста, за да се сражаваш срещу еретиците в Босна, но без да вземеш пред вид, че се лъже онзи,

²⁸ Тибур е античното и средновековно наименование на дн. град Тиволи в Италия, източно от Рим.
²⁹ Т. е. в 1225 г. ³⁰ Унгарският крал Андрей II е бил поощрен от папския капелан и по-късно папски легат в Босна магистър Аконий да се намеси във вътрешните работи на Босна, за да се изкорени патаренската, или богомилска ерес. Даряването на Босна завинаги на архиепископа на Калоча е означавало именно такава намеса. Папа Хонорий III с настоящото писмо е потвърдил това дарение. ³¹ Касае се за Йоан Ангел, син на Исак II Ангел и Маргарита, който след повторното омъжване на майка му за солунския крал Бонифаций Монфератски отишъл в Унгария и станал там управител на гр. Срем, Белград и областта на Баранч и Мако, на която длъжност останал до 1254 г.

credit, qui secundum Apostolum minime tradetur, set derisores ipse deridet, contra dictos hereticos hactenus non curasti procedere, ab eodem Archiepiscopo pluries requisitus: qui si propter hoc nil penitus recepisses, deberes nihilominus ex animo persequi perfidos, ut fidei tue probatio clarius eluceret. Quia vero displicet Deo promissio infidelis, nec presumitur fidem hominibus servaturus, qui verax ipsi non potest existere veritati: nobilitatem tuam rogamus, monemus et hortamur attente, per apostolica scripta mandantes, quatinus promissionem tuam fideliter prosequens contra memoratos hereticos una cum predicto Archiepiscopo procedas viriliter et potenter, acturus ita ex animo causam Christi, quod gratiam in presenti, et in futuro gloriam merearis - - Datum Laterani XVIII Kal. Februarii, anno XI (p. 72).

който вярва, че лъже бога.³² А бог според апостола най-малко ще се остави да го лъжат, но сам се присмива на присмехулиците. А ти още не си се погрижил да тръгнеш срещу споменатите еретици, подканван много пъти от самия архиепископ. И ако във връзка с това ти още не си се заловил с нещо, би трябвало въпреки това по собствено желание да преследваш вероотстъпниците,³³ за да блесне по-ясно доказателството за твоята вяра. Понеже наистина не се нрави на бога неизпълнението на обета и не се смята за закрилник на вярата онзи, който не може да бъде истински служител на истината, обръщаме се към твое благородие, напомняме ти и те насърчаваме настойчиво посредством апостолическо писмо да изпълниш вярно твоя обет срещу споменатите еретици и да потеглиш,³⁴ мъжествен и могъщ, заедно с гореспоменатия архиепископ, и да действуваш по този начин от душа за делото на Христа, за да заслужиш милост понастоящем и слава в бъдещето. - - - Предадено в Латеран на 14 януари. През единнадесетата година [от нашето първосвещенствуване].³⁵

³² Тук папа Хонорий III загатва на Йоан Ангел за посетия от него обет пред архиепископа на гр. Калоча — Уголин, от когото е получил за същата цел 200 марки сребро, за да ги използва за въоръжаване на кръстоносен поход срещу еретиците в Босна. ³³ Покръстването на босненския бан Кулин (1180—1204), както и на неговите магнати е извършено от папския легат Йоан Каземарински през 1202—1203 г. ³⁴ Еретиците взели дотолкова връх в Босна, че свалили бан Стефан и издигнали за свой бан еретикът Нинослав (1232—1250), който бил привърженик на богомилската, или патаренска ерес. ³⁵ В писмото си папа Хонорий III заплашва Йоан Ангел с инквизиция, ако не изпълни обета си.

ВЕНЕЦИАНСКИ ДОНЕСЕНИЯ ОТ 1228 г.

Венецианската република е имала голяма и точна информация за събитията и състоянието на страните в Леванта, които са я интересували в стопанско и политическо отношение. Приведените по-долу две известия показват ясно това. Те са съхранени в протоколите на Големия съвет, където обикновено били разглеждани релациите на пратениците и байулите, консулите и други лица. Първото известие е от ноември 1228 г. на венецианския пратеник в Иконийския султанат Филипо Джулиано. Второто е на венецианския подеста в Константинопол Джовани Квирини и е докладвано на 11 декември 1228 г. То е особено важно за разкриване на взаимоотношенията между България и Латинската империя и съдържа два важни документа: 1) Договор за едногодишно примирие с императора на Солунската империя Теодор Комнин, сключен на 14 септември 1228 г.; 2) Проект за договор на Латинската империя с краля на Ерусалим Йоан дьо Бриен от есента на 1228 г. Тези документи, запазени единствено в протоколите на Големия съвет на Венецианската република чрез релацията на венецианския байул, разкриват важни страни от дипломатическата история на балканските държави и спомагат за ревизиране на редица традиционни, но погрешни възгледи в историографията.

ИЗДАНИЕ: R. Cessi. *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*. I. Bologna, 1950.

КНИЖНИНА: Г. Цанкова - Петкова. България при Асеновци. С., 1978, с. 132—133, бел. 19.

RELATIONES VENETAЕ ANNO MCCXXVIII

1. Relatio legati Venetiorum Filippi Iuliani de soldano Iconii novembris MCCXXVIII

Mense novembris, indictione secunda. Recordationem facimus cum nostro Minori consilio, quod, cum vir nobilis Filippus Iulianus, legatus noster ad Soldanum Iconii, ab ipsa legatione fuisset reversus, et tenebatur iuramento dicere nobis et nostro Consilio infra quodam spatium post ipsius reditus ea, quae proficui et honoris essent Venetiae ad sciendum, dixit quod invenit et vidit Marcum Longum, de confinio S. Cassiani, in partibus dicti Soldani, qui, ut dicebatur, venerat cum legatione domini Narzoti, baylivi imperii Constantinopolitani, ad dictum

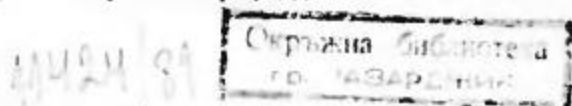
ВЕНЕЦИАНСКИ ДОНЕСЕНИЯ ОТ 1228 Г.

1. Донесение на Филипо Джулиано, венециански пратеник при султана на Икония, от ноември 1228 г.

Месец ноември, индикт втори. С нашето писмо докладваме в Малкия съвет, че когато благородникът Филипо Джулиано, наш пратеник до султана на Икония, се завърна от същото това пратеничество, известно време след своето завръщане се задължи с клетва да извести на нас и на нашия Съвет онези неща, които са полезни и от важност да се знаят във Венеция. Той каза, че се е срещнал и видял в земите на споменатия султан Марко Лонго от квартала „Св. Касиан“¹, който, както бе казано, пребивавал при споменатия султан с пратеничеството

¹ Има се пред вид парокията на църквата „Св. Касиан“ във Венеция.

5 Латински извори за българската история, т. IV

Soldanum, et bene scivit et cognovit quod idem Marcus portavit eidem Soldano donaria, scilicet, arma ferea XII, et capelinas cum lancionibus (№ 134, p. 208).

2. *Relatio potestatis Venetorum in Constantinopoli de treugua inter Imperium Constantinopolitanum et imperatorem Grecorum Theodorum Comnenum*

Die XI intrante decembre, indictione secunda. Recordationem facimus cum nostro Consilio, de istis litteris seu factis nobis significatis sub litteris viri nobilis Io. Quirini, in Constantinopoli potestatis, quarum tenor sic est:

„Narzotus de Tuciaco Cesar, potestas et ordinator et baiulus imperii Constantinopolis, et ceteri barones iuramus ad sancta Dei evangelia ad honorem et vivicam crucem, ut habeamus treugvam tecum altissimo imperatore Grecorum domino Teodoro, imperatore Comiano Duca, et convenimus per presens nostrum sacramentale scriptum ut teneatur treugva inter imperium tuum et nos per annum I computatum a festo S. Crucis, videlicet a XIV die presentis mensis septembris, secundo indictionis, et ut taceant cursus et cursa, et quicquid aliud malum mercatores nostri, qui sunt de omnibus terris nostris et de ipsa Constantinopoli, ut debeant ambulare sine timore et sine periculo et sine dampno, et debeant intrare et extrahere in omnibus terris imperii tui, et comparent et vendant merces, que eis placebunt. Et similiter mercatores tui imperii de omnibus terris tui imperii debeant intrare et extrahere in Constantinopoli et in aliis terris nostris, et vendant et comparent merces, que nostris placebunt, sine lite, sine impedimento, sine dampno, salvis iuribus consuetudinis publici legati de ambabus transmissi, debeant transire per nostras partes sine impedimento et cum tota libertate, et vadant, ubicumque voluerint. Homines terrarum de Vizoi de Bixi de Genna, si voluerint reverti ad casas eorum, non invenient impedimentum ex parte tui imperii. Alii autem homines debeant remanere, sicut hodie sunt inventi, in terris ambarum

на господин Нарийо², байул на Константинополската империя, и добре узнал и проучил, че същият Марко носел на същия султан дарове, а именно: 12 железни оръжия и островърхи шлемове.

2. *Донесение на венецианския подеста в Константинопол за примирието между Константинополската империя и гръцкия император Теодор Комнин*

На единадесетия ден от началото на декември, индикт втори.³ Напомняме на нашия Съвет именно за същото писмо и дела, известени ни с писмото на благородния мъж Джовани Квинини, подеста в Константинопол, чието съдържание е следното:

„Нарийо дьо Туси Цезар, подеста и управител и байул на Константинополската империя, и другите барони се заклеваме в светите божии евангелия и в честния и животворен кръст, че ще имаме примирие с теб, височайшия император на гръците господин Теодор, император Комнин Дука⁴, и се съгласяваме чрез настоящото наше клетвено писание да спазваме примирие между твоята империя и нас за една година, считано от празника на светия кръст, т. е. от четиринадесетия ден на месец септември, индикт втори.⁵ И нека престанат нашествията и набезите и всякаво друго зло, за да могат нашите търговци, които са от всички наши земи и от същия този Константинопол, да търгуват без страх и без риск, и без щета и да могат да идват във всички земи на твоята империя и да могат да купуват и да продават стоки, каквито искат. Също така и търговците от всички земи на твоята империя да могат да посещават Константинопол и всички земи на нашата империя и да продават и да купуват стоки, каквито те искат — без спор, без спънка, без щета, като не се накърняват правата на публичния пратеник за сношение между двете страни, да могат да преминават през нашите земи без спънка и с пълна свобода и да ходят там, където поискат. Людете от областите на Виза, Брикси и Гена, ако поискат да се върнат по своите домове, да не срещат спънки от страна на твоята империя. А пък другите люде обаче да могат да остават така, както днес се намират в земите на двете страни — твоята империя и

² Константинополският барон Нарийо дьо Туси, който тогава е бил байул и регент на Латинската империя. — Вж. В. Нендріх. Les institutions de l'Empire latin de Constantinople (1204—1261). Le pouvoir impérial (l'empereur, le régent, l'impératrice). — Byzantina, VI, 1974, p. 142 sq. ³ 11 декември 1228 г. ⁴ Теодор Комнин, епирски деспот, провъзгласен за византийски император в Солун през 1224 г. — Вж. А. Карозіло. The date of coronation of Theodoros Doukas Angelos. — Byzantina, VI, 1974, p. 253—261. ⁵ Примирието е трябвало да трае от 14 септември 1228 до 14 септември 1229 г. То е дало възможност на Латинската империя да извърши важна дипломатическа дейност за своето укрепване.

partium tui imperii et nostris, et non recipimus nos, vel pars tui imperii alios homines, qui erunt de alia dominatione, usque ad complementum treugue. Conventum est et hoc inter nos, quod si dominus Infredus de Villarduino et sua pars et alii omnes homines imperii Constantinopolis voluerint tenere hanc treugam, Greci de Peloponisso sicut hodie inveniuntur tenentes quodlibet ius et redentes hoc ad dominum Infredum de Villarduino, ita teneant et redant et item hoc ius ad eum usque ad conventum tempus de tregua; et si noluerint hanc treguam ipse et pars sua. Si latro abstulerit aliquid et vadit ad aliam partem, furtum restituatur integre, latro autem patiatur sicut latro“ (№ 140, р. 209—210).

3. *Projectus de contracto Imperii Constantinopolitani cum rege Regni Hierosolimitani Iohanne*

„In nomine Domini amen. In primis fiet contractus matrimonialis de Balduino cum filia regis Io. et consumabitur matrimonium, cum venerit ad etatem, et dominus rex Io. habebit imperium et coronabitur imperator et erit imperator ad totam vitam suam, et plenariam habebit potestatem et plenarium dominium tamquam imperator ad totam vitam suam, et quidquid faciet tam in acquisitis quam in acquirendis, firmum et stabile in perpetuum permanebit, salvis iustis tenuitis, quas moderni latini vel antecessores sui tenuerunt a tempore latinorum. Et post decessum regis futurus imperator habebit et tenebit dominium plene et integre, salvis donationibus, quas rex fecerit tam in feudis quam in aliis, videlicet in acquisitis et in acquirendis, et salva hereditate assignata vel assignanda heredibus regis. Sane dominus rex tenebit Balduinum, et providebit ei honorifice ad honorem suum et ad honorem Balduini, donec Balduinus ad etatem XX annorum devenerit, et cum Balduinus venerit ad etatem XX annorum, idem Balduinus

нашата, а ние не ще приемаме други люде от която и да е област на твоята империя, които са от друга област чак до изтичането на примирието. Между нас е договорено и това, че ако господин Жофруа дьо Вилардуен⁶ и неговата страна и всички други хора на Константинополската империя поискат да спазват това примирие, то гърците от Пелопонес в каквото и положение да се намират сега, запазвайки всякакво право и преотстъпвайки го на господин Жофруа дьо Вилардуен, така да запазят и да преотстъпят това право на него до уговореното време на примирието; ако пък отхвърлят, така да постъпи и той от своя страна. Ако разбойник заграби нещо и отиде в другата страна, откраднатото да се възстанови изцяло, а пък разбойникът да се накаже като разбойник.“

3. *Проект за договор на Константинополската империя с ерусалимския крал Йоан⁷*

„В името Господне — амин. На първо място да се сключи брачен договор на Балдуин⁸ с дъщерята на крал Йо[ан]⁹ и бракът да се осъществи, когато той стане пълнолетен, а господин кралят Йо[ан] ще има империята и ще се короняса за император и ще бъде император през целия си живот. И каквото и да направи във владенията [земи], така и в [тези], които ще бъдат завладени, да остане твърдо и непоколебимо завинаги, като запази държаните владения, които сегашните латинци или техните предшественици владееят от времето на [първите] латинци. И подир кончината на краля бъдещият император ще има и ще държи владенията пълно и неотнимо, без да накърнява даренията, които кралят ще направи както във феодалите, така и в другите земи, т. е. във владенията и в тези, които ще завладеят, и без да накърнява наследството, което е приписано или ще бъде приписано на наследниците на краля. Разбира се, господин кралят ще гледа Балдуин и ще го напътствува достопочтено според своето достойнство и достойнството на Балдуин. И когато Балдуин достигне

⁶ Става дума за владетеля на Морея Жофруа дьо Вилардуен. ⁷ Този текст на проекта за договор е бил смятан дълго време погрешно за договора на цар Иван Асен II с регента на малолетния Балдуин II, сключен през 1228 г. Вж. В. Макушев; ЖМНП, дек. 1869, с. 378; Ив. Дуйчев. Принос към историята на Иван Асен II. — СпБАН, LXVI, 1943, с. 162, бел. 73; F. Thiriet. *Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Romanie*. I (1160—1363). Paris, 1966, р. 30. За пръв път В. Гюзелев в непубликуваната си студия „Българската външна политика в периода 1218—1232 г. Принос към историческо-правното изясняване на договора, сключен на 9 април 1229 г. в Перуджа“ (1970 г.), установи, че се касае за проект за договор между Латинската империя и ерусалимския крал Йоан дьо Бриен. Резултатите от неговото изследване са използвани и изложени в статията на А. Данчева. Договорът между България и Латинската империя от 1228 г. — *Векове*, VI, 4, 1975, с. 52—56. ⁸ Малолетният император на Латинската империя Балдуин II (1228—1261). ⁹ Бившият ерусалимски крал Йоан дьо Бриен, който в периода 1231—1237 г. е бил император на Латинската империя и опекун на малолетния Балдуин II.

investiet de regno Niceno cum omnibus pertinentiis suis et de omni terra, quam ultra brachium tenuerunt unquam latini, adiuncto adhuc ducatu Novicastri, salva tenuita latinorum, quam habuerunt de iure a tempore imperatoris Henrici et eius heredum usque ad amissionem terre, excepto ducatu Nycodimensi, qui remanebit in manu Imperatoris. Et sciendum est, quod in voluntate regis erit capere, quod maluerit, pro heredibus suis, vel totam terram, que ultra brachium sicut tenent vel unquam tenuerunt greci et latini, vel totam terram, quam tenet Cumiano, usque ad pertinentias de Dimos et de Adriano-poli, et totum ducatum de Filopole, et quisque eum teneat, et totam terram de Sclave, et illam, que fuit de Straces, excepto illud quod Assanus inde tenet et excepto regno Thessaloniceno. Tali modo, quod heres faciet homagium ligium domino imperatori post decessum regis et servicium debitum pro terra sua sine periculo terre sue, hoc excepto quod non tenebitur ire in exercitum, in quo persona imperatoris propria non erit; et si forte aliquis habebit feudum in terra ultra brachium et citra brachium in terris heredum regis et imperatoris, faciet ligietatem illi domino, in cuius terra maior pars feudi fuerit, donec habeat heredem in carne propria, quibus possit percipi feudum post decessum, et hoc sit, ne possit perdi feudum ab aliqua parte. Item quicumque tenebit feudum vel dominium ab imperio, immediate faciet regi Io. homagium ligium ad vitam suam et fidelitatem contra omnes homines, qui possunt vivere atque mori, excepto Balduino, qui cum venerit ad etatem XX annorum, regi tenebitur iuramento ad servandum ipsum et suas conventiones superius annotatas, et ipse Balduinus tenebit facere servicium debitum imperio de hominibus suis pro terra sibi assignata. Et homines Balduini istius terre, quam habebit, facient homagium ligium regi Io. et iurabunt ad servandum conventiones supradictas adhuc in terra, que

20-годишна възраст, същият Балдуин да получи във владение Никейското кралство с всичките му поданици и с цялата земя, която някога латинците са владели отвъд протока¹⁰, като се прибави към това и херцогството Новикастро¹¹ и се запази владяното от латинците, което те са имали по право от времето на император Хенрих и неговите наследници чак до загубата на земята с изключение на херцогството Никодимия, което ще остане в ръцете на императора. И да се знае, че във властта на краля ще бъде да вземе, каквото пожелае, за своите наследници: или цялата земя, която е отвъд протока и някога са владели гърци или латинци, или цялата земя, която владее Комнин¹² чак до околностите на Димотика и на Адрианопол, и цялото херцогство Филипопол, от когото и да бъде то владяно,¹³ и цялата земя на Слав¹⁴, и онази, която е била на Стрез¹⁵, с изключение на онова, което Асен¹⁶ владее отгътък и с изключение на Солунското кралство. По такъв начин, че след смъртта на краля наследникът да положи на господин императора клетва за вярност и за задължителна служба на своята земя без риск за нея с изключение на това, че не ще бъде задължен да отива във войската, в която не участва лично императорът. И ако случайно някой би имал феодал в земята отвъд протока и отсам протока, в земите на наследниците на краля и на императора, той да положи клетва за вярност на оня господар, в чиято земя бъде по-голямата част от феодала му. И така да е: докато би имал наследник от собствената си плът, на който може да предаде феодала след смъртта си, той да не може да загуби феодала по какъвто и да е начин. Също ако някой някъде владее феодал или владение на императора, незабавно да положи клетва за вярност до живот и за преданост към крал Йо[ан] за всички люде, които могат да бъдат живи или мъртви, с изключение на Балдуин, който, когато навърши 20-годишна възраст, ще положи клетва на краля за спазване на гореспоменатите договорености. И самият Балдуин ще се задължи да служи на империята чрез своите люде за земята, която му е предоставена. И людето на Балдуин от земята, която той ще владее, ще положат клетва за вярност на крал Йо[ан] и ще се закълнат да спазват гореспоменатите договорености дотогава в земята, която ще се за-

¹⁰ Т.е. в Мала Азия. ¹¹ Малоазийската крепост Неокастро. ¹² Солунският император Теодор Комнин. ¹³ Филипополското херцогство е било владяно между 1204—1205 г. от участника в Четвъртия кръстоносен поход Рене дьо Три, а от 1208 до 1219 г. от неговия роднина, фламандския рицар Жерар дьо Стрьом. През 1219 г. претенции към това владение проявили венецианците, а през 1221 г. е преминало в пределите на българската държава като съставна част от нейната територия. ¹⁴ Деспот Алексий Слав. ¹⁵ Севастократор Стрез. ¹⁶ Цар Иван Асен II.

acquiretur vel reacquiretur; barones secundum valorem terre milites se feudabant. Item filie regi, que erit uxor Balduini, assignabuntur pro dotatio XX milia yperperorum ad considerationem domini Patriarche et quatuor baronum imperii. Porro regine, videlicet uxori regis, assignabitur dotaticium in terra, quam rex eligit pro heredibus suis, et si forte contingeret regem decedere, prius quam terram heredum suorum fuerit acquisita, providebitur regine de dotaticio in terra, que prius acquiretur, de consilio domini Patriarche et IIII baronum, istud condictionis interposito quod, tam cito terra heredum regis erit acquisita, ipsa capiet dotaticium suum in eadem, si inveniatur tantum quod, possit fieri ad arbitrium predictorum; et tunc terra illa ad imperatorem futurum revertetur absolute. Sane omnes feudati in imperio iurabunt se tenere et servare omnes istas condictiones et conventiones et recipere regem in dominum et imperatorem, quando ad terram veniet, Deo dante. Rex vero, quando coronabitur, iurabit super sancta se servare, manutere et defendere imperium, iura imperii et honores et approbatas consuetudines imperii, bona fidei: salvis iuribus et honoribus Venetorum et ecclesiarum ista fiant" (№ 148, p. 210—211).

воюва или отвоюва. Бароните се задължават да дават рицари според прихода на земята. Също така на дъщерята на краля¹⁷, която ще бъде съпруга на Балдуин, ще се предоставят като зестра 20 хиляди перпера по решение на господин патриарха и четиримата барони на империята. Понататък на кралицата, именно на съпругата на краля, ще се предостави дарение в земята, която кралят избере за своите наследници. И ако случайно смърт сполети краля още преди земята на неговите наследници да бъде завладяна, то да се предвиди за дарение на кралицата от земята, която най-напред ще бъде завладяна по препоръка на господин патриарха и четиримата барони при това поставено условие, че щом земята на наследниците бъде отвоювана, тя ще получи веднага своето дарение в същата, само че да бъде установено, че това е възможно да стане по благоусмотрението на споменатите. И тогава тази земя ще се възвърне изцяло на бъдещия император. Разбира се, всички феодали в империята ще се закълнат, че ще се стремят да съблюдават всички тези условия и договорености и ще приемат краля за господар и император, когато той, ако бог даде, дойде в земята. А кралят, когато бъде коронясан, ще се закълне в светото Евангелие, че ще спазва, държи и защитава правата на империята и достойнствата и установените връзки добросъвестно, като запази правата и достойнствата на венецианците и също на църквите им."

¹⁷ Дъщерята на крал Йоан дьо Бриен Мария.

V. ДОНЕСЕНИЕ НА ПРАТЕНИЦИТЕ НА ПАПА ГРИГОРИЙ IX ОТ 1234 г.

Във връзка с очерталите се възможности за уния между Римската и Източната църква през пролетта на 1233 г. папа Григорий IX изпратил четирима свои пратеници (2 францисканци и 2 доминиканци) за преговори в Никея и Нимфея. В подробен доклад, писан вероятно към 26 март 1234 г., папските пратеници разкрили хода на водените преговори и положението на Константинополската империя. Данните на този доклад, отнасящи се до българската история, заслужават внимание. Тези данни са първоизточникът на информацията в западните хроники от това време и от по-късния период за осъществяването на политическия и църковния съюз между България и Никейската империя.

ИЗДАНИЯ: J. D. Mansi. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, XXIII, coll. 292—293; H. Golubovich. *Disputatio Latinorum et Graecorum seu Relatio apocrissiariorum Gregorii IX de gestis Nicaeae in Bithynia et Nymphaeae in Lydia (1234)*. — *Archivum Franciscanum historicum*, XII, 1919, p. 428—465. Преводът на откъсите е направен въз основа на второто тексткритично издание.

КНИЖНИНА: H. Golubovich. *Op. cit.*, p. 418 sq.; G. Cankova-Petkova. *Griechisch-bulgarische Bündnisse in den Jahren 1235 und 1246*. — *Byzantinobulgarica*, III, 1969, p. 58 ff.; V. Gjuzelev. *Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter*, p. 46—47; *Bulgarien und das Kaiserreich von Nikaja (1204—1261)*, JOB, XXVI, 1977, p. 148—149; *Българската държава и Никея в борба срещу Латинската цариградска империя*, — ИНИМ, II, 1978, с. 16—17.

RELATIO APOCRISSARIORUM GREGORII IX PAPAE ANNO M CCXXXIV

*Unio Iohannis Assani
et Iohannis Vataciis contra Imperium
Constantinopolitanum*

Insuper et ab Imperatore litteras accepimus, qui petiit, ut modis omnibus accederemus ad eum apud Lescaram, quia navem paraverat pro nobis, et omnia necessaria ad transitum nostrum et nuntiorum suorum, quos destinaturus erat ad presentiam domini Pape. Preterea terra Constantinopolis quasi destituta fuit omni presidio: dominus Imperator Ioannes pauper erat. Milites, stipendiarii omnes recesserunt. Naves Vene-

ДОНЕСЕНИЕ НА ПРАТЕНИЦИТЕ НА ПАПА ГРИГОРИЙ IX

*Съюз на Иван Асен
и Иоан Ватаци
срещу Константинополската империя*

Освен това получихме и от императора¹ писмо, в което молеше да отидем при него в Лескара² на всяка цена, понеже бил приготвил кораб за нас и всичко необходимо за нашето пътуване и за своите пратеници, които щял да изпрати на посещение при господин папата. При това Константинополската земя бе почти лишена от всякаква защита. Господин императорът Йоан беше беден. Рицарите и всички наемници го бяха напуснали. Корабите на венециан-

¹ Става дума за крал Йоан дьо Бриен, който управлявал Константинополската империя между 1231—1237 г. вместо малолетния Балдуин II. ² Град в Мала Азия на брега на морето.

torum, Pisanorum, Anconitanorum, et aliarum nationum parate fuerunt ad recedendum, et quedam vero iam recesserant. Considerantes igitur terram desolatam, timuimus periculum, quia in medio inimicorum terra illa sita est. Arsanus rex Bachorum* ab Aquilone, Vatacius ab Oriente et Meridie. Emmanuhel circundant eam ab Occidente; et ideo proposuimus tractare de tregis inter Imperatorem Constantinopolitanum et Vatacium usque ad annum. Hiis causis compulsi, redire in terram Vatacii fuit omnibus voluntas. Verum tamen ne talia postea tantum attemptare videremur voluntate, capitulum Sancte Sophye et prelatos terre, nec non et ipsum Imperatorem super hoc consuluimus negotio, qui omnes unanimiter idem nobis consuluerunt.

ците, пизанците, анконците и на другите народи бяха подготвени за отплаване и навярно някои вече са отплавали. И тъй, като гледаме тази изоставена земя, боиме се от опасността, понеже тя е разположена сред неприятели: Арсан,³ царят на власите, откъм север, Ватаци,⁴ откъм изток и юг, Емануил⁵ я обгражда откъм изток. И поради това предлагаме да се преговаря за едногодишно примирие между константинополския император и Ватаци. Подтикнати от това, всички желаеха да се върнат в земята на Ватаци. Наистина види се, че не само наше бе това желание, но и на капитула на „Св. София“ и на прелатите на тази земя, пък и самите ние се допитахме до самия император относно този въпрос — всички те единодушно ни посъветваха същото. . .

* В други преписи Bachorum.

* Българският цар Иван Асен II. * Никейският император Йоан Дука Ватаци. * Солунският цар Мануил Комнин (1230—1237).

ПАПА ГРИГОРИЙ IX

Уголино де Конти, бъдещият папа Григорий IX, е роден в град Анина (Италия) през 1147 г. в семейството на графовете Де Сени. Той е племенник на папа Инокентий III (1198—1216), който първоначално го направил свой капелан, после кардинал-дякон (1198) и кардинал-епископ на Остоия (1206). Папа станал на 19. III. 1227 г. Макар и на преклонна възраст, но енергичен и амбициозен, той възстановил и продължил динамичната и войнска политика на Инокентий III за издигане на папската власт над светската. В тази си политика той водил жестока борба с император Фридрих II, който, от своя страна, бил привърженик на надмощието на светската власт на западните императори и в борбата си против папата се мъчел да обедини светските владетели. Папа Григорий IX е бил в преписка с константинополския гръцки патриарх Герман (1222—1240) и се опитал да наложи на гръцката църква унията, но не успял, макар Константинопол тогава да е бил под властта на латинците. Починал е на 22. VIII. 1241 г. в Рим, който по това време е бил обсаден от Фридрих II.

На пътя на амбициозния папа се изпречил и не по-малко амбициозният български цар Иван Асен II. Интересите на папата диктували да крепи изпадналата в критично положение Латинска империя, която била база на кръстоносците в действията им за възвръщане на „Светите места“. За тази цел била нужна и българската земя и приятелството на българския цар. Иван Асен II, от своя страна, се надявал, че въз основа на споразумението с латинците за брак между дъщеря му и малолетния император Балдуин II ще закрепят влиянието си в Константинопол като покровител на империята. През април 1229 г. обаче в Перуджа между папата и пълномощниците на константинополските латинци бил сключен договор, според който Йоан де Бриен станал император-опекун на Латинската империя и Балдуин II трябвало да се ожени за неговата дъщеря, а не за дъщерята на Иван Асен II. Този договор станал известен на българския цар може би след пристигането на Йоан де Бриен в Константинопол през август 1231 г. Вероятно към края на същата година или в началото на 1232 г. Иван Асен II прекъснал унията с Римската църква, сключена от цар Калоян през 1204 г., а в 1235 г. възстановил българската патриаршия.

Дадените тук писма са от извънредна важност — те хвърлят светлина върху един драматичен момент от българската история, когато папата организира кръстоносен поход против България. Прави впечатление, че папата, който бил безпощаден гонител на еретиците, в своите писма прави разлика между богомилите и българския цар. Богомилите, които явно подкрепят царя, той нарича еретици, а цар Иван Асен II — схизматик.

Писмата на папа Григорий IX са запазени във Ватиканските регистри. Освен писмата във връзка с цар Иван Асен II тук даваме и някои други документи и писма, които косвено или пряко имат значение за българската история.

ИЗДАНИЯ: A. Theiner. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Romae, MDCCCLIX, p. 73—185; A. Potthast. *Regesta pontificum Romanorum inde ab anno 1198 ad annum 1304*. 2 vols. Berlin, 1874—1875; — Gregoire IX. *Regesta ed. Pressutti*. 2 vols. Rome, 1888—1895; L. A u v -

г а у. Les registres de Grégoire IX. Recueil de bulles. Publ. et analysées d'après les manuscrits. Paris, 1890, 1—2 vols. Латинският текст се издава по изданието на А. Theiner с корекциите на И в. Д у й ч е в. Исторически материали. — ИИД, 13, 1933, с. 113—141.

КНИЖНИНА: Innozenz IV. Gregor IX. — Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, 1871, t. LXVIII, 55—127. Wien, 1872, 75 p.; Storia di Gregorio IX e de suo tempi. Modena, 1872—1873, 3 vols; В. Г. В а с и л е в с к и й. Обновление болгарского патриаршества при царе Иоанне Асене II в 1235 г. — ЖМНП, 238, 1885, II; J. F e l t e n. Papst Gregor IX. Freiburg, 1886; П. Н и к о в. Църковната политика на Иван Асен II. — БИБ, III, 1930, кн. 3, с. 65—111; Същият. Изправки към българската история. — ИИД, V, 1922, с. 57—84; В. З л а т а р с к и. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 353—418; Б. П р и м о в. Отношението на богомилите и на техните западни последователи. — ИПр., XII, 1956, кн. 1, с. 54—58; Д. А н г е л о в. Богомилството в България. С., 1961, с. 203—204, 293—295; G. y. M o r a v c s i k. The role of the Byzantine church in Medieval Hungary. — Studia Byzantina, Budapest, 1967; Г. Ц а н к о в а - П е т к о в а. Восстановление болгарского патриаршества в 1235 г. и международное положение болгарского государства. — ВВр., XVIII, 1968, с. 136—149; В. A n g e l o v. Deux contributions à l'histoire de la culture médiévale bulgare. — ВВл, IV, 1973, p. 75—89.

GREGORII IX PAPAE. EPISTOLAE

ПИСМА НА ПАПА ГРИГОРИЙ IX

1. Gregorius IX papa Aegidio capellano pontificis scribit, ut Sirmiam ceteriorem novae Sirmiensi sedi adiciat

1. Папа Григорий IX нарежда на капелан Егидий да присъедини Отсамна Сирмия към новото сирмийско епископско седалище

Gregorius episcopus etc. Dilecto filio Egidio Subdiacono et Capellano nostro, salutem etc. Venerabilis frater noster. . . Colocensis Archiepiscopus in nostra fecit presentia recitari, quod dilecta in Christo filia nobilis mulier. . . Soror illustris Regis Ungarie acquisivit quandam terram, que appellatur ulterior Sirmia ratione cuiusdam pertis Ungarie, que citerior Sirmia nuncupatur, ac ad nutum et dispositionem prelate Regis Sororis regitur terra predicta, adeo quod quidam de clericis Archiepiscopo ipsi subjectis per eam in maiori ecclesia, quam terre illius homines episcopalem appellant, provisor est deputatus ad tempus, donec de ipsa, que Grecorum ritum tenet et nondum sedi apostolice obedivit, prout disponendum fuerit, disponamus. Sane idem Archiepiscopus humiliter supplicavit, ut cum prefata ecclesia Colociensis vicinior et conterminata esse noscatur, ipsam novo episcopatu, qui de licentia nostra in Citeriori Sirmia debet creari, per ipsum annectere dignaremur: maxime cum ad honorem apostolice sedis pertineat, ut Sclavi et Greci, qui inhabitant terram illam, in divinis of-

Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. любимия си Егидий, наш поддякон и капелан. Достойният наш брат, колоценият архиепископ¹ нареди да ни се прочете в наше присъствие, че любимата в Христа дъщеря, благородната жена. . . , сестрата² на славния крал на Унгария³, е получила една земя, която се нарича Отвъдна Сирмия с оглед на една част от Унгария, която се казва Отсамна Сирмия.⁴ Тази земя се управлява по благоволенieto и разположението на гореказаната кралска сестра до такава степен, че вместо ние да разпореждаме как е трябвало да се постъпи с църквата, която следва гръцкия ритуал и още не се е подчинила на апостолическия престол, тя е определила понастоящем един от подчинените на самия епископ клирици за иконом в голямата църква, която хората на тази земя наричат епископска. Естествено, тъй като се знае, че споменатата църква е съседна и близка на колоценията, същият архиепископ ни по-моли смирено да благоволим да я присъединим чрез него към новото епископство, което трябва да се създаде с наше разрешение в Отсамна Сирмия. И най-вече, тъй като се отнася до славата на апостолическия престол, славяните и гърците, които обитават тази земя, да преминат, ако това може да стане, в божествените служ-

¹ Епископът на дн. град Калоча. ² Ана-Мария, дъщеря на унгарския крал Андрей II (1205—1235), сестра на бъдещия крал Бела IV, се омъжила в 1221 г. за Иван Асен II. ³ Бела IV. ⁴ С Отвъдна Сирмия тук вероятно са означени завладенията от унгарците български земи — Белградска и Браничевска област, върнати на България при брака на Мария с Иван Асен II. Отсамна Сирмия или Срем е полуостровът, образуван от реките Дунав, Сава и Драва.

ficiis et ecclesiasticis sacramentis ad Latinarum ritum et obedientiam Romane ecclesie, si potest fieri, convertantur. Quocirca discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus si in ecclesia illa sit episcopus et sub ecclesie Romane obedientia esse voluerit, eum sine preiudicio iuris alieni recipere non postponas: quod si non sit episcopus in eadem, vel si existat ibidem et noluerit sedi apostolice obedire, predicto novo episcopatu, auctoritate nostra suffultus, adicias ecclesiam memoratam. Datum Perusii V. Nonas Martii. Pontificatus nostri Anno Secundo (ep. CLIX, p. 88—89).

2. *Gregorius IX papa archiepiscopo Strigoniensi scribit ut Sarracenos et Iudaeos a praesumptuosis excessibus coercere studeat*

Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri. . . Archiepiscopo Strigoniensi salutem etc. cum illius vices divina dignatione teneamus in terris, qui mittet angelos suos ad omnia de Regno eius scandala colligenda, officii nostri debitum exigit, ut de Regno Dei, quod est ecclesia, scandala colligi et prava in directo dirigi faciamus, quo inoffenso pede ad bravium vocationis celestis liberius currere filii Regni possint. Horrendus si quidem ex tua et quamplurimum aliorum relatione ad nos rumor ascendit dire doloris gladio nos transfigens, quod talia in Regno Ungarie peccatis exigentibus committuntur quibus nisi per apostolice sedis remedium fuerit obviatum, ibidem pene penitus fides perit, libertas conculcatur, ecclesie et dignitati Regie non modicum derogatur. Nam inter alia, que divine ac humane legi obviant manifeste propter oppressionem christianorum pauperum, et Sarracenorum Iudeorumque in Christo fidelibus

би и църковните тайнства към латинския ритуал и към подчинение на Римската църква. За това ние нареждаме с апостолическо писмо на твоя мъдрост, ако в тази църква⁶ има епископ и той поиска да бъде подчинен на римската църква, да не отлагаш да го приемеш без предварително решение на чужда власт. Ако ли в същата църква няма епископ или ако има, но не желае да се подчини на апостолическия престол, ти, опрян на нашата власт, да присъединиш споменатата църква към горекананото ново епископство. Дадено в Перуджа на 3 март 1229 г. Година втора от нашето първосвещенстване.

2. *Папа Григорий IX пише до стригонийския архиепископ да се постарее да обуздае сарацините и юдеите в дръжките им произволи*

Григорий, епископ и пр., поздравява досточтимния брат. . . стригонийския⁶ архиепископ. Тъй като ние по господне удостояване заместваем на земята оизи, който изпраща ангелите си да премахват всички съблазни от царството му, задължението на нашата служба ни кара да наредим да се премахнат съблазните и да се изправят лошите работи в царството божие, което е църквата, за да могат синовете на църквата да тичат по-свободно, без да се препъват, към наградата — божие похвалване. До нас достигна страшната мъква от твоя доклад и от доклада на мнозина други, която ни прободу с жестокия меч на мъката, че в кралство Унгария се вършат такива работи поради греховете, срещу които, ако не се опълчим със средствата на апостолическия престол, там ще загине напълно вярата, привилегиите ще бъдат потъпкани, църквата и кралското достойнство ще пострада немалко. Наистина между другите неща, които явно противоречат на божия и човешки закон, поради подтискането на бедни християни и поради господството на сарацини⁷ и юдеи⁸ над верните на Христа,

⁶ Гръцките църкви, които дълго са продължавали да съществуват в славянските и маджарските територии, са били подложени на голям натиск да преминат към католическата църква. Срв. A. Le a. History of inquisition, T. III. New York, 1953, p. 617; Gy. Moravcsik. The role of the church of Medieval Hungary. — Studia Byzantina, Budapest, 1967. ⁷ Архиепископът на Стригония, дн. Естергом (Гран). ⁸ Със сарацини тук са означени арабите, които били доведени в Унгария като пленници. Според един закон от 1092 г. (Ladislai regis decretum, cap. 9: Endliche Monumenta Aggadiana, p. 327) по онова време в Унгария е имало на постоянно местожителство мохамедани, които се занимавали с търговия (W. He y d. Histoire du commerce du Levant au Moyen Age. I. Leipzig, 1885, p. 83). ⁹ През време на царуването на Андрей II евреи и сарацини започнали да заемат високи държавни служби. По техни съвети започнали да облагат и привилегированите съсловия, били отнемани църковни имоти и др. От съдържанието на това писмо става ясно, че кралят е искал да ограничи привилегиите на църквата и да засили своята власт във финансово и съдебно отношение. С писмо от 12. VIII. 1233 г. (Theiner. Vetera monumenta historica Hungariae, I, ep. CXCV, p. 114—115) папата припоказва отново извършените нарушения в Унгария и изпраща за арбитър между краля и естергомския архиепископ папския легат Яков. Резултатът от това посредничество е бил предаден в един документ (Theiner. No CXCVIII, p. 116—119), където отново на евреи и сарацини се забранява да стоят начело на фиска, на монетарниците, на солниците, да събират данъци, изобщо да заемат държавни постове. Евреите и сарацините трябвало да посвят отличителни знаци. На същите се забранявало да купуват роби-християни и да се женят за християни.

dominatum, multi christianorum oneribus importabilium exactionum gravati, videntes Sarracenos melioris conditionis et maioris libertatis prerogativa gaudere, sponte se transferunt ad eosdem, et ritum suscipientes eorum, ut pari cum eis gaudeant libertate, non solum per errorem christiani Sarracenorum, et Sarraceni christianorum mulieribus commiscuntur, verum etiam illas ducunt dampnabiliter in uxores. Emunt preterea Sarraceni mancipia christiana et de hiis tamquam de suis omnem voluntatem et voluptatem suam explentes, ipsas apostatare compellunt et eorum non sinunt filios baptizari. pauperes nichilominus christiani quandoque sic oneribus et exactionibus affliguntur, quod filios ac filias cogantur vendere Sarracenis, et sic liberi fiunt servi et christiani quodammodo Sarraceni. Ad hec quidam eorum, cum revera sint Sarraceni, se christianos mendaciter fingentes, qui iuxta verbum propheticum arcum rem amarem intendunt, ut sagittent innoxios in occultis sub palliata specie pietatis, multis christianorum decipiunt simplices, et nonnullos seducunt astutos, illos ad infidelitatis errorem nequiter attrahendo, et dum tamquam christiani cum christianis mulieribus contrahunt, illas, postquam duxerint in uxores, apostatare compellunt. Et cum nonnulli Cumanorum, relicto infidelitatis errore, iam sint illuminati per fidem, quidam vero ipsorum de tenebris et umbra mortis currere cupiant ad Christum, lucem, vitam, veritatem et vitam, prelati Sarraceni eos ementes in servos et baptizatos cogunt retro respicere, et baptizandos venire ad agnitionem fidei non permittunt: ad quorum liberationem, si presumptores huiusmodi cogerentur, sicut dicitur, firmiter est sperandum. Cumanos ex hoc ad fidem catholicam provocari. Et licet in Toletano concilio provide sit statutum, ne Iudei publicis officiis preferantur, cum nimis absonum videatur, ut Christi, blasphemus in christianos vim exercent potestatis: in Regno tamen eodem passim Iudei ac Sarraceni publicis officiis preponuntur, qui sub tali pretextu et dampna et gravia ecclesiis in-

мнозина християни, обременени от товара на непоносимите налози, като виждат, че сарацините се радват на предимствата на по-добри условия и на по-големи привилегии, доброволно отиват при тях и като им възприемат обряда, за да се радват заедно с тях на същите привилегии, не само влизат в греховна връзка християни със сарацински жени и сарацини с християнски жени, но и престъпно ги взимат за съпруги. Освен това сарацини купуват роби-християни и задоволявайки си с тях като със свои роби всяко желание и страсти си, карат ги да изменят на вярата и не им позволяват да кръщават синовете си. Наистина бедните християни понякога така са подтискани от тежести и налози, че се принуждават да продават на сарацини синове и дъщери и така те от свободни стават роби и от християни — някак си сарацини. При това някои от тях, макар и да са в същност сарацини, представят се лъжливо за християни. Те според думите на пророка обият като лък лошото си дело, за да ударят скришом, под маската на благочестието, невинни, измамват простодушни християни и съблазняват някои хитри, като ги привличат по лош начин към заблудата на неверието. И докато уж като християни се съчетават с християнки, след като ги вземат за съпруги, карат ги да се откажат от вярата. И когато мнозина кумани⁹, след като напуснат заблудата на неверието, вече са огряни от вярата, а някои от тях желаят от мрака и тъмнината на смъртта да притичат към Христа — светлината, пътя, истината, живота, гореспоменатите сарацини ги купуват за роби, карат покръстените да се откажат и не им позволяват с покръстването да дойдат до познанието на вярата. Ако тези дръзки хора бъдат заставени да ги освободят, както се казва, може със сигурност да се надяваме, че куманите ще бъдат привлечени към католическата вяра.¹⁰ И макар в Толедския събор да е било постановено предвидливо юден да не се поставят начело на държавни служби,¹¹ тъй като изглежда противсестествено хулителят на Христа да упражнява силата на властта спрямо християни, въпреки това в същото кралство надлъж и нашир се поставят начело на държавните служби юден и сарацини, които в това си качество и на цър-

⁹ Куманите биди племе от тюркски произход. През IX в. те населявали южноруските степи. След монголо-татарското нашествие (1239) една част от куманите получили земи в Унгария и унгарският крал получил титлата rex Cumaniae. Вж. Gy. Moravcsik. Byzantinoturcica, I, 1958, Budapest, p. 91 sq. ¹⁰ Папа Григорий IX залягал много за покръстването на куманите. С писмо от 31. VII. 1227 г. (Theiner. Ep. CLIV, p. 86—87) той дава право на естергомския епископ да им назначи между другото епископи. От писмото на същия папа от 21. III. 1228 г. (Theiner. Ep. CLV, p. 87) вече знаем, че за епископ на куманите е поставен Теодорих. ¹¹ Толедският събор (587 г.) между другото лишил свреите от правото да заемат държавни служби.

ferunt, et christiano nomini plurimum sunt infesti. Libertas quoque ecclesiastica adeo in Regno ipso subversa esse dicitur et emersa, quod non solum ecclesiam hominibus, sed etiam ipsis ecclesiis et personis ecclesiasticis collectae ac tallie imponantur a laicis, et respondere cogantur sub examine iudicis secularis. Possessiones quoque et redditus, quos ex donatione Regum a longis retroactis temporibus pacifice possederunt, eisdem ecclesiis contra iustitiam auferunt, ac per immensa donationes, quos de novo quibusdam nobilibus Regalis fecisse dicitur celsitudo, non modicum aggravantur. Et quamvis cause matrimoniales ad examen ecclesiasticum pertinere noscantur, huiusmodi tamen cause ibidem ad secularem iudicem perferuntur et per secularem iudicem matrimonia separantur: sicque fit, ut ipsius Regni ecclesie tot afficiuntur iniuriis atque dampnis, tot tribulationum angustiis affliguntur, quod nisi celeriter succurratur eisdem, vix poterunt respirare. Nolentes igitur tantum Creatoris contumeliam, tantamque Jesu Christi iniuriam et ecclesiarum gravamina ac obprobria christiani nominis in patientia sustinere, fraternitati tue per apostolica scripta in virtute obedientie districte precipiendo mandamus, quatinus prefatos christiani nominis inimicos per subtractionem communionis fidelium et aliis modis, quibus expedire videris; christianos vero per censuram ecclesiasticam, invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis, a tam presumptuosis excessibus taliter studeas coercere, quod diligentiam tuam posimus merito commendare. Contradictores, si qui fuerint, vel rebelles per censuram ecclesiasticam sub apostolica obedientia compescendo. Datum Laterani V. Nonas Martii. Pontificatus nostri Anno Quarto (ep. CLXVIII, pp. 93—94).

3. *Gregorius IX papa episcopo Cenadiensi scribit, ut nisi episcopi Bulgarorum Albae et Brandisii ad unitatem ecclesiae rederint subdet eorum episcopatus episcopo Sirmiensi*

[Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri. . .] Cenadiensi episcopo [salutem etc.]. Cum unigenitus dei filius Iesus Christus legato Petro apostolorum principi pascendas commiserit oves suas ita ut qui eum non

квите нанасят тежки вреди, и към християнското име са най-враждебни. Разправят, че в кралството и църковните привилегии са дотолкова погазени, че светски лица налагат налози и дънъци не само на хората от църквите, но и на самите църкви и на църковните лица и последните се принуждават да отговарят при следствие пред светски съдии. На същите църкви те взимат противозаконно дори имоти и приходи, които мирно са притежавали по дар от кралете отпреди много години, и те биват отежнявани немалко поради огромните дарения, които казват, че кралското височество отново е направило на някои благородници. И макар да се знае, че бракоразводните дела се отнасят до църковното следствие, въпреки това такива дела там се отнасят до светски съдия и браковете се разтрогват от светски съдия. По този начин църквите в кралството търпят толкова големи неправди и загуби, подлагат се на толкова притеснения и беди, че ако не им се помогне бързо, то мъчно ще могат да се съвземат. И тъй, понеже не желаем да понасяме търпеливо толкова голяма обида към създателя и толкова голяма неправда към Исуса Христа, а също тежестите на църквите и хулите спрямо християнското име, нареждаме с апостолическо писмо на твое братство, със строго поръчение за подчинение, да се постараш така да възпреш от толкова дръзките произволи споменатите врагове на християнското име чрез лишаване от общуване с верните и по друг начин, по който видиш, че е полезно, а християните — чрез църковни наказания, като, ако стане нужда, призовеш помощта на светската власт, че да можем заслужено да препоръчаме пред Господа твоего прилежание. Противоречащите, ако има такива, и бунтовниците да бъдат смирени под апостолическото подчинение чрез църковни наказания. Дадено в Латеран на 3 март (1231 г.). Четвърта година от нашето първосвещенствование.¹²

3. *Папа Григорий IX пише до ченадския епископ, ако българските епископи от Алба и Брандузиум не се завърнат към единението с Църквата, да подчини епископствата им на сирмийския епископ*

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. досточтимия брат. . .] ченадския¹³ епископ. Понеже единородният божий син Исус Христос е поверил на блажения Петър, княза на апостолите, да пасе неговите ов-

¹² Настоящото писмо даваме главно, за да се изясни по-добре поместеният от нас документ (тук № 4), където се споменават и българи. ¹³ Епископът на дн. град Чанад

reecerint in pastorem, ab ipsius censeantur ovibus alieni: dolemus non modicum et turbamur, quod... Albe et... Brandusii Bulgarorum episcopi nulli nisi Pontifici Romano subiecti iamdiu ab unitate Romane ecclesie declinantes, post greges sodalium evagando ipsius magisterio se subducunt. Illius igitur vicarii licet insutlicientibus meritis constituti mandamus et districte precipimus, quatenus predicti episcopi infra competentem terminum a te prefigendum eisdem ad unitatem Romane ecclesie reverentes, sibi reverenter obediant et intendant, sollicite moneas et inducas. Quod si monitis acquiescere forte noluerint, extunc subdas episcopatus eorum auctoritate nostre episcopatus Sirmiensi... Datum Reate XII. Calendas Aprilis. Anno Sexto (ep. CLXXIX, pp. 103—104).

*4. Instrumentum super interdicto
ab Archiepiscopo Strigoniensi in totum
regnum Hungariae lato*

Iacobus dei gratia Prenestinus electus, apostolici sedis legatus. Ugerinus Colocensis Archiepiscopus Stephanus Zagrabienensis. Basilus Chenadiensis. Benedictus Varadiensis. Innocentius Syrmienensis. Bartholomeus Quinqueecclesiensis. Bricius Waciensis. Gregorius Ieuriensis. Cletus Agriensis, Bartholomeus Vesprimiensis, Iacobus Nitriensis, Theodoricus primus Cumanensis Episcopi, Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis, salutem in domino Ihesu Christo. Ab Universitatis vestre notitiam volumus pervenire, quod Venerabilis in Christo frater Robertus Strigoniensis Archiepiscopus in ecclesia Budensi, presentibus Abbatibus, prepositis et aliis ecclesiarum prelatibus Ungarie, litteras domini pape, quarum auctoritate sententiam interdicti in totum Regnum

цн. . . така че тези, които не са го приели за пастир, да се смятат чужди на овците му, ние скърбим немалко и се смущаваме, че българските епископи. . . на Алба¹⁴ и . . . на Брандузиум,¹⁵ които отдавна са подчинени само на римския първосвещеник,¹⁶ отклонявайки се от единението с Римската църква, се откъсват от нейното ръководство, като се отдалечават от стадото единоверци.¹⁷ Ние, които, макар и недостатъчно заслужено, сме поставени за заместници негови на Петър, . . . нареждаме и строго заповядваме споменатите епископи¹⁸, като се възвърнат към единението с Римската църква в съответния срок, определен им предварително от теб, почтително да ти се подчиняват и да те слушат, да ги напътяват и наставляват грижливо. Ако ли случайно не желаят да ти се подчиняват на напомнянията, тогава да подчиниш с нашата власт епископствата им на Сирмийското¹⁹ епископство. --- Дадено в Риети, 21 март (1232 г.). Шестата година (от нашето първосвещенствование).

*4. Документ върху издадения от
стригонийския архиепископ интердикт
за цялото кралство Унгария*

Яков, по милост божия пренестински преждеосвещен.²⁰ легат на апостолическия престол, колоценският архиепископ Угерин, епископите загребски Стефан, ченадийски Василий, варадински Бенедикт, сирмийски Инокентий, квинквееклесийски²¹ Вартоломей, вацийски²² Бриций, йеврийски²³ Григорий, агрийски²⁴ Клет, веспремски²⁵ Бартоломей, нитрийски²⁶ Яков, първият кумански Теодорих²⁷ поздравяват в господата Исуса Христа всички верни на Христа, които ще видят настоящото писмо. Ние желаем да дойде до знанието на всички вас, че досточтеният в господата Исуса Христа стригонийски архиепископ Роберт ни показва в буденската църква в присъствието на абатите, предстоятелите и другите църковни прелати на Унгария писмото на господин папата, по силата на което той беше издал интердикта в цялото крал-

¹⁴ Alba Bulgarica, дн. Белград. ¹⁵ Браничево, старата римска крепост Виниациум, на мястото на дн. Несталац. ¹⁶ Папа Григорий IX поддържал становището, че Белград и Браничево спадали по начало под управлението на Римската църква. ¹⁷ Според П. Н и к о в. Църковната политика на Иван Асен II. — БИБ, III, 1930, 3, с. 81, това „отдалечаване“ било първият резултат на новата българска църковна политика. ¹⁸ Не приемаме поправката на Ив. Дуйчев Predictos episcopos, защото тъкмо граматически у Тайер стои predicti episcopi. ¹⁹ В областта на стария Сирмиум (Срем, дн. Сремска Митровица) в 1229 г. е било учредено Сирмийско епископство. Вж. тук писмо № 1 на папа Григорий IX от 3. III. 1229 г. (The i - п е г. Ep. CLIX, p. 88—89). ²⁰ Сиреч избраният, но още непосветен за епископ на гр. Пренесте, дн. Палестрина, който като папски легат е бъдещият посредник между унгарския крал и църквата. Вж. тук бел. 8. ²¹ Т.е. епископът на дн. град Пейч (Фюлфкирхе). ²² Т.е. епископът на дн. град Баш в Унгария. ²³ Т.е. епископът на дн. град Гьор в Унгария, северно от Буда Пеща. ²⁴ Т.е. епископът на дн. град Егер в Унгария. ²⁵ Т.е. епископът на дн. град Веспрейм. ²⁶ Т.е. епископът на дн. град Нитра. ²⁷ Първият епископ на куманите в Унгария

Ungarie tulerat, nec non formam eiusdem interdicti in scriptis redactum nobis exhibuit, quam nos Episcopi, qui tunc presentes eramus in regno, confitemur et recognoscimus sub eodem tenore ad nos fuisse destinatum. Nos vero scilicet Ieuriensis, Zagrabienensis, Vatiensis Episcopi, qui tunc absentes eramus, confitemur eandem formam ad capitula ecclesiarum nostrarum, sicut ab ipsis pro certo audimus, fuisse transmissam et ab eis diligenter observatam. Exhibuit etiam dictus Strigoniensis Archiepiscopus quandam constitutionem sigillorum domini Andree Illustri regis et filiorum suorum, scilicet domini Bele et domini Colomani Regum, munimine roboratam. Forma vero interdicti, que tenorem dictarum litterarum summi pontificis habet insertum, talis est.

Robertus Dei gratia Strigoniensis Archiepiscopus, Venerabili in Christo parti et karissimo amico B. eadem gratia Vesprimiensi episcopo, salutem et sinceram in domino caritatem. Noverit vestra paternitas, nos litteras summi pontificis accepisse sub hac forma Gregorius Episcopus servus servorum Dei, Venerabili fratri Archiepiscopo Strigoniensi salutem et apostolicam benedictionem. Cum illius vices divina dignatione teneamus etc. ut supra N CLXVIII p. 93. Datum Laterani V. Nonas Martii. Pontificatus nostri anno IIII. Sciat preterea vestra discretio, quod sub eadem forma, sub qua nobis scriptum est, domino Regi Andree misit summus pontifex litteras, rogans et in remissionem peccatorum iniungens, et obtestans ipsum per aspersionem sanguinis Iesu Christi, ut ad corrigendos supradictos excessus in regno suo daret operam efficacem, et ad hoc faciendum nobis auxilium impenderet oportunitatem. Dominus itaque rex, congregatis filiis suis et pro maiori parte episcopis et aliis Iobagionibus de voluntate et beneplacito omnium in reformatione pacis inter ipsum et suos filios super quibusdam articulis observandis, et super quibusdam aliis corrigendis constitutionem quandam fecit, quam corroboratam tam sigillo suo, quam sigillis filiorum suorum, scilicet domini Beleregis et domini Colomani regis, promisit se de cetero firmiter servaturum. In dicta vero constitutione inter cetera spe-

ство Унгария, а също така и самия интердикт в написан вид, който ние епископите, които се намрахме тогава в кралството, признаваме и познаваме, че ни е бил изпратен със същото съдържание. А ние, сиреч епископите йеврийски, загребски и вацийски, които тогава отсъствахме, признаваме, че е бил препратен до капитулите²⁸ на нашите църкви, както чуваме от тях със сигурност, и че е бил спазван прилежно от тях. Споменатият стригонийски архиепископ ни показва също едно постановление, подпечатано с печатите на светлия крал господаря Андрей и на неговите синове, сиреч на кралете господаря Бела²⁹ и господаря Коломан. А текстът на интердикта, в който е вмъкнато съдържанието на писмото на върховния първосвещеник, е такъв:

„Роберт, по божия милост стригонийски архиепископ, праща поздрав и искрени в господ чувства на досточтимия в! Христа отец и прескъп приятел Б[артоломей], по същата милост веспримийски епископ. Нека Ваше бащинство знае, че ние сме получили писмо от върховния първосвещеник с това обръщение „Епископ Григорий, слуга на божии слуги, праща поздрав и апостолическа благословия на стригонийския архиепископ. Тъй като по господне удостояване замества този и пр., както по-горе при № CLXVIII, с. 93.³⁰ Дадено в Латеранум на 3 март IV година от нашето първосвещенствование.“ Нека знае освен това ваша мъдрост, че писмо със същия текст, с който ни беше писано, върховният първосвещеник е изпратил до господаря крал Андрей, като го моли, вмения му това срещу опрощаването на греховете и го заклева в пролятата кръв на Исуса Христа да даде действителна помощ, за да се поправят гореказаните произволи в кралството му, и да ни окаже съответна помощ, за да извършим това. И така господарят крал, като събра синовете си и повечето епископи и другите сановници³¹, издаде едно постановление за желанието и решението на всички при възстановяването на мира между него и синовете му относно спазването на някои разпореждания и промяната на някои други.³² Това постановление, подпечатано както с неговия печат, така и с печатите на синовете му, сиреч на господаря крал Бела и на господаря крал Коломан, той обеща да го спазва занапред здраво. В казаното обаче постановление

²⁸ Капитулум е един вид епархийски съвет при епископа. ²⁹ Бела IV, унгарски крал (1235—1270). ³⁰ Това писмо е дадено тук като № 2. ³¹ Думата iobagiones преждаме тук в смисъл на „кралски слуги“ — сановници. ³² Това помирение между краля и синовете му станало формално със златна була (споменатото тук „постановление“ — конституция), с която се потвърждавали привилегиите на знатните, а сарацините и евреите са отстранявани от държавните служби.

cialiter statutum est et insertum ne Iudei vel Sarraceni Camere, vel aliis publicis officiis preferuntur. Nullis itaque correctis de hiis omnibus, que dominus papa rogaverat et preceperat corrigenda: contempta etiam et non observata constitutione domini regis supradicta, ultimus error factus est peior priore, et novissima prioribus sunt peiora, cum non solummodo Sarraceni preficiantur Camere et publicis officiis, immo condicione eorum facta meliore quam antea: quidam eorum, qui quasi servilis condicionis hucusque fuerunt, et ad solvendam quondam summam pecunie annuatim Domine regine tenebantur, nunc ab huiusmodi condicione liberati facti sunt stipendarii, et liberis hominibus sunt equales. Solebant quandoque Christiani ritibus Sarracenorum adherere, estimantes leniorem condicionem impositam Sarracenis in Ungaria, quam pauperibus christianis. Quid facient a modo huiusmodi simplices et imbecilles christiani, cum videant sibi Sarracenos dominari, et nobilibus esse pares? Presumendum est, quod libentius quam antea, paulatim tam propter lucrum temporale quam propter levem condicionem se transferunt ad ritum et fidelitatem paganorum: potestis etiam scire, quod per huiusmodi apostasiam in partibus istis animarum infinita milia perierunt. Quod autem diximus de Sarracenorum articulo, idem vel simile possumus dicere de singulis articulis in litteris domini pape comprehensis, cum nullus eorum sit correctus. Quippe ecclesiarum, Monasteriorum, orphanorum, clericorum, pauperum condicio de die in diem aggravatur: nam et multe possessiones et redditus et beneficia, que per privilegia regalia ecclesie et domus religiose possidebant, per maliciam Sarracenorum, per iniquas suggestiones consiliariorum domini regis domibus religiosiis et ecclesiis sunt subtracta. Ne igitur crimen inobediencie, ne Dei et summi pontificis incurramus offensam --- cum dominus rex Andreas sepe per nos admonitus, ad patriam et paternam admonitionem summi pontificis supradictos excessus corrigere noluerit, nos mandatum apostolicum exequendo auctoritate domini pape, qua fungimur in hac parte, totum regnum Ungarie suppositum interducto --- Item auctoritate Dei

между другото бе специално постановено и вмъкнато юдеи и сарацини да не се поставят начело на фиска и на други държавни служби. Без да се поправи нищо от всичко това, за което господин папата беше помолил да се поправи, дори като бе пренебрегнато и неспазено гореказаното постановление на господаря крал, бе сторен напоследък грях, по-лош от първия, и новото положение е по-лошо от предишното, тъй като не само сарацините се поставят начело на фиска и на държавни служби. Нещо повече, като им се подобри положението в сравнение с предишното, някои от тях, които досега бяха някак в положението на роби и бяха задължени да заплащат годишно известна сума пари на господарката кралица, сега освободени от това положение, са станали стипендиарии³³ и са равни на свободните хора. Понякога християни имат обичай да се приобщават към обряда на сарацините, като смятат, че в Унгария на сарацините са наложени по-леки условия, отколкото на бедните християни. Как ще прещенят подобно нещо простите и слаби християни, като виждат, че сарацини ги управляват и че тези са равни на благородници? Трябва да се предположи, че те още по-на драго сърце от преди постепенно ще се прехвърлят към обряда и гнусотата на езичеството колкото поради земен интерес, толкова поради леките условия. Вие може да знаете, че чрез подобно откъсване от вярата са загинали в тези места безброй хиляди души. Това обаче, което казахме относно разпореждането за сарацините, същото или подобно можем да кажем за отделните разпореждания, съдържащи се в писмото на господин папата, тъй като никой от тях не е изправен. Наистина положението на църквите, манастирите, сираците, клириците и бедните се влошава от ден на ден. Защото и много имения, приходи и привилегии, които църквите и богоугодните заведения имаха, са им отнети поради лукавството на сарацините и несправедливите внушения на съветниците на краля.³⁴ И тъй, за да не бъдем в неподчинение, за да не оскърбим бога и върховния първосвещеник ---, тъй като господарят крал Андрей, подсеян от нас често, не пожела да поправи гореказаните произволи при благочестивото и бащинско напомняне на върховния първосвещеник, ние в изпълнение на апостолическата си длъжност с властта на господин папата, която имаме в тази страна, подлагаме на интердикт цялото кралство Унгария-³⁵. Също с

³³ Стипендиарии били лица, които получавали възнаграждение. ³⁴ Вж. тук бел. 8. ³⁵ С този интердикт, както се говори в пропусната от нас част на документа, се забранявало в епархиите Естергом и Жалоча, а също в дворовете на краля и синовете му да се служи литургия.

et domini pape prohibemus et interdicimus, ne aliquis christianus in aliquo commercio vel contractu, vel alio modo communionem habeat aliquam cum aliquo Sarraceno, donec omnes Sarracenos baptizatos vel baptizari volentes, vel baptizatorum filios, sive sint Ungari, sive Bulgari, sive Cumani, vel cuiuscumque nationis homines restituant et dimittant, sive apud eos in servitute, sive in libertate fuerint comorati. - Actum Bude anno dominice incarnationis MCCXXXII mense Decembris (ep. CLXXXVII, pp. 107—111).

5. *Iuramentum regis Belae de haereticis et fidei hostibus in regno suo extirpandis*

Nos Bela Dei gracia Rex primogenitus domini Andree regis Ungarie Illustris, Universis presentes litteras inspecturis facimus manifestum, quod ad petitionem Venerabilis patris domini Iacobi Prenestrini electi, apostolice sedis legati, in ipsius presencia et plurimorum aliorum iuravimus ad sancta Dei evangelia, quod de terris nostre iurisdictioni subiectis, et que in futurum, dante domino subicientur, Universos hereticos et alios christianos, qui relicta fide christianitatis ad superstitionem Ysmahelytarum vel Iudeorum pervertuntur, quocumque nomine censeantur, et falsos christianos de terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare. Et eos qui Romane ecclesie in terra nostra sunt inobedientes, iuxta ritum unius cuiuscumque nationis, qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romane ecclesie. In cuius rei testimonium presentes litteras nostri sigilli munimine iussimus roborari. Datum Strigonii septimo Kalendas Marcii, Anno gracie Millesimo ducentesimo tricesimo quarto (ep. CCIX, p. 124).

6. *Gregorius IX papa eidem Belae scribit ut Valachos ad recipiendum episcopum Cumanorum compellat*

Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio B. Regi, Primogenitu Regis Ungarie salutem etc. In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quidam populi, qui Walathi vocantur, existunt, qui etsi censeantur nomine christiano, sub una tamen fide va-

властта на господа и господин папата забраняваме и запрещаваме, щото никой християнин да няма никакво общение в никаква търговия или договор или по друг начин с някой сарацин, докато [те] не пуснат и освободят всички сарацини, които са били кръстени, желаещите да бъдат кръстени и децата на кръстените, било унгарци, българи или кумани или хора от каквато и да е народност, които са били при тях в робство или свободни. - Направено в Буда през месец декември, хиляда двеста тридесет и втора година от въплъщение господне.

5. *Клетва на крал Бела за изкореняване на еретиците и на враговете на вярата в неговото кралство*

Ние, Бела, по божия милост крал, първороден син на господаря Андрей,³⁶ светлия крал на Унгария, съобщаваме на всички, които ще прочетат настоящото писмо, че по искане на досточестния отец господин Яков, преждеосвещен на Пренесте, легат на апостолическия престол, се заклехме в присъствие негово и на мнозина други в светото божие Евангелие, че ще се стараем добросъвестно според силите си да изкореним от подчинените под наша юрисдикция земи и от тези, които с божия помощ ще бъдат подчинени, всички еретици³⁷ и други християни, които изоставят християнската вяра и се обръщат към заблужденията на исмаелитите и юдеите под каквото и име да се водят, и неистинските християни³⁸ от нашата земя. И тези в нашата земя, които не се подчиняват на Римската църква, ще ги заставим да се подчинят на Римската църква съгласно обрета на всеки един народ, който не е против католическата вяра. В уверение на това нещо ние заповядахме да се подпечати настоящото писмо с нашия печат. Дадено в Стригониум на 23 февруари, хиляда двеста тридесет и четвърта година след Христа.

6. *Папа Григорий IX пише на същия Бела да накара власите да приемат епископа на куманите*

Григорий, епископ и пр., поздравява прелюбимия в Христа син Бела, първороден син на унгарския крал и пр. Както се научихме, в епископството на куманите има някакво население, което се нарича власи. Те, макар да минават под християнско име, все пак при една и съща вяра имат

³⁶ Андрей II. ³⁷ Имат се пред вид патарените подчинявали на унията, папата нарича „схизматици“. Вж. също и В. Златарски. История, III, стр. 375.

и богомилите, защото православните, които не се ³⁸ За всички тези случаи вж. тук, в писмо 1 и 2.

rios ritus habentes et mores, illa committunt, que huic sunt nomini inimica. Nam Romanam ecclesiam contempnentes non a venerabili fratre nostro . . . Episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudoepiscopis Grecorum ritum tenentibus universa recipiunt ecclesiastica sacramenta, et nonnulli de Regno Ungarie, tam Ungari, quam Theutonici et alii orthodoxi, morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem, et sic cum eis, quia populus unus facti cum eisdem Walathis, eo contempto, premissa recipiunt sacramenta in grave orthodoxorum scandalum et derogationem non modicam fidei christiane. Ne igitur ex diversitate rituum pericula proveniant animarum, nos volentes huiusmodi periculum obviare, ne prefati Walathi materiam habeant pro defectu sacramentorum ad schismaticos episcopos accedendi, eidem episcopo nostris damus litteris in mandatis, ut catholicum eis episcopum illi nationi conformem provida deliberatione constituat sibi iuxta generalis statuta concili vicarium in predictis, qui ei per omnia sit obediens et subiectus . . . Cum autem tu tamquam princeps catholicus ad commonitionem dilecti filii nostri I. Prenestini electi, tunc apostolice sedis legati, prestitio iuramento promiseris, te omnes inobedientes Romane ecclesie in terra tua ad obediendum eidem ecclesie compulsurum, prout confecte super hoc tue littere continebant, ac eidem viva voce promiseris, quod prefatos Walathos compelleres ad recipiendum episcopum, quem eis ecclesia ipsa concesserit et assignare sibi de redditibus tuis quos ab eis percipis, sufficientes redditus et honestos, sicut idem electus nobis exposuit. Regalem excellentiam rogamus, monemus et hortamur attente, ac in remissionem tibi iniungimus peccatorum, quatenus cum te non doceat in Regno tuo huiusmodi schismaticos sustinere, ac ea, que promisisti, deo grata et hominibus sint accepta, ne facias irrita, que de tuis labiis laudabiliter processerunt, ea studeas efficaciter adimplere, ita quod ex hoc placeas Regi Regum, et nos sinceritatis tue zelum possimus dignis in domino laudibus commendare.

различни обреди и нрави и допускат онова, което е враждебно на това име. Наистина те пренебрегват Римската църква и приемат всички църковни тайнства не от нашия досточтим брат [Теодорих], епископа на куманите, който е диоцесан³⁹ на мястото, но от някои лъжеепископи, които се придържат към гръцкия обряд.⁴⁰ И някои от унгарското кралство както унгарци, така и тевтонци и други правоверни, понеже пребивават заедно с тях, преминават към същите и така заедно с тях, тъй като са станали един народ със същите власи, получават горните тайнства, като пренебрегват епископа за тежка съблазън на правоверни и немалко унижения на християнската вяра. И тъй, за да не се появи опасност за душите поради различие в обредите, ние, желаяйки да пресечем подобна опасност, за да нямам споменатите власи причина да отиват поради липса на тайнства при схизматиците-епископи, наредихме на същия епископ с наше писмо да им постави предвидливо според постановленията на вселенския събор католически епископ от тяхната народност за свой викарний в проповедите, който да му бъде послушен и подчинен във всичко. — — Но тъй като според съдържанието на написаното по този въпрос твое писмо ти като католически владетел си обещал по повод напомнянето на любимия наш син Я[ков], преждеосвещен епископ на Пренесте, тогава легат на апостолическия престол, и си дал клетва⁴¹, че всички подчиняващи се в твоята земя на Римската църква ще приведеш към повиновение на същата църква, и усно си обещал на същия преждеосвещен, че както той ни изложи, тъй като си карал гореспоменатите власи да приемат епископа, когото самата църква им бе отстъпила, ти му определяш от своите доходи, които получаваш от тях, достатъчни и почтени приходи, молим, напомняме и настойчиво подбуждаме кралското височество и това ти вменяваме срещу опрощаване на греховете, понеже не подобава да търпиш в кралството си такива схизматици⁴² и понеже това, което си обещал, е приятно богу и на хората, да не се отменеш от това, което похвално си произнесъл с устните си, да се стараеш да го изпълниш, така че вследствие на това да се харесаш на царя на царете и ние да можем да препоръчаме с достойни хвалебствия в господа

³⁹ Диоцесан е епископ в същата епархия, който за дадено място има качеството на завеждащ епархия (диоцез). ⁴⁰ Т.е. от православни епископи. Според В. З л а т а р с к и. История, III, с. 374—376, славяно-българското и влашкото население от Трансилвания били подложени на религиозно притеснение. Тези гонения принудили трансилванските власи да се изселат през 30-те години на XIII в. в българската територия. ⁴¹ Вж. тази клетва тук в документ 5. ⁴² В писмата на Григорий IX винаги се прави разлика между „схизматици“ — християни, които се откъсват от единение с Римската църква, и „еретици“ — например богомилите.

* Латински извори за българската история, т. IV

Datum Perusii XVIII Kal. Decembris Pontificatus nostri Anno Octavo (Ep. CCXXV, p. 131).

7. *Gregorius IX papa Belae regi Hungariae scribit ut succurrat imperio Constantinopolitano*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio] Bele illustri Regi Ungarie, [salutem etc.] - - - Nam sicut pro certo didicimus, Vatacius et Assanus Schismatici nuper inter se iniquitatis inito federe, terram Carissimi in Christo filii nostri... Imperatoris Constantinopolitani illustris cum maxima Grecorum multitudine hostiliter invadentes, et capientes Galipolim omnes habitatores ipsius crudeli gladio differentia sexus aut etatis non habuit iugularunt, et deinde in forti manu Constantinopolim obsidentes eam credebantur capere, nisi a deo liberata fuisset desuper adiuvante. Nam idem Imperator attendens, quod domino quo protegente contra quinque reges Abraam victoriam habuit, et solus Ionathas de viginti Philisteorum millibus eos interficiens triumphavit, non est difficile, ut salvet in multitudine vel in paucis, centum et sexaginta militibus tantum sociatis, contra dictos Grecos cum quadraginta et octo aciebus procedentes ad bellum, certamen aggredi adversus eos triumphum obtinuit, et ipsorum alios ensi devorandos exposuit, alios solis tribus aciebus fuge presidio liberatis carceri mancipavit: quo necdum ab huiusmodi reverso victoria, XXIII naves hostium dictam Constantinopolim applicantes, ut eam caperent rapinis ac incendio devastarent, Constantinopolitanorum civium manibus dominus tradidit, sed aliquos ex hominibus in eis morantibus fuga velox intercipi et propinquum receptaculum non permisit. Dicti vero Vatacius et Assanus novi robur exercitus instaurantes, spem nichilominus de triumpho concipiunt, et de novo civitate Constantinopolitana obsessa, se ad debellandum eundem Imperatorem iterato cum infinitis armatorum millibus accinxerunt: propter quod a nobis extitit cum instantia postulatum, ut ad succursum Constantinopolitani Imperii apostolice dignemur provisionis auxilium

ревността на твоята откровеност. Дадено в Перуджа, 14 ноември [1234 г.]. Осма година от нашето първосвещенство.

7. *Папа Григорий IX пише до краля на Унгария Бела да помогне на Цариградската империя*

[Григорий, епископ и пр., поздравява любимия в Христа син] светлия унгарски крал Бела. - - - Наистина, както се научаваме достоверно, схизматиците Ватаци⁴³ и Асен⁴⁴ сключили неотдавна помежду си несправедлив договор⁴⁵ и с преголяма маса гърци враждебно нахлували в земята на прелюбия в Христа наш син...⁴⁶ славния константинополски император. Те завзели Галиполи и изклали жестоко с меч всичките му обитатели, без да правят разлика в пол и възраст. После със силна войска обсадили Константинопол и се смятало, че ще го превземат, ако той не бил освободен от бога, който помогнал свише. Защото същият император, имайки пред вид, че с бога, с чието покровителство Аврам победил пет царе, а Ионата самичък възтържествувал над 20 хиляди филистимляни и ги убил, не е трудно да оцелее било с мнозина или с малцина, взел със себе си само сто и шестдест войни, влязъл в сражение срещу споменатите гърци, които излезли на бой с четиридесет и осем отреди, и ги надвил. Едни от тях той оставил да бъдат посечени с меч, другите, след като се спасили с бягство само три отряда, той предал в затвора. Още не бил се завърнал от тази победа и господ предал в ръцете на константинополските граждани двадесет и четири неприятелски кораба, които били пристигнали при споменатия Константинопол, за да го превземат и опустошат с грабежи и пожари. Някои от хората обаче, които се намирали в тях, не могли да бъдат заловени поради бързото им бягство и близкото убежище.⁴⁷ А споменатите Ватаци и Асен създават нова силна войска и въпреки всичко се надяват да победят. И отново Константинопол бил обсаден и те повторно се приготовили с безброй хиляди войници да победят същия император.⁴⁸ Затова у нас се яви настоятелно искане да бъдем удостоени да съдействуваме с апостолическа предвидливост в помощ на Константинополската империя. Виждайки, че запазването на

⁴³ Йоан Ватаци, никейски император (1222—1254). ⁴⁴ Иван Асен II, български цар (1218—1241). ⁴⁵ Договорът между Иван Асен II и Ватаци бил подписан в Калиполи (дн. Галиполи) след неговото превземане през 1235 г. Вж. В. Златарски. История, III, с. 382. ⁴⁶ Йоан де Бриен (1228—1237). ⁴⁷ За тези действия на Иван Асен и Ватаци пред Цариград вж. В. Златарски. История, III, с. 389—393. ⁴⁸ Според сведенията на папа Григорий IX има второ обсаждане на Цариград от войските на Иван Асен и Ватаци, докато Златарски пише (История, III, с. 393), че съюзниците „... не само се готвели да повторят нападението с по-големи сили, но дори не снели и обсадата“.

impertiri. Nos igitur attendentes, quod ipsius conservatio Imperii specialiter pertinet ad promotionem subsidii terre sancte, de qua non nisi per partes Romanie liber reditus peregrinorum habetur, et si quod absit, dictum imperium domino Grecorum, qui magis Latinos odiunt quam pagani, subicitur, de facili eiusdem terre dissidium sequeretur, celsitudinem regiam monendam duximus attente et hortandam, quatenus cum eo levius et citius prefato imperio per homines Ungarie subveniri valeat, quo ei viciniore existunt, ob reverentiam Iesu Christi, apostolice sedis et nostram, sicut anime tue salutem desideras, ad subveniendum prefato Imperio regium studeas auxilium et consilium impertiri; - - Datum Viterbii XVII Kal. Ianuarii. Pontificatus nostri anno nono (ep. CCXLIX, p. 140—141).

8. *Gregorius IX papa Strigoniensi et Colocensi archiepiscopis scribit ut nobilem virum Assanum et adiutores fautoresque ipsius excommunicent*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus . . .] Strigoniensi et Calocensi Archiepiscopis et eorum Suffraganeis, [salutem etc.]. Cum nobilem virum Assanum litteris nostris moneremus diligenter, ut a societate Vataci excommunicati omnino recedens ab infestatione desisteret Latinorum mandamus, quatenus si dictus nobilis monitis nostris acquiescere non curaverit in hac parte, ipsum et omnes in hoc adiutores ac fautores ipsius excommunicare curetis, ac eos excommunicatos publice nuntiantes, faciatis usque ad satisfactionem condignam appellatione remota ab omnibus artius evitari. Datum Interamni VIII Kal. Iunii. Anno decimo (ep. CCLV, p. 144).

9. *De Hungaria magna a fratre Riccardo (Iuliano) inventa tempore Gregorii papae noni*

Inventum fuit in gestis Ungarorum christianorum, quod esset alia Hungaria maior, de qua septem duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum,

тази империя има важно значение за прашането помощ на Светата земя, от която кръстоносците могат да се завръщат само през земите на Романия,⁴⁹ и че ако, пази боже, споменатата империя се подчини на господството на гърците, които мразят латинците повече от неверниците, ще последва лесно откъсването на тази земя, сметнахме, че трябва да напомним и подбудим внимателно кралското Ви Височество, тъй като можеш по-лесно и по-бързо да помогнеш на споменатата империя чрез унгарците, понеже те са и по-близки съседи, както желаеш спасението на собствената си душа, така да се постараш да дадеш съдействие и съвет, за да се помогне на споменатата империя⁵⁰ от почит към Исуса Христа, апостолическия престол и нас. - - Дадено във Витербо, 16 декември [1235]. Девета година от нашето първосвещенство.

8. *Папа Григорий IX пише на стригонийския и колоценския епископ да отлъчат благородния мъж Асен и неговите помощници и покровители*

[Григорий, епископ и пр. поздравява досточтимите братя . . .] стригонийския⁵¹ и колоценския архиепископ и техните епископи. Тъй като настойчиво напомним с наше писмо на благородния мъж Асен да скъса напълно съюза с отлъчения Ватаци и да прекрати враждата с латинци, нареждаме [ви], ако споменатият благородник не се постарее да се подчини на нашето напомняне в това отношение, да се погрижите да отлъчите⁵² него и всичките му помощници и покровители от това дело и да обявите публично, че те са отлъчени, да наредите да бъдат избягвани по-строго от всички без право на апелация до пълно удовлетворение. Дадено в Интерамна⁵³, 24 май [1236 г.]. Десета година [от нашето първосвещенство].

9. *За Велика Унгария, открита от братя Рикард (Юлиан) по време на папа Григорий IX*

В деянията на унгарските християни бе намерено, че имало друга, по-голяма Унгария, откъдето са били излезли седемте князе със своите племена, за да търсят място за оби-

⁴⁹ Т.е. Латинската империя. ⁵⁰ Според Златарски (История III, с. 394—395) действията на папата са имали за резултат оттеглянето на Иван Асен II. Той напуснал стените на Цариград не само защото се опасявал от засилването на Ватаци, но защото се опасявал и от действията на унгарците. ⁵¹ Архиепископът на дн. град Естергом (Гран). ⁵² Това писмо до българския цар не е налице. От думите на папата е ясно, че Иван Асен II, ако и да се оттеглил от обсадата на Цариград в началото на зимата през 1235 г., не само не скъсал с Ватаци, но не прекратил и враждата с латинците. От писмото не е ясно дали Иван Асен II е бил отлъчен. Но не може да се приеме и твърдението на Златарски (История, III, с. 395, бел. 1), че „... Иван Асен през посочената година не е бил отлъчван, защото, както видяхме, той се отказал от съюза си с Ватаци“. П. Н. и К. О. В. Църковната политика . . ., с. 99 смята, че Иван Асен не е обрънал внимание на папските препоръки. ⁵³ Дн. Торни (Италия).

eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustinere non posset: qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerunt in terram, que nunc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum: quam inhabitandum pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem. Ubi tandem per sanctum Stephanum primum regem ad fidem catholicam sunt conversi, prioribus Ungaris, a quibus isti descenderant, in infidelitate permanentibus, sicut et hodie sunt pagani. Fratres igitur predicatorum, his in gestis Ungarorum inventis, compassi Ungaris, a quibus se descendisse noverunt, quod adhuc in errore infidelitatis manerent, miserunt quatuor de fratribus ad illos querendum, ubicumque eos possent, iuvante domino, invenire. Sciebant per scripta antiquorum, quod ad orientem essent; ubi essent, penitus ignorabant. Predicti vero fratres, qui missi fuerant, multis se exponentes laboribus, per mare, per terras eos usque post annum tercium quesiverunt: nec tamen propter multa viarum pericula poterant invenire: uno ipsorum excepto sacerdote, nomine Octo, qui tantum sub mercatoris nomine processit, qui in quodam Regno paganorum quosdam de lingua illa invenit, per quos certus efficiebatur, ad quas partes manerent: sed illorum provinciam non intrauit; ymmo in Ungariam est reversus pro fratribus pluribus assumendis, qui cum ipso redeuntes fidem catholicam predicarent. Set multis fractis laboribus post octavum reditus sui diem, cum omnem viam illos querendi exposuisset, migravit ad Christum. Fratres vero predicatorum infidelium conversionem desiderantes, quatuor fratres ad querendam gentem predictam iterato miserunt: qui accepta fratrum suorum benedictione, habito regulari in secularem mutato, barbis et capillis ad modum paganorum nutritis, per Bulgariam Assani et per Romaniam cum ducatu et expensis domini Bele nunc Regis Ungarie usque Constantinopolim pervenerunt: ubi intrantes in mare per triginta et tres dies venerunt in terram, que vocatur Sychia, in civitatem, que Matrica nuncupatur: quorum dux et populi se christianos dicunt, habentes literas et sacerdotes Grecos: Princeps centum dicitur habere uxores: omnes viri caput omnino radunt et barbas nutriunt delicate, nobilibus exceptis, qui in signum nobilitatis super auriculam sinistram paucos relin-

таване, понеже земята им не могла да издържа множеството обитатели. След като пребродили и опустошили много царства, те най-после дошли в земята, която сега се нарича Унгария, а тогава се наричала „Римско пасбище“. Те я предпочели пред другите земи за обитаване и си подчинили племената, които обитавали там. Тук те най-после били обърнати в истинската вяра от първия крал свети Стефан⁵⁴, докато предишните унгарци, от които се били отделили, оставали в неверие, каквито езичници са и днес. И тъй братята проповедници⁵⁵, които открили това в деянията на унгарците, съчувствайки на [ония] унгарци, от които знаели, че са произлезли, понеже все още оставали в заблуждението на неверието, изпратили четирима от братята да ги търсят навсякъде, където с божия помощ биха могли да ги намерят. От древните писания те знаели, че се намирали на изток. [Но] къде били, съвсем не знаели. Споменатите обаче братя, които били изпратени, излагайки се на много трудности, ги търсели по море, по земя дори повече от три години. И все пак поради многото опасности по пътя не могли да ги намерят. Изключение от тях правел един свещеник, по име Окто, който отишъл като търговец и в някакво езическо царство намерил някои хора със същия език. От тях той се осведомил къде се намирали [те]. Но в страната им не влязъл, а се върнал в Унгария, за да вземе със себе си повече братя, които да отидат с него и да проповядват истинската вяра. Сломени обаче от многото трудности осем дни след завръщането си се преселили при Христа, след като описал целия път, по който да бъдат търсени. А братята проповедници, желаейки покръстването на неверните, изпратили отново четирима братя да търсят споменатото племе. Те, след като получили благословията на братята си, променили духовните си одежди със светски, пуснали бради и коси по езически начин и през България на Асен и Романия с водачи и средства на господаря Бела, сегашния крал на Унгария, достигнали чак до Константинопол. Там те се впуснали по море и за тридесет и три дни пристигнали в страната, която се именува Сихия, и града наричан Матрика. Техният вожд и населението казвали, че били християни. Имали писменост и гръцки свещеници. Разправят, че князът имал сто жени. Всички мъже си бръснели напълно главата и се грижели старателно за брадите си с изключение на знатните, които като белег на благородство си оставяли над ля-

⁵⁴ Стефан I, унгарски крал (997—1038).

⁵⁵ Братята проповедници са монаси от ордена на доминиканците.

quant capillos, cetera parte capitis tota rasa. Ubi propter societatis spem, quam exspectabant, quinquaginta, diebus moram fecerunt. Deus autem dedit ipsis gratiam in conspectu domine, que super centum uxores regis maior erat, ita ut mirabili eos amplexaretur affectu, et in omnibus eis necessariis providebat. Inde progressi consilio et adiutorio dicte domine per desertum, ubi nec domos, nec homines invenerunt, diebus tredecim transiverunt: ibique venerunt in terram, que Alania dicitur, ubi christiani et pagani mixtim manent: quot sunt ville, tot sunt duces, quorum nullus ad alium habet subiectionis respectum: ibi continua est gerra ducis contra ducem, ville contra villem: tempore arandi omnes unis ville homines armati simul ad campum vadunt, simul omnes metunt, et contiguae terre spatio hec exercent, et quicquid extra villas sive in lignis acquirendis, sive in aliis operis habent, vadunt omnes pariter et armati: nec postea ullo modo pauci per totam septimanam de villis suis quacumque de causa egredi absque periculo personarum, excepta sola die dominica a mane usque ad vesperam, que in tanta devotione apud illos habetur, quod tunc quilibet, quantumcumque mali fecerit, vel quocumque habeat adversarios, securus potest sive nudus, sive armatus, etiam inter illos quorum parentes occidit, vel quibus alia mala intulit, ambulare. Illi qui christiano ibi censentur nomine, hoc observant, quod de vase illo nec bibunt, nec comedunt, in quo murem mori contingit, vel de quo canis comedit, nisi prius a suo presbitero fuerit benedictum: et qui aliter facit, a christianitate efficitur alienus et si quis eorum quocumque casu hominem occidit, pro eo nec penitentiam nec benedictionem accipit: ymmo apud eos homicidium pro nichilo reputatur: crucem in tantam habent reverentiam, quod pauperes sive indigene sive advene, qui multitudinem secum habere non possunt, si crucem qualemcumque super astam cum vexillo posuerint, et elevatum portaverint, omni tempore secure incedunt. De loco illo fratres societatem habere non potuerant procedendi, propter timorem Tartarorum, qui dicebant esse vicini: propter quod duobus ex ipsis revertentibus, reliquis duobus perseverantibus in eadem terra in penuria maxima sex mensibus

вото ухо малко коса, докато цялата останала част на главата била бръсната. Там те се забавили петдесет дни, понеже се надявали и очаквали спътници. Бог обаче се смилал над тях в лицето на господарката, която била главната между стоте царски жени, така че ги обкръжила с чудесно благоразположение и се грижела за всичките им нужди. След това по съвета и с помощта на споменатата господарка те заминали и за тринадесет дни преминали през степ, където не намерили нито къщи, нито люде. Тогава дошли в страната, която се казва Алания,⁵⁶ където живеели смесено християни и езичници. Колкото били селата, толкова били и вождовете и никой от тях нямал към другия отношение на подчиненост. Там непрекъснато съществувала война на вожд срещу вожд, на село срещу село. По време на оран всички люде на едно село отивали заедно на полето, въоръжени, всички заедно жънали и вършели това на близко разстояние. И каквото имали да вършат извън селата — било да събират дърва, било за друго нещо, — те отивали за това всички заедно и въоръжени. И после те по никой начин не излизали от селата през цялата седмица по каквато и да било причина без риск за себе си. Изключение правела нелелата — от сутрин до вечер. Тя била на такава почта у тях, че тогава всеки каквото и зло да бил направил, колкото и неприятел да имал, можел да се разхожда безгрижно, било без оръжие или с оръжие, дори между тези, чиито родители е бил убил или пък е бил сторил друго зло. Тези там, които имали християнско име, се пазят да не пият, нито да ядат от съда, в който случайно е умряла мишка или от който е яло куче, освен ако преди това е бил благословен от техния презвитер. И ако някой постъпи другояче, той ставал чужд на християнството. И ако някой от тях по някакъв случай убил човек, за това не му се изисквало нито покаяние, нито получавал благословия. Човекоубийството у тях не се смятало за нищо. Те толкова много почитали кръста, че бедняците — било местни или пришълци, — които не могли да имат със себе си много люде, се движели през цялото време безгрижно, като туряли някакъв кръст върху прът със знаме и го носели високо. Братята не могли да намерят на това място спътници, за да продължат, поради страх от татарите, за които се говорело, че им са съседи. Затова, понеже двама от тях искали да се върнат, а останалите двама упорствували, те останали в същата земя в твърде голяма бедност. През тези месеци

⁵⁶ Страната на алаките (на руски език яси, осетини) се намирала в Северен Кавказ.

sunt morati, infra quos nec panem, nec potum preter aquam habebant: set unus fratrum, sacerdos, coclearia et quedam alia preparavit, pro quibus aliquando parum de milio receperunt, de quo nonnisi tenuerit, nimis poterant sustentari, unde decreverunt duos ex se vendere quorum pretio alii ceptum iter perficerent: sed non invenerunt emptores, quia arare vel molere nesciverunt. Unde necessitate coacti duo ex eis e illis partibus versus Ungariam redierunt: alii vero remanserunt ibidem volentes desistere ab itinere inchoato. Tandem ipsi habita quorundam paganorum societate iter arripientes per deserti solitudinem triginta septem diebus continue iverunt: infra quos viginti duobus panibus subcinericiis usi sunt, adeo parvis, quod in quinque diebus potuissent et non ad satietatem totaliter comedisse. Unde frater, qui sanus quidem, set sine viribus fuit, cum maximo labore et dolore, libenter tamen de deserto eduxit. Infirmus autem frater plus sano quam sibi compatiens illi frequenter dicebat, quod ipsum in deserto reliqueret tamquam mortuum et truncum inutilem, ne per occupationem ipsius negligeretur opus dei; qui nequaquam consensit, set usque ad mortem ipsius secum in itinere laboravit. Pagani comites via ipsorum, credentes ipsos habere pecuniam, fere eos occiderant perquirendo. Transito autem deserto sine omni via et semita, tricesimo septimo die venerunt in terram sarracenorum, que vocatur Vela, in civitatem Bundaz; ubi nullo modo apud aliquem poterant hospitium obtinere, sed in campo manere oportuit, in pluvia et frigore. Diebus vero frater, qui sanus fuit, sibi et infirmo fratri helemosinam per civitatem querebat, et tam in potu quam in aliis potest invenire, precipue a principe civitatis, qui eum christianum esse intelligens, libenter ei helemosinas porrigebat, quia tam princeps quam populus illius regionis publice dicunt, quod cito fieri doleant christiani et ecclesie Romane subesse. Inde ad aliam civitatem processerunt, ubi predictus frater infirmus, Gerardus nomine, sacerdos, in domo sarraceni, qui eos propter Deum receperat, in domino obdormivit, et est sepultus ibidem.

Postmodum frater Iulianus, qui solus remanserat, nesciens qualiter posset habere processum, factus serviens unius sarraceni sacerdotis et uxoris ipsius, qui fuit in magnam Bulgariam profecturus, quo et pariter pervenerunt. Est vero magna Bulgaria regnum

те нямали нито хляб, нито питие освен вода. Единият от братята, свещеник, правил лъжици и други предмети, срещу които веднага получил малко просо, с което можели да прекарат дълго, ако само би им стигнало. Затова те решили да продадат двама от своята среда, с чиято стойност другите да могат да извършат започнатото пътуване. Но не намерили купувачи, понеже не знаели да орат и мелят. Затова, принудени от нуждата, двамината от тях се завърнали от тези места в Унгария, а другите останали там, като искали да се откажат от започнатия път. Най-после, като намерили за спътници някакви езичници, те тръгнали през безлюдната степ и вървели непрекъснато тридесет и седем дни. През това време те употребили двадесет и два хляба, печени в пепел, толкова малки, че биха могли да ги изядат напълно за пет дни, без да се наситят. После братът, който бил здрав, но без сили, все пак с голям труд и мъка излязъл от степта с радост. Болният брат обаче, жалейки повече здравият, отколкото себе си, често му казвал да го остави сам в степта като мъртвец и безполезен труп, за да не бъде пренебрегнато божие дело, като се занимава с него. Другият не се съгласил по никакъв начин, но се мъчил с него по пътя до смъртта му. Спътниците езичници, които смятали, че те имали пари, едва не ги убили по пътя, за да ги ограбят. След като степта била преминала без път и пътека, на тридесет и седмия ден те дошли в земята на сарацините, която се нарича Вела, в града Бундаз. Там не могли по никакъв начин при никого да намерят гостоприемство, но трябвало да останат навън при дъжд и студ. През деня обаче братът, който бил здрав, просел милостиня из града за себе си и за болния брат. И можел да я намира както в питие, така и в други работи, главно от княза на града, който се досещал, че е християнин, и му давал на драго сърце милостиня, защото както той, така и народът на тази област открито казвали, че трябва скоро да станат християни и да се подчинят на Римската църква. После те отишли в друг град, където споменатият болен брат — свещеник, по име Герард, починал в дома на сарацина, който ги бил прибрал заради бога, и бил погребан там.

После братът Юлиан, който бил останал сам, не знаейки как би могъл да продължи, станал слуга на един сарацински свещенослужител и на жена му, които щели да отидат във Велика България,⁵⁷ където и пристигнали заедно. А Велика България е ве-

⁵⁷ Става дума за Волжско-Камска България.

magnum et potens, opulentas habens civitates; set omnes sunt pagani. In regno illo publicus est sermo, quod cito debeant fieri christiani, et Romane ecclesie subiugari; set diem asserunt se nescire: sicut enim a suis sapientibus audiverunt. In una magna eisdem provincia civitate, de qua dicuntur egressi quinquaginta milia pugnatorum, frater unam Ungaricam mulierem invenit, que de terra, quam querebat, ad partes illas tradita fuit viro. Illa docuit fratrem vias, per quas esset iturus, asserens, quod ad decas dietas ipsos posset Ungaros, quos querebat, procul dubio invenire: quod et factum est. Invenit enim eos iuxta flumen magnum Ethyl - - (ep. CCLXXI, p. 151—153).

10. *Gregorius IX papa nobili viro Assano domino Blachorum et Bulgarorum scribit de legatione episcopi Perusini*

[Gregorius episcopus etc.] Dilecto filio nobili viro Assano domino Blachorum et Bulgarorum [salutem etc.]. Nobilitatis tue litteras benigne recepimus et que continebantur in eis, intelleximus diligenter, devotionem tuam in domino commendantes ac prosequentes actionibus gratiarum pro eo, quod in humilitatis spiritu de deo et ecclesie Romane prona devotione subternens magnanimitatem tuam nobis placitam sagaciter exhibere. Ceterum cum sicut ex litteris ipsis accepimus, personam honorabilem et circumspectam ad tractandum cum ea de statu Imperii et civitatis Constantinopolitane de latere nostro desideras destinari, ecce Venerabilem fratrem nostrum... Episcopum Perusinum, virum utique approbatum, litterarum scientia preclatum et morem honestate preclarum, discretum et providum ac nobis et fratribus nostris merito sue probitatis acceptum, ad partes easdem commisso sibi legationis officio providimus destinandum, qui a nobis instructus tam de terre sancte et predictorum Imperii ac civitatis Constantinopolitane subsidio, quam de aliis universis te reddere certiore, ac tecum de hiis plene deliberare poterit et tractare. In proximo enim auctore domino eisdem terre ac Imperio tam per cruce signatos, quorum per dei gratiam est maxima multitudo, quam per alios Christi fideles in forti

лико и могъщо царство, което има богати градове. Но всички са езичници. В това царство открито се говорело, че скоро трябва да станат християни и да се подчинят на Римската църква. Но, както били чули от своите учени, те не знаели деня. В един голям град на същата страна, за който разправяли, че давал петдесет хиляди бойци, братът намерил една унгарка, която била дадена в тези места на мъжа си от земята, която братът търсел. Тя осведомила брата за пътя, по който щял да отиде, твърдейки, че той би могъл без съмнение да намери за десет дни самите унгарци, които търсел. Това и станало. Той ги намерил близо до голямата река Етил⁵⁸. - -

10. *Папа Григорий IX известява благородния мъж Асен, господар на власи и българи, за посолството на епископа на Перуджа*

[Григорий, епископ и пр. поздравява] любимия син, благородния мъж Асен, господар на власи и българи.⁵⁹ Ние получихме благосклонно писмото на твое благородство и внимателно разбрахме какво се съдържа в него.⁶⁰ Препоръчваме твоята преданост в Господа и благодарим, защото ти в дух на смирение се прекланяш пред Бога и Римската църква с благосклонна преданост и се стараеш да проявиш прияното за нас твое великодушие. Впрочем понеже, както разбрахме от самото писмо, ти искаш да бъде изпратено от наша страна почтено и видно лице, за да бъде разисквано с него за положението на империята и на град Константинопол, ето ние решихме да изпратим към същите предели, като му поверим службата на легат, нашия досточтим брат... епископа на Перуджа, мъж особено изпитан, надарен със знание на науките и преславен с нравственото си достойнство, умен и предвидлив, и приятен за нас и нашите братя поради своята честност. Той е упълномощен от нас да те осведоми както за помощта на Светата земя и споменатите по-рано империя и град Константинопол, така и за всичко друго и той ще може да разсъждава и да преговаря напълно за това с тебе. Защото в близко време по божия подбуда ще бъде изпратена силна и мощна помощ на същата земя и империя, както чрез кръстоносци, чието множество благодарение на Бога е твърде голямо, така също и чрез други верни Христови люде.⁶¹

⁵⁸ Дн. река Волга. ⁵⁹ Папа Григорий IX продължава традицията на папа Инокентий III да нарича българския цар „господар на власи и българи“. ⁶⁰ Това писмо, за чието съдържание научаваме от изпратеното писмо на папата, е било писано около смъртта на Йоан де Бриен, когато цар Иван Асен II دوبавно отново надежда да възстанови влиянието си в Цариград. Вж. П. Н и к о в. Църковната политика... - 100. В З л а т а р с к и. История, III, с. 399. ⁶¹ Император Балдуи II бил заминал на Запад, за да търси помощ, а папата от своя страна обявил кръстоносен поход за тази цел във Франция и Англия.

manu et extento brachio succurretur. Ideoque nobilitatem tuam rogandam duximus attente et monendam, mandantes, quatenus eundem Episcopum, cum ad te venerit, imo nos in ipse verius benigne recipiens et honeste pertractans, que tibi ex parte nostra duxerit exponenda, credere studeas et efficaciter adimplere. Interim autem taliter elaborares prestando Carissimo in Christo filio nostro I. Constantinopolitano Imperatori Illustri auxilium, consilium et favorem, quo te catholicum principem et apostolice sedis devotum filium et fidelem operum exhibitione demonstrares, ac nos sinceritatis tue zelum possimus in domine merito commendare. Datum ut supra [Viterbii XII. Kal. Iunii. Anno XI] (ep. CCLXXV, p. 155).

*11. Gregorius IX papa regi Hungarie
super receptione eiusdem
episcopi scribit*

[Gregorius episcopus etc. Carrissimo in Christo filio . . .] Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Si pervenisset dominus vota supplicum, et ante terre orientalis excidium Constantinopolitanum Imperium ad Latinos a Grecis, sicut postea transtulit, transtulisset, desolationem Ierosolimitate provincie Christianus populus forsitan hodie non defleret. Cum igitur per huiusmodi translationem Imperii ad recuperationem illius terre via nobis melior reseretur, et istius relictio sit illius, ecce venerabilem fratrem nostrum . . . Episcopum Perusinum, virum providum et discretum ac nobis et fratribus nostris merito suo probitatis acceptum, pro statu ipsius Imperii ad partes Romanie commisso sibi legationis officio providimus destinandum. Ideoque regalem excellentiam rogandam duximus attente et monendam quatenus ipsum per partes Ungarie transeuntem, cum ad te venerit, benigne recipiens et honeste pertractans, que tibi ex parte nostra exponenda duxerit, credere studeas et taliter adimplere, quod ad gloriam nominis tui cedat, et nos sinceritatis tue zelum possimus in domino merito commendare. Datum ut supra (ep. CCLXXVI, p. 155).

Затова ние решихме, че трябва настойчиво да помолим твое благородство и да му напомним, като искаме да приемеш благосклонно и да се отнесеш с почит към същия епископ, когато дойде, по-скоро в негово лице към нас и да се постараш да повярваш и да изпълниш успешно това, което той реши да ти изложи от наше име. Между това обаче така да се стараш и да оказваш помощ, съвет и благоразположение към прелюбимия в Христа наш син славния константинополски император Й[оан], че с делата си да се покажеш християнски владетел и верен син на апостолическия престол, а ние да можем заслужено да препоръчаме в Господа усърдието на твоята честност. Дадено като по-горното [във Витербиум, 21 май 1237 г. Единадесета година от нашето първосвещество].

*11. Папа Григорий IX пише до краля
на Унгария по повод приемането
на същия епископ*

[Григорий, епископ и пр., поздравява преобичния в Христа син . . .], светлия крал на Унгария. Ако Господ беше изпреварил молитвите на молещите се и преди падането на източната земя беше прехвърлил, както после направи, Константинополската империя от ръцете на гърците в ръцете на латинци, християнският народ може би не щеше днес да оплаква изоставянето на Ерусалимската страна. Понеже прочее чрез прехвърлянето на тази империя ни се отваря по-добър път за възвръщане на онази земя и задържането ѝ е един вид възстановяване на онази, ето ние решихме да изпратим до земите на Романия по повод положението на самата империя досточтимия наш брат . . ., епископа на Перуджа, мъж предвидлив и умен, и приятен нам и на нашите братя поради своята честност, като му дадохме длъжността на легат. Затова решихме да помолим внимателно кралското височество и да му напомним, когато той дойде при теб, минавайки през пределите на Унгария, ти, като го приемеш благосклонно и го посрещнеш с почит, да се постараш да повярваш това, което той реши да ти изложи от наша страна, и така да го изпълниш, че да бъде за слава на името ти, а ние да можем заслужено да препоръчаме в Господа ревността на твоята честност. Дадено, както по-горното.⁶²

⁶² Това писмо, с което папата съобщава на унгарския крал за изпращането на папски легат, показва каква огромна роля е играл Константинопол, а също така Унгария и особено България за политическите амбиции на Рим в Изтока.

12. *Gregorius IX papa regi Hungariae
super succursu Imperii Romaniae scribit*

[Gregorius episcopus etc.] Carissimo in Christo filio... Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Ad assumendum hilariter et magnifice prosequendum, quod omnium conditoris honorem et salutem continet animarum, hii potissime nostris debent induci precibus et haberi faciles, quos divina potentia constituit in populo precellentes. Sane fili carissime, evidentibus patet indiciis, quod patris eterni filius te principem possessionis ample constituit, et regalis glorie titulo decoravit, Regni tui solium famosum efficiens universitati fidelium populorum, dum gloriosam masse particulam, de qua tu ipse produxisti originem, scilicet beatam Elisabeth pie vite meritis perduxit ad patriam perpetue claritatis. Igitur cum de tanto sibi gratiarum cumulo debitor perpetuus sic effectus habes ab ipso, de quo grata sibi possit provenire solutio, eo tibi manente iugiter obligato digne ac fiducialiter: serenitatem tuam rogandam duximus in domino Jesu Christo, te per ipsius crucem et sanguinem obsecrantes, quatenus prudenter advertens, quod ab aliquo subditorum tua gratia non possit impetrari facillius, quam quod idem in tuis habeatur obsequiis expeditus propitiationem altissimi, qui te condidit et redemit, in hoc eo donante mereri studeas, quod ad omnia per que ipsius hereditas erui possit de paganorum manibus invalescas grandi studio iuxta magnitudinem tue ac tuorum potentie provisurus: ut cum Romanie Imperium continuis angustis fatigatum tanto sit opportunum terre sancte negotio, quanto per ipsum peregrinis via tribuitur et securitatis solacium procuratur ab imminente discrimine preripi et commodis ac honori filiorum matris ecclesie valeat conservari. Verum cum in hoc principie facultas prosperitatem huiusmodi consequendi consistere videatur, ut nobilis vir Assanus studeat ecclesie devotione continua complacere, ac quod Vatacius ad ipsius gremium auctore

12. *Папа Григорий IX пише до краля
на Унгария за помощта
на империята Романия*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр.] прескъпия в Христа син [Бела IV] славния крал на Унгария. Тези, които божията мощ е поставила да се издигат над народа, те трябва най-вече да скланят на нашите молби и да бъдат благодарноположени да подемят на драго сърце и да осъществят великолепно това, което носи слава на Всесъздателя и спасение на душите. Разбира се, прескъпи сине, очевидно е по явни признаци, че синът на вечния отец те е поставил за владетел на обширно владение и те е украсил със славната титла на крал, правейки престола на кралството ти прочут между всички верни народи, а славната човешка същност, от която ти сам си произлязъл, т. е. блажената Елисавета, е отвел поради благочестивия ѝ живот в страната на вечната светлина.⁶³ И тъй, понеже си станал вечен дължник поради толкова голямото множество милости и като получаваш от самия Бог случай, от който може да произлезе приятно за тебе разплащане, като той ти остане непрекъснато достъпно и верно задължен, ние решихме да помолим твоя светлост в името на Господа Исуса Христа, заклевайки те в неговия кръст и кръв: като забелязваш мъдро, че един поданик може да получи от тебе милост мъчно, ако същият не се показва готов да ти служи, старай се да заслужиш милостта на всевишния, който те е създал и изкупил, в този случай, който той ти дава, понеже имаш сили за всичко, чрез което неговото наследство⁶⁴ може да се изтръгне от ръцете на езичниците, като ще се погрижиш с голямо старание според големината на твоята и на твоите хора мощ да може империята Романия да бъде изтръгната от заплашващата я опасност и да бъде запазена за удобство и чест на синовете на майката-църква, тъй като тя изтощена от непрекъснати затруднения, е доголямо в състояние да даде помощ на Светата земя, доколкото през нея се дава път на кръстоносците и се осигурява сигурно убежище. Обаче тъй като леснотата да се получи такъв успех зависи най-вече от това благородният мъж Асен да заляга да се нрави на църквата с постоянна преданост и Ватаци да се обърне по божия воля към лоното

⁶³ Елисавета, майката на унгарския крал, била канонизирана за светица при папа Григорий IX.
⁶⁴ Т. е. Светата земя (Палестина). В 1187 г. египетският султан Саладин отнел отново от християните Ерусалим. Оттогава кръстоносците безуспешно се опитвали да си го възвърнат. И унгарският крал Андрей в предприятия през 1217 г. Петия кръстоносен поход не е имал успех. В 1229 г. египетският султан Алаамил отстъпил на отлъчения император Фридрих II, ръководител на Петия кръстоносен поход Ерусалим, Витлеем, Назарет и други места, но още в 1244 г. мюсюлманите отново завладели Ерусалим.

⁶⁴ Латински извори за българската история, т. IV

domino revertatur, tua serenitas quantum in ipsa fuerit, quod utrumque proveniat, et videri sollicita et efficax studeat inveniri, honore quo ipsam condecet receptura. Venerabiles fratres nostros... Perusinum et... I. quondam Bosnensem episcopos, viros utique scientia et honestate conspicuos, quos deo dilectos et acceptos nobis ac fratribus nostris pie vite studiis, et titulo multimode probatis, ad partes ipsas super huiusmodi negotio destinamus, spem firmam et securam fiduciam obtinentes, quod per eorum industriam et virtutem tui favoris accedente suffragio optatum subsidium eidem negotio producat. Nos enim, ut quod pro gloria crucifixi tam digne deposcitur, effectu facili compleatur, omnes de Regno tuo in succursum eiusdem Imperii processuros, nec non eorum familia in bona omnia donec de ipsorum redditu vel, obitu certissime cognoscatur, sub protectione ac defensione sedis apostolice admittentes, tibi ac predictis et aliis qui iuxta facultatem et qualitatem suam illuc bellatores idoneos in expensis propriis duxerint destinandos, nec non illis qui ad subventionem fidelium partium earundem de bonis propriis congrue ministrarint, iuxta quantitatem subsidii et devotionis effectum illam indulgentiam, idemque privilegium elargimur, que transeuntibus et subvenientibus in terre sancte subsidium conceduntur. Ceterum quod per dictos Episcopos vel eorum alterum super premissis omnibus contigerit procurari, robur habere volumus firmitatis. Datum Viterbii II. Kal. Iunii. Anno undecimo (ep. CCLXXVII, p. 155—156).

13. *Gregorius IX papa archiepiscopo Colocensi et eius suffraganeis super eodem scribit*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus...] Archiepiscopo Colocensi eiusque suffraganeis, [salutem etc...]. Creditam nobis sollicitudinem super amplianda gloria catholice fidei, et roborando statu populi christiani prosequi studio efficaciori non possumus, quam quod subsidia devotorum ecclesie ad hoc oportunis temporibus assumamus. Cum itaque Venerabiles fratres nostros... Perusinum et I. quondam Bosnensem Episcopos etc. ut supra usque ad partes Ungarie destinemus sperantes, quod

на църквата, то твоя светлост, доколкото зависи от тебе, залягай грижливо и дейно да станат и двете неща, като ще получиш почит, каквато ти подобава.⁶⁵ За тази работа изпращаме към същите предели досточтимите наши братя..., перуджийския епископ и Й[оан], някога босненски епископ, мъже, особено забележителни със знание и честност, които са възлюбени на бога, а нам и на братята приятни поради старанията си за благочестив живот и поради славата на пълна почтеност. Ние имаме твърдата надежда и сигурната увереност, че чрез тяхното прилежание и доблест и с помощта на твоето съдействие ще се даде желаната помощ на това дело. А за да се изпълни лесно това, което се иска така достойно за славата на кръста, ние, като поставяме под покровителството и защитата на апостолическия престол всички от твоето кралство, които ще отидат в помощ на същата империя, а също и техните семейства и всичките им имоти, докато не се узнае положително за тяхното връщане или загиване, даваме според количеството помощ и според чувството на преданост онази индулгенция и същите привилегии, които се отстъпват на преминаващите и отиващите в помощ на Светата земя, на теб, на гореказаните и на други, които решат да изпратят там подходящи войници на свои средства според възможностите си и своето положение, а също и на тези, които дадат съответно от собствените си блага за помагане на вярващите от същите предели. Впрочем това, което се случи да извършат споменатите епископи или единият от тях във връзка с всичко гореказано, ние желаем то да има законна сила. Дадено във Витербиум на 31 май [1237]. Единадесета година [от нашето първосвещенство].

13. *Папа Григорий IX пише за същото до колоцения архиепископ и на неговите подведомствени епископи*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. досточтимите братя] колоцения архиепископ и неговите епископи. Ние не можем да изпълняваме с по-дейно старание поверената ни грижа за увеличаване славата на католическата вяра и за укрепване положението на християнския народ, ако не получим за това навреме помощта на преданите на църквата люде. И като прождаме досточтимите наши братя..., перуджийския епископ, и Й[оан], някога босненски епископ, и пр. както по-горе, до в пределите на Унгария, надявайки се, че

⁶⁵ От тези думи става ясно, че папата не е сигурен за поведението нито на Иван Асен II, нито на Ватази. В това отношение той възлага всичките си надежди на унгарския крал.

per eorum industriam, virtutis vestre accedente suffragio, necessitatibus Imperii Romanie optatum subsidium producat, universitatem vestram rogamus et obsecramus in domino Jesu Christo, in remissionem vobis peccaminum iniungentes, quatenus eosdem Episcopos, imo personam nostram in ipsis admittentes hilariter et condigna honoris plenitudine prosequentes, eis in eisdem favore negotii omne quod potestis consilium et auxilium prebeat sollicitate, sicut retributionem perpetuam et sedis apostolice diligitis gratiam, provisuri, ut eidem Imperio pluribus angustiis, quam libeat explicari litteris, fatigato, de bonis vobis a deo collatis, quod potestis, subsidium adhibentes, singuli vestrum in suis diocesibus fideles regimini vestro commissos, ad subveniendum eidem piis monitis secundum datam vobis a deo prudentiam efficaciter inducat, pro firmo tenentes, quod tanto gratius patris eterni filio in hoc prestatis obsequium, quanto ad ipsius hereditatem de infidelium manibus erundam memoratum Imperium fore dinoscitur oportunitas. In hoc itaque virtus vestra sic se vigilem exhibeat et efficacem exponat, ut tante percepto cum rumore letitie vos in his iusta postorum desiderium profecisse, vobis et ecclesiarum vestrarum augendis commodis et procurandis honoribus obligemur. Et ne forte facultas consequendi, quod petitur, deesse vobis in aliquo videatur, fideles diocesum earundem in succursum eiusdem Imperii etc. usque conceduntur. Quid ultra? ut sepe dictum negotium, quo pluribus contingit iuvare remediis, promotionis optate suscipiat incrementum, presentium vobis auctoritate concedimus, quod pauperum et debiliu cruce signatorum diocesum earundem, cum quibus duximus dispensandum, vota peregrinationis in succursum eiusdem Imperii commutantes, illis quidem vestram solempnem predicationem accesserint, viginti dies de iniuncta penitentia relaxare, ac eorum singulis illuc suscepto propter hoc crucis signaculo processuris, qui pro incendiis et iniectione manuum in clericos vel alias religiosas personas excommunicationis laqueum incurrerunt, impertiri iuxta formam ecclesie absolutionis beneficium valeatis, proviso ut passis dampna et iniurias satisfaciant competenter, illis duntaxat exceptis, quorum excessus adeo sunt difficiles

благодарение на тяхното прилежание и като се прибави и подкрепата на вашата доблест, желаната помощ ще се изпрати на намиращата се в затруднение империя Романия, ние молим всички вас и ви заклеваме в Господа Исуса Христа, налагайки ви това за опрощение на греховете ви, като приемете радостно същите епископи или по-скоро нас в тяхно лице и ги удостоиете със съответната пълна почит, да дадете дейно в подкрепа на същото дело всеки съвет и помощ, каквито можете, тъй както обичате вечната награда и благодарност на апостолическия престол. Давайки от своите помощи, дарени ви от бога, каквато можете помощ на същата империя, изтощена от много повече затруднения, отколкото е удобно да се обясняват с писмо, вие ще се погрижите поотделно във вашите епархии да накарате успешно с благочестиви напомняния според дадената ви от Бога мъдрост поверените на вашето ръководство верни чада да помогнат на същата, като помнете добре, че с това правите толкова по-приятна услуга на сина на вечния отец, колкото се разбере, че споменатата империя ще успее да изтръгне неговото наследство от ръцете на неверните. И тъй вашата доблест нека се прояви в това така успяване и да се покаже така успешна, та като чуем толкова радостния слух, че вие сте постъпили в тези неща според нашето желание, да се задължим към вас с увеличаване благата и със създаване почести на вашите църкви. И за да не ви се стори, че ви липсва в нещо възможност да изпълните това, което се иска, като поставяме под покровителството и защитата на апостолическия престол верните от същите епархии, които ще отидат на помощ на същата империя и пр. до същите предели. Какво повече? За да може често споменаваното дело, подпомогнато с колкото може повече средства, да получи подтик за желаното движение напред, ние ви предоставяме по силата на настоящото, като променяте поклонническия обет на бедните и слаби кръстоносци от същите епархии, с които решихме да се работи, в помощ на същата империя, да можете да махате 20 дни от наложеното разкаяние на ония, които се озовават на вашата тържествена проповед, и да давате според църковната форма дара на опрощението на отделни хора от тях, които ще отидат там заради поетия върху себе си кръстен знак, ако са попаднали в примката на отлъчването заради палежи и и посягане срещу клирици или други духовни лица, ако предварително се осигури да обезщетят съответно претърпелите вреди и обиди, като се изключат само онези, чиито простъпки са толкова тежки и прекомерни,

et enormes, quod merito sunt ad sedem apostolicam destinandi. Ceterum etc. ut supra usque in finem. Datum Viterbii Kal. Iunii. Anno undecimo (ep. CCLXXVIII, p. 156—157).

14. *Gregorius IX papa archiepiscopis, episcopis et aliis ecclesiarum prelati in Bulgaria et Blachia constitutis scribit ut intendat episcopo Perusino, apostolice sedis legato*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus] Archiepiscopis et Episcopis, [dilectis filiis] Abbatibus, prioribus, prepositis decanis, archidiaconis, archipresbyteris et aliis ecclesiarum prelati in Bulgaria et Blachia constitutis, [salutem etc.]. Ratione preminentis officii, quod licet indigni disponente omnium conditore suscepimus, nobis quatuor facienda potissime reperimus, videlicet quod conversi aliquando iuxta domini iussionem fratres nostros in divini timore et amore nominis ac reverentia sancte matris ecclesie confirmemus, et in principis apostolorum navicula constitutos ad portum salutis duce domino dirigentes alios extra ipsam tanquam in invio positos, et in diluvium perditionis perpetue, nisi resumantur ad semitam, processuros ad ovile pastoris perpetui perducamus, nec non ut locum redemptionis nostre sanctissimum redemptoris propitiante clementia per ecclesie filios liberemus de manibus paganorum. Inde fit, quod sollicite meditantes vos nobis in Christo karissimos in remotis haberi parlibus, quo fit, ut spiritualis collationis alterne solatio personaliter refici nequeamus; quin imo quod plures in huiusmodi locis existunt, qui predictae ecclesie contemptentes, ac turbantes corda fidelium in Romanie imperio positorum, nec non quantum in ipsis est repagulum opposcentes, quod reddi libera non possit Ierusalem civitas gloriosa, digne providimus, ut ad predictas partes Venerabilem fratrem nostrum... Episcopum Perusinum, virum utique scientia et honestate conspicuum, deo dilectum et acceptum nobis ac fratribus nostris pie vite studiis et evidentia multimode probitatis, concessio sibi plene legationis officio mitteremus: qui et vobis affectionem, qua vos in Christo complectimur affectuose, denuntiet, et tandem hilaris in domino rediturus, nos de vobis perfundat immensitate letitiae solita patri de filiorum obedientia provenire. Rogamus itaque universitatem vestram, et

че заслужено трябва да се отнесат до апостолическия престол. Впрочем и пр., както по-горе докрая. Дадено във Витербиум на 1 юни [1237]. Единадесетата година [от нашето първосвещенство].

14. Папа Григорий IX пише до архиепископите, епископите и другите църковни прелати, поставени в България и Влахия да изслушат перуджийския епископ, легат на апостолическия епископ

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. досточтимите синове] архиепископи и епископи, [любимите синове] абати, приори, препозити, декани, архидiakони, архипрезвитери и други църковни прелати, поставени в България и Влахия, и пр. Поради високата длъжност, която, макар и недостойно, сме поели по волята на Всесъздателя, ние намираме, че трябва да вършим най-вече четири неща, сиреч, приели някога християнството, [сега] според божията заповед да утвърждаваме нашите братя в страх божий и любов към името му, а също и в почит към светата майка църквата, да насочим под божие ръководство към спасителния бряг поставените в кораба на княза на апостолите, другите, които се намират извън него като в безпътница и които, ако не бъдат върнати в пътя, ще отидат в морето на вечната гибел, да отведем в кошарата на вечния пастир, а също така да освободим по милостта на изкупителя от ръцете на неверниците чрез синовете на църквата най-свещеното място на нашето изкупление. Затова мислим с тревога, че вие, които ни сте най-любими в Христа, се намирате в отдалечени предели, та не можем да се ободрим лично с утехата на взаимното духовно общение. Понеже в тези места има мнозина, които презират лоното на гореканзаната църква и смущават сърцата на верните, поставени в империята Романия, а също противопоставят всички пречки, с които разполагат, за да не може да бъде освободен славният град Ерусалим, [затова] с право се погрижихме да изпратим към гореспоменатите места досточтимия наш брат, перуджийския епископ..., мъж забележителен по ученост и почитеност, богу любим, а нам и на братята приятен поради ревността на благочестивия му живот и очевидната му пълна честност, като му дадохме службата на пълноправен пратеник. Той ще ви засвидетелства чувствата, с които нежно ви прегръщаме в Христа, и после, когато се завърне щастливо в Господа, ще ни залее с безкрайна радост за вас, която обикновено се явява от синовното подчинение към бащата. И тъй, ние молим всички вас и ви

obsecramus in domino Jesu Christo, in remissionem vobis peccaminum iniungentes, quatenus eundem Episcopum, immo personam nostram in ipso admittentes hilariter et condigna honoris plenitudine prosequentes verba, que in ore suo posuimus, studeatis in aure devota suscipere et promptis affectibus adimplere, ei omne quod potestis consilium et auxilium in favorem credite sibi sollicitudinis, et super eo potissime tribuentes, quod que prediximus divine placita maiestati quantum in vobis est annuere te Christo proveniant, et dilectus filius nobilis vir Assanus dominus Bulgarorum et Blacorum circa ecclesiam devotionis augmenta suscipiens in defensionem Imperii memorati multiplicatis viribus invalescat, ab inferendo sibi discrimine desistente Vattacio, utinam per vigilantie nostre studium ad sinum ecclesie superna suffragante clementia redituro. Sic enim ibidem et per consequens in partibus orientis nomen domini pro voto poterit exaltari, consequentibus vobis retributionis eterne premium, et a nobis nichilominus condigna opera gratiarum. Ceterum prefati episcopi intendentes salubribus monitis et mandatis, eidem in securo conductu in eundo et redeundo, aliis necessariis sicut legato sedis apostolicae curetis lieberaliter providere, preces nostras taliter impleturi, ut qui libenter honoramur in subditis, et vos in vestris honoremus temporibus opportunis. Datum ut supra [Viterbil Kal. Iunii. Anno undecimo] (ep. CCLXXIX, p. 157).

15. *Gregorius IX papa nobili viro Assano domino Bulgarorum et Blacorum super eadem scribit*

[Gregorius episcopus etc. Dilecto filio] nobili viro Assano domino Bulgarorum et Blacorum [salutem etc.]. Licet officii nostri sit debitum universitatem diligere matris ecclesie filiorum, quosdam tamen ex eis eo pleniori affectione prosequimur quo ipsos eidem ecclesie velle reddi placitos intuemur. Inde fit, quod cum ex sinceritatis tue litteris ardorem devotionis et fidei, quibus apos-

заклеваме в Господа Исуса Христа, като ви възлагаме това срещу опростяване на греховете, да приемете радостно същия епископ, по-скоро нас в неговото лице, и като проследите със съответната пълна почит думите, които сме му вложили в устата, да се постараете да ги чуете благосклонно и да ги изпълните с чувство на готовност, давайки му всеки възможен съвет и помощ в подкрепа на поверената му задача и най-вече, за да се изпълни, доколкото зависи от вас, с Христова помощ решението на Господното величие, за което говорих преди, и любимият син, благородният мъж Асен, господарят на българи и власи, увеличавайки предаността си спрямо църквата, да заякне с умножени сили за защитата на споменатата империя, като Ватаци, който дано в бъдеще чрез усърдната наша грижа и с помощта на небесното милосърдие се върне в лоното на църквата, и престане да ѝ причинява опасност. По такъв начин и на същата територия, а като последица и в източните предели името Господне ще може да се издигне според обета, като и вие ще получите наградата на вечното възмездие, а също и от нас равностойни дела на благодарност. Впрочем вслушвайки се в спасителните съвети и нареждания на гореспоменатия епископ, да се постараете да се погрижите щедро за същия като за пратеник на апостолическия престол, за да бъде сигурно съпроводен на отиване и връщане, а също и при други нужди: така ще изпълните нашите молби, та и ние, които сме почитани на драго сърце от подчинените, да ви почетем в удобно за вас време. Дадено, както по-горното [във Витербиум на 1 юни (1237 г.) Единадесетата година от нашето първосвещенствование].⁶⁶

15. *Папа Григорий IX пише върху същото до благородния мъж Асен, господаря на българите и власите*

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. любимия син] благородния мъж Асен, господаря на българите и власите. Макар че нашата служба повелява да обичаме всички синове на майката църква, все пак ние имаме към някои от тях голяма привързаност, защото виждаме, че самите те желаят да станат любимци на същата църква. Затова, когато от писмото⁶⁷ на твоя почтеност доловихме пламъка на вяра и преда-

⁶⁶ От това писмо, адресирано не до българския патриарх, П. Ников (Църковната политика, 102—103) заключава, че след сближението на българския цар с Рим българската църква е останала независима и папата, като не признавал възстановената независима българска патриаршия в 1235 г., не опитвал да възстанови скъсаните връзки и унията с българската църква. В. Златарски (История, III, стр. 399) от своя страна съзира в същото писмо белези, че Иван Асен II е обнадяждал папата да съедини църквите и така да възстанови своето влияние в Константинопол. ⁶⁷ Това писмо не е налице.

tolice sedi placere desideras collegerimus, exultantes cordi nostro statuimus personam tuam et speciali sinceritate prosequi, et eius procurandis honoribus studium efficax opportunis temporibus impertiri, fiduciam obtinentes, quod et tu auctore domino ad illa studebis haberi sollicitus, per que ab eadem ecclesia reputeris assidue gratus. Verum quia super hiis expedit utrinque laudabile dari principium et processum adicere fructuosum, ecce sicut per memoratas litteras postulasti, legatum sedis apostolice ad tuam presentiam providimus destinandum, videlicet venerabilem fratrem nostrum . . . Episcopum Perusinum, virum utique scientia et honestate conspicuum, nobis et fratribus nostris acceptum evidentia multimode probitalis. Rogamus itaque nobilitatem tuam et affectione qua possumus exhortamur, in remissionem tibi peccaminum iniungentes, quatenus eundem Episcopum, vel nostram potius in ipso personam quo decet honore recipiens et pertractans, ac eidem super hiis, que tibi ex parte nostra retulerit, fidem adhibens plenior, tuam ad hoc inducas sollicitate voluntatem, ut in sedis apostolice devotione continua sedulus perseverans, et alios quos poteris ad idem inducens studio diligenti, Romanie Imperium a molestiis et pressuris, quas patitur, quantum in te fuerit, ad Redemptoris gloriam reddas feliciter expeditum, sciturus, quod cum eidem plenum et efficax prestare subsidium non sit aliud, quam parare semitam, ut Redemptoris eiusdem suffragante potentia eruat de manibus paganorum, ipsum tibi debitorem peremptis vite constituis, et sedem apostolicam semper benivolam promeris: que ut pro ipsius defensione imperii facile provenire valeat, quod optatur, illa studia procurande subventionis assumpsit, quod illuc, sicut de propitiatione divina confidimus, grandis procedet numerus bellatorum, una tecum desiderati triumphus gloriam obtenturus. Interim autem tuum et tuorum animos prelata ceteris constantie virtute stabiliens, fideles eiusdem Imperii oppor-

ност, с които искаш да се поправиш на апостолическия престол, ликувайки в сърцето си, решихме да проявим към твоята личност особена почит и в удобно време да приложим резултатно старание, като се погрижим за нейните почести, бидейки уверени, че и ти по божии подтик ще се стараеш да бъдеш загрижен за тези неща, чрез които същата църква ще те смята винаги любим. Но понеже по този въпрос е полезно да се постави от двете страни похвално начало и да се развиват работите плодотворно, ето, както ти пожела чрез споменатото писмо, решихме да изпратим до теб лично пратеник на апостолическия престол, сиреч досточтимия наш брат, перуджийския епископ. . . , мъж наистина виден по знание и почитеност, нам и на братята ни приятен поради очевидната си честност във всяко отношение. И тъй ние молим твое благородство и те подканваме с възможното най-силно желание, като ти вменияваме това за опрощаване на греховете, да приемеш и да се отнесеш с подобаваща почит към същия епископ или по-скоро в негово лице към нас, и да проявиш към него по-пълно доверие по това, което той ще ти съобщи от наше име. Да проявиш загрижено своето желание в това, щото, оставяйки непрекъснато ревностен в предаността си към апостолическия престол и довеждайки с прилежно старание до същото и други мъже, които би могъл,⁶⁸ доколкото зависи от тебе, да освободим щастливо за слава на изкупителя империята Романия от неприятностите и затрудненията, които понася, като бъдеш уверен, че ти правиш изкупителя да ти бъде дължен за вечния живот и заслужаващ да имаш винаги благосклонен [към теб] апостолическия престол, тъй като да се окаже пълна и действителна помощ на империята не значи нищо друго освен да се проправи път, за да се изтръгне империята от ръцете на неверниците с помощта на силата на същия изкупител. Апостолическият престол, за да може да се постигне лесно успех в отбраната на същата империя, което се желае, прояви онова старание в намиране на помощ, че там ще отидат, както се надяваме на божията милост, голям брой бойци, които заедно с тебе ще спечелят славата на желаната победа. Като укрепил обаче междувременно своя и на твоите хора дух с надвишаващото другите качество на твърдост, ти трябва така да се стараеш да успокоиш верните на същата империя с даване на навременна защита,

⁶⁸ Намек за Ватаци. В предходното писмо папата изразява открито надеждата, че чрез помощта на българите Ватаци ще се върне към унията.

tune protectionis impendio sic studeas consolari, quod a conspectu partis adverse non decidant, sed a repressionem illius firmis cordibus invalescant: sicque fiat, quod pro virtutis tante meritis nobis tibi manentibus obligatis, proveniat superne maiestatis auxilio, ut et temporali prosperitate proficias, et tandem in beatorum collegio conquiescas. Datum ut supra (ep. CCLXXX, p. 157—158).

16. *Gregorius IX papa regi Hungariae scribit ut se accingat contra Assanum regem*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio...] Illustri Regi Ungarie [salutem etc]. Supremus opifex, qui fingit horda hominum singillatim, et qui non ex preiacenti materia, sed de nichilo creavit omnia solo verbo, vas sibi in gloriam et honorem, prout tenemus, experimento probabili te formavit, ut per te fides catholica propagetur, et conservetur libertas ecclesiastica, et defendatur religio christiana. Tu etiam, illi charissime, ab eo qui solus habet in regno hominum potestatem, non solum dignitatis regie gloriam recognoscens, sed etiam quicquid es, ei totum attribuens, qui te fecit, illo menti tue timorem sui nominis et amorem misericorditer inspirante, te sibi substernere tota devotione teneris, et eius beneplacitis prompta fide te offerens et exponens, totis ei [debes] affectibus complacere. Primatum quoque Romane ecclesie reverenter advertens, quam non terrena fundavit sententia, sed illud verbum quo constructum est coelum et terra, per quod denique omnia elementa sunt condita, Iesus Christus, quam ideo supra se petram erexit ad beatissimum apostolorum principem inquit: Tu es Petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam, ut eterni templi structura mirabili munere divine gratie in petre soliditate consisteret, et illam nec humana temeritas posset appetere nec contra illam porte inferi prevaleant: hanc itaque petre sacratissimam firmitatem deo edificante constructam presumptione nititur nimis impia violare, quisquis potestatem eius temptat infingere vel ab eius recedere unitate, quia cum unigenitus dei filius eterne vite clavifero ob fervorem constantissime fidei ligandi, et solvendi contu-

че да не падат пред погледа на противниковата страна, но да заякнат със смели сърца, за да я смажат. И така да стане, че като ти оставаме задължени поради заслугите на толкова голямата [ти] доблест към нас, да се получи с помощта на божиято величие, щото ти да имаш успех и в земното щастие и най-после да намериш покой в обществото на блажените. Дадено като по-горното [във Витербиум на 1 юни 1237. Единадесета година от нашето първосвещенствование].

16. *Папа Григорий IX пише на унгарския крал да потегли срещу цар Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр.] прелюбия в Христа син [Бела IV], светлия крал на Унгария. Небесният творец, който е сътворил поотделно душите на хората и е създал всичко не от наличната материя, но от нищо, само със словото си, много опитно те приготви, както виждаме, като съд за слава и чест на себе си, за да се разпространи чрез теб католическата вяра, да се запази църковната свобода и да се защити християнската религия. Прелюбими синне, ти, който не само признаваш, че славата на царското достойнство е от този, който единствено има власт в царството на хората, но и каквото имаш, дори каквото си, всичко отдаваш на този, който те е създал, понеже той милостърдно е внушил в твоя ум страх и любов към своето име, ти си обладан напълно от желанието да му се подчиняваш с всичката преданост и предлагайки се и излагайки се на неговото благоусмотрение, с откритата вяра, да му се нравиш от цялото си сърце. Ти се вслушваш почитателно и в прима на Римската църква, която бе основана не от земна мисъл, но от словото, което е сътворило и небето, и земята, от което са създадени всички елементи — от Исус Христос. Той затова я издигна върху скалата, казвайки на преблагия княз на апостолите: „Ти си скала и върху тази скала ще построя църквата си“, за да стои постройката на вечния храм поради чудния дар на божията благодат върху здравината на скалата и да не може да я достигне нито чевешката дързост, нито пък вратите на ада да я преодолеят.“ И тъй, тая пресвята крепост на скалата, построена от богостроител, с преголяма безбожна дързост се старее да разруши всеки, който се опитва да разруши нейната власт или да се оттегли от единството ѝ. Наистина едиnorodният божий син е дал властта на ключаря на вечния живот да връзва и развързва поради огъня на най-твърдата му

lerit potestatem, ipso sibi dicente: Quodcumque ligaveris etc. usque et in celis; et propter meritum ferventissime caritatis pascentes sibi commiserit oves suas dicendo: Simon Iohannis diligis me plus hiis, pascе oves meas; qui eum non receperint in pastorem, ab ipsius censentur ovibus alieni. Tales namque sunt heretici et schismatici, qui a tanto pastore pasci renuunt, et eius vicario non intendunt, perfidiores Iudeis, et crudeliores paganis. Nam Iudei semel dominum crucis patibulo affixerunt, heretici vero in membris suis iugiter crucifigunt eundem, opprobriis ipsum et contumeliis lacerantes; et cum illi credant licet sub cecitate peccati, deum patrem omnia visibilia et invisibilia condidisse, isti a principe tenebrarum visibilia credunt esse condita et creata. Pagani quoque furebant in puniendis Christianorum corporibus et mactandis. Isti fidelium animas latenter Christo subripiunt et furantur, utrumque hominem perimentes. Schismatici autem tunicam inconsutilem, Iesu Christi, que divisus aliis vestibus uni cessit in sortem, ut ipsius ecclesia figurata per tunicam, quam sicut vestimentum induit, una esset, scindere moluntur. De quorum numero perfidus est Assanus, qui ab ecclesie unitate recedens et de Petri ovibus esse recusans, eius pasci doctrine verbo, operationis exemplo, et sacre communionis pabulo contradicit, receptat in terra sua hereticos et defensat, quibus tota terra ipsa infecta dicitur et repleta. Cum igitur dignum sit, ut sanguis eorum veniat super eos iniquitate sua velut Amorrhæi populi consumanda, Venerabilibus fratribus nostris . . . Strigoniensi et . . . Colocensi Archiepiscopis . . . Episcopo Perusino apostolice sedis legato, et universis episcopis per Ungariam constitutis nostris damus litteris in mandatis, ut contra dictum Assanum et terram suam predicent verbum crucis, illam cruce signatis illuc in personis vel rebus laborantibus indulgentiam concedentes, que conceditur transeuntibus in subsidium terre sancte. Quia vero inter cetera pietatis opera, per que serenitas regia placere valeat

вяра, като сам му казал: Каквото вържеш и пр. до и на небето, и му е поверил своите овци, за да ги пасе поради заслугата на твърде горещата му любов, казвайки му: „Симон Йоанов, ти ме обичаш повече от тези — паси овците ми.“ Затова тези, които не го приемат за пастир, ще бъдат смятани за чужди на неговите овци. Такива са наистина еретиците и схизматиците⁶⁹, които отказват да бъдат пасени от толкова голям пастир и не слушат неговия викарий. Те са по-вероломни от юдеите и по-крвожадни от езичниците. Защото юдеите веднъж приковаха Господа на дървения кръст, а еретиците го разпъват постоянно, като го разкъсват с хулите и обидите си. И докато юдеите, макар и в слепотата на греха, вярват, че бог-отец е създал всичко видимо и невидимо, тези вярват, че видимото е сътворено и създадено от княза на мрака. Дори езичниците беснееха, като наказваха и измъчваха само телата на християните. Тези тайно измъкват и крадат от Христа душите на вярващите, като погубват и тялото и душата на човека. Схизматиците пък замислят да разкъсат туниката на Исус Христос [съшита] от един цял плат, която след разделянето на другите дрехи се бе паднала по жребий на одного, та църквата му, представена чрез туниката, която бе облякъл, да бъде единна. От тяхното число е Асен, който, напускайки единството на църквата и отказвайки да бъде от овците на Петър, да бъде пасен от словото на учението му, от примера на делото му, възразява срещу пасището на светата общност, приема и защитава в земята си еретиците, от които, разправят, била заражена и пълна цялата тази земя.⁷⁰ Понеже заслужава кръвта им да падне върху тях, като платят за своята несправедливост като амореите, ние наредихме писмено до нашите досточтими братя стригонийския архиепископ. . . и колоценияския архиепископ. . . , до легата на апостолическия престол перуджийския епископ. . . и до всички епископи, поставени в Унгария, да проповядват словото на кръста срещу казания Асен и неговата земя, като предоставяме на кръстоносците, които се трудят там лично и на свои разходи, същата индулгенция, която се предоставя на преминаващите в помощ на Светата земя. Но понеже между останалите благочестиви дела, чрез които твоя кралска светлост може да угоди на царя на ца-

⁶⁹ Както се казва по-долу в същото писмо, папата има пред вид богомилите, когато говори за „еретици“, а под „схизматици“ разбира цар Иван Асен II. ⁷⁰ Тези думи на папата, ако не са преднамерено преувеличени, показват, че богомилите не ще да са били издържани принципиални противници на царската власт. Същото положение намираме и в Босна, където патарените са били покровителствувани от властта още при папа Иннокентий III. Вж. Папа Иннокентий III — цар Калоян, писмо 12 в т. III. Латински извори за българската история.

Regi Regum, istud precipuum reputatur, si zelo divine legis accensus accingaris in eos, et in illos exarserit ira tua, qui antichristi precursus effecti, vel potius antichristi fidem nostram immaniter persequuntur: excellentiam tuam affectuose rogamus et a te, Christianissime Principum, instanter exposcimus, obsecrantes per Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, et per aspersionem sanguinis crucifixi, ut exurgas in adiutorium Christi tui; exurgas ad contritionem nationis prave atque perverse, que multis insultat opprobriis nomini christiano; accendat te zelus fidei orthodoxe, et sic contra eos in forti manu et extento brachio te accingas, ut huiusmodi pestilentibus ante faciem tuam velut nubibus aquilone fugatis, illuc sanctificatos domini divino comitatus auxilio introducas. Nos enim de omnipotentis dei misericordia, et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, tibi et universis vere penitentibus et confessis, qui tecum laborem istum in propriis personis subierint et expensis, plenam peccaminum veniam indulgemus, ac terram eandem exponimus prout statutum est in generali concilio [tibi et aliis catholicis] occupandam. Datum Laterani VI. Kal. Februarii. Anno undecimo (ep. CCLXXXIII, p. 159—160).

17. *Gregorius IX papa nobili viro Balduino scribit ut si quid iuris super terram Assani habeat, in manu ecclesiae ponat*

[Gregorius episcopus etc.] Dilecto filio Nobili viro Balduino, nato et heredi clare memorie P. Imperatoris Constantinopolitani, [salutem etc.]. Miserabilem statum Imperii Constantinopolitani extremo discrimini subiacentis debita meditatione pensantes, cum fratribus nostris super hoc deliberatione habita diligenti, cum subveniendi eidem Imperio vix alia sufficiens superesset, contra Assanum et terram suam predicari mandavimus verbum crucis. Carissimo quoque in Christo filio nostro... Illustri Regi Ungarie direximus scripta nostra, obsecrantes ipsum per patrem et filium et spiritum sanctum et per sanguinem Iesu Christi, ut huiusmodi negotium assumat ex animo, et contra ipsum Assanum ac terram eius in forti ма-

рете, за най-главно се смята, ако ти, възпламенен от ревност към божия закон, се въоръжиш срещу тях и твоят гняв пламне срещу тези, които са станали предтечи на антихриста или по-скоро като антихристи преследват нашата вяра, страстно молим твое величество и настоятелно изискваме от теб, най-христолюбиви от князете, като те заклеваме в Отца, Сина и Светия дух и в пролятата кръв на разпятия, да се вдигнеш в защита на своя Христос; да се вдигнеш за унищожението на лошия и зъл народ, който с много хули се подиграва над Христовото име. Нека те възпламени ревността към православната вяра и така да се въоръжиш срещу тях със силна десница и здрави мишици, та, като се разбият тези гибелни хора пред лицето ти като облаци пред вятър, да доведеш там с божията помощ светите господни дружини. А ние, уповавайки се на милосърдието на всемогъщия бог и на властта на блажените му апостоли Петър и Павел, даваме на теб и на всички искрено разкайващи се и изповядали се, които са поели този труд лично и на свои изживения, пълно опрощение на греховете и оставяме същата земя да бъде заета [от теб и другите католици], както е постановено на вселенския събор. Дадено в Латеранум на 27 януари [1238.]. Единадесетата година [от нашето първосвещенствование].⁷¹

17. *Папа Григорий IX пише до знатния мъж Балдуин, ако има някакво право върху земята на Асен, да го остави в ръцете на църквата*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. любимия син] благородния мъж Балдуин, син и наследник на блаженоспаметния Петър], константинополски император. Обсъждайки, както трябва, окаяното положение на Константинополската империя, изложена на крайна опасност, след като разгледахме внимателно с нашите братя този въпрос, тъй като не оставаше друг възможен път за подпомагане на същата империя⁷², ние наредихме да се проповядва словото на кръста против Асен и неговата земя. Ние изпратихме също така наше писмо на любимия в Христа наш син [Бела IV], светлия крал на Унгария, като го заклевахме в името на Отца, Сина и Светия дух, и в кръвта на Исуса Христа да вземе при сърце такава една работа и да се въоръжи

⁷¹ Писмото е било писано след края на 1237 г. Иван Асен II скъсал отново с напата и се сближил с никейския император Ватаци. Така обсаденият от българи, кумани и латинци гр. Цурул (Чорлу), който се намирал в ръцете на Ватаци, бил спасен. Вж. В. З л а т а р с к и. История, III, с. 400—402. ⁷² Т.е. била е загубена надеждата да се задържи Иван Асен II като съюзник на Латинската империя и да се открие от съюза с главния враг на империята — Ватаци.

nu et brachio extento, prout decet regalem magnificentiam, se accingat, illam indulgentiam habiturus, quam habent transeuntes in subsidium terre sancte; et ut melius et efficacius induci possit ad tantum negotium assumendum, terram dicti Assani, que tota heretica pravitate eflecta dicitur et repleta, predicto Regi et aliis catholicis exposuimus occupandam. Quia vero dubitatur a multis, an idem Rex per ea, que premisimus, nisi consensus tuus accesserit, se velit exponere tot periculis et expensis. Nobilitatem tuam monemus et hortamur attente, ac suademus in animi puritate, quatenus prudenter attendens, quod nisi eidem Imperio celeriter succuratur, interveniente mora vix ei valeat subveniri, et melius est ante tempus occurrere quam remedium post causam querere vulneratam: ne succursum ipsius Imperii per te, quod absit, impediri contingat, si quid iuris ad te in terra ipsius Assani pertinet, in manu Romane ecclesie, omni dilatione ac excusatione cessantibus ponere non postponas, ut provideamus exinde prout consideratis negotiis circumstantiis utilitati et necessitati eiusdem Imperii viderimus expedire; nobis super hoc tuas patentes litteras per latorem presentium omni mora postposita transmittendo. Datum ut supra, [Laterani VI Kal. Februarii Anno XI] (ep. CCLXXXIV, p. 160—161).

18. Gregorius IX papa episcopo Perusino scribit, ut regem Hungariae contra Assanum regem inducat

[Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri... Episcopo Perusino [salutem etc.]. Devotionis tue litteras benigne recepimus, et ipsarum tenorem intelleximus diligenter. Ceterum super hiis, que continebantur in eisdem litteris, cum fratribus nostris deliberatione habita diligenti, de ipsorum consilio Karissimo in Christo filio nostro... Illustri Regi Ungarie dirigimus scripta nostra, obsecrantes ipsum per patrem et filium et spiritum sanctum, et per sanguinem Jesu Christi, ut exurgat in adiutorium Christi sui, exurgat ad contritionem nationis prave atque perverse, que multis insultat opprobriis nomini christiano; contra perfidum As-

против самия Асен и земята му със силна ръка и здрави мишици, както подобава на кралско величие, като ще получи онази индулгенция, която имат отиващите в помощ на Светата земя. И за да може да се накара да предприеме една толкова голяма работа, ние оставихме да бъде завзета от казания крал и от другите католици земята на споменатия Асен, за която се казва, че е заражена напълно и е изпълнена с еретическа поквара. Но понеже мнозина се съмняват дали същият крал би желал да се изложи на толкова опасности и разходи въз основа на това, което обещахме, ако не се добави твоето съгласие, ние напомняме и настойчиво поощряваме твое благородство и чистосърдечно те съветваме, щото ти, забелязвайки мъдро, че ако не се помогне бързо на същата империя, след време мъчно би могло да ѝ се помогне, и че е по-добре да се изпревари с помощта, отколкото да се търси лекарство, след като нещастие то стане, да не се случи да бъде възпрепятствувана заради тебе помощта на тази империя, дано не стане това, ако имаш някакви права върху земята на този Асен, да не отлагаш да ги предоставиш в ръцете на Римската църква⁷³, като изоставиш всяко отлагане и извинение и препратиш незабавно твое ясно писмо върху това по приносителя на настоящото, за да вземем след това мерки според ползата и нуждата на същата империя, след като разгледаме обстоятелствата по делото. Дадено като по-горното [Латеранум, 27. I. 1238 г. Единадесета година от нашето първосвещенствуване].

18. Папа Григорий IX пише до перуджийския епископ да отблъска унгарския крал против цар Асен

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. досточтимия брат. . .] перуджийския епископ. Благосклонно приехме писмото на твоя преданост и грижливо разбрахме съдържанието му. Впрочем върху това, което се съдържа в същото писмо, ние направихме с нашите братя грижливо обсъждане и за тяхното решение изпращаме наше послание до любимия в Христа наш син [Бела IV], светлия крал на Унгария, като го заклеваме в името на Отца, Сина и Светия дух и кръвта на Исуса Христа да се вдигне в помощ на своя Христос, да се вдигне за смазване на лошия и покварен народ, който се подиграва с много хули над християн-

⁷³ Тъй като Латинската империя се смяташе за наследница на Византия, тя претендираше за всички земи извън Мизия. И за да се отстранят бъдещите несъгласия между унгарския крал Бела IV, когото подстрекавал към кръстоносен поход срещу България и му обещавал български земи, и латинския император, папата иска от последния да предостави правата си върху българските земи в неговия ръце.

sanum et terram suam in forti manu et extento brachio, prout decet regalem excellentiam, se accingens. Nos enim illam ei et universis vere penitentibus et confessis, qui laborem huiusmodi in propriis personis subierint et expensis, indulgentiam clargimur, que conceditur transeuntibus in subsidium terre sancte, ac terram ipsius Assani exponimus predicto Regi et aliis catholicis occupandam, prout statutum est in concilio generali. Tu vero tamquam vir prudens et providus apud eundem Regem, ut ex animo assumat negotium quasi proprium prosequens interesse, secundum datam tibi a deo gratiam modis omnibus, quibus potes, efficaciter elaborans, illud Regi prefato imponas in suorum veniam peccatorum. Quodsi predictus Rex difficultatem in hoc aliquam adhiberet, si alias ad hoc induci non possit, secure promittas ei ex parte nostra, quod nos sic procurabimus domino faciente, quod omnino in hac parte suis desideriis satisfiet, et quod intendit licite poterit occupare ac sana conscientia retinere. Datum ut supra (ep. CCLXXXV, p. 161).

19. *Gregorius IX papa universis episcopis per Hungariam constitutis scribit, ut subditos suos ad procedendum contra Assanum regem indicant*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus] Universis episcopis per Ungariam constitutis [salutem etc.]. Sacratissimam Petri sedem, quam non terrena fundavit sententia, sed illud verbum quo constructum est celum et terra etc. ut supra in CCLXXXII. littera usque consumanda, mandamus, quatenus singuli vestrum predicent per suas dioceses verbum crucis: illam indulgentiam universis cruce signatis, qui laborem istum subierint et expensis, nostra concedentes auctoritate, que conceditur transeuntibus in subsidium terre sancte, ac exponentes terram eandem prout statutum est in generali concilio catholicis occupandam. Datum ut supra [Laterani VI. Kal. Februarii. Anno XI] (ep. CCLXXXVI, p. 161).

ското име, като се въоръжи със силна ръка и мощни мишици, както подобава на кралско височество, против коварния Асен и земята му. Защото нему и на всички истински разкайващи се и изповядали се, които предприемат това дело лично и на свои разноски, ние предоставяме същата индулгенция, която се дава на отиващите в помощ на Светата земя, и предлагаме на гореказания крал и на другите католици да завземат земята на този Асен, според както е постановено във вселенския събор. А ти като мъдър и предвидлив мъж, изтъквайки пред същия крал, че е важно да поеме делото от сърце като лично, според дадената ти от бога власт, залягай прилежно по всеки възможен начин и наложи това на гореказания крал срещу опрощаването на греховете му. Ако ли споменатият крал изтъкне някаква мъчнотия в случая, ако той не може по друг начин да бъде склонен към това, спокойно му обещавай от наше име, че ние с божия помощ така ще се погрижиме, че той ще бъде задоволен напълно в това отношение в своите желания и че ще може законно да завладее и да задържи със спокойна съвест това, което желае.⁷⁴ Дадено, както по-горното [Латеранум, 27. I. 1238 г. Единадесетата година от нашето първосвещенствование].

19. *Папа Григорий IX пише до всички епископи, поставени в Унгария, да накарат своите подчинени да излязат срещу цар Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. досточтените братя] всички епископи, поставени в Унгария. Пресветият престол на Петър, който е бил основан не от земна мисъл, но от Словото, което е сътворило и небето, и земята и пр., както в писмо CCLXXXII⁷⁵, докато платят [за своята несправедливост като аморенте], ние нареждаме всеки от вас поотделно да проповядва из своя диоцез словото на кръста, като предоставяме чрез нашата власт на всички кръстоносци, които пристъпят към това дело [лично] и [на свои] разноски, тази индулгенция, която се предоставя на отиващите в помощ на Светата земя, и оставяме същата земя да бъде завзета от католици, според както е поставено във вселенския събор. Дадено както по-горното. [Латеранум, 27. I. 1238 г. Единадесета година от нашето първосвещенствование].

⁷⁴ Папата повтаря гаранциите си, че унгарският крал може да бъде сигурен, че ще притежава българските земи. ⁷⁵ Тук писмо № 19.

20. *Gregorius IX papa regi Hungariae
scribit, ut cruce signatis transeuntibus
in Romaniam de securo
conducto provideat*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio . . .] Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Inter occupationes varias et diversas, et utinam non adversas quas preter solitum, immo plus solito pro malitia temporis sustinemus, illa nos angit amplius et conturbat, que ad succursum Imperii Romanie multipliciter lacerati nos excitat et impellit. Nam licet ad retinendum ipsum Impeium sit per tempora multipliciter laboratum, ad illum tamen necessitatis articulum peccatis exigentibus iam devenit, contra Latinos invalescentibus inimicis, ut nisi ei quanto citius succurratur, omnis spes perit omnino non solum de recuperatione partis amisse, verum etiam de defensione retente, immo Latinis ibidem manentibus irreparabile personarum et rerum imminet detrimentum, et universis catholicis confusio et opprobrium sempiternum. Cum igitur attendentes, quod non minor est virtus quam querere parata tueri, et quod per conservationem ipsius Imperii ad recuperationem terre sancte aperiri ianua videbatur, huiusque retentio restauratio est illius, ad succursum eius presertim propter hereticos profigandos, quibus pene tota Grecia est corrupta, Christi fideles providerimus excitandos, multi- que nobiles et potentes, assumpto vivifice crucis signo, ad succursum eiusdem Imperii, se accinxerint magnanimitate et potenter regiam excellentiam rogamus, monemus et hortamur attente, ac pro dono petimus speciali quatenus attendens prout convenit diligenter, quod dum in hoc nobis gratificari videris, proprium prosequeris interesse, cum id ad honorem et profectum tuum provenire credamus, si huiusmodi cruce signatos per terram tuam transire contigerit, eis pro divina reverentia et apostolice sedis ac nostra tam in securo conducto facias provideri, quam alias iuxta magnanimitatem tuam impendas consilium, auxilium et favorem, ut per hec et alia bona que domino feceris inspirante, omnia tibi cooperentur in bonum et favorem, ut per hec et alia bona que domino feceris inspirante, omnia tibi cooperentur in bonum, nosque non immerito in tuis laudibus delectemur. Datum ut supra [Laterani IIII. Idus Martii. Anno undecimo] (ep. CCLXXXVIII, p. 162).

20. *Папа Григорий IX пише
до унгарския крал да се грижи за сигурния
съпровод, когато кръстоносците
преминават в Романия*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбия в Христа син. . .], светлия крал на Унгария. Между различните и разнообразни занимания, дано не бъдат несполучливи, с които се нагърбваме въпреки обичая, дори необичайно поради лошите времена, най-много ни измъчва и смущава онова, което ни подбужда и кара да помогнем на многократно разкъсваната империя Романия. Наистина, макар да се е полагал години наред многократно труд за запазване на империята, все пак тя поради греховете [си] е вече изпаднала до такава степен на нужда, тъй като враговете на латинците се засилиха, че ако не ѝ се помогне час по-скоро, всяка надежда пропада изобщо не само за възвръщането на загубената част, но дори за защита на задържаната, нещо повече, непоправима загуба в хора и имот заплашва оставащите там латинци, смут и вечен позор — всички католици. И тъй, забелязвайки, че не е помалка добродетел да пазим придобитото, отколкото да го търсим — че чрез запазване на империята, изглежда, се отваря врата за възвръщането на Светата земя и че нейното запазване означава възвръщане на последната, понеже решихме да въодушевим верните на Христа да ѝ се притекат на помощ най-вече за пропъждане на еретиците, от които е покварена почти цяла Гърция, и понеже мнозина благородници и велможи поеха животворния кръстен знак и се въоръжиха смело и мощно, за да помогнат на същата империя, ние молим кралско величество, напоминаме му и го съветваме настойчиво, а също изискваме като специален дар, щото ти, забелязвайки, както подобава мъдро, че постигаш собствен си интерес, когато те виждат, че ни услужваш в това, защото вярваме, че то става за твоя чест и полза, да заповядаш, ако се случи такива кръстоносци да преминат през твоята земя, според уважението, дължимо към бога, апостолическия престол и към нас, да им се осигури съпровод за безопасно преминаване, а също и в друго отношение според великодушното си да им дадеш съвета си, помощта си и благоразположението си, та чрез това и другите добрини, които по божие внушение направиш, всички те да допринесат за твое добро и ние заслужено да се радваме на твоята слава. Дадено, както по-горното [в Латеранум на 12 март 1238 г. Единадесетата година от нашето първосвещенствование].

*21. Bela rex petit pro se munus legati
apostolici in Bulgaria,
quam expugnare se accingit*

Sanctissimo in Christo patri G. dei gratia sacrosancte Romane ecclesie summo Pontifici, B. eadem gratia Rex Hungarie, tam debitam quam devotam in omnibus reverentiam. Vestre sanctitatis admonitionibus inducti, Watacium Imperatorem Grecorum, ut sedi apostolice obediret multis exhortationibus monere studuimus, et dum super hoc spem habentes diligentius instarem, paternitatis vestre litteras, et venerabilem patrem Perusinum Episcopum, apostolice sedis Legatum, secundo recepimus, iuxta sue legationis modum penes nos diligenter institit et prudenter, de contingentibus nil omitens, ut terras Assoeni utpote schismatici auctoritate sedis apostolice in remissionem peccatorum occupare dignaremur: cui tamen nos amicitiarum et cognationis federa coniunxerunt. Ex inclite enim recordacionis sorore nostra filium habet et heredem, et nostris iussionibus sic in omnibus est subiectus, ut non tam amicus, quam subditus videatur: ex cuius impugnacione omnium amicorum et cognatorum, quos hactenus habemus in partibus Romanie, offensam, incurremus. Watacius enim nostram nepotem suo filio duxit in uxorem, et nostre carissime consortis, Regine Hungarie, frater existit tanta nobis devocione coniunctus, ut et se et sua ad nostrum beneplacitum exhibere sit paratus, qui in persona Assoeni reputabit impugnari: pro quo tamen, si ad nostram instantiam ad sancte matris ecclesie, que non solum septies sed etiam septuagies septies debet ignoscere delinquenti, conversus fuerit unitatem, vestre sanctitatis clemenciam humiliter deprecamur, ut eum solita benignitate dignemini recipere. Sane quia nichil debet amoris divino et animarum saluti preponi, spe eterne remunerationis et apostolice sedis devocione ac sincera dilectione, quam erga nos vos habere confidimus, provocati assumimus ex animo, per nos aut per nostros, prout expedire videbimus, Bulgariam et alias terras Assoeni occupare et sedi apostolice in spiritualibus vero nostre iurisdictioni, Deo cooperante, subiugare, nisi quod

*21. Крал Бела иска за себе си службата
на апостолически легат в България,
която се готви да завладее*

На светейшия в Христа отец Г[ригорий], по милост божия върховен първосвещеник на пресветата Римска църква, Б[ела], по същата милост крал на Унгария, [поднася] толкова дължима, колкото смирена почит. Подтикнати от напомнянията на ваша светлост, ние се постаряхме с много подканяния да посъветваме гръцкия император Ватаци да се подчини на апостолическия престол. И докато с надежда да сполучим в това залягахме още по-прилежно, за втори път получихме писмо от ваше бащинство и приехме легата на апостолическия престол, досточтимия отец перуджийския епископ. Съгласно характера на своята мисия той настоя пред нас старателно и мъдро, не изпусвайки нищо от обстоятелствата, да се съгласим да завземем за опрощаване на греховете с властта на апостолическия престол земята на Асен като схизматик, с когото все пак са ни свързали съюзите на приятелство и родство. Защото той има син и наследник от блаженопаметната наша сестра и така е подчинен във всичко на нашите заповеди, че изглежда не толкова приятел, колкото подчинен. С нападението си върху него ние ще паднем в немилост пред всички приятели и роднини, които имаме досега в пределите на Романия. Защото Ватаци е оженил своя син за наша внучка и е брат на нашата прелюбима съпруга, кралицата на Унгария. Той е привързан към нас с такава преданост, че е готов да предостави на наше благоусмотрение и себе си и [всичко] свое. Той ще сметне, че в лицето на Асен е нападат [сам]. Затова, ако при нашата настойчивост той бъде възвърнат към единство със светата майка църквата, която трябва да прощава на сгрешилия не само седем пъти, но дори седем пъти по седемдесет, ние смирено измолваме милосърдието на ваше светейшество да благоволите да го приемете с обичайната си благосклонност. Наистина, понеже нищо не трябва да се предпочита пред божията обич и спасението на душите, ние, подбудени от надежда за вечната награда, а и поради преданост и чиста обич към апостолическия престол, които се надяваме, че ние имаме спрямо нас, от сърце приехме да завземем България и другите земи на Асен лично или чрез наши хора, според както преценим, че е полезно, и с божия помощ да ги подчиним в духовно отношение на апостолическия престол, а в светско отношение — под наша юрисдикция, освен ако, да пази бог, бъ-

absit, legitimo fuerimus impedimento pre-
pediti. Cum tamen negotium sit arduum, nec
debitum valeat sortiri effectum, nisi vestrum
auxilium apponatur, ad ea, quibus speciali-
ter in hoc facto indigemus, a vestra sancti-
tate postulanda Venerabilem patrem Iaurien-
sem Episcopum direximus, qui si forte prop-
ter viarum discrimina suum ad vos adventum
retardaret, ne dilatio difficultatem afferat,
precipue propter instantem Gallicorum ad-
ventum, qui per terram nostram transire
volunt in partes Romanie, de nostris peti-
tionibus, sine quibus opus tam difficile com-
mode aggredi non possemus, cicius cerciorari
cupientes, prefati Legati nuncium presentes
litteras, nostrarum petitionum seriem con-
tinentes, ad sedem apostolicam transmissi-
mus, ut sine more dispendio ad nos cum ve-
stre sanctitatis beneplacito revertatur. Pe-
timus ut officium legationis non alii, sed no-
bis in terra Assoeni committatur, ut habea-
mus potestatem limitandi dioceses, distin-
guendi parochias, et in hac prima institucione
potestatem habeamus ibi ponendi Episcopos
de consilio prelatorum et virorum religio-
sorum, quia hec omnia beate memorie An-
tecessori nostro sancto Stephano sunt con-
cessa: illa potissimum ratione, quia si cum
legato sedis apostolice partes illas ingressi
fuerimus, ab universis illarum parcium in-
colis presumetur, quod non nobis, sed Romane
ecclesie, eos velimus etiam in temporalibus
subicere, quod ipsi tam plurimum aborrerent,
ut quam plurimos, quos sine pugne certamine
possemus obtinere, usque ad mortis pericu-
lum se defendere niterentur; nobis enim et
aliis christianis frequentius impropert, quod
ecclesie romane servi simus: preterea
cum circa partes Bulgarie in terra, que Zeu-
ren nominatur, que dudum fuerat desolata
populi multitudo supercreverit, qui non dum
sunt ad cuiusquam episcopi diocesim appli-
cati, ut eos alicui Episcopatu secundum post-
rem beneplacitum assignare valeamus, a ve-
stre sanctitatis potestate tribui postulamus.
Item ut intra Hungariam super terram Assoeni

дем възпрепятствувани от законна пречка.⁷⁶
Но понеже работата е трудна и не може
да се получи дължимият резултат, ако не се
приложи вашата помощ, ние изпратихме
достойния отец, яуриенски епископ, за да
искаме от Ваше Светейшество онова, от което
се нуждаем особено в това дело. Ако той
забави пристигането си при Вас поради
опасности по пътя, за да не се получи за-
труднение от забавянето, особено поради
предстоящото идване на галите,⁷⁷ които искат
да преминат през нашата земя за пределите
на Романия, желайки да се осведомят
по-скоро във връзка с нашите искания,
без които не бихме могли да започнем ус-
пешно толкова трудното дело, ние предва-
рително изпратихме до апостолическия пре-
стол като предвестник на споменатия легат
настоящото писмо, съдържащо редицата на-
ши искания, та да се завърне при нас без
загуба на време с решението на Ваше Све-
тейшество. Ние искаме да се повери не
другиму, а на нас длъжността на легатство
в Асеновата земя, за да имаме власт да
определяме диоцези, да разграничаваме епар-
хии и в това първо устройство да имаме
власт да поставяме там епископи по реше-
нието на прелатите и на духовните лица,
защото всичко това е било отстъпено на
нашия блаженопамятен предшественик Све-
ти Стефан. [Това искаме] най-вече по тази
причина, че ако ние влезем в тези земи с
легат на апостолическия престол, всички
жители на тези земи ще предположат, че
ние желаем да ги подчиним и в светско
отношение не на себе си, но на Римската
църква, от което те се плашат толкова
много, че голямото мнозинство, което бихме
могли да завладеем без сражение, би се
старало да се брани до смърт.⁷⁸ Защото
често ние и другите християни сме упрек-
вани, че сме били слуги на Римската цър-
ква. Освен това, тъй като около пределите
на България и земята, която се нарича
Зеврен⁷⁹ и която отдавна бе обезлюдена,
порасна премного числото на хората, ко-
ито още не са присъединени към епархията
на никой епископ, ние искаме да ни се пре-
даде от Ваше Светейшество властта да мо-
жем да ги определим към някое епископ-
ство според наше благоусмотрение. Също
така [ние молим] да позволите, когато ми-
наваме през Унгария на път срещу Асе-

⁷⁶ Крал Бела IV е много дипломатичен. По въпроса за война с Ватази той отказва категорично. По отношение на България е уклончив — той се съгласява да я окупира „освен ако, да пази бог, бъдем възпрепятствувани от законна пречка“. С тази уклончивост Бела цели да наложи условията си, които по-
ставя по-долу в същото писмо. ⁷⁷ Става дума за кръстоносците от Запад. ⁷⁸ Колкото и да подсилва
унгарският крал картината, не може да не приемем, че в основата си тя е вярна. Католическата църква и
особено папа Григорий IX са били най-ревностните гонители на всяка ерес. Тъй като богомилите били то-
лерирани от българския цар, естествено е, че и те са го подкрепяли и че мнозинството от народа „би се
старало да се брани до смърт“. ⁷⁹ Зеврен, в писмо от 9. VIII. 1238 г. (тук № 24) — Зебра, на друго място
terra de Zeurin, е по всяка вероятност Северин (дн. гр. Турну Северин).

procedentes, crucem nobis et nostro exercitui anteferri concedatis, ut per hoc populi devotio augeatur. Petimus etiam, ut omnes cruce signatos de Hungaria nobis in auxilium contra Assoenum committatis, iniungentes fratribus Predicatoribus et minoribus, ut predicent crucem contra Assoenum sub eadem indulgentia, quam habent euntes in subsidium terre sancte; et aliqui ex fratribus, quos elegerimus, intersint exercitui nostro. Item ex ore vestre sanctitatis postulamus, sententiam excommunicationis solemniter et publice proferri in omnes invasores regni Hungarie, in infideles et conspiratores contra nos et regnum Hungarie, donec fuerimus in prosecutione huius negotii, ne propter hoc servitium dei valeat impediri: quam sententiam publicari faciatis ubique per episcopos et fratres predicatorum et minores in regno Hungarie et terris vicinis Hungarie. Item petimus, ut nulli regnum Bulgarie invadendum vel occupandum concedatur, nisi cui nos permiserimus et nos ac universa nostro subiecta regimini in protectionem sedis apostolice assumatis. Verum cum nos et nostros nec honoris ambicio, nec divitiarum cupiditas, que nobis divina gratia largiente habundanter sunt concessa; sed salus animarum ac Apostolice sedis devotio ad hec exequenda pro viribus inducant, excommunicationum sententias, quas non solum inferiores, verum etiam maiores ac prelati, ac pene tota Hungaria ex constitutionibus et canonibus late sentencie venerabilis patris Prenestini Episcopi, tunc apostolice sedis legati, incurrerunt, et diebus singulis inevitabiliter incurrunt, suppliciter deposcimus relaxari: perniciosum enim existeret, se mortis periculo in dei servitium exponentes in excommunicatione, in quam ex levi causa inciderunt, detineri: quia licet eundem sanctitatem preminere pro certo credamus, cum tamen status Hungarie ei posset incognitus, sic suas constitutiones excommunicationum vallavit sententiis, ut pene omnes in excommunicationem se noverint incidisse, unde non solum nos, ymo tota Hungaria paternitatem vestram devotissime deprecatur, ut omnes constitutiones ipsius quoad penam excommunicationis dignemini revocare et nos a multiplicibus sacramentis, que a nobis

новата земя, да бъде носен пред нас и нашата войска кръстът, за да може чрез това да се увеличи предаността на народа. Ние искаме също да ни предадете в помощ против Асен всички кръстоносци от Унгария, като възложите на братята проповедници и на миноритите⁸⁰, да проповядват кръста срещу Асен при същата индулгенция, която имат тези, които отиват в помощ на Светата земя. И нека някои от братята, които изберем, се намират между нашата войска. Също така ние искаме да се произнесе тържествено и публично от устата на Ваше Светейшество решение за отлъчване срещу всички, които нахлуват в кралство Унгария, срещу неверните и заговарящи срещу нас в кралство Унгария, докато вършиме това дело, за да не може чрез това да бъде възпрепятствувано делото Господне. Да наредите това решение да се обяви от епископите и братята проповедници и минорити навсякъде в кралство Унгария и в съседните на Унгария земи. Също така искаме да не се позволява никому да навлиза в Царство България или да го завладява освен на този, комуто ние позволим, и да вземете нас и всичко, което е подвластно на нашето управление под покровителството на апостолическия престол. Но тъй като да изпълним това според силите си, нас и нашите хора не ни кара нито желание за чест, нито алчност за богатства, каквито ни са дадени в изобилие от щедрата божия милост, но спасението на душите и предаността към апостолическия престол, ние смиренно молим да смекчите решенията за отлъчване, на които са се изложили и всекидневно неизбежно се излагат не само низшите, но и висшите и прелатите, и почти цяла Унгария поради разпоредбите и законите на взетото решение от досточтимия отец пренестинския епископ, тогава легат на апостолическия престол. Защото би било гибелно излагащите се на смъртна опасност в служба на бога да се държат в отлъчване, на което са се изложили поради маловажна причина. Защото, макар да сме уверени, че същия се отличава със святост, все пак, понеже положението на Унгария му е било непознато, така е оградил своите постановления за отлъчване с тълкувания, че почти всички знаят, че са се натъкнали на отлъчване. Затова не само ние, но и цяла Унгария най-предано молим Ваше Бащинство да благоволи да отмените всички негови разпореджения, доколкото се отнасят до наказанието с отлъчване и да ни освободите от многобройните клетви, които той е по-

⁸⁰ С „минорити“ (fratres minores) тук са обозначени францисканците.

pro causis levibus accepit, quas etiam pre multitudine ad memoriam revocare non valemus, absovatis, ut nos et regnum nostrum iure communi et sanctorum patru institucionibus regamur, honora gravia et importabilia, que nemo potest adimplere, non habentes. Datum in Zolum septimo Idus Iunii, anno gracie Millesimo Ducentesimo Tricesimo Octavo. Regni autem nostri anno tercio (ep. CCCVIII, p. 170—171).

22. *Gregorius IX papa regi Hungariae scribit, ut contra schismaticos et haereticos liceat sibi vexillum crucis deferre*

Eidem regi [Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro . . . Illustri Regi Ungarie salutem etc.]. In celorum Rege fiduciam tuam ponens, illo misericorditer inspirante, velut fortis athleta Christi proponis, in splendore fulgoris armorum domini currere accinctus, ad eius prelium preliandum, qui coronam legitime certantibus reprimittit. Quapropter prudenter attendens, quod in cruce domini nostri Iesu Christi te oporteat gloriari, pie desideras salutare crucis eius vexillum de licentia nostra in huiusmodi prosecutione negotii sublimitati tue premittere, ut eius armatura munitus possis triumphum de hostibus divino comitatus auxilio reportare. Nos igitur attendentes, quod nequaquam tibi sunt armature celestis insignia deneganda, qui contra Christi blasphemias, hereticos videlicet et schismaticos, laborare proponis certamine incessante, serenitati tue presentium auctoritate concedimus, ut postquam te accinxeris ad premissum negotium prosequendum, salutifere crucis signum tam in eundo, quam morando et redeundo ante te ac huiusmodi exercitum domini facias baiulari. Datum Anagnie VI. Idus Augusti. [Pontificatus nostri] anno duodecimo (ep. CCXCIII, p. 164).

23. *Gregorius IX papa universis episcopis Hungariae scribit, ut procedentibus cum rege contra haereticos et schismaticos indulgentiam elargiant*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus . . .] Archiepiscopis, episcopis [et dilectis filiis] Abbatibus, Prioribus et universis ecclesiarum Prelatis ac sacerdotibus, tam

лучил от нас за леки случаи и които ние не можем да си спомним поради множеството им, за да се управляваме ние и кралството ни по общото право и по наредбите на светите отци, без да носим тежките и непоносими задължения, които никой не може да изпълни. Дадено в Золиум⁸¹ на 7 юни, година господня хиляда двеста тридесет и осма. От нашето царуване обаче трета година.

22. *Папа Григорий IX пише до унгарския крал, че му е позволено да понесе срещу схизматиците и еретиците кръстното знаме*

До същия крал [Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа наш син. . . светлия крал на Унгария]. Уповавайки се на небесния цар, по негово милостиво вдъхновение, ти като храбър Христов борец предлагаш да тичаш въоръжен в блясъка на оръжието, за да водиш сражението на този, който от своя страна обещава корона на законно сражаващите се. Затова забелязвайки мъдро, че трябва да се прославиш в кръста на нашия господ Исус Христос, ти желаеш благочестиво при извършването на това дело да се носи пред твое височество с наше разрешение спасителното знаме на кръста Христов, та укрепен от неговата защита и съпроводен от божията помощ, да спечелиш победата над неприятелите. Забелязвайки прочее, че не бива да се отказват знаците на небесното оръжие на теб, който предлагаш да се трудиш в непрекъсната борба против хулителите Христови, т. е. против еретиците и схизматиците, ние позволяваме по силата на настоящото [писмо] на твоя светлост, след като се въоръжиш за изпълнение на горното дело, да наредиш да носят знака на спасителния кръст пред теб и пред войската на такъв господар както при отиването, така и при пребиваването и при връщането. Дадено в Анагния на 8 август 1238 г. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствование].⁸²

23. *Папа Григорий IX пише до всички епископи в Унгария да дават индулгенция на отиващите с краля против еретиците и схизматиците*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. . . досточтените братя. . .] архиепископи, епископи и любимите синове абати, приори и всички църковни прелати и

⁸¹ Zolum е средновековното Zoelyom, днешният град Зволен в Чехословакия. ⁸² С това писмо папата удовлетворява само едно от исканията на унгарския крал — пред него да се носи кръстното знаме. С писмо от 9. VIII. 1238 г. (тук писмо № 24) папата задоволява и някои други негови искания.

religiosis quam secularibus per Ungariam constitutis, [salutem etc.]. Et sibi Karissimus in Christo filius noster . . . Ungarie Rex illustris meritum incomparabile comparat apud deum, et nobis spiritualium prestat materiam gaudiorum, quia universa, obtinet super terram, ab illo humiliter recognoscens, a quo sublimatus est regia dignitate, ac ei tota se devotione subternens, qui exaltat humiles in salutem, ad obsequendum sibi contra impios hereticos et schismaticos terre Assani, ipsumque Assanum schismaticum nuper ad commonitionem nostram non solum sua devotus exposuit, sed etiam semetipsum, propter quod excellentie sue zelum dignis in domino laudibus commendamus, ac prosequimur supra in CCXCV actionibus gratiarum. Ceterum quia indignum esset, ut dum idem Rex militat Regi Regum etc. ut supra in CCXCV littera usque promulgamus, quam per vos volumus et mandamus extunc solempniter publicari. Et quia in tanto negotio arduo utique et implicito tam nos quam ipse indigemus meritis et orationibus adjuvari, universitatem vestram rogamus, moneamus et hortamur attente, ac per apostolica vobis scripta mandamus, obsecrantes per viscera misericordie dei nostri, in qua visitavit nos oriens ex alto, quatenus eidem Regi in huiusmodi certamine laboranti caritatis vestre suffragium impendatis, et postquam idem Rex cum exercitu suo Assani terram intraverit, facientes processionem solempnem qualibet sexta feria singulis septimanis, devotione sedula illum, qui ventis et mari imperat, suppliciter exoretis, ut per suam misericordiam infinitam super eundem Regem et suos illuminans vultum suum, ipsorum progressum dignetur misericorditer prosperare, ac singuli sacerdotes semel qualibet septimana pro felici statu exercitus munda conscientia et puris manibus offerant sacrificium domino deo nostro, et commissos sibi populos ad supplicandum deo pro ipso exercitu crebris exhortationibus moneant efficaciter et inducant. Et ut fideles Christi fortius animentur ad prelium preliandum, universis Archiepiscopis et Episcopis, qui intererunt exercitui supradicto, concedimus, ut in solemnibus predicationibus suis moderatam aliquot dierum indulgentiam auctoritate nostra vere penitentibus et confessis prout expedire viderint, largiantur. Datum ut supra [Anagnine VI. Idus Augusti. Anno Duodecimo] (ep. CCXCIV, p. 164—165).

духовници, както духовни така и светски, поставени из Унгария. И за себе си прелюбимият в Христа наш син . . . , крал на Унгария, приготвя несравнима заслуга пред бога, а нам дава материал за душевни радости. Защото всичко, което той притежава на земята, признавайки, че то е от оновога, от когото е издигнат в кралско достойнство, и прекланяйки се с пълна преданост на този, който издига бедните до богатство, той неотдавна предложи предано по наше напомняне, и то не само всичко свое, но и себе си в подчинение против безбожните еретици и схизматици на Асеновата земя и против самия схизматик Асен. Поради това ние препоръчваме с достойни пред бога похвали ревността на негово височество и го удостояваме с благодарност. Впрочем понеж е недостойно, докато същият крал воюва за царя на царете, да и пр., *както по-долу в писмо CCXCV*⁸³ до обявяваме [решение за отлъчване], което оттогава желаем и поръчваме да се обяви от вас тържествено. И понеже в това толкова голямо дело, особено трудно и сложно, колкото ние, толкова и той се нуждаем от дела и молитви, ние молим всички вас, напомняйки ви, и ви подканяме настойчиво и с апостолическо послание ви заръчваме, като ви заклеваме в самото милосърдие на нашия бог, с което той ни посети, идвайки от висините, да помогнете с вашата любов на този крал, който се труди в такъв вид борба, и след като същият крал влезе със своята войска в земите на Асен, като правите тържествено шествие всяка събота в отделните седмици, с ревностна преданост да измолите коленопреклонно от този, който заповядва на ветровете и на морето, да се усмихне в своето безгранично милосърдие на същия крал и на неговите хора и милосърдно да удостои с успех техния поход, а отделните свещеници веднъж всяка седмица да принасят с чиста съвест и чисти ръце жертва на нашия бог и дейно да напомнят и карат с чести поощрения поверените им хора да се молят богу за самата войска. И за да се въодушевят по-силно верните на Христа да водят господната битка, предоставяме на всички архиепископи и епископи, които са между гореказаната войска, да дават с наша власт на истински разкайващите се и изповядващи се, според както видят, че е полезно, умерена indulgentia за няколко дни. Дадено като погорното [в Анагния на 8 август (1238). Дванадесетата година (от нашето първосвещенствование)].

⁸³ Тук писмо № 24. Ив. Дуйчев стбелява, че в ръкописа стои ut supra in CCXI.

24. *Gregorius IX papa regi Hungariae
scribit, ut contra haereticos
et schismaticos terrae
Assani procedat*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro...] Illustri Regi Un-garie [salutem etc.]. Litteras quas nobis cel-situdo regia destinavit, gratanter recepimus, et que continebantur in eis, tam diligenter intelleximus, quam libenter dignas agentes gratias domino deo nostro, in gratia dei, que data est tibi in Christo Iesu, quod illo salu-briter inspirante, qui habens corda Regum in manu sua, ea ubi voluerit, inclinabit, clare memorie progenitorum tuorum exempla secutus, quanto eis potentia es et dignitate sublimior, tanto te illi humiliori devotione subterne, qui exaltat humiles in salutem, ipsum reverentius veneraris, et sponsam eius ecclesiam venerabilis revereris, prout affe-ctu exhibes et effectus: fortitudine namque spiritus roboratus ad assumendum negotium contra gentem apostatricem, populum blas-phemantem, hereticos videlicet et schismaticos terre Assani, ipsumque Assanum dei et eccle-sie personaliter prosequendum te prompta magnanimitate et magnanimi promptitudine voluntarius obtulisti, ut sic dei et ecclesie obsequiis totaliter te ascribas, propter quod licet adhuc in minori constituti officio, ac demum ad apicem summi pontificatus as-sumpti, personam tuam speciali prerogativa dilectionis et gratia amplectentes, ad profec-tum tuum et ad exaltationem corone regie intenderimus diligenter: nunc tamen quodammodo reputantes nos ad id tuis meritis de-bitores tanto non solum in hiis, que in eis-dem litteris expressisti, quantum cum deo possumus, favorabiliter exaudire te volu-mus sed etiam ad omnia, que tuum respi-ciunt commodum et honorem, propensius as-piramus, quanto libentius divinis et nostris beneplacitis obsecundas. Sed et illam de te fiduciam gerimus, et sic puritatis tue zelum discretionis spiritu te credimus moderari, quod nichil tibi concedi a nobis velis, per quod Romana ecclesia mater tua notam ali-cuius detractionis incurrat, vel trahi possit ab aliis in exemplum. Cum enim inductus

24. *Папа Григорий IX пише
до унгарския крал да потегли срещу
схизматиците и еретиците
на Асеновата земя*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа наш син. . .] светлия крал на Унгария. С радост полу-чихме писмото, което ваше височество ни изпрати.⁸⁴ И това, което се съдържаше в него, [ние] узнахме с такова прилежание, с каквото удоволствие отправяме достойни благодарности на нашия господ бог заради божнето благоволение, което ти беше да-дено в името на Исуса Христа, заедно по-ради спасителното внушение на този, кой-то, имайки в своя ръка сърцата на царете, ще ги насочва, накъдето иска, ти го тачиш по-почтително и почитаеш с по-голямо ува-жение венчаната за него църква, както показваш с чувства и дела, като следваш примера на своите блаженопочивши пра-деди и като се прекланяш с толкова по-смирена преданост, колкото си по-висок от тях по сила и достойнство, на онзи, който издига смирените към благополучие. За-щото, укрепен от силата на Духа, ти се предложи доброволно с явно великодушие и с великодушна готовност да подемеш де-лото против вероотстъпническото племе, бо-гохулния народ, сиреч еретиците и схизма-тиците на Асеновата земя и против самия Асен, враг на бога и на църквата, и да го провеждаш лично с помощта на бога и на църквата, така че ти напълно се постави в услуга на бога и на църквата, заради което ние, ако и досега да бяхме поставени на по-малка длъжност, но най-после издиг-нати на върха на най-висшето първосве-щенство, прегръщайки те с особено предпо-читание на обич и любов, залягахме при-лежно за твоя успех и за издигането на кралската корона. Все пак сега, смятайки се по някакъв начин при това длъжници поради твоите заслуги, ние искаме толкова благосклонно да те изслушаме, доколкото можем с божия помощ, не само в това, което си изразил в писмото си, но и във всичко, което се отнася до твоето благо и чест, те подкрепяме толкова по-благос-клонно, колкото по на драго сърце след-ваш божните и наши решения. Но ние имаме и тази увереност в тебе и вярваме, че ти така въздържаеш чистата си ревност с мъдрия си дух, че не желаеш да получиш от нас такова нещо, поради което твоята майка, Римската църква, би се изложила на обвинението в някакво ограбване или

⁸⁴ Става вероятно дума за писмото от 7. VI. 1238 г. (тук писмо № 21).

forsan consilio aliquorum a nobis petieris, tibi legationis officium in terra Assani supradicti committi et concedi, etiam potestatem limitandi dioceses, instituendi episcopos et distinguendi parrochias, necnon et terram, que Zemram nominatur, in qua dudum desolata excrevit populi multitudo, qui nondum suffuerunt cuiquam episcopo, alicui episcopatu applicandi: quia serenitati regie in visceribus Iesu Christi, ac per hoc negare tibi aliquatenus non valemus, quem secundum deum cuiquam essemus principium concessuri, etsi non id quod ad litteram petitur, idem tamen tibi de fratribus nostrorum consilio concedimus in effectu, ut videlicet possis assumere quemcumque malueris de Archiepiscopis vel Episcopis Regni tui qui nostra fretus auctoritate premissa de tuo consilio exequatur, cui venerabilis frater noster... Episcopus Perusinus, apostolice sedis legatus, de speciali mandato nostro, quod ei dirigimus, eadem exequendi tribuet potestatem. Et quia personam, quam intendis assumere, ignoramus, illam nobis regia mansuetudo significet, ut ei super hoc nostras litteras destinemus. Ad hoc ut ad assumpti expeditionem negotii ex aliquorum subsidiis, licet non indigeas, per dei gratia fortius animetis, universis cruce signatis eiusdem Regni commutandi vota sua per manus dilecti filii nostri... Prioris provincialis fratrum predicatorum et... Ministri fratrum minorum provincie Strigoniensis, quibus super hoc scripta nostra dirigimus, liberam concedimus facultatem. Ipsi quoque Priori et Ministro per litteras nostras iniungimus, ut per se ac fratres suos contra predictos hereticos et schismaticos predicent verbum crucis, illam eis, qui contra eodem signum crucis assumpserint, indulgentiam concedentes, quam habent laborantes in subsidium terre sancte, tibi quoque concedant aliquos ex fratribus, quos in huiusmodi obsequio Iesu Christi provideris eligendos. Ceterum quia indignum esset, ut dum militas Regi regum, aliquod Regni tui dispendium patiaris, in omnes, qui, postquam te accinxeris

пък други да биха го взели за пример. Наистина, когато, подбуден може би от съвета на други, ти поиска от нас да ти се предаде и отстъпи легатската длъжност в земята на гореказания Асен и властта да разграничаваш диоцезите, да поставяш епископи и да определяш епархии, а също и да присъединиш към някое епископство земята, наричана Земра⁸⁵ и отдавна вече пуста, в която се появило множество хора, които още не са подчинени на никой епископ, понеже до известна степен не можем да откажем на кралска светлост, която е близка до сърцето на Исуса Христа, а следователно на теб това, което съгласно бога щяхме да отстъпим на някой владетел, макар и не точно това, което се иска, все пак по съвета на нашите братя ние ти отстъпваме това в смисъл, разбира се, да можеш да вземеш, когато предпочетеш, от архиепископите и епископите на кралството си, който, облегат на нашата власт, да изпълни по твоя съвет горното. Достойният наш брат... перуджийски епископ, легат на апостолическия престол, ще му даде власт да изпълни същото въз основа на специално наше нареждане, което му отправяме. И понеже не знаем лицето, което възнамеряваш да вземеш, твое кралско смирение ще ни го съобщи, за да му изпратим по този въпрос наше писмо.⁸⁶ При това, за да вдъхновявате с божията милост по-силно [хората] за похода на предприетото дело с помощта на някои, макар да не се нуждаеш, ние предоставяме чрез ръцете на любимия наш син... епархиален предстоятел на братята проповедници, и на... ръководителя на братята минорити от стригонийската епархия, на които по този въпрос изпращаме наше писмо, пълна свобода всички кръстоносци от същото кралство да променят своя обет. И на самия предстоятел и ръководител с наши писма възлагаме да проповядва словото на кръста лично и чрез своите събратя против гореказаните еретици и схизматици, като дават на тези, които вдигнат кръстния знак против същите, онази индулгенция, която имат подвизаващите се в подкрепа на Светата земя, [освен това], и да ти отстъпят някои от братята, които ти ще предвидиш да избереш за този вид служба на Исуса Христа. Впрочем понеже е недостойно, докато воюваш за царя на царете, да претърпиш някаква загуба в кралството си, ние обявяваме против всички, които,

⁸⁵ Следователно папата не удовлетворява искането на унгарския крал той лично да получи службата на апостолически легат. ⁸⁶ Папата може би съзнателно е пропуснал да отговори по този въпрос в предишното си писмо от 9. VIII. 1238 г. Това той прави в ново писмо, носещо същата дата.

ad prefatum negotium exequendum, quamdiu in prosecutione ipsius fueris, Regnum ipsum invaserint vel contra te diabolo conspiraverint insigante, excommunicationis sententiam promulgamus, quam per Archiepiscopos et Episcopos Ungarie ac fratres predicatorum et minores per totam Ungariam, ac Regna et loca vicina mandamus extunc solemniter publicari. Ut igitur inoffenso pede curratur ad prelium domini preliandum, nulloque possit assumptum negotium adverso obice prepediri, universos dicti Regni, qui ad collaborandum tecum in eodem negotio assumpserint signum crucis, ac alios ad universis excommunicationum sententiis latis a venerabili fratre nostro. . . Episcopo Penestrino, apostolice sedis legato, per Priorem ac Ministrum predictos iuxta formam ecclesie mandamus absolvi. Datum Anagnie V. Idus Augusti [Pontificatus nostri]. Anno Duodecimo (ep. CCXCV, p. 165—166).

25. *Gregorius IX papa episcopo Perusino de munere legati concedendo in terra Assani scribit*

[Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri. . .] Episcopo Perusino, apostolice sedis Legato [salutem etc.]. Cum Karissimus in Christo filius noster. . . Ungarie Rex illustris, inductus forsan consilio aliquorum, a nobis petierit sibi legationis officium in terra Assani committi etc. ut supra usque exequatur. Ideoque mandamus, quatenus illi Archiepiscopo vel Episcopo, quem idem Rex duxerit assumendum, exequendi premissa tribuas auctoritate nostra liberam facultatem. Et quia personam, quam intendit assumere, ignoramus, inducas eundem Regem, quod illam nobis significat, ut ei super hoc nostras litteras destinemus. Datum ut supra. [Anagnie V. Idus Augusti. Anno Duodecimo] (ep. CCXCVI, p. 166).

26. *Gregorius IX papa regi Hungariae scribit quod regnum Bulgariae in eius praeiudicium occupandum alicui concedere non intendat*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio. . .] Illustri Regi Ungariae [salutem etc.]. Cum sicut nobis tuis litteris intimasti, ad commonitionem nostram divinitus inspiratus in tui obsequium creatoris, non solum bona, sed etiam personam tuam devotus exponas, propter quod cel-

след като ти се въоръжиш за изпълнение на гореказаното дело и докато бъдеш зает с изпълнението му, нахлуят в кралството и, подстрекавани от дявола, извършат съзаклятие против теб, решение за отлъчване, което след това нареждаме да се обяви тържествено от архиепископите на Унгария, а също от братята проповедници и братята минорити по цяла Унгария и по съседните царства и селища. За да може прочее да се отиде и да се води безпрепятствено господнята битка и започнатото дело и за да не може никакво препятствие да спъва започнатото дело, ние нареждаме всички от реченото кралство, които са взели кръстния знак за сътрудничество заедно с теб в същото дело, и други да бъдат освободени според църковната форма от председателя и ръководителя от всички решения за отлъчване, взети от досточтимия наш брат. . . епископ пренестински, легат на апостолическия престол. Дадено в Анагния на 9 август [1238]. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствование].

25. *Папа Григорий IX пише до перуджийския епископ за отстъпване службата на легат в земята на Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. досточтения брат. . .] перуджийския епископ, легат на апостолическия престол. Когато прелюбимият в Христа наш син. . . светлият крал на Унгария, може би подбуден от съвета на някои, поиска от нас да му се повери службата на легатство в земята на Асен и т. н., както по-горе до да изпълни. Затова нареждаме да дадеш с наша власт на онзи архиепископ или епископ, когото същият крал реши да вземе, пълна възможност да изпълни горното. И понеже не познаваме лицето, което възнамерява да вземе, подбуди същият крал да ни го съобщи, за да му изпратим нашето писмо по това. Дадено като по-горното [в Анагния на 9 август 1238 г. Дванадесетата година от нашето първосвещенствование].

26. *Папа Григорий IX пише до унгарския крал, че не възнамерява да отстъпи българското царство да бъде завзето от някого в негов ущърб*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа син. . .] светлият крал на Унгария. Тъй като, както ни съобщаваш с писмото си, по наша подбуда, вдъхновен от бога, ти излагаш в служба на своя създател не само благата си, но и личността си, поради което ние препоръч-

situdinem regiam dignis in domino laudibus commendamus, ac prosequimur actionibus gratiarum, tuis devotis petitionibus favorabiliter annuentes, Bulgarie Regnum alicui concedere non intendimus in tuum preiudicium occupandum, qui ad profectum et exaltationem tuam, quantum cum deo possumus, modis omnibus aspiramus. Datum Anagnie V. Idus Augusti. Anno duodecimo (ep. CCXCVII, p. 166).

27. *Regi Hungariae protectio sedis apostolicae exhibitur*

Eidem [Gregoriusepiscopus etc. Carissimo in Christo filio... Illustri Regi Ungarie salutem etc.]. Cum de superni dispositione consilii ad commonitionem nostram fortitudine spiritus roboratus, contra gentem apostatricam, populum blasphemantem, hereticos videlicet et schismaticos terre Assani, ac ipsum Assanum, negotium prosequendum personam duxeris assumendum, quia iusto iudicio celestis Imperatoris obsequiis inherentes speciali decet prerogativa gaudere, nos attendentes quod in manu illius disponis omnia dimittere, qui tibi contulit universa, personam, Regnum et omnia bona tua, postquam te accinxeris ad huiusmodi negotium exequendum, sub protectione beati Petri et nostra suscipimus, et presentis scripti patrocinio communimus, statuantes, ut extunc ea omnia sub speciali apostolice sedis et nostra defensione consistant, donec de tuo reditu vel obitu certissime cognoscatur. Nul-li ergo nostre protectionis et constitutionis etc. Si quis autem etc. Datum ut supra. [Anagnie V. Idus Augusti. Pontificatus nostri. Anno duodecimo.

In e. f. m. . . Archiepiscopo Strigoniensi et . . . Episcopo Watiensi usque cognoscatur. Ideoque mandamus, quatenus eundem Regem non permittatis contra protectionis et constitutionis nostre tenorem super premissis ab aliquibus indebite molestari, modiestatores etc. Datum ut supra (ep. CCXCVIII, p. 166—167).

ваме кралското височество с достойни в господата хвалебствия и [ги] последваме с благодарствени дела, ние, които по всякакъв начин съдействуваме, доколкото можем с бога, за твоя успех и издигане, съгласявайки се благосклонно с твоите искания, не възнамеряваме да отстъпим българското царство да бъде завзето в твой ущърб от друг.⁸⁷ Дадено в Анагния на 9 август [1238]. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствование].

27. *На унгарския крал се дава покровителството на апостолическия престол*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа син. . .] светлия крал на Унгария. Тъй като поради нареждане на небесния съвет и по наше напомняне ти, укрепен от силата на Духа, си сметнал да приемеш да изпълниш лично делото против отцепническото племе, богохулния народ, сиреч еретиците и схизматиците на Асеновата земя, и против самия Асен, понеже по справедливо решение тези, които се занимават със служба на небесния император, трябва да се радват на особени предимства, имайки пред вид, че ти решаващ да предоставиш всичко в ръцете на оновова, който ти е дал всичко — личност, кралство и всички твои блага, ние те взимаме, след като се въоръжиш, за да изпълниш такова дело под покровителството на блажения Петър и нашето, и те въоръжаваме със защитата на настоящото писмо, като постановяваме от този момент всичко това да бъде под специалната наша и на апостолическия престол защита, докато не се узнае най-достоверно за твоето връщане или загиване. Никой прочее [да не] и пр. на нашата защита и наредба. Ако обаче някой и пр. Дадено като по-горе [в Анагния на 9 август 1238 г. Дванадесетата година от нашето първосвещенствование].

По почти същия начин до . . . стригонийския епископ, и до . . . ватийски епископ чак до [докато не] се узнае . . . Затова нареждаме да не допускате същия крал да бъде незаслужено затрудняван от някои в разрез със съдържанието на нашата защита и наредба върху горното. Тези, които го затрудняват и пр. Дадено като по-горното.

⁸⁷ Вж. тук писмо № 24.

28. *Gregorius IX papa votum cruce signatorum Hungarie in votum contra terram Assani commutari permittit*

[Gregorius episcopus etc. Dilectis filiis. . .] Priori Provinciali fratrum Predicatorum de Ungaria et. . . Ministro fratrum Minorum provincie Strigoniensis [salutem etc.]. Sicut littere Karissimi in Christo filii nostri. . . Illustris Regis Ungarie nobis exhibite continebant, idem Rex prudenter attendens, quod nichil est amori divino et animarum salutis penitus preferendum eterne remunerationis intuitu, ac devotionis obtentu, quam ad nos et Romanam gerit ecclesiam, ad commonitionem nostram se voluntarius obtulit ad assumendum negotium contra hereticos et schismaticos terre Assani, ipsumque Assanum, arduum utique ac implicitum illudque cum auxilio dei et ecclesie personaliter prosequendum. Licet autem dictus Rex promptam gerat in hoc velut Rex christianissimus et princeps catholicus voluntatem, ut tamen in tam arduo negotio manus ecclesie sibi assit, mandamus universis cruce signatis Regni Ungarie commutandi vota in huiusmodi subsidium, facultate concessa, per vos et fratres vestros predicetis contra predictos Assanum et alios per totam Ungariam, et alia loca ubi expedire videris, verbum crucis, illam hiis, qui contra eos signum crucis assumpserint, indulgentiam largientes, quam habent laborantes in subsidium terre sancte, aliquos ex eisdem fratribus, qui intersint regali exercitui, ad proponendum populis verbum dei, audiendas confessiones et penitencias iniungendas ac sacramenta ecclesiastica, cum opus fuerit, exhibenda, prefato Regi nichilominus concessuri. Et ut inoffenso pede etc. in eodem fere modo ut supra CCXI. littera usque iuxta formam ecclesie absolvatis. Ceterum quia idem Rex de salute anime sue provide cogitans illam desiderat omnibus anteferre, presentium vobis auctoritate concedimus, ut postquam se accinxerit ad predictum negotium exequendum, audita confessione ipsius, ei salutarem penitentiam iniungentes, eidem in remissionem peccatorum suorum huiusmodi negotium imponatis, relaxaturi nichilominus iuramenta, si qua forsitan in anime sue dispendium eundem Regem constitit prestitis. Super aliis vero iuramentis et constitutionibus, quia que sint constitutiones et super quibus iuramenta sint

28. *Папа Григорий IX разрешава обета на унгарските кръстоносци да се промени в обет срещу земята на Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. любимите синове. . .] епархиалния предстоятел на братята проповедници в Унгария и . . . , ръководителя на братята минорити в стригонийската епархия. Според съдържанието на предаденото ни писмо на прелюбимия в Христа наш син. . . , светлия крал на Унгария, същият крал, забелязвайки мъдро, че съвършено нищо не трябва да се предпочита пред божията любов и спасението на душите с оглед на вечното възнаграждение и поради предаността си, която има към нас и Римската църква, по наше напомняне доброволно се предложи да поеме делото против еретиците и схизматиците на Асеновата земя и против самия Асен, дело, особено трудно и сложно, и да го изпълни лично с помощта на бога и на църквата. Обаче, макар споменатият крал като най-предан на християнството крал и католически владетел да проявява в това действена воля, все пак, за да му помага в толкова трудното дело ръката на църквата, след като дадохме възможност на всички кръстоносци на кралство Унгария да променят обета си за такава помощ, нареждаме да проповядват лично и чрез вашите братя словото на кръста против гореказаните Асен и другите по цяла Унгария и по други селища, където видиш, че е полезно, като на тези, които поемат знака на кръста против тях, даваме онази индулгенция, която имат подвизаващите се в помощ на Светата земя. Все пак ние ще предоставим на споменатия крал някои от същите братя, които се намират в кралската войска, да излагат словото божие на хората, да изслушват изповедите, да налагат изкупителни задължения и когато трябва, да дават църковни тайнства. И за да [може] безпрепятствено и пр. в почти същия начин, както по-горе в писмо CCXCV до, да освободите според църковната форма. Впрочем понеже същият крал, мислейки предвидливо за спасението на душата си и желяйки да го предпочете пред всичко, позволяваме ви със силата на настоящото [писмо], след като той се въоръжи за изпълнение на казаното дело и след като чуete неговата изповед, да му наложите за опрощаване на греховете това дело, вменявайки му спасителното изкупително задължение, като все пак ще му смекчите клетвите, ако стане ясно, че същият крал ги е дал във вреда на своята душа. По другите обаче клетви и наредби, понеже не можем да знаем кои са наредбите и върху

prestita, scire nequivimus verritatem, illa nobis Regia magnitudo transmittat, ut super illis, auctore domino, congruum consilium apponamus. Datum ut supra. [Anagnie V. Idus Augusti. Anno duodecimo].

In e. m. Archiepiscopis et Episcopis per Ungariam constitutis usque in subsidium terre sancte. Datum Anagnie III. Idus Augusti. Anno duodecimo (ер. CCXCIX, р. 167).

кой е дал клетви, тях кралското величество нека ни препрати, за да можем да вземем по тях с божие съдействие съответно решение. Дадено като по-горното [в Анагния на 9 август 1238 г. Дванадесетата година от нашето първосвещенствуване].⁸⁸

По почти същия начин е писано до архиепископите и епископите, поставени в Унгария чак до „в помощ на Светата земя“. Дадено в Анагния на 9 август. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствуване].

⁸⁸ Проектираният кръстоносен поход против Асенова България не се осъществил, защото латинският император предпочел да не враждува с българите. От друга страна, татарите се готвели да нахлуят в Унгария. Вж. В. З л а т а р с к и. История, т. III, с. 101.

ПИСМО НА УНГАРСКИЯ КРАЛ БЕЛА IV ДО ПАПА ГРИГОРИЙ IX ОТ 13 ЯНУАРИ 1240 г.

Това писмо не се съхранява в папските регистри, а е намерено сред документите на Римската църква, известни като „рулата от Ключи“. По своето съдържание писмото е изключително важен документ за отношенията на България с папството, Унгария и Константинополската империя и разкрива дипломатическата предистория на преминаването през пролетта на 1240 г. през България на кръстоносната армия начело с константинополския император Балдуин II.

ИЗДАНИЕ: M. Huillard-Breholles. Examen des chartes de l'église romaine dans les rouleaux dits rouleaux de Cluny. — Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Impériale et autres bibliothèques, XXI, Paris, 1868, p. 363.

КНИЖНИНА: V. Gjuzeliev. La Bulgarie, Venise et l'Empire latin de Constantinople au milieu du XIIIe siècle. — BHR, II, 4, 1975, p. 46, n. 33; В. Гюзелев и П. Петров. Христоматия по история на България. Т. II. С., 1978, с. 331—332.

EPISTOLA REGIS HUNGARIAE BELAE IV AD GREGORIUM IX PAPAM

*Rex Hungariae Bela IV Gregori IX
papae scribit se legatos eius
humiliter excepisse*

Sanctissimo in Christo patri, G. Dei gratia sacrosancte Romane Ecclesie summo pontifici, B. eadem gratia rex Hungarie, filialem in omnibus subjectionem cum reverentia debita et devota. Sanctitatis vestre legationem nobis per venerabiles in Christo patres I. episcopum quondam Bosriensem et G. priorem Pestiensem, quorum salubribus monitis et consiliis consuevimus humiliter obedire, super Imperio Bulgarorum directam, ea qua decuit diligenter audivimus devotione et intelleximus seriatim. Et licet ex iis que nobis vestra Paternitas duxit super hoc nego-

ПИСМО НА УНГАРСКИЯ КРАЛ БЕЛА IV ДО ПАПА ГРИГОРИЙ IX

*Унгарският крал Бела IV пише на папа
Григорий IX, че е приел смирено неговите
пратеници*

На светейшия в Христа отец Григорий, по божия милост върховен първосвещеник на пресветата Римска църква — Б[ела], по същата милост крал на Унгария, [изявява] синовно подчинение във всичко с дължима и предана почит. Приехме пратеничеството на Ваша святост, отправено до Българското царство, от почитаемите в Христа отци И., бивш Босриенски епископ,¹ и Г., приор Пешенски,² на чиито полезни съвети и наставления сме свикнали смирено да се подчиняваме. Както подобава с почителност ги изслушахме и разбрахме всичко. И макар че трябваше да бъдем убедени за това,

¹ Йохан Тевтонски, който през 1237 г. в качеството си на Босненски епископ също е бил изпратен с дипломатическа мисия в България. Вж. за него и мисиите му: A. Rothert. Johannes Teutonicus (von Wildeshausen) — vierter General des Dominikanerordens, Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte. IX. 1895, p. 139—170. ² Григорий, приор на Ордена на проповедниците в Пеща.

tio persuadenda, videamus non solum persone nostre, sed et toti regno nostro labores multos et expensas non modicas imminere, tamen quia creatori nostro ex cuius dono et gratia sumus id quod sumus, nosmet ipsos hostiam vivam offerre ac vitam presentem cum oblectationibus suis pro eterna commutare desideramus, pro religione fidei christiane ac honore sancte matris Romane Ecclesie ampliando, vobis tamquam filius sanctissimo patri in negotio memorato de communi principium nostrorum consilio prompto animo ac devota mente obtemperare decrevimus cum effectu; parati tam personam quam res exponere ad obsequium Iesu Christi, si tamen in vobis invenerimus, prout nobis et nostris expedierit, auxilium, consilium et favorem. Propter quod venerabilem patrem G. episcopum Zauriensem vobis et Ecclesie Romane devotum et nobis ac regno nostro utilem plurimum ac fructuosum et suis meritis recommendatum in omnibus, de quo fiduciam gerimus specialem, ad vestram duximus presentiam destinandum, rogantes humiliter et devote quatinus eaque vobis ex parte nostra duxerit proponenda, diligenter audire nec non libere dignemini exaudire, fidem sibi tamquam persone nostre in omnibus habentes; scientes per hoc nos vobis et sedi apostolice devotiones reddere ex devotis.

Datum apud Bere, idus januarii.

което Ваше отчество ни съобщи относно делото, ние виждаме, че големи трудности и извънмерни разходи заплашват не само нашата личност, но и цялото наше кралство.³ Но понеже е за нашия създател, по чийто дар и милост сме това, което сме, желаем да принесем себе си като жива жертва и да заменим сегашния си живот с неговите радости за вечния. За разширението на религиозната християнска вяра и за честта на светата майка Римската църква решихме да се подчиним като син на светейшия баща в споменатото дело чрез общото решение на нашите първенци с готов дух и предан ум резултатно; готови сме както за личността, така и за делото на Исуса Христа да се поставим на разположение, ако получим от Вас, както подобава за нас и за нашите помощ, съвет и благословия. Поради което решихме да изпратим, за да Ви се представи, почитаемия отец Г., епископ Зауриенски,⁴ предан на Вас и на Римската църква и на нас и на нашето кралство твърде полезен и плодоносен и със своите заслуги изтъкнат сред всички, комуто гласуваме специално доверие и смятаме, че той именно трябва да бъде изпратен лично до Вас, като молим смиренно и благоговейно относно това, което на Вас от наша страна трябва да изложи, да го удостоите прилежно да го изслушате и необезпокоявано да го чуете, като имате нему вяра във всичко така, както на нашата личност, знаейки, че по този начин на Вас и на апостолическия престол изразяваме пълната преданост на предащите.

Дадено в Бере през януарските иди.⁵

³ От текста става ясно, че папата е приканил унгарския крал да вземе участие с войска в похода на кръстоносната армия начело с Балдуин II. ⁴ Григорий, епископ на Северин. ⁵ Съответствува на 13 януари 1240 г.

ПАПА ИНОКЕНТИЙ IV

Папа Инокентий IV, чието светско име е Синибалдо Фиески, е роден в Генуа около 1195 г. Той получил своето образование в Болоня, където завършил каноническо право. Въвеждането му в духовен сан е станало в 1227 година, след което той бързо преминал по стълбицата на йерархията: в 1237 станал кардинал и през 1247 г. вече е избран за папа. Докато е бил папа (от 25 юни 1243 до 7 декември 1254 г.), той водел упорита борба за утвърждаване на надмощието на църквата над светската власт. Той продължил политиката на своя предшественик папа Григорий IX срещу отлъчения от църквата император Фридрих II и я довел докрай. Дори след като провъзгласил смъкването на императора на 17. VII. 1245 г., той го обявил за еретик и останал до края на живота си отявнен враг на Хохенщауфените, което е имало по-сетне фатални последици за неговата политика в Египет и за неуспеха на Седмия кръстоносен поход. Настъпилият след смъкването на Фридрих II раздор в Египет между самите кръстоносци довел до окончателното завладяване на Египет от селджукските турци в 1244 г. Седмият кръстоносен поход започнал в 1248 г. с благословията на папа Инокентий IV и завършил в 1254 г. с пълния разгром на кръстоносците начело с френския крал Людовик IX при Мансура.

По време на монголската експанзия на Изток — в Русия — папа Инокентий IV не само се отнесъл равнодушно към съдбата на Източна Европа и Русия, но и се опитал, използвайки мисионерската дейност на ордена на миноритите, да разшири влиянието на католическата църква в Източна Европа и пределите на самата Монголска империя. Целта на папа Инокентий е била да се насочат монголите срещу селджукските турци и Никейската империя, които заплашвали господството на кръстоносците на Изток.

Като носител на идеята, че римският папа е представител на духовното единство на църквата, папа Инокентий IV положил големи усилия за осъществяването на това духовно единство. В 1253 г. той основал първото мисионерско общество на *peregrinantes propter Christum*, които били в по-голямата си част францисканци и доминиканци, със задача да пропагандират католицизма по пътя на убеждението.

В общи линии папа Инокентий IV е бил по-добър политик и разпространител на папското влияние в сравнение с папа Григорий IX, чиято политика е продължил.

Поместените папски писма и извлечения от решения на събори имат стойност за българската история, защото хвърлят обилна светлина върху борбата на папа Инокентий IV за приобщаването на България към западната църква и върху дейността на францисканците и доминиканците в България, която е продължила и през XIV в., а също така върху борбата на папата срещу богомилството в Босна. Богомилството в Босна има много общи черти с учението на нашите богомили. Най-после те дават някои подробности за нашествието на татарите през 1242—1243 г. в Унгария, които при своето връщане са минали през България и принудили българите да им плащат данък.

ИЗДАНИЯ: A. Theiner. Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, Romae, 1859 p. 189—233. В латинския текст са нанесени поправките, направени от Ив. Дуйчев в неговата текст, критична статия „За документите на Ватиканския архив, отнасящи се до българската история през IX до XIV в.“ — ИИД, XIII, 1933. с. 136 и сл.

G. Puttkammer. Papst Innozenz IV. Münster, 1930; I v. Dujčev. Il francescanesimo in Bulgaria nei sec. XIIIe—XIVe. — Miscellanea francescana, vol. XXXIV, fasc. IV, Roma, 1934, p. 1—18; В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 425—427.

EPISTOLAE INNOCENTII IV PAPAE

ПИСМА НА ПАПА ИНОКЕНТИЙ IV

1. *Papa Innocentius regi populoque Tartarorum scribit ut benigne fratres Minorum recipiant*1. *До царя и народа на татарите, да приемат благосклонно братята минорити*

Innocentius episcopus etc... Regi et populo Tartarorum viam cognoscere veritatis. Dei patris universa benignitas humani generis casum, quod primi hominis culpa corruebat, ineffabili respiciens pietate, ac illum, quem diabolica prostrarat invidia suggestione dolosa, volens ex caritate nimia misericorditer reparare, filium unigenitum substantialem sibi de celi excelso solio misit ad infimum mundi solum, qui preelecte virginis utero sancti spiritus operatione conceptus, et ibi veste carnis indutus humane, indeque postmodum clausa matris porte virginis egressus, cunctis visibilem se ostendit: humana enim natura, cum esset rationalis erat eterna veritate tamquam optimo suo cibo pascenda, set pena peccati mortalibus detenta vinculis ad hoc^a est diminutionis redacta, ut per coniecturas rerum visibilium ad intelligenda invisibilia niteretur cibus ne sibi patrie ostium reserando:

Инокентий папа и т. н. . . До царя¹ и народа на татарите, да научат пътя на истината. Цялото милосърдие на бога отец, който с неизразима доброта, гледайки падението на човешкия род поради вината на първия човек и желаейки от прекомерна любов състрадателно да спаси онзи, когото ненавистта на дявола погуби с измамно увещание, прати на най-долния край на света² своя единороден и единосъщен син от възвишения трон на небото. Той, зачен от действието на Светия дух в утробата на избраната девица и там приел одеянието на човешка плът, оттам веднага след това излязъл от затворения вход на майчината девственост, се показва видим на всички: защото човешката му природа, понеже е надарен с разум, трябваше да се кърми с вечната истина като със своя най-добра храна, но беше възпряна от оковите на тленната плът, поради наказанието за греха и да бъде сведена до такова снижение, та чрез тълкувания на видими неща да се издигне до разбиране на невидимите. Така, закръмяйки с разум своето създание, се е изявил творецът в човешка форма, а не поради промяна на своята природа, така че станал видим, за да извика при себе си невидимия. Той създава у хората здрава уредба, показва им пътя на живота чрез указанията на съвършеното учение. Той е сметнал за необходимо, след като е дал примери на свето общуване и на евангелска проповед, да претърпи смъртта и принасяйки себе си в жертва на жестокия кръст, да изтърпи с мъчителния край на настоящия си живот наказанието на вечната смърт, на която попадна потомството на първия човек поради прегрешението му, и от горчивата чаша на неговата временна смърт човекът да почерпи сладостта на вечния живот: защото Посредникът³ между нас и бога е

^a dies. adsc. in Reg. № 1167 Pothast, not. Dujčev.

et demum resurgens a mortuis, ac in celum ascendens vicarium sibi reliquit in terris, cui animarum curam, ut earum salutem, pro qua suam humiliaverat altitudinem, vigilanter interderet et invigilaret attente, amoris eius constantia trine professionis argumento probata commisit, tradens sibi claves Regni celorum, per quas ipse suique per eum successores potestatem aperiendi omnibus, et claudendi eiusdem Regni ianuam obtinerent. Unde predicti vicarii, disponente domino, nos licet immeriti successores effecti, super omnia, que nobis ex iniuncto incumbunt officio, ad vestram aliorumque salutem nostre intentionis dirigimus aciem, ad hanc precipue mentis nostre destinamus affectum, circa eam diligenti studio et studiosa diligentia sedulo vigilantes, ut errantes in viam veritatis educere, omnesque lucrificare, Deo sua nobis cooperante gratia, valeamus. Datum Lugduni III. Nonas Martii. Anno secundo.

*2. Fratribus Minorum in terras
Bulgarorum proficiscentibus certae
e facultates conceduntur*

[Innocentius episcopus etc.] Dilectis filiis fratribus de ordine fratrum minorum in terras Sarracenorum, Paganorum, Grecorum, Bulgarorum, Cumanorum, Ethyopum, Syrorum, Iberorum, Alanorum, Gazarorum, Gothorum, Zicorum, Ruthenorum, Iacobi-

трябвало да има и преходна смъртност и вечно блаженство, за да може чрез това, което е преходно, да прилича на смъртните и към това, което е вечно, да ни изнесе от мъртвите. И така, предлагайки се като жертва за изкуплението на човешкия род, той го изтръгна за негово спасение, след като унищожи врага, от позора на робството за слава на свободата, разтваряйки вратите на небесното си отечество. И най-после, възкръсвайки с мъртвите и възнасяйки се на небето, си остави заместник на земята, на когото остави грижата за душите, за да насочи дейно вниманието си и да бодърствува зорко за тяхното спасение, за което принизи своето величие, като прояви три пъти постоянството на своята любов с доказателството на проповедта, приемайки ключовете на царството небесно, чрез които сам той, а чрез него и последователите му имат властта да отворят и да затворят всякому вратите на същото царство. Ето защо ние, гореспоменатите заместници⁴ по волята божия, ако и недостойни неговите последователи за всичко, което ни се вменява като възложен дълг, насочваме погледа на нашето внимание към вашето и на другите спасение,⁵ към него най-вече нашата мисъл, като бдим около него с прилежно и ревностно старание и прилежание, за да изведем грешниците по пътя на истината и да спечелим всички с помощта на божие благоволение. Предадено в Лугдунум⁶ на 5 март (1245). През втората година.

2. На братята от ордена на миноритите, които отиват вземите на българите, куманите и т. н., се отстъпват известни права

[Инокентий⁷ папа и т. н.] на обичните синове — братята от ордена на миноритите,⁸ които отиват в земите на сарацините,⁹ паганите,¹⁰ гърците,¹¹ българите,¹² куманите,¹³ етиопците,¹⁴ сирийците,¹⁵ иберийците,¹⁶ аланите,¹⁷ хазарите,¹⁸ готите,¹⁹ зики-

⁴ Братята минорити. ⁵ Чрез покръстване. ⁶ Лион, седалище на папската курия след бягството на папата от Рим при нападенията на император Фридрих II в 1244 г. ⁷ Тази була е потвърждение на булата на папа Григорий IX от 11 ноември 1239 г., отправена до францисканците. Вж. I v. D u j e v. II francescanesimo in Bulgaria, p. 3, not. 1: Sbarlea, Bullarium Franc. p. 269—270, No 296. ⁸ Т. е. францисканци. Основаният от Франческо д'Асизи (1182—1226) в Италия орден е въведен през XIII в. от папа Инокентий IV във Франция. ⁹ Т. е. мохамедани. ¹⁰ Радани е обозначение на езичниците, въведено след утвърждаването на християнството в IV в. ¹¹ Обозначението „гърци“ тук е в смисъл на схизматици. ¹² Папата е искал да възстанови прекъснатата в 1231 г. от цар Иван Асен II уния с Рим. ¹³ Куманите, тюркоезичен народ, обитаващ от IX в. степите между Доли и Дунав. ¹⁴ Християнството проникнало в Етиопия през IV в. Етиопците са се приобщили към монофизитската секта на източната църква. ¹⁵ Сирийци тук означава привърженици на западната сирийско-монофизитска църква. ¹⁶ Иберийците са днешните грузинци, покръстени през IV в. от църквата на Армения. ¹⁷ В XIII в. останалите в северокавказките райони алани (защото част от тях още след 375 г. се изселили заедно с германски племена на запад и заедно с вандалите — в Испания и Африка) били изтласкани от татарите на запад към Унгария. Останки от аланите са днешните осетини. Една част от тях са християни, а друга част — привърженици на исляма. ¹⁸ След X в. хазарите изчезнали като самостоятелно племе и се вляли в други тюркски племена. Вж. М. А р т а м о н о в. История хазар. Л., 1962, с. 282. Касае се или за останки от тях до края на XIII в., или пък друго племе е означено архаизирано с това племенно наименование. ¹⁹ От средата на IV в. сред готите се разпространило арианското християнство. Тук се касае за кримските готи, останки от които са се запазили в Крим до XVI в.

norum, Nubianorum, Nestorinorum, <Georgianorum>^a Armenorum, Indorum, Mesolitorum, aliarumque infidelium nationum orientis, seu quarumcumque aliarum partium proficiscentibus [salutem etc.]. Cum hora undecima sit diei hominibus, ut exeant ad opus usque ad mundi vesperam deputati, et illud apocalypsis eulogium cito credatur cum matris ecclesie consolatione complendum, videlicet oportere viros, spiritualis vite munditia et intelligentie gratiam cum Iohanne sortitos, populis et gentibus, linguis Regibusque multis denuo prophetare, quia non sequetur reliquiarum Israelis per Ysaia prophetata salvatio, nisi iuxta Paulum apostolum prius introeat gentium plenitudo: nos licet immeriti super apostolice sedis speculam constituti, fideliter <ac prudenter>^b dispensandis dei ministeriis et operibus coadiuvandis intendimus, si vergente plenitudine temporis post pia piorum studia in vineam domini Sabaoth novos et pene novissimos, qui sapientiam longum didicere per otium, operarios mittere procuramus. Vos igitur, quos iuxta professe religionis officium zelus comedit animarum, et in quadriga quarta, quam variis carismatum donis et fidei fortitudine trahitis, ubique discurrere ac vexillum Regis glorie procul levare gestitis ad gentes, que Iesum Christum dominum non cognoscunt, et ad subtractionis filios, qui sacrosancte Romane ecclesie non obediunt, destinamus, vobis in remissionem peccatorum omnium iniungentes, quatenus seminaturi super aquas multas in illo tantum, qui mundum dixit se vicisse, confisi ad illuminationem cece multitudinis et heretice falsitatis

^a Georgianorum coni. Dujčev.

^b ac prudenter coni. Dujčev.

те,²⁰ рутените,²¹ яковитите,²² нубийците,²³ несторианците,²⁴ арменците, индите,²⁵ мезолитите и други езически племена на Изтока и които и да било други страни [поздрав и т. н.]. Понеже е единадесетият час на деня за хората, за да излязат на работа чак до вечерта на определения ден, и се вярва, че бързо трябва да се изпълни указанието на Апокалипсиса²⁶ заедно с утешението на майката църква, очевидно трябва мъжете, които са получили заедно с Йоан чистотата на духовния живот и силата на знанието, отново да пророчествуват със слово на народи, племена и много царе, понеже не ще последва пророчуването чрез Исая спасение²⁷ на останките на Израеля,²⁸ ако преди това според апостол Павел не дойдат всички племена²⁹: ние, ако и незаслужено поставени да бдим над апостолическия престол, се стремим справедливо (и мъдро) да ръководим службите на бога и да подпомагаме делата му, щом през цялото ни време, след като вече е положено благочестиво усърдие от благочестивците, се грижим да изпращаме в лозето на господ Саваот нови и все по-нови работници,³⁰ които са учили дълго време мъдростта. Затова определям Вас, които съобразно със задължението към изповядваната вяра сте обзети от духовна ревност, и в четвъртитата колесница, която теглите пълна с разни дарове и благовония и със силата на вярата желаете навсякъде да обходите и да понесете надалеч знамето на славата на небесния цар сред племена, които не познават Господа Исуса Христа,³¹ и до синовете на отстъпниците,³² които не се подчиняват на пресветата Римска църква, и ви възлагаме опрощаването на всички грешници, за да сеете³³ върху много води,³⁴ като се доверите на този³⁵, който е казал, че е победил света за просветяване на сляпото множество и за разрушаване на ере-

²⁰ Зиките били обитатели на източния бряг на Черно море. В пределите на тяхната страна — Зихия, е влизал гр. Тматорокан през XIII в. Вж. V. Mošić. Tmutorokanj, Krh i Smrc. — В: Сборник в чест на В. Н. Златарски. С., 1925, с. 152—162. ²¹ Рутените обитавали Галицка Русия. Рутенската църква спада към униатските църкви. ²² С името яковити се означава сирийско-монофизитската секта на Източната църква, наречена така по името на Яков Варадей. Той е бил привърженик на Александрийската школа на масалианството. За изображения на Кирил от Александрия в българските земи вж. И. Василева. Към въпроса за образа на Константин Кирил Философ в нашето изобразително изкуство. — В: Сборник Константин Кирил Философ. С., 1969, с. 419—424. ²³ Нубийците били жители на Нубия — Южен Египет. Те са имали еретическа (монофизитска) национална църква, известна под името „коптска църква“. Дейността на мисиите е била насочена срещу разпространението на исляма в Нубия. Вж. G. Rödger. Die Geschichte Nubiens und des Sudan. — Klio, 12, 1912, p. 51 sq. ²⁴ Несторианците били обявени за секта на III вселенски събор в Ефес в 431 г. Те били привърженици на Несторий, константинополски патриарх и последовател на Антиохийската школа. ²⁵ В Индия, където се борели за надмощие будизмът и хиндуизмът, през XIII в. все повече си пробива път ислямът. ²⁶ Апокалипсисът е една от книгите на Новия завет — Откровение на Йоан Богослов, най-древното произведение на християнската литература, изпълнено с пророчества за близкия край на света. ²⁷ Бит. 6, 14 и сл. ²⁸ Т.е. човешкият род. ²⁹ Ако не дойдат всички племена в лоното на църквата, т.е. ако не се покръстят всички народи. ³⁰ Т.е. проповедници на християнството. ³¹ Тук се имат пред вид езическите племена и народи, както и изповядващите други религии като например исляма. ³² Отстъпници са схизматиците и сектантите. ³³ Йер. 1, 10. ³⁴ „Води“ тук означава „народи“ или „царства“. Вж. Йоан 1, 42 и Йер. 1, 10. ³⁵ Т.е. Христос.

exterminium, ad confirmandos nutantium animos et fidelium confortandos in luce sermonis et rectitudine operis, propositum vobis iter sine quorumlibet offensione curratis; ut autem ministerium vestrum honoretur plenius et honorabilius impleatur, presentium vobis auctoritate concedimus, ut in terris, que adhuc sedis apostolice magisterio non intendunt, proponere verbum Dei et constitutis ibidem, non obstante, si aliqui sunt excommunicatione ligati, in verbo, officio et cibo, ac in aliis secure communicare, et ipsos seu etiam alios converti ad unitatem christiane fidei cupientes recipere, baptizare et aggregare filiis ecclesie sancte possitis, necnon aggregatos eosdem insignire caractere clericali et ipsos ad acolitatus ordinem promoveri, liceat etiam vobis ibidem redeuntibus ad obedientiam sedis apostolice, qui sunt excommunicatione ligati, absolutionis beneficium iuxta formam ecclesie impertiri, et super eo dispensare cum ipsis, quod sacros^a receperunt ordines et divina celebrarunt officia sic ligati. Hoc ipsum vobis sit licitum circa illos de terris eisdem, qui temporibus indebitis vel infra etatem legitimam, aut qui omnes eadem die, vel qui superiores pretermis inferioribus conferre seu recipere ordines presumpserunt, si tamen in hoc servata forma talis extiterit, per quam ordines recepissent, vobis preterea dispensare liceat, ut illi ex nationibus vestre predicationi commissis, qui post susceptionem sacrorum ordinum, vel in gradibus et casibus a divina minime lege prohibitis matrimonia contraxerunt, remaneant in eisdem, et hii qui ad ecclesie catholice redierint unitatem, ut inter suos habitent, eisque communicent, necnon quod clerici nationum ipsarum publice ad obedientiam sedis apostolice redeuntes, gaudeant privilegio clericali. Sit etiam vobis licitum omnium fidelium in terris predictis confessiones audire, ac ipsis iniungere penitentias salutares, et excommunicatos a canone vel alio modo iuxta ecclesie formam

тическата измама, за укрепване душите на колебаещите се и за усилване вярващите в светлината на словото и правотата на делото, за да поемете предложения ви път без оскърбление на когото и да било,³⁶ а също и за да бъде почетена вашата служба по-пълно и за да се изпълни по-достойно, представяме ви с настоящото решение, щото да излагате словото божие в страните, които досега не са под надзора на апостолическия престол, и ако там някои са отлъчени от църквата, чрез слово, служба и храна³⁷ и чрез други неща безпрепятствено и окончателно да ги присъедините или дори и други³⁸ да обърнете към единството на християнската вяра с желание да ги приемете, кръстите и присъедините към синовете, обречени на светата църква, и още преди да бъдат присъединени, да ги отбележите с духовния знак³⁹ и да ги подтикнете към порядъчен живот. Нека ви бъде също позволено да раздавате благодатта на освободените⁴⁰ съобразно с наредбите на църквата на тези, които се възвръщат към покорство пред апостолическия престол, и на тези, които са отлъчени, и освен това да се разпореждате над тях, тъй като те вече са приели свещените наредби и така обвързани, изпълняват светите обряди. Същото това нещо да ви бъде позволено относно онези жители от същите земи, които не са пълнолетни, т. е. са под законна възраст, или в един и същи ден — по-големите,⁴¹ които са изоставили по-малките, са решили да се съобразят или да приемат наредбите, ако при все това е била спазена за това такава форма, чрез която да се приемат наредбите. Вие можете освен това да разпоредите тези лица от поверените на вашата проповед народи, които след приемането на светите наредби или в съответни степени и положения, възпрепятствувани най-малко от божия закон,⁴² са сключили бракове, да си останат в тях, а тези, които се възврънат към единството на католическата църква, да живеят между своите и да им се даде причастие.⁴³ Също така духовниците от самите народи, които открито се възвръщат в послушание към апостолическия престол, да се радват на клерикална привилегия.⁴⁴ Нека също така ви бъде позволено да приемете изповедите на всички вярващи в споменатите страни и да им давате спасителни разкаяния, и отлъчените по канона или по някакъв друг на-

^a sacros coni. Dujčev.

³⁶ Т. е. да действуват не като войнистуваш орден, а като си служат с убеждението. ³⁷ Касае се за сектите и ересите, които са се отделили или са били отлъчени от официалната църква. ³⁸ Т. е. схизматици и езичници. ³⁹ Т. е. знакът на кръста. ⁴⁰ Освобождение от проклятието чрез благословия, причастие или други средства на покаянието. ⁴¹ Т. е. родители. ⁴² Касае се за правилата (каноните) на църквата. ⁴³ Тъй като, бидейки християни, са се свързвали чрез брака с иновърци. ⁴⁴ Става дума за духовните лица, които имали някои привилегии, свързани с тяхната неприкосновеност от светските закони, между които и тази, че не са отбивали военна служба.

absolvere, dummodo iniuriam et dampna passis satisfaciant competenter. Cum irregularibus autem partium earundem in illis casibus, in quibus solent legati sedis apostolice dispensare, ac etiam cum clericis ipsarum partium patientibus defectum natalium, dummodo non sint de adulterio vel incestu aut de regularibus procreati, sit vobis dispensandi facultas: quam circa illos similiter habeatis, qui ab unitate catholice ecclesie seu religione vel clericali ordine discesserunt, si humiliter redire voluerint et digne satisfacere (de commissis) ita quod ipsi religiosi ad sua loca salva disciplina ordinis resumantur, et illos ex iam dictis, qui excommunicationis vinculo sunt astricti, iuxta premissam formam et predictae satisfactionis modum absolvere valeatis, et cum irregularibus ex eisdem, sicut est expressum superius dispensare. Ad hec sit vobis absolvendi facultas occisores clericorum et religiosarum personarum in predictis partibus constitutos, fundandi de novo ibidem ecclesias, et reconciliandi illas, que sunt casu aliquo prophanate, ac de novo fundatis Rectores idoneos providendi, et illis, qui de gentibus vel schismaticis noviter sunt conversi, dandi licentiam, ut uxores suas, cum quibus⁴⁵ in gradibus a lege divina non prohibitis contraxerunt, valeant retinere. De causis matrimonialibus, quas in partibus illis ad audientiam vestram deferri contigerit, legitime cognoscendi, ac discordantes inter se ad invicem, quod ad pacem et concordiam redeant, necnon quod inordinate viventes de suis excessibus, sicut iustum fuerit, satisfactionem exhibeant, compellendi per censuram ecclesiasticam vobis libera sit potestas. Insuper in locis, in quibus vos hospitari contigerit, vel in locis partium earundem, in quibus residentiam facietis, missam et cetera divina celebrare officia, in eisdem partibus cimiteria benedicere, ac dare indulgentias et commutare vota facultatem et licentiam habeatis. Ceterum vobis concedimus, quod a catholicis patriarchis, Archiepiscopis et Episcopis positus

чин да освобождават съобразно с църковния ред стига само съответно да изкупят извършената несправедливост и вина. Обаче спрямо нарушителите от същите области в тези случаи, при които пратениците на апостолическия престол трябва да разпореждат, а също спрямо клириците на същите области, които са родени с прегрешение,⁴⁶ стига само да не бъдат родени от прелюбодеяние или безчестие, или от монаси,⁴⁶ нека имате възможност да прецените. Нека имате също така възможност да разпореждате спрямо онези, които са отстъпили от единството на католическата църква⁴⁷ или от вярата или от църковния ред,⁴⁸ ако са пожелали да се възвърнат смиренно и да дадат достойно изкупление за простъпките си, така че самите те да се възвърнат вярващи по своите места, без да нарушават дисциплината на ордена. Също така да може да освобождават тези от вече споменатите, които са отлъчени от църквата, съобразно с известната форма и начин за споменатото изкупление и да ги прецените заедно с нередовните от тях, както е изразено по-горе. При това нека имате възможност да освободите убийците на клирици и набожни лица, установени в поменатите области, да основават там отново църкви, да възобновяват тези църкви, които по някакъв случай са осквернени, да се погрижите за подходящи ръководители на новооснованите църкви, а на тези племена или схизматици, които са новопокръстени, да давате възможност да запазят съпругите си, с които са се свързали, без да попаднат под забраната на божия закон. При случаите на встъпване в брак, които дойдат до ваше знание в тези области, ние трябва да имате пълна възможност да ги проучвате по закона, та живеещите помежду си във взаимно несъгласие да се възвърнат към мир и съгласие, също и живеещите в незаконно съжителство, както изисква справедливостта, да бъдат заставени по църковно решение да дават изкупление за своите грехове. Освен това в местата, в които ви се случи да гостувате, или в местата на същите страни, в които ще отседнете, имайте възможността и свободата да отслужвате литургия и останалите църковни служби, да благославяте гробищата в същите области, да давате индулгенции и да променят оброци. Впрочем ние ви разрешаваме да приемате наредби от православни патриарси, архиепископи

* Repetitio in Reg. uxores suas cum quibus; corr. est apud Theiner, not Dujčev.

⁴⁵ Езичници по рождение. ⁴⁶ Касае се за поквареността на католическото духовенство. ⁴⁷ Отстъпили от вярата са тези, които са били католици или униати и са станали мохамедани или са се възвърнали към езичеството. ⁴⁸ „Отстъпили от църковния ред“ са еретиците. ⁴⁹ Тази була в изданието на A. Theiner. *Vetera monumenta*... p. 192—123, няма посочена дата. Ив. Дуйчев в цитираната статия за документите от папските регистри, отнасящи се до българската история и в статията му за францисканството в България, е уточнил по оригиналните регистри, че е издадена на 21—22 март 1245 г.

ordines, et alia ecclesiastica sacramenta suscipere, ac vestes sacerdotales, altaris pallas et corporalia per eos, qui ex vobis sunt presbiteri, cum necesse vobis fuerit, benedicere, ubi catholicorum episcoporum copia non habetur, necnon alia facere, que ad augmentum divini nominis et ampliacionem catholice fidei, ac reprobationem et irritationem illorum, que sacris traditionibus contradicunt, sicut pro loco et tempore videritis expedire. . . . [„XI Kal. Aprilis“ a. 20] (ep. CCCLXII, p. 193—194).

3. *Idem papa eodem regi scribit ut fratribus Minorum fidem adhibeat*

Innocentius episcopus servus etc. . . . Regi et populo Tartarorum viam agnoscere veritatis. Cum non solum homines verum etiam animalia irrationalia, nec non ipsa mundalia elementa machine quadam nativi federis sint unione coniuncta exemplo supernorum spirituum, quorum agmina universorum conditor Deus perpetua pacifici ordinis stabilitate distinxit, mirari non immerito cogimur vehementer, quod vos, sicut audivimus, multas tam christianorum quam aliorum regiones ingressi, horribili eas desolatione vastastis, et adhuc continuato furore depopulatrice manus ad ultiores extendere non cessantes, soluto cognationis vinculo naturalis, nec sexui, nec etati parcendo, in omnes indifferenter animadversionis gladio desevisitis. Nos igitur pacifici Regis exemplo cunctos in unitate pacis sub dei timore vivere cupientes, universitatem vestram monemus, rogamus et hortamur attente, quatenus ab impugnationibus huiusmodi, et maxime christianorum persecutionibus de cetero penitus desistentes, super tot et tantis offensis divine maiestatis iram, quam ipsarum exacerbatione vos non est dubium graviter provocasse, per condigne satisfactionem penitentiae complacitis, nec ex eo sumere debetis audaciam amplius seviendi, quod in alios potentie vestre furente mucrone omnipotens dominus diversas ante faciem vestram substerni permisit hactenus nationes, qui nonnumquam superbos in hoc

и епископи и да извършват и други църковни тайнства, да благославят свещенически и олтарни одежди и тленни останки чрез тези, които са по-старши от вас, когато сметнете за необходимо и няма православни епископи, и да вършите и други неща, уместни и навременни, за прослава на името божие и за разпространение на католическата вяра и за порицание и преследване на тези, които се обявяват против светите традиции, както според мястото и времето видите, че е полезно . . .

3. *Същият папа пише до същия владетел да се отнесе с доверие към братята минорити*

Инокентий папа, слуга и т. н. До владетеля⁶⁰ и народа на татарите — да узнаят пътя на истината. Понеже не само хората, но и лишените от разум животни, пък и самите елементи на вселената са свързани по силата на природен закон по подобие на рояците небесни духове,⁶¹ които бог-творецът на вселената разпредели в здравия порядък на вечен мир, принудени сме да се учудваме напълно основателно, че вие, както чухме, сте нападнали много страни както християнски⁶², така и други⁶³, опустошили сте ги и сте ги страшно разорили. Непреставайки и досега да всявате ужас, като протягате грабителски ръце към още по-далечни страни⁶⁴, без да имате нещо общо с тях, свирепствувате с меча на наказанието срещу всички, без да щадите нито пол, нито възраст. И така, желаейки по примера на миротворния цар⁶⁵ всички да живеят в единението на мира под страх божий, ние напомним на всички вас, молим ви и ви насърчаваме усърдно, да прекратите напълно тия нападения и особено преследванията на християни и за тези толкова големи оскърбления⁶⁶ да смириете с равностойно изкупление и разкаяние гнева на божие величие, който гняв без съмнение така силно сте предизвикали с тези огорчения. От това не трябва да черпите дързост за по-голямо ожесточение, понеже когато могъщият ви меч беснееше срещу другите, всемогъщият Господ предостави да бъдат покорени от вас толкова много народи. Действително

⁶⁰ Не се знае дали това послание на папата е било адресирано до тогавашния велик хан Угедай (1227—1241) или до сина на хан Бату, монголски хан (1227—1255). ⁶¹ Става дума за добри и зли духове, които Бог е омиротворил. ⁶² Полша, Унгария и Далмация, нападнати през 1241—1243 г. На връщане от този поход татарите преминали и през българските земи и заставили българите да им плащат данък. ⁶³ През 1222/23 г. страната на кипчакските турки — Дешти Кипчак, покорена окончателно през 1236 г., която впоследствие съставлявала западната част на Монголската империя. ⁶⁴ Тук се има пред вид главно Италия. Така е според някои извори, като например Матей Парижки в *Chronica maiora Angliæ* (ed. Luard), t. IV, p. 119, който помества писмо на германския император Фридрих II до английския крал Хенрих III, с което император Фридрих II бил поканил като съюзници азиатските орди. ⁶⁵ Т.е. Господ. ⁶⁶ Папата загатва тук за масовите кланета в Унгария през 1241 г., когато от меча на татарите са загинали според едни източници 60 000, според други — 100 000 души. Някои градове (Пеща, Варад, Чанад) са били обезлюдени напълно и заселени след това с германски колонисти.

potius nos in ipsis benigne recipiatis et honorifice pertractetis, fidem eis super hiis, que vobis ex parte nostra dixerint, adhibendo, et cum ipsis super predictis et specialiter de hiis, que ad pacem pertinent, tractatum fructuosum habentes, nobis quid vos ad gentium exterminium moverit aliarum, et quid ulterius intendatis, per eosdem fratres plenarie intimetis, providendo ipsis in eundo et redeundo de securo conducto et aliis necessariis, ut ad presentiam nostram tute valeant remeare. Datum Lugduni III. Idus Martii. Pontificatus nostri anno secundo (ep. CCCLXIV p. 195—196).

4. *Idem papa Colomanno Bulgarorum regis scribit ut ad unitatem redeat*

[Innocentius episcopus etc.] Illustri Colomanno in Bulgaria imperanti, deum diligere et timere. Cum simus super apostolice sedis speculam constituti, vehementer dolere cogimur et turbari, cum a capite suo membra quedam videamus esse divisa, sueque divisionis dampnum tamquam mortificata non plangere, nec sentire. Nempe orthodoxorum neminem credimus iam latere, unum in terris caput esse tantummodo, ex quo totum corpus contextitur militantis ecclesie, rerum id exigente natura, que corpus, si habuerit duo capita, indicat monstruosum: probat hoc idem ratio exemplaris eterni, iuxta quod militantem ecclesiam sub utroque tempore disponendam per instructionem angelicam didicit legislator., Paulo apostolo referente, vide omnia facito iuxta exemplar, quod tibi in

Господ понякога оставя на тоя свят гордите да грабят известно време, за да не се погрижат те самите да се усмирят, за известно време оставя безнаказано тяхното безразсъдство и при все това ги наказва в бъдеще по-тежко. И ето затова решихме да изпратим до вас възлюблените синове брата И.⁶⁷ и неговите другари, приносители на настоящото писмо, мъже, изявени във вярата, украсени с честност и надарени със знание на светото писание, които от почит към бога да приемете любезно, все едно че приемате нас в тяхно лице, и да се отнасяте с тях почитателно, като им имате доверие за тези неща, които ще ви кажат от наше име, и с тях да влезете в плодотворно общение за това... Подадено в Лугдунум, на 13 март 1245 г. През втората година [от нашето първосвещенство].

4. *Същият папа пише до българския цар Коломан да се върне към унията*

[Инокентий, папа и т. н.] До славния Коломан,⁶⁸ царуващ в България — да обича бога и да се отнася със страхопочитание към него. Понеже сме определени да бдим над апостолическия престол, принудени сме да скърбим силно и да сме обезпокоени, като виждаме, че някои членове на тялото са разделени от своята глава и нито скърбят, нито чувствуват загубата от раздялата,⁶⁹ като че ли са мъртви. Естествено смятаме, че не остава вече скрито за никого от православните, че на земята има само една глава, която обединява цялото тяло на воинстващата⁷⁰ църква. За самата природа е чудовищно тялото, което би имало две глави. Това се потвърждава и от разума на вечния първообраз,⁷¹ според който законодателят⁷² е разбирал, че воинстващата църква и през двата завета трябва да се урежда чрез евангелското наставление, според проповедта на апостол Павел — да вършиш всичко съобразно с примера на първообраза, който

⁶⁷ С този инициал е означен Йоан де Плато Карпини, един от първите сподвижници на Франческо д'Асизи. По време на татарските нашествия в Западна Европа той е имал духовен сан провинциал на Павония и Саксония и е бил привърженик на идеята за вдигане на кръстоносен поход срещу татарите. От 1243 г. той преминал на служба към самата папска курия на Инокентий IV и както се вижда от това писмо, през 1245 г. бил изпратен като легат на апостолическия престол до великия хан на татарите Угедай. Той минал най-напред през стана на Бату, който го изпратил при великия хан. Там Плато Карпини присъствувал на избирането на неговия син Гуюк хан през 1246 г. Вж. Плато Карпини и Рубрук. Путешествие в восточные страны. М., 1956. ⁶⁸ Българският цар Коломан I Асен (1241—1246).

⁶⁹ Т. е. схизмата от 1054 г. ⁷⁰ Католическата църква, която си присвоява правото да бъде единствена продължителка на вселенската църква, е воинстваща, защото води борба със схизматици, сектанти и еретици за утвърждаване правото си на влияние в световната политика и в подкрепа на феодалния строй.

⁷¹ Под „вечен първообраз“ трябва да се разбира Христос. ⁷² Под законодателят папата има пред вид Господ — бо отец като творец на закона на Стария, на Новия завет и на Закона на апостолите.

monte monstratum est ubi divina dispositione Ierarchie per media ultima ipsaque per primam mediatori omnium convertuntur, quod imitandum fore necessario peregrinanti ecclesie, scriptura sacra tam figuris quam apertis testimoniis asserit atque probat. Unus Adam deputatus ad pus et custodiam paradisi, unam est sortitus uxorem, unum dominum Iesum Christum in iustitia et veritatis sinceritate creatum, eiusdemque unum in terris vicarium et unicam eius sponsam ecclesiam prefigurans, doctore gentium attestante, sacramentum hoc, inquit, magnum est, ego autem dico in Christo et in ecclesia . . .

... Previdens autem dominus, quod ecclesia sua conculcetur a tiranis, laniaretur ab hereticis, et a schismaticis scindetur, ait: Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos; ex quo colligitur evidenter, quod ad sedem Petri omnis sit questio referenda. Cui cum dei gratia disponente non nostri meritis presideamus, nequaquam sine dolore possumus intueri, a tanti capitis corpore membra quedam esse divisa, videlicet Grecorum et Bulgarorum ecclesiam, seiuncta nempe per inobedientiam a suo capite speciali corporis sensificationi nequaquam participiant, cum ab eius se subtaxerit unitate. Igitur quia debitores sumus omnium salutem querere, servus servorum illius qui nemini

ти се е явил на планината,⁶⁴ където според устройството на божие чиноначалие последните се обръщат към Посредника на всички чрез намиращите се най-близко до тях, а те пък — чрез стоящите начело.⁶⁵ А Светото писание обявява и одобрява, че на това чиноначалие трябва по необходимост да подражава странствуващата църква.⁶⁶ Единствен Адам⁶⁷ е бил изпратен да обслужва и пази в рая и е получил една невеста и един господ Исус Христос, създаден в справедливостта и искреността на истината, явявайки се представител на същия Христос и на единствената негова невеста — църквата — на земята, както свидетелствува учителят на народите.⁶⁸ „Това тайнство,⁶⁹ казва апостол Павел, е голямо, но аз говоря в името на Христа и на църквата.“⁷⁰

Обаче господ, предвиждайки, че неговата църква ще се тъпче от тирани,⁷¹ ще се разкъсва от еретици⁷² и ще се разцепва от схизматици,⁷³ казва: „Аз се молих, Петре, заради тебе, да не отслабва вярата ти, и ти, веднъж приел вярата, утвърждавай [в нея] твоите братя.“ Оттук става ясно, че всяко оплакване трябва да се отнася до престола на Петър. Понеже ние стоим на престола по благоволенieto божие, а не по наши заслуги, не можем да гледаме без мъка как от тялото на такава глава са отделени някои части, т. е. църквата на гърците и на българите, и отделена — естествено поради неподчинението си на своята глава, тя не взема участие в чувствата на тялото, понеже се е откъснала от единението си с нея. Ето защо, понеже сме задължени да се стремим към спасението на всички, като роб на робите на онагова,⁷⁴ който не желае никой да загине,

⁶⁴ Тук папата загатва за един епизод от живота на ап. Павел. Той произхождал от богато еврейско семейство в Тарс (Киликия) и оспорвал Христовото учение, но бил привлечен чрез видение Христово на планината за негов апостол. След това той развил мисионерска дейност първоначално в Дамаск и Антиохия, след това в Мала Азия (в Галатия и Ефес) и най-после в Македония и Гърция (в Коринт). Епизодът, за който става дума по-долу, е станал в планината при гр. Дамаск. Вж. Деяния, гл. 9. ⁶⁵ Из Посланието до римляните (глава 14), където се говори за възкръсването на покойните християни, и посланието на ап. Павел до коринтяните (1 кор. 15²²), където е изложена догмата за възкръсването на всички покойници при второто пришествие на Христос. ⁶⁶ Тук става дума за необходимостта да се подражава на Христос в проповедническа дейност. Подражанието на Христос *Imitatio Christi* е основно положение в идеологията на францисканския и доминиканския орден, които са представители на странствуващата църква. ⁶⁷ За сравнението на Адам с Христос в Посланието на ап. Павел до коринтяните (първото му послание) вж. H. Molitor, *Die Auferstehung von Christen und Nichtchristen nach dem Apostel Paulus*. — *Abhandlungen*, Bd. XVI, H 1, Münster, 1933, p. 36 sq. ⁶⁸ Тук ап. Павел е наречен „учител на народите“ в качеството му на проповедник и мисионер. ⁶⁹ Тук се има пред вид тайнството на кръщенiето. ⁷⁰ Понататък в писмото се излага догмата за саможертвата на Христос в името на спасението на човечеството, догмата на Петър като заместник на Христос и за папата като негов викарий на земята. ⁷¹ С думата „тирани“ папата има пред вид германския император Фридрих II като носител на идеята за надмощие на светската власт над църковната. ⁷² Става дума за еретиците (патарени, катар, албигойци и богомили), които са разкъсвали идеологическото единство на църквата. ⁷³ Тук се има пред вид вселенската църква, която се разцепва от догматичните спорове между католическата и източноправославната църква. ⁷⁴ Във връзка с призванието на папата да се грижи за душите на хората, в качеството си на служител на Христос и негов заместник на земята.

vult perire, non immerito circa te et subditos tuos misericordie visceribus affluentes, Pauli gentium doctoris affectum induimus, qui sciens creatorem omnium acceptionem non facere personarum coinfirmatus infirmis et omnibus omnia factus est, ut omnes domino luscarentur; rogamus et obsecramus in domino Iesu Christo, quod ad unitatem sacrosante Romane ecclesie redire non differas, nec reputes otiosum, quod a nobis in hac parte diebus istis inspiratione divina et fratrum nostrorum consilio, sitientium illuminationem tuam populique tibi subiecti, non sine sacrarum scripturarum est auctoritate provisum. Non enim vestra requirimus, sed animarum vestrarum cum Ieso Christo lucra sitimus, nihil de facultate vestra subtrahere querimus vel minuere de honore, sed quantum cum deo iuste possumus provehere vos et ampliari potius affectamus. Erit proinde, dante domino a Iesu Christo, nostris affectibus incrementum, si tu, qui esse populi tui caput et princeps diceris, per gratiam intellectus, quo a multitudine subiecta discernaris, proposita tibi per pacis nuntios audiens patienter, ad unitatem ecclesie catholice revertaris, ut efficiaris Christo primitie populi reversuri. Etsi forte te excusare volueris, dicens, hec nequaquam fieri posse sine concilio generali, respondemus, quod ad congregandum concilium ad requisitionem tuam et Grecie atque Bulgarie prelatorum offerimus nos benivolos, et paratos recipientes vos vestroque procuratores et nuntios cum honore et cordis letitia, et restituemus corpori ecclesie sua membra, proferentes stolam primam, occidemus vitulum saginatum, generale convivium faciemus universis Christi fidelibus, et annuntiabimus, cum exultatione et gaudio, quod ecclesia catholica suo decore ut a principio est induta, tamquam vitis habundas, cuius filii

напълно незаслужено⁷⁵ преизпълнени в гърдите си със състрадание към тебе и твоите поданици, вземаме върху себе си грижите на учителя на народите Павел, който, знаейки, че у твореца на всичко няма лицеприветие, е станал опора за слабите, всичко за всички, за да спечели всичко за Господа. Молим те и те заклеваме в господата Исуса Христа да не отлагаш да се възвърнеш към единението със светата Римска църква и да не смяташ за безполезно това, което ние решихме в това отношение по силата на Светото писание през тези дни по божие внушение и по съвета на нашите братя,⁷⁶ жадуващи за твоето и на подчинения ти народ просветление. Защото ние не търсим вашето богатство, но жадуваме заедно с Исус Христос за спечелване на вашите души, нищо не желаем да извлечем от вашето състояние или да намалим от вашето достойнство, но се стремим, колкото можем, справедливо с бога да ви издигнем⁷⁷ и по-скоро да ви възвеличим. После с благоволенieto на господата Исуса Христа нашата благосклонност към тебе ще се увеличи, ако ти, когото смятат глава и княз⁷⁸ на твой народ, чрез благодатта на разума, с който се различаваш от подчиненото ти множество, изслушвайки търпеливо направеното ти чрез пратениците на мира предложение, се върнеш към единението с католическата църква, за да станеш за Христа първата придобивка от народа, който ще се възвърне. Ако пък искаш да се извиниш, като казваш, че това не може да стане без общ събор, ние ти отговаряме, че сме благосклонни относно твоето искане и с искането на прелатите на Гърция и България за свикването на събор и сме готови да приемем вас и вашите пълномощници и пратеници сърдечно и почитателно. Тъй като носим одеждата⁷⁹ на първосвещеник, ние ще възстановим частите на тялото на църквата, ще заколим убогено теле, ще устроим общо угощение за всички верни на Христа и ще известим с ликуване и радост, че католическата църква е облечена в своята украса, както преди⁸⁰ като богата лоза, а нейните деца са разположени като издънки на маслинови дървета

⁷⁵ Причината за подемането на преговори от страна на папа Инокентий IV с Коломан I Асен за възстановяване на унията, която причина се загатва с думите *non immerito*, не е съвсем изяснена. В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове., Т. III, с. 427, отбелязва по повод на това послание на папата до българския цар Коломан, че остава неизяснено дали с това предложение папата не е искал да намери в лицето на българския цар съюзник на латинския император Балдуин II (1228—1261), който се намирал в критично положение в дадения момент. От 1244 г. той се намирал в Италия и прибегнал до посредничеството на Фридрих II за уреждане на едногодишно примирие с Ватикана. ⁷⁶ С думите *fratrum nostrorum consilio* се има пред вид може би капитулария на религиозния орден на братята минорити, тъй като посланието е било изпратено по монаси от този орден. ⁷⁷ Става дума за времето след евентуалното възстановяване на унията. ⁷⁸ Папата по този начин изразява едно непризнаване на титлата цар за българския владетел. ⁷⁹ Думата *stola* (гр. *στολή*) — епатрихий, тук е употребена в смисъл на дреха, както е обичайно да се употребява в манастирския език *στολή ενδύματα*. ⁸⁰ Както преди схизмата от 1054 г.

sunt ut novelle olivarum in circuitu sue mensae sedentes, expectando, ut occurrat salvatori suo domino Iesu Christo. Quapropter tuam exhortamur industriam, et tibi per Deum omnipotentem et per Iesum Christum eius filium, qui suo sanguine nos redemit, iniungimus, quatenus dilectos filios fratres ordinis fratrum minorum, latentes presentium, viros virtutis, quos diu sub observantia regulari probatos et in scripturis sacris instructos inter alios preelegimus, quia utiliores tibi eos fore credidimus, tamquam nostri Salvatoris humilitatem sequentes, ad te duximus transmittendos, pro divina reverentia et nostra liberaliter et benigne suscipere et honeste tractare debeas, immo potius nos in ipsis, et diligenter audire et credere firmiter, quaecumque ex parte nostra tibi duxerint proponenda. Nam si putassemus, quod fructuosiores et gratiores tibi existerent, vel aliquos ecclesiarum prelatos ad te vel potentes alios misissemus. Cum itaque super predictis et specialiter de hiis, quae ad pacem pertinent, tractatum habeas fructuosum, providens eisdem in eundo et redeundo de securo conductu et aliis necessariis, ut ad Tartaros et alias gentes ultiores tute valeant proficisci. Datum Lugduni XII. Kal. Aprilis. Anno secundo pontificatus nostri (ep. CCC LXV, p. 196—197).

5. *In concilio Lugdunensi idem papa Christianos monet, ut Tartaris irrumpentibus aditus negarent*

De Tartaris. Innocentius etc. . . . Christiane religionis cultum longius latiusque per orbem diffundi super omnia cupientes, inextimabilis doloris telo transfodimur si quando aliqui sic nostro in hac parte obviant desiderio, affectu contrario et effectu, quod ipsum cultum delere penitus de terre superficie omni studio, totaque potentia molimur

около своята трапеза в очакване да посрещнат своя спасител господа Исуса Христа. Заради това насърчаваме твоята ревност и чрез всемогъщия бог, и чрез Исуса Христа, неговия син, който ни спаси чрез своята кръв, ти вменяваме в дълг любезно и благосклонно да приемеш⁸¹ и достойно да се отнесеш към възлюбените синове — братя от ордена на миноритите, приносители на настоящото писмо, добродетелни мъже. Те дълго време са били редовно наблюдавани и проверени и са запознати със Светото писание. Затова ги предпочетохме пред другите и решихме да бъдат изпратени при тебе, понеже вярваме, че ще ти бъдат по-полезни, тъй като са смирили като нашия спасител. Ти трябва от уважение към бога и към нас да приемеш учтиво и благосклонно тях или по-скоро нас в тяхно лице и да се отнасяш към тях почтително, да ги изслушаш внимателно и да вярваш твърдо каквото и да решат да ги предложат от наша страна. Впрочем, ако смятахме, че има лица, по-полезни и по-приятни на теб, ние щяхме да изпратим при теб други църковни прелати или други с висок сан. И така, след като водиш плодотворен разговор за споменатите по-горе (неща) и особено за тези, които се отнасят за мира, погрижи се за тях при идването и връщането им за сигурния им съпровод и за другите необходими неща, за да могат да отидат в безопасност при татарите и други подалечни племена. Предадено в Лугдунум [Лион] на 21 март [1245]. През втората година на нашето първосвещенство.

5. *На Лионския събор същият папа съветва християните да откажат свободен пропуск на нахлуващите татари*

За татарите⁸². Инокентий и т. н. Желайки християнската вяра да се разпространи по-надалеч и по-нашироко по земята над всичко, ще бъдем пронизани от стрелата на неизмерима скръб, ако някога някои ни се противопоставят в това отношение с противно чувство и действие, като се стараят с всички си устрем и сили да затрият напълно от лицето на земята самата вяра.⁸³

⁸¹ На въпроса, какво е станало по-нататък, който си задава Златарски (цит. съч., т. III, с. 427), за възстановяването на унията с българската църква е бил поставен от папата на събора в Лион, вж. следващата бележка. ⁸² Това послание е било произнесено от папата пред XIII лионски събор, който е бил замислен като вселенски, но не са дошли прелатите от всички страни: френските прелати отказали да присъствуват, дошли само германските висши духовници.

Съборът бил свикан през юни 1245 г. Папата поставил на разглеждане пет въпроса: 1) защита на християнството от татарската опасност, 2) премахването на схизмата между западната и източната църква, 3) изкореняване на ересите, 4) подновяване на кръстоносните походи и 5) отлъчване на германския император Фридрих II като еретик. На събора е присъствувал и избягалият латински император Балдуин II. Очевидна станала необходимостта да се обединят всички източни християни срещу татарите и турците. На 17 юли папата провъзгласил император Фридрих II за свален и с това съборът в Лион бил закрит. Вж. T. G. и t. The empire of the papacy (918—1273). Peroid II. 2. ed. London, 1899, p. 386. ⁸³ Касае се за физическото изтребване на християни.

tur. Sane Tartarorum gens impia christianum populum subjugare sibi vel potius pernitere appetentes, collectis iam dudum suarum viribus nationum, Poloniam, Rusciam, Ungariam, aliasque christianorum regiones ingressa, sic in eas depopulatrix iniecit, ut gladio eius nec etati parcente, nec sexui, sed in omnes indifferenter crudelitate horribili debachante, inaudito ipsas exterminio devstavit ac aliorum Regna, continuato progressu illa sibi, eodem in vagina otinari gladio nesciente, incessabili persecutione substernit, ut subsequenter in robore fortiores exercitus christianos invadens, suam plenius in ipsos possit servitiam exercere, sique orbat, quod absit, fidelibus orbe, fides exorbitet, dum sublatus sibi gemuerit ipsius gentis feritate cultores. Ne igitur tam detestanda gentis eiusdem intentio proficere valeat, sed deficiat, auctore Deo, potius, et contrario concludatur eventu, ab universis christiculis attentata est consideratione pensandum et procurandum studio diligenti, ut sic illius impediatur processus, quod nequeat ad ipsos ulterius quantumcumque potenti armato brachio pertransire. Ideoque sacro suadente concilio, universitatem vestram monemus, rogamus et hortamur attente mandantes, quatenus viam et aditus, unde in terram vestram gens ipsa posset ingredi, sollertissime perscrutantes, illos fossatis vel et muris sue aliis edificiis aut artificijs, prout expedire videritis taliter premunire curetis, quod eiusdem gentis ad vos ingressus patere de facili nequeat, sed prius apostolice sedi suis denuntiare possit adventus, ut ea vobis fidelium destinante succursum, contra conatus et insultus gentis ipsius tuti esse, adiutore domino, valeatis. Nos enim in tam necessariis et utilibus expensis, quas ob id feceritis, contribuemus magnifice, ac ab omnibus christianorum regionibus, cum per hoc occuratur communibus periculis, proportionaliter contribui faciemus: et nichilominus super hiis aliis Christi fidelibus, per quorum partes habere posset aditum gens predicta litteras presentibus similes destinamus (Ep. CCCLXVI, p. 198).

Наистинна нечестивото татарско племе, желяйки да покори християнския народ или по-скоро да го нападне, като бе събрало отдавна вече войските на своите народи, нападна Полша, Русия, Унгария и други християнски страни⁸⁴ и така опустошително свирепствуваше сред тях, че мечът му не пощади нито възраст, нито пол, но бесня със страшна жестокост без разлика срещу всички и опустоши с нечувано разрушение тях и други царства.⁸⁵ Това племе, като продължи настъплението, без да дава почивка на меча си, подчини тези народи с непрестанно преследване, така че нападайки последователно по-храбри и по-силни християнски войски, би могло по-пълно да упражни своята жестокост спрямо тях и ако по този начин светът — дано да не дава Господ — бъде лишен от вярващи, вярата ще осиротее, като оплаква отнетите от жестокостта на самото племе вярващи. Затова дано да не може да успее проклетото намерение на същото племе, но по-скоро да се провали с божия помощ и завърши с обратен резултат. Затова всички вярващи в Христа трябва да обмислят старателно и да се погрижат усърдно така да се попречи на настъплението му, че да не може да напредне дори и крачка към тях по-нататък със силно въоръжената си войска. Затова по съвета на светия събор напомняме на всички вас, молим ви и ви насърчаваме, като ви поръчваме убедително да разучите най-старателно пътя и достъпа,⁸⁶ откъдето може да навлезе същото племе във вашата земя, и след това да се погрижите да ги укрепите по такъв начин с валове или със стени или други постройки или съоръжения, както решите за най-полезно, че нахлуването на това племе да не може лесно да се разпростре до вас, но за идването им да може да бъде предварително известно на апостолическия престол, та след като той ви осигури подкрепата на вярващите, да можете с помощта на бога да бъдете защитени срещу опита на това племе да ви нападне. Защото ние ще ви възнаградим щедро за толкова необходимите и полезни разходи, които вне ще направите за това, и когато по този начин се даде отпор на общата опасност от всички християнски страни, ние ще наредим да се даде съответно възнаграждение. Все пак във връзка с това ние изпращаме писма, подобни на настоящото, и до другите вярващи в Христа, през чиято земя може да има достъп споменатото племе.

⁸⁴ Далмация и Силезия. ⁸⁵ Касае се за жестокостите при нашествията на татарите в 1241 г.

⁸⁶ Под достъп разбираме границата и проходите.

6. *Idem papa Hungariae regem iuramento liberat*

Innocentius episcopus etc. . . Carissimo in Christo filio . . . Regi Ungariae Illustri salutem etc. . . Regie sublimitatis prompta devotio, qua Christum et ecclesiam sponsam eius debita honorificentia veneraris, digne requirit, ac laudabiliter promeretur, ut tuis, quantum cum Deo possumus, petitionibus annuamus, tibi debere merito reputantes quicquid excellentie tue impertiri possumus gratie ac favoris. Ex parte siquidem tua fuit propositum coram nobis, quod cum olim Regno Ungarie depopulato a barbaris nationibus et a Tartarorum Tyrannide pene penitus devastato, permittente domino vel iubente timens ne Regnum ipsum ad eximinationem ultimam deveniret, ac desiderans, ut ipsius reliquie salve forent, F. quondam Imperatori sub ea conditione prestiteris homagii iuramentum, ut idem in Regnum tuum ad defendendum ipsum contra predictorum impetum Tartarorum infra certum terminum potenter accederet, nec venit, nec illuc filium suum, ut promiserat, destinavit: quare nobis humiliter supplicasti, ut ne hac occasione in te vel Regnum tuum possit a Romano Imperio aliquid in posterum vendicari, providere in dempnicati tue super hoc paterna sollicitudine curaremus. . . Datum Lugdini XII Kal. Septembris. Anno tertio episcopatus nostri (ep. CCCLXIX, p. 199—200).

7. *Idem abbati S. Martini in Pannonia scribit ut requireret veritatem de haeresia in Bosna*

Innocentius episcopus etc. Dilectis filiis . . . Abbati sancti Martini de Sacromonte Pannonie, . . . Diacono et . . . Thesaurario ecclesie Vesprimiensis et Iauriensis diocesis, salutem etc. Ex parte venerabilis fratris nostris . . . Episcopi Bosnensis fuit propositum

6. *Същият папа освобождава унгарския крал от дадената клетва*

Инокентий епископ и т. н. поздравява и пр. най-скъпия в Христа син. . . славния крал на Унгария. Испитаната преданост на кралското височество, с която тащиш с дължимата почит Христа и венчаната за него църква, с основание изисква и похвално заслужава да се съгласим с твоите искания, колкото можем с божия помощ, преценявайки, че заслужено ти дължим всяка благодарност и внимание, каквито можем да отдадем на ваше височество. Наистина, макар и да бе дал васална клетва на император Фридрих⁸⁷ при условие той да дойде в определен срок с войска в твоето кралство, за да го защити против нападенията на татарите, или пък да прати сина си,⁸⁸ понеже ти се плашеше да не би по божие позволение и повеление кралството ти да бъде напълно унищожено и желалаше да се запазят неговите останки, тъй като някога то е било разорено напълно от варварските народи и почти съвсем опустошено от татарската деспотия,⁸⁹ ти ни изложи, че същият Фридрих, очакван дълго след срока, нито дошъл, нито изпратил сина си, както бил обещал.⁹⁰ Затова ти ни помоли смирено да се погрижим с бащинска загриженост, та Римската империя⁹¹ да не може в бъдеще по този повод да прояви никакви претенции⁹² спрямо тебе или твоето кралство. Дадено в Логдунум на 21 август. През третата година от нашето първосвещенствование.

7. *Същият пише до абата на св. Мартин в Панония да установи истината за ереста в Босна*

Инокентий епископ и т. н. на възлюблените синове. . . абата на св. Мартин от Сакромонте в Панония, . . . дякона и ковчежника на църквата на Весприменския⁹³ и Иавриенския⁹⁴ диоцези поздрав и т. н. От страна на уважания наш брат . . . босненския епископ, бе ни донесено, че

⁸⁷ Фридрих II (1194—1250), немски крал и император (1220—1247) и същевременно крал на Сицилия и на Ерусалим. ⁸⁸ Касае се за сина на германския император Фридрих II — Енцо. ⁸⁹ Тук се има пред вид битката с татарите през април 1241 г. при Мохач на бреговете на реката Сайо, приток на Тиса, която е завършила с тежко поражение на унгарците. При нахлуването на татарите куманите, съставляващи авангарда на унгарските войски (срв. тук писмо № 16 на папа Инокентий IV), се огъват и единствен съюзник на Бела IV е неговият съсед, австрийският дук Фридрих. След падането на градовете Пещ и Варад и разрушаването на град Чанад Бела IV избягва в Австрия, а Коломан бива убит. Настъпленето на татарите било спряно от хърватите на полесражението при Грбнок, недалеч от Фиуме на Далматинския бряг. ⁹⁰ Австрийският дук Фридрих поискал от Бела IV да му заплати за оказаното му гостоприемство с отстъпването на три гранични области. Избягалият Бела IV тогава се обърнал за помощ към германския император Фридрих II, чийто васал обещал да стане. ⁹¹ Касае се за т. нар. Свещена римска империя на германския император Фридрих II. ⁹² Тук папата освобождава унгарския крал Бела IV от васална клетва към император Фридрих II. ⁹³ „Св. Мартин“ е манастир в Унгария. Весприм е дн. гр. Веспрем в Унгария. ⁹⁴ Иавриенски диоцес. Епархията на град Иавринум, днешния Гьор, в Унгария е обособена още от 1009 г.

coram nobis, quod cum dudum ecclesia Bosnensi vacante, etiam iam lapsa erat peccatis exigentibus in hereticam pravitatem... Ragusiensis Archiepiscopus, eo tempore ipsius ecclesie Metropolitanus, ibidem quendam hereticum in episcopum prefecisset, ibidem in eodem crimine, cum ad eum pervenerit, quod tam ipse quam eius subditi huiusmodi erant labe respersi, quodque in ecclesiis civitatis et diocesis Bosnensis officia non celebrabantur divina, scienter tolerasset: eundem bone memorie I. Penetrinus episcopus, tunc in illis partibus apostolice sedis Legatus, cognito legitime de tante ipsius Archiepiscopi temeritatis excessu, prefatam Bosnensem ecclesiam Ragusiensi ecclesie, cuius erat suffraganea, exigente iustitia subtrahens, ipsam ab eius subiectione ac iurisdictione prorsus eximit; postmodum vero bone memorie predecessor venerabilis fratris nostri... Archiepiscopi Colocensis sic primo, ac demum idem Archiepiscopus huiusmodi negotium ex animo assumentes, cum Colocensis ecclesia in Civitate et diocesi Bosnensi iurisdictionem habeat temporalem, ad extirpandam exinde privitatem predictam, cum multis diversis temporibus exercitiis construendo et reficiendo in locis idoneis castra pro defensione ipsius Bosnensis ecclesie, tuitione fidei et hereticorum extirpatione, non sine magno expensarum onere ac personarum periculo laborarunt, unde cum eadem terra purgari pravitate predicta nequeat sine magno auxilio ecclesie Colocensis, et Ragusiensis ecclesia in huiusmodi labem lapsa dicatur, prefatus episcopus et etiam Carissimus in Christo filius noster... Rex Ungarie Illustris nobis cum instantia supplicarunt, ut predictam Bosnensem ecclesiam eidem Colocensi ecclesie subicere paternam sollicitudinem curaremus. Quia vero in tanto negotio absque magna deliberatione ac maturitate precedere nolumus, nec debemus, mandamus quatenus inquiratis super hiis diligentius veritatem, et quod inveneritis, nobis

понеже доскоро босненската църква⁹⁶ е била свободна и вече се е била подхлъзнала в еретическата поквара поради греховете си... Рагузкия⁹⁷ епископ, по това време митрополит на същата църква, на същото място бе издигнат за епископ някакъв еретик и го бил търпял съзнателно на същото място в същото провинение, макар до него да бе дошла мълвата, че както самият той, така и неговите подчинени били по такъв начин обхванати от същата съблазън и че в църквите на държавата и на босненския диоцез не се отслужват божии служби. Блаженият епископ И. Пенетрин, тогава представител на апостолическия престол в онези области,⁹⁸ щом по установения ред бе узнал за отклонението в такава безразсъдност на самия архиепископ, изземвайки по силата на справедливостта споменатата босненска църква от рагузката църква, на която тя беше подчинена, напълно я отне от нейно подчинение и юрисдикция. А след това блаженият предшественик на уважаемия наш брат... колокийския архиепископ най-напред, а после и същият архиепископ, заемайки се от душа с тази важна работа, ако и колокийската църква в държавата и в босненския диоцез да имаше временна юрисдикция, се постараха за изкореняването на споменатата поквара — именно с построяване през много различни времена и възстановяване в удобни места на крепости за войски за защита за самата босненска църква,⁹⁹ за защита на вярата и за изкореняване на еретиците, не без голямо бреме на разходи и опасност за хората. Ето защо, понеже същата област не може да се очисти от споменатата поквара без голяма помощ от страна на колокийската църква⁹⁹ и понеже се смята, че и рагузката църква е попаднала в такава съблазън, споменатият епископ, а също и най-скъпият в Христа наш брат... славният крал на Унгария, ни се помолиха настоятелно да се помъчим с башина загриженост да подчиним споменатата босненска църква на същата колокийска църква. Но понеже в това толкова важно дело ние не желаем и не трябва да действаме без сериозно и задълбочено обмисляне, препоръчваме ви да потърсите по-усърдно истината по това и каквото установите, да ни отговорите

⁹⁶ Босненската църква е възникнала в края на XIII в. и се оформила като самостоятелна църква. По същността на учението си тя била близка до богомилството, което било държавна религия в Босна. По въпроса, дали богомилството е възникнало на местна почва или е пренесено от България, вж. Д. Ангелов. Богомилството в историята на славянските народи и влиянието му в Западна Европа. — В: Славянска филология. 5. С., 1963, с. 170—172. ⁹⁷ Рагузкия епископ е епископът на града — република Дубровник. ⁹⁸ Двете области, за които става въпрос, са Дубровник и Босна. ⁹⁹ Във връзка със замислените кръстоносни походи от Унгария срещу еретиците в Босна тук става въпрос за издигане на крепости за защита на католицизма в Босна. ⁹⁹ Бела IV се стреми към присъединяването на Босна към Унгария чрез присъединяването ѝ към диоцеса на Колоча (дн. Калач).

fideliter rescribatis, ut exinde, per vos instructi, quod expedire viderimus, disponamus. Quod si non omnes etc. Datum Lugduni XIII. Kal. Augusti. Anno quarto [nostri pontificatus] (ep. CCLXXII, p. 201—202).

8. *Idem Regi Hungariae scribit ut contra haereticos Bosnenses se adcingat*

Innocentius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro . . . Regi Ungarie Illustri salutem etc. Debeant terre principes sua comprimere potentia et virtute, domare colla superbientium contra Deum et erigentium erroris propugnaculum contra sanctam Romanam ecclesiam in subversione fidei christiane. Cum igitur Regis eterni fervore succensus, ad Bosnenses hereses confutandas te astrinxeris ex animo, et ex corde huiusmodi negotium prosequaris, ex quo gratia divina te tanto constituis digniorem, quanto ipsius in hac parte specialius causam geris: Serenitatem tuam rogamus, monemus et hortamur in domino Iesu Christo, quatenus ob reverentiam Regis regum, honorem ecclesie ac exaltationem fidei christianae prosecutioni prefati negotii dones ea efficacia et constantia potentie tue vires, quod preter eterne meritis premia, que proinde consequeris tibi laudis et honoris accrescat apud Deum et homines cumulus meritum; Sciturus pro certo, quod super facto terre Bosnensis nil penitus statuimus nisi de tuo consilio et assensu. Datum Lugduni III. Kal. Februarii. Anno quarto [nostri pontificatus] (ep. CCCLXXVI, p. 202—203).

9. *Idem reginae Hungariae scribit ut Vatacio suadeat ut ad unitatem redeat*

Innocentius episcopus etc. Carissime in Christo filie . . . Regine Ungarie Illustri salutem etc. Quod dominum Iesum Christum et proximum tuum diligas, ac sanctam ecclesiam matrem tuam, certis probatur rationibus, et constat evidentissimis argumentis, et evidentia facti docet, dum totis queris affectibus ut hii ad ecclesie gremium revertantur, eorum cordibus intelligentia veri luminis illustratis,

откровено, за да разпоредим, уведомени от вас, каквото решим, че е полезно. Това ако не всички, и т. н. Предадено в Лугдунум на 20 юли [1246]. През четвъртата година [от нашето първосвещенствуване].

8. *Същият пише до унгарския крал да потегли срещу еретиците в Босна*

Инокентий епископ и т. н. На най-скъпия в Христа наш син . . . славния крал на Унгария¹⁰⁰ поздрав и т. н. Земните князе трябва със своята власт и сила да обуздаят и да превият вратовете на възгорделиите се против бога и на издигащите крепости на заблуда срещу светата Римска църква, за разрушение на християнската вяра.¹⁰¹ И така, понеже, възпламенен от силна любов към вечния цар, си се задължил от все сърце да задушиш босненските ереси и от все сърце следваш това дело, поради което ти с божия милост ставаш толкова по-достоеен, колкото по-усърдно го отстояваш в това отношение, затова молим, напомниме и поощряваме твоя светлост в господата Исуса Христа от благоговение към царя на царете, от почит към църквата и за възвеличаване на християнската вяра да отдадеш в изпълнението на споменатото дело със същата деловитост и постоянство силите на твоята власт. Това ще увеличи не само наградата за вечната заслуга, която ще спечелиш поради това, но също и величината на тази похвална и достойна за почит заслуга пред бога. Нека знаеш сигурно, че ние не ще извършим за делото на босненската земя нищо без твое одобрение и съгласие.¹⁰² Предадено в Лугдунум на 30 януари. През четвъртата година [от нашето първосвещенствуване].

9. *Същият папа пише до унгарската кралица да склони Ватаци да се върне към унията*

Инокентий епископ и т. н. На най-скъпата в Христа дъщеря . . . славната кралица на Унгария¹⁰³ поздрав и т. н. Че обичаш Господа Исуса Христа и ближния си, и светата църква, твоята майка, се доказва със сигурни съображения и става явно от най-очевидни доказателства. И за същото ни учи безспорният факт, че ти с цялата си душа желаеш да се върнат към лоното на църквата, като сърцата им се

¹⁰⁰ Бела IV. ¹⁰¹ В 1244 г. Бела IV отново нападнал Босна, прекъснал военните наказателни действия там поради войната си с Австрия и сега бива отново подканен от папата да ги продължи. ¹⁰² Подканвайки го към кръстоносен поход в Босна, папата дава право на крал Бела IV да се намесва в работите на Босна. По-долу става въпрос за кръвопролитията в Босна, но въпреки това ереста не била изкоренена. ¹⁰³ Мария, унгарска кралица, жена на Бела IV и дъщеря на никейския император Йоан III Дука Ватаци (1193—1254).

qui ab ipsius unitate, seducti a tenebrarum principe, recesserunt. Sane referentibus dilectis filiis fratribus Iacobo ministro Provinciali et Romano ordinis fratrum Minorum Ungarie, quos ad sedem apostolicam destinasti, exultantes accepimus et referimus gloriantes, quod pro tuis insistis viribus et laboras, ut ad sinum matris ecclesie redeat Vatacius et gens eius, ex quo tanto tibi maiores actiones referimus gratiarum, quanto magis id ad laudem cedit et gloriam Iesu Christi, exaltationem contingit et commodum sponse sue, nostram et tuam utilitatem respicit pariter et honorem. Ut igitur, Carissima in Christo filia, effectus huiusmodi negotii facilius subsequatur, excellentiam tuam requirimus et rogamus, quatenus nuntios, viros providos et discretos, ad prefatum Vatacium non differas destinare, quorum diligentie studio et sollicitudinis industria predictus Vatacius ad unitatem matris ecclesie revertatur. Nos enim ob tui gratiam et amorem, quicquid cum honore Dei et ecclesie, ac salute ipsius anime fieri poterit, scire te volumus nos facturos. Datum Lugduni III. Kal. Februarii. Anno quarto pontificatus nostri. (ep. CCCLXXVII, p. 203).

10. Idem archiepiscopus Strigoniensi et Colocensi scribit, ut quaedam loca contra Thartharos muniant

Innocentius episcopus etc. Venerabilibus fratribus . . . Strigoniensi et . . . Colocensi Archiepiscopis salutem etc. Cum sicut ex parte Carissimi in Christo filii nostri . . . Regis Ungarie Illustris nobis est intimatum, adventus Thartharorum ad partes Ungarie timeatur, quia tutius est ante tempus occurrere, quam post causam vulneratam remedium invenire, mandamus, quatenus de suffraganeorum vestrorum consilio ad voluntatem et beneplacitum ipsius Regis loca queratis idonea, in quibus vos et ipsi suffraganei et populi vobis commissi possitis vos necessitatis tempore re-

осветят със знанието на истинската светлина, тези, които са отстъпили от нейното единство, измамени от княза на мрака. Наистина, тъй като възлюбените синове, братята Яков, провинциален служител, и Роман от ордена на братята минорити в Унгария, които ти придаде към апостолическия престол и които ние приехме с радост и ги връщаме с възторг, ни съобщават, че постоянно споделяш силите си и се стараеш Ватаци¹⁰⁴ и неговият народ да се възвърнат към лоното на майката църква. Затова с толкова по-големи благодарности ти се отплащаме, колкото повече това става за хвала и слава на Исус Христос и се отнася до възвеличаването и ползата на неговата невеста, засяга еднакво нашия и твоя интерес и чест. И така, за да може, най-скъпа в Христа дъще, да се получи по-лесно резултат от такова дело, искаме от твое превъзходителство и те молим да не отлагаш да изпратиш като пратеници до споменатия Ватаци¹⁰⁵ мъже, предвидливи и мъдри, та благодарение на тяхното разумно старание и настойчиво залягане споменатият Ватаци да се завърне към единството на майката църква. Разбира се, желаем да знаеш, че от благодарност и любов към тебе ще направим каквото може да стане с почитта на бога и на църквата и спасението на самата душа. Предадено в Лугдунум на 30 януари. През четвъртата година от нашето първосвещенствование.

10. Същият пише до Стригонийския и Колокийския епископ да укрепят някои места срещу татарите

Инокентий епископ и т. н. На уважаемите братя. . . Стригонийския¹⁰⁶ и . . . Колокийския архиепископ поздрав и т. н. Тъй като има опасност¹⁰⁷ татарите да се приближат до пределите на Унгария, както ни бе съобщено от страна на скъпия в Христа наш син — славния крал на Унгария,¹⁰⁸ и понеже е по-сигурно предварително да се притечем на помощ, отколкото да се търси лек, след като се случи бедата, препоръчваме от името на съвета на подведомствените ви епископи съобразно с волята и одобрението на самия крал да потърсите удобни места, в които да можете вие и самите ви подведомствени епископи и поверените ви народи да се оттеглите в

¹⁰⁴ Папата искал да приобщи Йоан III Дука Ватаци към католическата църква поради неговото могъщество през това време както с оглед на подобряването положението на Латинската империя, така и с оглед на предстоящите кръстоносни походи. ¹⁰⁶ Йоан III Дука Ватаци по това време е бил в Мала Азия. ¹⁰⁷ Т.е. епископът на Стригониум (дн. Естергом в Унгария), един от най-старите епископски градове на Унгария. Гражданите на този град са имали муниципално самоуправление. ¹⁰⁸ Нова опасност от татарски нашествия е била очаквана на запад след възшествието на хан Гуяк (1246—1248), който е сменял регентството на Тьорегене (1241—1246), обаче неговото кратко управление е било съвсем миролюбиво. ¹⁰⁹ Бела IV.

ceptare, ad quorum locorum edificationem et munitionem vos, et ipsi suffraganei ac vestri subditi detis consilium, auxilium et favorem, ita quod in eis persone vestrarum provinciarum salvari valeant, si necessitatis articulis immineret. Datum Lugduni II. Nonas Februarii. Anno quarto [pontificatus nostri] (ep. CCCLXXX, p. 204).

II. Idem papa episcopo Iauriensi scribit, ut episcopatum Bosnensem archiepiscopatus Colocensis subiciat

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri... Episcopo Iauriensi, et dilectis filiis Abbati de Egres Cisterciensis ordinis ac... Priori Prede Albensis, Cenadiensis et Vespriensis diocesis, salutem etc. Ex parte venerabilis fratris nostri... Archiepiscopi Colocensis et... Episcopi Bosnensis fuit propositum coram nobis, quod cum tam ecclesia quam diocesis Bosnensis, que ad Romanam ecclesiam nullo medio pertinet, totaliter lapsa sit peccatis exigentibus in perfidiam heretice pravitate, licet idem Archiepiscopus et bone memorie Predecessor eius, ad extirpationem huiusmodi vitii, non sine magna effusione sanguinis, strage hominum et dispendiis rerum Colocensis ecclesie, que temporale ibi dominium obtinet, magnam partem illius terre abducis inde hereticorum multis milibus expugnarit, quia tamen ecclesie munitiones et castra non fuerunt ibidem ita firmata, quod possent ab aggressionibus et obsidione defendi, terra illa in puritate fidei non potuit retineri. Quare prefati archiepiscopus et episcopus, et etiam Carissimus in Christo filius noster... Rex Ungarie illustris nobis humiliter supplicavit, ut cum nulla spes sit, quod ad fidem terra illa voluntarie revertatur, et Colocensis ecclesia, per cuius et aliorum Cruce signatorum auxilium reduci speratur ad unitatem ecclesiasticam, non parum in prosecutione ipsius negotii sit exhausta, eandem Bosnensem ecclesiam ei subicere paterna dili-

случай на нужда. За построяването и укрепването на тези места вие и самите подведомствени епископи и подчинените ви хора да давате съвет, помощ и съдействие, така че в тях да могат да се запазят хората от вашите провинции, ако надвисне някаква опасност. Предадено в Лугдунум на 4 февруари [1247]. През четвъртата година [от нашето първосвещенствуване].

II. Същият папа пише на яврийския епископ да подчини Босненското епископство на Колокийското архиепископство

Инокентий епископ и т. н. На уважаемия брат... епископа яврийски и на възлюблените синове, абата на Егрес¹⁰⁹ от Цистирпийския орден¹¹⁰ и на... предстоятеля на Преда Албийска,¹¹¹ от чанадския¹¹² и веспримненския диоцеси, поздрав и т. н. От страна на уважаемия наш брат... колокийския архиепископ и... босненския архиепископ бе ни съобщено, че както църквата, така и диоцезът на Босна, която пряко принадлежи на Римската църква, се бил напълно подхлъзнал под напора на греховете в безчестната еретическа поквара. Ако и същият архиепископ и блажения негов предшественик не без голямо проливане на кръв, избиване на хора за изкореняването на този порок, а и материални загуби¹¹³ на колокийската църква, която има там временно владение, да завладява голяма част от областта ѝ, след като бяха отведени оттам много хиляди еретици, но понеже укрепленията и крепостите¹¹⁴ на църквата там не са били така заздравени, че да могат да се защищават от нападения и обсада, онази земя не можа да се задържи в чистотата на вярата.¹¹⁵ Понеже споменатите архиепископ и епископ, а също и най-скъпият в Христа наш син... славният крал на Унгария, смилено ни помолиха да се погрижим с бащинско усърдие да подчиним нему Босненската църква, понеже няма никаква надежда онази земя да се възвърне доброволно към вярата, пък и колокийската църква, с помощта на която и на други кръстоносци, се очаква да се даде помощ за църковното единство, е немалко изтощена при изпълнението на това

¹⁰⁹ Егрес е града Егресий в Торонталското графство в Унгария, в който има абатство на манастир от цистерския орден. ¹¹⁰ Цистерският орден е основан на 21 март 1098 г. в Сито. Той изисквал аскетична строгост и въздържание от светска суетност и бедност. СМН, т. V, с. 672—676. ¹¹¹ С Preda Albensis е означена Трансилвания, чийто епископски център е град Фехервар в Трансилвания. СМН, т. VI, с. 464—465. ¹¹² Т. е. град Чанад в Унгария. ¹¹³ Материалните средства, изразходени за кръстоносните походи по времето на Инокентий IV, са били огромни, което е станало причина населението да се възмути от него. ¹¹⁴ Укрепленията и крепостите на църквата не са били заздравени, понеже богомилството е било господстващо и през известни периоди е било държавна религия в Босна. Тъй като е било невъзможно Босна да се задържи по мирен път към католицизма, тя бива подчинена на колокийския епископ заедно с всичките ѝ права с надежда, че някой бъдещ кръстоносен поход ще е по-успешен. ¹¹⁵ Католическата вяра.

gentia curaremus. Quocirca mandamus, quatenus si rem, vocatis qui fuerint evocandi, inveneritis ita esse, predictam Bosnensem ecclesiam cum omnibus suis iuribus subiciatis auctoritate nostra ecclesie Colocensi... Datum Lugduni VII Kal. Septembris. Anno quinto. [pontificatus nostri] (ep. CCCLXXXII p. 204—205).

12. Idem papa episcopo Signensi scribit, ut de vita Ninoslai bani Bosniae inquirat

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri... Episcopo Signensi et... Ministro fratrum Minorum Spalatensi, salutem etc. Presentium vobis auctoritate in virtute obedientie districte precipiendo mandamus, quatenus de vita, fama et conversatione Nobilis viri Ninoslai, Bani de Bossene sollicito inquirentes, quod super hiis inveneritis, nobis vestris litteris fideliter intimetis. Datum Lugduni VI. Kal. Aprilis. Pontificatus nostri anno quinto. (Ep. CCCLXXXVI, p. 205—206).

13. Idem papa archiepiscopo Colocensi scribit ne contra Ninoslai banum Bosniae procedat

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri... Archiepiscopo Colocensi salutem etc. Cum sicut intelleximus, Nobilis vir Ninoslai, Banus de Bossene, a fide nequaquam deviet orthodoxa sed tamquam catholicus vivat sub religionis observantia christiane, licet olim necessitatis tempore ad hereticos contra suos inimicos auxilium et favorem recepisse dicatur et eidem insuper nobili per quorumdam fidedignorum litteras licet antiquas laudabile perhibetur testimonium super fidei sue puritate: mandamus, quatenus provide pensans, quod animarum lucrum attendendum est potissime ac obtandum, contra prefatum nobilem et terram suam, presertim cum super eo, quod a prefatis hereticis inter-

дело. Затова нареждаме, ако след свикването на тези, които трябва да бъдат свикани, намерите, че положението е такова, да подчините по силата на нашата власт споменатата Босненска църква заедно с всичките ѝ права на Колокийската църква¹¹⁶. Дадено в Лугдунум на 26 август (1247). През петата година [от нашето първосвещенствование].

12. Същият папа пише на сигнийския епископ да се осведоми за живота на Нинослав, бан на Босна

Инокентий епископ и т. н. На уважаемия брат... сигнийския¹¹⁷ епископ и... спалатския министър¹¹⁸ на братята минорити, поздрав и т. н. По силата на настоящото писмо в духа на подчинение нареждаме строго, след като разумеете внимателно за живота, името (с което се ползува) и поведението на благородния мъж Нинослав,¹¹⁹ бан на Босна, да ни съобщите достоверно с ваше писмо каквото намерите по това.¹²⁰ Дадено в Лугдунум на 27 март [1248]. През петата година от нашето първосвещенствование.

13. Същият папа пише на колокийския архиепископ да не предприема нищо срещу Нинослав, бан на Босна

Инокентий, епископ и т. н. На уважаемия брат... колокийския епископ, поздрав и т. н. Понеже, както разбрахме, благородният мъж Нинослав, бан на Босна, не се отклонява никак от православната вяра, но живее като католик с почит към християнската религия,¹²¹ ако и да се говори, че някога при случай на затруднение е приел от еретиците помощ и подкрепа срещу своите неприятели¹²², и понеже освен това за същия благородник в стари писма на някои достойни във вярата мъже се привежда похвално доказателство за чистотата на неговата вяра, нареждаме, преценявайки внимателно каква полза за душите трябва най-вече да се има пред вид и да се желае по отношение на споменатия благородник и неговата земя, особено понеже бил готов, както се казва, да

¹¹⁶ По-нататък в писмото се дават наставления във връзка с прилагането на опрощението спрямо еретиците, а именно — то да става след писмено разрешение на Апостолическия престол. ¹¹⁷ Сигнейското епископство в днешния град Зевг в Хърватско датира от 1150 г. ¹¹⁸ Това е духовен сан у миноритите, който съответствува на същия духовен сан в йерархията на католиците. Спалато е дн. град Сплит в Далмация. ¹¹⁹ Матей Нинослав, бан на Босна (1233—1249). ¹²⁰ Загатава се за събраните доказателства, за които става дума в предходното писмо. Това са т. нар. Testes synodales, въведени с решение на събора в Нарбон в 1227 г. ¹²¹ Папата получил уверение от Нинослав, че след покръстването е верен на католичеството, но в същност е продължил да подкрепя богомилството. ¹²² Нинослав уверил папата също, че приел помощ от еретиците, понеже искал да запази независимостта на банството. Това писмо на Нинослав е пропуснато в изданието на Тайнер. Пропуснат е и пасажът, в който папа Инокентий IV дава разрешение католицизмът да се проповядва в Босна на глаголическо писмо и на славянски език, за да се премахне по този начин една пречка за разпространението му.

dum iuvamen habuit, satis facere sicut dicitur, sit paratus, et nos de vita, fama et conversatione ipsius per venerabilem fratrem nostrum . . . Episcopum Signensem, et dilectum filium . . . Ministrum fratrum Minorum Spalatensem, mandamus diligenter inquiri, aliquatenus non procedas. Datum Lugduni VI. Kal. Aprilis. Pontificatus nostri Anno quinto. (ep. CCCLXXXVII, p. 206).

14. *Idem papa magistro Laurentio scribit, ut et aliud beneficium ecclesiasticum recipere valeat*

Innocentius episcopus etc. . . Dilecto filio Magistro Laurentio preposito ecclesie sancti Irenei Syrmienensis salutem etc. . . Etsi sacris sit canonibus interdictum, ne quis plures habeat ecclesias vel ecclesiasticas dignitates, volentes tamen, cum redditus ecclesiastici. Ungarie propter Thartharorum sint sevitiā diminuti, tibi specialem facere gratiam in hac parte, tecum auctoritate presentium dispensamus, ut preter preposituram ecclesie sancti Irenei Syrmienensis, quam oblines, possis adhuc unicū aliud beneficium ecclesiasticum seu personatum vel dignitatem, etiamsi animarum curam habeat, libere recipere, si tibi in Regno Ungarie canonice offeratur, et cum eadem prepositura licite retinere, non obstante constitutione concilii generalis; ita tamen quod beneficia ipsa debitis etc. . . usque negligatur. Nulli ergo etc. . . nostre dispensationis etc. . . Datum Perusii Kal. Februarii. Anno IX pontificatus nostri. (ep. CCCXCV, p. 212).

15. *Idem papa fratribus ordinis Praedicatorum ad Bulgaros proficiscentibus certas facultates concedit*

Innocentius episcopus etc. . . Dilectis filiis fratribus de ordine predicatorum in terras Sarracenorum, paganorum, Grecorum, Bulgarorum, Cumanorum, Ethiopum, Syrorum, Iberorum, Alanorum, Gazarorum, Catharum, Thartharorum, Zichorum, Rhuthenorum, Iacobitarum, Nubianorum, Nestorianorum, Georgianorum, Armenorum, Indorum, Moscelithorum, Ungarorum maioris Ungarie, Christianorum captivatorum apud Thartharos, aliorum infidelium nationum orien-

даде изкупление за това, че някога е получил помощ от споменатите еретици, и ние . . . за живота, честта и дейността на самия него чрез уважаемия наш брат . . . сигнийския епископ, и възлюбения син . . . спалатийския ръководител на братята минорити, нареждаме внимателно да се разследва слушаният, а дотогава да не предприемаш нищо.¹²³ Дадено в Лугдунум на 27 март [1248]. През петата година от нашето първосвещенствование.

14. *Същият папа пише на магистър Лаврентий да благоволи да приеме и друг църковен бенефиций*

Инокентий, епископ и т. н. На възлюбения син магистър Лаврентий, предстоятел на църквата Св. Ириней Сирмийски¹²⁴, поздрав и т. н. Ако и от светите правила да е запретиено да има някой повече църкви или църковни достойнства, при все това, понеже църковните доходи на Унгaria поради жестокостта на татарите са намалени, ние желаем да ти окажем особена милост в това отношение и заедно с тебе¹²⁵ по силата на настоящото писмо разпореждаме, щото освен предстоятелството на църквата Св. Ириней Сирмийски, което заемаш, да можеш да приемеш свободно още една друга църковна длъжност, или персонат,¹²⁶ или достойнство, макар и тя също да обслужва душите. Ако ти се предложи тази служба в кралство Унгaria според църковното право да (я) задържиш законно заедно със същото предстоятелство, ако това не противоречи на определенето на общия събор - - - Предадено в Перуджа¹²⁷ на 1 февруари [1252]. През деветата година от нашето първосвещенствование.

15. *Същият папа отстъпва известни привилегии на братята от ордена на доминиканците, които отиват при българите*

[Инокентий, епископ и пр.] На възлюбените синове, братята от ордена на гореспоменатите минорити в земите на сарацините, езицините, гърците, българите, куманите, етиопците, сирийците, пверийците, аланите, хазарите, катарите, татарите, зихите, рутените, яковитите, нубийците, несторияните, георгийците, арменците, индийците, масцелитите,¹²⁸ унгарците от Голяма Унгaria,¹²⁹ християнските пленници при татарите, други езически племена на

¹²³ Последните години от управлението на Нинослав протекли спокойно. ¹²⁴ Град Сирмиум е едно от първите средища на католицизма в тази страна. ¹²⁵ Т.е. със съгласие на магистър Лаврентий. ¹²⁶ Тук става въпрос за лично удостоаване с бенефиций. ¹²⁷ Перуджа е град в обл. Умбрия, в Средна Италия. ¹²⁸ Тук мосцелити е употребено вместо мезолити, вж. бел. 26. ¹²⁹ Тук с Велика Унгaria се загатва за великата степна държава в Азия, която се счита за прародина на маджарите.

tis, seu quarumcumque aliarum partium proficiscentibus [salutem et apostolicam sedem benedictionem]... Datum Asisii X. Kal. Augusti anno undecimo pontificatus nostri. (ep. CCCCXXI, p. 223—224)

16. *Bela rex Hungariae ab eodem papa subsidium petit*

Sanctissimo in Christo Patri et Domino I. dei gratia Sacros ante Romane ecclesie summo Pontifici, B. eadem gratia rex Hungarie reverenciam in omnibus tam debitam quam devotam. Cum regnum Hungarie per pestem Thartharorum pro maiori parte in solitudinem sit redactum, et quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum, Brodnorum a parte orientis; Bulgarorum et Boznensium hereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad presens per nostrum exercitum dimicamus; Alamanorum vero a parte occidentis et aquilonis, a quibus propter consimilem professionem fidei, fructum alicuius subsidii dictum regnum sentire deberet, non fructum, sed spinas guerre sue sentire compellitur, bona dicti regni per rapinas subitaneas diripiendum: propter quod, sed maxime propter Thartharos, quos timere per experientiam belli didicit, prout alie nationes, per quas transiverunt, consi, consimiliter didicerunt, requisito consilio Prelatorum ac principum nostri Regni ad Christi vicarium ac fratres suos, tanquam ad unicum et ultimum in ultimis christiane fidei necessitatibus protectorem dignum duximus confugere, ne nobis, ymmo potius vobis in nobis et aliis christicolis accidat, quod timetur. Rumores enim de Thartharis de die in diem nobis adveniunt, quod non solum contra nos, cui indignati sunt quamplurium, eo quod post tantam lesionem eis subesse renuimus, cum omnes alie nationes, contra quas experti sunt vires suas, tributarias se eisdem constituerunt, et specialiter regiones, que ex parte orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro domino antea subiacebant, ymmo etiam

Изока или на тия, които отиват в които и да било други страни, [поздрав и апостолическа благословия] - - - Предадено в Асизи на 23 юли [1253].

16. *Бела, крал на Унгария иска помощ от същия папа*

На пресветия в Христа отец и господин И[нокентий] по благоволение на светата Римска църква върховен първосвещеник Б[ела], по същото благоволение крал на Унгария, изразява уважение колкото дължимо, толкова и предано във всяко отношение. Понеже кралство Унгария чрез татарското бедствие в по-голямата си част е превърнато в пустош и както една кошара е оградена с огради, така и то е заобиколено от различни неверни племена като рутени, бродници¹²⁰ от Изток; от български и босненски еретици от юг¹²¹, срещу които и сега се бие нашата войска.¹²² От страна на Аламания¹²³ откъм запад и север, от които поради еднаквото вероизповядване поменатото(наше) кралство трябваше да получи полза от някаква помощ, а в същност то е принудено да изпитва върху себе си не полза от помощта, а бодлите на войната — богатствата на споменатото кралство се разграбват при внезапни набези. Поради всичко това, но най-вече поради татарите, от които кралството се научи да се бои чрез изпитанията от войната, както и другите народи, през които татарите преминаха, по същия начин се научиха да се боят, след като се допитахме до съвета на прелатите и първенците на нашето кралство, решихме да се отнесем до наместника на Христа и до своите братя като до единствен и последен достоен защитник при крайна опасност за християнската вяра, за да не ни се случи на нас, а по-скоро в наше лице и в лицето на другите християни на вас това, от което се боим. Защото от ден на ден до нас достигат слухове за татарите, че са се наговорили не само срещу мен, комуто са разгневени най-много, заедно след такива нанесени опустошения отказах да им се подчинявам, докато всички други народи, срещу които са опитали силата си, им станаха данъкоплатци, и особено областите, които граничат откъм изток с моето кралство — Русия, Кумания, бродниците, България, които в голямата си част преди това бяха подчинени на моята власт, а са се наго-

¹²⁰ С името „бродници“ са означени в изворите разнородни бродещи групи, обитаващи степите на Северното Причерноморие в XII—XIII в., повечето християни от източнославянски произход. Някои изследователи смятат бродниците за останки от най-старото славянско население в степите, което се е сменяло с преселници от Киевска Русия, които били изтласкани заедно с печенезите. За помощта, оказана от бродниците на цар Иван Асен II да възвърне узурпирания си престол, вж. В. Н. Златарски. Цит. същ., т. III. ¹²¹ Касае се за българите, бродниците и куманите. ¹²² Под предлог, че подкрепя приемника на сан Никодим — Приезд, Бела IV навлиза в 1254 г. отново в Босна и я подчинява, въпреки че премеждането на седалището на Босненската църква не дало никакви резултати за изкореняването на ереста. ¹²³ Касае се за императорския двор на Фридрих II.

contra totam christianitatem condixerunt, et prout a quam pluribus fide dignis pro certo dicitur, firmiter in brevi proposuerint contra totam Europam suam innumerabilem exercitum destinare. Timemus etiam quod si ipsa gens venerit, ut nostri nequeunt, vel etiam nolentes seviciam ferocitatis Thartharice hostiliter sustinere, eorumdem iugo nobis etiam invitis, timore ducti, se submittant, prout iam fecerunt sui prefati alii convicini, nisi per circumspectam sedis apostolice provisionem regnum nostrum caucius et potencius muniatur, ut consolentur populi, qui habitant in eodem. Nos autem hec scribimus principaliter propter duo, ne possimus argui super possibilitate et negligencia. Super possibilitatis articulo dicimus, quod quicquid adesse possibilitatis nostre super hoc per experientiam facti concludi potuit, nos conclusimus, nos et nostra Thartharorum viribus et ingeniis nondum cognitis exponentes. Super negligencia vero nequaquam redargui possumus. Requisivimus enim, adhuc Thartharis in regno nostro dimicantibus contra nos, super conducto negocio tres locius christianitatis principales Curias scilicet vestram, que domina et magistra omnis Curie a christianicis creditur et habetur, et imperialem, cui etiam propter hoc nos submittere decreveramus, si tempore predicte pestilencie nobis competens auxilium impenderet et iuvamen; Francorum etiam Curiam requiri fecimus: de quibus omnibus nichil consolationis vel subsidii recepimus, nisi verba. Nec vero ad id quod potuimus recurrentes propter bonum christianitatis maiestatem regiam humiliando, duas filias nostras duobus ducibus Ruthenorum et terciam duci Polonie tradidimus in uxores, ut per ipsos et alios amicos nostros, qui sunt ex parte orientis, sciremus nova, que multum latent de Thartharis, ut sic eorundem conatibus et fraudulentis ingeniis utcumque commodius resistere valeremus. Cumanos etiam in regno nostro recepimus, et prohdolor per Paganos hodie regnum nostrum defendimus, et per Paganos infideles ecclesie conculcamus. Am-

ворили и срещу цялото християнство, и както мнозина достойни за вярване категорично твърдят, татарите са решили в кратко време да насочат своята безбройна войска срещу цяла Европа. Боя се също, ако това племе дойде, че нашите, които не могат или дори не желаят да посрещнат неприятелски жестокостта на дръзките татари, принудени от страх, биха се подложили под игото на същите, дори без наше желание, както постъпиха вече другите техни споменати съседи, ако не се укрепи по-сигурно и по-силно нашето кралство, благодарение на мъдрата предвидливост на апостолическия престол, за да се успокоят народите, които живеят в същото (кралство). Ние обаче пишем това главно поради две причини: за да не можем да бъдем укорявани, че сме имали сили и сме били нехайни. Относно силите казваме, че събрахме, каквито сили можахме да установим чрез опита ни, че са налице за тази цел, като излагаме нас и нашите богатства на татарските войски, преди още да бъдат известни техните планове. Относно нехайството наистина ние никак не можем да бъдем упреквани. При досегашните нападения на татарите в нашето кралство срещу нас ние се обърнахме за обещаната помощ към трите по-главни владетелски двора на цялото християнство, а именно — към вашата курия, която се приема и смята от християните за господарка и учителка на всеки владетелски двор, и към императорския двор, на който ние по същата причина бяхме решили да се подчиним, ако по времето на споменатото бедствие беше ни дал съответна помощ и подкрепа. Постарахме се също да поискаме помощ и от френския владетелски двор.¹³⁴ От всички тях не получихме никаква утеха или помощ освен празни думи. А ние за това (направихме) каквото можахме, търсейки изход за доброто на християнството, като унижихме кралското (си) величие, дадохме две наши дъщери за съпруги на двама рутенски князе и третата — на княза на Полша,¹³⁵ за да научим чрез другите наши приятели, които са откъм изток, тайни сведения за татарите, новите замисли на татарите, които те извънредно много крият, та да можем да противодействуваме колкото може по-добре на техните намерения и коварни замисли. Приехме също куманите в нашето кралство и за съжаление защитаваме днес нашето кралство с помощта на езичниците¹³⁶ и с помощта на езичници обуздаваме неверниците на църквата.

¹³⁴ Людовик IX Свети. ¹³⁵ Едната дъщеря на унгарския крал Бела IV Ана е била омъжена за сина на черниговския княз Михаил — Ростислав. Вж. В. Златарски. Цит. съч., т. III, с. 456. Другата си дъщеря Констанца Бела IV омъжил за херцог Лъв, син на руския княз Даниил, а третата си дъщеря Йоанита омъжил за полския принц Болеслав Благочестив. Тези родствени връзки действително помогнали на Бела IV да отбие татарите. ¹³⁶ Под пагани тук се имат пред вид куманите.

plius propter defensionem fidei christiane filio nostro primogenito Cumanam quandam thoro coniunximus maritali, ut per hoc vitarem deterius, et ut occasionem aliquam nancisci possemus, per quam valeremus eosdem, sicut plures iam fecimus, ad baptismi lavacrum convocare. Ex hiis ergo et aliis exoptamus, ut pateat sanctitati Summi pontificis per argumentum evidens, quod in tot rerum angustiis a nullo christianorum Europe principe, seu gente alicuius iuvaminis emolumentum recepimus, nisi a domo Hospitalis iherosolimitani, cuius fratres ad requisicionem nostram nuper arma sumpserunt contra Paganos et Schismaticos ad defensionem regni nostri et fidei christiane, quos iam partim collocavimus in loco magis suspecto, videlicet in confinio Cumanorum ultra Danubium et Bulgarorum, per quem etiam locum tempore invasionis regni nostri ad nos aditum habuit exercitus Thartharorum, de quo etiam loco intendimus, et speramus, quodsi factum nostrum et dictorum fratrum deus prosperaverit, et sedes apostolica eisdem favorem suum dignata fuerit impertiri quod propagines Catholice fidei, sicut protenditur Danubius usque ad mare Constantinopolitanum, per ipsos poterimus propagare, et sic Romanie imperio et etiam terre sancte poterunt impendere subsidia oportuna. Partim vero eosdem in medio regni nostri collocavimus ad defensionem castrorum, que circa Danubium edificari facimus, cum gens nostra ad hoc extiterit insueta, quia in hoc resedit examinatum quamplures nostrorum consilium, quod esset salubrius nobis et toti Europe, ut Danubius fortaliciis muniretur. Hoc enim est aqua contradictionis, hic Eraclius occurrit Cosdroe pro Romano imperio defendendo, et hic etiam nos, quantumcumque improvisi, et tunc enormiter lesi per decem menses contradiximus Thartharis, regno nostro tunc fere penitus fortaliciis et defensoribus immunite, quod, quod absit, si possideretur a Thartharis, esset pro ipsis apertum hostium ad alias fidei catholice regiones, tum quia ex ista parte versus christicolas non est mare impediens, tum quia possint familias suas

Освен това за защита на християнската църква свързахме в брачен съюз една куманка с нашия първороден син,¹³⁷ за да избегнем чрез това по-лошото и за да можем да намерим някакъв начин, чрез който да можем да приобщим същите кумани към купела на кръщенето, както направихме вече с мнозина. И тъй от това и от други неща искаме да стане очевидно за пресветия върховен първосвещеник, че при такова тежко положение не сме получили никаква подкрепа от никой християнски владетел в Европа или от народа на друг владетел освен от ордена на ерусалимските хоспиталиери,¹³⁸ чинто братя по повод на нашето искане взеха оръжие срещу неверниците¹³⁹ и схизматиците¹⁴⁰ за защита на нашето кралство и на християнската вяра. Тях вече отчасти настанихме в най-опасното място, именно в съседство с куманите отвъд Дунава и в съседство с българите, през което място през времето на нашествието в нашето кралство мина войската на татарите. От това място ние се стремим и се надяваме, ако бог помогне на нашето дело и на делото на споменатите братя и ако апостолническият престол благоволи да им даде своята помощ — да можем чрез самите тях да разпрострем семето на католическата вяра, както се простира Дунав чак до Константинополското море. И така те ще могат да дадат подходяща помощ както на Романия,¹⁴¹ така и на Светата земя. А отчасти настанихме същите в средата на нашето кралство за защита на крепостите, които накарахме да построят около Дунав, ако и нашият народ да беше непривикнал на това, понеже към това се е свеждал изпитаният много пъти досега план на нашите хора — Дунав да бъде укрепен с крепости, което е по-полезно за нас и за цяла Европа, защото това е оспорваната река. Тук излезе Ираклий срещу Хозрой,¹⁴² за да защитава Римската империя, тук също и ние, колкото пъти неочаквано и понасящи поражения, десет месеца противостояхме срещу татарите, като тогава нашето кралство беше почти напълно неукрепено с крепости и защитници. Това кралство — дано това не се случва, — ако се завладее от татарите, би открило за тези неприятели достъпа към други страни на католическата вяра, било че от тази страна срещу християните няма задържащо море, било че те биха могли да настанят там по-удобно, отколкото на друго място, своите семейства и

¹³⁷ Синът на Бела IV (Стефан) бил оженен за куманка. ¹³⁸ Орденът на йованитите бил създаден в Ерусалим през...

¹³⁹ Тук под неверници се разбират заселените в пределите на Унгария кумани.

¹⁴⁰ Под схизматици тук се разбират българите. ¹⁴¹ Става дума за Латинската империя (1204—1261).

¹⁴² Загатва се за войната, която византийският император Ираклий (610—641) водил с персийския цар Хозрой.

ac animalia, in quibus habundant mirabiliter, ibidem apcius quam alibi collocare. Totyla in exemplum veniat, qui ex parte orientis ad occidentalem veniens subjugandam, in medio regni Hungarie sedem suam principaliter collocavit: et contra Cesares, qui ex occidente ad sibi submittendum oriens dimicaverant, quam plurima ad constructionem exercitus faciunt, infra regni nostri terminos deponebant. Super hiis ergo provideat circumspecta pontificalis sanctitas. Datum in Potoka in die sancti Martini Episcopi et Conf. m Idus Novembris. (p. 230—232).

своя добитък, каквито те имат в изобилие. Нека вземем за пример Тотила,¹⁴³ който идвайки от Изток към Запад като завоевател, установи своя стан главно в средата на кралство Унгария. И обратно, кралете, които идвайки от Запад се бяха сражавали, за да завладеят Изтока, правят всичко възможно, за да съберат войска, [те] отсядаха в пределите на нашето кралство. Затова нека премисли за тия неща съобразителната папска светост - - -

Дадено в Потока в деня на епископа и изповедника св. Мартин, 11 ноември [1254 г].

¹⁴³ Тотила бил провъзгласен в 541 г. за остготски крал.

Б. ИСТОРИИ, ХРОНИКИ, ОПИСАНИЯ, РАЗКАЗИ,
ВИДЕНИЯ И ДР.
HISTORIAE, CHRONICA, DESCRIPTIONES,
VISIONES ETC.

І. ИЗ КОРЧУЛАНСКИЯ КОДЕКС

Корчуланският кодекс от XII в. съдържа актовете на сплитските събори от 925 и 928 г. Това е и техният най-ранен препис. Досега тези актове бяха познати по твърде късни преписи от XVI—XVII в., поради което някои изследвачи изразяваха съмнение относно автентичността и достоверността им. Приведеният откъс от протоколите на Втория сплитски събор от 928 г. е интересен във връзка с разглеждането на българо-хърватските отношения през царуването на Симеон Велики (893—927) и с трайното установяване на папската юрисдикция над Далмация.

ИЗДАНИЕ: V. Foretič. Korčulanski kodeks 12. stoleća i vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije u njemu. — *Starine*, XLVI, 1956, p. 23—44.

ЛИТЕРАТУРА: F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*. Zagreb, 1914, p. 221—222; I v. Dujčević, *Medioevo bizantino-slavo*. III. Roma, 1971, p. 198—202, 257—260; V. Gjuzelev, *Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter* (9.—14. Jh.). — *BHR*, IV, 1, 1977, p. 40, Anm. 39.

EX CODICE KORČULANENSE

De pace inter Bulgaros et Chroatos

Iohanes X. sedit annos XII, menses II, dies VI. Hic fecit pacem inter Bulgaros et Chroatos, per legatos suos Madelbertum scilicet episcopum, et Iohannem ducem, et composuit in Dalmatia ecclesiasticum dogma ut primitus fuerat, cuius beneficii gratia Chroati sancto Petro effecti sunt tributari in perpetuum.

КОРЧУЛАНСКИ КОДЕКС

За мира между българите и хърватите

Йоан X¹ седя [на папския престол] 12 години, 2 месеца и 6 дни. Той сключи мир между българите и хърватите² чрез своите пратеници, а именно епископ Мадалберт³ и княз Йоан⁴ и наложи в Далмация църковната догма, както е било в старо време. Благодарение на този дар хърватите станяха подвластни завинаги на св. Петър.⁵

¹ Римският папа Йоан X (914—928). ² Българо-хърватската война по време на царуването на Симеон избухнала през пролетта на 926 г. и продължила до началото на 927 г., когато между двете страни бил сключен мирен договор. ³ Изказано е предположение от страна на Ив. Дуйчев, че епископ Мадалберт, който е дошъл в България след Симеоновата смърт (27 май 927 г.), е коронясал неговия син цар Петър (927—970) от името на папа Йоан X. Вж. I v. Dujčević, *Medioevo bizantino-slavo*. III, p. 200 sq. ⁴ Княз Йоан Кумски. ⁵ В смисъл, че са се свързали трайно и завинаги с Римската църква.

14 Латински извори за българската история, т. IV

II. ЙОАН ВЮРЦБУРГСКИ

Немският духовник Йоан от Вюрцбург е бил свещеник в една от църквите на този град. През 1165 г. той посетил Ерусалим и през същата година написал кратко „Описание на Светата земя“. По характер и съдържание то не се различава от останалите западни и източни описания от подобен род, чието изобилие е твърде голямо. В края на описанието си той е отбелязал имената на представители на множество народи, които са посещавали гроба Господен, между които фигурират и българите. Това е първото западно описание на Светата земя, в което тяхното име се споменава. Поради това именно то заслужава внимание.

ИЗДАНИЕ: T. Tobler. *Descriptiones Terrae Sanctae ex saeculo VIII, IX, XII et XV*. Lipsiae, 1874.

КНИЖНИНА: V. Gjuzelov. *Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (IX—XIV Jh.)*. — BHR, IV, 1, 1977, p. 41—42.

IOANNIS WIRZIBURGENSIS

DESCRIPTIO TERRAE SANCTAE

Ecclesia Bulgarorum in Ierusalem

Ad lectorem

Sic describendo venerabilia loca in sancte civitate Ierusalem, incipiendo ab ecclesia sancti sepulchri, circum eundo per portam David usque ad eandem reversi sumus, plures omittendo capellas et inferiores ecclesias, quas habent ibi diversarum nationum et linguarum homines. Sunt namque ibi graeci, bulgari, latini, alemanni, hungari, scoti, navarri, britanni, angli, franci, rutheni, bohemi, georgiani, armeni, iacobitae, suriani, nestoriani, indi, aegyptii, copti, capheturici, maroni et alii quamplures, quos longum esset enumerare, sed in his finem huius opusculi facimus. Amen (p. 189—190).

ЙОАН ВЮРЦБУРГСКИ

ОПИСАНИЕ НА СВЕТАТА ЗЕМЯ

Българска църква в Ерусалим

Към читателя

И така, като описвам местата за поклонение в светия град Ерусалим, започвайки от църквата на Божи гроб, заобикаляйки през портата на Давид, ние се връщаме при същата църква. Аз пропускам много параклиси и вътрешни църкви, които притежават там хората от различни народности и езици. Прочее това са гърци,¹ българи,² латини, немци, унгарци, шотландци, навари, британци, англичани, французи, рутени, бохемци, грузинци, арменци, яковити, сирийци, несториани, индуси, египтяни, копти, кафетурийци, марони и ми. др., които бихме могли надълго да изброяваме. Но с това ще сложим края на това съчинение. Амин.

¹ Споменаването на гърците, българите, грузинците, сирийците и други православни народи редом с народи от католическо вероизповедание тук е първото в труд на западен писател след провъзгласяването на схизмата между двете църкви през 1054 г. ² От контекста се вижда, че и българите са имали църква или параклис в Ерусалим. Досега не е направен опит за нейното идентифициране, макар това споменаване да е доста интересно и важно.

III. ТАЙНАТА КНИГА

Така е означена латинската версия на новозаветния апокриф, намерен в Архива на инквизицията в гр. Каркасон (Франция). Той е познат и под заглавието на нейния по-късен вариант Йоаново запитване, Йоаново или Лъжовно евангелие.

Тайната книга е написана под формата на откровение на Христа в отговор на запитвания на Йоан евангелист и апостол. Тя е едно от най-известните апокрифни съчинения, което има неоценимо значение като извор за развитието на богомилските възгледи след X век. За разлика от Беседата на презвитер Козма, главният извор за първите богомили, Тайната книга не е насочена против богомилството, а е главно пособие за проповядването му през XII и близките следващи векове. Особено със своята втора, апокалиптична част тя свидетелствува за това, че богомилите не са признавали Стария завет и по това време не са се задоволявали вече и с книгите на Новия завет, тъй като те не са могли достатъчно да подкрепят тяхното дуалистично учение. Апокрифите са имали по-древна дуалистична подкладка и, изглежда, поради това богомилите са прибегнали до тяхното използване.

Изследванията на латинската версия от XII в. и нейния по-късен вариант от XIV в. показват, че Тайната книга е в основата си много по-стара. В нея се преплитат древни митологични цикли. От своя страна митовите и алегоричните са съчетани с древноеврейски и християнски религиозни представи и са пропити от богомилски идеи. Приносът на богомилите в Тайната книга се състои в това, че в нея са залегнали върху една гностична основа главните положения от богомилската догматика, отразени са представите на богомилите за космогоничния процес и характерната за умерените дуалисти есхатология. В разрез с библейските догми тук сътворението на материалния свят — макрокосмоса и микрокосмоса — е свързано с дейността на злия бог Сатанаил. Изложението е наситено с драматизъм и с алюзии към съответната историческа епоха — тежкото данъчно бреме в условията на затвореното натурално стопанство при феодализма.

В Тайната книга са прокарани умерено дуалистични схващания, господстващи не само сред българските богомили, но и сред по-голямата част от еретиците през XII в. изобщо, тъй като една част от катарите също са били умерени дуалисти. Относно връзките между богомилството и катаризма в Западна Европа е от съществено значение приписката в Каркасонския ръкопис, че Тайната книга е била пренесена от България в Ломбардия (Италия) от епископ Назарий, за да служи като тайна книга на катарите от град Конкорето (близо до Милано). От Италия тя е била пренесена впоследствие в Южна Франция. Областта Лангедок станала втора родина на богомилството. Това пренасяне се отнася към времето около 1190 г. Залегналите в тази книга богомилски идеи са влияели върху западния катаризъм. Богомилската основа на катаризма се счита за безспорна.

Обстоятелството, че Тайната книга не е достигнала до нас в оригинал, е създавало спорове по въпроса за езика на оригинала и мястото на създаването на този извор. Й. Иванов обосновава становището, че Тайната книга е превод от чуждоезичен оригинал. Той обори гледището, че е превод от предполагаем гръцки богомилски оригинал, пазен в библиотеката „Св. Марко“ във Венеция, ръкопис № 128 от колекцията Nappi, и изказва мисълта,

че Тайната книга е написана в България. Д. Ангелов, обосновавайки същата теза, доказва, че по своя характер този извор се доближава до съчинението на Евтимий Зигавин „Догматическо всеоръжие“ и до съчинението на Евтимий от Акмония, тъй като всичките тези съчинения отразяват възгледи върху космогонията, които са различни от библейските и са изградени на дуалистична основа. Той показва също, че Тайната книга се различава от тях съществено и отразява възгледите на българските богомили, които са имали по това време водеща роля по отношение на катарите. Тезата за старобългарския език на оригинала се поддържа също от Д. Оболенски и Х. Зьодерберг. За един гръцки оригинал се застъпват Х. Шмидт и Р. Райценщайн. За мястото на създаването на латинската версия са изказани три предположения. Според Е. Турдеану то е в Хърватско, тъй като учението на патарените е близко до богомилството. А. Борст смята, че е в Италия въз основа на страничните бележки във Виенския ръкопис, и най-после Д. Роше е изказал мнението, че се касае за Южна Франция, което е най-малко вероятно.

Настолната книга на българските богомили, която не се е запазила в нейната славянска или гръцка редакция, съществува в латинска версия в два ръкописа. Единият от тях е намерен в Архива на инквизицията в гр. Каркасон във Франция, а другият във Виена. Каркасонският ръкопис, датиращ от XII в., е по-непълнен и без заглавие. По-късният виенски ръкопис, който се датира в XIV в., е озаглавен по следния начин: Запитване на апостола евангелист Йоан на светата вечеря на царството небесно за управлението на света, за вседържателя и за Адам.

ИЗДАНИЯ: Й. И в а н о в. Богомилски книги и легенди. Фототипно издание с увод от Д. Ангелов. С., 1970, с. 73—87.

Каркасонският ръкопис има следните издания: B e n o i s t. Histoire des Albigeois et des Vaudois ou Barbets. T. I. Paris, 1691, препечатан по-късно в: Fortgesetzte Sammlung von alten und neuen Theologischen Sachen. 1734, p. 703 ff; J. C. T h i l o. Codex apocryphus Novi testamenti. T. I. Lipsiae, 1832, p. 884; М. И. С о к о л о в. Славянская книга Еноха Праведного. М., 1910, с. 165 сл.

Виенският ръкопис — пергаментен кодекс от XIV в. № 1137 има следните издания: I g n. v o n D ö l l i n g e r. Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. T. II. München, 1890, p. 85—92; М. И. С о к о л о в. Славянская книга Еноха Праведного. М., 1910, с. 165 сл.

Последното издание на двата ръкописа е на R. Reitzenstein. Die Vorgeschichte der christlichen Taufe. Leipzig — Berlin, 1929, p. 312—316.

Български преводи: Й. И в а н о в. Старобългарски разкази. С., 1935, с. 73—87; Христоматия по старобългарска литература. С., 1961, с. 144—149; Христоматия по история на България. С., 1965, с. 176—180; Превод на виенския текст у Ц. К р и с т а н о в и И в. Д у й ч е в. Естествознанието в средновековна България. С., 1954, с. 204—209; Най-нов превод от Д. Ангелов в: Д. А н г е л о в, Б. П р и м о в и Г. Б а т а к л и е в. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967, с. 99—107.

КНИЖНИНА: H. C h. P u e s c h - V a i l l a n t. Le traité contre les Bogomiles de Cosmas le Prêtre (Travaux publiés par l'Institut d'Etudes slaves, No 21). Paris, 1945, p. 130; A. D o n d a i n e. Le Manuel de l'Inquisiteur, 1230—1330. — In: Archivum fratrum praedicatorum. 17 (1947), p. 94; D. R o c h è. Le catharisme. 2 ed., Toulouse, 1947, p. 461; D. A n g e l o v. Der Bogomilismus auf dem Gebiete des Byzantinischen Reiches — Ursprung Wesen und Geschichte. T. I. — ГСУ, ИФФ, т. XLIV, 1947/48; T. 2, т. XLVI, 1949/50; D. O b o l e n s k y. The Bogomils. A study of Neo-Manichaeism. Cambridge, 1948, p. 226; H. S ö d e r b e r g. La religion des Cathares. Etude sur le gnosticisme de la Basse Antiquité au Moyen-âge. Uppsala, 1949, p. 96; E. T u r d e a n u. Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudobogomiles. — Revue de l'histoire des religions, t. 138, 1950, p. 204—214; Д. А н г е л о в. Философските възгледи на богомилите. — ИИБИ, 3—4, 1951, с. 121 сл.; Ц в. К р и с т а н о в и И в. Д у й ч е в. Естествознанието в средновековна България. С., 1951, с. 204—209; A. B o r s t. Die Katharer. Stuttgart, 1953, p. 8, 160 sq.; Б. П р и м о в. Българското народностно име в Западна Европа. — ИИБИ, кн. 6, 1956, с. 359; Idem. За името попеликани на еретиците в Западна Европа. — В: Изследвания в чест на акад. Д. Дечев. С., 1958, с. 775; Д. А н г е л о в, Б. П р и м о в и Г. Б а т а к л и е в. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1966, с. 98 сл.; П. Д и н е к о в, К. К у е в и Д. П е т к а н о в а. Христоматия по старобългарска литература. С., 1961, с. 144—148; История на българската литература. I. С., 1961, с. 209 и сл.; Е. Г е о р г и е в. Литература на изострени класови борби в средновековна България. С., 1966, с. 180 и сл.; D. A n g e l o v. Influence du catharisme bulgare sur les cathares de l'Italie et de France. — Etudes historiques, t. IV, 1968, p. 177; M. G r a n t. The gods of light and darkness. — History today, 18, 1968, p. 268—276; Д. Д р а г о ј е в и ђ. Богомилство и официална традиция. — Сборник философскаго факултета X=Me-

langes V Čubrilovič, Belgrad, 1968, 193—211; E. W e r n e r. Gnosisforschung und Balkandualismus. *Studia z dziejow kultury i ideologii* poswiecone Ewie Maleczynskiej. Wroslaw — Warszawa, 1968, p. 43—62; M. L o o s. Satan als erstgeborener Gottes. — *Byzantinobulgarica*, III, 1969, p. 34 sq.; I d e m. La question de l'origine du bogomilisme (Bulgarie ou Byzance?). — In: *Actes du I Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, III. Histoire. Sofia, 1969, p. 265—270; Б. П р и м о в. Бургите. С., 1970, с. 62; Т. С. Т о м о в. Разпространение и влияние на богомилството в Западна Европа. — В: *Изследвания в чест на М. Арнаудов*. С., 1970, с. 497; Д. А н г е л о в. Богомилството в България. С., 1969; M. L o o s. *Dualist Heresy in the Middle Ages*. Praha, 1974; B. P r i m o v. *Les Bogres. Histoire du pope Bogomile et des ses adeptes*. Paris, 1975.

LIBER SANCTI IOHANIS

*Codex Carcassoniensis**Codex Vindobonensis*

1. Ego Joannes, frater vester, particeps in tribulatione, et in regno coelorum ut essem particeps, cum recubuissem supra pectus Domini nostri Iesu Christi, et dixi: Domine, qui est qui tradet te? Et respondens, dixit: qui intingit manum mecum in catino. Tunc introivit in eum Sathanas, et quaerebat ut traderet me.

2. Et dixi: Domine, antequam Sathanas caderet, in qua gloria persistebat apud Patrem tuum? Et dixit mihi: in tali gloria erat, quod ordinabat virtutes coelorum; ego autem sedebam apud Patrem meum. Ipse erat ordinans omnem imitatore[m] Patris, et descendebat de coelo in infimum et ascendebat ab infimis usque ad thronum invisibilis Patris. Et observabat gloriam, quae erat moventis coelos, et cogitavit sedem suam ponere super nubes coelorum et volebat Altissimo similis esse. Et cum descendisset in aërem, ad angelum aëris dixit: aperi mihi portas aëris, et aperuit ei portas aëris. Et petens deorsum, invenit angelum, qui tenebat aquas, et dixit ei: aperi mihi portas aquarum, et aperuit ei. Et transcendens, invenit universam faciem terrae coopertam aquis. Et transcendens subter terram, invenit duos pisces iacentes super aquas, et erant sicut boves iuncti ad arandum, tenentes totam terram, invisibilis Patris praecepto, ab occasu usque ad solis ortum. Et cum descendisset deorsum, invenit suum osop, quod est genus ignis, et postea non potuit descendere deorsum propter flammam ignis ardentis. Et reversus est Sathanas re-

Ioannis et Apostoli et Evangelistae Interrogatio in coena sancta regni coelorum de ordinatione mundi et de Principe et de Adam.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti amen. Interrogatio Iohannis et apostoli et evangelistae in coena secreta regis coelorum de ordinatione mundi istius et de principe et de Adam.

1. Ego Iohannes, particeps in tribulatione et regno Dei ut essem particeps, qui et recumbens in coena supra pectus Iesu Christi Domini nostri, dixi: Domine, quis tradet te? Et Dominus dixit mihi: qui intinxerit manum in catino, et introibit in eum Sathanas, ille tradet me.

2. Et dixi: Domine, antequam Sathanas cecidisset, in qua gloria assistebat apud Patrem? Et dixit: in virtutibus coelorum et in trono Patris invisibilis, et ordinator erat omnium; et sedebam ego apud Patrem meum. Et ille erat ordinans virtutes coelorum et illos, qui secuti sunt Patrem, et descendebat de coelis usque ad infernum et ascendebat usque ad thronum Dei invisibilis Patris, et custodiebat illas glorias, quae erant supra omnes coelos, et cogitavit volens ponere thronum super nubes et esse similis Altissimo. Et cum descendisset in aërem, invenit angelum sedentem super aërem, et dixit ei: aperi mihi portas aëris, et aperuit ei. Et descendens, invenit angelum, qui tenebat aquas, et dixit ei: aperi mihi portas aquarum, et aperuit ei. Descendens, invenit totam terram coopertam de aquis et ambulans per subter, invenit duos pisces^a iacentes super aquas et erant quidem vincti substantes totam terram per praeceptum Patris invisibilis. Et descendens desubter, invenit magnas nubes tenentes pelagum maris, et descendit subter et invenit suum infernum quod est geenna^a ignis. Postea vero non vult descendere subter propter flammam ignis qui ardebat. Tunc reversus est Sathanas re-

^a Nota in margine: Verum est, quod sunt pisces, et non est aliud, sed significant evangelium et epistolam, quae sustinent ecclesiam, sicut illi sustinent terram, quae ecclesia manet in VII columnis, id est VII candelabris.

^a Nota in margine: Vallis Josaphat idem sunt, scilicet oseph et alio et infernus et tartarus et generatio ignis, sed secundum diversas linguas nominantur, non est spiritus neque aliquid vitale, sed locus est, sicut Bossina et Lombardia et Tuscia.

ТАЙНАТА КНИГА

Каркасонски текст

1. Аз, Йоан, ваш брат, участник в страданието, за да бъда участник и в царството небесно, когато се бях облегал на гърдите на господата наш Исус Христос, му рекох: „Господи, кой е този, който ще те предаде?“ В отговор той ми рече: „Който потапя ръка заедно с мен в блюдото. Тогава ще влезе в него сатаната и ще поиска да ме предаде.“

2. И рекох: „Господи, преди сатаната да падне, на каква слава беше пред твоя отец?“ И ми рече: „Той беше на такава слава, че управляваше небесните сили. А аз седях до моя отец. Самият той управляваше всецяло като подражател на отца и слизаше от небето в преизподнята, и възлизаше от преизподнята чак до престола на невидимия отец. И пазеше славата, която принадлежеше на движещия небесата, и замисли да постави своя престол над облаците на небето, и поиска да бъде подобен на всевишния. И като слезе във въздуха, рече на ангела на въздуха: „Отвори ми дверите на въздуха!“ И като се отправи по-надолу намери ангела, който управляваше водите, и му рече: „Отвори ми дверите на водите!“ И той му отвори. И като премина по-нататък, намери цялото лице на земята, покрито с води. И като слезе под земята, намери две риби, легнали над водите и бяха впрегнати като волове за оран. Те държаха по повеля на невидимия отец цялата земя от залез чак до изгрев слънце.

И когато слезе надолу, намери своя пъкъл¹, т.е. огнена геена, и след това не можа да слезе по-надолу поради пламъка на горящия огън. И сатаната се завърна обратно и

Виенски текст

Запитване на апостол-евангелист Йоан на светата вечеря на царството небесно за управлението на света, за вседържателя и за Адам.

В името на отца и сина и светия дух, амин. Запитване на апостол-евангелист Йоан на тайната вечеря на царя небесен, за управлението на този свят, за вседържателя му и за Адам.

1. Аз, Йоан, участник в страданието и за да бъда участник в царството на бога, облегал на тайната вечеря на гърдите на Исус Христос, господата наш, рекох: „Господи, кой ще те предаде?“ И господ ми рече: „Който потопи ръката в блюдото, в него ще влезе сатаната и той ще ме предаде.“

2. И рекох: „Господи, преди сатаната да падне, на каква слава стоеше до отца?“ И рече: „Той беше между небесните сили и до престола на невидимия отец, и уредник на всичко. И седях аз до моя отец. И той управляваше небесните сили и тези, които са последвали отца, и слизаше от небесата чак до пъкъл и възлизаше чак до престола на бога — невидимия отец. Той пазеше онази слава, която се простираше над всички небеса, и замисли, и пожела да постави престола си над облаците и да бъде подобен на всевишния. И като слезе във въздуха, намери ангела, който седеше над въздуха, и му рече: „Отвори ми дверите на въздуха“, и той му отвори. И като слезе, намери ангела, който управляваше водите, и му рече: „Отвори ми дверите на водите“, и той му отвори. Като слезе, намери цялата земя, покрита с вода, и като проникна под нея, намери две риби², легнали над водите и свързани. Те поддържаха цялата земя по повеля на невидимия отец. И слизайки надолу, намери големи облаци, които държаха водната маса на морето, и слезе надолу и намери своя пъкъл, т.е. огнената геена³. След това не пожела да слезе надолу поради пламъка на огъня, който гореше. Тогава сата-

¹ Нанстина са риби, а не нещо друго, но означават евангелието и посланието, които поддържат църквата тъй, както рибите поддържат земята — църквата стои върху седем стълба, т.е. седем канделабра.

² Долната Йосафат е същото, т.е. osephualto — „пъкъл“ и „тартар“, раждане на огън, но се назовават на различни езици, и това не е дух, нито нещо живо, но е област като Босна, Ломбардия, Тоскана.

³ Възгледите на богомилите за първоначалното устройство на вселената, предадена в Тайната книга, се отличават съществено от библейските представи и са оригинална творба на създателя на този апокриф.

trorsum, et replevit semitas, et introivit ad angelum aëris et ad eum, qui super aquas erat, et dixit eis: haec omnia mea sunt: si audieritis me, ponam sedem meam in nubibus et ero similis Altissimo, et tollens aquas de superiori firmamento isto, caetera loca maris congregabo, et post hoc non erit aqua super faciem universae terrae, et regnabo vobiscum in saecula saeculorum. Et haec dicens angelis^a ascendit ad caeteros angelos usque ad quintum coelum, et ita dicebat ad singulos: quantum debes Domino tuo? Ipse dixit: centum choros tritici. Et dixit ei: accipe calamus et atramentum et scribe sexaginta. Et alii^b dixit: et tu quantum debes Domino tuo? Qui respondit: centum cados olei. Et dixit: sede et scribe quinquaginta. Et ascendens ad omnes coelos, ita dicebat usque ad quintum coelum, blandiendo angelos invisibilis Patris.

3. Et exivit vox de trono Patris, dicens: quid facis, negator Patris, seducens angelos? factor peccati, cito fac, quod excogitasti. Tunc praecepit Pater angelis suis, dicens: tollite vestimenta eorum. Et tulerunt vestimenta eorum et coronas eorum, omnibus angelis qui eum audierunt. Et interrogavi Dominum: quando Sathanas cecidit, in quo loco habitavit? Et respondit mihi: Pater meus transfiguravit eum propter superbiam suam, et ablatum est lumen ab eo, et facta est facies ejus sicut ferrum calefactum, fuitque facies ejus tota sicut hominis; et traxit cum cauda tertiam partem angelorum Dei, et projectus est de sede Dei et de villicatione coelorum. Et descendens Sathana sin firmamentum hoc, nullam requiem potuit facere sibi

tro, implens se de malitiis et ascendit ad angelum, qui erat super aërem, et ad illum, qui erat super aquas, dicens eis: omnia sunt mea, si me audieritis, ponam tronum meum super nubes et ero similis Altissimo, et substolam aquas supra firmamentum istum et ceteras aquas in lata maria congregabo, et postea non erit aqua super faciem omnis terrae, et regnabo vobiscum in saecula saeculorum. Et hoc dixit angelis et ascendeat ad illos coelos usque ad tertium coelum, subvertens angelos invisibilis Patris et dicens singulis eorum: quantum debes Domino tuo? Et primum respondit: C chados olei. Et dixit ei: accipe cautionem et sede et scribe L. Et alii dixit: tu vero quantum debes Domino tuo? Qui ait: C chados tritici. Et ait illi: tolle cautionem tuam et sede et scribe cito octuaginta. Et ascendeat ad alios coelos ita dicens, adscenditque usque ad quartum coelum, seducens angelos invisibilis Patris.

3. Et exivit vox de trono Patris, dicens: quid facis, deiecte, subvertens angelos Patris? factor peccati, cito fac, quod cogitasti. Tunc Pater praecepit angelis suis: deponite stolas et tronos et coronas ab omnibus angelis audientibus eum. Et tulerunt angeli vestimenta et tronos et coronas omnibus angelis audientibus eum. Iterumque ego Johannes interrogavi Dominum, dicens: quum Sathanas cecidit, in quo habitavit? Et respondens, dixit mihi: praecepit Pater meus, et transfiguravit se propter elationem suam, et abstulit lumen gloriae suae ei, et facies ejus sicut ferrum fuit fervens^a ab igne, et^b tota species faciei ejus fuit sicut hominis, et habuit VII caudas^c trahentes tertiam partem angelorum Dei, et ejectus fuit a trono Dei et a villicatione coelorum. Et descendens de coelo Sathanas in firmamentum hoc nullam requiem poterat facere, neque hi qui cum eo erant, rogavitque

^a . . . in aliquo malo opere a Domino suo et facies ejus mutatur in alium colorem.

^b Mutata est facies ejus sicut hominis, qui amisit lumen, quod habebat, et fuit tenebrosus propter malum, quod cogitaverat.

^c Septem caudae VII peccata sunt vel vitia, quibus adhuc seducit homines, scilicet mendacium, adulterium, rapacitas, furtum, blasphemiam, invidia, dissensio.

^a angelus cod.

^b aliis cod.

отново измина [същия] път, и влезе при ангела на въздуха и при този, който беше над водите, и им рече: „Всичко това е мое. Ако ме послушате, ще поставя престола си на облаците и ще бъда подобен на всевишния, и като издигна водите горе над тази твърд, ще събера останалите места на морето и след това не ще има вода по лицето на цялата земя, и ще царувам заедно с вас во веки веков.“ И като рече това, ангелът възлезе при останалите ангели чак до петото небе и така казваше на всеки: „Колко дължиш на твоя господ?“ Оня отговори: „Сто крини пшеница.“ И му рече: „Вземи перо и мастило и пиши: шестдесет.“ И рече на други: „А ти колко дължиш на твоя господ?“ Той отговори: „Сто делви зехтин.“ И рече: „Седни и пиши: петдесет.“ И като възлизаше на всички небеса, казваше така чак до петото небе, като съблзняваше ангелите на невидимия отец.²

3. И излезе глас от престола на Отца, който казваше: „Що вършиш, отрицателю на Отца, който прелъстяваш ангелите? Създателю на греха, бързо извърши това, което си намислил.“ Тогава Отецът повели на своите ангели, като рече: „Вземете одеждите им!“ И те взеха одеждите и венците на всички ангели, които бяха послушали онзи. И запитах господ: „Когато сатаната падна, на кое място обитаваше?“ И ми отговори: „Моят Отец го преобрази поради неговата гордост и беше отнета от него светлината и лицето му стана като нажежено желязо, и заприлича цялото на лице на човек. Той повлече с опашката си третината от божните ангели и бе захвърлен от престола на бога и от управлението на небесата. И сатаната, като слезе на тази твърд, не можа да създаде никакъв покой за себе си, нито за тези, които бяха

ната се завърна обратно, изпълнен със злоба, и се възкачи при ангела, който беше над въздуха, и при онзи, който беше над водите, и им рече: „Всичко е мое, ако ме послушате, ще поставя престола си върху облаците и ще бъда подобен на всевишния, и ще издигна водите върху тази твърд, и ще събера останалите води в обширни морета, след това не ще има вода по лицето на цялата земя, и ще царувам заедно с вас во веки веков.“ И рече това на ангелите и възлезе до онези небеса чак до третото небе, прелъстявайки ангелите на невидимия отец и казвайки на всеки от тях: „Колко дължиш на твоя господ?“ И най-напред отговори [един]: „Сто делви зехтин.“ И му рече: „Вземн разписка, седни и пиши: петдесет.“ И рече на друг: „А ти колко дължиш на твоя господ?“ Той рече: „Сто делви пшеница.“ И рече на него: „Вземи си разписката и седни, и пиши бързо: осемдесет.“ И възлизаше на други небеса, като казваше така, и възлезе чак до четвъртото небе, като бунтуваше ангелите на невидимия отец.

3. И излезе глас от престола на Отца, който казваше: „Що вършиш, който си отхвърлен, който подвеждаш ангелите на Отца? Създателю на греха, извърши бързо това, което си намислил.“ Тогава отецът повели на своите ангели: „Отнемете дрехите, престолите и венците от всички ангели, които му се подчиняват“, и взеха ангелите одеждите, престолите и венците на всички ангели, които се подчиняваха на него. И отново аз, Йоан, запитах господ и рекох: „Когато сатаната падна, къде обитаваше?“ И ми отговори и рече: „Моят Отец повели и той се преобрази поради своето възгордяване и отне светлината на славата му, и лицето му беше като нагорещено от огън^a, и целият вид на лицето му^b заприлича като на човек и имаше седем опашки^c, които повлякоха третината от божните ангели, и бе изхвърлен от престола на бога и от управлението на небесата. И сатаната, като слезе от небото на тази твърд, не можеше да създаде никакъв покой, нито тези, които бяха с него, и той

^a При някакво лошо деяние Господ променя и цвета на лицето.

^b Лицето му се променя като на човек, който е загубил светлината, която е имал, и то станало мрачно поради злото, което замислил.

^c Седемте опашки означават седемте греха или порока, с които до тогава прелъстяваше хората: лъжа, прелюбодеяние, алчност, кражба, богохулство, завист, раздор.

² Нарисуваната от богомилите картина за небесния свят във вид на царство начело с бог и ангели като негови служители е пресъздадена въз основа на по-стари, срещащи се в апокрифната книжнина представи. Нов и оригинален е обаче разкъсът за начина, по който сатаната привлича ангелите на своя страна чрез обещания за данъчни облекчения. Този разказ е отражение на настроеността за средновековното селячество, което било притискано тежко от данъци и повинности и смятало, че да бъде избавено от тях е най-голямо благодеяние. Срв. Д. А н г е л о в. Богомилството, с. 104.

15 Латински извори за българската история, т. IV

nec iis qui cum eo erant. Et rogavit Patrem, dicens: patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Et misertus est ei Pater et dedit ei requiem et his, qui cum eo erant, quodcumque vellet usque ad septem dies.

4. Et sic sedit in firmamento et praecepit angelo, qui erat super aërem, et qui erat super aquas, et elevaverunt terram sursum, et apparuit arida. Et accepit coronam angeli, qui erat super aquas, et de medietate fecit lumen lunae et de medietate lumen stellarum, et de lapidibus fecit omnes militias stellarum. Et dehinc fecit angelos ministros suos secundum ordinem formae Altissimi et praecepto invisibilis Patris — tonitrua, pluvias, grandines et nives. Et misit angelos ministros suos super ea, et praecepit terrae, ut produceret omne altile et omne reptile et arbores et herbas; et praecepit mari, ut produceret pisces et aves coeli.

5. Et praeterea excogitavit et fecit hominem ad similitudinem ejus vel sui, et praecepit angelo tertii coeli intrare in corpus luteum. Et tulit de eo et fecit aliud corpus in formam mulieris, et praecepit angelo secundi coeli introire in corpus mulieris. Angeli vero ploraverunt videntes in se formam mortalem et esse dissimilis forma. Et praecepit opus carnale facere in corporibus luteis, et non intellexerunt facere peccatum. Sententiator malorum ita cogitavit cum ingenio suo ut faceret paradisum, et introduxit homines, et

Patrem dicens: peccavi, patientiam habe in me, omnia reddam tibi. Pater misertus est ejus et dedit ei requiem facere quod voluerit usque ad diem septimum.

4. Et tunc sedit super firmamentum praecepitque angelo, qui erat super aërem, et illi, qui erat super aquas, et elevaverunt duas partes aquarum sursum in aërem, et de tertia parte facerunt L maria, et fuit divisio aquarum per praeceptum Patris invisibilis. Et praecepit iterum angelo, qui erat super aquas: sta super duos pisces, et elevavit capite suo tertiam, et apparuit arida et fuit, quum accepit coronam ab angelo, qui erat super aërem, media fecit tronum suum et medium lumen solis. Accipiensque coronam ab angelo, qui erat super aquas, medietatem fecit lumen lunae et medietatem lumen diei. Et de lapidibus fecit ignem, et de igne fecit omnem militiam et stellas, et de illis fecit angelos spiritus, ministros suos, secundum formam ordinatoris Altissimi, fecitque tonitrua et pluvias et grandinem et nivem, et misit ministros angelos suos super ea. Praecepitque terrae, ut educeret omne vivens animalis, arbores et herbas. Et mari praecepit, ut educeret pisces et aves^a coelorum.

5. Et cogitavit facere hominem in servitio sibi, et tulit de limum terra et fecit hominem similem sibi. Et praecepit angelo secundi coeli introire in corpus luti, et tulit de eo et fecit aliud corpus in forma mulieris praecepitque angelo primi coeli introire in illum. Angeli ploraverunt multum videntes super se formam mortalem esse in divisis formis. Praecipiebatque eis carnalis opera facere in corporibus luti, et illi nesciebant facere peccatum. Initiator autem peccati cum sua seduc-

^a Volucres et pisces non habent spiritum nec bestiae, neque habent spiritum hominis, sed volucres et pisces ab aquis et aëre et bestiae a terra et aëre recipiunt, quod habent.

с него. И помоли Отца и рече: „Имай търпение спрямо мене и ще ти върна всичко“. И смили се над него Отецът и даде отдых на него и за тези, които бяха с него [да стори], каквото иска чак до седем дни.

4. И така той седна на твърдта и повели на ангела, който беше над въздуха, и [на този], който беше над водите, и те повдигнаха земята нагоре и тя стана суха. И взе венеца на ангела, който беше над водите, и от едната му половина направи светлината на луната, от другата половина светлината на звездите, а от камъните направи всички звездни войнства. И след това направи своите служители ангелите според първообраза на всевишния и по повеля на невидимия Отец — гръмотевиците, дъждовете и снеговете. И изпрати ангели, свои служители, над тях и повели на земята да произведе всяка птица и влечуго, дървета и треви. И повели на морето да произведе рибите и птиците небесни.³

5. И освен това намисли и направи човека по свое подобие и повели на ангела на третото небе да влезе в глиненото тяло. И взе от него и направи друго тяло във вид на жена, и повели на ангела от второто небе да влезе в женското тяло. Ангелите пък плакаха, като виждаха в себе си смъртен образ и че образът им е различен. И повели да извършат плътско деяние в глинениите си тела и те не разбраха, че извършват грях. Създателят на злото така намисли със своя ум да направи рая, въведе хората и повели

помоли Отца и рече: „Съгреших, имай търпение спрямо мене, всичко ще ти върна.“ Отецът се смили над него и му даде отдых, за да направи, каквото пожелае, чак до седмия ден.

4. И тогава той седна над твърдта и повели на ангела, който беше над въздуха, и на този, който беше над водите, и те повдигнаха две части от водите нагоре във въздуха, и от третата част създадоха петдесет морета, и стана разделяне на водите по повеля на невидимия отец. И повели отново на ангела, който беше над водите: „Застани върху двете реки“, и издигна на главата си трета, и се появи и стана суша. Тогава взе венеца на ангела, който беше над въздуха, и от едната му половина направи своя престол, а от другата половина светлината на слънцето. И като взе венеца на ангела, който беше над водите, направи от едната му половина светлината на луната, а от другата половина светлината на деня. А от камъните направи огъня, а от огъня направи цялото небесно войнство и звездите и от тях направи ангелите-духове, своите служители по подобие на всевишния управител. Създаде също и гръмотевиците, дъждовете, градушките и снега и изпрати служителите си ангели над тях. И повели на земята да произведе всичко — животни, дървета и треви. А на морето повели да произведе риби и птици небесни.⁴

5. И намисли да направи човека, за да му служи, и взе от земята глина и направи човека по свое подобие. И повели на ангела на второто небе да влезе в тялото от глина и взе от него и направи друго тяло във вид на жена, и повели на ангела на първото небе да влезе в него. Ангелите плакаха много, като виждаха върху себе си смъртен образ в различен вид. И им повели да извършат плътски деяния в телата си от глина и те не знаеха, че извършват грях. А начинателят на греха ги прелъсти така: засади рая⁵

³ Птиците, рибите и животните нямат душа, нито имат душа на човек, но птиците и рибите, приемат това, което имат, от водата и въздуха, а животните — от земята и въздуха.

⁴ „Засади рая“, т.е. овощна градина с двадесет дървета орехи, ябълки, круши, дюли и други плодове, и след това огради всичко с райски огъи. Той постави вътре Адам и Ева. И остава раят и досега, за да прелъстява хората, които вярват, че той е добро място, но в същност е лошо. Там смъртта не беше забранена, но дяволът тайно прати своята съблазън, за да може да ги измами. При все това той щеше да бъде избавен от смъртта, ако не беше ял, но дяволът направи всичко това, за да измами хората.

⁵ Разказът за сътворението на земния свят е предаден по-подробно, отколкото в съчинението на византиеца Евтимий Зигавин (*Raportia dogmatica*). В общи линии той е направен според Библията, но заедно с това има редица подробности, които са плод на творческата фантазия на автора на богомилския апокриф. При това, докато в Библията като творец е представен добрият бог, тук творец е злият дявол.

praecepit adducere. Et plantavit Diabolus arundinem in medio paradisi, et ita celavit ingenuum suum Diabolus nequam, ut ipsi non cognoscerent deceptionem eius. Et intrabat et loquebatur ad eos, dicens: de omni fructu, qui est in paradiso, comedite, de fructu vero scientiae boni et mali nolite comedere. Verumtamen introivit Diabolus in serpentem nequam et seduxit angelum, qui erat in forma mulieris, et effudit frater ejus concupiscentiam peccatorum, et fecit concupiscentiam suam cum Aeva in cantu serpentis. Et ideo dicuntur filii Diaboli et filii serpentis facientes concupiscentiam Diaboli patris eorum usque ad consummationem hujus saeculi. Et iterum effudit Diabolus in angelo, qui erat in Adam, venenum suum et concupiscentiam quae generat filios serpentis et filios Diaboli usque ad consummationem hujus saeculi.

6. Et postea ego Joannes interrogavi Dominum, dicens: quomodo dicunt homines, Adam et Aevam a Deo creatos esse et in paradiso positos servare praecepta Patris, et morti traditi sunt? Et dixit mihi Dominus: audi Joannes, dilecte Patris mei, insipientes homines ita dicunt in praevaricatione Patrem meum corpora lutea fabricare, sed Spiritu sancti propter praevaricationem inventi sunt habentes corpora lutea mortalia, et ideo morti traditi sunt. Et iterum ego Joannes interrogavi Dominum: qualiter homo incipit esse in spiritum in corpore carnali? Et dixit Dominus ad me: de caducis angelis de coelo ingrediuntur in corporibus mulierum et accipiunt carnem de concupiscentia carnis, et nascitur — spiritus de spiritu et caro de carne, et ita consummatur regnum Sathanas in hoc mundo et in omnibus gentibus.

7. [Et interrogavi Dominum, dicens: usque quo regnabit Sathanas in hoc mundo super essentia hominum?] Et dixit mihi: Pater meus permisit ei regnare septem diebus, quae sunt septem saecula. Et interrogavi Dominum et

tione ita fecit: plantavit paradisum^b et misit homines intra et praecepit eis ne comederent ex eo. Diabolus introivit in paradisum et plantavit arundinem in medio paradisi, et de sputo suo fecit serpentem et praecepit ei in arundine manere. Et sic Diabolus ascondebat sapientiam suae fraudis, ut non viderent deceptionem suam. Et introibat ad eos, dicens: de omni fructu comedite, qui est in paradiso, de fructu iniquitatis ne comedatis. Postea malignus Diabolus, intrans in serpentem malum, et decepit angelum, qui erat in forma mulieris, et effudit super caput eius concupiscentiam peccati, et fuit concupiscentia Evae sicut fornax ardens. Statimque Diabolus, exiens de arundine in forma^a serpentis, fecit concupiscentiam suam cum Eva cum cauda serpentis. Ideo non vocantur filii Dei, sed filii Diaboli et filii serpentis voluntates patris facientes diabolicas usque ad saeculi finem. Postea Diabolus effudit suam concupiscentiam super caput angeli, qui erat in Adam, et ambo inventi sunt in concupiscentia luxuriae simul generando filios Diaboli et serpentis usque ad consummationem saeculi.

6. Et postea ego Joannes interrogavi Dominum, dicens: quare dicunt homines, Adam et Eva a Deo sunt formati et in paradiso positi fuerunt custodire mandata eius, et ipsi propter transgressionem praecepti Patris morti traditi sunt? Et Dominus dixit mihi: audi, Joannes carissime, insipientes homines sic dicunt quod in praevaricatione Pater meus lutea corpora fecit, sed de Spiritu sancto omnes virtutes coelorum fecit, ipsi autem propter causam eorum inventi sunt habentes lutea corpora et morti traditi sunt. Et adhuc ego Joannes interrogavi Dominum, dicens: Domine, quomodo incipitur homo de spiritu in corpore carnali? Dixitque mihi Dominus: de lapsis spiritibus coelorum ingrediuntur in corpora feminea lutosa et carnem accipiunt de concupiscentia carnis, et nascitur spiritus de spiritu et caro de carne, et ita finitur regnum Sathanas in hoc mundo.

7. Et interrogavi Dominum, dicens: usque quo regnabit Sathanas in hoc mundo super essentia hominum? Dixitque mihi Dominus: Pater meus permisit illi regnare VII dies,

^b Plantavit paradisum id est ortum fructiferum XX arboribus, scilicet nucibus et malis, perimicis et cotanis et aliis pomis et inte et circumdedit omnia paradiso igne et misit intus Adam et Evam et adhuc manet ad deceptionem hominum, qui credunt ea esse bonum locum, sed malus est, intus velita non fuit mors, sed Diabolus latenter misit saporem suum in — ut posset decipere eos, non tamen esset liberatus a morte, si non comedisset, sed Diabolus fecit hoc totum, ut decipiat homines.

^a Serpens non fuit ut serpens, sed sicut homo; fecit enim se sicut pulcrem adolescentem et per praeceptum Diaboli introivit in paradisum per canam et decepit mulierem et fornicatus est cum ea cum cauda, quod Diabolus cum dormiret, cecidit de bava eius, ex illa creatus est ille serpens.

да ги доведат. И посади дяволът тръстика посред рая и в нея скри своя зъл дух, за да не узнаят те неговата измама. И влизаше, и им говореше, като казваше: „Яжте от всеки плод, който е в рая, но от плода на знанието, на доброто и злото само да не ядете.“ Но дяволът влезе в злата змия и прелъсти ангела, който беше във вид на жена, и неговият брат изля греховната си похот и задоволи своята похот с Ева при съскането на змията. И затова се наричат рожби на дявола и рожби на змията, които изпълняват похотта на своя отец — дявола чак до свършека на този свят. И отново изля дяволът в ангела, който беше у Адам, своята отрова и похот, която създава рожбите на змията и рожбите на дявола чак до свършека на този свят.⁴

6. И след това аз, Йоан, попитах господ, казвайки: „Как така хората казват, че Адам и Ева са създадени от бога и настанени в рая да пазят повелите на Отца, а са обречени на смърт?“ И рече ми господ: „Слушай, Йоане, възлюбен на моя отец, неразумните хора казват така, че моят отец поради вероломство създава глинени тела, но че поради вероломството на светия дух се открило, че имат глинени смъртни тела и затова са обречени на смърт.“ И отново аз, Йоан, попитах господ: „Как човек се превръща на дух в плътско тяло?“ И рече ми Господ: „Някои паднали от небето ангели влизат в телата на жени и приемат плът от плътска похот, и се раждат дух от дух и плът от плът, и така си върви царството на сатаната в този свят и във всички племена.“

7. И попитах Господа и рекох: „Докога ще царува сатаната в този свят над човешките същества?“ А той ми рече: „Моят отец му позволи да царува седем дни, които са седем века.“ И попитах господ, и рекох:

и пусна хората в него, и им нареди да не ядат от него. Дяволът влезе в рая и посади тръстика посред рая и от слюнката си направи змията, и ѝ повели да остане скрита в тръстиката. И така дяволът криеше хитростта на своето прелъстяване, за да не видят измамата му. И влизаше при тях, като им казваше: „Яжте от всеки плод, който е в рая, но да не ядете от плода на неправдата.“ След това злият ангел, като влезе в лошата змия, измами ангела, който беше в образа на жена. Тогава той изля над главата му греховната похот, а похотта на Ева беше като горяща пещ. И веднага дяволът, след като излезе от тръстиката във вид⁵ на змия, задоволи своята похот с Ева чрез опашката на змията. Затова хората не се наричат рожби на бога, но рожби на дявола и рожби на змията, защото изпълняват дяволските желания на своя отец чак до края на света. След това дяволът изля своята похот на главата на ангела, който беше у Адам, и след това двамата бяха обхванати от необузdana похот, за създаване рожбите на дявола и на змията чак до свършека на света.

6. И след това аз, Йоан, попитах господ и рекох: „Защо казват хората, че Адам и Ева са направени от бога и настанени в рая да пазят неговите повели и самите поради престъпване на повелите на отца са обречени на смърт?“ И господ ми рече: „Слушай, прескъпи Йоане, неразумните хора казват така, че поради вероломство моят отец бил направил глинени тела, а от светия дух направил всички небесни сили, но се оказало че поради тяхна вина имат глинени тела и са обречени на смърт.“ И след това аз, Йоан, попитах господ и рекох: „Господи, как се помества душата на човека, която е дух, в плътско тяло?“ И ми рече господ: „Паднали небесни духове влизат в женски глинени тела и приемат плът от плътска похот, и се ражда дух от дух и плът от плът и така преминава царството на сатаната на този свят.“

7. И попитах господ, и рекох: „Докога ще царува сатаната в този свят над човешките същества?“ А господ ми рече: „Моят Отец му позволи да царува седем дни, които са седем века.“ И отново аз, Йоан, попитах

⁵ Змията не е била истинска змия, но човекоподобна, защото се престорила на красив младеж и по повеля на дявола влязла в рая през . . . в прелъстила жената и се съвокупила с нея чрез опашката, защото дяволът, когато спял, се изхлузил от своята кожа и от нея била създадена тази змия.

⁴ Разказът за сътворението на първите хора и за измамата на Ева от дявола се отличава от това, което ни дава Зигавин в „Догматическо всеоръжие“. Очевидно тук са съществували между богомилите различни представи, независимо че всички са били съгласни с това, че тялото е от злия творец, а душата е пратена от бога. Трета версия, която се отличава и от изложението на Евтимий Зигавин, и от разказа на Тайната книга, ни дава византийският монах Евтимий от Акмония.

dixi: quid erit in tempore hoc? Et dixit mihi: ex quo cecidit a gloria Patris Diabolus et suam gloriam noluit^a, sedit super nubes et misit ministros suos angelos ignis urentes ad homines infra ab Adam usque ad Henoc, ministrum suum. Elevavit Henoc super firmamentum et ostendit deitatem suam, et praecepit ei dari calamum et atramentum, et sedens scripsit sexaginta septem libros. Et praecepit, ut adduceret eos in terram, et tradidit^a eos filiis suis. Et deposuit Henoc libros in terram et tradidit eos filliis suis, et coepit eos docere facere formam sacrificiorum et mysteria injusta, et ita abscondebatur regnum coelorum ante homines. Et dicebat eis: videte, quod ego sum Deus vester, et non praeter me alius Deus. Ideo misit me Pater meus in mundo, ut notum faciam hominibus, ut cognoscant malum ingenium Diaboli. Et tunc cum cognovisset, quod descendi de coelo in mundum, misit angelum, et accepit de tribus lignis^b, et dedit ea ad crucifigendum me Moysi, quae^c nunc mihi servantur. Sed ei hic nunc praenunciabat deitatem populo suo, et praecepit legem dari filiis Israel, et eduxit eum per siccum maris medium.

8. Cum cogitaret Pater meus mittere me in mundum, misit angelum suum ante me, nomine Maria, ut acciperet me. Ego autem descendens intravi per auditum et exivi per auditum. Et cognovit Sathanas, princeps huius mundi, quia descendo quaerere et salvare qui perierant, et misit angelum Heliam prophetam baptisantem in aqua, qui dicitur Joannes Baptista. Helias autem interrogavit principem huius mundi: quomodo possum scire? Tunc ipse Dominus dixit: super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam et manentem super eum, ipse est, qui baptizat

qui sunt septem secula. Et iterum ego Johannes interrogavi Dominum, dicens: quale erit hoc saeculum? Et dixit mihi: ex quo cecidit Diabolus de gloria Patris et propriam gloriam voluit, sedit super nubes et misit ministros suos ignem urentem ad homines infra ab Adam usque ad Enoch ministrum. Et misit ministrum suum et assumpsit eum supra firmamentum et ostendit illi deitatem suam, et praecepit illi dari calamum et atramentum, et sedens, scripsit septuaginta VI libros. Et praecepit ei eos deferri in terram. Detulit autem Enoch libros et tradidit filliis et docuit facere formam sacrificiorum et locum sacrificiorum, et fecerunt ita et clausurunt regnum coelorum ante homines. Et dicebat eis: videte, quia ego sum Deus, et non est alter Deus praeter me. Ideo misit me Pater meus in mundum istum, ut manifestem nomen meum hominibus, et ut cognoscant eum et malitiosum Diabolum. Cum autem cognovisset Sathanas, quod descenderem in hunc mundum, misit angelum suum et accepit de tribus arboribus et dedit Moysi prophetae ad crucifigendum me, quae ligna^a mihi custodiuntur usque nunc. Et ipse annuntiabat ei deitatem praecepitque et legizare filiis Israel, et ita eduxit eos per siccum per medium maris.

8. Quum cogitavit Pater meus mittere me in mundum istum, misit ante me angelum suum, per Spiritum sanctum, ut reciperet, qui vocabatur Maria, mater mea, et ego descendens per auditum introivi et exivi. Et scivit Sathanas, princeps huius mundi, quod ego veni quaerere et salvare quae perierant, misit angelum suum Elyam prophetam baptisantem in aqua, qui vocatur Joannes Baptista. Elyas autem interrogavit principem huius mundi, quomodo poterit eum cognoscere, et ipse dixit ei: supra quem videritis Spiritum sanctum descendentem in specie columbae et manentem supra eum, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto et igni. Ideo hoc dicebat Johannes, quia non cognoscebat eum, sed ille qui misit me baptizare in aqua, ille dicit ei: testificatur

^a voluit? ed.

^a traderet? ed.

^b linguis cod.

^c qui cod.

^a Etiam fuerunt ligna illa, cum quibus divisit mare Moyses, cum autem venerunt filii Israel ad aquas amaras quas qui gustabant moriebantur. Erat tunc angelus Moysi dicens: tolle ligna et iunge insimul et planta ea iuxta aquam dicens: ista ligna erunt salus mundi et defensio mundi, remissio peccatorum mundi... erit confesus in illo, qui... enim de Maria Virgine quod significat fidem sanctae trinitatis; quicumque enim crediderit in fidem sanctae trinitatis, salvus erit, sicut homines bibentes postea illam aquam per plantationem illam, salvi fuerint.

„Какво ще бъде в това време?“ И той ми рече: „Откакто дяволът отпадна от славата на отца и пожела своя слава, той седна над облаците и прати своите служители ангели — горящи огньове, при хората, от Адам до своя служител Енох⁶. Издигна Енох над твърдата, показа му своята божественост и повели да му се даде перо и мастило. Той седна и написа шестдесет и седем книги. И дяволът му повели да ги занесе на земята и да ги предаде на своите синове. И Енох занесе книгите на земята, предаде ги на своите синове и започна да ги учи да извършват несправедни свещенодействия и тайнства и така скриваше небесното царство от хората. И им казваше: „Вижте, че аз съм ваш бог и няма друг бог освен мене.“ [Думи на Исус]: Затова ме изпрати моят отец на света, за да известя на хората как да познаят злия дух на дявола. И тогава, когато [сатаната] узна, че съм слязъл от небето на света, изпрати ангел и получи три дървета и ги предаде на Мойсей, за да бъдат разпънати на кръст — те [и] сега ми се пазят. Но сега той проповядваше своята божественост пред своя народ, а той му повели да даде закон на синовете на Израел и да го изведе по сухо през средата на морето.

8. Когато моят отец намисли да ме изпрати във света, изпрати преди мене своя ангел, на име Мария, за да ме приеме. Аз обаче, като слязох, влязох през едното му ухо и излязох през другото.⁷ И разбра сатаната, управителят на този свят, че слиза да дири и да спасявам тия, които са погинали, и изпрати ангела пророк Илия, който кръщава във вода и който се нарича Йоан Кръстител. А Илия попита управителя на този свят: „Как мога да го позная?“ Тогава аз, господ, рече: „Над когото видиш духът да слиза като гълъб и да остава върху него, той е, който кръщава в дух свети за опро-

господа и рекох: „Какъв ще бъде този век?“ И той ми рече: „Откакто падна дяволът от славата на отца и пожела собствена слава, той седна над облаците и прати своите служители — горящи огньове — при хората от Адам чак до служителя Енох. Него той повика като свой служител и го прие над твърдата, показа му своята божественост и повели да му се даде перо и мастило. Той седна и написа седемдесет и шест книги и [дяволът] му повели да ги занесе на земята. А Енох взе книгите и ги предаде на синовете, и ги научи как и къде да извършват свещенодействия, и те направиха така и скриха небесното царство от хората. И им казваше: „Вижте, че аз съм бог и няма втори бог освен мене.“ Затова ме изпрати моят отец на този свят, за да открия на хората моето име и да познаят него и злия дявол. Когато обаче сатаната узна, че слизам на този свят, изпрати своя ангел и [той] получи три дървета и ги предаде на пророк Мойсей, за да бъдат разпънати на кръст. Тези дървета⁸ ми се пазят чак до сега. И сам той разкриваше неговата божественост и му повели да законодателствува над синовете на Израел, и така ги изведе по сухо през морето.

8. Когато моят отец намисли да ме изпрати на този свят, изпрати преди мене своя ангел чрез дух свети, за да [ме] приеме. Той се наричаше Мария, моята майка, а аз, като слязох, влязох и излязох през ухото му. И знаеше сатаната, управителят на този свят, че аз съм дошъл да подири и да спасявам това, което е погинало, и изпрати своя ангел пророк Илия, който кръщава във вода и който се нарича Йоан Кръстител. А Илия попита управителя на този свят как ще може да го познае, и сам той му рече: „Над когото видите дух свети да слиза във вид на гълъб и да остава над него, той, е който кръщава в дух свети и в огън.“ Затова казваше това Йоан, защото не го познаваше, но този, който ме изпрати да кръщавам във вода, той му

⁶ Също така това са били дърветата, с които Мойсей разделил морето, когато синовете на Израел дошли до горчивите води, от които тези, които вкусвали, умирали. Имало тогава ангел, който казвал на Мойсей: „Вземи дърветата и ги свържи ведно и ги засади наблизо до вода, като казваш: тези дървета ще бъдат спасението на света, защитата на света и прощаването на греховете на света... ще покаже в този, който..., защото от дева Мария, което означава вярата в света тронца. Всеки който повярва в тайнството на Света троица, ще бъде спасен, както ще бъдат спасени хората, които пият от онази вода, чрез това посажението.“

⁷ Енох е един от изтъкнатите пророци, споменати в Стария завет. Както се вижда, богомилите били враждебно настроени към него, като го обвинявали, че скрил от хората „небесното царство“ и ги научил да принасят жертви. Енох бил главна действаща фигура в един създаден специално за него древен апокриф (срв. текста на този апокриф с обяснителни бележки у И. И. Ванов. Богомилски книги и легенди, с. 165 сл.). ⁸ Тук е отразен по образен начин богомилското схващане, че Христос се е родил привидно.

in Spiritu sancto in remissionem peccatorum, ipse poteris eum perdere et salvare.

9. Et iterum ego Joannes interrogavi Dominum: potest homo salvus esse per baptismum Joannis, sine tuo baptismo? Et respondit Dominus: nisi ego baptisaveram in remissionem peccatorum, per baptismum aquae nemo potest videre regnum coelorum, quia ego sum panis vitae descendens de septimo coelo, et qui manducant carnem meam et bibunt sanguinem meum, isti filii Dei vocabuntur. Et interrogavi Dominum et dixi: Quid est manducare carnem meam et bibere sanguinem meum? Et dixit mihi Dominus: ante ruinam Diaboli cum omni militia sua a gloria Patris in oratione orando sic glorificabant Patrem in orationibus, dicendo: Pater noster, qui es in coelis, et ita omnia cantica eorum ascendebant ante sedem Patris. Et cum cecidissent, postea non possunt glorificare Deum in oratione ista. Et interrogavi Dominum: Quomodo Joannis baptismum omnes recipiunt, tuum vero baptismum non omnes recipiunt? Et respondens Dominus: quia opera illorum mala sunt et non veniunt ad lumen. Discipuli Joannis nubunt et ducuntur ad nuptias, mei autem discipuli nec nubunt nec nubuntur, sed sunt sicut angeli Dei in coelo. Ego autem dixi: si enim est peccatum cum muliere, non expedit homini nubere. Dixit autem Dominus ad me: non omnes capiunt verbum hoc nisi hi, quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de utero matris sic nati sunt; et sunt eunuchi, quos eunuchisaverunt homines; et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capita.

10. Ego autem interrogavi Dominum de die iudicii: quod signum erit adventus tui?

Johannes, ego baptizo in aqua in poenitentia, ille autem baptizat nos in Spiritu sancto in remissionem peccatorum, ille est, qui potest perdere et salvare.

9. Et iterum ego Johannes interrogavi Dominum: potest homo habere salvationem per baptismum Joannis? Sine meo baptismo, quo baptizo in remissionem peccatorum, inquam solum, nullus potest habere salvationem Dei, ex quo ego sum panis vitae descendens de septimo coelo, quod qui manducat carnem meam et bibit sanguinem, hi filii Dei vocabuntur. Et interrogavi Dominum: quid est caro tua et quid est sanguis tuus? Et dixit mihi Dominus: antequam cecidisset Diabolus cum tota militia angelica Patris, angeli Patris orantes glorificabant Patrem meum hanc orationem, dicentes: Pater noster, qui es in coelis.* Ita hic cantus ascendebat ante tronium Patris. Sed angeli, ex quo ceciderunt, jam non potuerunt glorificare Dominum in hac oratione. Et iterum interrogavi Dominum: quomodo totus mundus accepit baptismum Joannis, tuum autem non omnes accipiunt? Respondit mihi Dominus: ideo, quia opera eorum mala sunt et non veniunt ad lucem. Discipuli Joannis nubunt et nubuntur, discipuli autem mei non nubunt nec nubuntur, sed sunt sicut angeli Dei in coelo in regno coelorum. Et ego dixi: si ita est peccatum cum mulieribus, non expedit nubere. Et Dominus ait: non omnes cupiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de ventre matris sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum.

10. Et postea ego interrogavi Dominum de die iudicii: quod signum erit adventus tui?

* Cantabant angeli hanc orationem dicentes, sed Pater noster non ideo dixerunt, quod ipsi peccata haberent, sed Pater providens nostra delicta futura, qui nos dicturi eramus hanc orationem, sic placuit et esse dicendam.

щаване на греховете. Само ти можеш да го погубиш и спасиш.”⁷

9. И отново аз, Йоан, попитах господата: „Може ли човек да бъде спасен чрез кръщението на Йоан, без твоето кръщение?” И отговори господ: „Ако аз не извърша кръщение за опрощаване на греховете, чрез кръщение с вода никой не може да види царството на небесата, защото аз съм хлябът на живота, слизащ от седмото небе, и които ядат от моята плът и пият от моята кръв, ще се наричат синове на бога.” И попитах господата, и рекох: „Що значи „да ядеш от моята плът и да пиеш от моята кръв?” И рече ми господ: „Преди падането на дявола заедно с цялото му небесно войнство от славата на отца в молебствена реч така славословеха отца със словата: Отче наш, който си на небесата, . . . и така всички техни славословия се възнасяха пред престола на отца. А след като паднаха, вече не могат да славословят бога с тази молитва.” И попитах Господата: „Как всички приемат кръщението на Йоана, а твоето кръщение не всички приемат?” И отговори ми господ, и рече: „Защото техните дела са лоши и не идват до светлината. Учениците на Йоан се женят и ходят на сватби, а монте ученици нито се женят, нито ще се женят⁸, но са като божните ангели на небето.” Аз му рекох: „Но ако е грешно [свързането] с жена, не е полезно човек да сключва брак.” А господ ми рече: „Не всички разбират тази дума, а само тези, на които е дадено. Защото има евнуси, които са родени така от майчината си утроба; има и евнуси, които са направени евнуси от хората; а има и евнуси, които са се скопили сами заради царството на небесата. Който може да разбира, нека разбира.”

10. А аз попитах Господата за деня на съда: „Какъв ще бъде знакът за твоето пришествие?”⁹

каза: „Йоан е свидетел, аз кръствам във вода за разкаяние, а той ни кръства в дух свети за опрощаване на греховете, той е, който може да ни погуби или да ни спаси.”

9. И отново аз, Йоан, попитах господата: „Може ли човек да получи спасение чрез кръщението на Йоан?” „Без моето кръщение, с което кръствам за опрощаване на греховете, казвам само, никой не може да получи спасението на бога, от когото съм аз, хлябът на живота, слизащ от седмото небе, защото които ядат от моята плът и пият от моята кръв, те ще се наричат синове на бога.” И попитах господата: „Що значи „твоята плът” и що значи „твоята кръв?” И рече ми господ: „Преди да падне дяволът заедно с цялото ангелско войнство на отца, ангелите на отца, славословеха моя отец и произнасяха тази молитва: „Отче наш, който си на небесата.”¹⁰ Така тази молитва се възнасяше пред престола на отца. Но ангелите, след като паднаха, вече не можеха да славословят господата в тази молитва.” И отново попитах господата: „Как целият свят е приел кръщението на Йоан, а твоето не всички приемат?” Господ ми отговори: „Защото техните дела са лоши и не идват до светлината. Учениците на Йоан се женят и ще се женят, а монте ученици не се женят, нито ще се женят, но са като божните ангели на небето в царството на небесата.” И аз рекох: „Ако е грешно [свързането] с жени, не е полезно да се сключва брак.” И господ рече: „Не всички желаят тази дума, но на които е дадено. Затова има евнуси които са родени така от майчината утроба; има и евнуси, които са направени [такива] от хората; а има и евнуси, които са се скопили сами заради царството на небесата.”

10. И след това аз попитах Господата за деня на съда „Какъв ще бъде знакът за твоето

⁷ Ангелите посели тази молитва, но произнасяли „Отче наш” не злато, защото самите те имали грехове: отецът, предвиждащ нашите бъдещи прегрешения, които ние нямали да изречем с тази молитва, решил така да се произнася.

⁸ Както се вижда от този пасаж, богомилите отхвърляли водното кръщение и твърдели, че Йоан Кръстител кръства „във вода”, докато истинското кръщение според тях трябвало да бъде в „дух свети”. ⁹ Тук проточира аскетичният морал на „съвършените богомили”, които се обявяват за ученици на Христос за разлика от учениците на Йоан Кръстител, които „се женят и сключват бракове”. ¹⁰ Описанието на „второто пришествие” и крайната съдба на праведниците и грешниците в духа на умеренодуалистичните представи на богомилите, които вярвали, че доброто ще победи и злото ще бъде разгромено. В основни линии разказът на тайната книга е съставен според съответното описание на „второто пришествие” в Евангелието на Матей, както и на Йоановия апокалипсис. Използувани са били обаче и някои сбрази от апокрифни съчинения. Така например описанието на грамадната дълбочина на ада (камък, хвърлен от 30-годишен човек, стигал до дъното за 3 години!) е взето от един апокрифен Йоанов апокалипсис, известен в няколко славянски преписа, най-старият от които се намира в Берлинския сборник от XIII в. (срв. Д. Ангелов, Богомилството, с. 112).

Трябва да се отбележи, че докато богомилите в балканските земи през XII в., както може да се заключи от Тайната книга, са вярвали изцяло в мита за „второто пришествие” и за „страшния съд” (в духа на своя умерен дуализъм), малоазийските богомили, известни с името „фундагмагити”, не вярвали, че ще

Et respondens dixit mihi: cum consummabitur numerus iustorum scilicet numerus coronatorum iustorum caducorum, et tunc solvetur Sathanas de carcere suo, habens iram magnam, et faciet bellum cum iustis, et clamabunt ad Dominum voce magna. Et statim praecipiet^a Dominus angelo, ut tuba canat. In tuba vox archangeli de coelo audietur versus ad inferna. Et tunc obscurabitur sol, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent, et salventur quatuor venti de fundamentis suis, et tremere facient terram et mare et montes et colles simul. Et tremabit statim coelum et obscurabitur sol, qui lucebit versus ad quartam horam. Tunc apparebit signum filii hominis et omnes sancti angeli cum eo, et ponet sedem suam super nubes, et sedebit super sedem maiestatis suae cum duodecim apostolis super duodecim sedes gloriae suae. Et apparientur libri, et iudicabit universim orbem et fidem quam praedicaverat. Et tunc mittet Filius hominis angelos suos, et colligent electos eius a quatuor ventis a summis coelorum usque ad terminos eorum, et deducant eos quaerere. Tunc mittet Filius Dei malos daemones, ut mittant omnes gentes ante se, et dicet ad eos: venite, qui dicebatis manducavimus et bibimus et recepimus quae-stum huius mundi. Et post haec iterum inducuntur, et statim stabunt omnes ante tribunal, timentes omnes gentes. Et libri aperientur vitae, et manifestabunt omnes gentes impietatem suam. Et glorificabit iustos in patientia eorum et opera bona gloria et honor et incorruptio, servantibus mandata angelica et oboedientibus iniuste, ira et indignatio et tribulatio et angustia apprehendet eos. Et deducet Filius Dei electos suos de medio peccatorum et dicet ad eos: venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Tunc peccatoribus dicet: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est Diabolo et angelis ejus. Et caeteri videntes novissima abscissione, propicient peccatores in infernum praecepto invisibilis Patris. Tunc exient spiritus de car-

Et respondens Dominus ait: et erit cum consummabitur numerus iustorum secundum numerum coronarum cadentium, tunc solvetur Sathanas de suo carcere, habens iram magnam et faciet bellum cum iustis, et clamabunt iusti ad Dominum Deum suum. Et statim praecipiet Dominus Deus archangelo, ut tuba cantet. Et exiet vox archangeli de coelis et usque ad inferiora audietur. Et tunc obscurabitur sol^a, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelis et solventur quatuor venti^b magni a constitutione eorum, et tremet terra et mare montesque et colles insimul. Et tunc revelabitur signum Filii, et plangent omnes tribus terrae, statimque coelum tremet et obscurabitur, et sol lucet usque ad horam nonam. Et tunc manifestabitur Filius hominis in gloria sua, omnesque sancti et angeli cum eo, et sedes ponentur supra nubes, sedebitque supra sedem gloriae suae cum XII apostolis super XII sedes suae gloriae. Et libri aperientur, et iudicabit omnes gentes orbis terrae, tunc praedicabitur fides. Tunc mittet Filius hominis angelos suos, et colligent electos suos a summis coelorum usque ad fines eorum, et adducant cum sua in omnia mihi super nubem in aërem. Tunc mittet Filius Dei daemones malos et eiciet eos cum ira... manducemus et bibamus et recipiamus et his, qui hic sunt, et videamus, quale adiutorium habebit de his, et confestim omnes gentes ante iudicium timidum. Et aperientur duo libri, et manifestabunt omnes gentes eum praedicatione eorum et glorificabunt iustos in sufferentia eorum cum operibus bonis, gloria et honor inaccessibilis custodientibus angelicam vitam, et oboedientes iniquitati, iram et furorem et angustiam et indignationem accipient. Et separabit Filius hominis iustos suos de medio peccatorum, dicens eis: venite, benedicti Patris mei, percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi. Et tunc dicet peccatoribus: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, paratum Diabolo et angelis ejus. Et ceteri videbunt novissimam separationem et convertentur peccatores in infernum. Et per licentiam Patris, exhibunt de carcere

^a Sol, id est princeps et tronus suum; luna, id est lex Moysi; stellae spiritus sui ministri, quod apostoli non habebunt locum ut p. . . regnare, sed Christus Filius Dei, qui est sol septuplum, regnabit.

^b Quatuor venti reges sunt, qui persequentur ecclesiam, quae tunc erit, et alios bello occident, sine misericordia.

И отговаряйки, и ми рече: „Когато се навърши броят на праведниците, т.е., броят на увенчаните праведни смъртни, тогава сатаната, силно разгневен, ще бъде освободен от своя затвор и ще започне война с праведните, и те ще нададат силен вик до господ. И веднага ще повели господ на ангела да засвири с тръба. Тръбният глас на ангела ще се чуе от небето чак до пъкълъ. И тогава ще потъмнее слънцето, луната не ще праща своята светлина, звездите ще падат, ще се изтръгнат четирите вятъра из своите основи и ще направят да затреперят земята, морето, планините и хълмовете едновременно. И веднага ще се разтърси небето, ще се затъмни слънцето, което ще свети до четвъртия час. Тогава ще се яви знакът на син человечески и всички свети ангели заедно с него и ще положи своя престол над облаците, и ще седне върху престола на своето величие заедно с дванадесетте апостоли върху дванадесетте престола на неговата слава. И ще се разтворят книгите, и той ще съди целия свят и вярата, която е бил проповядвал. И тогава ще прати син человечески своите ангели, и те ще съберат неговите избраници от четирите страни [на света] от върха на небесата чак до техните предели, и ще ги доведат да ги разпитват. Тогава ще прати син божии злите демони да доведат всички племена пред него и ще им каже: „Елате вие, които сте казвали: ядохме и пихме и получихме печалбата на този свят.“ И след това отново ще се въведат, и веднага, ще застанат пред съдния престол изплашени всички племена. И тогава ще се разтворят книгите на живота и всички племена ще разкрият своите безчестия. И ще прослави праведните за тяхното търпение, слава и чест, и непорочност на тези, които са спазвали ангелските поръки; а над неправедниците ще излее своя гняв и негодувание, и те ще бъдат обзети от страдания. И ще изведе синът божии своите избраници из средата на грешниците, и ще им рече: „Елате, благословени от моя отец, и имайте приготвеното още от сътворението на света царство за

то пришествие?“ И господ отговори, и рече: „И ще бъде, когато се навърши броят на праведниците според броя на падащите венци, тогава сатаната ще бъде освободен от своя затвор и обладан от голям гняв, ще започне война с праведниците, и ще нададат вик праведниците до своя господ бог. И веднага ще повели господ бог на архангела да свири с тръба. И ще изтръбни гласът на архангела от небесата и чак до бездната ще се чуе. И тогава ще се помрачи слънцето^а, луната не ще изпраща своята светлина, звездите ще падат от небесата и ще се изтръгнат из основи четирите големи вятъра^б и ще затреперят земята, морето, планините и хълмовете едновременно. Тогава ще се разкрие знакът на Сина и ще ридаят всички поколения на земята, и веднага небето ще затреперни, и ще се затъмни, и слънцето ще свети чак до деветия час. Тогава ще се разкрие син человечески в своята слава и всички светци и ангели заедно с него, и ще се положат престоли над облаците, и ще седне върху престола на своята слава заедно с дванадесетте престола на своята слава. И ще се разтворят книгите, и той ще съди всички племена на земята, тогава ще се проповядва вярата. Тогава ще прати син человечески своите ангели и те ще съберат своите избраници от върха на небесата чак до техните предели и ще дойдат при мене заедно с всичко свое във въздуха, над облаците. Тогава ще прати син божии злите демони и ще ги изхвърли с гняв . . . да ядем и да пием и да приемем и за тези, които са тук, и да видим каква подкрепа ще има от тях и веднага [ще дойдат] всички племена пред страшния съд. И ще се разтворят двете книги, и ще ги приветствуват всички племена с проповедта си, и ще славят праведниците за тяхното търпение и за добрите им дела. Недостижима слава и почит ще има за тях, които тачат ангелския живот, а подчиняващите се на неправдата ще получат гняв, бяс, мъка и негодувание. И ще отдели син человечески своите праведници из средата на грешниците, като им каже: „Елате, благословени от моя отец, приемерте приготвеното още от сътворението на света царство за

^а Слънцето, т.е., управителят и неговият престол; луната, т.е., законът на Мойсей; звездите — духовете на неговите служители, защото апостоли те не ще имат място да . . . царуват, но Христос, син божии, който е седмото слънце, ще царува.

^б Четирите вятрове са царете, които ще преследват църквата, която ще съществува тогава, и ще убият други във война без състрадание.

има такова събитие и че ще дойде време за разплата с дявола и за затварянето му в ада. На това нещо обръща внимание Евтимий от Акмония в своето послание. Следователно тук виждаме различия по въпроса за дуализма с оглед на есхатологията на Богомилите: при един от тях преобладава умерен дуализъм, докато при други си пробиват път абсолютендуалистични схващания.

ceribus non credentium, et tunc vox mea audita erit, et erit unum ovile et unus pastor. Et exiet de inferioribus terrae obscurum tenebrosum, quod est tenebrosum gehennae ignis, et comburet universa usque ad aërem firmamenti ab inferioribus. Et erit Dominus in firmamento usque ad inferiora terrae. Sicut homo habens triginta annos levaret lapidem et mitteret deorsum, vix per tres annos fundum attingeret: tanta est profunditas lacu et ignis, ubi peccatores habitabunt.

11. Et tunc ligabitur Sathanas et omnis militia eius, et mittetur in lacum ignis. Et deambulabit Filius Dei cum electis suis desuper firmamentum, et claudet Diabolum ligans eum insolubilibus vinculis fortibus. Cum peccatores plorantes et lugentes dicent: absorbe nos, terra, et operi nos morte; et tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum. Et deducet eos ante sedem Patris invisibilis, dicens: ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus; iuste, mundus te non cognovit, ego autem cognovi te in veritate, quia tu me misisti. Et tunc respondebit Pater filio suo, dicens: Fili dilecte mi, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, qui negaverunt me et dixere: nos dii sumus et praeter nos non est alius Deus; qui prophetas tuos ceciderunt et iustos tuos persecuti sunt, et tu persecutus es eos in tenebras exteriores. Ibi erit fletus et stridor dentium. Et tunc sedebit Filius Dei a dextris Patris sui, et praecipiet Pater angelis suis, et ministrabit eis et ponet eos in choros angelorum, ut induat eos indumentis incorruptilibus, et dabit eis coronas immarcescibiles et sedes immobiles: et Deus in medio erit. Et non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus. Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum et regnabit (Filius) cum Patre in saecula saeculorum.

Hoc est secretum hoereticorum de Concorezio, portatum de Bulgaria Nazario suo episcopo, plenum erroribus.

(Benois t. Histoire des Albigeois et des Vaudois ou Barbets. I. Paris, 1691, p. 283—296).

spiritus increduli aliquando et vocem meam audient, et erit unum ovile et unus pastor. Et tunc per licentiam Patris exiet de inferiori terrae obscuritas tenebrosa et geenna ignis, et ardebit omnia inferiora terrae usque ad aërem firmamenti, erit ignis afflic. . .

(Ign. v. Döllinger. Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. II. München, 1890, p. 85—92.)

вас.“ Тогава ще каже на грешниците: „Махнете се от мене, проклетни, във вечния огън, който е приготвен за дявола и за неговите ангели.“ И другите, свидетели на последното отлъчване, ще хвърлят грешниците в пъкълъ по повеля на невидимия отец. Тогава ще излязат от затворите духовете на неверните, и тогава ще се чуе моят глас, и ще има едно стадо и един пастир. И ще излезе от дълбините на земята тъмната бездна, която е бездната на огнената геена, и ще изгори всичко от земните дълбини чак до небесната твърд. И ще бъде Господ на небесната твърд чак до земните дълбини. Както когато човек на тридесет години хвърли камък в бездната, и едва след три години той стигна до дъното, такава е дълбочината на огненото езеро, в което ще живеят грешниците.

11. И тогава ще бъде вързан сатаната и цялото му войнство, и ще бъде хвърлен в огненото езеро. И ще се разходи синът божии със своите избраници върху небесната твърд, и ще затвори дявола, като го окове в неразкъсваеми здрави вериги. Когато грешниците в плач и скръб кажат: „Погълни ни, земя, и ни покрий със смъртта“, тогава ще засияят праведните като слънце в царството на своя отец. И ще ги доведе пред престола на невидимия отец с думите: „Ето ме мене и моите чада, които ми даде бог; тебе, праведни, светът не позна, но аз те познах в истината, защото ти ме изпрати.“ И тогава ще отговори Отецът на своя син с думите: „Сине възлюбен, седни от дясната ми страна, докато сложа под твоите нозе твоите врагове, които ме отрекоха и казаха: „Ние сме богове и освен нас няма друг бог“; които убиваха твоите пророци и преследваха твоите праведници, и ти ги преследва до най-крайните тъми. Там ще бъде плач и скърцане със зъби.“ И тогава ще седне Син божии отдясно на Отца, и ще заповядва Отец на своите ангели, и ще ги управлява, и ще ги причисли в ангелските хорове, и ще ги облече в нетленни одежди, и ще им даде неувяхващи венци и неподвижни престоли. И бог ще бъде сред тях. И не ще чувствуват повече глад, нито жажда, и не ще пада върху тях слънчевият пек, нито някаква горещина. И ще избърше бог всяка сълза от очите им и ще царува [Синът] заедно с Отца во веки веков.

Това е пълната със заблуди тайна на еретиците от Конкорето, донесена из България от техния епископ Назарий¹⁰.

вас.“ И тогава ще каже на грешниците: „Отстъпете от мене, прокълнати, във вечния огън, приготвен за дявола и неговите ангели.“ И останалите ще бъдат свидетели на последното отлъчване, и грешниците ще се извърнат към пъкълъ. И със съгласието на Отца ще излязат от тъмницата неверните някога духове и ще чуят моят глас, и ще бъде едно стадо и един пастир. И тогава със съгласието на Отца ще излезе от земната бездна тъмният мрак и огнената геена и ще гори цялата вътрешност на земята чак до небесната твърд, и ще настане огън . . .“

¹⁰ За този Назарий срв. по-подробно в бележките към съчинението на Райнер Сакони.

IV. ХРОНИКА НА БУРХАРДИ И КОНРАД ОТ УРСБЕРГ

През втората половина на XII в. Бурхард от Биберах (Швабия) поставил началото на една хроника, използвайки като основен извор летописа на Екехард. Хрониката била продължена след това от Конрад, абат на манастира в Урсберг. Съдържа кратко съобщение за преминаването на кръстоносната войска на Фридрих Барбароса през българските земи в 1189 г.

ИЗДАНИЕ: Burchardi et Cuonradi Urspergensium Chronicon, MGH, SS, XXIII, p. 333—383.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 448.

BURCHARDI ET CONRADI URSPERGENSIUM CHRONICON

Fridericus imperator cum exercitu per Bulgariam transit

Fridericus imperator Romanorum cum exercitu perspicuo de Teutonica egrediens, per Ungariam et Bulgariam transiens, in manu forti et brachio extento in Licaoniam transvectus est.

ХРОНИКА НА БУРХАРД И КОНРАД ОТ УРСБЕРГ

Император Фридрих минава с войска през България

Римският император Фридрих¹ със значителна войска² напуснал тевтонската земя, минал през Унгария и България и благодарение на храбростта си и силата си могъл да се прехвърли в Ликаония.³

¹ Германският император Фридрих Барбароса (1152—1190). ² Германската войска в Третия кръстоносен поход през 1189 г. ³ С Ликаония тук е означена Мала Азия.

У. ВИДЕНИЕ НА ИСАЯ

В основата на това съчинение стои един старозаветен апокриф, който почива върху един по-стар апокриф от еврейски произход „Мъченичеството на Исая“ като негова втора част през II—III в., периода на религиозния синкретизъм на християнството. Двете части, написани първоначално на гръцки език, са запазени само в превод на етиопски език в един ръкопис от XV в. под заглавие „Възнесение на Исая“. Това съчинение има значение и като извор за влиянието на юдейството и на други езически религии върху християнството. От него има запазена една преработка на гръцки език от XII в., известна под името гръцка легенда.

Изтъкнатият български славист и историк на културата Й. Иванов отнесе апокрифа „Видение на Исая“ към богомилските книги и легенди. Той е изследвал няколкото известни старославянски ръкописа и е установил, че в общи линии те се делят на две групи, като първата от тях представлява точен превод на първоначалната гръцка версия, а втората представлява съкратена нейна преправка. Той датира най-стария от запазените старобългарски ръкописи в XII в. Според Д. Ангелов този апокриф не е богомилски по произход, а е възникнал много преди появата на богомилството и е пренесен у нас от съседната ни Византия: там той е бил съставен отделно на гръцки език под надслов „Видение на Исая“ вероятно през периода IV—VI в., когато привържениците на несторианската секта са пренесли много езически митове във Византия. Той е бил използван от българските богомили и е намерил, както се вижда от запазените ръкописи, добра почва за разпространение в България, където е преведен на старобългарски език. Случаят е аналогичен на Книгата на Енох Праведния. Видение на Исая съдържа елементи, които го доближават до дуалистичната идеология и поради това той е използван и от последователите на богомилите в Западна Европа — катарите, които са го превели на латински език. Този превод се свързва с първата група от славянските ръкописи. Първите богомили от X в. са отричали Стария завет и 16-те книги на пророците. През XII в. обаче, когато църквата започнала упорита борба срещу еретиците, крайните дуалисти измежду богомилите и катарите възприели отчасти Стария Завет и книгите на пророците, като ги тълкували по свой начин, в това число и псевдопророческата книга Видение на Исая. Този апокриф е прослава на един светец, който според т. нар. катарски требник е бил много почитан от западните дуалисти. Изрични сведения за използването на „Видение на Исая“ от катарите има у средновековните автори Якоб де Капели и Монета от Кремона. Обстоятелството, че латинският текст точно кореспондира на първата славянска версия, като само на отделни места е по-кратък, е дало основание на изследвачите да смятат, че латинският текст е превод от най-стария ръкопис от първата група старославянски ръкописи. Той се е появил в Северна Италия, както и Тайната книга, и е получил голяма популярност сред западните богомили.

Някои учени като А. Турдеану и А. Вайан отричат връзката на „Видение на Исая“ с богомилството, смятайки, че то представлява по-общ интерес за християнските изследвания, и го наричат псевдобогомилско. А. Вайан датира неговото съставяне преди IV

Вселенски събор и смята, че може да е бил съставен и от обикновен любител на религиозни легенди. Тази датировка обаче, аргументирана с прокараните във Видение Исаево схващания за същината на Троицата, които се отклоняват от догмите на християнската и католическата църква, утвърдени на IV вселенски събор, съвсем не изключва само по себе си връзката на „Видение Исаево“ с богомилството и катаризма, засвидетелствувана от горепосочените извори. В него се описва и откъсът на свят по-подробно, отколкото в каноническите книги. Долавят се в него дуалистични схващания за борбата между доброто и злото. В образа на Исая богомилите са виждали образа на своите съвършени, които са твърдели, че са обладани от светия дух и имат откровение свише, което им помага да узнаят тайните на битието и съдбата на човечеството. Както богинята *Ψυχή* от манихейския пантеон, така и пророк Исая преминава през много небеса, където му се разкриват всички тайни. Представата за преминаването на душата през много небеса е залегнала и в основната книга на богомилите — Тайната книга. И в двата апокрифа е намерила отражение Аристотелевата концепция за кълбовидната форма на земята и геоцентричната система на мирозданието в съчетание с библейски образи. Възможно е също богомилите да са виждали във „Видение Исаево“ осъдените в 1243 г. от парижкия епископ и ректор на университета Гюйом д'Оверн схоластични заблуди във връзка с въпроса за божественото видение и демонологията.

Традицията на Видението на Исая през XIII—XV в. в България е запазена във втората група преписи от началната версия. Два от тях са възникнали на българска почва, както е установил Й. Иванов. По съдържание те се свързват с миналото на българския народ и са интерпретирани от Ив. Дуйчев като сказания за българското историческо предание. В него Исая, след като слиза от седмото небе, става митичен родоначалник на българския народ. В него са споменати имената на някои от нашите владетели на Първата българска държава, като това на нейния основател Аспарух, на Борис, Симеон и Самуил.

Старозаветният апокриф „Видение на Исая“ има най-после значение и във връзка с нашата най-ранна философска книжнина, която е възникнала първоначално в рамките на религиозната мисъл и природознанието и впоследствие се е отделила от тях. В Шестоднева на Йоан Екзарх се загатва за Видението на Исая по повод на въпроса за разума и паметта при описанието на човешкото тяло, за ума на разумната душа, който се извисява на височина, по-висока от небесата.

ИЗДАНИЯ: Antonius de Fantis. Opera nuper in lucem prodeuntia. Venetiis, 1522; E. Tisserant. Ascension d'Isaie. Paris 1909; Й. Иванов. Богомилски книги и легенди. С., 1925, с. 131—146 и съответно във фототипното издание от 1970 г. с предговор от Д. Ангелов. Поместеният тук текст и превод са направени по книгата на Йорд. Иванов. Някои текстуални проучвания е направил и A. Vaillant. La Vision d'Isaie, une apocryphe pseudobogomile. — Revue des études slaves. T. XLII, 1963, p. 109—121, отразени и в монографичното му изследване и публикуване на старославянския текст в книгата му Textes vieux slaves, t. II Paris, 1968, p. 78—82. Той се базира на изследванията в това отношение на E. Tisserant. Цит. съч., и отчасти на E. Turdeanu. Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudobogomiles. — Revue de l'Histoire de la religion, t. CXXXVIII et t. CXXXIX, 1950, p. 22—52 et 176—218; Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина, I, 1940.

КНИЖНИНА: H. Cn. Puech — A. Vaillant. Le traité contre les bogomiles de Cosmas le Prêtre. Paris, 1945, p. 130; D. Angelov. Der Bogomilismus auf dem Gebiete des Byzantinischen Reiches. — Ursprung, Wesen und Geschichte, t. I. ГСУ, ИФФ, т. X, IV, 1947/48, т. II, VI, 1949/50; A. Borst. Die Katharer, Stuttgart, 1953, p. 8, 158, 161; Б. Примов. Българското народностно име в Западна Европа, — ИИБН, кн. 6, 1956, с. 395; Д. Ангелов, Б. Примов, и Г. Батаклиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967, с. 109—115; П. Динев, К. Куев и Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. С., 1961, с. 37; D. Angelov. Influence du catharisme bulgare sur les cathares de l'Italie et de France. — Etudes historiques, t. IV, 1968, p. 177; Б. Примов. Бургите. С., 1970, с. 62; Д. Ангелов. Богомилството в България. С., 1969; M. Loos. Dualist Haeresy in the Middle Ages. Praha, 1974; B. Primov. Les Bougres. Histoire du pape Bogomile et ses adeptes. Paris 1975.

VISIO YSAIAS

*Visio quam vidit Ysaías propheta,
filius Amos*

1. Anno XX regnante Ezechia, rege Iude, venit Ysaías propheta, filius Amos, ad Ezechiam in Hierusalem. Et intrans, sedit supra lectum regis, et omnes principes Israël, et consilarii regis, et eunuchi stabant ante illum. Veneruntque ex omnibus villis et agris et montibus prophete et filii prophetarum, audientes quod Ysaías venerat a Galgatha ad Ezechiam salutare eum et annunciare ei, que ventura erant.

Tunc loquebatur verba veritatis, Spiritus Sanctus supervenit in eum, et omnes videbant et audiebant verba Sancti Spiritus. Convocavit eum rex et prophetas, et omnes introierunt, quot-quot inventi sunt ibi insimul: erant autem Micheas et Ananias senes, Ioel et quot-quot ex eis inventi sunt a dextris ejus et a sinistris. Cum autem audierunt vocem Sancti Spiritus, flexerunt genua et cantaverunt Deo altissimo, requiescenti in sanctis et talem virtutem verborum in mundo donanti. Loquente vero eo in Spirito Sancto in audito omnium, statim tacuit, et exinde videbant stantem quemdam ante eum. Oculi autem ejus erant aperti, os vero clausum, sed inspiratio Sancti Spiritus erat cum illo. Et non extimabant quod elevatio accepisset Ysaíam. Prophete vero cognoscebant, quod revelatio erat. Visio quam videbat non erat de seculo hoc, sed de abscondito omni carni.

Et cum cessavit a visione reversus notificavit visionem Ezechie et filio eius Nasoni, et Michee ceterisque prophetis, dicens: quando prophetavi auditum, quem vos vidistis, vidi angelum gloriosum, non secundum gloriam angelorum, quos semper vidi, sed quemdam magnam gloriam et lumen habentem, quod non possum notificare. Accipiens me manu, duxit me in altum. Et ego dixi: quis es? quomodo tibi nomen est? et quomodo ave superfers? virtus enim data est mihi loqui cum illo. Tunc respondens dixit mihi: quando te feram in altum, ostendam tibi visionem, pro qua missus sum ego, et tunc scies, quis sum ego, et nomen meum nescis, ideo quis vis iterum reverti in corpus tuum; et quando te elevabo, postea videbis. Et gavisus sum, quia mansuete respondit. Et dixit mihi: gavisus es, quia humiliter respondi tibi? et maiorem me videbis, et humiliorem et sapientior, volentem loqui tecum, meliorem et dul-

ВИДЕНИЕ НА ИСАЯ

*Видение, което видя пророк Исаия,
син на Амос*

1. През двадесетата година от царуването на Езекия, цар на Юдея, дойде пророк Исаия, син на Амос, при Езекия в Ерусалим. И като влезе, седна на царския одър, и всички израелски князе и съветници на царя, и евнуси стояха пред него. И дойдоха от всички селища, поля и планини пророци и синове на пророци, защото бяха чули, че е дошъл Исаия от Галгата при Езекия, за да го поздрави и да му възвести какво ще стане.

Тогава той говореше думи на истината, дух свети възлезе на него¹ и всички виждаха и слушаха думите на дух свети. Призова го царят, него и пророците, и всички, колкото се случиха там, влязоха заедно: там бяха старейшините Михей и Ананий, Йоел и колкото от тях бяха седнали отдясно и отляво на него. А когато чува гласа на светия дух, преклониха колена и възпяха всевишния бог,² почиващ сред светни и даряващ такава сила на словата в света. Когато говореше на всеослушание в светия дух, внезапно замлъкна, и тогава видяха, че стои някой пред него. Неговите очи бяха отворени, а устата му затворена, но вдъхновението на светия дух беше с него. И недоумяваха, че възвишение е обхванало Исаия. А пророците разбираха, че е откровение. Видението, което виждаше, не беше от този свят, но от скрития за всяка плът.

И когато го напусна видението и той дойде на себе си, разказа видението на Езекия, на сина му Назон³, на Михей и на останалите пророци, като рече: „Когато пророкувах гласно този, когото вие видяхте, видях прославен ангел не според славата на ангелите, които винаги съм виждал, но с някаква велика слава и блясък, които не мога да опиша. Той ме хвана за ръка и ме въведе във висините. Аз го запитах: „Кой си, как се казваш и къде ме възнасяш?“ Защото ми беше дадена сила да говоря с него. Тогава той ми отговори и рече: „Когато те възнесе във висините, ще ти покажа видението, за което съм пратен, и тогава ще узнаеш кой съм аз, а името ми не знаеш, защото искаш пак да се възвърнеш в своето тяло. И след като те възнесе, тогава ще видиш.“ И аз се възрадвах, че ми отговори смирено. И ми рече: „Зарадва ли се, че ти отговорих смирено? И по-велик ще видиш от мене, и по-смирен, и по-мъдър, желаещ да говори с тебе, по-доброжелателен⁴ и по-кротък. За-

¹ Лука, I, 35. ² Исаия, LVII, 15. ³ Син на Езекий, а не на Исаия. ⁴ Лицата на Троицата не са равни, както е по християнската догма, приета на IV Вселенски събор.

cioem; in hoc enim missus sum, ut notificem tibi omnia hec.

2. Ascendimus ego et ille super firmamentum, et vidi ibi prelium magnum sathane et virtutem ejus, resistantem honorantie Dei, et unus erat prestantior alio in videndo, quia sicut est in terra, tanto est in firmamento, forme enim firmamenti hic sunt in terra. Et dixi angelo: quid est hoc bellum et invidia et prelium? Et respondens, dixit mihi: istud bellum diaboli est, et non quiescet, donec veniet, quem vis videre, et interficiet eum spiritu virtutis ejus.

3. Postea levavit me in ea, que sunt super firmamentum, quod est primum celum. Et vidi thronum in medio, desuper sedebat angelus in magna gloria, et a dextris ejus sedebant angeli et a sinistris. Aliam habebant gloriam, qui erant a dextris, et cantabant una voce, et illi, qui erant a sinistris, post illos cum eis, canticum eorum non erat sicut dextrorum. Et interrogavi angelum ducentem me: cui canticum istud missum est? Et respondens, dixit mihi: magne glorie Dei, qui est super septimum celum, et Filio ejus dilecto, unde ego missus sum ad te.

4. Et iterum elevavit me in secundo celo. Altitudo ejus erat sicut a primo celo usque ad terram. Et vidi ibi, sicut in primo celo, dextros et sinistros angelos et gloria istorum angelorum et canticum excelsiora erant quam primorum. Et cecidi in faciem meam, ut adorarem eum, et non dimisit me angelus, qui me instruebat, et dixit mihi: noli adorari angelum, neque thronum istius celi, propter hoc missus sum instruere te, sed tantum, quem ego dixero tibi, adora, similiter eum qui est super omnes angelos, thronos et super vestes et coronas, quas videbis deinceps. Et gavisus sum gaudio magno valde, quia talis est consummatio scientibus altissimum et eternalem et dilectum Filium ejus, quia sicut angeli Sancti Spiritus sic hi ascendent in illum.

5. Et elevavit me super tertium celum. Et similiter vidi parvum thronum et dextros et sinistros angelos. Memoria autem istius mundi illic non nominabatur, sed transformabatur gloria mei spiritus cum ascendebam

това съм изпратен, за да ти открия всичко това."

2. Възкачихме се аз и той над твърдата и видяхме там великата битка на сатаната и силата му, съпротивляваща се на божие благочестие⁶, и единият превъзхождаше другия явно,⁶ защото както е на земята, така е и на твърдата — образите на твърдата са тук на земята. И рекох на ангела: „Каква е тази бран и ненавист, и битка?“ И отговори ми рече: „Тази бран е на дявола и не ще престане, докато не дойде този, когото желаеш да видиш, и не го убие с духа на своята сила.“

3. След това ме въведе на това, което е над твърдата и е първото небе.⁷ И видях по средата престол, на него седеше ангел в слава велика, ангели седяха и от дясната, и от лявата му страна. Една слава имаха ангелите, които бяха отдясно и пееха в един глас, а тези, които бяха отляво, пееха след тях заедно с тях, но тяхната песен не беше, както на десните. И попитах ангела, който ме водеше: „Към кого е отправена тази песен?“ Той отговори ми рече: „Към великата слава на бога, който е на седмото небе, и към неговия възлюбен син, откъдето съм пратен при тебе.“

4. И отново ме възведе на второто небе. Височината му беше, както от първото небе до земята. И видях там, както на първото небе, отдясно и отляво ангели и славата на тези ангели и славословието им бяха по-възвишени, отколкото на първите. И паднах на лицето си, за да му се поклоня, но ангелът, който ме поучаваше, не ме остави и ми рече: „Не се покланяй на ангела, нито на престола на това небе, аз за това съм изпратен, за да те поуча, но само на този се покланяй, когото ти посоча, именно на този, който стои над всички ангели, престоли, над одежди и венци, които ще видиш скоро.“ И силно се възрадвах от радост велика, защото такъв е краят на познаващите всевишния и вечния възлюбен негов син, защото както ангелите на светия дух, така и те се възвисяват до него.

5. И възведе ме на третото небе. Там също видях малък престол и ангели отдясно и отляво. Но там не се споменаваше за този свят, а славата на моя дух се изменяше, когато се възкачвах на небето⁸, и рекох: „За

⁶ Според проф. Ангелов тук имаме явно указание за дуалистично схващане за вселената, прокарано в този паметник. Дяволът е представен като борец срещу бога, като се предвижда според Исая, че в края на краищата злата сила ще бъде победена. Следователно става дума за умерендуалистично схващане, което е било свойствено на богомилите. Ето защо „Видение на Исая“ е било един от любимите им апокрифи. Вж. Д. Ангелов, Б. Примов и Г. Батаклиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа. С., 1967, с. 115. ⁷ А. V a i l l a n t. Textes vieux-slaves. T. II. Paris, 1968, p. 79, смята, че тук става дума за демони, които не се противопоставят на бога, а един на друг, и обяснява това с устройството на платоническата материя. ⁸ Представата за няколко небеса е била възприета от богомилите. Ние я намираме добре развита в Тайната книга (Йоаново евангелие). ⁹ Оттук започва истинското небе, защото тук Исая променя земния си вид — душата си, след като тялото си е оставил на земята.

in celum, et dixi: de illo mundo nihil nominatur hic. Et respondens mihi angelus, ait: nihil nominatur propter infirmitatem eius, et nihil absconditur illic de illis, que facta sunt. Et canticum cantabant, et glorificabant sedentem, et iste angelus erat major secundo.

6. Et iterum elevavit me in quartum celum. Altitudo tertii celi usque ad quartum celum major erat. Et ibi vidi thronum et dextros et sinistros angelos. Gloria vero sedentis melior erat quam angelorum, qui erant a dextris, et gloria eorum similiter superabat gloriam inferiorum.

7. Et ascendi in quintum celum. Et ibi vidi angelos innumerabiles, et gloria eorum et canticum gloriosius erat quarti celi. Et ego miratus sum, tantam multitudinem angelorum videns, diversis bonitatibus ordinatorum et singuli gloriam habentes, glorificabant existentem in alto, cuius nomen non est revelatum omni carni, quia tantam gloriam angeli super singulos celos. Et respondens angelus dixit mihi: quare miraris de hoc, quod non sunt unius speciei? non enim vidisti insuperabiles virtutes et millia millium angelorum.

8. Et postea assumpsit me in aerem sexti celi. Et vidi ibi gloriam magnam, qualem non vidi in quinto celo: et aspexi angelum in gloria magna, et facta virtutum erant honorabilia et precedentia, canticum eorum sanctum et mirabile erat. Et dixit ad angelum ducentem me: quid est quod video, domine mi? Et dixit mihi: non sum tibi dominus, sed consiliator. Et dixit mihi: de sexto celo et hic iam thronus non est, nec sinistri angeli, sed de virtute septimi celi ordinationem habent ubi est dives Filius Dei, et omnes celi et angeli ejus audiunt eum. Et ego missus sum assumere te huc, ut videas gloriam istam et Dominum omnium celorum et angelos eius et virtutes. Dico autem tibi, Ysaia, nemo in carne illius mundi volens converti vidit, que tu vides, neque videre potuit, que tu vidisti, ideo quia tibi est in sorte Domini venire huc. Et ego magnificavi me cantans Domino, quia in forte ejus ambulo. Et dixit mihi: quando reversus fueris per voluntatem Patris, tunc vestem tuam recipies et tunc eris equalis angelis, qui sunt in sexto celo.

онзи свят тук не се споменава нищо. А ангелът отговори и ми рече: „Не се споменава нищо поради неговото безсилне, но нищо от това, което е станало там, не остава скрито.“ И пееха песен,⁹ и славословеха седящия, и този ангел беше по-велик от втория.

6. И отново ме възведе на четвъртото небе. Височината от третото небе до четвъртото беше по-голяма. И там видях престол и ангели отдясно и отляво.¹⁰ А славата на седящия беше по-голяма, отколкото на ангелите, които бяха от дясната му страна, и също така тяхната слава превъзхождаше славата на по-долните.

7. И възкачих се на петото небе. И там видях безброй¹¹ ангели и тяхната слава, и песента им беше по-славна, отколкото на четвъртото небе. И аз се учудих, какво видях такова голямо множество ангели, украсени с различна доброта, и всеки със своя слава, славословеха обитателя на висините,¹² чието име не е разкрито пред която и да е плът,¹³ защото такава слава е дадена на ангелите на всяко небе. И ангелът отговори¹⁴ и ми рече: „Защо се учудваш на това, че не са едно лице? Защото не си виждал непобедимите сили и безчислените ангелски плъчища.“¹⁵

8. И след това ме възведе на въздуха¹⁶ на шестото небе. И видях там слава велика, каквато не видях на петото небе: видях ангел в слава велика и делата на силите бяха почетни и превъзхождащи, песента им беше свята и чудна. И рекох на ангела, който ме водеше: „Що е това, което виждам, Господи мой?“ И той ми рече: „Не съм ти Господ, но съветник.“¹⁷ И ми рече: „От шестото небе и тук вече няма престол, нито леви ангели, но те са устроени от силата на седмото небе, където е драгоценният син божи, и всички небеса и ангели го слушат. И аз съм пратен да те въведа там, за да видиш тази слава и Господа на всички небеса и неговите ангели и сили. Но ти казвам, Исаия, никой, който иска да се превърне в плътта на оня свят, не е виждал това, което ти виждаш, нито е могъл да види каквото ти видя, защото на тебе е било отредено по жребий¹⁸ господен¹⁹ да дойдеш тук.“ И аз се възвеличих, пеейки в чест на господата, защото възхождам по неговия жребий.“ И той ми рече: „Когато се върнеш по волята на отца, тогава ще приемеш дрехата си и тогава ще бъдеш равен на ангелите, които са на шестото небе.“

⁹ Тук латинският преводач е изпуснал едно изречение, което е дадено в старобългарския текст.
¹⁰ Тук също има пропуснат текст в сравнение със старобългарския текст. ¹¹ От богомилите е била възприета и представата за многобройните ангели в различните небеса, които били служители на бога.
¹² Псалми, CXII, 15. ¹³ Слово против римляните, II, 20. ¹⁴ Отговор на въпрос, който не е даден в текста.
¹⁵ Това място може да се схване и като една метафора — непобедимите сили на мириадите ангели. ¹⁶ Шестото и седмото небе имат атмосфера. ¹⁷ Тук трябва да приемем, че текстът е грешен. Правилно е да се приеме, че ангелите не са съветници, а духове в служба на бога. ¹⁸ А. Vaillant предлага въз основа на Петър, Колос. I, 12 sors да се преведе като част от наследството на светните. ¹⁹ Тук навсякъде под Господ се разбира сина на Господ — Христос.

9. Et assumpsit me in sextum celum. Et thronus iam non erat illic, nec dextri, nec sinistri angeli, sed habebant omnes unam speciem et canticum equale. Et datum est mihi, ut ego canerem cum eis, et angelus, qui erat mecum et ego fuimus tales, sicut gloria eorum, et gloria eorum erat una; et glorificabant Patrem omnium et delectum Filium ejus et Sanctum Spiritum, omnes uno ore cantabant, sed non tali voce, quali in quinto celo, sed alia voce, et lumen magnum erat ibi. Et quando eram in sexto celo, existimabam lumen, quod erat in quinto celo, tenebras esse, gavisus sum valde et cantavi donanti tali gaudium recipientibus misericordiam ejus, et rogavi angelum instruendum me, ut exinde non reverter ad mundum illum carnalem; dico autem vobis, quod multo tenebre sunt hic. Angelus vero instruens me, dixit mihi: quod et gavisus de isto lumine, quanto magis gaudebis et exultabis, quando videbis lumen septimi celi, in quo sedet celestis Pater et unigenitus Filius ejus, ubi exercitus et throni et corone iacent iustis; et de illo te <non> reverti in carnem tuam, non est tempus expletum veniendi huc. Et audiens hoc, tristatus sum valde.

10. Et assumpsit me in aerem septimi celi. Et audiavi vocem dicentem mihi: usque quo volens in carne vivere venis huc? Et timui valde et tremefactus sum. Iterumque audiavi vocem dicentem: noli prohibere eum, ut intret, dignus est enim gloria Dei, hic enim est stola. Et interrogavi angelum, qui erat mecum: quis est prohibens mihi? et quis est precipiens mihi ascendere? Et dixit mihi: prohibens est, qui est super cantantes angelos sexti celi angelus, et precipiens est Filius Dei, et nomen eius non potes audire, donec de carne exibis.

11. Quando nos ascendimus in septimum celum, vidi ibi lumen mirabile et inenarrabile, et angelos innumerabiles et iustos, vidi quosdam exutos stolis carnalibus et existentes in stolis excelsis, et erant in gloria magnae stantes, sed in thronis suis non sedebant, corone autem glorie non erant super eos. Et interrogavi angelum et dixi: quare stolas receperunt, et thronos et coronas glorie non receperunt? Dixitque mihi angelus: non receperunt modo, donec Filius hic primum istos introducet thronos et coronas, quando erit in

9. И възведе ме на шестото небе. И там вече нямаше престол, нито десни ангели, нито леви, но всички имаха един образ и еднаква песен. И дадено ми беше да пея заедно с тях, и ангелът, който беше с мен, и аз бяхме такива, каквато беше тяхната слава, и тяхната слава беше една; и славословеха отца на всички и възлюбления негов син и свети дух, всички пееха с една уста, но не с такъв глас като на петото небе, но с друг глас и имаше там велика светлина. И когато бях на шестото небе, смятах, че светлината, която беше на петото небе, е мрак. Възрадвах се силно и пях в чест на даряващия такава радост за тези, които приемат неговото милосърдие, и помолих ангела, който ме поучаваше, да не се завръщам оттук в онзи плътски свят; но казвам ви,²⁰ че има много тъмнина там. И ангелът, който ме поучаваше, ми рече: „Щом се възрадва на тази светлина, колко повече ще се възрадваш и ликуваш, когато съзреш светлината на седмото небе, на което седят небесният отец и единородният негов син, където пред праведните стоят войнства,²¹ престолни и венци; а ти ще се възвърнеш в своята плът, защото не е настъпило времето на твоето идване тук.“ И като чух това, силно се натъжих.²²

10. И той ме възведе във въздуха на седмото небе. И чух гласа, който ми казваше: „Докога ще живееш в плът, като идваш тук?“ Силно се изплаших и изтръпнах. И отново чух глас да казва: „Не го възпирайте да влезе, защото е достоен за божията слава, и тук е одеждата.“ И попитах ангела, който беше с мене: „Кой е този, който ме възпира? И кой е, който ме кани да вляза?“ И той ми рече: „Възпира те ангелът, който е над пеещите ангели на шестото небе, а те кани син божий, неговото име не можеш да чуеш, докато не напуснеш плътта си.“²³

11. Когато се изкачихме на седмото небе, видях там дивна и неизказана светлина и ангели безчислени, и праведници, видях някои свалили плътските си одежди²⁴ и облечени във възвишени одежди, и стояха в слава велика, но не седяха на своите престолни, венците на славата не бяха върху тях. И попитах ангела, и рекох: „Защо са приели одеждите, а не приемат престолите и венците на славата?“ И ангелът ми рече: „Не ги приемат, докато син божий не ги възведе на престолите и венците, когато бъде във вашия

²⁰ Тук Исаия се обръща към своите земни слушатели. ²¹ Тук трябва да приемем, че текстът е грешен. Вместо войнства трябва да стои облека. По този въпрос вж. А. Vaillant. *Op. cit.*, t. II, p. 80. По въпроса за грешките в текста вж. и Д. Ангелов, Б. Примов и Г. Батаклиев. *Цит. съч.*, с. 37.

²² Тук има съкращение на едно изречение в сравнение със старобългарския текст. ²³ Възгледът, че не може да се пристъпва към опознаване на „божия син“, преди да се напусне плътта, е допадал несъмнено на богословите, които, както се знае, са твърдели, че тялото е сътворено от злия дух и само душата е от бога.

²⁴ Срв. бел. 23.

specie vestra, et princeps mundi illius extendet manum suam in Filium Dei et occidet, nesciens qui sit; et descendet in inferum, et eum desertum ponet et omnes visiones inferni, et apprehendet principem mortis, et depredatum eum ponet, et conterret omnes virtutes eius, et surget tertia die, habens quosdam iustos secum, et mittet suos predicatorum in universum orbem terrarum, et ascendet in celos; tunc recipient isti thronos suos et coronas.

Et post hec verba dixi illi: de quo te interrogavi in primo celo, ostende mihi, hoc enim mihi promissisti. Adhuc me loquente secum, ecce quidam angelus de astantibus gloriosior ducente me omnibusque angelis, et ostendit mihi librum et aperiens dedit eum mihi, et vidi scripturam non sicut istius seculi, et legi eam, et ecce actus Hierusalem erant ibi scripti, et omnium hominum opera erant ibi, de quibus et ego eram; vidi in veritate, quia nihil absconditur in septimo celo, quod est in mundo factum. Et interrogavi angelum: quis est iste preeminens omnes angelos in gloria sua? Et respondens dixit mihi: iste est magnus Michael, deprecans semper pro humanitate et humilitate. Vidi stolas multas et thronos et coronas iacentes, et dixi angelo: iste stole et corone quibus servantur et throni? Et dixit mihi: istas coronas multi ammittunt de illo mundo, credentes verba illius, de quo locutus sum tibi.

12. Et conversus vidi Dominum in gloria magna, et expavi valde. Et appropinquaverunt ad eum omnes iusti et adoraverunt eum, una voce cantantes, et erat vox sicut illorum. Et Michael appropinquans adoravit, et cum eo omnes angeli adoraverunt et cantaverunt. Et transfiguravi me iterum, et fui sicut angelus. Tunc dixit mihi angelus, qui me ducebat: hunc adora et canta! Et adoravi eum et cantavi. Et dixit mihi angelus, qui me ducebat: iste est Dominus omnium gloriarum, quas vidisti. Et vidi alium gloriosissimum similem eius in omnibus, et iusti appropinquaverunt ad eum et adoraverunt eum et cantaverunt. Et ille cantabat cum eis et non transfiguravit se in visu illorum cum eis. Et venerunt angeli et adoraverunt eum, et ego adoravi eum et

образ, и докато управителят на онзи свят²⁵ не простре ръката си върху син божий²⁶ и не го убие, без да знае кой е;²⁷ и ще слезе в ада, ще го очисти от всички адски видения, ще плени управителя на смъртта, ще го похити, ще сломи всичките му сили и ще възкръсне на третия ден, като вземе със себе си някои праведници, ще прати своите проповедници по цялата вселена и ще възлезе на небесата;²⁸ тогава тези ще получат своите престоли и венци.

И след тези думи му рекох: „Покажи ми това, за което те питах на първото небе²⁹, както ми обеща.“ Още докато говорех с него, ето един ангел от стоящите наблизо, по-славен от този, който ме възвеждаше, и от всички ангели, ми посочи книга, разтвори и ми я подаде; и видях писание не като от този свят и го прочетох — и там бяха описани ерусалимските деяния, там бяха също делата на всички хора, от които бях и аз. Прозрях в истината, защото на седмото небе не се крие нищо, което е станало в света. И попитах ангела: „Кой е този, който превзхожда всички ангели в своята слава?“ И отговори и ми рече: „Това е великият [архангел] Михаил, който се моли винаги за човечност и смирение.“ Видях много одежди и престоли, и лежащи венци, и рекох на ангела: „Тези одежди, венци и престоли за кого се пазят?“ И той ми рече: „От тези венци се лишават мнозина на онзи свят, като вярват думите на онзи, за когото ти говори.“³⁰

12. И като се обърнах, видях господа в слава велика, и бях силно поразен. И приближиха се до него всички праведници, и му се поклониха, като пееха в един глас, и гласът беше като на онези. И Михаил, като пристъпи, се поклати, а заедно с него се поклониха със славословия всички ангели. И отново се преобрази, и бях също като ангелите. Тогава ми рече ангелът, който ме водеше: „Пред този се поклати и го възпей“. И аз се поклоних пред него и го възпях. И рече ми ангелът, който ме водеше: „Този е господът на всички слави, които ти видя.“ И видях друго в слава най-велика, подобен на него по всичко, и праведниците пристъпиха до него, поклониха му се и го възпяха. И той възпяваше заедно с тях и не се превърна в техния образ заедно с тях. И дойдоха ангели, и му се поклониха, поклониха му се и го възпях и аз. И отново

²⁵ Под „управител на онзи свят“ се разбира сатаната, дяволът. Тук има пак едно прокарване на дуалистични схващания, проповядвани от богомилите. ²⁶ Тук в етиопския текст е добавено „чрез ръката на своя син“. ²⁷ Демоните не познават сина на бога. ²⁸ В общи черти представата за крайната победа на Христос над дявола напояна завършека на богомилския апокриф Тайна книга (Йоаново евангелие). ²⁹ Тук, както се вижда от контекста и от етиопския текст, правилно е да бъде „на третото небе“ (срв. гл. 5). Съкратено е обещанието на ангела, за което се говори в глава 11. ³⁰ В етиопския текст смисълът на това изречение е обратен, т.е. ще ги получат хората, които ще повярват в думите на Христос, а не на дявола.

cantavi. Et iterum vidi alium in gloria magna, et ambulans interrogavi angelum: quis est? Et dixit mihi: adora eum! iste enim est angelus Sancti Spiritus loquens in te et in omnibus iustis. Et post hec alia quidem innarrabilis et ineffabilis revelabatur gloria, quam ego apertis oculis mei spiritus non poteram videre, nec qui me ducebat angelus, neque omnes angeli, quos videram adorantes Dominum, nisi tantummodo justos vidi in gloria magna aspicientes gloriam. Et appropinquavit primum dominus meus et angelus specialis, et adoraverunt eum et cantaverunt secundo insimul. Tunc omnes iusti adoraverunt eum et cum eis Michael et angeli omnes adoraverunt et cantaverunt.

13. Postea audiavi vocem ibi, et canticum, quod audiavi in sexto celo, ascendebat et audiebatur in septimo celo, et omnes glorificabant illum, cuius ego gloriam non poteram videre. Et omnium sex celorum canticum non solum audiebatur, sed videbatur. Et dixit mihi angelus: hic est vivus unus eternus in excelsa eternitate vivens et in sanctis requiescens, cuius nec nomen, nec visionem possumus sufferre, qui est laudatus a Sancto Spiritu in ore sanctorum justorum. Et post hec audiavi vocem eterni dicentem Domino Filio: exi et descende de omnibus celis, et sis in mundo et vade usque ad angelum, qui est in infernum, transfigurans te secundum formam illorum, et non cognoscent te neque angeli, neque principes seculi illius, et iudicabis principem illius seculi et angelos ejus et mundi rectores, ideo quia negaverunt me et dixerunt: nos sumus et sine nobis nemo est. Postea vero non transfigurabis te per celos in magna gloria ascendens et sedebis a dextris meis; tunc adorabunt te principes et virtutes et omnes angeli et omnia incipia celorum et terre et infernum. Et audiavi magna gloria precipiendo Domino meo. et tunc exivit Dominus de septimo celo et descendit in sextum celum. Et angelus, instruens me, dixit mihi: intellige et vide, quid est transfiguratio ejus et descensio. Cum viderunt eum angeli, laudaverunt et glorificaverunt eum, non enim transfiguravit se in figura eorum, et ego cantavi cum eis. Cum descendisset in quintum celum, ibi statim transfiguravit se secundum formam angelorum illorum, et non cantaverunt ei et non adoraverunt eum erat enim forma sicut illorum. Et descendit in quartum celum et apparuit illis secundum formam illorum, et non cantaverunt ei, erat enim forma sicut illorum. Venit autem in tertium celum, et in secundum, et in primum, transfigurans se in singulos eorum; ideo non

видях друго в слава велика, и без да спирам, попитах ангела: „Кой е?“ И той ми рече: „Поклони му се, защото този е ангелът на светия дух, който говори вътре в тебе и във всички праведни.“ И след това се появи някаква наистина неизказана и неизразима слава, която аз с отворените очи на моя дух³¹ не можех да видя, нито ангелът, който ме водеше, нито всички ангели, които видях, че се покланят на господ, а видях само, че го съзерцават праведниците в слава велика. И пристъпи най-напред моят господар и довереният ангел³² и го възпяха повторно заедно. Тогава всички праведници му се поклониха и заедно с тях Михаил и всички ангели му се поклониха и го възпяха.

13. След това чух там глас и славословие, което бях чул на шестото небе, възнасяше се и се чуваше на седмото небе и всички славословеха този, чиято слава аз не можех да видя. И на всичките шест небеса славословието не само се чуваше, но и се виждаше. И ангелът ми рече: „Този единствен е вечно жив, вечно живеещ във възвисената вечност и почиващ сред светините, на когото нито името, нито образа можем да издържим, който е възпяван от светия дух чрез устата на светите праведници.“ И след това чух гласа на вечния да говори на сина господен: „Излез и слез от всички небеса, и бъди в света, и иди чак до ангела, който е в ада, като се превърнеш в образа на онези, и не ще те познаят нито ангелите, нито управителите на онзи свят, и ще съдиш управителя на онзи свят и ангелите му, и ръководителите на света затова, защото се отрекоха и казаха: „Ние сме и освен нас няма друг.“ А след това не ще се преобразиш, като се възкачваш в слава велика по небесата, и ще седиш от дясната му страна, тогава ще ти се поклонят князете и силите, и всички ангели, и всяко начало на небесата и на земята, и в произподнята!“ И чух, че велика слава запоядва на моя Господ. И тогава излезе Господ от седмото небе и слезе на шестото небе. И ангелът, който ме поучаваше, ми рече: „Разбери и виж какво е неговото преображение и слизание.“ Когато го видяха ангелите, възхвалиха го и славословеха, защото не се превърна в техния образ, аз също го възпах заедно с тях. Когато слезе на петото небе, там веднага се превърна в образа на онези ангели, и не го възпяха, не му се поклониха, защото образът му беше като техния. И слезе на четвъртото небе и им се яви в техния образ, и не го възпяха, защото образът му беше като техния. И дойде и на третото небе, също на второто и на първото, като се преобразяваше като ангелите на вся-

³¹ Защото тялото е останало на земята. ³² Ангелът на светия дух.

cantabant ei, nec adorabant, apparebat enim illis similis eorum, ostendebat enim characteristicam per singulos celos custodibus portarum. Descendit autem in firmamentum, et ibi dedit signa, et forma erat eis sicut illorum, et non glorificaverunt eum et non cantaverunt ei. Et descendit ad angelos, qui erant in hoc aere, sicut unus ex eis, et non dedit signum, et non cantaverunt.

14. Et post hec dixit mihi angelus: intellege, Ysaías, fili Amos, in hoc missus sum a Deo, omnia tibi ostendere, nec enim ante te quis vidit, nec post te poterit videre, quod tu vidisti et audivisti. Et vidi similem Filii hominis, et cum hominibus habitare et in mundo, et non cognoverunt eum. Et vidi ascendentem in firmamentum, qui non erat secundum formam transfigurans se. Et videntes omnes angeli, qui erant super firmamento, expaverunt et odorantes dicebant: quomodo abscondisti in medio nostri, Domine, et non cognovimus regem glorie? Et primo celo gloriosior ascendebat et non transfigurabat se, porro omnes angeli adoraverunt et cantaverunt dicentes: quomodo transisti per nos, Domine, et non vidimus, neque adoravimus te? Ita ascendit in secundum celum, et in tertium, et in quartum, et in quintum, et in sextum, usque ad omnes celos et glorie sue conjungebat se; quando ascendit in septimum celum, cantaverunt ei omnes iusti, et omnes angeli, et omnes virtutes quas non potui videre. Angelum mirabilem vidi sedere a sinistris ejus, qui dixit mihi: sufficit tibi, Ysaías, vidisti enim quod nemo alius vidit carnis filius, quod nec oculis vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quanta preparavit Deus omnibus diligentibus se. Dixitque mihi: revertere in stolam tuam, donec tempus dierum tuorum adimpleatur, et tunc venies huc.

15. Hec videns, Ysaías dixit circumstantibus se. Et audientes mirabilia, cantaverunt omnes et glorificaverunt Dominum, dantes talem gratiam hominibus. Et dixit Ezechie regi: consumatio seculi huius et opera implebuntur in novissimis generationibus. Et prohibuit eis, ut non annuntiarent populo Israel, nec verba hec darent ad scribendum omni homini, sed quanta intelligentur a rege et dicta in prophetis. Ita et vos estote in Sancto Spiritu, ut recipiatis stolas vestras et throno et coronas glorie in celis iacentes. Cessavit autem loqui et exivit ab Ezechia rege.

Explicit visio Ysaie prophete.

ко едно. Затова не го възпяваха, нито му се покланяха, защото им се явяваше подобен на тях, а показваше знамение на всяко небе пред пазачите на портите. Той слезе на твърдата и там показа знамения и образът му беше като техния, и не го славословеха, и не го възпяха. И слезе при ангелите, които бяха на този въздух, преобразен като един от тях, и не им показва знамение³³, и не го възпяха.

14. И след това ангелът ми рече: „Разбери, Исая, сине на Амос, затова съм пратен от бога, за да ти покажа всичко, и никой преди тебе не е видял, нито след тебе ще може да види това, което ти видя и чу.“ И видях го подобен на син человечески, че живее с хората и на света, и не го познава.³⁴ И видях го възлизащ на твърдата, без да се преобрази. И като го видяха всички ангели, които бяха върху твърдата, се смаяха и като му се поклониха, рекоха: „Как си се укрил сред нас, Господи, и не познахме царя на славата?“ И от първото небе възхождаше посланен и не се преобразяваше, след това всички ангели му се поклониха и го възпяха, като казваха: „Как премина през нас, Господи, и не те видяхме, нито ти се поклонихме?“ Така възлезе на второто небе, и на третото, и на четвъртото, и на петото, и на шестото, чак до всички небеса, и славата му се възнасяше. Когато възлезе на седмото небе, възпяха го всички праведници и всички ангели, и всички сили, които не можах да видя. Видях да седи от лявата му страна чуден ангел, който ми рече: „Достатъчно ти е, Исая, ти видя това, което никой друг син на плътта не е виждал, което нито око е видяло, нито ухо е чуло, нито е стигнало до човешко сърце, което господ е приготвил за всички любещи го.“³⁵ И ми рече: „Върни се в своята одежда, докато се изпълни времето на твоите дни, и тогава ще дойдеш тук.“

15. Това Исая видял и го каза на стоящите около него. И те, като чува за чудесата, възпяха всички и славословеха господ, който дава такава благодат на човеците. И рече на цар Езекия: „Краят на този свят и виденията ще се изпълнят в последното поколение.“ И им забрани да съобщават на Израилския народ и да дават на всеки човек да записва тези думи, но само това, каквото се разбере от царя е и казано от пророците. Така и вие бъдете в светия дух,³⁶ за да получите вашите одежди, и престоли, и венци на славата, лежащи на небесата. Но престана да говори и излезе от двореца на цар Езекия.

Край на Видението на пророк Исая.³⁷

³³ Защото те са един срещу друг. ³⁴ Апост. XIV, 14 и Йоан, I, 10. В гръцкия и в етиопския текст на мястото на тези цитати стои друго изречение за инкарнацията на Христос. ³⁵ Кор. II, 9. Този цитат дивее в етиопския текст. ³⁶ Павел, Римл. VIII, 9. ³⁷ Старобългарският текст завършва другояче.

КАСИНСКИ ЛЕТОПИС

Касинският летопис произхожда от манастира Monte Cassino (Италия). Съставен е в края на XII в. Обхваща събития от XI—XII в. в рамките на една световна хроника. Съдържа данни за събития в Солун и Драч, които се поставят в известна връзка с въстанието на Асеновци (1185).

ИЗДАНИЕ: *Annales Casinenses*. MGH, SS, XIX, p. 310—319.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 233.

ANNALES CASINENSES

Exercitus regis Siciliae, Dyrrhachium Thessalonicamque occupat

a) *Codex Casinas No 851*: 1185. Pax perpetua inter Romanorum imperium et regnum Siciliae firmata est. Rex Guilielmus Salernum veniens, Constantiam nobilissimam amitam suam ad illustrem Romanorum regem in coniugem transmisit. Exercitus regis Guilielmi Durachiam et Salonicam cepit (p. 313₂₇₋₃₃).

b) *Codex Casinas No 199, Codex Berolinensis No 296*: 1185. Pax firma inter imperatorem Fredericum et regem Guilielmum facta est. Rex Willielmus Siciliae copiosum exercitum in Romaniam transmisit, qui civitatem Durachiae et civitatem Saloniquium ceperunt. Praefatus rex Constantiam amitam suam transmisit in coniugem ad illustrem regem Heinricum filium Friderici imperatoris (p. 313₂₇₋₃₄).

КАСИНСКИ ЛЕТОПИС

Войската на сицилийския крал завзема Драч и Солун

a) *Codex Casin No 851*: 1185. Вечен мир бил сключен между Римската империя и сицилийското кралство.¹ Крал Вилхелм отишъл в Салерно и изпратил знатната си леля Констанция за съпруга на славния римски крал.² Войската на крал Вилхелм завзела Дирахиум и Солун.³

b) *Codex Casin. No 199, Codex Berol. No 296*: 1185. Бил сключен здрав мир между император Фридрих и крал Вилхелм. Сицилийският крал Вилхелм прехвърлил многобройна войска в Романия,⁴ която превзела град Дирахиум и град Солун. Споменатият крал изпратил своята леля Констанция за съпруга на славния крал Хенрих — син на император Фридрих.

¹ Мирът, сключен между германския император Фридрих Барбароса (1152—1190), коронясан и за император на Свещената римска империя, и сицилийския крал Вилхелм II (1166—1189). ² Касае се за Хенрих, по-големия син на император Фридрих Барбароса, който носел титлата „римски крал“. ³ Става въпрос за похода на сицилийския крал Вилхелм II през 1185 г. срещу Византия. За този поход и за връзката му с въстанието на братята Асен и Петър вж.: В. З л а т а р с к и. История, II, с. 430—431. ⁴ Под „Романия“ тук се разбира Византия.

VII. АБАТ РАДУЛФ

Английският монах абат Радулф е роден около 1120 г. Автор е на една хроника, в която има някои по-късни добавки. Една от тях се отнася за разгрома на латинските рицари в битката при Одрин през 1205 г. и пленяването на константинополския император Балдуин I. Тя е заимствувана от френски и фландърски хроники, но съдържа и някои места, които липсват в тях (особено в тези, писани на латински език — на Роберт Алтисиодорски, Анонимния продължител на хрониката на Роберт от планината до Сигиберт, Йоан Ипърски, Райнер Лайденски и др.). Данните му заслужават пълно доверие.

ИЗДАНИЕ: Ex Radulfi Coggeshale abbatis Chronico Anglicano. — Recueil des historiens des Gaules et de France, XVIII, Paris, 1879.

RADULFI ABBATIS

CHRONICON ANGLICANUM

*Imperator Balduinus
a Bulgaris capitur*

Anno Domini MCCV. . . Captus est Balduinus imperator Constantinopolitanus apud Adrianopolim civitatem Thraciae, a quodam Johanne Blako potenti Graeco, per insidias, et in carcerem retrusus. Occisus est in illo certamine comes Lodovicus filius Thoebaldi comitis Blesensis, et Stephanus frater Roberti comitis de Percha, et plures alii de exercitu eorum occisi sunt. Henricus autem, frater imperatoris, interim gubernat imperium, ac viriliter contra hostes decertans, bullam auream regibus atque principibus direxit, supplicans quatinus ei in auxilium strenuos quosque transmitterent.

Marchio de Monferrato, adeptus quoddam regnum in quo Nicaea civitas sita est ex dona-

АБАТ РАДУЛФ

АНГЛИЙСКА ХРОНИКА

*Пленяването на император Балдуин
от българите*

В година господня 1205 . . . Пленен бе чрез засада константинополският император Балдуин¹ при тракийския град Адрианопол от някой си гръцки властелин Йоан Влах² и хвърлен в тъмница. Убит бил в това сражение граф Людовик, син на граф Теобалд Блуаски,³ и Стефан, брат на граф Роберт от Перш,⁴ и мнозина други от тяхната войска били убити. А Хенрих, братът на императора⁵, междувременно управлявал империята и като се сражавал мъжествено срещу враговете, изпратил златна була на кралете и князете, молейки да му изпратят в помощ храбри мъже.

Монфератският маркграф⁶, след като получил като дарение от преди споменатия им-

¹ Става дума за императора на Латинската цариградска империя Балдуин I (1204—1205). ² Става дума за българския цар Калоян (1197—1207), който често в западните извори е обозначаван с името „Йоан Влах“. ³ Граф Луи дьо Блуа, един от най-видните участници в IV кръстоносен поход. ⁴ Граф Етиен дьо Перш, брат на граф Жофруа, един от най-известните и заслужили участници в IV кръстоносен поход. По-подробно изброяване на загиналите в битката рицари се съдържа в Хрониката на Жофруа дьо Вилардуен. Завладяването на Цариград. Увод, превод и коментар Вс. Николаев. С., 1946, с. 260—263. ⁵ Императорът на Латинската цариградска империя Хенрих (1206—1216). ⁶ Маркиз Бонифаций Монфератски, един от предводителите на IV кръстоносен поход. Първоначално при подялбата на империята той получил земите на Никеиската империя, но след това се отказал от тях и получил Солунското кралство.

tionem imperatoris praedicti, transmisit nuncios ad capitulum Cisterciense, quatinus ei transmitterent septem collegia monachorum ad construendas novas abbatias in regno eius; sed petitioni eius assensum praebere nondum tutam esse credebant. Dicunt nonnulli quod imperium Graecorum majus sit et latius quam totam Gallia, Hispania, Hibernia cum tota Anglia.

In septimana Paschae, feria quarta, captus fuit praedictus imperator, dum ab exercitu suo semotus incaute obequitaret ad prandium cum sexaginta militibus. Filius praedicti Iohannis Blaki erat cum papa Innocentio, coronandus ab eo, ex petitione patris, de regno quod dicitur Blakia (p. 103).

ператор някакво кралство, в което се намирал град Никея, проводил пратеници при Гистернското абатство с молба да му проведат седем монашески колегии за учредяване на нови абатства в неговото кралство. Но тези колегии не сметнали за уместно да гласуват доверие на неговата молба. Някои казват, че гръцкото царство е било по-голямо и по-обширно, отколкото цяла Галия, Испания, Иберия и цяла Англия.

Във великденската седмица, на велики четвъртък, бил пленен споменатият император,⁷ докато непредпазливо яздел по пладне, отдалечен от войската си с шестдесет рицари. Синът⁸ на споменатия Йоан Влаха се срещнал с папа Инокентий, за да бъде коронясан от него по молба на баща му за цар на царството, което се нарича Влахия.

⁷ Император Балдуин I е бил пленен от българите в битката, станала на 14 април 1205 г. Даденото тук обяснение, че той бил заловен от българите, когато яздел непредпазливо и от засада, цели да омаловажи удържаната от цар Калоян победа и не се покрива с другите известия — вж. Хрониката на Жофруа дьо Вилардуен. Завладяването на Цариград, с. 258 сл. ⁸ От писмата на цар Калоян и търновския архиепископ Василий до папа Инокентий III от ноември 1204 г. става ясно, че в Рим са били изпратени две момчета за учение — Василий и Витлеем. Второто е било син на българския цар. Вж. ЛИБИ, III, С., 1965, с. 359—361. Каква е била неговата съдба, не е известно.

VIII. ЦЕКАНСКИ ЛЕТОПИС

Цеканският летопис представлява сбита хроника, която започва със събития от първите години на новата ера и достига до 1217 г. Съставен е в края на XII и началото на XIII в. в гр. Цекано (Италия). Съдържа данни за някои събития във връзка с похода на норманите в 1185 г. и за събитията при възцаряването на цар Иван Асен II.

ИЗДАНИЯ: *Annales Ceccanenses*. MGH, SS, XIX, p. 287—301.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 330.

ANNALES CECCANENSES

1. *Exercitus regis Siciliae multas civitates castellaque Romaniae occupat*

1185. ind. 2. Hoc anno Guilielmus rex Siciliae fecit stolum maximum per mare et terram; super stolum maris ordinavit capitaneum comitem Tancredum, super stolum terrae fecit capitaneos comitem Alduinum et comitem Riccardum de Cerra; et mandavit eos omnes in Romaniam ad acquirendum imperium Constantinopolitanum. Totum stolum intravit in mare 3. Idus Iunii. In festo Iohannis baptistae ceperunt Rurazzi. In festo sancti Bartolomaei adepti sunt Saloniciam cum multis civitatibus et castellis et roccis de Romania, iurantes fidelitatem regi Siciliae. Tandem exercitus imperatoris Ysaahac, super quem exercitum erat constitutus quidam princeps qui dicebatur Granatus, obvians eis cum verbis pacificis, dicens quod ultra procedere non poterant; tamen si vellent ad propria reverti, promisit eis securitatem, et dedit firmam macem; ipsi tamen acceperunt securitatem, et versa vice pacem promittentes comites regis Siciliae, in festo sancti Leonardi

ЦЕКАНСКИ ЛЕТОПИС

1. *Войската на сицилийския крал завзема много градове и крепости на Византия*

1185. Индикт 2. През тази година сицилийският крал Вилхелм предприел голям поход¹ по море и по суша. Начело на флотата поставил за началник граф Танкред, начело на сухопътната войска назначил за началници граф Алдуин и граф Рикардо де Цера. И всички тях той изпратил срещу Романия², за да завладеят Константинополската империя. Цялата армия отплавала на 11 юни. На празника на Йоан Кръстител завзели Дурацо. На празника на св. Вартоломей завзели Солун и много ромейски градове, крепости и кули и дали клетва за вярност на сицилийския крал. Най-сетне се появила на среща им войската на император Исак³, начело на която бил поставен някакъв велможа, който се наричал Гранат⁴. Той ги посрещнал с миролюбиви слова и им казал, че не могат да напредват по-нататък. При все това им обещал безопасност и им гарантирал мир, ако пожелаят да се върнат в страната си. Наистина те приели уверенията за безопасност, но когато и графовете на Сицилийския крал от своя страна предложили мир, на празника на св. Леонард⁵ били

¹ Става дума за похода на сицилийския крал Вилхелм II (1166—1189) през 1185 г. срещу Византия. Вж. В. Златарски. История, II, с. 430. За връзката между този поход и въстанието в България, повдигнато от братята Асен и Петър, вж. пак там, с. 431 и сл. ² Т.е. Византия. ³ Византийският император Исак II Ангел (1185—1195). ⁴ Това е известният византийски военачалник Алексий Врана. ⁵ Т.е. 15 октомври.

a Graecis decepti sunt, et Constantinopolim in captione callide ducti sunt. Sed imperator cognita rei veritate, securitatem considerans et pacem a Graecis non observatam Latinis, condoluit valde, et erubuit, et sic demum omnes deliberavit, et unusquisque supervivens reversus est ad propria (p. 287₃₈₋₄₂).

2. *Petrus imperator per Macedoniam transiens a Theodoro Comneno capitur*

1217. Mense Aprili quidam comes Francigena, nomine Petrus de Alsurla, a Graecis vocatus et electus in imperatorem Constantinopolitanum, adplicuit Romam cum uxore et filiis et alio comitatu. Honorifice a domino papa Honorio et a clero et a cuncto populo Romano est receptus. 5. Idus praedicti mensis in ecclesia sancti Laurentii foris murum cum magna gloria et decore coronatus est a summo pontifice cum uxore sua; et postea dominus papa dedit ei conductorem itineris et defensorem dominum Iohannem de Columna presbyterum cardinalem, tituli Sanctae Praxedis. Incipientes iter, transierunt mare euntes per imperium Romaniae gaudentes. Maior potestas imperii Romaniae et ditior invitavit praedictum imperatorem, ut dignaretur ire per terram suam, promittens ei omnes expensas usque in civitatem Constantinopolitanam, callidus insidians et decipiens imperatorem. Tunc imperator cum domino cardinali gressi sunt terram praedictae potestatis; quae potestas et dignitas apud nos dicitur Comminio, nomine Theodorus. Qui postquam recepit imperatorem et dominum cardinalem, voluit eos occidere. Sed responsum est ei ab amicis et fidelibus dicentibus: Si istos occideris, semper habebis guerram ab imperio et a summo pontifice et tu et heredes tui; si servaveris eos vivos, non erit qui te debellet. Posuit eos audacter in custodiam, et constrictae custodivit eos in ergastulis. Imperatrix nolente declinare a recto itinere, perrexit salva et gaudens in Constantinopolim, et tanquam domina et imperatrix recepta dominabatur (p. 301₃₆₋₃₃).

измамени от гърците и хитро били отведени в плен в Константинопол. Но императорът⁶, като узнал истината и като взел пред вид, че гърците нарушили сигурността и мира спрямо латинците, много съжалявал за това и почувствувал срам, та най-после освободил всички и всеки един жив и здрав се завърнал в страната си.

2. *Император Петър Куртене, минавайки през Македония попада в плен у Теодор Комнин*

1217. През месец април един френски граф на име Петър де Алсурла⁷ бил избран и повикан от гърците за константинополски император. Той пристигнал в Рим заедно със съпругата си, дъщерите си и останалата си свита и бил посрещнат с почести от господин папа Хонорий, от духовенството и от цялото римско население. На деветия ден от гореказания месец в църквата „Св. Лаврентий“ — вън от стените — бил коронясан със съпругата си от върховния първосвещеник⁸ при голяма тържественост и блясък. И след това господин папата му дал за съпроводач по пътя и за защитник господин презвитер кардинал Йохан де Колумна с титла „Санкто Пракседски“. Те тръгнали на път, минали морето и радостно навлезли в Ромейската империя. Един по-силен и по-богат владетел⁹ в Ромейската империя поканил споменатия император¹⁰ да го удостои с преминаването през земята си и обещавал да поеме всичките му разноски чак до град Константинопол, като хитро дебнел и мамел императора. Тогава императорът и господин кардиналът навлезли в земите на гореказания владетел. Това владетелско величие у нас го наричат „Комнин“, на име Теодор. След като посрещнал императора и господин кардинала, той поискал да ги убие. Но бил посъветван от приятели и верни хора, които му казвали: „Ако ги убиеш, винаги ще те заплашва война и тебе, и твоите наследници, от страна на империята“¹¹ и на върховния първосвещеник¹², а ако ги запазиш живи, не ще има никой, който да воюва срещу тебе.“ Той без колебание ги турил под стража¹³ и ги държал на тежка каторжна работа. Императрицата¹⁴ пък не искала да се отклони от правия път, продължила жива и здрава за Константинопол, била посрещната като владетелка и императрица и поела властта.

⁶ Исак II Ангел. ⁷ Името е предадено погрешно. Това е френският граф Петър Куртене Оксерски, комуто в 1217 г. била предложена латинската императорска корона в Цариград. ⁸ Т.е. от папа Хонорий III (1216—1227). ⁹ Солунско-епископският деспот Теодор Комнин (1214—1230). ¹⁰ Т.е. коронясания за латински император Петър Куртене Оксерски. ¹¹ Т.е. Латинската империя в Цариград. ¹² Т.е. папата. ¹³ Когато Петър Куртене на път за Цариград минавал през Македония и албанските планини, целият му отред бил избит и унищожен от Теодор Комнин. Самият Петър Куртене попаднал в плен и бил убит от Теодор Комнин. Срв. В. Н. Златарски. История..., III, с. 324. ¹⁴ Именно Йоланта, съпругата на убития Петър Куртене.

IX. ИЗ „ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ“ НА РОДЖЕР ОТ ВАНДОВЕР

Роджер от Вандовер (Wendover), монах от манастира Saint Albans (в Hertford, Южна Англия), написал към началото на XIII в. история, озаглавена „Flores Historiarum“ — „Историческа антология“. Авторът е използвал като извори различни по-стари хроники.

Съчинението съдържа някои кратки данни за преминаването на кръстоносците от Втория и Третия поход през българските земи.

ИЗДАНИЕ: Ex Roggeri de Wendover Floribus Historiarum. MGH, SS, t. XXIX, p. 29—51.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. Deutschlands Geschichtsquellen, Bd. II, p. 316.

EX ROGGERI DE WENDOVER FLORIBUS HISTORIARUM

*1. Crucesignati Conradi imperatoris
Ludovicique regis transcurra Moesia
Daciaque in Thraciam descendunt*

Igitur ad predicationem Bernardi abbatis Clarevallensis Conradus Romanorum imperator cruce signatus est, et cum eo innumera hominum multitudo. Mense autem Maio proximo sequente dictus imperator iter peregrinationis arripiens, duxit secum ad sexuaginta milia equitum loricatorum, exceptis peditibus et parvulis, mulieribus equitibusque levis armature. Secutus est illum quoque ludowicus rex Francorum cum non minori numero armorum. Qui propositum habentes segregatim incedere, ut commodius sibi vite necessaria et iumentis pabula non deessent, transcurra itaque Bavaria et Danubio flumine, Austriam, Hungariam et utramque Pannoniam, Bulgarorum etiam provincias, Mesiam et Daciam, tandem in Traciam descenderunt. Inde Constantinopolim pervenientes, cum imperatore Manuele colloquium habuerunt (p. 29_{ss}—30).

ИЗ „ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ“ НА РОДЖЕР ОТ ВАНДОВЕР

*1. Кръстоносците на император Конрад
и на крал Людовик минават през Мизия
и Дакия и слизат в Тракия*

И тъй при проповедта на Кларевалския абат Бернард¹ римският император Конрад² си прикачи знака на кръста, а заедно с него и безбройно множество хора. През следващия пък месец май³ споменатият император потеглил на кръстоносен поход и повел със себе си до седемдесет хиляди бронирани конници, като не се смятат пехотинците, децата, жените и лековъоръжените конници. Той бил последван и от френския крал Людовик⁴ с не по-малък брой бойци. Те били решили да пътуват поотделно, за да си доставят поудобно хранителни припаси и фураж за добитъка. И тъй те прекосили Бавария и реката Дунав, минали през Австрия, Унгария, двете панонски провинции, също и през българските провинции Мизия и Дакия⁵ и найсетне слезли в Тракия. Оттук стигнали до Константинопол и водили преговори с император Мануил⁶.

¹ Бернард от Клерво (в областта Бургундия, Северозападна Франция) по инициативата на крал Людовик VII (1137—1180) разпалил през 1146 г. религиозния ентусиазъм чрез проповедите си във Франция и Германия и подготвил по този начин организирането на Втория кръстоносен поход. ² Германският император Конрад III (1138—1152), който бил коронясан и за император на Свещената римска империя. ³ През 1147 г. ⁴ Людовик VII (1137—1180). ⁵ Кръстоносците преминали Дунава при Белград, откъдето по главния път през областта Българска гора стигнали в Ниш. Оттам през Средец (София) те навлезли в тракийската равнина. ⁶ Византийският император Мануил I Комнин (1143—1180).

2. *Fridericus imperator iter peregrinationis arripit per Bulgariam transiturus*

In festo sancti Georgii Frethericus imperator Romanus loca dominice passionis visitaturus peregrinationis iter arripuit apud Reinesburgum, transitum per Hungariam et Bulgariam, sicut proposuerat, habiturus. . . (p. 34₂₉₋₃₀).

3. *Fridericus per Bulgariam transiens Hierosolimam tendit*

Eodem anno Frethericus Romanorum imperator, annum agens imperii quadragesimum, dum per Bulgariam Ierosolimam tenderet et ab Yconio versus Antiochiam transitum faceret, in fluvio qui Saphet appellatur, exercitu suo salubriter transeunte, solus equo decidens submersus est . . . (p. 85₃₂₋₃₃).

4. *Albigenses heretici antipapam in finibus Bulgariae, Croatiae Dalmatiaeque sibi constituunt*

Anno Domini 1223 . . . Eodem anno Rome pluit terra sanguinea per tres dies, admirantibus multis . . .

Circa dies istos heretici Albigenses constituerunt sibi antipapam in finibus Bulgarorum, Croatiae et Dalmatie, nomine Bartolomeum (p. 51₃₃₋₃₄).

2. *Император Фридрих тръгва на кръстоносен поход с намерение да мине през България*

Като желаел да посети местата на страданията Господне, римският император Фридрих⁷ на празника на св. Георги⁸ потеглил от Регенсбург на кръстоносен поход⁹ с намерение да премине през Унгария и България, както бил решил.

3. *Фридрих минава през България на път за Ерусалим*

През същата година¹⁰ римският император Фридрих¹¹ в четиридесетата година от царуването си на път за Ерусалим минал през България, докато отивал от Иконий за Антиохия, сам паднал от коня си и се удавил в една река, която се нарича Сафет.¹² Войската му пък благополучно преминала по-нататък.

4. *Еретиците албигойци си избират антипапа в България, Хърватско и Далмация*

В годината Господня 1223 . . . през същата година в Рим валил кървавочервен прах в течение на три дни, на което мнозина се учудвали. . .

През тези дни албигойските еретици¹³ в пределите на България, Хърватия и Далмация си поставили за антипапа¹⁴ одного, на име Бартоломей.

⁷ Германският император Фридрих Барбароса (1152—1190), който бил коронясан и за император на Свещената римска империя. ⁸ На 6 май 1189 г. ⁹ Става дума за Третия кръстоносен поход (1189—1190). ¹⁰ През 1189 г. ¹¹ Германският император Фридрих Барбароса. ¹² На 10 юни 1190 г. Фридрих Барбароса се удавил в реката Сафет (Мала Азия), когато се опитал да я премине. ¹³ С името албигойци тук са означени еретиците дуалисти — богомили, патарени и др. ¹⁴ Казва се „антипапа“, като се има пред вид, че той стоял начело на всички еретици и се противопоставял на главата на католическата църква — папата.

Х. ЛЕТОПИС НА ОГЕРИЙ ПАНИС

Летописът на Огерий Панис е продължение на твърде обширния „Летопис на Генуа“, чието начало било поставено от генуезеца Кафаро (1080—1166) — „Cafari et continuatorum Annales Ianuenses“. Огерий е обхванал периода 1197—1219 г. Неговият летопис съдържа някои данни за настаняването на кръстоносците от Четвъртия поход в земите на Балканския полуостров и за поражението, нанесено от българския цар Калоян на латинския император Балдуин в 1205 г.

ИЗДАНИЯ: Ogerii Panis Annales. MGH, SS, XVIII p. 115—142.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, Bd. II, p. 241.

OGERII PANIS ANNALES

1. *Crucesignati duce Balduino Flandrensi imperium Romaniae debellantes in tres partes dividunt*

Contigit autem quod eodem anno comes Flandrensis et comes Sancti Pauli et marchio Bonifacius de Monteferrato crucem dominicam accipere credentes, Veniciam perrexerunt, ibique cum Venitis confederarunt, fingentes se ire ultram mare ad recuperandum dominicum sepulcrum. Primo euntes ad Iadaram, et preliando ipsam ceperunt, et penitus destruxerunt tam ecclesias quam cetera edificia; et multos homines et feminas et pueros interfecerunt; et aliam civitatem in insula... edificarunt. Postmodum vero obliti dominice crucis receptionem, et ipsam crucem proitientes, Constantinopolim perrexerunt, et civitatem ceperunt et expoliarunt, ecclesias expoliantes et cruces et testes ewangeliorum crustantes, et reliquias sanctorum inter se dividentes huc et illuc miserunt; et imperium Romaniae in tres partes

ЛЕТОПИС НА ОГЕРИЙ ПАНИС

1. *Кръстоносците, предвождани от Балдуин Фландърски, завладяват Византия и я разделят на три части*

През същата тая година¹ Фландърският граф², Сент Полският граф и маркграф Бонифаций Монфератски отпътували за Венеция с намерение да поемат кръста господен.³ Там те сключили договор с венецианците под предлог, че отиват отвъд морето да освободят гроба господен. Най-напред се отправили към Ядара⁴, превзели я с бой и разрушили до основи както църквите, така и останалите сгради, и избили много мъже, жени и деца. И построили друг град на остров⁵... Но след това те забравили, че били поели кръста господен, захвърлили самия кръст, отправили се към Константинопол и превзели и разграбили града. Те ограбвали църквите и изтръгвали кръстовете и късали евангелските ръкописи, и като поделяли помежду си мощите на светците, разпращали ги на разни страни. Те разделили Ромейската им-

¹ През 1202 г. ² Фландърският граф Балдуин. ³ Касае се за организирането на Четвъртия кръстоносен поход. ⁴ Това е днешният град Зара на Далматинския бряг. ⁵ На това място в ръкописите има празнина. Тук авторът има пред вид факта, че венецианските били отлъчени от църквата, заедно отишли срещу град Зара. И както личи от текста, поради отлъчването били заставени да построят нов град — след като превзели и разрушили град Зара. Това състояние на повредения текст не позволява да се даде окончателна интерпретация на изречението.

diviserunt, imperium dantes comiti Flandrensi, regnum Salonichi marchioni, Montiferrati, et insulas Romanie duci Venetiae cum quadam parte terrarum Romanie (p. 120₅₄—121₁₋₁₁).

2. Bulgari, hic dicti Blachi, Balduinum imperatorem captivum retinent

In eodem anno comes Flandrensis, qui sedem Constantinopolitanam susceperat, cum magno militum Francorum numero et cum duce Venetico et gente sua ad obsidionem Andrinopolis perrexit; ubique infestati et preliati a Blachis, surrexerunt ad arma, secuti fuerunt illos terga vertentes, et ex eis innumeram quantitatem prostraverunt et interfecerunt. Set tandem Blachi revertentes, illum ceperunt cum 300 militibus Franchis, qui omnes in faciem gladii mortui fuerunt, et personam imperatoris retinuerunt (p. 123₇₋₁₂).

перия на три части: върховната власт ~~даде~~ на фландърския граф, солунското кралство — на монфератския маркиграф⁶, а ромейските острови заедно с част от ромейските земи — на венецианския дож⁷.

2. Българи, тук наречени власи, пленяват император Балдуин

През същата година⁸ фландърският граф⁹, който бил заел Константинополския престол, заедно с голям брой френски рицари, с венецианския дож и с роднините си тръгнал да обсажда Адрианопол. Обезпокоявани и нападани там от власите¹⁰, те дигнали оръжия срещу тях и се впуснали да ги преследват, след като ги обърнали в бягство и повалили и избили безбройно много от тях. Но най-сетне власите се обърнали назад и го пленили заедно с триста френски рицари, които до един загинали от меч, а императорската особа задържали¹¹.

⁶ Маркиграф Бонифаций Монфератски. ⁷ Енрико Дандоло. ⁸ 1205 г. ⁹ Т.е. латинският император Балдуин Фландърски. ¹⁰ Под „власи“ тук трябва да се разбират войските на Калоян. За власи в други саучи вж. у Стр. Лишев. Третият кръстоносен поход и българите. — ИИБИ, т. 7, 1957, с. 227—228. ¹¹ Император Балдуин.

ХІ. ХРОНИКА НА МАНАСТИРА „МОНТЕ СЕРЕНО“

Хрониката произхожда от манастира „Монте Серено“ в Петерсберг при Хале (Саксония). Въпросът за авторството ѝ още не е разрешен окончателно — някои изследвачи я приписват на свещеника Конрад. Обхваща събития от 1124—1225 г. В нея се съдържа и едно известие за преминаването на кръстоносците от Третия кръстоносен поход през българските земи в 1189—1190 г.

ИЗДАНИЯ: *Chronicon montis Sereni*. MGH, SS, XXIII, p. 130—226.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 357.

CHRONICON MONTIS SERENI

*Crucesignati a transitu prohibiti
regnum Isaacii Angeli igne
et ferro devastant*

Anno 1189. Imperator, Heinrich regi filio suo imperii procuracione relicta, peregrinis iuxta conductum die beati Georgii Ratispone collectis, inde cum ipsis per Austriam et Ungariam profectus, in octava apostolorum Danubium transiit, ubi Ungarorum et Grecorum regnum dividitur. Ubi in ripa fluminis tentoriis fixis, exercitum diebus aliquot requiescere fecit. Deinde Bulgariam maximis ingressus laboribus, Greciam intravit. Rex autem Grecie, Kirsach nomine, Saladino regi pagano contra christianos confederatus, receptis ab eo octingentis sagittariis Turcis in auxilium, imperatorem a transitu regni sui prohibere modis omnibus intendebat, licet pax inter eos iuramento firmata fuisset. Et primo quidem transeuntes silvam Bulgarorum pere-

ХРОНИКА НА МАНАСТИРА „МОНТЕ СЕРЕНО“

*ръстоносците, възпрепятствуващи
преминаването, опустошават с огън и меч
царството на Исак Ангел*

В 1189 г. императорът¹, след като поставил управлението на държавата на сина си — крал Хенрих, и кръстоносците се събрали в Регенсбург в деня на блажения Георги², както било уговорено, заминавал оттук заедно с тях през Австрия и Унгария и на 6 юли преминал Дунава на границата между унгарското и гръцкото царство. Там на брега на реката разположил палатките си и оставил войската да си почине няколко дни. След това при твърде големи затруднения преминал в България и навлязъл в Гърция. Но гръцкият владетел, на име Кирсах³, влязъл в съюз с иновереца султан Саладин⁴ против християните. Той получил от него в помощ осемстотин турски стрелци и по всякакъв начин се стараел да попречи на императора да мине през царството му, въпреки че между тях имало мирен договор, скрепен с клетва.⁵ Отначало с разбойнически нападения той налитал денем и нощем върху кръ-

¹ Германският император Фридрих Барбароса (1152—1190). ² На 6 май 1189 г. ³ Византийският император Исак II Ангел (1185—1195). ⁴ Турският султан Саладин, тогавашният владетел на Египет. В 1187 г. Саладин разбил християнската войска при Тивериадското езеро и през есента на същата година завладял Ерусалим. ⁵ Касае се за договора, сключен към края на 1188 г. в Нюрнберг.

grinos latrocinis tam diurnis quam nocturnis impetens, multis eos malis affecit, ad extremum vero fines Grecorum ingressos bello manifesto invasit. Propter quod imperator ei tanquam periuro, cum etiam lagatos peregrinorum de pace missos non solum captivasset, sed etiam incarcerasset, nequaquam ultra parcendum decernens, Greciam totam cladibus implevit, igne eam et ferro devastans innumera-bilesque hominum cedes faciens. Cum itaque per sex continuos menses Grecia peregrinorum gladiis tradita vastaretur, tandem rex perfidie sue sero penitens, imperatori nuncios de pace direxit. Cui imperator non aliter consensit, nisi iuramento iterato obsides adderet. Quod ille gratanter accipiens iuravit et obsides dedit, vicissim a nunciis imperatoris solo iuramento recepto. Hoc factum est dominica Invocavit. Pace firmata, imperator ad portum maris quod brachium sancti Georgii dicitur cum toto exercitu venit, ubi naves ducentes a rege preparatas invenit. A die vero cene Domini usque ad terciam pasche omnes prospere transierunt, ita ut nec unus homo de tanta multitudine periret (p. 161²⁵⁻⁴⁵).

стоносците, когато минавали през Българската гора⁶, и им причинил много пакост. а най-сетне ги нападнал в открита война, когато стъпил на гръцка земя. Поради това императорът решил вече никак да не го щаде, като човек вероломен, особено когато той не само задържал изпроводените за мирно споразумение пратеници на кръстоносците, но ги и хвърлил в затвора. Той разорил цяла Гърция, опустошил я с огън и меч и избил безброй хора. Едва след като цели шест месеца Гърция била предоставена на мечовете на кръстоносците и опустошавана, най-сетне гръцкият владетел, ако и късно, все пак се разкаял за своето вероломство и проводил до императора пратеници за мир. Императорът се съгласил с това само при условие да повтори клетвата и даде заложници. Той приел това охотно, закле се и дал заложници, като на свой ред приел от пратениците само клетвата на императора. Това станало на 11 февруари 1190 г. Като бил сключен мир, императорът с цялата си войска пристигнал до пристанището на морето, което се нарича „Проток св. Георги“⁷. Там намерил двеста кораба, предварително приготвени от гръцкия владетел. И от деня на „Вечерята Господня“ до третия ден на Великден⁸ всички преминали протока благополучно, тъй че нито един човек от това толкова голямо множество не загинал.

⁶ „Българска гора“ се наричала областта от Белград до Ниш. ⁷ „Проток на свети Георги“ означава тук Дарданелите. ⁸ Отговаря на времето от 22 до 27 март 1190 г.

ХІІ. ИЗ „ФИЛИПИДА“ НА БРЕТОНЕЦА ВИЛХЕЛМ

Под названието „Филипида“ е запазено до наши дни едно поетично описание на живота и делата на френския крал Филип II Август (1180—1223). Авторът на това съчинение е бретонецът Вилхелм, съвременник на крал Филип II. Поемата съдържа съвсем кратко споменаване за пленяването на латинския император Балдуин I в известното сражение при Одрин с войската на цар Калоян.

ИЗДАНИЯ: Ex Willelmi Brittonis Philippide. MGH, SS, XXVI, 319—389.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 207.

EX WILLELMI BRITTONIS PHILIPPIDE

*Balduinus imperator a rege Bulgarorum,
interficitur*

Baldoinus ---, qui postea regi Bella movens regno exivit, factusque monarcha Imperium tenuit Grecorum tempore multo. Postea quem Thracum dux interfecit ibidem (р. 343²⁶³—265—268).

ИЗ „ФИЛИПИДАТА“ НА БРЕТОНЕЦА ВИЛХЕЛМ

*Царят на българите погубва император
Балдуин*

Балдуин. . . , който след това започнал война срещу краля,¹ напуснал кралството, станал монарх и дълго време държал върховната власт над гърците.² По-късно предводителят на траките³ го погубил на същото място.

¹ Балдуин, граф на Фландрия и Хемония, водил война с френския крал Филип II Август, която извършил на 2 януари 1200 г. Според мира на Балдуин били върнати някои земи на Фландрия, отнети преди от Филип II. ² Става дума за избирането на Балдуин Фландърски в Цариград за император на Латинската империя (1204—1205). Споменаването, че бил „монарх . . . над гърците“, трябва да се тълкува, че бил владетел на част от Византийската империя. ³ Под „предводител на траките“ тук трябва да се разбира българският цар Калоян, който в сражението при Одрин на 14 април 1205 г. разбил и взел в плен император Балдуин. Срв. Б. П р и м о в. Жофроа дьо Вилардуен . . . , с. 79—89, 106—122.

ХІІІ. МИЛАНСКИ ЛЕТОПИС

Миланският летопис произхожда от Милано и обхваща събития от 1154 до 1230 г. Съставен е от съвременник на събитията, но и до днес не е изяснен въпросът за неговото авторство. Летописът съдържа ценни данни за пребиваването на кръстоносците от Третия поход (1189—1190) в българските земи.

ИЗДАНИЕ: *Annales Mediolanenses*. MGH, SS, XVIII, p. 357—382.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 323—324.

ANNALES MEDIOLANENSES

*Crucesignati per Bulgariam duce Friderico
transientes cum exercitu Isaacii
imperatoris atrociter pugnare coguntur*

Levavit imperator Federicus signum crucis domini nostri Iesu Christi 1189 ab eiusdem incarnationis anno. Exivit autem cesar de Alania, et venit in Ungaria. Ibi ferunt eum habuisse nonaginta milia militum pugnatorum armatorum. Rex vero Ungarie honorifice et pacifice recepit eum; et in pace transivit per totam Ungariam. Miserat Romanus imperator ad Ursacum Constantinopolitanum imperatorem nuntios, scilicet episcopum Monasterii et comitem Robertum, ut eos reciperet in pace. Ipse vero eos detinuit et praeparavit tres magnos exercitus, et misit eos contra eum ad introitum Burgariae, ut detinerent eum et disiparent viam ante eum. Est enim ibi maximum nemus itinere dierum quatuor et via artissima. Praeses vero Burgariae ut videret, se non posse imperatori resistere, cum exercitibus illis totam viam dissipavit, et nemora contra obstruxit. In exitu vero nemoris magnam munitionem fecit, et cum exercitibus suis

МИЛАНСКИ ЛЕТОПИС

*Кръстоносците, преминавайки през
България начело с Фридрих Барбароса,
водят ожесточени сражения с войската
на византийския император*

Император Фридрих¹ поел знака на кръста² на нашия Господ Исус Христос в 1189 година от неговото въплъщение. И тръгнал кесарят³ от Аламания⁴ и пристигнал в Унгария. Говорят, че там той имал деветдесет хиляди въоръжени рицари бойци. А унгарският крал го посрещнал миролюбиво и с почести; и в мир той преминал през цяла Унгария. Римският император⁵ бил проводил пратеници до константинополския император Исак⁶ — Мюнстерския епископ⁷ и граф Роберт⁸, за да приеме кръстоносците миролюбиво. А той задържал пратениците и приготвил три големи войски и ги изпратил срещу него при навлизането му в България, за да го спрат и да разрушат пътя пред него. Там именно има една твърде обширна гора⁹, която се преминава за четири дни по твърде тясна пътека. А управителят¹⁰ на България, като виждал, че не може да противостои на императора, разрушил целия път с войските си и преградил горите насреща му. На края пък на гората построил голямо укрепление и с войските си се приготвил да се сражава

¹ Германският император Фридрих I Барбароса (1152—1190). ² Касае се за Третия кръстоносен поход (1189—1190). ³ Т.е. императорът. ⁴ С Аламания тук се означава изобщо Германия. ⁵ Титлата „римски император“ тук е дадена на Фридрих I Барбароса, император на „Свещената римска империя“. ⁶ Византийският император Исак II Ангел (1185—1195). ⁷ Епископ Херман от Мюнстер. ⁸ Граф Роберт от Насау. ⁹ Става дума за „Българската гора“ (Silva Bulgarica). ¹⁰ Касае се за византийския управител на северозападните български земи, намиращи се под византийска власт.

ad pugnandum cum cesare se praeparavit. Imperator vero per nemos nimio labore viam fecit. Dux vero de Suavia, filius imperatoris, praecedebat cum suo exercitu; et cum invenisset munitionem exercitus, cum eis pugnavit, et maximam multitudinem illorum interfecit et munitionem destruxit. Transiit autem Romanus imperator, et venit ad civitatem quae dicitur Philippus; et eam oppugnavit cum omnibus divitiis cepit; et ibi duodecim ebdomadas permansit.

Postquam autem Constantinopolitanus imperator audivit, quod Philippus capta esset, nuntios cesaris dimisit, et verba in hunc modum mandavit: Mandat tibi Romanus imperator Cursacus, se esse bene sanum. Audivit autem soldanus de Cunio, quod imperator esset Philippus; misit et salutem, et quod balaciter per totam suam terram transiret; et nuntios misit, qui duxerunt eum. Misit caesar partem exercitus, et post dies decem occupavit civitatem Andrianopolim; Turchi vero et Greci fugierunt a facie eius, et reliquerunt civitatem. Misit imperator, ut pars exercitus relicta Philippus veniret; et ibi dominicam in civitate celebrarunt. Eo ibidem morante, Grecus imperator praeparavit maximum exercitum Grecorum et Turchorum et misit eum de mundana contra imperatorem. Federicus imperator misit ducem filium suum cum mille militibus et quibusdam sagittariis, et preliatus est cum eis et eos superavit, et figierunt et clausurunt se inter moenia. Descendens autem de equo cum omni exercitu, moenia cum omnibus maxima vi cepit, et omnes obtruncavit. Sed tunc duodecim Turchi quandam munitionem ceperunt, et ibi mirabiliter resisterunt, ita quod eos capere non potuerunt, quoad usque eos capere non potuerunt, quoad usque eos igne cremarunt.

Deinde Grecus imperator post septem dies misit nuntios sedecim de melioribus quos habebat ad Romanum imperatorem, dicens, se velle dare transitum, et quod iret securus per totam terram suam. Federicus vero imperator cum libenter vellet ad expugnandum Constantinopolim ire, tamen habito consilio principum viam rectam obtinuit, ut quam citius posset venire in auxilium christianorum. Tunc caesar petiit a Greco obsides; et ille misit ei duodecim qui perduxerunt eum Galipolim; et ibi transitum habuerunt (p. 378₃₄₋₃₅—379₁₋₃₅).

с кесаря. Императорът обаче, макар и с голям труд, си проправил път през гората. А швабският херцог — синът на императора — вървял напред със своя отряд; когато се натъкнал на укреплението и на войските, той влязъл в сражение с тях, избил твърде голям брой и разрушил укреплението. Все пак римският император преминал по-нататък и пристигнал до града, наречен Филип[опол], нападнал го и го превзел с всичките му богатства и останал там дванадесет седмици.

Но когато константинополският император чул, че Филип[опол] бил превзет, той пусал пратениците на кесаря и му пратил такива слова: „Римският император кир Исак ти съобщава, че е жив и здрав.“ Пък и иконийският султан¹¹ чул, че императорът бил във Филип[опол]; пратил му поздрав и пожелания в скоро време да премине в цялата му земя; изпратил и пратеници, които го съпроводици. Кесарят изпратил напред част от своята войска и след десет дни завзел град Адрианопол. А турците и гърците не дочакали пристигането му и напуснали града. Императорът пратил заповед да дойде при него онази част от войската, която била оставена във Филип[опол], и там, в Адрианопол, отпразнували Възкресение Господне. Докато той се бавел на същото място, гръцкият император приготвил твърде голяма войска от гърци и турци и през планински местности я отправил срещу императора. Император Фридрих изпратил за военачалник своя син с хиляда рицари и известен брой стрелци: той влязъл в сражение с тях и ги надвил, а те побягнали и се затворили в укрепленията. Тогава той и цялата му войска слезли от конете си, със силен устрем превзели укрепленията и избили всички, които били вътре. Но в това време дванадесетина турци¹² завзели някакво укрепление и там необикновено храбро се съпротивлявали, така че не могли да ги заловят и най-сетне ги изгорили.

След това гръцкият император подир седем дни изпратил до римския император шестнадесет пратеници измежду по-знатните, с които разполагал. Той му съобщавал, че бил готов да му даде път, та да мине спокойно през цялата му земя. А император Фридрих, ако и много да желаел да отиде да превземе Константинопол, все пак, като се посъветвал с велможите, поел правия път, за да отиде колкото може по-скоро на помощ на християните. Тогава кесарят поискал от гръцкия император заложници и той му пратил дванадесет души, които го съпроводици до Галиполи. И там се извършило преминаването.

¹¹ Става въпрос за султана на Коня (лат. Икониум) в Мала Азия — Килидж Арслан, с когото Фридрих Барбароса бил в съюзни и приятелски отношения. ¹² Става дума за наемници турци на византийска служба.

XIV. ИЗ „НОРВЕЖКА ИСТОРИЯ“ НА СНОРО СТУРЛУСОН

Сноро Стурлусон (1179—1241) бил един от най-забележителните хронисти на Норвегия. Произхождал от знатен исландски род. Вземал дейно участие в обществения живот на Исландия и Норвегия. Най-важното му съчинение, запазено до наши дни, озаглавено „История на норвежките владетели“, представлява в същност една световна хроника. Тук се съдържа едно кратко съобщение за преминаването на норвежкия крал Сигурд през българските земи в 1111 г.

ИЗДАНИЕ: Ex Snorronis Historia regum Norwegiensium. MGH, SS, XXIX, p. 329—349.

КНИЖНИНА: G. S t o r m. Snorre Sturlassons Histories Kriening. Kjobenhavn, 1873.

EX SNORRONIS HISTORIA REGUM NORWEGIIENSIIUM

*Sigurdus rex Norwegiae
per Bulgariam transit*

14. Sigurdus rex abiit inde Constantino-
poli primum in Bulgariam, deinde per Ungar-
iam et per Pannoniam et per Suevos et per
Bavariam (p. 344₃₁₋₃₂).

ИЗ „НОРВЕЖКАТА ИСТОРИЯ“ НА СНОРО СТУРЛУСОН

*14. Норвежият крал Сигурд минава
през България*

Крал Сигурд¹ от Константинопол зами-
нал най-напред за България, след което ми-
нал през Унгария, Панония, Швабия и Ба-
вария.

¹ Норвежият крал Сигурд през 1107—1111 г. предприел поклонническо пътуване до Ерусалим и се завърнал от Палестина през 1111 г. с богата плячка от всякакви съкровища. Тук става дума за неговото връщане.

XV. ГОТИЕ КОРНЮ

Френският църковен писател Готие Корню е роден през втората половина на XII в. и е починал на 20 април 1241 г. Дълго време е бил архиепископ на Сенон. През 1239 г. във връзка с посрещането на трънения венец на Исус Христос в Париж написал църковно слово, в което частично е отразил положението на Латинската Цариградска империя в периода 1217—1239 г. и нейните отношения с България и Никеиската империя. Основа за неговото изложение е било анонимно историческо произведение, издадено от Й. Милер и А. Вайй.

Словото на Готие Корню е било разпространено в много преписи и е влязло в състава на някои френски хроники от XIII в. (например „Хроника на манастира „Св. Петър“ в Сенон). Неговите известия за българската история по информация не надхвърлят написаното от други автори.

ИЗДАНИЯ: Recueil des historiens des Gaules et de la France, XXII, p. 26—32; P. R i a n t. Exuviae sacrae constantinopolitanae. I. Geneviae, 1877, p. 45—46. Дадените извадки са взети от второто посочено издание.

ЛИТЕРАТУРА: A. M o l i n i e r. Les sources de L'histoire de France des origines aux guerres d'Italie (1494). III. Les Capétiens (1180—1328). Paris, 1903, p. 127; V. G j u z e l e v. Bulgarien und das Kaiserreich von Nikaia (1204—1261). — JOB, XXVI, 1977, p. 143—154.

G A L T E E I C O R N U T I
A R C H I E P I S C O P I S E N O N I E N S I
D E S U S C E P T I O N E C O R O N A E S P I N A E
J E S U C H R I S T I

*I. Iohannes Vatacius et Iohannes Assanus
contra Imperium Constantinopolitanum
bellum gerunt*

Sublatis rebus humanis Petro, prius comite Nivernensi, postmodum imperatore Constantinopolitano, et imperatrice Yolande, uxore sua, ad quam de morte Henrici fratris sui, imperatoris clarissimi, devenerat idem Imperium, superfuit ex eis eximiae indolis adolescens Balduinus, quem eadem imperatrix re-

Г О Т И Е К О Р Н Ю,
А Р Х И Е П И С К О П Н А С Е Н О Н
З А В З Е М А Н Е Т О Н А Т Р Ъ Н Е Н И Я
В Е Н Е Ц Н А И С У С Х Р И С Т О С

*I. Йоан Ватаци и Иван Асен воюват
срещу Константинополската империя*

Когато Петър¹, по-рано граф на Намюр, а след това — император на Константинопол, и неговата съпруга Йоланта,² на която след смъртта на нейния брат Хенрих³ принадлежала империята, починали, останал жив след смъртта им техният невръстен способен син Балдуин⁴, когото същата тази им-

¹ Пьер дьо Куртене, след като се оженил за Йоланта, станал граф на Намюр. През 1217 г. той бил коронясан от папата за император на Константинополската империя, но по пътя за Константинопол бил заточен от епирския деспот Теодор Комнин в Драч и умрял в затвора. ² Йоланда е била сестра на латинските константинополски императори Балдуин I (1204—1205) и Хенрих. Тя поела управлението на империята през 1217—1219 г. ³ Константинополският император Хенрих (1206—1216). ⁴ Бъдещият константинополски император Балдуин II (1228—1261).

perit in urbe Constantinopolitana. Videntes igitur Latini principes Graecie miserabile discrimen Imperii, quod a schismatice Graecorum gente multis in locis invasum, pro maiori parte violenter fuerat occupatum, multa deliberant vigilantia quod eis post Deum implorandum sit auxilium, vel unde sperari valeat angustiiis suis solatium exhibendum. Tandem communi consilio tam nobilium quam minorum, per auctoritatem sancti nominis Gregorii papae, Iohannes de Brena, vir approbatae virtutis, qui, propter egregiae probitatis industriam necnon et devotae christianitatis merita, prius regnum Hierosolymitanum adeptus fuerat ad impertiendum huic doloris plagae remedium, electus est concorditer advocatus. Desponsata enim Maria, praedicti Iohannis filia, eidem heredi Imperii Balduino, ipse Iohannes Imperii Constantinopolitani necnon et ipsius heredis administrationem suscepit et curam. Non solum autem administrator generalis Romaniae factus est, sed coronatus solemniter, et ad vitam suam imperator vocatus, servata eidem Balduino, genero suo, cum ad aetatem veniret, legitima Imperii dignitate. Postmodum autem factis amicis duobus Graecorum maioribus satrapis, Vastachio videlicet et Auxano, qui prius discordes fuerant ad invicem, hostium Imperii crevit potentia, statu Latinorum plurimum imminuto. Videns itaque Iohannes imperator, quod hostes suos et Graecorum multitudinem a finibus suis non posset expellere, vel eorum resistere potestati, communicato cum praelatis et fidelibus Imperii consilio, de communi consensu generum suum Balduinum ad partes Gallicanas transmisit . . . (p. 48—49).

2. *Imperator Balduinus II auxilium de rege Francorum petit*

Nunciavit enim, prout res erat, virum illustrem Iohannem imperatorem, socerum suum, iuxta naturae debitum subtractum vitae mortali: statum etiam Constantinopolitanae civi-

ператрица родила в Константинопол. Латинските барони в Гърция, виждайки жалкото положение на империята, която на много места била нападана от схизматическото гръцко племе и в по-голямата си част била насилствено завзета от тях, много и грижливо обмисляли каква помощ да измолят от бога или откъде биха могли да се надяват за облекчение в своето затруднено положение. Най-после на общия съвет — както на знатните, така и на незнатните — с авторитета на светото име на папа Григорий⁶ бил избран единодушно да даде лек на тази тъй голяма рана Йоан дьо Бриен⁷, мъж с изпитана добродетел, известен не само с отличното си старание в доброто, но и с предаността и заслугите си към християнската вяра. Преди това той бил завзел Ерусалимското кралство. Прочее, била омъжена Мария, дъщерята на споменатия Йоан, за наследника на империята Балдуин, а същият Йоан получил управлението и попечителството както на Константинополската империя, така и на нейния наследник. Той станал не само върховен ръководител на Романия⁸, но и бил коронясан тържествено и бил обявен за император до края на живота си, като били запазени законните права върху империята за същия Балдуин, неговия зет, докато навърши пълнолетие. Наскоро след това, след като се съюзили, двамата най-големи тирани на гърците, а именно Ватаци⁹ и Асен¹⁰, които преди враждували помежду си,¹¹ нараснала мощта на враговете на империята, а положението на латинците твърде много се влошило. И така, виждайки, че не може да прогони от пределите си своите врагове и гръцките пълчища или да им окаже съпротива, той¹² свикал на съвет прелатите и верните поданици на империята и по общо решение изпратил своя зет Балдуин в галските предели. . .¹³

2. *Император Балдуин II иска помощ от краля на франките*

Той¹³ известил така, както било в действителност, че славният мъж император Йоан, неговият тъст, наскоро се освободил от дълга към смъртната си природа.¹⁴ Прочее

⁶ Римският папа Григорий IX (1227—1241). ⁷ Йоан дьо Бриен е бил крал на Ерусалимското кралство. По силата на сключения през април 1229 г. договор в Перуджа той бил провъзгласен за управител на империята и настойник на малолетния Балдуин II. Управлявал Константинополската империя в периода 1231—1237 г. ⁸ Под наименованието Романия в западните извори от XIII—XV в. се има пред вид Византийската империя, а още по-общо — земите на Балканския полуостров, йонийските и адриатическите острови. ⁹ Никеийският император Йоан Дука Ватаци (1222—1254). ¹⁰ Българският цар Иван Асен II (1218—1241). ¹¹ Не е известно дали отношенията между българската държава и Никея преди 1232 г. са били обтегнати. ¹² Крал Йоан дьо Бриен. ¹³ През пролетта на 1236 г. престолонаследникът Балдуин II заедно с Жан дьо Бетюн бил изпратен да търси помощ срещу българо-никейския съюз в Западна Европа. Той посетил първоначално Рим, където бил бляскаво посрещнат от папа Григорий IX, а след това заминал за Франция („галските предели“). ¹⁴ Става дума за изпратения от Константинопол в Париж пратеник. ¹⁵ Крал Йоан дьо Бриен починал през лятото на 1237 г.

tatis et terrae alterius, si quam extra muros eiusdem urbis habebat, ita per incursus hostium arcatum penitus et oppressum, quod vix eis ad campos peteret aditus. Intus autem uxor sua, procures et vulgus, quotidianis egebat alimentis. Discurrebant etenim libere per regionem hostiles impetus, non permittentes in urbe deferri victualia, congregatis turmis hoc animo ut ipsam Constantinopolim obsiderent. Ad haec maior rem urgebat desolationis cumulus, quia multi de populo, de nobilibus aliqui, praesentibus devicti angustiis et futura metuentes pericula, noctu vel alias furtive muros civitatis exhibant, et per mare vel viarum discrimina fugientes, propter metum, se certioribus periculis exponant: propter quod erat dubium ne, si urbem hostilis circumiret obsidio, non invenirent procures quos ad munitionem murorum in propugnaculis collocarent. Verbis huiusmodi tristibus turbatur adolescens heres Imperii. Unde frequentius regem Francorum matremque eius et amicos suos circuit sollicitus, humiliter interpellans miserabiliter obsecrat ut sibi subveniant et imperium Romaniae, quod per Francos potenter et gloriose fuerat acquisitum, non permittant rursus in Graecorum infidelium redigi servitutem. Litteras exhibet papae Gregorii, quibus eiusdem Imperii necessitati succurrentibus eandem concedit indulgentiam quam in subsidium Terrae sanctae proficiscentibus concesserat concilium generale. Ad haec moventur rex et regina, de thesauris suis magnas ei pecuniae conferunt quantitates, stipendiarios ipsi quaerunt, et sociant milites, et alios quos noverant egregios bellatores. Nonnulli de consanguineis eius, quos et pietas et carnalis affectus induxerat, eidem se iuramento confoederant, pollicentes se ipsum pro viribus secutoris (p. 49—50).

положението на Константинопол и на другата територия, които той притежавал извън стените на този град, било така притеснено от нападенията на враговете, че едва имало достъп до полята. Вътре в града неговата съпруга, бароните и народът били лишени от ежедневната храна. Вражеските войски свободно кръстосвали областта, като не позволявали да бъдат докарани в града хранителни припаси.¹⁵ Те съсредоточавали отредите си с намерение да обсадят Константинопол. При все това нараствала опасността от обезлюдяване, понеже мнозина от народа и някои от знатните, сломенни напълно от настоящите затруднения и уплашени от предстоящите опасности, нощем или по друго време тайно напускали стените на града и по море или по различни пътища бягали от страх и така се излагали на явна опасност. Поради това имало съмнение, че когато врагът обсади града, бароните не биха могли да намерят хора, които да поставят за защита на стените в бойните кули. Младият наследник на империята се развълнувал от тези нерадостни вести. Загрижен от това, той често навещавал френския крал¹⁶, майка му¹⁷ и неговите приятели, молейки ги смирено и жално да му помогнат и да не позволят Романската империя, която била за французите голяма и славна придобивка, обратно да бъде върната в робството на неверните гърци. Той показвал писма от папа Григорий, в които на притеклите се да помогнат на тази империя се давало същото опрощение, каквото генералният концил давал на онези, които отивали в помощ на Светата земя.¹⁸ От това кралят и кралицата се трогнали, дали му големи количества пари от своите съкровища, потърсили му наемници и събрали рицари и други [войници], които познавали като отлични войни. Някои от родствениците му, подтикнати от благочестие и човешко чувство, се обвързвали с клетва спрямо него, обещавайки му да го последват според силите си.

¹⁵ Имат се пред вид българските и никейските войски. ¹⁶ Френският крал Людовик IX Свети. ¹⁷ Неговата майка Бланка Кастилска. ¹⁸ Т.е. за освобождението на Ерусалим и гроба Господен от властта на селджукските турци.

XVI. ИЗ ТОРИНСКИ КОДЕКС

В ръкописната сбирка на Националната и Университетска библиотека в Торина се съхранява латински кодекс от XIII в. (cod. MCXVI, I. IV. 26) с размери 16/12 см, съдържащ 102 листа. Той включва статии с разнообразно съдържание и може да бъде причислен към църковните сборници със смесено съдържание: хронология на забележителни неща, изброяване на различни секти и народи, сведения за татарите и сарацините, чудеса на Богородица, част от диалозите на папа Григорий Велики, коментар към евангелието на Матей и редица бележки в полето. Между другото във втората статия — „За нравите и обичаите на различни народи и секти“ (f. 10—11) има интересно споменаване за България и нейните северо-западни граници. Както може да се заключи от една маргинална бележка, този текст е съставен през 1243 г.

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ НА РЪКОПИСА: Biblioteca Nazionale e Universitaria — Torino, Sezione Manoscritti, cod. lat. R. 748 (E. V. 8).

КНИЖНИНА: A. Sorbelli. Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia, v. XXVIII (Torino). Firenze, 1922, p. 76.

EX CODICE TAURINENSI

*De gentibus in partibus Bulgariae
et Cumaniae habitantibus*

*De variorum populorum et sectarum indole
et ratione. . .*

Colentium de diversis gentibus ydola. In septentrionali regione in partibus Bulgarie et Cumanie usque ad fines Hungarie et in confinis Dacie habitant gentes, qui legem Machometti non susceperunt. Unde quaedam earum ydola colunt et adorunt. . . (f. 11 r).

ИЗ ТОРИНСКИ КОДЕКС

*За племена, обитаващи в пределите
на България и Кумания*

*За обичаите и нравите на различни
народи и секти. . .*

За различните племена, които почитат идоли. В северната област, в пределите на България и Кумания чак до границите на Унгария и в съседство с Дакния живеят племена,¹ които не са възприели закона на Мохамед.² Ето защо някои от тях почитат идоли и им се молят. . .

¹ Вероятно става дума за русите-бродници, които са обитавали земите на север от Дунава и са имали след себе си остатъци от езическо население. ² Става дума, че не са изповядвали мохамеданската религия, исляма.

XVII. ГОЛЯМ ШЕФТЛАРНСКИ ЛЕТОПИС

Ръкописът на този летопис е открит в манастира Scheftlarn (близо до гр. Мюнхен). Съдържа данни за събития от 1092 до 1247 г.

Даденият тук текст се отнася до нахлуването на татарите в Балканския полуостров през 40-те години на XIII в.

ИЗДАНИЕ: *Annales Scheftlarienses maiores*. MGH, SS, XVII, p. 334—344.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 376.

ANNALES SCHEFTLARIENSES MAIORES

Tartari Daciam invadunt

1223. . . Eodem anno quedam incognita gens terras Daciarum intravit eamque debellando inhabitavit, que cuius secte vel religionis sit ignoratur (p. 338₂₀₋₂₁).

ГОЛЯМ ШЕФТЛАРНСКИ ЛЕТОПИС

Татарите нахлуват в Дакия

1223. . . През същата година някакво непознато племе¹ нахлуло в дакийските земи², завоювало ги и се заселило в тях. От коя секта или религия е то, не се знае.

¹ Под това племе тук трябва да се разбират татарите. Посочената дата на татарското нахлуване е неточна. В същност става дума за голямото татарско нашествие около 1243 г. ² С „дакийски земи“ тук е означена Източна Унгария и Влашко.

XVIII. ХРОНИКА НА РИКАРДО ОТ САН ДЖЕРМАНО

Рикардо от Сан Джермано (Италия), живял през първата половина на XIII в., е автор на една хроника, която обхваща събития от 1189 до 1243 г. Рикардо заемал висши чиновнически служби при двора на германските императори и имайки на разположение ценни архиви от императорските канцеларии, събрал важни данни за редица съвременни нему събития. Хрониката съдържа данни за действията на кръстоносците от Четвъртия поход в Балканския полуостров, за сблъсквания между гърци и латинци в Македония за събития, предхождащи войната между Иван Асен II и епирския деспот Теодор Комнин и пр

ИЗДАНИЯ: Ryccardi de Sancto Germano notarii chronica. MGH, SS, XIX, p. 332—359.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 334.

RYCCARDI DE SANCTO GERMANO NOTARII CHRONICA

1. *Franci Venetique Constantinopolim vi capiunt*

Eo anno Franci foedus cum Venetis componentes et adversus laderam navigantes, civitatem laderis ipsis rebellem Venetis vi ceperunt, et bonis propriis spoliaverunt; nobilissimam Constantinopolitanam urbem aggredientes, viriliter et potenter, sicut Domino placuit optinuerunt, et potestati Romane ecclesie cui antea non intenderat, subiecerunt illam (p. 332₃₁₋₃₄).

2. *Petrus Altisiodorensis comes a Graecis in Macedonia capitur*

Petrus Altisiodorensis comes in Constantinopolitanum imperatorem electus, Romam veniens cum consorte sua ab Honorio papa apud Sanctum Laurentium extra muros Urbis in imperatorem et imperatricem coronantur. Qui regnum intrantes, et se Brundizium con-

ХРОНИКА НА РИКАРДО ОТ САН ДЖЕРМАНО

1. *Франки и венецианци превземат Цариград*

През тази година франките сключили договор¹ с венецианците, отплували срещу Ядара², превзели град Ядара, понеже бил въстанал против самите венецианци, и ограбили богатствата му. Те нападнали преславния град Константинопол, мъжествено и храбро го завладели — така било угодно на Бога — и го подчинили под властта на Римската църква, към която по-рано не е бил благосклонен.³

2. *Граф Петър Алтисиодорски бива пленен от византийците в Македония*

Граф Петър Алтисиодорски⁴ бил избран за Константинополски император, пристигнал в Рим заедно със съпругата си и там били коронясани за император и императрица от папа Хонорий в църквата „Св. Лаврентий“ вън от стените на града. Те поели властта, отишли в Брундизи с почетна рицарска вой-

¹ Става дума за договора от 1204 г. ² Това е дн. град Зара на Далматинския бряг. ³ За това вж. В. Златарски. История, т. III, с. 168 сл. ⁴ Отнася се за френския граф Петър Куртене Оксероа, комуто в 1217 г. била предложена латинската корона в Цариград.

ferentes cum honesto militari exercitu, ibi dominum Iohannem de Columpna cardinalem in Constantinopolim legatum venturum expectant, cum quo infausto satis omine navigio transfretantes, ad portum Durachii pervenerunt. Qui pravo ducti consilio, imperatrice eos per mare preeunte ad civitatem Bizanteam, obsidere et expugnare previderunt Durachium; et cum viris non proficerent aut viribus suis, ab obsidione civitatis ipsius degressi sunt. Qui errantes per devia et condensa sylvarum, a Grecis intercepti sunt, de quibus nonnulli in ore gladii perierunt, nonnulli vero capti sunt, et carcerali squalore una cum ipso imperatore consumpti. Ipse etiam cardinalis captus est et detentus (p. 338₅₀₋₅₄—339₁₋₆).

ска и там почакали господин кардинала Йоханес де Колумна, който щял да отиде в Константинопол като посланик. Те отплавали с него в лош час и пристигнали в пристанището на Дурацо. Водени от лош план, те решили да обсадят и превземат Дурацо, а пък императрицата ги изпреварила по море— в посока към византийската столица. И като нямали успех поради недостиг в хора и сили, отказали се от обсадата на тоя град. Когато пък се заблудили из непроходимите и гъсти гори⁶, те били изловени от гърците. Някои от тях били погубени от меч, а някои били пленени и загинали заедно със самия император в мръсния затвор. Дори и самият кардинал бил пленен и задържан.

⁶ Т.е. при преминаването на Петър Куртене през Македония и Албанските планини, където целият му отряд бил разбит и унищожен от солунско-епирския деспот Теодор Комнин. Относно тези събития в Македония и възцаряването на Иван Асен II вж. В. З л а т а р с к и. История, т. III, с. 324.

ХІХ. ХРОНИКА НА ВИЛХЕЛМ АНДРЕНСКИ

Хрониката е съчинена от Вилхелм, абат на манастира Andres (Лотарингия), който живял през първата половина на ХІІІ в. Съдържа кратко сведение за пленяването на латинския император Балдуин І Фландърски от българския цар Калоян.

ИЗДАНИЕ: *Wilhelmi Chronica Andrensis*. MGH, SS, XXIV, p. 684—773.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, S. c. 429.

WILLELMI CHRONICA ANDRENSIS

*Balduinus imperator Constantinopolitanus
a Bulgaris in captivitatem abducitur*

Anno Domini 1205. Balduinus imperator Constantinopolitanus a Iohanne cognomento Blake in conflictu inter se commisso captus fuit, nulli postea de suis comparens (p. 730₄₋₆)

ХРОНИКА НА ВИЛХЕЛМ АНДРЕНСКИ

*Константинополският император Балдуин
пада в плен у българите*

В година господня 1205 константинополският император Балдуин бил пленен от Йоан, по прякор Влах¹, в завързалото се между тях сражение. И след това никой от хората му не го виждал вече.

¹ Цар Калоян (1197—1207) се е титулувал „цар на българя и влася“.

XX. РАЙНЕР САКОНИ

Райнер Сакони бил роден в Пиаченца, град в Ломбардия, в който през XIII в. катарската ерес била особено силно разпространена. Точната дата на раждането му не може да бъде установена, но тя трябва да се търси през първите години на XIII в. Райнер сам пише за себе си, че в продължение на седемнадесет години е заемал ръководен пост в катарското общество като „ерезиарх“, което трябва да се разбира, че е стоял начело на една местна катарска организация. Не е известно към кой клон от катарското общество той е принадлежал. Под влияние на известния инквизитор Петър от Верона към 1245 г. Райнер се отрекъл от ереста и влязъл в редовете на доминиканския орден. Той сътрудничел активно на споменатия инквизитор в преследването на катарите. От 1254 до 1259 г. Райнер Сакони стоял начело на инквизицията в Ломбардия със седалище град Милано. Последното известие за него датира от 1262 г. — то е едно писмо на папа Урбан IV от 21 юли, отправено до него, чрез което папата го изпраща със специална мисия в град Витербо.

Райнер е известен като автор на едно кратко, но ценно съчинение за катарите, озаглавено „Изложение на брата Райнер, от ордена на братята проповедници, за катарите и бедняците от Лион“, което е било завършено в 1250 г. То е написано в дух на непримиримост и неприязън срещу еретиците, които авторът познава добре като свои бивши съмишленици. Произведението на Райнер не е подробно разобличение на катарските вярвания, а сбито, систематично описание на тях вярвания, написано с цел да служи като справочник и ръководство на инквизиторите. То се разделя на отделни параграфи, третиращи различни въпроси, които се обясняват в отделни заглавия, например за различните секти на катарите, за общите възгледи на катарите, за отделни техни вярвания, за устройството на техните общества, за йерархията, за имената на отделните катарски организации, за областите им и др.

Като исторически извор съчинението има две основни слабости — неприязненост спрямо катарската доктрина и катарите изобщо и краткост на изложението. Положителните страни обаче далеч натежават на везните на историческата критика. Авторът е много добре осведомен по всички въпроси и показва задълбочено разбиране на проблемите на катаризма; изложението е систематично и съдържателно; разказът е сбит, но точен и разбираем; стилът е ясен. Изобщо произведението на Райнер Сакони е един от най-ценните извори за цялото еретическо движение на катарите в Западна Европа. Освен това то е важен извор и за еретиците-дуалисти на Балканския полуостров и в Мала Азия — богомилите и павликяните. „Изложението“ на Райнер дава възможност да се установи догматичното сходство на катаризма с богомилството и други източни ереси и богомилското разпространение или влияние в Западна Европа. Трябва да отбележим, че Райнер Сакони схваща всички дуалистични еретически общества от Мала Азия до Пиринейския полуостров като катарски.

Особено значение имат списъкът на катарските организации през XIII в., които са достигали шестнадесет на брой, и уточняванията на някои от техните области. Тук авторът включва и богомилските организации в България и на Балканския полуостров. Такъв

списък на броя и имената на еретическите организации, подреден по страни, като се почне от Франция и се стигне до византийските земи в Мала Азия, не се дава от никой друг извор.

Общите възгледи на катарите, които Райнер обяснява като еднакви за всички еретици, се отнасят и за богомилите. Особените възгледи на отделни катарски организации и общества, които авторът обяснява, след като е изложил общите възгледи, дават възможност да се проникне по-задълбочено в катарската догматика и да се установят приликите и различията както между западните еретически организации, така и между тях и организациите на богомилите и павликяните на изток. Много важни са и някои кратки сведения, които Райнер дава за конкретните връзки между катарите и богомили и за възприемането на богомилски догматични елементи от катарите.

Като се има пред вид голямото значение на произведението на Райнер Сакони за проучването на богомилството в България и на Балканския полуостров и особено за установяването на неговото разпространение или влияние върху катарското движение в страните на Западна Европа, тук се помества по-голямата част от него. Изключват се само сведенията за еретиците-леонисти, наречени още бедняци от Лион, повече известни с името валдензи, които не са били дуалисти и нямат нито догматичен, нито организационен допир с богомилите.

ИЗДАНИЯ: Най-новото издание на „Изложението на катарите и бедняците от Лион“, откъдето е взет поместеният и преведен тук текст, е на A. D o n d a i n. *Un traité du XIII-e siècle. Le liber de duobus principis, suivi d'un fragment de rituel cathare.* Roma, 1939, p. 64—78.

На български език почти цялото съчинение на Райнер Сакони е издадено в сборника Д. А н г е л о в, В. П р и м о в, Г. Б а т а к л и е в. *Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори.* С., 1967, с. 136—160.

КНИЖНИНА: За ръкописите вж. посочената литература от A. D o n d a i n. Цит. съч., с. 59—61, специално бележки 32, 34 и 36. За по-старите издания вж. C. S c h m i d t. *Histoire et doctrine de la secte des Cathares et Albigeois.* T. II. Paris — Genève, 1849, p. 310. В. П р и м о в. Райнер Сакони като извор за връзките между катарите, павликяните и богомили. — В: *Изследвания в чест на М. С. Дринов.* С., 1960, с. 535—570.

SUMMA FRATRIS RAYNERII DE ORDINE FRATRUM PRAEDICATORUM, DE CATHARIS ET PAUPERIBUS DE LUGDUNO

Introductio

In nomine domini nostri Iesu Christi. Cum sectae haereticorum olim fuerint multae, quae omnino fere destructae sunt per gratiam Iesu Christi, tamen duae principales modo inveniuntur, quarum altera vocatur Cathari sive Paterini, altera Leonistae seu pauperes de Lugduno, quorum opiniones praesenti paginae annotantur.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА БРАТА РАЙНЕР ОТ ОРДЕНА НА БРАТЯТА ПРОПОВЕДНИЦИ, ЗА КАТАРИТЕ И БЕДНЯЦИТЕ ОТ ЛУНГУДУНУМ

Въведение

В името на господата наш Иисуса Христа. По-рано имаше много еретически секти, но те почти напълно са унищожени от милостта на Иисуса Христа и сега съществуват две главни секти. Едната от тях се нарича секта на катарите или патарените¹, а другата — на леонистите или бедняците от Лунгудунум.² Техните учения ще бъдат изложени на следващите страници.

¹ Катарите или патарените (споменати тук, наричани още албигойци, пифли, бугри, публикани, известни и с други имена) са били всички еретици дуалисти, пръснати в редица страни на Западна Европа, най-много в Италия и Франция. За имената на западните еретици вж. A. V o r s t. *Die Katharer.* Stuttgart, 1953, p. 240—253. За името „бугри“, срещано в различни варианти, и за връзката на западните еретици с богомилите вж. В. П р и м о в. *Бугрите.* С., 1970. ² Леонистите или бедняците от Лунгудунум (дн. Лион) са известни повече с името валдензи или валденци. Те не са имали дуалистична доктрина и какъвто и да било догматичен и организационен допир с богомилите и други източни еретици.

1. *De diversis sectis Catharorum*

Sciendum est itaque primum, quod prima secta, videlicet Catharorum divisa est in tres partes sive sectas principales, quarum prima vocatur Albanenses, secunda Concorrenses, tertia Baiolenses, et hi omnes sunt in Lombardia. Ceteri vero Cathari sive sint in Tuscia, sive in Marchia, vel in Provincia, non discrepant in opinionibus a praedictis Catharis, sive ab aliquibus eorum. Habent igitur omnes Cathari opiniones communes in quibus conveniunt, et proprias in quibus discordant, de quibus omnibus dicendum est: et primo de communibus.

2. *De communibus opinionibus Catharorum*

Communes opiniones omnium Catharorum sunt istae, scilicet quod diabolus fecit hunc mundum et omnia quae in eo sunt. Item quod omnia sacramenta Ecclesiae, scilicet sacramentum baptismi aquae materialis et cetera sacramenta nihil prosunt ad salutem, et quod non sunt vera sacramenta Christi et eius Ecclesiae, sed deceptorum et diabolica, et ecclesiae malignantium. Quot vero sacramenta et quae et qualia habeant praedicti haeretici, dicetur inferius. Item communis opinio Catharorum est omnium quod matrimonium carnale fuit semper mortale peccatum, et quod non puniatur quis gravius in futuro propter adulterium vel incestum, quam propter legitimum coniugium, nec etiam inter eos propter hoc aliquis gravius puniretur. Item omnes Cathari negant carnis resurrectionem futuram. Item credunt quod comedere carnes et ova vel caseum, etiam in urgenti necessitate sit peccatum mortale, et hoc ideo quia nascuntur ex coitu. Item quod non licet iurare in aliquo casu, et hoc ideo esse mortale peccatum. Item quod potestates saeculares peccant mortaliter puniendo malefactores vel haereticos. Item quod nemo potest fieri salvus nisi per eos. Item quod omnes parvuli etiam baptizati non levius aeternaliter puniuntur quam latrones et homicidae. Sed in hoc videntur dissentire aliquantulum Albanenses, sicut infra dicentur. Item omnes negant purgatorium.

1. *За различните секти на катарите³*

И тъй нека най-напред се знае, че първата секта, тая на катарите, е подразделена на три главни групи или секти⁴, от които първата е сектата на албанезите, втората — на конкеренците, а третата — на байоленците. Всички те се намират в Ломбардия. Останалите катари пък са или в Туския или в Маркия, или в Провинция. Те не се различават във възгледите си от гореспоменатите катари или от някои от тях. И тъй всички катари имат общи възгледи, по които си приличат, и отделни, по които се различават. Нека говорим за всички тях, а най-напред за общите им възгледи.

2. *За общите възгледи на катарите*

Общите възгледи на всички катари са тези, а именно, че дяволът е сътворил този свят и всичко, което се намира в него.⁵ Също, че всички тайнства на църквата, именно кръщението с обикновена вода и останалите тайнства, не помагат никак за спасението и че те не са истински тайнства на Христа и на църквата му, а са лъжливи и дяволски и принадлежат на църквата на нечестивците. А колко тайнства имат споменатите по-горе еретици, кои и какви са тези тайнства, ще бъде казано по-долу. Също така общ възглед на всички катари е, че плътският брак е бил винаги смъртен грях и че нито някой ще бъде наказван в бъдеще заради прелюбодеяние или разврат по-тежко, отколкото заради законно бракосъчетание, нито пък някой е наказван между тях по-тежко заради това. Също така всички катари отричат и бъдещото възкресение на плътта. Също така те вярват, че яденето на месо, яйца и сирене, дори и при крайна нужда, е смъртен грях, и то затова, понеже те се създават от съвкупление. Също че не е позволено да се кънат при каквото и да е случай, поради което това се смята за смъртен грях. Също така, че светските власти грешат смъртно, като наказват злосторниците и еретиците. Също така, че никой не може да бъде спасен освен чрез самите тях. Също така, че всички деца, дори и кръстени, ще бъдат наказвани в отвъдния свят не по-леко, отколкото разбойниците и убийците. В това отношение, изглежда, албаненците се различават малко от тях, както ще бъде казано по-долу. Също така всички те отричат чистилицето.

³ Под „различни секти на катарите“ Райнер разбира не в истинския смисъл различни ереси, а отделни клонове на едно и също еретическо движение. ⁴ Тук се имат пред вид главно еретиците в Италия. За техните отделни общини или клонове, за техните вярвания Райнер дава подробни сведения в труда си по-нататък. ⁵ Относно дуализма като основна черта на богомилското учение, която е била също такава при учението на катарите, вж. Б. П р и м о в. Богомилският дуализъм. Произход, същност и обществено политическо значение. — ИИИ, 8, 1960, с. 73—151.

3. De sacramentis Catharorum

Cathari namque ad instar simiarum quae hominis actus imitari conantur, quatuor habent sacramenta, falsa tamen et inania, illicita et sacrilega, quae sunt impositio manus, panis benedictio, paenitentia et ordo, de quibus per ordinem est dicendum.

4. De manus impositione

Manus impositio vocatur ab eis *consolamentum* et spirituale baptismum, sive baptismum spiritus sancti, sine qua secundum eos nec peccatum mortale remittitur, nec spiritus sanctus alicui datur, sed per eam factam solummodo ab eis utrumque confertur. Differunt tamen aliquantulum in hoc Albanenses a ceteris. Albanenses enim dicunt quod manus ibi nihil operatur, cum a diabolo sit ipsa creata secundum eos, ut infra dicitur, sed sola Dominica oratio quam ipsi tunc dicunt, qui manus imponunt. Ceteri vero omnes Cathari dicunt quod utrumque est ibi necessarium et requiritur, scilicet manus impositio et Dominica oratio. Est etiam communis opinio omnium Catharorum quod per illam impositionem manus non fit aliqua remissio peccatorum si illi qui manum imponunt sunt tunc in aliquo peccato mortali. Fit autem haec manus impositio a duobus ad minus, et non solum a praelatis eorum sed etiam a subditis, et in necessitate a Catharibus.

5. De fractione panis

Panis benedictio Catharorum est quaedam fractio panis quam ipsi quotidie faciunt, tam in prandio quam in coena. Fit autem huiusmodi fractio panis hoc modo. Cum ingressi sunt ad mensam Cathari sive Catharae, stantes omnes dicunt „Pater noster“. Interim qui prior est professione vel ordine tenet panem unum, vel plures si necesse est ad multitudinem quae ibi forte esset, et dicendo „gratia Domini nostri Iesu Christi sit semper cum omnibus nobis“, frangit panem, sive panes et distribuit omnibus discumbentibus, non solum

3. За тайнствата на катарите

Катарите са наистина като маймуни, които се опитват да подражават действията на човека. Те имат четири тайнства, обаче лъжливи и празни, непозволен и нечестив. Те са: възлагането на ръка, благославянето на хляба, покаянието и тяхната организация. За тях ще разкажем по ред.

4. За възлагането на ръка

Възлагането на ръка се нарича от тях утешение или духовно кръщение или кръщение чрез светия дух.⁶ Без него според тях нито се опрощава смъртен грях, нито се предава комуто и да било светият дух, а само чрез неговото извършване се постига и едното, и другото. Обаче в това албанензите се отличават малко от останалите. Албанензите твърдят, че в този случай ръката не взема никакво участие, понеже според тях тя самата е създадена от дявола, както ще бъде казано по-долу, но единствена роля играе господнята молитва, която тогава произнасят тези, които възлагат ръцете. Всички останали катарите твърдят, че е необходимо и се изисква и едното, и другото, а именно възлагането на ръката и господнята молитва. Съществува също общо схващане у всички катарите, че чрез това възлагане на ръка не се извършва никакво опрощаване на греховете, ако тези, които възлагат ръката, са обременени в момента с някакъв смъртен грях. Това възлагане обаче става най-малко от двама, и то не само от техни прелати, но и от техни подчинени, а при необходимост дори и от жени-катарки.

5. За разчупването на хляба

Благословието на хляба у катарите е разчупване на хляба⁷, което те извършват всекидневно както при обяд, така и при вечеря. Това разчупване на хляба става по следния начин. Когато катарите и катарките пристъпят на трапезата, всички прави произнасят „Отче наш“. При това този, който е пръв по вяра и сан, държи един хляб или повече, ако е необходимо за събраното мнозинство, което случайно се намира там, и с думите „Милостта на Господа наш Исуса Христа да бъде винаги с всички нас“ разчупва хляба или хлябовете и ги разпределя

⁶ „Възлагане на ръка“ и „утешение“ или духовно кръщение“ ставало чрез специален обред. Чрез това еретическо тайнство обикновеният еретик, наричан „вярващ“ (credens), могъл да бъде приет в най-висшия кръг на еретиците — да стане „съвършен“ (perfectus). Същото тайнство е било практикувано и от богомилите. Д. Ангелов. Богомилството в България, с. 127; C. Schmidt. Histoire... II, p. 119; I. Döllinger. Beiträge... I, p. 205; A. Guiraud. Le „consolamentum“ cathare. — Revue des questions historiques, № 5, 31, 1904, p. 74—112; A. Borst. Die Katharer, p. 193—194 и бел. 1. ⁷ Този ритуал у катарите е най-подробно описан в горното сведение на Райнер. Тук проличава връзката на катарите с ранните християни.

Catharis sed etiam credentibus suis, latronibus, adulteris et homicidis. Verumtamen Albanenses dicunt quod panis ille corporalis non benedicitur nec potest accipere aliquam benedictionem, cum ipse panis sit creatura diaboli secundum eos, et in hoc differunt a ceteris omnibus, qui dicunt quod ille panis vere benedicitur. Nemo tamen ex eis credit quod ex illo pane conficiatur corpus Christi.

6. De falsa paenitentia Catharorum

Nunc dicendum est qualis sit paenitentia Catharorum. Paenitentia Catharorum omnino falsa est et vana, deceptoria et venenosa sicut subsequenter ostenditur. Tria namque requiruntur in vera paenitentia, scilicet cordis contritio, oris confessio et operis satisfactio. Ego autem frater Rainerius, olim haeresiarcha, nunc Dei gratia sacerdos in ordine Praedicatorum licet indignus, dico indubitanter et testificor coram Deo, qui scit quod non mentior, quod aliquod illorum trium non est inter Catharos sive in paenitentia eorum. Erroris namque venenum, quod ex ore antiqui serpentis biberunt, non sinit eos de peccatis suis aliquem habere dolorem. Hic autem error quadruplex est, scilicet quod pro aliquo peccato nec gloria aeterna alicui paenitenti diminuitur, nec poena inferni non paenitenti augetur, et quod ignis purgatorius nemini reservatur sed impositione manus culpa et poena a deo totaliter relaxatur. Non enim gravius puniatur Iudas proditor quam infans diei unius, sed omnes erunt equales tam in gloria quam in poena sicut ipsi credunt exceptis Albanensibus, qui dicunt quod quisque restituatur in statum pristinum, non tamen propriis meritis, et quod in utroque regno, dei scilicet et diaboli, alii aliis sunt maiores.

Ad haec etiam dico amplius quod multi ex eis, qui infecti sunt erroribus memoratis, saepe dolent dum recolunt quod non adimpleverunt saepius libidinem suam tempore quo

между всички сътрапезници, не само на катарите⁸, но и на всички свои вярващи, разбойници, развратници и убийци. Обаче албанензите твърдят, че този обикновен хляб не се благославя, нито може да получи благословение, понеже самият хляб бил според тях дяволско творение. По това те се различават от всички други, които казват, че този хляб наистина се благославя. Все пак никой от тях не вярва, че чрез този хляб се приема тялото Христово.

6. За лъжливото покаяние на катарите

Сега нека кажем в какво се състои покаянието на катарите.⁹ Покаянието на катарите изобщо е лъжливо, несъстоятелно, измамно и отровно, както се посочва по-долу. При истинското покаяние се изискват три неща, именно угрисение на съвестта, устно признание и изкупление за простъпката. Обаче аз, братът Райнер, някога ерезнарх, а сега по божия милост свещенослужител в ордена на проповедниците, макар и недостоеен, заявявам без колебание и се заклевам пред бога, който знае, че не лъжа, че у катарите, или по-скоро в тяхното покаяние, не се среща нито едно от тези три неща. Защото отровата на греха, която в древност са пили от устата на Змията, не им позволява да изпитват някаква болка за своите грехове. Впрочем техният грях е четворен, а именно, че за каквото и да е прегрешение не се намалява вечната слава на този, който се покаява, също, че наказанието в ада не се увеличава за този, който не се разкайва, че не се запазва за никого очистителният огън, че само с възлагане на ръка се опрощават напълно от бога вината и наказанието. Самите катари вярват, че предателят Юда няма да бъде наказан по-тежко от някое дете на един ден, но че всички ще бъдат равни както в славата, така и в наказанието. Изключение правят албанензите, които твърдят, че всеки ще бъде възвърнат в предишното си състояние не обаче поради собствените си заслуги и че и в едното, и в другото царство, това на бога и на дявола, едни са по-големи от други.

Към това ще прибавим още, че мнозина от тях, опетнени от споменатите прегрешения, често се измъчват, като си помислят, че не са удовлетворявали по-често своята страст

⁸ За разчупването на хляба, което може да се приеме като обичай и на богомилите, въпреки че липсват конкретни изворни сведения за тях, вж. Д. Ангелов. Богомилството, с. 198. За същия обред у катарите срв. A. Borst. Die Katharer, p. 201. ⁹ Покаянието на катарите, както и на богомилите, се е извършвало чрез взаимна изповед. От горното сведение на Райнер, на първо място, личи отрицателното му отношение към тяхното покаяние, което той изцяло отхвърля. Тази практика на катарите е била еднаква с богомилската. За това има редица изворни сведения, които са поместени в книгата на Д. Ангелов, Б. Пригов и Г. Батаклиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967. За изповедта у богомилите срв. Д. Ангелов. Богомилството, с. 198—199, у катарите — A. Borst. Die Katharer, p. 199.

nondum professi fuerant haeresim Catharorum. Et haec est etiam causa quare multi credentes tam viri quam mulieres non timent magis accedere ad sororem suam vel fratrem, filiam seu filium, neptem vel nepotem, consanguineam vel cognatum quam ad uxorem et virum proprium. Tamen aliqui ex eis horribilitate ac humana verecundia fortasse ab huiusmodi retrahuntur.

Probatum etiam manifeste quod non dolent de peccatis suis, quae ante professionem haereticis suae commiserunt, pro eo quod nulli homini restituunt usuram, furtum aut rapinam; immo reservant eam sibi vel potius relinquunt filiis vel nepotibus suis in saeculo permanentibus. Ipsi etiam dicunt usuram nullam esse peccatum.

Praeterea dico indubitanter quod in annis XVII quibus conversatus sum cum eis non vidi aliquem ex eis orare secreto seorsum ab aliis, aut ostendere se tristem de peccatis suis sive lacrymari vel percutere pectus et dicere: „Propitius esto, Domine, michi peccatori“, sive aliquid aliud huiusmodi, quod sit signum contritionis. Nunquam etiam implorant auxilium vel patrocinium angelorum, sive beata Virginis, evel sanctorum, neque muniunt se signo crucis.

7. De confessione Catharorum

Nunc de confessione Catharorum dicendum est, quae et qualis sit, et quando faciunt eam et quibus confitentur. Confessio eorum fit hoc modo: „ego sum hic coram deo et vobis ad faciendum confessionem et ad ponendum me in culpam de omnibus peccatis meis quae sunt in me usque modo, et ad recipiendum de omnibus veniam a deo et a vobis“. Fit etiam ista confessio coram omnibus et publice qui sunt ibi congregati, ubi multotiens sunt centum vel plures viri et mulieres Cathari et credentes eorum. Et dictam confessionem facit unusquisque eorum quando recepit supradictam manus impositionem; et eam facit principaliter praelato eorum tenenti codicem evangeliorum vel totius novi testamenti ante pec-

през времето, в което още не са изповядвали катарската ерес. Поради тази причина много вярващи, както мъже, така и жени, не се страхуват да влязат в сношения по-често със своя сестра или брат, дъщеря или син, внучка или внук, родственици или близък, отколкото със собствената си съпруга или със собствения си съпруг. Все пак някои от тях не се решават на подобно деяние поради отвращение или поради хорски срам.

Също така открито се твърди, че те не страдат за греховете, които са извършили, преди да почнат да изповядват своята ерес, защото те не връщат никому лихва, откраднати вещи или плячка. Напротив, те ги запазват за себе си или по-скоро ги оставят на синовете или на внуците си, които остават в светския живот. Те също така твърдят, че да се взема лихва не е никакъв грях.¹⁰

Освен това заявявам без колебание, че в продължение на седемнадесет години, през които общувах с тях, аз не видях никого от тях да се моли тайно отделно от другите или да се показва натъжен за своите грехове, или да пролива сълзи, или да се бие в гърдите и да казва: „Бъди милостив, господи, към мене, грешника“, или нещо друго подобно, което да означава угризение. Никога също така те не призовават помощта или защитата на ангелите или на блажената дева, или на светците, нито пък се предпазват с кръстния знак.¹¹

7. За изповедта на катарите¹²

Сега нека разкажем за изповедта на катарите, коя и каква е тя, кога я извършват и пред кои се изповядват. Изповедта им се извършва по следния начин: „Аз съм тук пред бога и пред вас, за да извърша изповед и да изповядам вината си за всички свои грехове, които са в мен до тоя момент, и да приема за всички тях прошка от бога и от вас.“ Тази изповед става също така публично и пред всички, когато много пъти се събират по сто или повече мъже и жени катар и техните вярващи. При това посочената изповед прави всеки един от тях, когато приема описаното по-горе възлагане на ръка. И я прави обикновено пред техния прелат, който държи книгата на евангелията или на целия Нов завет пред гърдите си. Той, след като извърши освобождаване от греховете,

¹⁰ Тук трябва да се отхвърлят обвиненията на Райнер срещу катарите относно невръщането на заеми, краденето и плячкосването. Такава дейност, превърната от тях в система, не се потвърждава от други извори, а дори и от самия Райнер, който по-нататък косвено признава тяхната жертвоготовност, пожертвователност, страдания и преследвания, на които те са били подлагани и които понасяли стойчески. За това вж. Б. П р и м о в. Отношението на богомилите и на техните западни последователи към труда, частната собственост и държавата. — ИПр, XII, 1956, с. 36—58. ¹¹ Катарите, както и богомилите, не признавали кръста, на който бил разпънат Христос, като нещо свещено, понеже бил съставен от дърво, част от порочния според тях материален свят. Те не признавали също така и кръстенето и не го практикували. ¹² Относно катарската изповед вж. бел. 9, където се дават пояснения за покаянието и изповедта.

tus suum, qui, facta absolutione, ponit librum super caput eius, et alii Cathari qui adsunt manum dextram, incipientes consequenter suas orationes.

Quando autem quis eorum cadit in peccatum carnis, vel in aliud quod sit secundum opinionem eorum mortale, post receptam manus impositionem, oportet eum confiteri illud peccatum tantum et non alia, et recipere iterum manus impositionem secreto a praelato suo et ab uno alio ad minus cum eo.

Item de venialibus fit confessio hoc modo. Unus pro omnibus loquens alta voce, omnibus inclinatis in terra coram praelato tenente librum ante pectus suum, dicit: „Nos venimus coram deo et vobis ad confitendum peccata nostra quia multum peccavimus in verbo, opere, in visione et cogitatione“ et cetera huiusmodi. Unde apparet manifeste quod omnes Cathari sine confessione moriuntur in peccatis suis. Et hoc modo confitentur semel in mense si commode possunt.

Nunc dicendum est si Cathari faciunt opera sua pro satisfactione peccatorum quae, priusquam profiterentur haeresim, commiserunt. Ad quod dico quod non, licet ignorantibus fortasse hoc mirabile videatur. Nam frequenter orant et ieiunant et abstinent se omni tempore a carnibus, ovis et caseo, quae omnia videntur esse satisfactoria pro peccatis eorum et de quibus ipsi saepe inaniter gloriantur. Sed est in eis triplex error qui facit dicta opera non esse satisfactoria. Primus est quod culpa et poena dimittitur totaliter per suam manus impositionem et orationem, vel per orationem tantum iuxta Albanenses sicut supra dictum est. Secundus est quod deus nemini infert poenam purgatoriam, quam penitus esse negant, neque temporalem, quam a diabolo inferri putant in hac vita. Hinc etiam dicendum est quod praedicta opera non iniunguntur eis cum fiunt Cathari in paenitentiam sive in remissionem peccatorum suorum. Tertius est quod tenetur quilibet necessario facere illa opera tamquam praecepta dei. Ita puer X anorum qui nunquam ullum omnino peccatum mortale commiserat antequam fieret Catharus, sicut senex qui nunquam a peccato cessavit. Non enim gravius puniretur aliquis Catharus apud eos si biberat toxicum volens se occidere quam si pro morte vitanda comederet pullum de consilio medicinae vel in aliquo alio casu necessitatis, nec etiam in futuro gravius puni-

полага книгата над главата му, а другите катарии, които присъствуват там, полагат дясната си ръка и почват последователно своите молитви.

А когато някой от тях е извършил плътски грях или някакъв друг, който според тяхното схващане е смъртен грях, след като му бъде възложена ръка, той трябва да изповяда само този свой грях, а не другите и да получи наново тайно възлагане на ръка от своя прелат и поне от още един друг заедно с него.

А изповедта за прошка става по следния начин. Всички се покланят до земята пред прелата, който държи книгата пред гърдите си и един за всички произнася с висок глас думите: „Ние идваме пред бога и пред вас, за да изповядаме своите грехове, понеже много съгрешихме в думи, в дело, в поглед и помисли“ и други подобни. Оттук става ясно, че всички катарии умират със своите грехове без изповед. По този начин те се изповядват веднъж в месеца, ако им е възможно.

Сега нека да кажем дали катарите вършат тези неща, за да изкупят греховете, които са извършили, преди да приемат ереста. На това отговарям отрицателно, макар това може би да изглежда странно на незнаещите. Наистина те често се молят, постят и се въздържат винаги от месо, яйца и сирене — всичко това изглежда, че е изкупление за техните грехове, и те с това често напразно се хвалят. Но те се заблуждават в три неща и поради това споменатите по-горе техни деяния не са достатъчни за изкупление. Най-напред те се заблуждават в това, че вината и наказанието се опрощават изцяло чрез тяхното възлагане на ръка и молитва или само чрез молитва у албанензите, както беше казано по-горе. На второ място, че бог не дава никому очистително наказание (това те отричат напълно), нито че той дава временно наказание, което те смятат, че е донесено от дявола на този свят. После също така трябва да се каже, че описаните деяния за покаяние или за опрощаване на техните грехове не се изискват от тях, когато стават катарии. На трето място те грешат в това, че държат всеки да извършва непременно тях деяния като божии заповеди — както едно дете на десет години, което изобщо не е извършило някакъв смъртен грях, преди да стане катар, така и старец, който никога не се е отказвал от греха. Защото у тях не се наказва по-тежко някой катар, ако изпие отрова с желание да се самоубие, отколкото ако с цел да избегне смъртта, изяде някое пиле по лекарски съвет или в някакъв случай на нужда, нито според тях също и

retur secundum eos. Idem etiam dicunt de matrimonio sicut supra ostensum est.

Item eleemosynas paucas aut nullas faciunt, nullas extraneis nisi forte propter scandalum vicinorum suorum vitandum et ut honorificentur ab eis, paucas suis pauperibus. Et est triplex ratio. Quarum prima est quia non sperant habere inde maiorem gloriam in futuro, nec suorum veniam peccatorum. Secunda est quia omnes fere sunt avarissimi et tenaces, et est causa quia pauperes eorum, qui tempore persecutionis non habent victui necessaria, vel ea quibus possint restaurare suis receptatoribus res et gomos, quae pro eis destruuntur, vix possunt invenire aliquem qui velit eos tunc recipere, sed divites Cathari multos inveniunt. Quare quilibet eorum si potest divitias sibi congregat et conservat.

Praeterea non est praetermittendum de oratione eorum, quando ipsi putant eam necessario dicendam et maxime quando sumunt cibum vel potum. Siquidem multi ex eis in suis infirmitatibus dixerunt aliquando eis, qui ministrabant eis, quod ipsi non ponerent aliquid cibi vel potus in os eorum si illi infirmi non possent dicere „Pater noster“ ad minus, unde verisimile est quod multi ex eis occiderunt seipsos hoc modo.

Ex praemissis itaque apparet apertissime quod Cathari nullam faciunt poenitentiam, maxime cum non habeant contritionem de peccatis, nec ea confiteantur, nec pro eis satisficiant, quamvis multum se affligant et quod pro suis erroribus in aeternum gravissime puniuntur.

Nunc dicendum est de quarto et ultimo sacramento Catharorum, scilicet de ordine. Et primo quot ordines habent; secundo de nominibus eorum; tertio de officio cuiusque ordinis; quarto et quinto a quibus et quomodo fiunt. Ultimo additur quot et ubi sunt ecclesiae Catharorum.

8. De ordinibus Catharorum et officiis eorum

Ordines Catharorum sunt quatuor. Ille qui est in primo et maximo ordine constitutus vocatur episcopus. Ille qui in secundo, filius maior. Ille qui in tertio, filius minor. Et qui

в бъдеще ще бъде наказан по-тежко. Същото твърдят за брака, както е изложено по-горе.

Също така те дават малко милостиня или изобщо не дават никаква милостиня, никаква на външни хора освен понякога, за да избегнат упрека на своите съседи и за да бъдат зачитани от тях, дават малко и на своите бедни. За това има три обяснения. Първото от тях е, че не се надяват от това да получат по-голямо опасение в бъдеще, нито прошка за своите грехове. Второто е, че почти всички те са много големи скъперници и стиснати. Най-сетне причина е и това, че техните бедни, които през време на преследване нямат продукти за прехранване и средства, с които да могат да възстановят на своите укриватели покъщнината и домовете, които биват събаряни заради тях, едва могат да намерят някого, който иска в такъв случай да ги приеме, докато богатите катарите намират мнозина. Затова всеки от тях, ако може, си събира и пази богатството.¹³

Освен това не трябва да пренебрегваме въпроса за тяхната молитва — кога сами те смятат, че трябва да бъде произнасяна, и най-вече когато вземат храна или питие. Във всеки случай мнозина от тях през време на заболяване са казвали понякога на тези, които са им прислужвали, че сами не биха поставили никаква храна или питие в устата си, ако те поради немощ не биха могли да произнасят поне „Отче наш“. Поради това изглежда вероятно, че мнозина от тях са се самоубивали по този начин.

И така от гореизложеното става съвсем ясно, че катарите не извършват никакво покаяние, най-вече понеже не изпитват угризение на съвестта за греховете си, нито ги признават, нито ги изкупват, макар и много да се измъчват и за това, че за своите прегрешения ще бъдат наказвани навеки най-тежко.

Сега нека да кажем за четвъртото и последно тайнство на катарите, именно за организацията им. И най-напред колко вина имат те. Второ, за техните наименования. Трето, за длъжността на всеки чин. Четвърто и пето, от кои и по какъв начин се провъзгласяват. Най-после ще прибавим кои са и къде се намират църквите на катарите.

8. За чиновете на катарите и техните длъжности

Чиновете на катарите са четири. Този, който е поставен на първо и най-високо място и има най-голям чин, се нарича епископ; този, който е на второ място — по-голям

¹³ Тия сведения на Райнер са извънредно важни за разрешаването на въпросите за отношението на катарите към частната собственост и за социалния състав на катарските общества. Вж. допълнителни сведения и обяснения по тия въпроси у Б. П р и м о в. Отношението. . . , с. 36—58; Райнер Сакони като извор, с. 558—566.

in quarto et ultimo, dicitur diaconus. Ceteri qui sunt inter eos sine ordinibus vocantur Christiani et Christianae.

9. De officiis episcoporum

Officium episcopi est tenere semper prius in omnibus quae faciunt, scilicet in impositione manus, in fractione panis et incipiendo orare. Idem servat filius maior absente episcopo et filio maiore.

Praeterea isti duo filii simul vel separatim discunt visitando Catharos, et Catharas omnes qui sunt sub episcopo et omnes tenentur obedire eis. Similiter in omnibus servant et faciunt diacones unusquisque in suis subditis absentibus episcopo et filiis. Et est notandum quod episcopi et filii habent in singulis civitatibus, maxime in quibus morantur Cathari, singulos diacones.

10. De officio diaconorum

Item officium diaconorum est audire confessionem peccatorum venialium a subditis suis quae fit semel in mense, de qua supra dictum est, et facere eis absolutionem iniungendo eis tribus diebus ieiunium sive centum inclinationes flexis genibus: et appellatur istud servitium, ut ita loquar, caregare sevitiu.

11. Quomodo ordinatur episcopus

Fiunt vero ordines praedicti ab episcopo et etiam a filiis de licentia episcopi. Ordinatio autem episcopi consueverat fieri in hunc modum. Mortuo episcopo filius minor ordinabat filium maiorem in episcopum, qui postea ordinabat filium minorem in maiorem filium. Postea eligitur filius minor ab omnibus praelatis et subditis qui sunt congregati ubi fit dicta electio, et ab episcopo in minorem filium ordinatur. Et haec ordinatio filii minoris non

син; този, който е на трето — по-малък син и който е на четвърто и последно място, се нарича дякон.¹⁴ Останалите измежду тях без чин се наричат християни и християнки.¹⁵

9. За длъжностите на епископите

Длъжността на епископа е да ръководи всичко, което те правят, именно при възлагането на ръка, разчупването на хляба и започването на молитвата. Същото върши и по-големият син при отсъствието на епископа. Подобно нещо върши по-малкият син при отсъствие на епископа и на по-големия син.

Освен това тези двама синове ходят заедно или поотделно да посещават всички катар и катарки, които са под ръководството на епископа, и се държи всички да им се подчиняват. Подобно нещо спазва и върши във всички случаи всеки един от дяконите, всеки при своите подчинени, в отсъствие на епископа и на синовете. Трябва да се отбележи, че епископите и синовете имат в отделните градове, особено в тези, в които живеят катар, отделни дякони.

10. За длъжността на дяконите

Задължение на дяконите е също така да изслушват изповедта на своите подчинени за опрощаване на греховете, което става веднъж в месеца и за което се говори по-горе, и да извършват опрощаването, като им налагат тридневен пост или сто поклона. Тази служба се нарича изкупителна служба.

11. По какъв начин става посвещението в епископски чин

Споменатите чинове се получават от епископа, а също и от синовете с позволение на епископа. А посвещаването в епископски чин някога ставаше по този начин: След смъртта на един епископ по-малкият син провъзгласяваше по-големия син в чин епископ. След това той, от своя страна, обявяваше по-малкия син в чин по-голям син. След това се избира по-малък син от всички прелати и подчинени, събрани на мястото, където става споменатият избор, и се провъзгласява от епископа за по-малък син. Този начин на провъзгласяване на по-мал-

¹⁴ Тия сведения за чиновете на катарите, дадени най-пълно и обяснени подробно от Райнер, показват не само ръководните органи сред катарските общини. Те показват и сходството на организацията на катарите и богомилите. За йерархията у богомилите вж. Д. Ангелов. Богомилството, с. 195—197, у катарите — А. Вогт. Die Katharer, p. 203. Там е посочена допълнителна литература. ¹⁵ Катарите, както и богомилите на Изток, смятали единствено себе си за истински „християни“ или „добри християни“ (boni christiani).

est mutata inter eos. Illa vero quae supra dicitur de episcopo mutata est ab omnibus Catharis morantibus citra mare, dicentibus quod per talem ordinationem videtur quod filius instituat patrem, quod satis apparet incogrum. Unde fit modo aliter in hac forma, scilicet quod episcopus ante mortem suam ordinat filium maiorem in episcopum, altero istorum mortuo, filius minor efficitur filius maior et episcopus eadem die. Et ita fere quaelibet ecclesia Catharorum habet duos episcopos. Unde Johannes de Lugio qui est unus ex illis taliter ordinatis, semper describit se in epistolis suis hic: „Johannes dei gratia filius maior et ordinatus episcopus“ et cetera.

Verumtamen utraque ordinatio est reprehensibilis manifeste, quia nec unquam filius carnalis suum instituit genitorem et nusquam legitur quod una et eadem ecclesia habuit eodem tempore duos episcopos, sicut nec una mulier duos legitimos viros.

12. *Modus ordinandi*

Fiunt autem omnes ordines supradicti cum impositione manus et attribuitur illa gratia scilicet conferendi memoratos et dandi spiritum sanctum, soli episcopo eorum vel cuilibet eorum qui est prior vel auctor in tenendo librum Novi testamenti super caput illius cui imponitur manus.

13. *Notabilis dubietas inter eos*

Proinde omnes Cathari laborant in maximo dubio et periculo animae. Verbi gratia si praelatus eorum ex maxime episcopus occulte commiserit aliquod morale peccatum, quales etiam olim multi reperti sunt inter eos omnes illi, quibus ille manum suam imposuit sunt decepti et pereunt si in eo statu decedunt. Et causa huiusmodi periculi evitandi omnes ecclesiae Catharorum, una excepta solummodo vel duabus, receperunt secundo et aliquae tertio, consolamentum, id est manus impositionem, quod est baptismum eorum ut supra dictum est, et de praedictis est fama publica inter eos.

14. *Hae sunt ecclesiae Catharorum*

Sunt autem XVI omnes ecclesiae Catharorum. Nec imputes michi, lector quod eas no-

кия син не е променен у тях. Онова пък, което се изнася по-горе за епископа, е изменено у всички катарите, които живеят отсам морето. Те казват, че чрез такова провъзгласяване, изглежда, като че ли син определя своя баща, което се явява доста неуместно. Ето защо това вече става другояче, а именно по следния начин: Епископът преди смъртта си назначава по-големия син за епископ, а ако той е умрял, по-малкият син се назначава за по-голям син и епископ в един и същ ден. И така почти всяка църква на катарите има двама епископи. Затова Йохан де Лугис, който е един от тези, които са назначени по такъв начин, винаги пише за себе си в писмата си така: „Йохан, по божия милост по-голям син и назначен епископ“ и т.н.

Но и двата начина на провъзгласяване очевидно са за отхвърляне, понеже никога кръвен син не е определял своя родител и никъде не може да се прочете, че една и съща църква е имала в едно и също време двама епископи, както никоя жена не е имала двама законни мъже.

12. *Начин на провъзгласяване*

Всички гореспоменати чинове се получават чрез възлагане на ръка и само на епископа им или на когото и да било между тях, който е пръв или е ръководител, който държи книгата в Новия завет над главата на онзи, комуто се прави възлагане на ръка, се дава правото да събира споменатите чинове и да дава дух свети.

13. *Характерно колебание между тях*

И така всички катарите се измъчват от най-голямо колебание и душевен смут. Например, ако техен прелат и особено епископ извърши тайно някакъв смъртен грях, каквито случаи също са бивали често откривани измежду тях, всички ония, на които той е извършил възлагане на ръка, са измамени и погиват, ако умрат при това състояние. И за избягване на такава опасност всички църкви на катарите с изключение само на една или две са приели да се извършва за втори път, а някои за трети път опрощаването, т.е. ръкополагането, което е тяхното кръщение, както е казано по-горе, и за споменатите опрощавания съществува между тях общо съгласие.

14. *Тези са църквите на катарите*

Всички църкви на катарите са шестнадесет. Не упреквай, читателю, мен, че съм

minavi ecclesias, sed potius eis, quia ita se vocant.

Ecclesia Albanensium vel de Donnezacho, Ecclesia de Concorrezo, ecclesia Baiouensium sive de Bailolo, Ecclesia Vincentina sive de Marchia, Ecclesia Florentina, Ecclesia de Valle Spoletana, Ecclesia Franciae, Ecclesia Tolosana, Ecclesia Carcassonnensis, Ecclesia Albigenensis, Ecclesia Slavoniae, Ecclesia Latinorum de Constantinopoli, Ecclesia Graecorum ibidem, Ecclesia Philadelpheiae in Romania, Ecclesia Bulgariae, Ecclesia Dugunthiae. Et omnes habuerunt originem de duabus ultimis.

15. Loca in quibus morantur

Prima, scilicet Albanenses morantur Veronae et in pluribus civitatibus Lombardiae et sunt numero fere circiter quingenti utriusque sexus. Illi autem de Concorrezo diffusi sunt fere per totam Lombardiam et sunt utriusque sexus M et D, et plures etiam, Baiolenses Mantuae Brixiae, Bergami et in comitatu Mediolani sed pauci, et in Romaniola et sunt CC. Ecclesia de Marchia nihil habent Veronae et sunt circiter C. Illi de Tuscia et de Valle Spoletana fere C. Ecclesia Franciae morantur Veronae et in Lombardia, et sunt circiter CL. Ecclesia Tolosana et Albigenensis et Carcassonnensis cum quibusdam qui olim fuerunt Agenensis ecclesiae quae fere destructa est, sunt fere CC. Ecclesia Latinorum in Constantinopoli sunt fere L. Item ecclesia Slavoniae et

ги нарекул църкви, но по-скоро тях, понеже те се наричат така.¹⁶

Църквата на албанензите или на Донезако, църквата на Конкорезо, църквата на байолензите или на Байоло, Винцентинската църква или църквата на Маркия, Флорентинската църква, църквата на Вале Сполетана, църквата на Франция,¹⁷ Тулузката църква, Каркасонската църква, Албигенската църква,¹⁸ църквата на Славония,¹⁹ църквата на латинците в Константинопол,²⁰ църквата на гърците също там,²¹ Филадельфийската църква в Романия,²² Българската църква, Драговицката църква²³. И всички водят началото си от последните две.

15. Местата, в които те живеят

Катарите от първата църква, именно албанензите, живеят във Верона и в много градове на Ломбардия и са на брой почти около 500 от двата пола. Тези от Конкорезо са разпръснати почти по цяла Ломбардия и са 1500 и дори повече от двата пола. Байолензите живеят в Мантуа, Бриксия, Бергамо и областта на Милано, където са малцина, и в Романьола и са всичко 200. Катарите от църквата на Маркия, които са около 100, няма никак във Верона. Тези от Тусция и от Вале Сполетана са почти 100. Катарите от църквата на Франция живеят във Верона и в Ломбардия и са около 150. Катарите от Тулузката, Албигенската и Каркасонската църква заедно с някои, които по-рано принадлежали на Агененската църква, която сега е почти разтурена, са почти 200. Катарите от църквата на латинците в Константинопол са почти 50. Също така катарите от църквата на Славония, на Филадельфия и на

¹⁶ Под „църкви“ (ecclesiae) Райнер разбира големи катарски организации, наречени още „общини“, които обхващали големи области, обединяващи еретиците в тях. Сведението, че тези организации в цяла Европа били шестнадесет на брой, дължим само на Райнер Сакони. ¹⁷ Изброените до тук „църкви“, както Райнер по-нататък обяснява, са се намирали в Италия. ¹⁸ Изброените три „църкви“ са обединявали еретиците от средновековна Франция. Под името на град Алби и посещата неговото име катарска „община“ катарите изобщо и специално тези във Франция са добили широко известното име албигойци.

¹⁹ Църквата в Славония е обединявала богомилите в Босна, известни още и с името патарени, и еретиците в западните части на Балканския полуостров.

²⁰ Сведението за съществуването на катарска (латинска) организация в Цариград е извънредно важно. Съществуването на тази катарска „община“ в столицата на Византия е станало възможно благодарение на много благоприятни обстоятелства и причини. Със създаването на „Латинската църква“ в Цариград и с усилването на допира на катарите с източните еретици-дуалисти (павликяните и богомилите) се обясняват редица въпроси и явления в развитието и историята на катаризма. За създаването на „Латинската църква“ в Цариград и за нейното значение, както и за името „българи“, вж. Б. П р и м о в. Българското народностно име, с. 378—388. За името „попеликани“ на еретиците в Западна Европа, с. 763—777. Вж. още Б. П р и м о в. Бугрите. Книга за поп Богомил и за неговите последователи. С., 1970. ²¹ Какви са били обединените от „Гръцката църква“ в Цариград еретици — богомили или павликяни, Райнер не посочва конкретно.

²² Тази еретическа община, която е предизвиквала различни мнения относно нейното локализиране, по всички изглежда, че трябва да се търси в Мала Азия. Относно опитите за нейното локализиране в Тракия или другаде и относно най-приемливата аргументация за локализирането ѝ в Мала Азия вж. Н. Ф и л и п о в. Произход и същност на богомилството. — БИБ, т. III, 1929, с. 48—50. ²³ Българската и Драговицката църква са били организациите на богомилите и павликяните и са имали своите центрове в Македония и Тракия. За подробности по тези въпроси вж. Д. А н г е л о в. Богомилството, с. 242—243; Б. П р и м о в. Българското народностно име, с. 394—396; България като център на антицърковна и еретическа дейност в средновековна Европа, с. 64—66; Богомилският дуализъм, с. 124—127. Там е посочена останалата богата литература, в която се застъпват различни спорни становища.

²⁴ Латински извори за българската история, т. IV

Philadelphiae et Grecorum, Bulgariae et Dugunthiae omnes simul fere D. O lector, dicere potes secure quod in toto mundo non sunt Cathari utrisque sexus numero quatuor millia, et dicta comoutatio pluries olim facta est inter eos.

16. De propriis opinionibus Albanensium

Supra ostensum est de communibus opinionibus et sacramentis sive de ministris Catharorum. Ammodo dicendum est de propriis. Et primo de Ecclesia Albanensium, quae alio nomine dicuntur de Donnezacho, eo quod errant in pluribus quam ceteri.

Primo igitur notabiliter sciendum est, quod isti Albanenses divisi sunt in duo partes in opinionibus contrariis et diversis. Unius partis caput est Balasinansa Veronensis eorum episcopus; et eum sequuntur plurimi antiquiores et pauci iuvenes eius sectae. Alterius vero partis caput est Johannes de Lugio Bergamensis, eorum filius maior et ordinatus episcopus. Et hunc sequuntur econverso iuniores et pauci antiquiores et ista pars est maior satis quam prima.

17. De opinionibus Balazinansae

Prima pars tenet opiniones antiquas quas omnes Cathari et Albanenses habebant in annis Domini currentibus MCC usque ad annos currentes MCCXXX ita quod opiniones istorum proprie praeter communes supra scriptas hae sunt. Scilicet quod sunt duo principia ab aeterno, videlicet boni et mali.

Item quod trinitas, scilicet pater et filius et spiritus sanctus non est unus deus, sed quod pater est maior filio et spiritu sancto.

Item quod utrumque principium, sive uterque deus, creavit suos angelos et suum mundum et quod iste mundus est creatus factus et formatus a malo deo et omnia que in eo sunt.

Item quod diabolus cum suis angelis ascendit in caelum et facto ibi proelio cum Michael

гърците, на Българската и Драговишката църква — те заедно са около 500. Читателю, можеш сигурно да кажеш, че в целия свят катарите и от двата пола не стигат на брой и до 4000. Споменатото преброяване е извършено между тях неколkokратно.²⁴

16. За особените възгледи на албанензите

По-горе говорихме за общите възгледи и тайнствата, и свещенослужителите на катарите. А сега да обясним особените. Най-напред ще говорим за катарите от църквата на албанензите, които другояче се наричат катарии от Донецахо, защото те грешат повече, отколкото останалите.²⁵

И тъй най-напред нека се знае ясно, че тези албанензи са разделени на две групи по своите противни и различни възгледи. Глава на едната група е техният епископ Баласинанза Веронски. Негови последователи от тази секта са повечето възрастни и малцина млади. Глава на другата група е Йохан де Лугио Бергамски, техен по-голям син и назначен епископ. Негови последователи, напротив, са по-младите и малцина от по-старите. Тази група е доста по-голяма от първата.

17. За възгледите на Баласинанза

Първата група пази старите възгледи, които имаха всички катарии и албанензи, като се почне от годината господня 1200 и се стигне чак до 1230. Особените им възгледи освен общите гореописани са следните. Имено те вярват, че има две начала открай време, сиреч началото на доброто и началото на злото.²⁶

Също така вярват, че тронцата, т.е. отец, син и дух свети, не е един бог, но че отец е по-голям от сина и от светия дух.

Също така вярват, че и двете начала или и двата бога са създали свои ангели и свой свят и че нашият свят е сътворен, направен и уреден от лошия бог²⁷ заедно с всичко, което се намира в него.

Също така вярват, че дяволът се е изкачил заедно със своите ангели на небето и

²⁴ Прави впечатление сравнително малкият брой на катарите. Тук, обаче, трябва да се има пред вид, че под катарии в случая Райнер разбира не всички еретици, а само „съвършените“. За тях вж. подробности у С. Schmidt, *Histoire des Cathares*, II, p. 91—98; A. Borst, *Die Katharer*, p. 205—208. Съвършените в същност са били незначителен процент от общите еретически маси. ²⁵ Райнер изрично отбелязва, че албанензите грешели повече от останалите катарии. Това мнение на автора се обяснява с характера на техния дуализъм. Те били абсолютни дуалисти. Вярванията на катарите — умерени дуалисти, били по-близки до вярванията на официалното християнско еднобожие, отколкото до вярванията на абсолютните дуалисти. Затова Райнер Сакони, който обвинява последните, че „грешели повече от останалите“, по-нататък пише за умерените, че „мислели правилно, че има само едно начало“ (т.е. бог). Срв. Б. Примов, Райнер Сакони като извор, с. 545. ²⁶ Изричното твърдение на Райнер, че албанензите вярвали в две начала, съществуващи открай време, показва, че те били абсолютни дуалисти. Общо за дуализма на катарите вж. Б. Примов, Райнер Сакони като извор с. 538—539. ²⁷ Тук се разкрива допълнително характерното на катарския абсолютен дуализъм — вярването в две начала, двама богове, а също и схващането, че земният свят бил дело на злия бог.

archangelo et angelis boni dei extraxit inde tertiam partem creaturarum dei, et infundit eas quotidie in humanis corporibus et in brutis et etiam de uno corpore eas transmittit in aliud, donec omnes redirentur in caelum. Vocantur autem istae dei creaturae secundum eos „Populus dei“ et „Animae“ atque „Oves Israel“ et etiam multis aliis nominibus.

Item quod dei filius non assumpsit humanam naturam in veritate, sed ad eius similem ex beata Virgine, quam dicunt fuisse angelum, nec vere comedit nec vere bibit nec vere passus est nec vere mortuus et sepultus nec eius resurrectio fuit vera, sed fuerunt haec omnia putative, sicut de eo legitur in Luca: „ut putabatur, filius Joseph“. Similiter dicunt de omnibus miraculis quae Christus fecit.

Item quod Abraham, Isaac et Jacob et Moyses et omnes antiqui patres atque Johannes Baptista fuerunt inimici dei et ministri diaboli.

Item quod diabolus fuit auctor totius veteris testamenti exceptis his libris: Iob, Psalterio, libris Salomonis, Sapientiae, Jesu filii Syrach, Isaiae, Ieremiae, Ezechielis, Danielis et duodecim prophetarum, quorum quosdam dicunt esse scriptos in caelo, illos scilicet qui fuerunt scripti ante destructionem Ierusalem, quam dicunt fuisse caelestem.

Item quod mundus iste nunquam habebit finem.

Item quod iudicium futurum iam factum est nec amplius fiet.

Item quod infernus et ignis aeternus sive poenae aeternae sunt in isto mundo tantum et non alibi.

Siquidem praedictas opiniones tenebant omnes Albanenses in praedicto tempore generaliter, exceptis simplicioribus quibus singula non revelabantur.

18. De opinionibus Johannis de Lugio

Opiniones vero Johannis de Lugio supra dicti et sequentium eum hic inferius describuntur. Et est primo sciendum quod dictus Johannes adhuc tenet aliquas praedictarum opinionum et quasdam penitus mutavit in peius, necnon errores alios confinxit ut subsequenter apparet.

като е влязъл в битка с архангел Михаил и с ангелите на добрия бог, е смъкнал оттам една трета от божните творения и ги влива всекидневно в човешките и неразумните същества и също от едно тяло ги препраща в друго, докато всички бъдат възвърнати на небето. А тези божии създания се наричат у тях „народ божии“, „души“ и „овце на Израил“ и също с много други имена.

Също така вярват, че божият син в действителност не е приел човешка природа, но е приел подобна на нея от блажената дева, за която казват, че е била ангел, нито че действително е ял, нито действително е пил, нито действително е страдал, нито действително е умрял и е бил погребан, нито че неговото възкресение е било действително, но всичко това е било предполагаемо, както за него се казва у Лука: „Според както го мислеха, беше син на Йосифа.“ По същия начин говорят за всички чудеса, които Христос е извършил.

Също така вярват, че Аврам, Исак, Яков, Мойсей и всички древни отци и Йоан Кръстител са били божии врагове и служители на дявола.

Също така вярват, че дяволът е създател на целия Стар завет с изключение само на следните книги: Йов, Псалтир, Притчи Соломонови, Премъдрост Соломонова, Исус син Сирахов, Исая, Йеремиа, Йезекил, Даниил и на дванадесетте пророци, за някои от които казват, че са писани на небето, именно тези, които са били писани преди разрушението на Ерусалим, който според тях бил небесен.

Също така вярват, че този свят никога не ще има край.²⁸

Също така вярват, че бъдещият съд вече е станал и повече не ще става.

Също така вярват, че подземният и вечен огън или вечното наказание са само в този свят и никъде другаде.

Впрочем всички албанези в споменатото време поддържат изобщо казаните по-горе възгледи, като се изключват по-простите албанези, на които отделни неща не се разкриваха.

18. За възгледите на Йохан де Лугио

Тук по-долу се описват възгледите на споменатия Йохан де Лугио и на неговите последователи. Но най-напред трябва да се знае, че казаният преди Йохан поддържа някои от споменатите възгледи, а някои е променил съвсем в по-лош смисъл и е измислил нови грехове, както се вижда от следващото по-долу.

²⁸ Вярването в безкрайното съществуване на земния свят, който бил сътворен от злия бог, също по-казва абсолютен дуализъм.

19. De duobus principiis

Fingit namque dictus Johannes de Lugio Albanensis quod duo sunt principia sive dii vel domini ab aeterno, unum scilicet boni et alterum mali, sed diversimode quam primi ut infra apparebit. Trinitatem vero et unitatem iuxta fidem catholicam in deo penitus negat.

20. Quibus nominibus vocat principium malum

Primum principium mali, iuxta quod ipse asserit, vocatur in divinis scripturis multis nominibus. Dicitur enim malitia, univitas, cupiditas, impietas, peccatum, superbia, mors, infernus, calumnia, vanitas, iniustitia, perditio, confusio, corruptio et fornicatio. Et etiam dicit quod omnia supradicta vitia sunt dii vel deae et quod habent suum esse a malitia quam asserit esse causa prima, et quod ipsa causa prima aliquando significatur per praedicta vitia.

Praeterea dicit quod malum principium notatur per linguam de qua beatus Iacobus dicit quod est „inquietum malum et plenum veneno mortis“. Similiter per diem de quo ait Dominus de evangelio: „Sufficit diei malitia sua.“ Item notatur per illud verbum Apostoli ad Corinthios secunda: „Est et non.“ Item vocatur mons Seyr, de quo in Ezechiele dicitur: „Eo quod fueris inimicus sempiternus Domini.“ Dicitur etiam venter, de quo ait Apostolus: „Quorum deus venter est.“

Praeterea dicit quod idola gentium quae leguntur per totam seriem Veteris testamenti naturaliter sunt dii mali, hoc est maligni spiritus, et quod ipsi gentiles faciebant imagines eorum ut eos amplius colerent. Quid plura? Taedium est mihi scribere multa fabulosa quae dictus Johannes scripsit de praedictis vitiis et idolis ut suos asserere conaretur errores.

21. De opinione Johannis de Lugio de creatione et quid sit creatio secundum seipsum

Consequenter dicendum est quid credit dictus Johannes de creatore omnium visibilium et invisibilium. Et primo quid sit creare;

19. За двете начала

Споменатият албанец Йохан де Лугио измисля, че от край време има две начала, или богове, или властелини, именно едното начало на доброто, другото — на злото.²⁹ Те обаче са по-различни от първите, както ще стане ясно по-долу. Троицата и единството в бога съгласно католическата вяра той отрича напълно.

20. С какви имена нарича злото начало

Първото начало на злото, както той сам твърди, в божествените писания се назовава с много имена. Те са именно злоба, неравенство, сладострастие, безчестие, грях, високомерие, смърт, ад, клевета, суета, несправедливост, гибел, позор, поквара и блудство. Също така той твърди, че всички горезброени пороци са богове или богини и че каквото имат свое, то е от злото, което той смята, че е първопричина и че самата първопричина понякога се изявява чрез споменатите пороци.

Освен това той твърди, че злото начало се проявява в езика, за който блаженият Яков казва, че представлява „неспокойно зло и е изпълнен със смъртна отрова“. Също така и в деня, за който Господ в евангелието казва: „Достатъчна е на деня неговата злоба.“ Също то се проявява в онова слово на апостола във второто послание до коринтяните: „Да и Не“. Също така се назовава планината Сенр, за която се казва в Йезикил: „Затова защото си била вечен неприятел на Господа.“ Нарича се също стомах, за който апостолът казва: „Техният бог е стомахът.“

Освен това той твърди, че идолите на племената, които се споменават по целия текст на Стария завет, били, разбира се, зли богове т.е. зли духове, и че самите езичници са създали техните образи, за да могат да ги почитат още повече. Какво повече? Гнуся се да описвам многото баснословни неща, които този Йохан е написал за споменатите пороци и идоли, за да направи опит да защити своите заблуди.

21. За възгледите на Йохан де Лугио относно сътворението и какво е сътворил според самия него

По-долу ще кажа какво мисли този Йохан за създателя на всички видими и невидими неща. А най-напред що е сътворяване. Второ,

²⁹ Трябва да се отбележи, че различията във възгледите на Баласинанза и Йохан де Лугио и техните привърженици всъщност не са били от особено съществено значение — и едните, и другите възгледи били абсолютно дуалистични. Повече сведения за катарите — абсолютни дуалисти и за павликяните се изнасят и съпоставят у Б. П р и м о в. Райнер Сакони като извор, с. 540—543 (на с. 542, бел. 1, вж. за общо ориентиране посочената литература за учението, същността и историята на павликянството).

secundo si creaturae factae sunt ex nihilo vel creatae; tertio utrum creaturae boni dei fuerint creatae bonae simpliciter et pure sine malitia aliqua; quarto si unquam fuerit in aliquo libertas arbitrii.

Creare secundum eum est ex aliqua praeficienti materia aliquid facere et sic semper sumitur et non ex nihilo. Et distinguit creare tripliciter: primo et bono in melius, et secundum hanc distinctionem Christus fuit a patre creatus sive factus. Unde illud Isaiae: „Ego dominus creati eum.“ Et ait Apostolus: „Pontifex factus in aeternum.“

Secundo dicitur creare de malo in bonum, iuxta illud Apostoli: „Ipsius sumus factura, creati in Christo Iesu.“ Et illud Genesis: „In principio creavit deus caelum et terram.“ Quod sic exponit: „In principio,“ hoc est in filio, qui ait: „Ego principium qui et loquor vobis.“ Et dicit expresse dictus Yohannes quod tunc creavit deus pater caelum et terram non ex nihilo sed ex aliquo ad aliquod bonum, sicut illi de quibus dicit Apostolus: „Creati in Christo in operibus bonis.“

Tertio dicitur creare ex malo in peius facere, ad quod inducit illud in Codice in titulo De haereticis et Manichaeis: „Omnes vetitae divinis legibus et imperialibus constitutionibus haereses“ et cetera usque ad „ministros creare quod non sunt“. Dicit itaque quod omnes creaturae sunt ab aeterno bonae creaturae cum deo bono et malae cum malo deo, et quod creatores non praecedunt creaturas aeternitate sed causa et quod creaturae ex deo sunt ab aeterno sicut splendor vel radii in sole qui non praecedit radios suos tempore, sed tantum causa vel natura.

Item dicit quod iste mundus est a diabolo vel potius a patre diaboli et quod nunquam habuit principium, nec finem habebit.

Item intelligit quod bonus deus habeat alterum mundum in quo sunt homines et animalia et omnia similia istis visibilibus et corruptibilibus creaturis, et ibidem fiunt coniugia et fornicationes et adulteria, ex quibus procreantur infantes et, quod etiam turpius est, quod populus boni dei duxerunt contra

дали творенията са станали от нищо и и са творени по начало добри и чисти, без някаква злоба. Четвърто, дали някога у някого е имало свобода на мнение.

Сътворяването според него значи да се направи нещо от някаква налична материя и така винаги се създава, а не от нищо. И той различава три вида сътворяване. Най-напред от добро към по-добро. Според това определение е бил сътворен или създаден Христос от отца. Оттам произхожда онова Исаево изказване: „Аз, господ, го създадох.“ А апостолът е казал: „Станал първосвещеник навеки.“

На второ място идва сътворяването от зло към добро съгласно думите на апостола: „Ние сме дело на самия него, сътворени в Исуса Христа.“ И думите на Битието: „В начало създаде бог небето и земята.“ Това той обяснява така: „В начало“ значи „в сина“, който е казал: „Аз, който ви говоря, съм началото.“ И казва ясно споменатият Йохан, че тогава бог отец е създал небето и земята не от нищо, но от нещо към нещо добро, както и тези, за които апостолът казва: „Създадени в Христа за добри дела.“

Третият вид сътворяване е от лошо към по-лошо, на което ни навеждат думите от Кодекса в титула за еретиците и манихеите: „Всички ереси, забранени от божествените закони и от императорските наредби“ и т.н. чак до „създаване свещенослужители от хора, които самите не са свещенослужители“. И тъй той казва, че всички творения, които са с добрия бог, са от веки добри творения, а лоши са тия, които са със злия бог, и че създателите не предшествуват творенията си по време, но по причина, че творенията от бога съществуват от веки, както блясъкът на лъчите на слънцето, което не предшествува по време своите лъчи, но само по причина или по природа.

Също така той твърди, че този свят е от дявола или по-скоро от бащата на дявола³⁰ и че никога не е имал начало, нито ще има край.

Също така той мисли, че добрият бог има друг свят, в който съществуват хора, животни и всички подобни на тези видими и тленни създания, и също там остават бракове, разврат и прелюбодеяния, от които се създават деца и което е още по-позорно, че хората на добрия бог са си взимали за съпруги

³⁰ Споменаването на дявола като творец и владетел на „този свят“, т.е. на земния свят, като схващане на Йохан де Лугио и на неговите катарите не бива да води до мнение, че те са изоставили абсолютнодуалистичните си догми и са възприели умерения дуализъм. Ролята, властта и мощта на дявола у тях не бива да се идентифицира с тия на дявола като зла сила и творец и владетел на земния свят в учението на богомилите и катарите — умерени дуалисти. Райнер сам пише за „дявола“ или „бащата на дявола“ — той не приема обаче, че бащата на този дявол е бил добрият бог. А у богомилите и катарите умерени дуалисти дяволът е бил син на бога и брат на Христос.

praeceptum ipsius ibidem filias alienigenas in uxores, id est filias alieni dei, sive malorum deorum et ex tali coitu inhonesto et prohibito nati sunt gigantes et multi alii diversis temporibus.

22. *An deus bonus creavit suas creaturas sine malitia*

Nunc dicendum est si deus bonus creavit creaturas suas puras sine malitia aliqua. Ad hoc autem praetermittendae sunt multae blasphemiae, quas ipse Johannes dicit, videlicet, quod deus non est omnipotens. Dicit tamen quod deus vult et potest omnia bona quantum in ipso est et in suis creaturis quae sibi necessario obtemperant: sed impeditur haec dei voluntas et potentia ab hoste suo.

Item quod alteruter agit in alterutrum ab aeterno, et quod causa mala id est deus malus agit in deum verum et in eius filium atque in cuncta eius opera ab aeterno. Ad haec inducit multas auctoritates ut est illud verbum domini ad Satan in Iob: „Tu autem commovisti me adversus Iob ut affligerem eum frustra.“ Et iterum Iob ad deum: „Mutatus es mihi in crudelem.“

Item dicit quod ille qui est summus in malo plus potest quam creaturae quae sunt infra summum deum in bono. Unde concludit ex praemissis quod bonus deus non potuit perfectas facere creaturas suas quamvis hoc voluerit, et hoc sibi et creaturis suis accidit propter resistantiam mali dei qui actum suum sive quamdam malitiam ab aeterno inseruit in eas, ex qua malitia creaturae habuerunt posse peccare. Et ad hoc inducit illud in Ecclesiastico: „Qui potuit transgredi et non est transgressus; et malum facere et non fecit“, quod totum simpliciter exponit de Christo. Et illud Iob: „In angelis suis reperit pravitatem.“ Et iterum: „Stellae non sunt mundae“ et cetera. Et illud in principium Genesis: „Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus quae fecerat deus.“ Et inde sic infert: ergo cuncta animantia calliditate participant, sed plus omnibus serpens et ideo per eum facta est deceptio. Ad praedicta etiam facit aliud quod ipse dicit, scilicet quod nihil est quod habeat liberum arbitrium, etiam deus summus, qui etiam non potuit perficere suam voluntatem propter resistantiam hostis sui.

Item dicit quod omnis creatura dei boni duxit potentiam ad actum decepta errore,

противно на съвета на самия него дъщерни от чужд, т.е. дъщерите на чуждия бог или на злите богове и от такова срамно и забранено съвокупление са се родили гигантите и много други в различни времена.

22. *Дали добрият бог е сътворил своите създания без участието на злото*

Сега да кажем дали добрият бог е сътворил своите създания чисти, без някакво зло. Но затова трябва да се отминат многото богохулства, които сам Йохан е изрекъл, именно, че бог не е всемогъщ. Обаче той твърди, че бог желае и може всичко добро, доколкото го има у него и у неговите създания, които по необходимост му се подчиняват, но на тази воля и мощ на бога противостои неговия враг.

Също така казва, че единият действа срещу другия от вечността и че злата причина, т.е. злият бог, действа против добрия бог и против неговия син, и против всички негови дела от край време. За това привежда много авторитети, като например словото господне към сатаната в Йов: „Но ти ме насочи срещу Йов, за да го сломя напразно.“ И също така думите на Йов към бога: „Ти си ме променил да стана жесток.“

Също така той твърди, че онзи, който е най-голям в злото, може повече, отколкото създанията, които са подчинени на върховния бог на доброто. Поради това от казаното по-горе заключава, че добрият бог не е могъл да направи свършени своите създания, колкото и да е желал това. И това е станало с него и с неговите създания поради съпротивата на злия бог, който е вложил своето дело или някакво зло от веки в тях. Поради това зло създанията са получили склонността да могат да грешат. И за това привежда словото в Еклезиаста: „Той е могъл да премине и не е преминал, могъл е да стори зло, но не го е сторил.“ Всичко това той чисто и просто отнася до Христа. Също и думите на Йов: „В своите ангели откри поквара.“ И също: „И звездите не са чисти“, и т. н. И също думите в началото на Битието: „Но и змията беше по-хитра от всички живи същества, които беше сътворил бог.“ И оттук той заключава така: следователно всички живи същества имат дял в хитростта, но повече от всички змията и затова измамата е станала чрез нея. Към гореказаното прави и друго [заключение], което и сам казва, именно, че няма нищо, което да притежава свободна воля, дори и върховният бог, който също не е могъл да изпълни волята си поради съпротивата на своя враг.

Също така той твърди, че всяко създание на добрия бог е получило силата да действу-

quem etiam dicit esse deum summum in malo, excepto Christo in quo illa potentia peccandi, sive vis transgressionis ita oppressa est per summum bonum ut caruerit suo effectui, quod mirabile atque insolitum fuit ipsi Christo. Ideoque laudabilis est, sicut de eo dicitur in libro Sapientiae: „Quis est hic? et laudabimus eum“ et cetera, et omnes aliae creaturae dei boni vituperabiles existerunt. Ad hoc autem inducit illud Apostoli: „Vanitati enim creatura subiecta est non volens.“ Et iterum: „Scimus quod omnis creatura ingemiscit“ et cetera.

Item dicit quod quando deus infert penam pro culpis creaturis suis, tunc agit malum, nec facit secundum deum, immo servit adversario suo.

Item dicit quod cum deus dicit: „Ego sum et non est alius deus“: et iterum: „Videte quod ego ipse sum deus“, et similia, „duplicando, tunc movetur ab adversario. Deus enim verus semel tantum loquitur et idipsum non repetit sicut dicit Job.

Item dicit quod deus non praescit aliquod malum ex vi suae scientiae quia illud non fluit ab eo, sed praescit illud aliquando per adversarium suum.

Item credit quod verus deus propter peccata creaturarum eius induxit diluvium et destruxit Pentapolim et subvertit Ierusalem, et ut breviter dicam, omnia mala praedicta quae passus est populus Israel in Iudaea sive in terra promissionis intulit eis verus deus motus ab adversario propter peccata quae ipsi fecerunt sicut dictus Johannes ait et etiam putat praedicta omnia fuisse facta in quodam alteri mundo dei veri.

Item credit quod animae dei transmittantur de corpore in corpus et quod omnes in fine liberabuntur a poena et a culpa.

Item iste Johannes recipit totam bibliam sed putat eam scriptam fuisse in alio mundo, et ibidem esse formatos Adam et Evam.

Item credit quod Noe, Abraham, Isaac et Iacob et ceteri patriarchae et Moyses et Iosue et omnes prophetae et beatus Johannes Baptista placuerunt deo et quod fuerunt homines in alio mundo.

Item quod Christus natus est ex patribus secundum carnem antiquis supra nominatis,

ва, измамено от заблуда, за която също твърди, че представлява върховният бог на злото. Изключение прави Христос, у когото тази възможност за вършене на грех или силата за вършене на престъпление така е подтисната от върховното добро, че е лишена от своята действеност — нещо, което е било чудно и необикновено и за самия Христос. И затова той е достоен за похвала, както се казва за него в книгата „Премъдрост“: „Кой е този? и ще го възхваляваме“ и т.н., а всички други създания на добрия бог са несъвършени. Затова той привежда също и словото на апостола: „Наистина създанието е изложено на суетата дори против волята си.“ И също: „Знаем, че всяко създание изнемощава“, и пр.

Също така той твърди, че когато бог налага наказание за провинение на своите създания, тогава действа злото, което не действа според бога, а служи на неговия неприятел.

Също така той твърди, че когато бог казва: „Аз съм и няма друг бог“, и пак: „Вижте, че сам аз съм бог“ и други подобни, когато повтаря, тогава той върши това по подбуда на противника си. Защото истинският бог само веднъж говори и не повтаря едно и също нещо, както казва Йов.

Също така той твърди, че бог не знае предварително за съществуването на някакво зло по силата на своето знание, понеже то не произхожда от него. Понякога обаче той предвижда злото чрез своя противник.

Също така той вярва, че истинският бог заради греховете на своите създания е докарал потопа, унищожил Пентаполис и разрушил Ерусалим и, казано накратко, всички споменати злини, които е претърпял народът изранлев в Юдея или в обетованата земя, добрият бог им е причинил по подбуда на своя противник поради греховете, които те са извършили, както говори споменатият Йохан. Той също смята, че всичко казано преди е било сторено в някакъв друг свят на истинския бог.

Също така той вярва, че душите на бога се препращат от тяло в тяло и че в края на краищата всички те ще се освободят от наказание и от грех.

Също така този Йохан приема цялата Библия, но смята, че е била написана в друг свят и че също там са били сътворени Адам и Ева.

Също така той вярва, че Ной, Аврам, Исак, Яков и останалите патриарси, Мойсей, Исус и всички пророци, също и блаженият Йоан Кръстител са били обичани от бога и че са били хора в някакъв друг свят.

Също така той твърди, че Христос е роден от древните, споменати по-горе отци по

et quod vere assumpsit carnem ex beata Virgine et vere passus est, crucifixus, mortuus et sepultus et resurrexit tertia die, sed putat quod omnia praedicta fuerunt in alio superiori mundo et non in isto.

Item quod in praedicto mundo totum humanum genus incurrit mortem propter peccatum cui obedivit, quod peccatum appellatur a praedicto Johanne principium et causa omnium malorum sicut saepe dictum est supra, et corporibus eorum ibidem sepultis, animae descenderunt necessario in infernum, id est in hunc mundum, et ad hunc infernum descendit Christus ut auxiliaretur eis.

Item credit quod ibidem fiet resurrectio mortuorum scilicet quod unaquaeque anima dei recipiet proprium corpus.

Item quod verus deus dedit in eodem mundo populo supradicto legem Moysi. Ibidem etiam offerebant sacerdotes hostias et holocausta pro peccatis populi, quae secundum legem praecipiebantur offerri.

Item in eodem loco Christus ad litteram fecit vera miracula, suscitando mortuos et illuminando caecos et pascendo de quinque panibus hordeaceis quinque milia virorum, exceptis mulieribus et parvulis.

Quid plura? Quidquid in tota biblia legitur fuisse in hoc mundo ipse in quodam alio mundo ad litteram fuisse convertit.

23. *Quod Johannes de Lugio fecit librum de erroribus*

Siquidem blasphemias et errores praedictos, et multos alios quos longum esset et etiam mihi taedium enerrare, finxit saepedictus Johannes de Lugio haeresiarcha et ex eis compilavit quoddam volumen magnum decem quaternorum cuius exemplarium habeo et perlegi et ex illo errores supradictos extraxi. Est etiam valde notandum quod dictus Johannes et eius complices non audeant revelare dictos errores credentibus suis ne ipsi credentes discedant ab eis propter hos novos errores et propter divisionem quae horum causa est inter Catharos Albanenses. Cathari Albanenses damnant et Concorrenzenses et e converso.

плътски, и че действително е получил плът от блажената дева и действително е страдал, разпнат е бил на кръст, умрял е и е бил погребан и е възкръснал на третия ден, но смята, че всичко казано е било в друг по-висш свят, а не в този.

Той вярва, също така, че на този свят целият човешки род се излага на смърт поради греха, на който се е подчинил. Този грях се нарича от споменатия Йохан начало и причина на всички злини, както често е казано по-горе. След като телата на хората бивали погребвани там, душите са слезали по необходимост в ада, т.е. на този свят, и в този ад е слезъл Христос, за да им помогне.

Също така той вярва, че на същото място ще стане възкресението на мъртвите и че всяка божия душа ще приеме собственото си тяло.

Той вярва също, че истинският бог е дал в същия свят на споменатия народ Мойсеев закон. На същото място свещенослужителите са принасяли за греховете на народа жертва и жертвоприношения, за които се е предписвало да се принасят според закона.

Също така той вярва, че на същото място Христос е извършил буквално истински чудеса, като е съживил мъртви, давал зрение на слепите и е нахранвал с пет ечемичени хляба пет хиляди мъже, без да се смятат жените и децата. Какво да кажа още? Каквото и да се чете в цялата Библия, че е било на този свят, той буквално го обръща, че е било в някакъв друг свят.

23. *Относно това, че Йохан де Лугио е съставил книга за заблуждения*

Впрочем посочените богохулства и грехове и много други неща, които би било твърде дълго да се разказват и също така би представлявало отвращение за мен, е съчинил често споменаваният ерезарх Йохан де Лугио. От тях той е съставил някакъв голям свитък с десет свезки, от екземплярите на които имам един, и го прочетох и си извлякох от него споменатите по-горе заблуждения. Трябва също силно да се подчертае, че споменатият Йохан и неговите привърженици не се осмеляват да разкрият на своите вярващи казаните заблуди, за да не би самите те да ги изоставят поради тези нови заблуди и заради разцеплението, за което те стават причина между катарите албанензи. Катарите албанензи укоряват конкорензенците и обратно.

24. *Sequitur de propriis erroribus ecclesiae
Catharorum de Concorezo*

Isti bene sentiunt de uno principio tantum, sed multi ex eis errant in trinitate et unitate.

Item confitentur quod deus ex nihilo creavit angelos et quatuor elementa, sed errant credendo quod diabolus de licentia dei formavit omnia visibilia sive hunc mundum.

Item credunt quod diabolus formavit corpus primi hominis et in illud effudit unum angelum qui in modico iam peccaverat.

Item quod omnes animae sunt ex traduce ab ipso angelo.

Item reprobant totum Vetus testamentum, putantes quod diabolus fuit auctor eius exceptis illis tantummodo verbis quae sunt inducta in Novo testamento per Christum et Apostolos sicut illud: „Ecce Virgo concipiet“ et cetera, et similia.

Item isti omnes damnant Moysen et ex illis multi dubitant de Abraham, Isaac et Iacob et ceteris patriarchis et etiam prophetis in speciali, et multi ex eis modo bene credunt de beato Johanne Baptista quem olim omnes dampnabant.

Item dicunt quod Christus non assumpsit animam humanam, sed fere omnes credunt eum assumpsisse carnem de beata Virgine.

25. *Errores Nazarii episcopi ipsorum*

Nazarius vero quondam eorum episcopus et antiquissimus coram me et multis aliis dixit quod beata Virgo fuit angelus et quod Christus non assumpsit naturam humanam sed angelicam sive corpus caeleste. Et dixit quod habuit hunc errorem ab episcopo et filio maiore ecclesiae Bulgariae iam fere elapsis annis LX.

Praeterea notandum est quod omnes Cathari, qui confitentur Christum assumpsisse verum corpus humanum, negant illud corpus esse glorificatum et glorificandum, et dicunt quod Christus in die ascensionis suae deposuit illud in caelo aereo et iterum resumet illud in die iudicii et post iudicium resolvetur in

24. *Следва изложение за заблудите,
свойствени на църквата на катарите
от Конкорето*

Те мислят правилно, че има само едно начало, но мнозина от тях грешат относно тройката и единството. Също те изповядват, че бог е създал от нищо ангелите и четирите елемента, но грешат във вярването си, че дяволът по милост божия е създал всичко видимо или този свят.³¹

Също така те вярват, че дяволът е създал тялото на първия човек и в него е въплътил един ангел, който в нещо е съгрешил.

Също вярват, че всички души са произлезли от самия този ангел.

Те отхвърлят също целия Стар завет, мислейки, че дяволът го е създал, с изключение само на онези думи, които са вложени в Новия завет чрез Христос и апостолите, като думите: „Ето девицата ще зачене“, и други подобни.

Също всички те отхвърлят Мойсей и от тях мнозина се колебаят относно Аврам, Исак, Яков и останалите патриарси, също особено се колебаят за пророците и мнозина от тях вече силно вярват в блажения Йоан Кръстител, когото някога всички отричаха.

Също те твърдят, че Христос не е получил човешка душа, но почти всички вярват, че той е получил плът от блажената дева.

25. *Заблудите на техния епископ Назарий*

Назарий, техен епископ и най-старши ръководител, пред мен и пред мнозина други е казвал, че блажената дева била ангел и че Христос не е получил човешка, а ангелска природа или небесно тяло. И добавяше, че е научил тази заблуда от епископа и по-големия син на Българската църква още преди около 60 години.³²

Освен това трябва да се отбележи, че всички катарни, които вярват, че Христос е получил истинско човешко тяло, отричат, че това тяло е възхвалено и достойно за възхвала, и казват, че Христос в деня на своето възнесение го е оставил във въздушното небе и пак ще го вземе в деня на съда, а след

³¹ Възгледите на катарите от Конкорето относно техния дуализъм, макар и да не са формулирани подробно, показват по безспорен начин характерното на умерения дуализъм. На първо място, тук става дума за една единствена сила, която била начало — именно бог. Пролитчава също така, че силата на злото, дяволът, не била равностойна с бога. Той бил сътворил видимия свят, но и при това той бил подпомогнат от божията милост или помощ. Тия сведения се потвърждават от други извори за катарите — умерени дуалисти. Тук трябва да се имат пред вид сведенията на Бонакурзус (вж. Д. Ангелов, Б. Примов, Г. Батаклиев, Богомилството, с. 120—127). ³² Сведението, че около 60 години преди написването на съчинението на Райнер Сакони, т.е. около 1190 г., епископът на катарите от Църквата на Конкорето е поддържал преки връзки с представителите на Българската църква, научавал от техните ръководители някои еретически догми и ги е възприемал, е от особено значение. То потвърждава изводите, които се правят от съпоставянето на дуализма и други догматични характеристики на едните и на другите еретици, че катарите — умерени дуалисти са се развили и са изградили своята организация под пряко влияние на богомилите в средновековна България.

23 Латински извори за българската история, т. IV

praeiacentem materiam tanquam cadaver putridum.

Item dicunt quod anima beatae Virginis et Apostolorum omniumque sanctorum non sunt adhuc in gloria nec erunt usque in diem iudicii, sed sunt in aere isto in quodam loco cum corpore Iesu Christi.

26. De Catharis Baiolensibus

Nunc dicendum est de opinionibus ecclesiae de Baiolo.

Isti conveniunt cum praedictis Catharis de Concorrezo fere in omnibus opinionibus supra dictis excepto hoc, scilicet quod dicunt quod animae sunt creatae a deo ante mundi constitutionem et quod tunc etiam peccaverunt.

Item credunt cum praedicto Nazario quod beata Virgo fuit angelus et quod Christus non assumpsit naturam humanam ex ea, nec vere passus est aliquem dolorem in morte sed quod assumpsit corpus caeleste.

27. De Catharis Tholosanis, Albigenis et Carcassonnensibus

Ultimo notandum est quod Cathari ecclesiae Tholosanae et Albigenis et Carcassonnensis tenent errores Belezinansae et antiquorum Albanensium, et fere omnes ecclesiae Catharorum de ultra mare quas scripsi similiter.

Nulla vero ecclesia Catharorum concordat in omnibus ecclesiae de Concorrezo. Ecclesia Franciae concordat cum Baiolensi. Illi vero de Marchia Tervisina et de Tuscia et de Valle Spoletana concordant cum dictis Baiolensibus in pluribus quam cum Albanensibus, sed paulatim trahuntur ad Albanenses.

Item omnes ecclesiae Catharorum se recipiunt ad invicem licet habeant diversas et contrarias opiniones, praeter Albanenses et Concorrezenses qui se damnant adinvicem sicut supra dictum est. Si quis vero Catharus sive Cathara cuiuscumque sexus sit, praefatos errores confessus non fuerit, proprios vel saltem communes, tunc est dicendum de illo indubitanter quod ipse in hypocrisi mendacium loquitur, quod est proprium Catharorum teste Apostolo qui de eis sic sine velamine prophetavit, nisi forte fuerit homo simplex vel novitius inter eos, talibus enim multis illorum secreta minime revelantur.

Anno domini MCCL compilatum est fideliter per dictum fratrem Rainerium opus superius annotatum. Deo Gratias.

съда то ще се разпадне на предишната материя като разложен труп.

Също казват, че душите на блажената дева и на апостолите, и на всички светци не подлежат на възхвала, нито ще бъдат възхвалени до деня на съда, но са в същото небе на някакво място заедно с тялото на Исус Христос.

26. За катарите байолензи

Сега да разкажем за възгледите на катарите от църквата на Байоло.

Те си приличат с преди споменатите катарни от Конкорцецо почти във всички гореописани възгледи с изключение само на това, дето твърдят, че душите са сътворени от бога преди създаването на света и че те още тогава са съгрешили.

Също те вярват заедно със споменатия Назарий, че блажената дева е била ангел и че Христос не е получил човешка природа от нея, нито че наистина е страдал от някаква болка при смъртта си, но че е получил небесна плът.

27. За тулузките, албигенските и каркасонските катарни

Най-накрая трябва да се отбележи, че катарите от Тулузката, Албигенската и Каркасонската църква поддържат заблудите на Белезинанза и на старите албанензи, същото поддържат почти всички църкви от татък морето, за които също писах.

Никоя църква на катарите не е съгласна във всичко с църквата на Конкорцецо. Църквата на Франция се съгласува с Байоленската. А катарите от Тервизинска Маркия, от Тусция и от Вале Сполетана са съгласни със споменатите байолензи в повече вярвания, отколкото с албанензите, но постепенно се приближават до албанензите.

Също така всички църкви на катарите се поддържат взаимно, въпреки че имат различни и противоположни възгледи освен албанензите и конкорцецензите, които се осъждат едни други, както е казано горе. Ако пък някой катар или катарка от какъвто и пол не е признал изброените по-горе заблуди, собствени или пък общи, в такъв случай трябва да се каже за него без колебание, че сам той лъже лицемерно — това е характерно за катарите, както свидетелствува и Апостолът, който е пророкувал за тях без було освен ако между тях се е намерил някой прост или наскоро приет при тях, защото на такива тайните най-малко се разкриват.

Гореизложеното съчинение беше съставено през година господня 1250 от споменатия брат Райнерий. Слава на бога.

XXI. ХРОНИКА НА МОНАХА АЛБЕРИХ ОТ МАНАСТИРА „ТРОА ФОНТЕН“

Монахът Алберих от манастира „Trois Fontaines“ (Châlons sur Marne, Франция) написал през първата половина на XIII в. една световна хроника, където като в пъстра мозайка са поместени материали от множество отделни автори. Хрониката започва от дълбока древност и завършва със събитията през 1241 г. Авторът е използвал нашироко и с рядко старание всякакви извори, в това число и „Виденията“ на Елисавета от Schönaue, средновековни романи, легенди, сказания и др. Въпреки компилативния си характер тази хроника остава ценен исторически извор и съдържа някои оригинални данни, тъй като авторът ѝ, събирайки всичко, до което е могъл да се добере, е поместил и редица данни от летописи, които не са стигнали до нас в оригинал.

В хрониката се съдържат известия за възникването на българската държава, за ереси, разпространени на Запад под влияние на богомилството, за възцаряването на някои български ханове от VIII в., за покръстването на българите, за отношенията на цар Симеон с Византия, за преминаването на кръстоносците от Първия поход през българските земи, подвластни на Византия, за пленяването на латинския император Балдуин I от българите, за царуването на Иван Асен II и др.

ИЗДАНИЕ: *Chronica Alberici monachi Trium Fontium*. MGH, SS, XXIII, p. 631—950.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 461—462; В. Н. З л а - т а р с к и. *История на българската държава*. Т. III. С., 1940, с. 226—258.

CHRONICA ALBERICI MONACHI TRIUM FONTIUM

I. *De Manichaeorum sive Bulgarorum haeresi*

Anno 281. Manichaeorum haeresis turpissima in Perside exorta est. Isti sunt, qui nostris diebus vocantur Bulgari, per quam diabolus multos sibi falsos martyros per ignem acquisivit (p. 684₂₀₋₂₁).

ХРОНИКА НА МОНАХА АЛБЕРИХ ОТ МАНАСТИРА „ТРОА ФОНТЕН“

I. *За ереста на манихеите — българите*

През 281 г. в Персия се появила най-позорната ерес на манихеите, които в наше време се наричат българи.¹ Чрез нея дяволът си спечелил на кладата множество лъжливи мъченици.

¹ Името „българи“ (Bulgarus, Bugarus) във Франция през XIII в. било равнозначно на „еретик“. За това вж. Б. П р и м о в. Българското народноимено в Западна Европа във връзка с богомилите. — ИИБН, т. 6, 1956, с. 359—408.

2. *Varia de historia regni Bulgarorum testimonia*

(Anno 679) . . . Ab hinc regnum Bulgariae annotandum est, quorum rex Bathaia erat (p. 699₃₄₋₃₅).

(Anno 716) . . . Constantinopolitani — Saracenis fortiter resistunt. Bulgares etiam de Sarracenis 32 000 perimunt (p. 703₂₉₋₃₀).

(Anno 727) . . . Cormesius Bulgaribus dominatur (p. 704₃₈).

(Anno 750) . . . Super Bulgaros vero ante paucos annos de Scitia egressos, qui partem imperii Constantinopolitani invaserant, iam erat tertius rex nomine Cormesius (p. 708₇₋₉).

(Anno 763) . . . Sabinus Bulgaribus dominatur (p. 711₂₁).

(Anno 776) Constantinus imperator contra Bulgares vadit, — ex eis triumphavit (p. 715₃₀).

(Anno 792) Movit exercitum Constantinus adversus Bulgares (p. 718₂₂).

(Anno 807) Chruninus Bulgaribus dominatur (p. 725₃₀).

(Anno 810) Nichephorus imperator Bulgariam ingreditur (p. 726₃₁).

3. *Regnum Karoli Magni confine fit Bulgaris*

(Anno 813) Regni vero Karoli terminus fuit a Bulgaria usque ad Hispanos et a Danis usque ad Kalabros exceptis adiacentibus quibusdam regionibus Polonia, Boemia, Dalmacia, Histria, Venecia et Britania. . . (p. 727₁₂₋₁₃).

4. *Rex Bulgarorum cum sua gente ad fidem Christianam convertitur.*

(Anno 864) Res Bulgariae ad christianismum cum sua gente conversus — in eo usque

2. *Разни податки за историята на българската държава*

679 г. . . . Оттук трябва да се счита началото на българското царство, чийто владетел бил Батай.²

[В 716 г.] Жителите на Константинопол храбро се съпротивявали срещу сарацините³. Също и българите избили 32 000 сарацини.

[В 727 г.] . . . Кормесий⁴ царувал над българите.

[В 750 г.] . . . Над българите пък, които преди няколко години били дошли от Скифия и били завладели част от Константинополската империя, вече царувал трети владетел, на име Кормесий.

[В 763 г.] Сабин⁵ царувал над българите.

[В 776 г.] . . . Император Константин⁶ потеглил на поход срещу българите и ги победил.

[В 792 г.] Константин⁷ отправил войска срещу българите.

[В 807 г.] Крум⁸ станал господар на българите.

[В 810 г.] Император Никифор⁹ навлязъл в България.

3. *Царството на Карл Велики става съседно на българите*

[В 813 г.] . . . Границите на Карловото царство¹⁰ се простирали от България чак до Испания и от Дания чак до Калабрия с изключение на някои съседни страни като Полша, Бохемия, Далмация, Истрия, Венеция и Британия.

4. *Българският владетел заедно с народа си възприема християнската вяра*

[В 864 г.] . . . Князът на българите¹¹ бил обърнат в християнската вяра заедно със

² Авторът тук бърка Аспарух с брат му Батбай. Годината 679 е също погрешна. Тя съпада с датировката на В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. I. Ч. I. С., 1970, с. 147, но тя е отпаднала с установената от Т. Острогорски грешка в изчисленията на византийския хронист Теофан с една година. По този въпрос вж. Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica, I, 1968, стр. 531—532. Годината на основаването на държавата е коригирана от Ю. Трифонов. Известия на сирийския презвитер Константин за Испериховата победа над Византия. — ИИД, т. XI—XII, 1931—1932, с. 199 сл. По този въпрос вж. Ив. Дуичев. Славяни и първобългари. — ИИБИ, т. I—II, 1951; Г. Цанкова-Петкова, Бележки към началния период от историята на българската държава. — ИИБИ, 5, 1954, с. 334—348; М. Войнов. За първия допир на Аспаруховите българи със славяните и датата на основаването на българската държава. — ИИБИ, т. 6, 1956; Г. Цанкова-Петкова. За годината, когато е създадена българската държава. — ИПр, т. 24, 1966, кн. 3. ³ Става дума за арабската обсада на Цариград. ⁴ Българският хан Кормисох (739—756). Вж. също В. Н. Златарски. История, т. I, ч. I, с. 257, бел. 2; По спорния въпрос за Крумезис и Кормесий вж. В. Бешевлиев. Надписите около Мадарския конник. — В: Мадарски конник. С., 1956, с. 72. ⁵ Хан Сабин (764—766). ⁶ Византийският император Константин V Копроним (741—775). ⁷ Византийският император Константин V Копроним (741—775). ⁸ Българският хан Крум (803—814). ⁹ Византийският император Никифор I Геник (802—811). Навлизането станало в 811 г. ¹⁰ Касае се за пределите на империята на Карл Велики (768—814). ¹¹ Българският княз Борис I (852—888). За покръстването вж.: П. Петров. За годината на налагането на християнството в България. — ИИИ, т. XIV—XV, 1964, с. 569—590, който датира покръстването в 864 г.; Ив. Снегаров. В коя година се покръстил княз Борис. — ИПр, т. 22, 1966, кн. 5, с. 92—99, който го датира в 865 г.; В. Гюзелев. Княз Борис Първи. С., 1969; Н. D. Dörmann. Das Problem der Christianisierung Bulgariens durch Byzanz. — In: Studia Byzantina. Halle, 1969, p. 3—12; T. Wasilewski. Data chrztu Bulgarii. — Pamietnik Slowianski, 18, 1968, p. 115—129; V. Gjuzelev. The adoption of christianity in Bulgaria. Sofia, 1976.

ad finem vite perseveravit. De hac nova christianitate Bulgarorum testes sunt ille epistole, que totiens inveniuntur in libro Canonum, quarum titulus est: Nicholaus papa de consulta Bulgarorum (p. 738₂₃₋₂₅).

5. *Constantinopolis civitas Bulgaros
habet nimium sibi vicinos*

(Anno 900) Item secundum Liuthprandum. . . Constantinopolis civitas inter ferocissimas gentes est constituta; habet quippe ab aquilone Ungaras, Pinzenatos, Chazaros, Russios atque Bulgaros nimium sibi vicinos (p. 752₂₀₋₂₃).

6. *Symeoni ad Constantinopolim venienti
Focas domesticus fortiter repugnat*

(Anno 905) Focas domesticus maior fuit dux terrestris exercitus, Romanus autem princeps navalis exercitus. Symeon fortis bellator Bulgaris preerat, christianus quidem, sed vicinis Grecis valde inimicus. Contra quem Focas prefatus copias exercituum duxit, eique Constantinopolim venienti viriliter repugnavit (p. 753₁₂₋₁₄).

7. *Ungari Bulgaros tributarios
sibi faciunt*

(Anno 907) Ungari Bulgares victos tributarios sibi faciunt. Unde Liuthprandus: Cum nullus esset qui in orientali ac australi plaga Ungaris resisteret, Grecorum gentem atque Bulgarorum tributariam sibi facerunt (p. 753₄₆₋₄₈).

8. *Exercitus peregrinorum cui
Petrus heremita
praeerat a Bulgaris paene conficitur*

Iam advenerat mensis Martius, quando senecta brumali deposita mundus vernali juvena vestitus in plagam orientis ituros in.

своето племе и постоянноствувал в нея чак до края на живота си. За обръщането на българите в новата християнска вяра свидетелствуват онези писма, които толкова често се срещат в Книгата на каноните и носят заглавие „Папа Николай по допитванията на българите“¹².

5. *Цариград е в близко съседство
с българите*

[В 900 г.] Също така според Лиудпранд¹³ . . . градът Константинопол е разположен в сред най-свирепи племена. От север са му близки съседи унгарците, печенегите, хазарите, русите и българите. . .

6. *Симеон среща ожесточена съпротива
при Цариград от страна на domestik Фока*

[В 905 г.] Великият domestik Фока бил началник на пехотната войска, а Роман — на флотата¹⁴. Храбрият и войнствен Симеон¹⁵ стоял начело на българите. Нанстина той бил християнин, но голям враг на своите съседи — гърците. Срещу него повел войската споменатият Фока и му оказал храбра съпротива, когато стигнал до Константинопол¹⁶.

7. *Унгарците заставят българите
да им плащат данък*

[В 907 г.] Унгарците победили българите и ги заставили да им плащат данък. Затова и Лиудпранд съобщава: „тъй като на изток и на юг нямало никой, който да може да противостои на унгарците, те принудили гърцкото и българското племе да им плаща данък“¹⁷.

8. *Кръстоносната войска, предвождана
от Петър Пустинника, е унищожена
в голямата си част от българите*

Вече бил дошъл месец март, когато земята, освободена от зимната си старост и наяднала премяната на пролетната младост,

¹² Касве се за известните „Отговори на папа Николай I по допитванията на българите“ (Nicolai I papae ad consulta Bulgarorum). Те са издадени в Латински извори за българската история, т. II, с. 65—125. Вж. също I. Dujčev. Risposta di papa Nicolò I ai Bulgari neconvertiti. — *Levum*, 42, № 5—6 (1968), p. 403—426. ¹³ Лиудпранд, епископ на Кремона, ходил през 968 г. в Цариград като посланик на немския император Отон I (936—973). Впечатленията си от византийската столица Лиудпранд изложил в обстоен доклад, озаглавен „Relatio de legatione Constantinopolitana“. Посоченото място е взето от друго негово съчинение „Antapodosis“ I, 11. Извадки от съчиненията на Лиудпранд, отнасящи се до българската история, са издадени в: Латински извори за българската история, т. II, с. 318—327. ¹⁴ След смъртта на византийския император Лъв VI (886—912) престолът бил наследен от малолетния му син Константин Багренородни (912—959). Тогава именно Лъв Фока и Роман били назначени за военачалници (велики domestici) на византийските военни сили. Роман чрез прежрат станал византийски император — Роман Лакапин (920—944). ¹⁵ Българският цар Симеон (893—927). ¹⁶ Касве се за събитията след битката при р. Ахелой в 917 г. След поражението на византийската войска българите стигнали до Цариград. Срв. В. Н. Златарски и И. И. Иларион, т. I, т. 2, с. 391. ¹⁷ В случая Лиудпранд (Antapodosis II, 7) има пред вид унгарското нашествие в България през царуването на Симеон (894—896).

vitabat. Exercitus autem peregrinorum quem predictus Petrus heremita de imperio conflaret et regno, priusquam coniungi valeret magnis principibus Francorum, qui cum infinitis agminibus et armorum apparatu multiplici properabant post eos ad debellandos crucis Christi inimicos, pene deletur, primum confidia Bulgarorum, post ante Nicheam urbem, trans Hellespontum maximam et hostilem, a Turcorum potentissimo principe Solimanno (p. 738²³⁻²⁵).

9. *Balduinus imperator a Caloiohanne rege
Bulgarorum captus incarceratur
apud Trinovam et postmodum occiditur*

(Anno 1205) Itaque in Bulgaria, que est inter Hungariam et Greciam, apud civitatem Ternoam regnabat quidam Iohannicius Bulgarie et Blackarie dominus, qui sibi nomen assumens imperatoris, imperatori Balduino et Latinis bellum indixit vel eos ad bellum provocavit. Contra quem Balduinus duxit exercitum, sed heu! dem insidias non precavit, captus est ab eo per dolum in paludibus aquis, de quibus non possent exire nisi terre indigene. Hic ergo ita captus cum sociis apud Ternoam fuit incarceratus. Unde de morte huius Balduini non affirmando, sed simpliciter refero quod a quodam presbiterio Flandrensi dicitur. Qui per civitatem Ternoam de Constantinopoli repatriando iter habuit, hec retulit, quod uxor Iohannicii, dum ille alias intendit, misit imperatori ad carcerem verba suasoria, dicens quod si eam in uxorem ducere et Constantinopolim vellet secum deducere, ipsum in instante liberaret a carcere et captivitate. Que promissa dum ab imperatore fuissent repudiata et pro nichilo computata, illa apud maritum suum usa est nova querimonia, dicens quod imperator ei promiserit, quod eam Constantinopolim adduceret secum et in imperatricem coronaret, si eum de illa captivitate liberaret. Ac sic dum Iohannicius esset quodam sero ebrius, imperatorem adduci fecit, et coram se interfici, et ita de mandato

ги подканяше да тръгнат към Изток.¹⁸ Кръстоносците пък, които споменатият Петър Пустинник бил събрал от империята и кралството, били почти унищожени, първо, от вероломните българи, а след това — от мощния турски княз Сюлейман през враждебната им Никея, най-големия град отвъд Хелеспонта, преди да успеят да се съединят с великите франкски владетели, които с безчислено множество отреди и с грамадно количество бойни съоръжения бързали след тях да отиват да сразят враговете на кръста Христов.

9. *Българският цар Калоян пленява
император Балдуин, хвърля го в тъмница
при Търново и след това го умъртвява*

[В 1205 г.] И така в България, която се намира между Унгария и Гърция, в нейния град Търново, царувал Йоаниций¹⁹, господар на България и Влахия, който си присвоил титлата „император“²⁰ и обявил война на император Балдуин и на латинците или ги предизвикал към война. Срещу него Балдуин²¹ повел войска, но уви, като не се пазел от засада, коварно бил уловен от него в дълбоките тресавища, от които могли да се измъкват само местните жители. Пленен по този начин заедно със свои другари, той бил хвърлен в затвора в Търново. Оттук нататък не предавам потвърдени данни за смъртта на този Балдуин, но просто съобщавам това, което разказва един фландърски свещеник, който на връщане от Константинопол минал през град Търново. Той именно разправял, че съпругата на Йоаниций, докато мъжът ѝ се намирал на друго място, изпратила на латинския император в затвора любовно писмо, предлагайки му да го освободи от затвора и от пленничеството, ако пожелае да я вземе за съпруга и да я отведе със себе си в Константинопол. Когато императорът отблъснал това предложение и не му обърнал никакво внимание, тя сега пък се оплакала на мъжа си, като казала, че императорът ѝ обещал да я отведе със себе си в Константинопол и да я коронясва за императрица, ако го освободи от пленничеството. И така, късно през една нощ, когато Йоаниций бил пиян, наредил да доведат императора и да го убият в негово присъствие. Така, по негова заповед императорът бил посечен със секира,

¹⁸ Касае се за кръстоносците от Първия поход, който в 1096 г. начело с Петър Пустинник (от Амиев) преминали през българските земи, подвластни на Византия. ¹⁹ С името Йоаниций (Iohannicius) е означен българският цар Калоян (1197—1207). ²⁰ Сам Калоян титулува себе си император в писмата си до папа Иннокентий III: Ego Caloioannes imperator Bulgarorum (Migne, Patrologia latina, t. CCXIV, col. 1112, t. CCXV, col. 155). Преписката между Иннокентий III и българите е издадена в: Латински извори за българската история, т. III. ²¹ Балдуин I Фландърски (1204—1205), латински император. Става дума за сражението при Одрин на 14 април 1205 г. За него вж. използвани и посочени всички извори у Б. П р и м о в. Жофруа де Вилардуен. Четвъртият кръстоносен поход и България. — ГСУ ИФФ, т. XV, 1949.

eius imperator securi occiditur et canibus relinquitur, et per edictum publicum mors eius celari iubetur. Ad hoc etiam, quod in Terno fuerit occisus, consentit dominus archiepiscopus Iohannes Mitilenensis, et unus monachus magister Albertus, qui eodem anno ibi per Ternoam transitum habuit; addidit supradictus presbiter Flandrensis, quod quedam mulier de Burgundia manens in Terno vidit de nocte quadam micare luminaria ad corpus occisi, et illud in quantum voluit honeste tradidit sepulture (p. 885₂₃₋₄₆).

10. Caloiohane rege Bulgariae interfecto
Borilus loco eius succeditur

(Anno 1206) De Iohannicio rege Bulgariae audivimus quod, cum iret contra Thessaloniam, a beato Demetrio fuit interfectus. Cui successit apud Ternoam cognatus eius, nomine Burillus, et imperator est appellatus; et quidam cardinalis a domino papa ad eum fuit transmissus, filiam quoque suam dedit Constantinopolitano imperatori Henrico, et ita pacem ad invicem habuerunt. Tres ergo erant, qui se imperatores nominabant, duo isti de quibus hic agitur, Henricus et Burillus, et tertius, qui regnabat apud Nicheam, Laschatus nomine (p. 886₂₈₋₃₃).

11. Johannes Asanus rex Bulgariae Theodorum
Comnenum captum excaecat

(Anno 1230) Alsanus, rex Bulgariae, frater Alexandri, successorem Michaelis, videlicet ducem Durachii Theodorum, cepit et excaecavit, qui quondam comitem Petrum Autisiodorensem captivaverat. Isti duo Alexander et Alsenz nepotes fuerunt Burilli (p. 927₅₋₇).

12. Johannes Batatzes auxilio regis Bulgarorum
Constantinopolim obsidet

(Anno 1236) Postquam rex Johannes Constantinopolitanus vicerat multa bella Greco-rum et aliarum gentium per circuitum, Vastachius et Alsanus, duo reges potentissimi, qui erant invicem adversarii, facta pace inter se, ita quod filius Vastachii filiam debet habere Alsani, Constantinopolim obsident . . . et cum rex Iohannes indigeret adiutorio, iste Gaufridus

захвърлен на кучетата и с едикт до народа било заповядано да не се говори за смъртта му. А с това, че бил убит в Търново, се съгласява и господин архиепископ Йоан Митиленски и един монах — магистър Алберт, който в същата година минал през Търново. Гореспоменатият фландърски свещеник добавя още, че някаква жена от Бургундия, която пребивавала в Търново, видяла една нощ да блещукат светлини при трупа на убития и се погрижила да бъде погребан по възможност с почит.²²

10. След убийството на българския цар
Калоян на престола се възкачва Борил

[В 1206 г.] За българския цар Йованций, чухме, че бил погубен от блажения Димитрий, когато отивал срещу Солун²³. Наследил го в Търново неговият роднина на име Борил²⁴ и той бил провъзгласен за император, а господин Папата пратил при него един кардинал. Борил дал дори дъщеря си за жена на Константинополския император Хенрих²⁵ и така те сключили мир помежду си. И тъй имало трима владетели, които се наричали императори: тези двамата, за които тук се говори — Хенрих и Борил, и третият, който царувал в Никея, на име Ласкарис²⁶.

11. Иван Асен II пленява и ослепява
Тодор Комнин

[В 1230 г.] Българският цар Асен²⁷, брат на Александър, пленил и ослепил наследника на Михаил, именно драчкия дук Теодор²⁸, който някога бил взел в плен граф Петър Аутиснодорски. Тези двамата, Александър и Асен, били племенници на Борил.

12. Йоан Ватаци обсажда Константинопол
с помощта на българския цар

[В 1236 г.] След като Константинополският крал Йоан²⁹ победил в много войни гърците и други племена наоколо, двамата мощни царе, Ватаци³⁰ и Асен³¹, които дотогава били във враждебни отношения, сключили мир помежду си с условие синът на Ватаци да се ожени за дъщерята на Асен, и обсадили Константинопол.³² И когато крал Йоан се нуждаел от помощ, Гауфрид³³ със

²² Разказът за смъртта на Балдуин противоречи на сведенията на други извори.¹ За това вж. Б. Примов. Цит. съч. ²³ При похода на Калоян в 1207 г. ²⁴ Българският цар Борил (1207—1218). ²⁵ Цариградският латински император Хенрих Фландърски (1206—1216). ²⁶ Никейският император Теодор I Ласкарис (1204—1222). ²⁷ Цар Иван Асен II (1218—1241). ²⁸ Епирският деспот Теодор Комнин, разбит и пленен от Иван Асен II в битката при Клокотница на 9/22 март 1230 г. ²⁹ Цариградският латински император Йоан дьо Бриен (1229—1237). ³⁰ Никейският император Йоан III Дука Ватаци (1222—1254). ³¹ Иван Асен II. ³² В края на 1237 г. ³³ Гауфрид е Жофруа дьо Вилардуен, феодален владетел в пределите на Латинската империя, имащ под властта си гръцката област Морея.

cus cum 120 navibus seu vasis bellicis succursum prestitit obsessis; et cum adversarii 300 vasa haberent, ipse per medium illorum Constantinopolim intravit et 15 vasa eorum contrivit (p. 938³⁹⁻⁴⁶—939).

*13. Haeretici Bulgri appellati
in Francia comburuntur*

(Anno 1239) In anno isto ebdomada ante pentecostem 6. feria factum est maximum holocaustum et placabile Domino in combustione Bulgrorum, siquidem 183 Bulgri combusti sunt in presentia regis Navarre et baronum Campanie apud Mont Wimer, qui ab antiquo Mons Wedomari dicitur, ubi affuerunt Remensis archiepiscopus Henricus, Suessionensis episcopus Iacobus, episcopus Tornacensis magister Galtherus, episcopus Cameracensis magister Guiardus theologus, episcopus Atrebatensis magister Alzo, episcopus Morinensis Petrus, episcopus Noviomensis Nicolaus, episcopus Laudunensis magister Garnerus, episcopus Silvanectensis magister Adam, electus Balvacensis Robertus, electus Cathalaunensis Gaufridus, patruus comitis de Grandiprato; episcopus Aurelianensis magister Guilelmus, Episcopus Trecensis magister Nicolaus, episcopus Meldensis Petrus, episcopus Viridunensis Rodulfus de Torota et frater eius Lingonensis episcopus Robertus, et multi alii ecclesiarum prelati, abbates videlicet, priores et decani. Non tamen omnes isti interfuerunt combustioni, sed in ista ebdomada, cum fieret examinatio, advenientibus aliis recedebant alii. Affuit etiam tanta populi multitudo utriusque sexus, etatis et conditionis, quod numerus eorum ad 700 000 estimabatur, et sicut antiquitus, ut dicitur, canes in eodem loco undique convenientes bellum ad invicem haberunt quodam presagio futurorum et se invicem laceraverunt, ita isti Bulgri peiores canibus uno die ibi ad triumphum sancte ecclesie exterminati sunt, Prefectus eorum magister, qui dicebatur archiepiscopus de Moranis, alta voce dicebat ad illos: Vos omnes salvi eritis, per manus meas absoluti, ego solus dampnatus sum, quia superiorem, qui me absolvat, non habeo. Habebant autem isti quasdam vetulas, quibus nomina subornata inposuerunt, ita ut una diceretur sancta Maria, altera sancta Ecclesia sive Lex Romana, altera sanctam Baptisma seu Matrimonium seu sancta

сто и двадесет бойни кораби се притекъл на помощ на обсадените. И въпреки че противникът разполагал с триста кораби, той си пробил път сред тях и влязъл в Константинопол, като им унищожил 15 кораба.³⁴

*13. Във Франция се изгарят еретици,
известни под името българи*

[В 1239 г.] През тази година на 13 май с изгарянето на бългрите била въздадена на Господа най-голямата масова изкупителна жертва. Тогава били изгорени на клада 183 българи в Монт Вимер³⁵, който в старо време се нарича Монт Вedomари, в присъствие на наварския крал и на бароните от Кампания. Там присъствували и реймският архиепископ Хенрих, Суесионският епископ Якоб, Торнакският епископ магистър Галтер, Камеракският епископ — теологът магистър Гуйард, Атребатският епископ магистър Алцо, Моринският епископ Петър, Новиомският епископ Николай, Лаудунският епископ магистър Гарнер, Силванският епископ магистър Адам, Белвакският богоизбран Роберт, Каталуанският богоизбран Гауфрид — чичо на графа от Грандипрато, Аврелианският епископ магистър Вилхелм, Треценският епископ магистър Николай, Мелдийският епископ Петър, Вирдунският епископ Рудолф де Торота и неговият брат — Лингонският епископ Роберт и много други църковни прелати, а именно — абати, приори и декани. Все пак не всички споменати присъствували на изгарянето, а през седмицата, докато траяло разследването, едни се явявали на заседание, а други се оттегляли. Там присъствувал също толкова много народ от двата пола, стари и млади, богати и бедни, та броят им се изчислявал на 700 000 души. И както в старо време кучетата, както се разказва, се събрали отвсякъде на едно място с някакво предчувствие за бъдещето и почнали борба помежду си и взаимно се разкъсали, така и тези българи, по-лоши от кучетата, в един ден там били премахнати за тържество на светата църква. А техният предстател и учител, който се зовел Морански, с висок глас им заговорил: „Спасени ще бъдете всички вие, които сте простени чрез моята ръка; аз единствен съм осъден, тъй като няма по-горен от мене, който да ме опрости.“ Впрочем между тях имало някакви баби, на които били поставили тайни имена, та една се наричала „света Мария“, друга — „света църква“ или „римски закон“, трета — „свето кръщение“ или „свето май-

³⁴ За съюзните действия на Иван Асен II и Йоан Ватаци срещу латинците и столицата им има и други по-подробни извори. Вж. В. Н. Златарски. История, III, с. 389—314.

³⁵ Това е днешният френски град Mont Aîmé, департамент Marne, област Châlons sur Marne.

Communio vocabatur, et quando dicebant in examinatione: Ego credo quidquid credit sancta Ecclesia seu Lex Romana, eorum erat intentio ad illam vetulam, quam ipsi vocabant Ecclesiam et sic de aliis (p. 944³²⁻³²—945¹⁻¹⁶).

14. *Vaticinium de perniciē regis
Bulgarorum Johannis Asani*

Anno 1241. Ante paucos annos quidam bonus magister et sapiens venit Constantinopolim. Qui rogatu quorundam per suas incantationes coegit demonem respondere sibi certa et vera cui demon tale dedit responsum:

Rex inimicos
Perdet iniquos
non per amicos.

Quo dicto demon obmutuit, et ulterius non respondit. Interrogatus vero magister de interpretatione versus, dicebat: Quoniam vos ipsi per vos cito interpretationem videbitis et cognoscetis sine iudicio alicuius. Creditur autem quod in adventu Comanorum illud vaticinium sit completum: Nam rex celestis perdet et destruet unquos inimicos imperii Constantinopolis, videlicet Vastaghium et Alsanum, non per amicos, id est Comanos, qui sunt infideles, nec sunt amici Christi (p. 949⁷⁻¹¹).

15. *Rex Bulgarorum Johannes Asanus moritur*

(Anno 1241) Circa festum sancti Johannis Alsanus rex mortuus est, qui reliquit de prima uxore, que fuerat soror Bele regis Hungarie et soror sancte Elizabet, filium, unum nomine Colmannum et filiam unam, quam duxit Caloiohannes Vastachii filius; secunda vero uxor eiusdem Alsani erat filia Theodori ceci, de quo superius multa tetigimus (p. 950¹²⁻¹⁵).

чинство“ или „свето причастие“. И когато при разследването казвали: „Аз вярвам в светата Църква или Римския закон“, с това те означавали онази старица, която сами наричали „Църква“, и по същия начин говорили за другото.

14. *Предсказване за погиването
на българския цар Иван Асен II*

В 1241 г. Преди няколко години в Константинопол пристигнал един добър учител и мъдрец. По молбата на някои той със своето баене накарал дявола да му даде сигурен и верен отговор. А дяволът му отговорил така:

„Царят ще погуби
несправедливите врагове
не чрез приятели. . .“

Когато казал това дяволът млъкнал и не добавил нищо повече. Запитан пък за тълкуването на стиха, учителят казал: „Та вие сами скоро ще видите тълкуването и ще го разберете без нищие разяснение“. Вярва се впрочем, че с идването на куманите се сбъдвало това пророкуване, защото небесният цар ще да погуби и унищожи несправедливите врагове на Константинополската империя, именно Ватаци и Асен, не чрез приятели т.е. чрез куманите, които са неверни, нито пък са приятели на Христа.

15. *За смъртта на цар Иван Асен II*

Около празника на св. Йоан се поминал цар Асен. От първата си жена, която била сестра на унгарския крал Бела и на св. Елисавета, той оставил един син на име Коломан и една дъщеря, за която се оженил Калоян — синът на Йоан Ватаци. Втората пък жена на Асен била дъщеря на слепия Теодор³⁶, за когото по-горе разказахме много неща.

³⁶ Споменатият Теодор Комнин, владетел на Епир, пленен от българите в битката при Клокотница (1230).

XXII. „ЖАЛНА ПЕСЕН“ НА РОЖЕР ЗА ОПУСТОШАВАНЕТО НА УНГАРСКОТО КРАЛСТВО ОТ ТАТАРИТЕ

Рожер (Rogerius) от Апулия, архиепископ на гр. Сплит (Далмация), оставил едно драматично описание на нахлуването на татарите в Полша и в Унгария през 1241 г. Макар и в проза, произведението му е озаглавено „Жална песен“ (Miserabile carmen) — очевидно във връзка с намерението на автора да разкаже за необузданите жестокости и кръвопролития, които татарската орда извършила над местното население. Впрочем като пленник у татарите Рожер лично е преживял ужасите на тяхното нашествие. Писано от очевидец, това произведение има стойност на исторически извор и за България, понеже се знае, че в устрема си на запад татарите минали и през някои български земи.

ИЗДАНИЕ: Rogerri Miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta. MGH, SS, XXIX, p. 547—567.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 479.

ROGERII MISERABILE CARMEN SUPER DESTRUCTIONE REGNI HUNGARIAE PER TARTAROS FACTA

1. *Hungaria crudeliter debellata Tartari in Bulgariam transeunt*

Et sic Comani ceperunt Marchiam nequiter expugnare, mortem sui domini crudeliter vindicantes. Nam cum interficiebant Hungaros, sic dicebant: „Hunc ictum sufferas pro Kutheno“. Et destructis melioribus villis, scilicet Franca villa senatoria Sancti Martini et aliis, et recepta multa pecunia, equis et pecoribus, destruendo terram in Bulgariam transierunt (p. 557₈₋₉).

„ЖАЛНА ПЕСЕН“ НА РОЖЕР ЗА ОПУСТОШАВАНЕТО НА УНГАРСКОТО КРАЛСТВО ОТ ТАТАРИТЕ

1. *Татарите покоряват жестоко Унгария и навлизат в България*

И тъй куманите¹ започнали зле да опустошават Унгарската марка², като жестоко отмъщавали за смъртта на своя господар. Когато избивали унгарците, те казвали: „Претърпи тоя удар вместо Кутен.“³ След като разрушили по-добрите имения, като например сенаторската вила „Франка“ на св. Мартин и други имения, и като взели много пари, коне и добитък, те, опустошавайки страната, преминали в България.

¹ Става дума всъщност за татарите. ² Терминът „марка“ означава „погранична област“. Тук е употребен в смисъл, че Унгария била гранична страна на западноевропейските държави откъм изток. ³ Касае се за куманския хан Котан, който, след като бил разбит в 1238 г. от татарите в степите на Астрахан, избягал с 40 000 кумани в Унгария. Там унгарският крал Бела IV ги приел и им дал земя за заселване.

2. *Tartari per Danubium in Hungarium
irruunt Bosna Rasciaque devastatis inde
in Bulgariam pertranseunt*

Et ecce in hieme nivis et glaciei abundantia supervenit, ita quod Danubius, quod non acciderat a multis retroactis temporibus, gelabatur. Sed Hungari ex ipsorum parte singulis diebus frangebant glacies et custodiebant Danubium ita quod assidue fiebat pugna peditum super gelu. Tamen cum dire glacies advenerunt, totum Danubium congelatum est, sed isti transire cum equis nullatenus attentabant. Advertite igitur, quid fecerunt. Multos equos et animalia super ripam Danubii adduxerunt et neminem per tres dies ad eorum custodiam dimiserunt, ita quod bestie sine custodibus pergere videbantur, nec aliquis eorum in illis partibus apparebat. Tunc Hungari, credentes Tartaros recessisse, subito transierunt et omnia illa animalia per glacies transduxerunt. Quod Tartari advertentes, cogitarunt posse in equis transire libere super gelu. Quod et factum est, et tot uno impetu transierunt, quod ex ista parte Danubii terre faciem impleverunt. Rex autem Cadan post regem Hungarie properavit, qui in Sclavonia, tamquam qui nullum habebat subsidium, morabatur. Sed ipse huius facti prescius fugam iniit, et cum ipse maritima castra acceptare nequiret, ad insulas pertransivit, ita quod usque ad recessum eorum eum insule tenuerunt. Videns Cadan rex, quod eum habere non posset, destruxit Boznam, regnum Rascie et inde in Bulgariam pertransivit (p. 564⁴⁸⁻⁴⁹—565¹⁻¹⁴).

2. *Татарите нахлуват през Дунава
и Унгария и след опустошаването на Босна
и Рашка навлизат в България*

Но ето че през зимата⁴ неочаквано падна изобилен сняг и настъпи голям мраз, така че Дунав замръзна, което не бе се случвало дълго време преди това. Но унгарците от своя страна всеки ден трошеха леда и охраняваха Дунава, та постоянно ставаха пехотни сражения върху леда. Все пак, когато настъпиха страхотни студове, целият Дунав замръзна, но татарите никак не се опитваха да го преминат на коне. Обърнете внимание сега, как постъпиха те. Доведоха множество коне и добитък на брега на Дунава и в течение на три дни не допуснаха никакъв пазач при тях, така че изглеждало като че животните се движели по-нататък без пазачи, нито пък някои от тях се явявал по онези места. Тогава унгарците, като повярвали, че татарите се били вече оттеглили, веднага преминали реката и прекарвали по леда всички онзи добитък. Като забелязали това, татарите разбрали, че могат свободно да преминат по леда на конете си. Те така и направили и преминали наведнъж в толкова голям брой, че покрили земята на отсamtния бряг на Дунава. Царят им Кадан пък бързо се впуснал по следите на унгарския крал, който се намирал в Славония⁵ и току-речи не разполагал с никаква подкрепа. Но като предугаждал това, той побягнал и понеже не могъл да се добере до морските укрепления, преминал в островите, така че чак до оттеглянето на татарите от островите го приотили. Цар Кадан пък, като видял, че не може да го залови, опустошил Босна, кралството Рашка⁶ и оттук преминал в България⁷.

⁴ През 1241 г. ⁵ Под Славония тук се разбират северозападните части на Балканския полуостров и по-точно цялата Хърватска територия. ⁶ Става дума за Рашка, която по това време е кралство. ⁷ За това татарско нашествие в 1242 г. вж. у В. З л а т а р с к и. История..., т. III, с. 371.

XXIII. ХРОНИКА НА ЕГИДИЙ ОРВАЛСКИ ЗА ДЕЛАТА НА ЛЕОДИЙСКИТЕ ЕПИСКОПИ

Егидий, монах от манастира Орвал (в Люксембург), написал около средата на XIII в. една хроника за живота и делата на епископите от град Леодий — Leodium — дн. Лиеж, в Белгия. Тя съдържа кратко съобщение за похода на германския император Фридрих I Барбароса през българските земи в 1189 г. с войската на Третия кръстоносен поход.

ИЗДАНИЕ: Aegidii Aureaevalensis Gesta episcoporum Leodiensium, MGH, SS, XXV, p. 1—129.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 147.

AEGIDII AUREAEVALLENSIS GESTA EPISCOPORUM LEODIENSIIUM

*Imperator Fredericus transit per Bulgariam
et Traciam cum exercitum*

1189. Profectus et in illo itinere est, scilicet anno Domini 1190, Romanorum imperator Fredericus Magnus crucis signatus. Movit iter suum et cum eo Radulphus episcopus Leodiensis et alii multi. Et cum magno apparatu transivit Hungariam, Bulgariam et Traciam atque Constantinopolim (p. 113₇₋₁₀).

ХРОНИКА НА ЕГИДИЙ ОРВАЛСКИ ЗА ДЕЛАТА НА ЛЕОДИЙСКИТЕ ЕПИСКОПИ

*Император Фридрих с кръстоносна войска
минава през България и Тракия*

1189 г. В този поход, именно в годината Господня 1190, отпътувал под знака на кръста и римският император — великият Фридрих. Заедно с него тръгнал и леодийският епископ Радулф и мнозина други. След като си приготвил изобилно снаряжение, той преминал през Унгария, България, Тракия и Константинопол.

XXIV. ИСТОРИЯ НА СЕНОНСКАТА ЦЪРКВА ОТ МОНАХА РИШЕР

Ришер, монах от манастира Senones (във Вогезите, Северна Франция), написал около средата на XIII в. една хроника, която представлява история на същия манастир. В хрониката са разказани и събития от световната история. Между другото тук са дадени и сведения за татарското нашествие в Европа и по-специално в българските земи към средата на XIII в.

ИЗДАНИЯ: Richeri gesta Senoniensis ecclesiae. MGH, SS, XXV, p. 249—345. Това издание почива на Codex Parisiensis, No. 10016, от XIII в.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. Deutschlands Geschichtsquellen, I, p. 413—416.

RICHERI GESTA SENONIENSIS ECCLESIAE

*Tartari per Bulgariam irruentes omnia
devastant*

Contigit ante hoc, quasdam gentes nescio unde ebullire. Inmensus siquidem erat eorum exercitus et innumerabilis, facie quidem sordidi, cultu horribiliores, Tartarini appellati. Unde quidam eos a Tharso Cilicie nominatos dicebant. Alii vero asserebant, eos Iudeos illos esse quos ferunt ab Alexandro rege Magno intra Caspios montes quondam fuisse inclusos; sed adhuc ignoratur, unde tanta multitudo gentium ebullierit. Venerunt quippe per Bulcariam et Polaniam et per alias plures orientis regiones, universa queque inveniebant vastantes et perimentes, et omnes quos inveniebant sine misericordia interficiebant; sicut Gothi et Wandali in his occidentibus partibus quondam fecisse leguntur. Intranscentes denique regnum Hungarie, ut breviter dicam, ita illud depopulati sunt, ut nec civitas vel vicus vel munitio aliqua, homo vel mulier vel demum aliquot pecus salvum remaneret; excepto quod rex in interioribus sil-

ИСТОРИЯ НА СЕНОНСКАТА ЦЪРКВА ОТ МОНАХА РИШЕР

*Татари нахлуват през България,
нанасяйки повсеместни опустошения*

Малко преди това¹ се появили някакви племена, неизвестно откъде. Ордата им била огромна и почти безбройна. Те изглеждали мръсни, били още по-страшни на вид и се наричали татари, затова някои казваха, че водят името си от киликийския Тарс. Други пък твърдяха, че те били онези юдеи, за които се разказва, че някога били затворени сред каспийските планини от цар Александър Велики. Но и досега не се знае откъде избликна такова множество племена. И тъй те преминали през България², Полша и много други източни страни, като опустошавали и унищожавали всичко, каквото им попаднело. Те безмилостно избивали всички, които срещнали, както четем, че са правели някога готите и вандалите в западните страни. Като нахлули най-сетне в Унгарското кралство, те, накратко казано, така го опустошили, че не пощадили нито град, нито село, нито укрепление, нито мъж, нито жена, нито най-сетне някакъв добитък. Само кралят с неколцина още успял да се укрине

¹ Около 1240 г. ² Татарите нахлули в днешните севернобългарски земи и в откъда навадските владения на тогавашната българска държава. За подробности вж. В. Н. З л а т а р с к и. История... т. III, с. 371.

varum locis, quibus terra illa habundat, cum paucis se occultaret. Denique usque ad Danubium fluvium venientes, Alemanniam totam et etiam Frantiam totam se debere occupare, iactabant. Sed quidam ferunt, instinctu Friderici tunc imperatoris eos Hungariam intrasse, eo quod rex Hungarie regnum suum ab eodem imperatore recipere nollet; quod rei exitus postea comprobavit. Nam rex Hungarie compulsus dominio imperatoris se subdidit et regnum Hungarie ab ipso recepit. Et ita illi Tartarini a regno Hungarie exeuntes, nescio quo ad sua reversi sunt (p. 310₂₉₋₄₇).

в затътени гористи места, с каквито изобилствува онази земя. Най-сетне те стигнали чак до реката Дунав и се тъкмели да завладеят цяла Алемания и цяла Франция. Но някои разказват, че те нахлули тогава в Унгария, подбудени от император Фридрих³, тъй като унгарският крал⁴ не искал да получи своето кралство от ръцете на същия император. Краят на тия събития по-сетне потвърдил това. Защото унгарският крал, заставен от необходимостта, се подчинил под властта на императора и получил Унгарското кралство от неговите ръце. Тогава онези татари напуснали унгарското кралство и се завърнали в страната си — неизвестно къде.

XXV. СОАСОНСКИ ЛЕТОПИС НА МАНАСТИРА „СВ. МЕДАРД“

Летописът е съставен в манастира „Св. Медард“ в Соасон (Северна Франция) около средата на XIII в. от неизвестен автор. Съдържа данни за еретици, наричани „българи“, които се били появили в разни области на Франция през XIII в.

ИЗДАНИЯ: *Anuales S. Medardi Suessionenses*, MGH, SS, XXVI, p. 522.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, I, p. 199.

ANNALES S. MEDARDI SUESSIONENSES

*Haeretici in Francia, Flandria, Campania,
Burgundiaque cognomento Bulgari
appellati graviter puniuntur*

1236. . . . Hereticorum maxima multitudo, quos quidam vocabant Bulgaros, alii Piflos, per diversas civitates et castella Francie, Flandrie, Campanie, Burgondie et ceterarum provinciarum, procurante quodam Roberto fratre Predicatore, capti, examinati et probati per archiepiscopos, episcopos et ceterorum graduum ecclesiasticorum prelatos, ad ultimum dampnati et tamquam heretici secularibus potestatibus sunt traditi. Quidam vero ipsorum ad agendam penitentiam in carcere sunt re-trusi. Alii vero, qui heresibus renuntiare noluerunt, igne consumpti sunt, et bona ipsorum a secularibus potestatibus sunt recepta. Non solum istud factum est in isto anno sed ante per tres continuos annos et post per quinque continuos annos et plus. Dicebatur siquidem a multis, quod infinita multitudo hereticorum per diversas partes Gallie disperse erant . . . (p. 522¹²⁻¹¹).

СОАСОНСКИ ЛЕТОПИС НА МАНАСТИРА „СВ. МЕДАРД“

*Еретиците във Франция, Фландрия,
Кампания и Бургундия, наречени с името
„българи“, са наказани тежко*

1236. . . . Твърде голямо множество еретици, които някои наричали „българи“, а други — „пифли“¹, били заловени из разните градове и крепости на Франция, Фландрия, Кампания, Бургундия и други области благодарение на старанието на някой си Роберт — брат проповедник, а след това били разследвани и изпитани от архиепископите, епископите и прелатите от останалите църковни санове. Най-сетне те били осъдени и предадени на светските власти като еретици. Едни от тях били хвърлени в затвора за покаяние, другите пък, които не искали да се откажат от ереста си, били изгорени на клада, а имуществата им били иззети от светските власти. Впрочем това било вършено не само през тая година, но и преди нея — в течение на три години непрекъснато, и след нея — в течение на пет и повече години непрекъснато. Наистина мнозина говорили, че безбройно множество еретици са били пръснали по разните области на Галия. . .

¹ „Пифли“ — павликяни.

XXVI. ВИЛХЕЛМ РУБРУК

Пътешественикът Вилхелм де Рубрук е фламандски монах, роден в Брабант (Франция) около 1220 г. Той влязъл в ордена на миноритите „Св. Франсоа“ и се ползвал с влияние в двора на френския крал Людовик IX. По време на VI кръстоносен поход, в 1252 г. той бил в Сен Жан д'Акр (дн. Акра в Израел), където кралят му поверил една мисия с религиозна и същевременно политическа цел — да предприеме пътуване до Монголия и да провери дали действително великият хан Илчи Катай е приел християнството, както и да привлече татарите за съюзници във войната му със сарацините в Египет. Пътуването продължило две години. Мисията му не дала очаквания резултат.

Значението на това пътуване е огромно, защото отчетът, който Рубрук написал до краля на латински език — „Пътуване до източните страни“ — съдържа ценни, дори в известни отношения единствени сведения за бита на татарите и за земите на татарските ханове, както и за другите земи, през които е минал — Крим, Туркестан, Кавказ, Армения, Сирия — и за народите, които са ги населявали.

„Пътуването до източните страни“ на Вилхелм Рубрук има голямо значение за нашата история. Особено ценни са неговите данни за етнологията на посещения от него район и по-специално данните за кипчакските тюрки — кумани, печенези и узи, от една страна, и татари, от друга. След падането на Поволжието в ръцете на татарите, от 1223 г. започнало изселване на кипчакските тюрки в съседните земи, в резултат на което се засилил тюркският елемент в нашето Поддунавие и в други области през една сравнително късна епоха (XIII в.). Данните на Рубрук са важен исторически извор и за изучаването на бита на тюркските народи.

ИЗДАНИЕ: *Récueil de voyages et de mémoires*, publié par la Société de Géographie de Paris, v. IV, 1838, p. 213—336.

КНИЖНИНА: В. З л а т а р с к и. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 373—374; M. Petrova. Leben und Kultur der nördlichen nomadisierenden Viehzüchter nach Mitteilungen von Wilhelm de Rubruch. — *Byzantinobulgarica*, IV, 1973, p. 121—145.

WILLELMUS DE RUBRUC

ITINERARIUM FRATRIS WILLELMI
DE RUBRUC DE ORDINE FRATRUM
MINORUM, ANNO GRATIAE
MCCLIII AD PARTES ORIENTALES

1. *Introductio*

Excellentissimo domino et christianissimo Lodovico Dei gratia regi Francorum illustri frater Willelmus de Rubruc, in ordine fratrum minorum minimus, salutem, et semper triumphare in Christo. Scriptum est in Ecclesiastico de sapiente: „In terram alienarum gentium transiet, bona et mala in omnibus temptabit.“ Hoc opus, domine mi Rex, feci, sed utinam ut sapiens et non ut stultus: multi enim faciunt quod facit sapiens, sed non sapienter, sed magis stulte; de quorum numero timeo me esse. Tamen quocumque modo fecerim, quia dixistis mihi quando recessi a vobis ut omnia scriberem vobis quaecumque viderem inter Tartaros, et etiam monuistis ut non timerem vobis scribere longas literas, facio quod iniunxistis, cum timore tamen et verecundia, quia verba congrua mihi non suppetunt que debeam tante scribere maiestati (p. 213₁—214₈).

2. *Descriptio Maris Ponti*

Noverit ergo vestra sancta maiestas quod anno domino millesimo CCLIII nonas maii ingressi sumus mare Ponti, quod vulgariter vocant mare maius: et habet mille CCC miliaria in longum, ut didici a mercatoribus, et distinguitur quasi in duas partes. Circa medium enim eius sunt due puncte terre, una ad aquilonem et alia ad meridiem. Illa que est ad meridiem dicitur Sinopolis, et est castrum et portus soldani Turchie; que vero ad aquilonem est provincia quedam que nunc dicitur a Latinis Gasaria, a Grecis vero, qui inhabitant eam super litus maris, dicitur Cassaria, hoc est Cesaria. Et sunt promontoria quedam extendentia se in mare, etiam contra meridiem versus Synopolim; et sunt trecenta miliaria inter Synopolim et Cassariam, ita quod sint

ВИЛХЕЛМ ДЕ РУБРУК

ПЪТЕПИС НА БРАТА ВИЛХЕЛМ
ДЕ РУБРУК ОТ ОРДЕНА
НА МИНОРИТИТЕ, В ГОДИНАТА
НА МИЛОСТТА ГОСПОДНЯ 1253,
ЗА ИЗТОЧНИТЕ СТРАНИ

1. *Увод*

Аз, братът Вилхелм де Рубрук, най-нищожният в ордена на братята минорити¹, приветствувам Негово Превъзходителство преблагочестивия господар Людовик², по божия милост крал на Франция, и му пожелавам винаги да побеждава в Христа. В Еклезиаст³ е писано за мъдрия: „Ще отиде в земята на чужди племена и ще изпита при всички тях и добро и зло.“ Това дело, господарю мой кралю, аз изпълних, но дано да съм го сторил като мъдрия, а не като глупавия. Защото мнозина вършат това, което прави мъдрият, но не го вършат мъдро, а по-скоро глупаво. Боя се и аз да не съм в тяхното число. Все пак, както и да съм го свършил, понеже Вие казахте, когато се разделих с Вас, да Ви опиша всичко, каквото видя у татарите, и дори ми напомнихте да не се боя да Ви пиша дълги писания, аз правя това, което ми възложихте, и все пак със страх и боязън, защото не ми достигат подходящи думи, с каквито би трябвало да пиша до такъв велик владетел.

2. *Описание на Черно море*

И тъй, нека знае Вашето свято Величество, че в годината господня 1253 на 9 май ние навлязохме в Черно море, което на простонароден език наричат Голямо море. То има 1400 мили на дължина, както научих от търговците, и като че ли се разделя на две части: някъде около средата му има два провлака — единият на север, а другият на юг. Този, който е на юг, се нарича Синопол⁴ и е крепост и пристанище на султана на Турция. Този пък, който се намира на север, е някаква област, която сега латинците наричат Гасария⁵, а пък гърците, които обитават само крайбрежието ѝ, я наричат Касария, т.е. Кесария. Има и някакви провлаци, издаващи се в морето също и на юг, откъм Синопол. Между Синопол и Кесария има три-

¹ Название на едно от подразделенията на ордена на францисканците, основан от св. Франциск от Асизи (1182—1226), въведен във Франция от папа Инокентий IV (1243—1254). ² Людовик IX Свети (1226—1270). ³ Название на старозаветна библейска книга, чийто автор се смята цар Соломон. ⁴ Днешният град Синоп на южния бряг на Черно море в Турция. Бил завзет от селджукските турци през 1214 г. ⁵ Т.е. Хазария — област в дн. Южна Русия, населявана от племето хазари. след X в., когато били подчинени от русите, част от хазарите още известно време се задържат в областта между Каспийско море и Кавказ, след което биват асимилирани от съседните народи.

septingenta miliaria ab istis punctis versus Constantinopolim in longum et latum, et septingenta versus orientem, hos est Hyberiam, que est provincia Georgie (p. 214₅—214₁₀).

3. *Descriptio terrarum Mari Ponto
adiacentium et Tartaris tributum
solventium*

Ad provinciam Gasarie sive Cassarie applicuimus, que est quasi triangulus, ad occidentem habens civitatem que dicitur Kersona, in qua fuit sanctus Clemens martirizatus. Et navigantes coram ea vidimus insulam in qua est templum illud duod dicitur angelicis manibus preparatum. In medio vero quasi in cuspide ad meridiem habet civitatem que dicitur Soldaia, que ex transverso respicit Synopolim, et illuc applicant omnes mercatores venientes de Turchia volentes ire ad terras aquilonares, et in converso venientes de Roscia et terris aquilonaribus volentes transire in Turkiam. Isti portant varium et grysiam et alias pelles preliosas: alli portant telas de colone sive gambasio et pannos sericos et spices aromaticas. Ad orientem vero illius provincie est civitas que dicitur Matrica, ubi cadit fluvius Tanais in mare Ponti, per orificium habens latitudinem XII miliarium. Ille enim fluvius, antequam ingreditur mare Ponti, facit quoddam mare versus aquilonem habens in latitudine et longitudine septingenta miliaria, nusquam habens profunditatem ultra sex passus, unde magna vasa non ingreditur illud, sed mercatores de Constantinopolim applicantes ad predictam civitatem Matricam mittunt barcas suas usque ad flumen Tanaim, ut emant pisces siccatos, sturiones scilicet et hosas borbatus et alios pisces infinite multitudinis.

Predicta ergo provincia Cessaria cingitur mari in tribus lateribus: ad occidentem scilicet, ubi est Kersona civitas Clementis, et ad meridiem, ubi est civitas Soldaia, ad quam applicuimus, que est cuspis provincie, et ad orientem Maricandis, ubi est civitas Matrica et orificium maris Tanais. Ultra illud orificium est Ziquia, que non obedit Tartaris, et

ста мили, така че от същите провлаци ще да има 700 мили надлъж и нашир до Константинопол и 700 към изток, т.е. до Иберия, която е областта Георгия⁶.

3. *Описание на намиращите се покрай
Черно море земи, които плащат дан
на татарите*

Ние слязохме на брега на провинция Гасария или Кесария, която има форма на триъгълник. На западната му страна има град, който се нарича Керсон⁷, в който е измъчван свети Климент⁸. Плувайки покрай града, ние забелязахме острова, където е онзи храм, за който се говори, че е приготвен от ангелски ръце. На юг в средата като на възвишение има град, който се нарича Солдая⁹. Той се намира срещу Синопол. Там слизат всички търговци — както тези, които идват от Турция и искат да отидат към северните земи, така и обратно, идващите от Русия и северните земи, които искат да преминат в Турция. Те донасят пъстроцветна и самурена кожа и други скъпоценни кожи. Други донасят тъкани от памук или от груба коприна, копринени одежди и ароматни треви. В източната част на тази област има град, който се нарича Матрика¹⁰ — там, където Танаис¹¹ се влива в Черно море посредством едно устие, широко 12 мили. Тази река, преди да навлезе в Черно море, образува на север някакво море¹², което надлъж и нашир има по 700 мили, дълбочината му обаче никъде не превишава 6 крачки. Поради това големи кораби не навлизат в него. Константинополските търговци¹³ обаче, като достигнат до гореказания град Матрика, изпращат своите лодки чак до реката Танаис, за да купят сушена риба, именно есетри и платики, и безкрайно множество други видове риба.

И тъй гореспоменатата област Кесария се опасва от морето от три страни: откъм запад, където е градът на Климент, Керсон, откъм юг, където е град Солдая, до който ние стигнахме и който е най-високата част на провинцията, както и откъм изток, откъм Мараканда¹⁴, където е град Матрика и устието на Танаидското море¹⁵. Отвъд това устие е Зикия¹⁶, която не е подчинена на татарите.

⁶ С Георгия се означава днешна Грузия. ⁷ Херсонес Таврически, преминал под византийска власт. Край Херсонес са намерени развалините на един манастир, където някога са се намирали мощите на св. Климент I. Поради това този град се споменава в текста като града на Климент. ⁸ Свети Климент I, римски епископ от 92 г. от н.е., умрял като мъченик в Херсонес Таврически (около 103 г.), където бил заточен от император Траян (98—117 г.). Мощите му са взети от Кирил и Методий през време на пътуването им при хазарите (858 г.) и са пренесени в Рим, където се намират и досега. ⁹ Става дума за гръцкия град Солдая от III в. пр. н.е. Към VII в. е имал значително търговско значение, което изгубва чак след като бил завзет от турците през 1475 г. (дн. Судак). ¹⁰ Дн. Тмутаракан на Таманския полуостров. През XII в. попада в ръцете на куманите (вж. бел. 35). ¹¹ Днешната река Дон. ¹² Става дума за Азовско море. ¹³ Това са генуезците, които още през 1203 г. са основали колония в Константинопол. ¹⁴ Личната Maracanda, дн. Самарканд. ¹⁵ Днешното Азовско море. ¹⁶ Зикия е страна на източния бряг на Черно море. През XIII в. в нейните предели е влизал и Таманският полуостров заедно с гр. Тмутаракан.

Suevi et Hiberi ad orientem, qui non obediunt Tartaris. Postea versus meridiem est Trape-sunda, que habet proprium dominum nomine Guido, qui est de genere imperatorum constantinopolitanorum, qui obedit Tartaris. Postea Synopolis, que est soldani Turkie, qui similiter obedit. Postea terra Vastacii, cuius filius dicitur Ascar ab avo materno, qui non obedit. Ab orificio Tanais versus occidentem usque ad Danubium totum est eorum, etiam ultra Danubium, versus Constantinopolim, Blakia, que est terra Assani et minor Bulgaria usque in Sclavoniam, omnes solvunt eis tributum: et etiam ultra tributum conductum sumpserunt annis nuper transactis de qualibet domo securim unam et totum ferrum quod invenerunt in massa (p. 214₁₉—216₁₆).

4. Adventus fratrum Ordinis Minorum Soldaiam

Applicuimus ergo Soldaiam in XII kalendas Iunii, et pervenerant nos quidam mercatores de Constantinopoli, qui dixerant venturos illuc nuncios de Terra Sancta volentes ire ad Sarcac. Ergo tamen predicaveram publice in ramis palmarum apud Sanctam Sophiam quod non essem nuncius nec vester nec alicuius, sed ibam apud illos incredulos secundum regulam nostram. Tunc cum applicuissem monuerunt me dicti mercatores ut caute loquerer, quia dixerant me esse nuncium, et si dicerem me non esse nuncium quod non preberetur michi in transitu. Tunc locutus sum hoc modo ad capitaneos civitatis, immo ad vicarios capitaneorum, quia capitanei iverant ad Baatu in yeme portantes tributum, et nondum fuerant reversi: „Nos audivimus dici de domino vestro Sarcac, in Terra Sancta, quod esset christianus, et gavisi sunt inde vehementer christiani, et precipue dominus rex Francorum christianissimus, qui ibi peregrinatur et pugnat contra Saracenos ut eripiat

Там живеят на изток и свеви¹⁷ и ибери¹⁸, които също не са подчинени на татарите. По-нататък откъм юг е Трапезунд¹⁹, който има отделен господар на име Гвидо²⁰, който води произхода си от константинополските императори и който е подчинен на татарите. По-нататък се намира Синоп, който принадлежи на султана на Турция и е подчинен по подобен начин. По-нататък лежи страната на Вастаци²¹, чийто син се нарича по дядото на майка му Аскар²². Той не е подчинен [на татарите]. От устието на Танаис на запад до Дунава всичко е тяхно, дори и отвъд Дунава към Константинопол — Влахия²³, която е земя на Асан²⁴ и Малка България²⁵, и чак до Славония²⁶ — всички те им плащат дан: дори освен установената дан те са събирали до неотдавна от всяка къща по една брадва и всичкото желязо, което намираха на слитъци.

4. Пристигане на братята минорити в Солдая

И така ние пристигнахме в Солдая на 21 май. Някои константинополски търговци ни бяха изпреварили. Те бяха казали, че щели да дойдат там пратеници от Светата земя, които искали да отидат при Саркат²⁷. Прочее аз заявих публично на Връбница²⁸ в „Света София“, че аз не съм пратеник нито Ваш, нито на другиму, но че отивам при тези неверници, подчинявайки се на нашия устав. Тогава, след като пристигнах, споменатите търговци ми казаха да говоря по-предпазливо, защото те били казали вече, че аз съм бил пратеникът, и ако аз кажа, че не съм пратеник, то не бих получил разрешение за преминаване. Тогава аз казах на управителите на града, по-скоро на техните наместници, тъй като самите управители бяха отишли през зимата при Бату да му занесат данъка и още не се бяха върнали, така: „Ние чухме, че се говори в Светата земя за Вашия господар Саркат, че бил християнин. Християните истински се зарадваха на това и особено благочестивият ни господар френският крал, който там е предприел кръстоносен поход²⁹ и се сражава със сарацините³⁰,

¹⁷ Свеви, т. е. свеби, е сборно име за германски племена. ¹⁸ Днешните грузинци. ¹⁹ Днешния гр. Трабзон. Тук става дума за Трапезундската империя — малък град-държава, образувана през XIII в. на югоизточния бряг на Черно море в Мала Азия. Впоследствие тя е била завладяна от селджукските турци. В началото на XIII в. тук се установява династията на Комнините. ²⁰ Мануил I Комнин, трапезундски владетел (1238—1268). ²¹ Никейският император Йоан II Вастаци (1222—1254). ²² Никейският престолонаследник, по-късно никейски император Теодор II Ласкарис (1254—1258). ²³ Под Влахия тук се разбира територията на българската държава на север от река Дунав. ²⁴ Българският цар Михаил II Асен (1246—1257). ²⁵ България. Вж. В. Н. Златарски. История на Българската държава през средните векове, т. III, с. 374. ²⁶ Обозначение на северозападната част на Балканския полуостров. ²⁷ Саркат — монголски принц, син на Бату (1235—1256). Поддържал е връзки с папа Инокентий IV. ²⁸ Връбница през 1253 г. се е празнувала на 13 април. ²⁹ Става дума за VII кръстоносен поход (1248—1250). ³⁰ Народ, живял на север на Щастлива Арабия. Това название първоначално означавало чергарско разбойническо племе. През средните векове било разпространено от християнските писатели върху всички араби, а по-късно започнало да означава въобще „мисюдмани“.

loca sancta de manibus eorum: unde volo ire ad Sarchat et portare ei litteras domini regis, in quibus monet eum de utilitate totius christianitatis.²¹ Et ipsi receperunt nos granter, et dederunt nobis hospitium in ecclesia episcopali. Et episcopus illius ecclesie fuerat ad Sarchac, qui multa bona dixit michi de Sarcach, que ego postea non inveni (p. 216₁₅—217₁₉).

5. *Profectio fratrum Minorum ad curiam Sarcati*

Tunc dederunt nobis optionem utrum vellemus habere bigas cum bobus ad portandum res nostras, vel equos pro saginariis; et mercatores constantinopolitani consuluerunt mihi quod acciperem bigas, immo quod emerem proprias bigas, coopertas, in quibus portant Ruteni pelles suas, et in illis includerem res nostras quas nollem cotidie deponere, quod si acciperem equos oporteret me in qualibet herbergia deponere et reponere super alios equos, et preterea equitarem lentiori gressu iuxta boves. Tunc acquievi consilio eorum, malo tamen, quia fui in itinere usque Sarchat duobus mensibus, quod potuissem confecisse uno mense si ivissem cum equis. Attuleram mecum de Constantinopoli fructus et vinum muscatel et biscoctum delicatum, de consilio mercatorum, ad presentandum capitaneis primis, ut facilius pateret michi transitus, quia nullus apud eos respicitur rectis oculis qui venit vacua manu; que omnia posui in una biga quando non inveni ibi capitaneos civitatis, quia dicebant michi quod gratissima forent Sarchat si possem deferre ea usque ad eum. Arripimus ergo iter circa Kalendas Iunii cum bigis nostris III^{or} coopertis, et cum aliis duabus quas accepimus ab eis in quibus portabantur lectiscrinia ad dormiendum de nocte; et quinque equos dabant nobis ad equitandum, eramus enim quinque persone, ego et socius meus frater Bartholomeus de Cremonia et Gossel lator presentium, et homo Dei Turgemannus, et puer Nicholaus quem emeram Constantinoполи de vestra eleemosina. Dederunt etiam duos homines qui ducebant bigas et custodiebant boves et equos (p. 217₂₀—219₃).

за да изтръгне от ръцете им светите места. Ето защо аз искам да отида при Саркат и да му занеса посланието на моя господар — краля, в което той му обръща внимание върху ползата [от това дело] за целия християнски свят.²² Те ни посрещнаха благосклонно и ни оказаха прием в епископската църква. Епископът на тази църква бе ходил при Саркат и ми разказа много хубави неща за него, които аз по-късно не установих.

5. *Пътуване на братята минорити до двора на Саркат*

Тогава ни предоставиха да изберем дали бихме желали да получим двуколки с волове за превоз на багажа ни или пък товарни коне. Константинополските търговци ме бяха посъветвали да взема коли, по-скоро да си купя покрити двуколки [като тези], в които рутените²³ пренасят кожите си, и в тях да поставя нашите неща, които не бих желал ежедневно да свалям. Ако ли пък бих предпочел коне, то аз би трябвало във всяка станция да разтоварвам и натоварвам на други коне и отделно да яздя на кон с побавна стъпка успоредно с воловете. Тогава аз възприех техния съвет, но за нещастие, защото аз пътувах до Саркат два месеца, което можех да извърша за един месец, ако бях отишъл с коне. Аз бях донесъл със себе си от Константинопол плодове и мискетово вино, както и фин сухар, за да подаря съобразно съвета на търговците на управителите, за да ми се разреши по-лесно преминаването, защото у тях никой, който идва с празни ръце, не се гледа с добро око. Всичко това аз поставих в една кола, когато не намерих там управителите на града, защото те ми казаха, че тези дарове ще бъдат много приятни на Саркат, ако бих могъл да ги отнеса чак до него. И така, ние тръгнахме на път около 1 юни с нашите 4 покрити двуколки и с другите две, които получихме от тях и в които се возеха тюфлците за преспиване през нощта. Те ни даваха и пет коня за яздене, тъй като бяхме пет човека: аз и моят другар — братът Бартоломей от Кремона, и Госел, приносителят на настоящото писание и духовното лице — драгоманинът, както и отрокът Николай, когато аз купих с вашето подаяние в Константинопол. Те дадоха още двама души, които водеха двуколките и пазеха воловете и конете.

²¹ Латинияхърано назоваване на руски племена от южноруските степи.

6. *Descriptio Chersonesi Tauricae
regionumque Aetiliae flumini adiacentium*

Sunt autem alta promontoria super mare a Kersona usque ad orificium Tanais, et sunt quadraginta castella inter Kersonam et Soldaiam, quorum quodlibet fere habebat proprium ydioma; inter quos erant multi Goti quorum ydioma est Teutonicum. Post illa montana versus aquilonem est pulcherrima silva in planicie plena fontibus et rivulis, et post illam silvam est planicies maxima que durat per V. dietas usque ad extremitatem illius provincie ad aquilonem, que coartatur, habens mare ad orientem et occidentem, ita quod est unum fossatum magnum ab uno mari usque ad aliud. In illa planicie solebant esse Comani antequam venirent Tartari, et cgebant civitates predictas et castra ut darent eis tributum; et quando venerunt Tartari tanta multitudo Comanorum intravit provinciam illam, qui omnes fugerunt usque ad ripam maris, quod comedebant se mutuo vivi morientes, secundum quod narravit michi quidam mercator qui hoc vidit; quod vivi devorabant et lacerabant dentibus carnes crudas mortuorum, sicut canes cadavera. Versus extremitatem illius provincie sunt lacus multi et magni in quorum ripis sunt fontes salinastri, quorum aqua quam cito intrat lacum efficitur sal durum ad modum glaciei, et de illis salinis habent Baatu et Sarchat magnos redditus, quia de tota Ruscia veniunt illuc pro sale, et de qualibet biga onusta dant duas telas de cotone valentes dimidiam yperperam. Veniunt etiam per mare multae naves pro sale, que omnes dant tributum secundum quantitatem sui (p. 219, — 220.).

7. *De cultu victuque Tartarorum*

A. *De Scythia eiusdemque gentium moribus*

Postquam ergo recessimus de Soldaia tertia die invenimus Tartaros, inter quod cum intravi visum fui michi recte quod ingrederer quoddam aliud seculum, quorum vitam et morem vobis describo prout possum.

6. *Описание на Херсонес Таврически
и на районите, лежащи около река Дон*

От Херсон до устието на Танаис има и владени над морето възвишения, има и четиридесет крепости между Керсон и Солдая, почти всяка от които имала свой език.³² Между тях имаше много готи³³, чиито език е тевтонският. На север, отвъд тази планинска страна, има прекрасна гора в равнина, изпълнена с извори и ручейчета. Зад тази гора се намира извънредно голяма равнина, простираща се на пет дни път на север, чак до края на тази провинция. Равнината се стеснява, тъй като има море от изток и от запад, така че там има един голям вал³⁴ — от едното море до другото. В тази равнина обикновено са пребивавали кумани³⁵, преди да дойдат татарите. Те са заставяли гореканзаните градове и крепости да им дават дан. И когато татарите дошли, такова голямо множество кумани проникнали в тази провинция, че те всички бягали чак до брега на морето, защото се изяждали помежду си: живи — умиращите, според както ми разказа някакъв търговец, който е видял това, а именно, че живите са разкъсвали със зъби и поглъждали кървавите меса на умрелите, както кучета — мърша. Откъм крайнината на тази провинция има много и големи езера, а по бреговете им има соленосни извори.³⁶ Веднага щом тяхната вода навлезе в езерото, образува се сол, твърда като лед. От тези солници Бату и Саркат имат големи приходи, защото от цяла Русия тук идват за сол и за всяка натоварена кола дават по две платна от памук, които струват половин перпер³⁷. По море идват много кораби за сол и те всички дават дан според товара си.

7. *Бит и поминък на татарите*

A. *За Скития и за бита на тамошните племена*

И тъй на третия ден, след като се отдалехме от Солдая, ние срещнахме татари³⁸. Веднага щом проникнах сред тях, стори ми се, като че ли навлязох в някакъв друг свят, чийто живот и нрави аз Ви описвам, доколкото мога.

³² Това твърдение на автора не е съвсем точно. Безспорно числото на крепостите, които той не споменава поименно, а и на езиките, които са се говорили там, е преувеличено.
³³ Готите заедно с бургунците и вандалите нахлуват в Южна Европа — до Черно море, Испания, а също и в Африка, през време на Великото преселение на народите.
³⁴ Става дума за Железните врата — Дербенд и Кавказ. Те са затваряли по-важните проходи между Каспийско и Черно море.
³⁵ Кумани (кипчаки, половци) — народ от тюркски произход, сродни с печенезите. През XIII в. са били покорени от монголо-татарите и части от тях се изселили (в Закавказието, Русия, Балканския полуостров, Мала Азия, Унгария, Египет).
³⁶ Тук вероятно става въпрос за страничния басейн на Азовско море — Сиваш (т. нар. Гнило море), извънредно солена застояла вода, непригодна за корабоплаване.
³⁷ Един златен перпер или номизма съдържа около 4,48 г злато.
³⁸ Този термин, като название на народ, има по-скоро историческо, отколкото етнографско значение. Татарин е събирателно име за редица народи от монголски и главно от тюркски произход.

Nusquam habent manentem civitatem, sed futuram ignorant. Inter se diviserunt Cithiam, que durat a Danubio usque ad ortum solis; et quilibet capitaneus, secundum quod habet plures vel pauciores homines sub se, scit termines pascuorum suorum et ubi debeat pascere in hyeme et estate, vere et autumno. In hyeme enim descendunt ad calidiores regiones versus meridiem: in estate ascendunt ad frigidiores versus aquilonem. Loca pascuosa sine aquis pascunt in hyeme quando est ibi nix, quia nivem habent pro aqua (p. 220₁—220₁₂).

B. De domibus Tartarorum

Domum in qua dormiunt fundant super rotam de virgis cancellatis, cuius tigna sunt de virgis et conveniunt in unam parvulam rotam superius, de qua ascendit collum sursum tamquam fumigatorium, quod cooperiunt filtro albo et frequentius imbuunt etiam filtrum calce vel terra et pulvere ossium ut albius splendeat; et aliquando nigro etiam. Filtrum illud circa collum superius decorant pulcra varietate picture. Ante hostium similiter suspendunt filtrum opere polimitario vatatum. Consuunt enim filtrum coloratum, vel aliud, faciendo vites et arbores, aves et bestias. Et faciunt tales domus ita magnas quod habent aliquando triginta pedes in latitudine. Ego enim mensuravi semel latitudinem inter vestigia rotarum unius bige XX pedum, et quando domus erat super bigam excedebat extra rotas in utroque latere V pedibus ad minus. Ego numeravi in una biga XXII boves trahentes unam domum, undecim in uno ordine secundum latitudinem bige, et alios XI ante illos. Axis bige erat magnus ad modum arboris navis, et unus homo stabat in hostio domus super bigam, minans boves. Insuper faciunt quadrangulos de virgulis fissis attenuatis ad quantitatem unius arce magne, et postea de una extremitate ad aliam elevant testudinem de similibus virgis, et hostiolum faciunt in extremitate anteriori; et postea cooperiunt illam cistam sive domunculam filtro nigro imbuto cepto sive lacte ovino, ne possit penetrari pluvia, quod similiter decorant opere polimitario vel plumario; et in talibus arcibus ponunt totam supelectilem suam et thesaurum, quas ligant fortiter super bigas altas, quas trahunt cameli, ut possunt transvadare flumina. Tales arcas nunquam deponunt de bigis.

Татарите никъде нямат постоянен град и не се грижат за бъдещото си местопребивание. Те са разделили помежду си Скития³⁹, която се простира от Дунава чак до изгрев слънце. Всеки предводител според това, дали има под свое водителство много или малко хора, знае пределите на своите пасища и къде би трябвало да се пасе през зимата и лятото, през пролетта и есента. В същност през зимата те слизат на юг — в по-топли области; през лятото се изкачват в по-студени райони на север. Безводните пасища се използват през зимата, когато там има сняг, защото употребяват сняг вместо вода.

В. За жилищата на татарите

Жилището, в което спят, те изграждат от плетени клони върху кръгла основа. Неговите греди са от клони и се събират в един малък горен кръг, от който се издигала нагоре шийка като комин, която покриват с бяла плъст. Обикновено те напояват плъстта с вар или бяла пръст и прах от кости, за да блести по-бяло, а понякога я боядисват в черно. Горната част на тази шийка те украсяват с красива и пъстра живопис. Пред прага те окачват също плъст, изпъстрена с многоцветни рисунки. Те в същност съшиват оцветена плъст или друга материя, за да изобразят лози и дървета, птици и зверове. Те правят тези жилища толкова големи, че понякога имат по тридесет стъпки на ширина. Аз наистина измерих веднъж ширината между следите от колелата на една колесница — 20 стъпки и когато жилището беше върху колата, то стърчеше извън колелата най-малко по пет стъпки от двете страни. Аз изброих в една кола двадесет и два вола, които возеха едно жилище. Те бяха единадесет в редица в зависимост от широчината на колата и други единадесет пред тях. Оста на колата беше колкото мачта на кораб и един човек стоеше на прага на жилището върху колата и караше воловете. Освен това те правят четириъгълни ракли от разцепени изтънени клони, с размери колкото един голям сандък и след това от единия до другия край издигат покрив от подобни клони и в предния край правят вход. След това те покриват този сандък или малко жилище с черна плъст, напоена със сало или овче мляко, за да не може да прониква дъжд. Украсяват го по подобен начин с многоцветна или пухкава материя. В такива сандъци те поставят цялата си покъщнина и съкровище и ги завързват здраво върху високи коли, които теглят камили, за да могат да преминат.

³⁹ Под Скития в случая трябва да разбираме дн. Южна Русия, в чиято степи са живели номадски племена.

Quando deponunt domus suas mansionarias, semper vertunt portam ad meridiem, et consequenter collocant bigas cum arcis hinc inde prope domum ad dimidium iactum lapidis, ita quod domus stat inter duos ordines bigarum quasi inter duos muros. Matrone faciunt sibi pulcherimas bigas, quas nescirem vobis describere nisi per picturam, immo omnia depinxissem vobis si scivissem pingere. Unus dives Moal sive Tartar habet bene tales bigas cum arcis C vel CC; Baatu habet XXVI uxores quarum quilibet habet unam magnam domum, exceptis aliis parvis quas collocant post magnam, que sunt quasi camere, in quibus habitant puellae; et ad quamlibet istarum domorum appendunt CC bige. Et quando deponunt domus, prima uxor deponit suam curiam in capite occidentali, et postea alie secundum ordinem suum, ita quod ultima uxor erit in capite orientali, et erit spacium inter curiam unius domine et alterius iactus unius lapidis. Una curia unius divitis Moal apparebit quasi una magna villa, tamen paucissimi viri erunt in ea. Una muliercula ducet XX bigas vel XXX; terra enim plana est. Et ligant bigas cum bobus vel camelis unam post aliam, et sedebit muliercula in anteriori minans bovem, et omnes alie pari gressu sequuntur. Si contingat venire ad aliquem malum passum, solvunt eas et transducunt sigillatim. Vadunt enim lento gressu, sicut agnus vel bos potest ambulare.

Postquam deposuerunt domus, versa porta ad meridiem, collocant lectum domini ad partem aquilonarem. Locus mulierum est semper ad latus orientale, hoc est ad sinistram domini domus, cum sedet in lecto suo versa facie ad meridiem. Locus vero virorum ad latus occidentale, hoc est ad dextram. Viri ingredienti domum nullo modo suspenderent pharetram ad partem mulierum. Et super caput domini est semper una ymago quasi puppa vel statuuncula de filtro, quam vocant fratrem domini, alia similis super caput domine, quam vocant fratrem domine, affixe parieti: et superius inter utrasque illarum est una parvula macilenta que est quasi custos totius domus. Domina domus ponit ad latus suum dextrum, ad pedes lecti in eminenti loco, pelliculam hedynam impletam lana vel alia materia, et iuxta illam statuunculam parvulam respicientem versus famulas et mulieres. Iuxta

нават реките. Такива сандъци никога не се свалят от колите. Когато татарите свалят своите жилища, те винаги обръщат входа на юг и след това разполагат колите със сандъците от две страни близо до къщата на половин хвърлей камък, така че жилището стои между два реда коли като между два зида. Знатните жени си правят колите извънредно хубави, които бих могъл да опиша само като живопис и най-добре бих Ви изобразил всичко, ако знаех да рисувам. Един богат монголец или татарин има дори до сто или двеста такива коли със сандъци. Бату има 26 жени, всяка от които има по едно голямо жилище освен другите малки, които разполагат зад голямото жилище и които са като помещения, в които живеят девойките. Към всяко от тях жилища се наброяват по двеста коли. Когато разполагат на стан жилищата, първата съпруга помества своя двор в западната част и след нея другите според ранга си, така че последната съпруга ще бъде в източната част и между дворовете на двете господарки да има разстояние по един хвърлей камък. Дворът на един богат монголец би ти се сторил като една голяма вила, само че в нея ще бъдат съвсем малко мъже. Една жена води 20 или 30 коли, защото местността е равна. Те свързват колите с воловете или камилите една след друга. Жената седи отпред да подкарва един вол и всички останали го следват с равен ход. Ако се случи да дойдат до някакъв лош проход, те ги развързват и ги превеждат поотделно, защото те вървят с бавна стъпка, както може да върви агне или вол.

След като татарите са разположили жилищата на стан обърнати с входа към юг, те нареждат леглото на господаря откъм северната страна. Мястото на жените е винаги на източната страна, т.е. наляво от жилището на господаря, когато той седи в своето легло, обърнат с лице към юг. Мястото на мъжете пък е на западната, т.е. на дясната страна. В никакъв случай не е прието мъжете, когато влизат в жилището, да окачват колчана си откъм женската страна. Над главата на господаря винаги стои едно изображение като кукла или статуетка от плъст, която наричат брат на господаря. Друго подобно изображение стои над главата на господарката. Него наричат брат на господарката. Тези изображения са приковани към стената. А по-горе между тях има малко плоско изображение, което е като пазител на цялото жилище. Господарката на жилището поставя в дясната си страна при краката на леглото на едно издигнато място козя кожа, напълнена с вълна или друга материя, непосредствено до себе си — малка статуетка, обърната с лице към домашните робини и другите

hostium ad partem mulierum est iterum alia ymago cum ubere vaccino pro mulieribus, que mungunt vaccas. Ad aliud latius hostii versus viros est alia statua cum ubere eque, pro viris qui mungunt equas (p. 220₁₂—223₁₅).

C. Adoratio avorum

Et cum convenerunt ad potandum, primo aspergunt de potu illi ymagini que est super capud domini, postea aliis ymaginibus per ordinem. Postea exit minister domum cum citho et potu, et spargit ter ad meridiem qualibet vice flectendo genu, et hoc ad reverenciam ignis; postea ad orientem, et hoc ad reverentiam aeris; postea ad occidentem, ad reverentiam aque; ad aquilonem prohibent pro mortuis. Quando tenet dominus cithum in manu, et debet bibere, tunc primo antequam bibat infundit terre partem suam. Si bibat sedens super equum, infundit antequam bibat super collum vel crinem equi. Postquam ergo minister sic sparserit ad quatuor latera mundi, revertitur in domum, et sunt parati duo famuli cum duobus cithis et totidem patenis, ut deferant potum domino et uxori sedenti iuxta eum sursum in lecto. Et cum habet plures uxores illa cum qua dormit in nocte sedet iuxta eum in die, et oportet quod omnes alie veniant ad domum illam illa die ad bibendum, et ibi tenetur curia die illa, et exennia que deferuntur illa die deponuntur in thesauris illius domine. Bancus cum utre lactis vel cum alio potu et cum cyphis stat in introitu (p. 223₁₆—224₁₇).

D. De cibis potibusque

Faciunt in hyeme optimum potum de risio, de milio, de tritico, de melle, clarum sicut vinum, et defertur eis vinum a remotis partibus. In estate non curant nisi de cosmos. Cosmos stat semper infra domum, ante introitum porte, et iuxta illum stat citharista cum eitherula sua. Citharas et viellas nostras non vidi ibi, sed multa alia instrumenta que apud nos non habentur. Et cum dominus incipit bibere, tunc unus ministrorum exclamat alta voce: „Ha!“ et citharista percutit citharam, et quando faciunt magnum festum tunc omnes plaudunt manibus, et etiam saltant ad vocem cithare viri coram domino et

жени. До прага, откъм отделението на жените има пак друго изображение с краве виме, за жените, които доят кравите, защото жените имат в същност задължението да доят кравите. На другата страна на прага, откъм мъжете, има друга статуя с виме на кобила — за мъжете, които доят кобилите.

C. За почитта към прадедите

Когато татарите се съберат на пиршество, най-напред поръсват от питието на онова изображение, което е над главата на господаря, а след това и по другите изображения според ранга им. След това слугата излиза от жилището с потир и с питие в ръка и поръсва три пъти към юг, като всеки път коленичи все в израз на почитание към огъня; след това на изток — това също от почитание към въздуха; след това към запад — от почитание към водата. Към север те поръсват за мъртвите. Когато господарят държи в ръката си потира и трябва да пие, той тогава, преди да пие, излива най-напред своята част на земята. Ако ли пие седнал на кон, то преди да пие, той прави възлияние над врата или гривата на коня. След като слугата така поръси накъм четирите посоки на света, той се връща в жилището. Там стоят готови двама от домашните роби с два потира и толкова паници, за да отнесат питието на господаря и на съпругата, която седи до него горе на леглото. И тъй като той има няколко съпруги, то тази която седи до него през нощта, седи до него денем. Обичайно е всичките други съпруги да дойдат на този ден в това жилище, за да вземат участие в пиршеството, и там се събират те през този ден. Даровете, които се донасят на този ден, се поставят в съкровищницата на тази господарка. Пейка с ведро мляко или друго питие с потир стои пред входа.

D. За храните и напитките им

Татарите правят през зимата много хубаво питие от ориз, просо, ечемик и мед — бистро като вино. А вино им се донася от далечни страни. През лятото те не мислят за друго питие освен за кумис. Кумис винаги стои в жилището пред входа на вратата. До него седи китарист със своята ките-рула. Аз не видях там нашите китари и виоли, но има много други инструменти, които при нас не се срещат. Когато господарят започне да пие, тогава един от слугите извиква на висок глас „ха!“ и китаристът удря по китарата. Когато започне голямото празненство, всички плескат с ръце, като същевременно скачат по звука на китарата: мъжете — пред господаря и жените — пред

mulieres coram domina; et postquam dominus biberit, tunc exclamat minister sicut prius, et facit citharista. Tunc bibunt omnes in circuitu viri et mulieres, et aliquando bibunt certatim valde turpiter et gulose. Et quando volunt aliquem provocare ad potum, arripiunt eum per aures, et trahunt fortiter ut dilatant ei gulam, et plaudunt et saltant coram eo. Item cum alicui volunt facere magnum festum et gaudium, unus accipit ciphum plenum, et alii duo sunt ei a dexteris et a sinistris, et sic illi tres veniunt cantantes et saltantes usque ad illum cui debet porrigere ciphum, et cantant et saltant coram eo, et cum porrigit manum ad recipiendum ciphum ipsi subito resiliunt, et iterum sicut prius revertuntur, et sic illudunt ei ter vel quater retrahendo ciphum donec bene fuerit exilatus et bonum habeat appetitum, et tunc dant ei ciphum, et cantant et plaudunt manibus et ferunt pedibus donec biberit.

De cibis et vectualibus eorum noveritis, quod indifferenter comedunt omnia morticina sua, et inter tot pecora et armenta non potest esse quin multa animalia moriantur. Tamen in estate, quamdiu durat eis cosmos, hoc est lac equinum, non curant de alio cibo. Unde tunc, si contingat eis mori bovem vel equum, siccant carnes scindendo per tenues pecias et suspendendo ad solem et ventum, que statim sine sale siccantur absque aliquo fetore. De intestinis equorum faciunt andulges meliores quam de porcis, quas comedunt recentes. Reliquas carnes reservant ad hyemen. De pellibus boum faciunt utres magnos, quos mirabiliter siccant ad fumum. De posteriori parte pellis equine faciunt pulcherrimos sotalares. De carne unius arietis dant comedere L hominibus vel C; scindunt enim minutatim in scutella cum sale et aqua; aliam enim salsam non faciunt; et tunc cum puncto cultelli vel furcinula, quas proprias faciunt ad hoc, cum qualibet solemus comedere pira et poma cocta in vino, porrigunt cuilibet circumstantium buccellam unam, vel duas, secundum multitudinem comedentium. Dominus antequam ponitur caro arietis, in primo ipse accipit quod placet ei; et etiam, si dat alicui partem specialem, oportet quod accipiens comedat eam solus, et nemini licet ei dare; sed si non potest totum comedere, asportet

господарката. А след като е пил господарят, тогава слугата отново извиква, както порано, и китаристът мълква. Тогава всички в кръг пият, мъже и жени, и понякога те пият в надпревара твърде безсрамно и лакомо. Тогава, когато искат да раздразнят някого, за да му се припие, те го сграбчват грубо за ушите и го теглят силно, за да му се отворят устата, и плескат с ръце и скачат пред него. Също така, когато искат някому да устроят голямо празненство и радост, то един взима пълен потир, а други двама стоят от дясната и от лявата му страна и така и тримата вървят като пеят и скачат, за да стигнат до този, на когото трябва да подадат потира, и пеят и скачат пред него. Когато той протегне ръка, за да поеме потира, същите изведнъж отскачат назад и се връщат отново, както порано, и така му се надсмиват, оттегляйки потира три или четири пъти, докато той не се е хубаво възбудил и придобил добър апетит. Тогава те му подават чашата и докато той пие, те пеят, като плескат с ръце и удрят с крак.

За храните и ястията на татарите нека знаете, че те изяждат без разлика всички си добитък, който умре, а измежду толкова дребен и едър добитък не може да е друго, освен да умрат много животни. Независимо от това през лятото, докато имат кумис т.е. кобилешко мляко, те не се грижат за друга храна. Поради това, ако ли се случи да им умре вол или кон, те изсушават месото, като го нарязват на тънки парчета и като го окачват на слънцето и вятъра, така то веднага се изкушава без сол и без каквото и да е дъх. От вътрешностите на конете правят наденици, по-хубави от свински, които ядат сурови. Останалото месо те запазват за зимата. От кожата на воловете те правят големи мехове, които чудно изсушават на пушек. От задната част на конската кожа пък те правят извънредно хубави полуботуши. От месото на една овца те хранят 50 или 100 човека; защото те го раздробяват на най-дребни късове в малки съдове със сол и вода. Наистина друго солено ядене не приготвяват. Тогава с острата част на ножа или с вилица, които специално изработват за целта, с каквито ние обикновено ядем круши и ябълки, варени във вино, подават всекиму от стоящите наоколо по една или две хапки според броя на хранещите се. Преди да се сложи месото от овена, най-напред господарят лично пръв взима, каквото му хареса. Също така, ако той подаде някому нарочно избрано парче, то прието е този, който го получи, да го изяде сам и не е разрешено да го дава другиму. Той обаче, ако ли не може да го изяде цялото, трябва да го отнесе със себе си или да го даде на

secum vel det garcioni suo, si est presens, qui custodiat ei; sin autem, recondat in cap-targac suo, hoc est in bursa quadrata quam portant ad recondendum omnia talia, in quam etiam ossa recondunt quando non habent spatium bene rodendi ea, ut postea rodant, ne pereat aliquid de cibo.

Ipsum cosmos, hoc est lac iumentinum, fit hoc modo. Extendunt cordam longam super terram ad duos palos fixos in terra, et ad illam cordam ligant circa horam terciam pullos equarum quas volunt mungere. Tunc stant matres iuxta pullos suos, et permittunt se pacifice mungi: et si aliqua est nimis indomita, tunc accipit unus homo pullum, et supponit ei permittens parvum sugere, tunc retrahit illum et emunctor lactis succedit. Congregata ergo magna multitudo lactis, quod est ita dulce sicut vaccinum, dum est recens, fundunt illud in magnum utrem sive buccellam et incipiunt illud concutere cum ligno ad hoc aptato, quod grossum est inferius sicut capud hominis et cavatum subtus, et quam cito concutiunt illud incipit bullire sicut vinum novum, et acescere vel fermentari, et excutiunt illud donec extrahunt butirum. Tunc gustant illud et quando est temperate pungitivum, bibunt. Pungit enim super linguam sicut vinum raspei dum bibitur, et postquam homo cessat bibere relinquit saporem super linguam lactis amigdalini, et multum reddit interiora hominis iocunda, et etiam inebriat debilia capita; multum etiam provocat urinam.

Faciunt etiam caracosmos, hoc est nigrum cosmos, ad usum magnorum dominorum. Hoc modo lac equinum non coagulatur. Regula enim est quod nullius animalis in cuius fetus ventre lac non invenitur coagulum coagulatur. In ventre pulli equi non invenitur. Unde lac eque non coagulatur. Concutiunt ergo lac in tantum quod omne quod spissum est in eo vadit ad fundum recte, sicut feces vini, et quod purum est remanet superius, et est sicut lac serum vel sicut mustum album. Feces sunt albe multum, et dantur servis, et faciunt multum dormire. Illud clarum bibunt domini, et est pro certo valde suavis potus, et bone efficacie. Baatu habet XXX homines circa herbergiam suam ad unam dietam, quorum quilibet qualibet die servit ei

своя прислужник, ако присъствува някой, който да го охранява. Иначе той трябва да го прибере в своя каптаргак⁴⁰, т.е. четвъртата торба, която носят за прибиране на всичко такова и в която те поставят и кокали, когато нямат време добре да ги оглождат, та да ги глождат по-късно и да не се губи нещо от храната.

Самият кумис, т.е. млякото от впрегатни животни, се приготвява по следния начин: изопват дълго въже над земята между два кола, забити в земята. На това въже връзват около девет часа жребчетата на кобилите, които искат да доят. Тогава майките стоят до своите малки кончета и позволяват кротко да бъдат издоени. Ако ли някоя е съвсем непокорна, то един мъж взема жребчето и го слага под нея, като му дава възможност малко да посуче. После го изтегля и млекодоятът застава на негово място. Когато впрочем се събере голямо количество мляко, което е така сладко като кравето, докато е прясно, те го наливат в голям мех или бучка⁴¹ и започват да го бият с пригодно за тази цел дърво. То на долния си край е дебело, колкото човешка глава, а отвътре е издълбано. Когато бият млякото бързо, то започва да кипи като ново вино и да киселее или ферментира, и те го пият, докато извадят маслото. Тогава го опитват и когато стане умерено стипчаво, го бият. Затова кумисът щипе по повърхността на езика, както когато се пие вино от гроздов плод, а когато човек спре да го пие, то остава върху езика вкус на бадемово мляко и на човек му става приятно отвътре, а също опиянява слабите глави. Освен това предизвиква много уриниране.

Татарите приготвят също каракумис, т.е. черен кумис, за употреба на големите господари. В този случай кобилешкото мляко не се пресича, защото по правило млякото на никое животно, в чийто стомах няма сирище, не се пресича. В стомаха на черния кон няма сирище. Ето защо млякото на кобилата не се пресича. Впрочем млякото се бие дотогава, докато всичко, което в него е гъсто, отиде на дъното като утайката на виното. Това, което е чисто, остава отгоре и то е като цвек или бял гроздов сок. Утайката е много бяла и се дава на домашните роби; тя въздействува приспивно. Светлата част на млякото пият господарите. Това питие сигурно е много приятно и има хубаво въздействие. Бату има около своя стан на разстояние едногодневен преход 30 човека. Всеки от тях отбива ежедневно своята дан с такова мляко от сто кобили, така че той ежедневно

⁴⁰ Такива торби са изобразени на така наречените каменни баби. Вж. у Г. Федоров-Давыдов. Курганы, идоли, монеты. М., 1968, с. 29. ⁴¹ Бучка е термин от домашното млекопреработване — дълъг тесен съд, в който се избива маслото.

de tali lacte centum equarum, hoc est qualibet die lac trium milium equarum, excepto alio lacte albo quod deferunt alii. Sicut enim in Siria rustici dant tertiam partem fructuum, ita oportet quod ipsi afferant ad curias dominorum suorum lac equarum tercie diei. De lacte vaccino primo extrahunt butirum, et bulliunt illud usque ad perfectam decoctionem, et postea recondunt illud in ventribus arietinis quos ad hoc reservant; et non ponunt sal in butiro, tamen propter magnam decoctionem non putrefit. Et reservant illud contra hyemem. Residuum lac quod remanet post butirum, permittunt acescere quantum acius fieri potest, et bulliunt illud, et coagulantur bulliendo, et coagulum illud siccant ad solem, et efficitur durum sicut scoria ferri, quod recondunt in saccis contra hyemem. Tempore hyemali, quando deficit eis lac, ponunt illud acre coagulum, quod ipsi vocant grice, in utre, et super infundunt aquam calidam, et concutiunt fortiter donec illud resolvatur in aqua, que ex illo efficitur tota acetosa, et illam aquam bibunt loco lactis. Summe cavent ne bibant aquam puram.

Magni domini habent casalia versus meridiem, de quibus afferunt eis milium et farinam contra hyemem. Pauperes procurant sibi pro arietibus et pellibus commutando. Sclavi etiam implent ventrem suum aqua crassa, et hoc contenti sunt. Capiunt etiam mures, quorum multa genera habundant ibi. Mures cum longis caudis non comedunt sed dant avibus suis. Glires comedunt et omne genus murium habens curtam caudam. Sunt etiam ibi multe marmotes, quas ibi vocant sogur, que conveniunt in una fovea in hyeme XX vel XXX pariter, et dormiunt sex mensibus; quas capiunt in magna multitudine. Sunt etiam ibi cuniculi habentes longam caudam sicut cata, et in summitate caude habentes pilos nigros et albos. Habent etiam multas alias bestiolas bonas ad comedendum, quas ipsi valde bene discernunt. Cervos non vidi ibi. Lepores paucos vidi; gaselos multos. Asinos silvestres vidi in magna multitudine qui sunt quasi muli. Vidi etiam aliud genus animalis quod dicitur arcali, quod habet recte corpus arietis et cornua tortua ut aries, sed tante quantitatis quod vix poteram levare una manu duo cornua: et faciunt de cornibus istis ciphos magnos. Habent falcones, girfaus, erodios, in magna multitudine, quos omnes portant super manum dextram, et ponunt semper falconi unam corrigiam parvulam circa collum, que pendet ei usque ad medium pectoris, per quam, quando prohibeant eum ad predam, inclinant cum sinistra manu capud et pectus falconis, ne reverbetur

получава мляко от три хиляди кобили — като се изключи другото бяло мляко, което му занасят други. Защото, както в Сирия, селяните дават по една трета от плодовете, така и тези са длъжни да носят в дворовете на господарите си всеки трети ден кумиса. От кравето мляко те най-напред извличат маслото и го варят до пълно сваряване. След това го прибират в овчи мехове, които съхраняват за тази цел. В маслото те не поставят сол и въпреки това то не се разваля поради продължителното му варене. Него те запазват за през зимата. Другото мляко, което остане, след като се отнеме маслото, те остават да вкисне, колкото може повече, и го варят. При варенето то се пресича и пресеченото те сушат на слънце, и то става твърдо като желязна сгурия; те го прибират в торби за през зимата. Зимно време, когато имат недостиг на мляко, те слагат този силно избит продукт, който наричат „грис“, в мех. Върху него те изливат гореща вода и силно го разклащат, докато той се разтвори във водата. От него тя става съвсем кисела и тази вода те пият вместо мляко. Те особено се пазят да не пият чиста вода.

Големите господари имат именния на юг, от които им се донася просо и брашно за през зимата. Бедните се снабдяват, като правят размяна срещу овни и кожи. Робите пълнят корема с мазна вода и на това са доволни. Те ловят също мишки, от които там има много видове. Те не ядат мишките с дълги опашки, а ги дават на птиците си. Сънливки ядат, както и всякакъв род мишки, които имат къса опашка. Там има и много къртици, които там се наричат „согури“, които се събират през зимата по 20 и също така по 30 в една дупка и спят шест месеца. Те ги ловят в големи количества. Там има също питомни зайци, които имат дълга опашка като котка. На самия край на опашката те имат черни и бели косми. Те имат също така много други годни за ядене животни, които те сами твърде добре разпознават. Елени там не видях. Зайци малко съм виждал. Сърни — много. Диви магарета видях в голямо количество. Те са като мулета. Видях също друг един род животно, което наричат „аркал“ и което иматяло досущ като овен и вити рога като на овен, но такива грамадни, че аз с мъка можах с едната ръка да повдигна двата рога. От тези рога правят големи потири. Те имат соколи, орли, скални орли в голямо множество. Всички ги носят на дясната си ръка. Често те поставят около врата на сокола малко ремъче, което виси към средата на гърдите му. Посредством него те го подхвърлят напред към плячката, като навеждат с лявата ръка главата и гърдите на сокола,

a vento vel ne feratur sursum. Magnam ergo partem victus sui acquirunt venatione (p. 224₁₅—230₁₆).

E. De vestibus habituque

De vestibus et habitu eorum noveritis, quod de Cataia et aliis regionibus orientis et etiam de Perside et aliis regionibus austri veniunt eis panni serici et aurei et tele de wambasio, quibus induuntur in estate. De Ruscia, de Maxel et de maiore Bulgaria et Pascatu, que est maior Hungaria et Kerkis, que omnes sunt regiones ad aquilonem et plene silvis, et aliis multis regionibus ad latus aquilonare que eis obediunt, adducuntur eis pelles precise multi generis, quas nunquam vidi in partibus nostris, quibus induuntur in hyeme. Et faciunt semper in hyeme duas pelliceas ad minus, unam cuius pilus est ad carnem, aliam cuius pilus est extra ad ventum et nives, que multotiens sunt de pellibus lupinis vel vulpibus vel papionibus; et dum sedent in domo habent aliam delicatiorum. Pauperes faciunt illas exteriores de canibus et capris. Quando volunt venari feras, conveniunt in magna multitudine et circumdant regionem in qua sciunt feras esse, et paulatim appropinquant sibi donec concludant feras inter se quasi infra circulum, et tunc sagittant ad eas. Faciunt etiam braccas de pellibus. Divites etiam furrant vestes suas de stupa sete, que est supra modum mollis et levis et calida. Pauperes furrant vestes de tela, de wambasio, de delicatiori lana quam possunt extrahere de grossiori. De illa grossiori faciunt philtrum ad cooperiendum domos suas et cistas, et etiam ad lectiscrinia. De lana etiam et de tertia parte pilorum equi admixta faciunt cordas suas. De filtro etiam faciunt pannellos, subsellos et cappas contra pluviam, unde multum expendunt de lana. Habitum virorum vidistis.

Viri radunt in summitate capitis quadrangulum, et ab anterioribus angulis ducunt rasuram per succuras coste capitis usque ad tempora. Radunt etiam tempora et collum usque ad summum concavitate cervicis, et frontem antierius usque ad frontenellam, super quam

за да не се отбие от вятъра или да не се понесе назад. Впрочем голяма част от своята храна те добиват чрез лов.

E. За облеклата и посиите

За дрехите и облеклото им нека знаете, че от Катая⁴² и другите източни страни, а също от Персия и други южни страни им донасят копринени и златни облекла и платове от изкуствена коприна, с които се обличат през лятото. От Русия, от Максел⁴³ и от Велика България⁴⁴, от Паскату⁴⁵, която е Велика Унгария⁴⁶, и от Керкис⁴⁷, които са разположени на север и са покрити с гори, и от много други северни страни, които им са подчинени, също им докарват скъпоценни кожи от различен вид, които никога не съм виждал по нашите страни и с които те се обличат през зимата. И през зимата те винаги си правят най-малко по два кожуха, единият, козината на който е обърната навътре към тялото, и друг — козината на който е обърната навън — към вятъра и снеговете. Тези кожуси са в по-голямата си част от кожи на вълци или лисци или пък диви кучета. Докато седят в къщи те носят друг по-тънък кожух. Бедните приготвят връхните кожуси от кучешки и кози кожи. Когато татарите поискат да отидат на лов за дивеч, те се събират на голямо множество и заобикалят района, в който знаят, че има дивеч, и постепенно се приближават един към друг, докато затворят дивеча помежду си като в кръг и тогава пушат върху него стрели. Те си правят също гащи от кожа. Богатите освен това си подплатяват дрехите с конопена подплата, която е извънредно мека, лека и топла. Бедните подплатяват дрехите си с подплата от памук, груба коприна и от по-мека вълна, която могат да извлекат от по-острата. От по-острата вълна те правят плъстени платници за покриване на своите жилища и сандъци, както и за завивки на легло. Те си правят въжетата от вълна с примес на една трета част от конски косми. От плъст те правят също ямурлуци, подложки за под седлата и шапки против дъжд, поради което те изразходват много вълна. Облеклото на мъжете видяхте.

Мъжете бръснат на върха на главата един четириъгълник и от предните ъгли те продължават да бръснат през изпъкналата част до слепоочията на главата. Бръснат също и слепоочията и врата до горната му впадина и челото отпред до фонтанелата. Над нея те

⁴² Т. е. Китай. ⁴³ Тук най-вероятно става дума за областта между реките Волга, Ока, Сура и притоците на Мокша, където обитават източнофинските племена мордва. ⁴⁴ Т. е. Волжка България. ⁴⁵ Т. е. Башкирия. ⁴⁶ Въз основа на грешната представа, която са имали през средните векове за прародината на маджарите, с Велика Унгария се означава Башкирия в пътеписите от XIII в. ⁴⁷ Т. е. Киргизия — на западните склонове и предпланини на Кавказ и в околните низини.

relinquunt manipulum pilorum descendendum usque ad supercilia. In angulis occipitis relinquunt crines, quibus faciunt tricas quas succingunt nodando usque ad aures. Et habitus puellarum non differt ab habitu virorum, nisi quod aliquantulum est longior. Sed in crastino, postquam est nupta, radit calvariam suam a medietate capitis versus frontem; et habet tunicam latam sicut cucullam monialem, et per omnia latiore et longiore, fissam ante, quam ligant sub dextro latere. In hoc enim differunt Tartari à Turcis, quod Turci ligant tunicas suas ad sinistram, Tartari semper ad dextram. Preterea habent ornamentum capitis quod vocant bocca, quod fit de cortice arboris, vel alia materia quam possunt invenire levior, et est grossum et rotundum quantum potest duabus manibus amplecti, longum vero unius cubiti et plus, quadrum superius sicut capitellum unius columpne. Istud bocca cooperiunt panno serico precioso, et est concavum interius, et super capitellum in medio, vel super quadraturam illam ponunt virgulam de calamis pennarum vel canis gracilibus longitudinis similiter unius culiti et plus. Et illam virgulam ornant superius de pennis pavonis, et per longum in circuitu pennulis caude martini, et etiam lapidibus preciosis. Divites domine istud ornamentum ponunt in summitate capitis, quod stringunt fortiter almucia, que foramen habet in summitate ad hoc aptatum; et in isto recondunt crines suos, quos recolligunt in parte posteriori ad summitatem capitis quasi in nodo uno, et reponunt in illo bocca, quod postea fortiter ligant sub gutture. Unde quando equitant plures domine simul, et videntur a longe, apparent milites habentes galeas in capitibus cum lanceis elevatis. Illud enim bocca apparet galea, et virgula desuper lancea. Et sedent omnes mulieres super equos sicut viri, diversificantes coxas, et ligant cucullas suas panno serico aerii coloris super renes et alia fascia stringunt ad mamillas, et ligant unam peciam albam sub oculis, que descendunt usque ad pectus. Et sunt mulieres mire pinguedinis; et que minus habet de naso, illa pulchrior reputatur. Deturpant etiam se turpiter pingendo facies suas. Nunquam cubant in lecto pro puerperio (p. 230₁₇—233₃₀).

оставят снопче коса, която се спуща чак до веждите. В ъглите на обратната, тилната част на главата те оставят коси, от които правят плитки, които завиват на възел чак до ушите. Прическата на девойките не се различава от тази на мъжете освен по това, че е малко по-дълга. Обаче на следващия ден, след като девойката е омъжена, тя обръсва черепа си от средата на главата по посока към челото. Тя носи широка туника като монашеско расо, но, общо взето, по-широка и дълга, отпред разрязана, която връзват под дясната страна. Татарите се отличават от тюрките именно по това, че тюрките завръзват своите туннки на лявата страна, а татарите винаги на дясната. Освен това те носят украшение на главата, което наричат „бока“⁴⁸ и което се прави от дървесна кора или от друг по-лек материал, какъвто те могат да намерят. Това украшение е кръгло и голямо — толкова, колкото може да се обхване с две ръце. На дължина то е един лакът и нещо повече и отгоре е четвъртило като капител на колона. Тази бока те покриват със скъпоценна копринена тъкан. Отвътре боката е куха, а в средата над капитела или под споменатия четириъгълник те поставят пръчка от стрела или от нежна тръстика на дължина също един лакът и повече. Тази именно пръчка те украсяват в горната ѝ част с паунови пера, а надолу по дължината в кръг — с перца от марлард, а също и със скъпоценни камъни. Богатите господарки слагат това украшение на върха на главата си, като здраво го затягат с шапчица от мех, която има на върха си пригледено за целта отворстие. И в него те прибират своите коси, които събират в задната част към върха на главата като на един възел и ги слагат в споменатата бока, която след това здраво завръзват под гушата си. Ето защо, когато много господарки ездят заедно, ако се погледнат отдалече, те изглеждат като войници с шлемове на главите си и с вдигнати копия. Именно боката изглежда като шлем, а пръчката нагоре като копие. Всички жени седят на коне като мъже с разкрачени крака. Те връзват своите туннки над кръста с копринен плат в небесен цвят, с друга връзка те ги връзват при гърдите. Забраждат се до под очите с бяла кърпа, достигаща чак до гърдите. Жените са удивително дебели. Тази, която е с по-малък нос, се счита за по-красива. Те също се обезобразяват, като грозно си изписват лицето. Никога не лягат в легло, когато раждат.

⁴⁸ Вид монголска шапка, потвърдена от някои археологически находки.

F. De officiis virorum mulierumque

Officium feminarum est ducere bigas, ponere domos super eas et deponere, mungere vaccas, facere butirum et grut, parare pelles et consuere illas, quas consuunt filo de nervis. Dividunt enim nervos in minuta fila, et postea illa contorquent in unum longum filum. Consuunt etiam soculares et soccos et alias vestes. Vestes nunquam lavant, quia dicunt quod Deus tunc irascitur, et quod fiant tonitrua, si suspendantur ad siccandum. Immo lavantes verberant, et eis auferunt. Tonitrua supra modum timent: tunc omnes extraneos emittunt de domibus suis, et involvunt se in filtris nigris in quibus latitant donec transierit. Nunquam etiam lavant scutellos, immo, carne cocta, alveum in quo debent ponere eam lavant brodio bulliente de caldaria et postea refundunt in caldariam. Faciunt et philtrum, et cooperiunt domos.

Viri faciunt arcus et sagittas, fabricant strepas et frena, et faciunt sellas, carpentant domos et bigas, custodiunt equos et mungunt equas, concutiunt ipsum cosmos, id est lac equinum, faciunt utres in quibus reconditur: custodiunt etiam camelos et onerant eos. Oves et capras custodiunt mixtim, et mungunt aliquando viri aliquando mulieres. De lacte ovium acetoso inspissato et salso parant pelles. Quando volunt manus vel caput lavare, implent os suum aqua, et paulatim fundunt de ore super manus suas, et eadem humectant crines suos, et lavant caput suum.

De nuptis eorum noveritis, quod nemo habet ibi uxorem nisi emat eam, unde aliquando sunt puellae multae adultae antequam nubant. Semper enim tenent eas parentes donec vendant eas. Servant gradus consanguinitatis primum et secundum, nullum servant affinitatis. Habent enim simul vel successive duas sorores. Nulla vidua nubit inter eos, hac ratione, quia credunt, quod omnes qui serviunt eis in hac vita servient in futura, unde de vidua credunt quod semper revertetur post mortem ad primum maritum. Unde accidit turpis consuetudo inter eos, quod filius scilicet ducit aliquando omnes uxores patris sui, excepta matre. Curia enim patris et matris semper accidit minori filio. Unde oportet quod ipse provi-

F. За занятията на мъжете и жените

Задължение на жените е да водят козите, да поставят върху тях жилищата, да ги свалят, да доят кравите, да приготвят масло и грут⁴⁰, да обработват кожата и да ги съшиват. Те ги съшиват с конец от жила. Те разделят жилите на тънки нишки и след това ги сплитат в един дълъг конец. Те шият обувки и ботушки и други облекла. Облеклата си никога не перат, защото те казват, че бог тогава се гневи и че биха се образували гръмотевици, ако ги прострат да съхнат. Напротив, дори те шибат с пръчки тези, които перат облеклата си или им ги отнемат. Те извънредно много се боят от гръм, отпращат тогава всички външни лица от своите домове и се завиват с черни плъстени платнища, в които се крият, докато премине бурята. Никога не мият съдовете си. Напротив, след като са сварили месото, не плакнат съда, в който трябва да го сложат, с кипящ бульон от котела, а след това отново го изливат обратно в него. Те правят също плъстени платнища и покриват жилищата.

Мъжете правят лъкове и стрели, изработват стремена и юзди и правят седла, плетат жилища и коли, пасат коне и доят кобили, избиват кумиса, т.е. кобилешкото мляко, правят ведре, в които то се съхранява, пасат също камили и ги товарят. Овцете и козите пасат общо и ги доят понякога мъжете, понякога жените. Те обработват кожата с кисело, сгъстено и солено овче мляко. Когато искат да си измият ръцете или главата, напълват устата си с вода и малко по малко си я изливат от устата върху ръцете си и с нея мокрят своите коси и си мият главата.

За сватбите им нека знаете, че никой няма у тях жена, ако не я купи. Затова понякога, докато се омъжат девойките, стават възрастни. Защото родителите винаги ги задържат, докато ги продадат. Те спазват първата и втората степен на кръвното родство, а друго родство не признават. Защото те се женят едновременно или последователно за 2 сестри. Ни една вдовица не се омъжва у тях, защото вярват, че всички, които им служат на този свят, ще им служат и на другия. Ето защо за вдовицата те вярват, че след смъртта си тя винаги ще се върне при първия си съпруг. Поради това у тях се среща позорния обичай синът да води всички съпруги на своя баща с изключение на майка си. Дворът на бащата и на майката се пада винаги на най-малкия син. Ето защо на него се пада и задължението да се

⁴⁰ Млечен продукт.

deat omnibus uxoribus patris sui, que adveniunt ei cum curia paterna, et tunc si vult utitur eis pro uxoribus, quia non reputat sibi fieri iniuriam si revertatur ad patrem post mortem. Cum ergo aliquis fecerit pactum cum aliquo de filia accipienda, facit pater puelle convivium, et illa fugit ad consanguineos ut ibi lateat. Tunc pater dicit: „Ecce, filia mea tua est; accipe eam ubicumque invenieris.“ Tunc ille querit eam cum amicis suis donec inveniat eam, et oportet quod vi capiat eam et ducat eam quasi violenter ad domum suam (p. 234₁—235₂₂).

G. De moribus iuribusque consuetudinis

De iusticiis eorum noveritis, quod quando duos homines pugnant nemo audet se intermittere, etiam pater non audet iuvare filium; sed qui peiorem partem habet appellet ad curiam domini, et si alius post appellationem tangat eum, interficitur. Sed oportet quod statim absque dilatione vadat, et ille qui passus est in iniuriam ducit eum quasi captivum. Neminem puniunt capitali sententia, nisi deprehensus fuerit in facto vel confessus. Sed quando diffamatus est a pluribus, bene torquent eum ut confiteatur. Homicidium puniunt capitali sententia, et etiam coitum cum non sua. Non suam dico vel uxorem vel famulam. Sua enim sclava licet uti prout libet. Item enorme furtum puniunt morte. Pro levi furto, sicut pro uno ariete, dummodo non fuerit sepe deprehensus in hoc, verberant crudeliter, et si dant centum ictus oportet quod habeant centum baculos. De illis dico qui verberantur per sententiam curie. Item falsos nuncios, qui scilicet faciunt se nuncios et non sunt, interficiunt. Item sortilegas, de quibus tamen dicam vobis postea plenius, quia tales reputant veneficas.

Quando aliquis moritur, plangunt vehementer ululando, et tunc sunt liberi, quod non dant vectigal usque ad annum. Et si quis interest morti alicuius adulti, non ingreditur domum ipsius Manguchan usque ad annum. Si parvulus est qui moritur, non ingreditur usque post lunationem. Iuxta sepulturam defuncti semper relinquunt domum unam si est de nobilibus, hoc est de genere Chingis, qui fuit primus pater et dominus eorum. Illius qui moritur ignoratur sepultura; et semper

грижи за всички съпруги на баща си, които му се падат заедно с бащиния двор. Тогава, ако желае, той ги използва като съпруги, тъй като той не смята за себе си позорно, ако някоя след смъртта ѝ би се върнала при баща му. Впрочем когато някой сключи договор с някого да вземе дъщеря му, бащата на девойката устройва пиршество и тя избягва при близки родственици, за да се скрие там. Тогава бащата казва: „Ето моята щерка е твоя. Вземи я, където и да я намериш.“ Тогава той я търси със своите приятели, докато я намери, и трябва насила да я вземе и да я заведе в къщата си уж насилствено.

G. За нравите и обичайното право

За правосъдието им нека знаете, че когато двама души се бият, никой не смее да се намеси, дори баща не смее да помогне на сина си. Този, който се окаже виновен обаче, трябва да обяви пред двора на господаря и ако след жалбата някой го докосне, бива убит. Онзи трябва обаче да отиде там без отлагане и този, който е понесъл обидата, го води като пленник. Те не наказват никого със смъртна присъда, ако не е заловен на местопрестъплението или не е признал. Но когато той се уличава от мнозина, тогава много го измъчват, за да си признае. Убийство на човек те наказват със смъртна присъда, както и съчетаване с чужда жена. Чужда жена аз наричам тази, която нито е негова съпруга, нито негова домашна робиня. Със своя робиня той може да върши каквото поиска. Също така наказват със смърт извънредно голяма кражба. За лека кражба, като например един овен, стига само да не бъде често залавян в кражба, те жестоко бият и ако определят сто удара, крадецът трябва да получи сто тояги. Аз говоря за тези, които се подлагат на побой по присъда на двора. Също така те убиват лъжливи пратеници, които само се представят, че са пратеници, а не са такива. Също така умъртвяват гадателки, за които обаче по-пълно ще Ви кажа по-късно, тъй като те ги считат за отровителки.

Когато някой умира, те силно скърбят, като издават високи вопли и тогава те са свободни, защото не плащат данък до изтичането на година. Ако някой присъства, когато умира някой възрастен, то до изтичането на година, той не влиза в жилището на самия Мангу-хан. Ако умрелят е дете, той не влиза в жилището му, докато не изтече месец. Покрай гроба на починалия те винаги оставят по едно негово жилище, ако той е от знатните, т.е. от рода на Чингис, който е бил техен родоначалник и господар. Гробът на този, който умре, остава необо-

circa loca illa, ubi sepeliunt nobiles suos, est una herbergia hominum custodientium sepulchras. Non intellexi quod ipsi recondant thesaurum cum mortuis.

Comani faciunt magnum tumulum super defunctum, et erigunt ei statuam versa facie ad orientem, tenentem ciphum in manu sua ante umbilicum. Fabricant etiam divitibus pyramides, id est domunculas acutas, et alibi vidi magnas turres de tegulis coctis, alibi lapideas domos, quamvis lapides non inveniuntur ibi. Vidi quemdam noviter defunctum, cui suspenderant pelles XVI equorum, ad quodlibet latus mundi quatuor, inter perticas altas; et opposuerant ei cosmos ut biberet et carnes et comederet, et tamen dicebant de illo quod fuerat baptizatus.

Alias vidi sepulchras versus orientem, areas scilicet magnas stratas lapidibus, aliquas rotundas, aliquas quadratas, et postea quatuor lapides longos erectos ad quatuor regiones mundi citra arcam.

Quando aliquis infirmatur cubat in lecto, et ponit signum super domum suam, quod ibi est infirmatus, et quod nullus ingrediatur. Unde nullus visitat infirmum, nisi serviens ei. Quando etiam aliquis de magnis curiis infirmatur ponunt custodes longe circa curiam, qui infra terminos illos neminem permittunt transire. Timent enim ne malus spiritus vel ventus veniat cum ingredientibus. Ipsos divinatores vocant tanquam sacerdotes suos (p. 236₁—238₄).

8. *Fratres Minores ad curiam Scatatai veniunt*

Quando ergo ingressi sumus inter istos barbaros, visum fuit michi, ut dixi superius, quod ingrederer aliud seculum. Circumdederunt enim nos inequis, postquam diu fecerant nos expectare sedentes in umbra sub bigis nostris. Prima questio fuit, utrum umquam fuisset inter eos. Habito quod non, inceperunt impudenter petere de cibariis nostris. Dedimus eis de pane biscocto et vino quod attuleramus nobiscum de villa, et potata una lagena vini petierunt aliam, dicentes quod homo non ingreditur domum uno pede, et non dedimus eis excusantes nos quod parum haberemus. Tunc quesiverunt unde veniremus et quo vellemus ire. Dixi eis superiora verba, quod audiveramus de Sarcath quod esset christianus, et quod vellem ire ad eum, quia habebam deferre ei litteras vestras. Ipsi dili-

значен. Винаги около тези места, където те погребват своите знатни, има хижа за хората, които охраняват погребенията. Аз не съм разбрал дали заравят заедно с мъртвите и съкровища.

Куманите правят голяма могила над починалия и му въздигат статуя, обърната с лице към изток, която държи в ръката си пред пъпа потир. Те изграждат също така за богатите пирамиди, т.е. малки островърхи домове, и аз някъде съм виждал големи кули от печени тухли, другаде — каменни домове, макар че там не се намират камъни. Аз видях един неотдавна починал покойник, комуто бяха окачили на високи пръти кожите на 16 коня, във всяка посока по четири. Пред него те му бяха оставили кумис, за да пие, и месо, за да яде, и все пак казваха, че бил покръстен.

Аз видях други погребения, обърнати към изток, а именно големи площи, постлани с камъни, един кръгли, други — четириъгълни и след това четири дълги камъка, издигнати към четирите посоки на света откъм вътрешната страна на площта.

Когато някой заболее, той ляга на леглото и поставя белег над къщата си, че там има немощен и никой не бива да влиза. Ето защо никой не посещава болния освен този, който го обслужва. Дори когато някой измежду знатните заболее, те поставят надалеч около двора му пазачи, които не позволяват никому да премине вътре в тези предели; защото те се страхуват да не би с влизащите да дойде зъл дух или вятър. Своите прорицатели те титулуват свещеници.

8. *Пристигане на братята минорити в двора на Скататай*

Когато впрочем навлязохме сред тамошните варвари, видя ми се, както казах по-горе, като че ли навлизам в друг свят. Те ни заобиколиха на коне, след като дълго време се мъчеха да ни оглеждат, седнали на сянката на нашите двуколки. Първият въпрос беше дали някога сме идвали при тях. След като отговорих отрицателно, те започнаха безсрамно да искат от нашите храни. Дадохме им от сухара и от виното, което бяхме донесли с нас от града, и след като изпиха една бутилка вино, поискаха друга — като казаха, че човек не влиза в жилището на един крак. Ние не им дадохме, като се извинихме, че имаме малко. Тогава те попитаха откъде идваме и накъде бихме искали да отидем. Аз им казах гореказаните слова, — че сме чули за Саркат, че бил станал християнин и аз бих искал да отида при него, защото съм поел задължението да му занеса Вашето писмо. Същите

genter quesierunt utrum irem de mea voluntate, vel mitterer. Ego respondi, quod nemo coegit me ad eundum, nec ivissem nisi voluissem, unde de mea voluntate ibam, et etiam de voluntate superioris mei. Bene cavi quod nunquam dixi me esse nuncium vestrum. Tunc quesiverunt quid esset in bigis, utrum esset aurum vel argentum vel vestes preciose que deferrem Sarcath. Ego respondi, quod Sarcath bene videret quid deferremus ei quando perveniremus ad eum, et quod non intererat eorum ista querere: sed facerent me deduci usque ad capitaneum suum et ipse si vellet michi prebere ducatum usque ad Sarcath, faceret: sin autem, reverterer. Erat enim in illa provincia unus consanguineus Baatu, capitaneus, nomine Scatatai, cui dominus imperator constantinopolitanus mittebat literas deprecatorias quod permitteret me transire. Tunc ipsi acquieverunt, prebentes nobis equos et boves et duos homines qui deducerent nos; et alii qui adduxerant nos sunt reversi. Prius tamen antequam predicta darent, fecerunt nos diu expectare, petentes de pane nostro pro parvulis suis, et omnia que videbant super famulos nostros, cultellos, cyrotecas, bursas, corrigias, omnia admirantes et volentes habere. Excusabam me, quia longa nobis restabat via, nec debebamus ita cito spoliare nos rebus necessariis ad tantam viam perficiendam. Tunc dicebant quod essem baratator. Verum est quod nichil abstulerunt vi; sed valde importune et impudenter petunt quod vident, et si dat homo eis, perdit, quia sunt ingrati. Reputant se dominos mundi, et videtur eis quod nichil debeat eis negari ab aliquo; si non dat, et postea indigeat servitio eorum, male ministrant ei. Dederunt nobis bibere de lacte suo vaccino, a quo contractum erat butirum, acetoso valde, quod ipsi vocant airam. Et sic recessimus ab eis, et visum fuit michi recte quod evasissem de manibus demonum. In crastino pervenimus ad capitaneum.

Ex quo recessimus a Soldaia usque ad Sarcath, in duobus mensibus, nunquam iacimus in domo nec in tentorio, sed semper sub divo vel sub bigis nostris, nec vidimus aliquam

ме попитаха предпазливо дали отивам по моя воля или съм изпратен. Аз отговорих, че никой не ме е заставил да тръгна, нито бих дошъл, ако не съм пожелал, от което следва, че идвам по свое желание и също така по желанието на по-горния от мен. Добре се пазих, да не кажа някога, че съм Ваш пратеник. Тогава попитаха какво има в двуколките, дали злато или сребро или пък скъпоценни облекла, които ще да занеса на Саркат. Аз отговорих, че Саркат добре ще види какво му носиме, когато пристигнем при него, и че не е тяхна работа да питат това, а да накарат някого да ме заведе при техния предводител и самият той, ако иска да ми даде придружител до Саркат, нека го направи. Ако ли не, ще се върна. Защото в тази провинция имаше един сънародник на Бату, управител, на име Скататай, комуто господин константинополския император⁸⁰ изпращаше ходатайствено писмо да ми разреши да премина. Тогава те се съгласиха, като ни предоставиха коне и волове, както и двама човека, които да ни отведат. А другите, които ни доведоха, се върнаха. Все пак, преди още да ни дадат гореказаните неща, те ни заставиха дълго да чакаме, като искаха от хляба ни за техните деца, както и всичко, което виждаха по нашите прислужници — ножчета, ръкавици, кесии, ремъчки, и на всичко се учудваха и желяеха да го имат. Аз се извинявах с това, че ни оставаше още дълъг път и че не бива така бързо да се лишаваме от необходимите на нас неща, когато ни предстои толкова път. Тогава казваха, че съм бил самохвалец. Факт е, че те не отмъкнаха нищо насила. Обаче твърде безогледно и безсрамно искат това, което виждат, и ако човек им даде, губи, защото те са неблагодарни. Те се смятат господари на света и си въобразяват, че никой нищо не би трябвало да им отказва. Ако някой не им даде и след това му се наложи да се нуждае от услугата им, те лошо му помагат. Те ни дадоха да пием от тяхното краве мляко, от което беше избито маслото, твърде кисело, което те наричат айрян. И така ние се разделихме с тях и на мен наистина ми се стори, че се измъквам от ръцете на демони. На сутринта пристигнахме при вожда им.

От момента, когато напуснахме Солдая, в течение на два месеца, чак до Саркат, никога не спяхме в жилище или палатка, а все под открито небе или под нашите дву-

⁸⁰ Т. е. императора на Латинската империя Балдуин II (1228—1261).

villam nec vestigium alicuius edificii ubi fuisset villa, nisi tumbas Comanorum in maxima multitudine. Illo sero dedit nobis garcio, qui ducebat nos, bibere cosmos, ad cuius haustum totus sudavi propter horrorem et novitatem, quia nunquam biberam de eo. Valde tamen sapidum videbatur michi, sicut vere est (p. 238₆—240₁₀).

9. De curia Scatatai

Mane ergo obviavimus bigis Scatatai hostibus domibus, et videbatur michi quod obviaret michi civitas magna. Mirabar etiam super multitudine armentorum, boum, et equorum, et gregem ovium. Paucos tamen videbam homines qui ista gubernarent. Unde quesivi quot homines haberet sub se, et dictum fuit michi quod non plusquam quingentos, quorum medietatem transiveramus in alia herbergia. Tunc incepit michi dicere garcio, qui ducebat nos, quod aliquid oporteret Scatatai ei dare, et ipse fecit nos stare et precessit nuncios adventum nostrum. Iam erat hora plusquam tertia, et deposuerunt domos suas iuxta quandam aquam, et venit ad nos interpres ipsius, qui statim cognito quod nunquam fueramus inter illos, poposcit de cibis nostris, et dedimus ei. Poscebat etiam vestimentum aliquid, quia dicturus erat verbum nostrum ante dominum suum. Excusavimus nos, quesivit quid portarem domino suo. Accepimus unum flascum de vino, et implevimus unum veringal de biscocto et platellum unum de pomis et aliis fructibus, sed non placebat ei quia non ferebamus aliquem pannum preciosum. Sic tamen ingressi sumus cum timore et verecundia. Sedebat ipse in lecto suo, tenens citherulam in manu, et uxor sua iuxta eum, de qua credebam in veritate quod amputasset sibi nasum inter oculos ut simior esset, nichil enim habebat ibi de naso; et unxerat locum illum quodam unguento nigro, et etiam supercilia, quod erat turpissimum in oculis nostris. Tunc dixi ei verba supradicta. Ubique enim oportebat nos dicere idem verbum; super hoc enim eramus bene premoniti ab illis qui fuerant inter illos, quod nunquam mutaremus verba nostra. Rogavi etiam eum ut dignaretur accipere munusculum de manu nostra, excusans me, quia monachus eram, nec erat ordinis nostri possidere aurum vel argentum vel vestes preciosas; unde non habebam aliquid

колки. Ние не видяхме никакво жилище, нито следа от някаква постройка, където да е имало някога жилище, освен многобройните надгробни могили на куманите. Същата вечер прислужникът, който ни водеше, ни даде да пием кумис. Когато го вкусих, аз цял се изпотих от ужас и изненада, защото никога не бях пил от него. Все пак то ми се стори твърде вкусно, каквото е и в действителност.

9. За двора на Скататай

И така на сутринта ние срещнахме колите на Скататай, натоварени с жилища, и на мен ми се струваше, че насреща ни иде голям град. Аз се очудвах също на множеството едър рогат добитък — волове и коне, и на стадото овце. Малко хора видях, които да ги карат. Поради това аз попитах колко хора той има под своя власт. Казано ми бе, че са не повече от 500. Ние преминахме по-сред тях в други станове. Тогава прислужникът, който ни водеше, започна да ме уверява, че той трябва да даде нещо на Скататай, и ни накара да спрем, а сам отиде напред, за да извести за нашето пристигане. Часът преваляше вече три и те разположиха на стан своите жилища до някаква вода. При нас дойде неговият преводач, който веднага след като разбра, че никога не сме бивали при тях, поиска от нашите храни и ние му дадохме. Той искаше и някаква дреха, загдето щял да предаде нашите думи на своя господар. Ние учтиво отказахме. Той попита какво носим на неговия господар. Ние взехме едно шише вино и напълнихме една кошница със сухар и една чиния с ябълки и други плодове, но не му хареса, че не му дадохме някаква скъпа дреха. Така все пак ние влязохме със страх и благоговение. Самият той седеше в леглото си, като държеше в ръката си цитра, и съпругата му — до него. За нея помислих, че действително си беше отрязала носа между очите, за да е по-чипоноса, защото там не беше останало нищо от носа. Тя беше намазала това място с някаква черна помада, както и веждите, което в нашите очи изглеждаше извънредно грозно. Тогава аз му казах гореспоменатите слова, понеже навсякъде трябваше да казваме тези думи; защото за това нещо ние бяхме добре предупредени от тези, които са били между тях — никога да не променяме думите си. Аз го помолих също да благоволит да приеме минускулното писмо от ръцете ни, като се извинявах, че съм монах и че не е залегнало в нашия устав да притежаваме злато или сребро или пък скъпоценни облекла. Затова аз нямам нещо от

talium quod possem ei dare, sed de cibis nostris acciperet pro benedictione. Tunc fecit recipi, et distribuit statim hominibus suis qui convenerant ad potandum. Dedi etiam ei litteras domini imperatoris constantinopolitani. Hoc fuit in octavis Ascensionis. Qui statim misit eas Sodayam, ut ibi interpretarentur, quia erant in greco, nec habebat secum qui sciret litteras grecas. Quesivit etiam a nobis si vellemus bibere cosmos, hoc est lac iumentinum. Christiani enim Ruteni et Greci et Alani, qui sunt inter eos, qui volunt stricte custodire legem suam, non bibunt illud, immo non reputant se christianos postquam biberint, et sacerdotes eorum reconciliant eos tanquam negassent fidem Christi. Tunc ego respondi, quod habebamus adhuc sufficienter ad bibendum, et cum ille potus deficeret nobis, oporteret nos bibere illud quod daret nobis. Quesivit etiam quid contineretur in literis nostris, quas mittebatis Sarchat. Dixi quod clause erant bulle nostre, et quod non erant in eis nisi verba bona et amicabilia. Quesivit etiam que verba diceremus Sarchat. Respondi: „Verba fidei christiane.“ Quesivit que, quia libenter vellet audire. Tunc exposui ei prout potui per interpretem meum, qui nullius erat ingenii nec alicuius eloquentie, symbolum fidei. Quo audito, ipse tacuit, et movit caput. Tunc assignavit nobis duos homines, qui nos custodirent, et equos et boves, et fecit nos bigare secum donec reverteretur nuncius quem ipse miserat pro interpretatione litterarum imperatoris, et vivimus cum eo usque in crastinum Pentecostes (p. 240₁—243₂).

10. Religiones gentium Scythiam inhabitantium

In vigilia Pentecostes venerunt ad nos quidam Alani, qui ubi dicuntur Aas, christiani secundum ritum Gregorum, et habentes litteras grecas et sacerdotes grecos. Tamen non sunt schismatici sicut Greci, sed sine acceptione persone venerantur omnem christianum, et detulerunt nobis carnes coctas, rogantes ut

тоя род, което да му дам, и нека приеме от нашите храни за благословение. Тогава той нареди да се приемат и ги разпредели незабавно между хората си, които се бяха събрали на пиршество. Аз му дадох също писмото на господин константинополския император. Това беше на осмия ден от Възнесение. Той незабавно го изпрати в Солдая, за да се преведе там, защото беше на гръцки, а той нямаше със себе си някой, който да знае гръцко писмо. Той ни попита също дали бихме желали да пием кумис, т. е. мляко от кобили, защото християните — рутените, гърците и аланите⁶¹, които са измежду тях и които искат строго да съблюдают своята религия, не го пият, напротив — те не се смятат за християни, след като са го пили, и техните свещеници отново ги приобщават, като че ли са се отказали от христовата вяра. Тогава отговорих, че ние имаме все още достатъчно какво да пием, а когато тия напитки ни се изчерпат, ние ще трябва да пием това, което ще ни даде. Той попита също какво е съдържанието на нашето писмо, което Вие изпращате на Саркат. Аз казах, че нашата була е запечатана, но че в нея има само хубави и приятелски слова. Той попита също какво ще кажем на Саркат. Отговорих: „Думи на християнската вяра.“ И той ме попита какви, защото на драго сърце би желал да ги чуе. Тогава аз му изложих символа на вярата, колкото можах чрез моя преводач, който не беше нито способен, нито красноречив. След като изслуша това, той замълча и кимна с глава. Тогава ни определи двама души, които да ни охраняват, както и коне и волове, и нареди да вървим с него, докато се върне пратеникът, който той е изпратил за превеждането на писмото на императора, и ние вървахме с него до деня след Петдесетница.⁶²

10. Вярвания на племената, обитаващи Скития

В навечерието на Петдесетница дойдоха при нас някои алани, които там се именуват аас⁶³, християни по гръцкия обряд. Те имат гръцка писменост и гръцки свещеници. Те все пак не са схизматици⁶⁴ като гърците, но почитат всеки християнин без разлика на личността. Те ни донесоха варено месо, като ни молеха да хапнем от

⁶¹ Племя от тюркски произход. Първоначалното му поселение е било в Кавказ, откъдето част от него е тръгнала на север. През византийско време също се споменават аланите в Кавказ. ⁶² През 1253 г. Петдесетница е била на 9 юни. ⁶³ Ас (аас) е тюркското племенно име на иранското племе осетинци — едно от индоевропейските племена на Кавказ, потомци на аланите и сродни с азиатските сармати. В руските летописи се споменават под името яси. ⁶⁴ Схизматици — в римскокатолическата църква — лица, отпаднали от църковното единство, но останали правоверни в догматично отношение. Тъй като църковното единство се поддържа от папата, то с това название се бележат главно източните християни (православни е.)

comederemus de cibo eorum, et oraremus pro quodam defuncto eorum. Tunc dixi quod vigilia erat tante solemnitatis, et quod illa die non comederemus carnes, et exposui eis de solemnitate, super quo fuerunt multum gavis, quia omnia ignorabant que spectant ad ritum christianum, solo nomine Christi excepto. Quesiverunt etiam ipsi et alii multi christiani, Ruteni et Hungari, utrum possent salvari, quia oportebat eos bibere cosmos et comedere morticina et ineterficia a Saracenis et aliis infidelibus, que etiam ipsi Greci et Ruteni sacerdotes reputant quasi morticina, vel ydolis immolata, etiam quia ignorabant tempora ieiunii, nec poterant custodire etiam si cognoscerent. Tunc rectificabam eos prout potui, docens et confortans eos in fide. Carnes quas detulerant reversavimus usque ad diem festum, nichil enim inveniebamus venale pro auro vel argento, nisi pro telis vel aliis pannis, et illas non habebamus. Quando famuli nostri ostendebant eis iperpera, ipsi fricabant digitis, et ponebant ad nases ut odore sentirent, utrum esset cuprum. Nec dabant nobis cibum, nisi lac vaccinum, acrum valde, et fetidum. Vinum iam deficiebat nobis; aqua ita turbabatur ab equis quod non erat potabilis. Nisi fuisset biscoctum quod habebamus, et gratia Dei, forte fuisset mortui.

In die Pentecostes venit ad nos quidam Saracenus, qui cum loqueretur nobiscum, incepimus exponere fidem, qui audiens beneficia Dei exhibita humano generi incarnatione et resurrectione mortuorum et iudicium futurum, quod ablutio peccatorum esset in baptismo, dixit se velle baptizari; et cum pararemus nos ad baptizandum eum, ipse subito ascendit equum suum dicens se iturum domum et habiturum consilium cum uxore sua. Qui in crastino loquens nobiscum dixit quod nullo modo auderet recipere baptismum, quia tunc non biberet cosmos. Christiani enim illius loci hoc dicebant, quod nullus vero christianus deberet bibere et sine potu illo non posset vivere in illa solitudine. A qua opinione nullo modo potui divertere eum. Unde novem pro certo quod multum elongantur a fide

тяхната храна и да се помолим за един те-хен покойник. Тогава аз казах, че беше на-печерие на такъв празник и че на такъв ден не ядем месо, и им разказах за празника, за което те бяха много радостни, защото те не знаеха нищо, което се отнасяше до християнския обряд с изключение само на името Христос. Те, както и много други християни, рутени и унгарци, попитаха също дали биха могли да бъдат спасени, защото им се налагаше да пият кумис и да ядат умряло животно или убито от сарацини и от други неверници, което дори самите духовници — гърци и рутени, го смятат като умряло или като принесено в жертва на идолите. Питаха още и за това, защото не познаваха дните на постите, нито можеха да ги спазват дори ако ги знаеха. Тогава аз им разясних правилно, колкото можах, като ги учех и укрепвах във вярата. Месото, което бяха донесли, ние запазихме до празничния ден, защото не срещнахме нищо, което да се продава срещу злато и сребро, а само срещу памучни или други об-лекла, а такива ние нямахме. Когато на-шите слуги им показваха перпери, те ги триеха с пръсти и ги поднасяха към носа си, за да разберат по миризмата дали е мед.⁶⁶ Те не ни даваха храна освен само краве мляко, твърде кисело и вонещо. Виното вече ни се свършваше. Водата така се раз-мътваше от конете, че не беше годна за пиене. Ако не беше сухарът, който имахме, и милостта Божия, сигурно щяхме да заги-нем.

В деня на Петдесетница дойде при нас един сарацин. Когато той разговаряше с нас, ние започнахме да обясняваме вярата. Той като чу за благоденствията божии, ока-зани на човешкия род с възплътването и с възкресението на мъртвите и за бъдещия съд, както и за това, че омиването от гре-ховете било в кръщенето, той каза, че желае да се покръсти. И докато ние се приготвяхме за неговото кръщение, той изведнъж възседна своя кон, като каза, че ще отиде в къщи и ще се съветва със съп-ругата си. На сутринта, в разговор с нас каза, че по никакъв начин не можел да се реши да приеме кръщенето, защото тогава не би могъл да пие кумис, защото христия-ните в тази страна казваха точно това, че никой истински християнин не бивало да го пие, а без това питие не би могло да се живее в тази пустиня. Това негово мнение по никакъв начин не можах да разколебая. Поради това бъдете сигурни, че те много странят от вярата заради това тяхно мнe-

⁶⁶ Златното съдържание на византийските златни монети през XIII в. било намалено.

propter illam opinionem que iam viguit inter illos per Rutenos, quorum maxima multitudo est inter eos (p. 243_a—245_a).

11. De fratrum reditu in terram Sarcathi

Illa die dedit nobis ille capitaneus unum hominem, qui nos deduceret usque ad Sarcath, et duos qui ducerent nos usque ad proximam herbergiam, que inde distabat quinque dietis prout boves poterant ire. Dederunt etiam nobis unam capram pro cibo, et plures utres lactis vaccini, et de cosmos parum, quia illud preciosum est inter illos. Et sic arripientes iter recte in aquilonem, visum fuit michi quod unam portam inferni transissemus. Garciones qui ducebant nos, incipiebant nobis audacter furari, quia videbant nos parum cautos. Tandem, amissis pluribus, vexatio dabat nobis intellectum. Pervenimus tandem ad extremitatem illius provincie, que clauditur uno fossato ab uno mari usque ad aliud, extra quam erat herbergia eorum apud quos cum intrassemus videbantur nobis omnes leprosi, quia erant viles homines, ibi collocati ut reciperent tributum ab accipientibus sal a salinis superius dictis. Ab illo loco, ut dicebant, oportebat nos ambulare XV diebus, quod nos non inveniremus populum. Cum illis bibimus cosmos, et dedimus illis unum veringal plenum biscoccto, qui dederunt nobis octo personis unam capram pro tanto itinere, et nescio quot utres plenos lacte vaccino. Sic mutatis equis et bobus arripuimus iter, quod perfecimus X diebus usque ad aliam herbergiam, nec invenimus aquam in ista via nisi in fossis in convallibus factis, exceptis duobus parvis fluminibus. Et tendebamus recte in orientem ex quo exivimus predictam provinciam Gasarie, habentes mare ad meridiem et vastam solitudinem ad aquilonem, que durat per XXX dietas alicubi in latitudine, in qua nulla silva, nullus mons, nullus lapis, herba optima. In hac solebant pascere Commani, qui dicuntur Capthat; a Teutonicis vero dicuntur Valani, et provincia Valania. Ab Ysidoro vero dicitur,

ние, което вече е затвърдено сред тях благодарение на рутените, които са най-много на брой между тях.

11. За връщането на братята в страната на Саркат

В този ден вождът⁵⁶ ни даде един човек, който да ни съпроводи до Саркат, и други двама, които да ни заведат до най-близкия стан, който отстоеше оттук на пет дни път, ако се пътува с волове. Те ни дадоха също една коза за храна и няколко меха с краве мляко, както и малко кумис, защото той се ценя у тях. И така, като поехме пътя право на север, стори ми се, че сме преминали една врата на ада. Прислужниците, които ни водеха, започнаха смело да ни крадат, защото виждаха, че не сме много предпазливи. Най-сетне, след като загубихме много, неволята ни докара ума в главата. И така ние стигнахме до покрайнините на онази провинция⁵⁷, която от едното до другото море се затваряше от един окол⁵⁸. Извън нея се намираше станцията на онези, при които, като отидохме, всички ни се виждаха прокажени, защото това бяха бедни хора, поставени там, за да събират мито от тези, които получават сол от гореказаните солници. От това място, казваха те, ние трябваше да вървим петнадесетдневен път, без да срещнем хора. Ние пихме кумис с тях и им дадохме една кошница, пълна със сухар. Те дадоха на нас, които бяхме осем човека, една коза за толкова [дълъг] път и не знам колко меха, пълни с краве мляко. Така след като сменихме конете и воловете, ние поехме пътя, който изминахме за десет дни до другата станция. По този път с изключение на две малки реки ние намерихме вода само в изкопи, направени в котловините. Ние вървахме право на изток, откакто напуснахме споменатата провинция Гасария, като морето ни оставаше откъм юг, а просторната степ откъм север. Тя някъде се разширява на 30 дни път и там няма никаква гора, никаква планина, никакъв камък, а само най-хубава трева.⁵⁹ В тази степ обикновено пасяха стадата си куманите, които се наричат „каптат“⁶⁰. Тавтонците⁶¹ ги наричат валани⁶² и провинцията им Валания⁶³. Изидор⁶⁴ казва — от

⁵⁶ Т. е. Скататай. ⁵⁷ Под „онази провинция“ се разбира Хазария. ⁵⁸ Тук става дума за Перекопския провлак — тясна ивица земя, съединяваща Кримския полуостров с Азиатския континент. В древността провлакът е бил прокопан с ров и ограден с вал. ⁵⁹ Тук става дума за Минусинската низина (по бреговете на р. Енисей). ⁶⁰ Т. е. кипчак. Тук най-вероятно става дума за западните кипчаки — племе от тюркски произход. ⁶¹ Тевтонският орден е основан през 1128 г. в Ерусалим с цел да оказва помощ на бедни и болни поклонници от германски произход. През 1189 г. синът на Фридрих Барбароса му придал военен характер. През 1191 г. папа Климент III утвърдил устава му. ⁶² Т. е. алани — племе от тюркски произход. ⁶³ Т. е. Алания. ⁶⁴ Изидор Севилски — испански епископ (601—636), известен латински писател-учен на раннохристиянската епоха.

a flumine Tanay usque paludes Meotidis et Danubium, Alania, et durat ista terra in longitudine, a Danubio usque Tanayn, qui est terminus Asie et Europe, itinerum duorum mensium velociter equitando, prout equitant Tartari, que tota inhabitabatur a Commans Capthat et etiam ultra a Tanay usque Etiliam, inter que flumina sunt X diete magne. Ad aquilonem istius provincie iacet Ruscia, que ubique silvas habet, et protenditur a Polonia et Hungaria usque ad Tanayn, que tota vastata est a Tartaris, et adhuc cotidie vastatur (p. 245₄—247₃).

12. De obstaculis, quae passi sunt fratres
et de tumultis Cumanorum

Proponunt enim Ruthenis quia sunt Christiani Sarracenos, et cum non possunt dare amplius aurum vel argentum, ducunt eos et parvulos eorum tanquam greges ad solitudinem, ut custodiant animalia eorum. Ultra Rusciam ad aquilonem est Pruscia, quam nuper subiugaverunt totam fratres Teutonici, et certe de facili acquirerent Rusciam, si apponerent manum. Si enim Tartari audirent quod magnus sacerdos, hoc est papa, faceret crucesignari contra eos, omnes fugerent ad solitudines suas. Ibamus ergo versus orientem, nichil videntes nisi celum et terram, et aliquando mare ad dexteram, quod dicitur mare Tanays, et etiam sepulturas Cumanorum, que apparebant nobis a duobus leucis secundum quod solebant parentele eorum sepeliri simul. Quamdiu eramus in solitudine bene erat nobis, quod tedium quod paciebar quando veniebamus ad mansiones eorum non possumus exprimere verbis. Volebat enim dux noster quod ad quemlibet capitaneum ingrederer cum exercitio, et ad hoc non sufficiebat expense. Cotidie enim eramus octo persone comedentes panem nostrum, exceptis survenientibus, qui omnes volebant comedere nobiscum. Nos enim eramus quinque, et ipsi tres qui ducebant nos, duo ducentes bigas, et unus iturus nobiscum usque ad Sarcath. Carnes quas dabant non sufficiebant, nec inveniebamus aliquid venale pro moneta. Etiam quando sedebamus sub bigis nostris pro umbra, quia calor erat ibi magnus illo tempore, ipsi ita importune ingerebant se nobis, quod conculcabant nos, vo-

реката Танаис до блатата на Меотида⁶⁵ и Дунава е Алания. Тази област продължава на дължина от Дунава до Танаис, който е граница между Азия и Европа, на два месеца път, ако се язди бързо, както яздят татарите. Куманите „капта“ я обитават цялата и също отвъд реката от Танаис та до Етилия⁶⁶. Между тези реки има десет дни път. На север от тази провинция лежи Русия, която навсякъде има гори и се простира от Полша и Унгария до Танаис. Тя цялата е опустошена от татарите и досега всеки ден се опустошава.

12. За трудностите, които изпитваха
братята, и за могилите на куманите

[Татарите] предпочитат впрочем сарацините пред рутените, защото последните са християни и когато не могат да дават повече злато и сребро, те ги отвеждат заедно с малките им като стада в степта, за да им пазят добитъка. Отвъд Русия на север е Прусия, която напоследък цялата подчиниха братята-тевтонци⁶⁷ и сигурно лесно биха покорили Русия, ако биха се заели с това; защото ако татарите узнаеха, че великият свещеник, т. е. папата⁶⁸, би могъл да повдигне кръстоносен поход срещу тях, те всички биха избягали в своите степи. Ние впрочем вървахме на изток, без да виждаме нищо освен небе и земя, понякога море от дясната си страна, което се нарича Танандско море⁶⁹, а също могили на куманите, които ни се явяваха на всеки две левги, защото те имаха обичай да погребват заедно целите си родове. Докато бяхме в степта, ни беше добре, защото неприятното чувство, което изпитвах, когато приближавахме до техните станции, не мога да изразя с думи; защото нашият водач искаше аз да отида при всеки [татарски] предводител с подарък, а за това не достигаха средства. Наистина всеки ден ние бяхме осем човека, които ядохме своя хляб, като се изключат случайно дошлите, които всички искаха да ядат с нас. Ние всъщност бяхме петима и трима, които ни водеха: двама водеха двуколките, а един щеше да отиде с нас чак до Саркат. Месото, което ни даваха, не ни стигаше и не намирахме нищо, което се продаваше за пари. Дори като седяхме под нашите двуколки на сянка, защото там по онова време горещината беше голяма, татарите така нахално се държаха с нас, че ни притесняваха, като искаха да видят

⁶⁵ Местийско езеро (блато) или Меотида (*Μαιωτις*) — дн. Азовско море, получило името си от живеещите по бреговете му меоти. ⁶⁶ Латинското име на р. Волга. ⁶⁷ Постепенното завладяване на Прусия (Борусия) — страна, населена от пруси (боруси), балтийски народи, говорещи литовски и латвийски език, започва през 1231 г. след договор между епископ Християн и Тевтонския орден (вж. също бел. 61). ⁶⁸ По това време папа е бил Инокентий IV (1243—1254). ⁶⁹ Т. е. Азовско море.

lentes omnia nostra videre. Si arripiebat ea appetitus purgandi ventrem, non elongabant se a nobis quam possit faba iactari: immo iuxta nos colloquentes mutuo faciebant immunditias suas, et multa alia faciebant que erant supra modum tediosa. Super omnia autem grevebat me, quod non valebam eis dicere aliquod verbum predicationis; interpres meus dicebat: „Non faciatis me predicare, quia nescio talia verba dicere.“ Et verum dicebat. Ego enim percepi postea, quando incepi aliquantulum intelligere ydiuma, quod quando dicebam unum ipse totum aliud dicebat secundum quod ei occurrebat. Tunc videns periculum loquendi per ipsum, elegi magis tacere. Ambulavimus ergo cum magno labore de mansione in mansionem, ita quod paucis diebus ante festum beate Marie Magdalene pervenimus ad fluvium magnum Tanaim, qui dividit Asiam ab Europa, sicut fluvius Egipti Asiam ab Affrica. In illo loco quo applicuimus fecerunt Baatu et Sarcath fieri quoddam casale de Rutenis in ripa orientali, qui transferunt nuncios et mercatores cum naviculis. Ipsi transtulerunt nos primo, et postea bigas, ponentes unam rotam in una barca et aliam in alia; ligantes barcas ad invicem et sic remigantes, transibant. Ibi egit dux noster valde stulte. Ipse enim credebat quod illi de casali deberent nobis ministrare equos, et dimisit animalia que adduxeramus in alia ripa ut redirent ad dominos suos, et quando postulavimus ab eis animalia, ipsi responderunt quod habebant privilegium a Baatu quod non tenerentur ad aliud nisi transferre euntes et redeuntes. Etiam a mercatoribus accipiunt magnum tributum. Stetimus ergo ibi in ripa fluminis tribus diebus. Prima die dederunt nobis magnam barbotam recentem; secunda die, panem de siligine et parum de carnibus quas acceperat procurator ville hostiatim per diversas domus: tertia die pisces siccos quos habent ibi in magna multitudine. Fluvius ille erat ibi tante latitudinis, quante est Secane Parisius. Et antequam pervenissemus ad locum illum, transivimus multas aquas pulcherrimas et pisciosissimas, sed Tartari nesciunt eos capere, nec curant de pisce nisi sit ita magnus quod possint comedere carnes eius sicut carnes arietinas. Ille fluvius est terminus orientalis Ruscie, et oritur de paludibus Meotidis, que pertingunt usque ad Oceanum ad aquilonem. Flu-

всичко наше. Ако ги обхващаше желание да очистят стомаха си, те не се отдалечаваха от нас, поне на няколко крачки, на-против, докато разговаряха с нас, мълчаливо правеха своите мърсотии и много други неща правеха, които бяха извънредно гнусни. На всичко отгоре ме измъчваше, че не можех да им произнеса някаква проповед. Моят преводач казваше: „Не ме карайте да проповядвам, защото аз не знам да говоря такива думи.“ И право казваше, защото аз схванах по-късно, когато започнах по малко да разбирам езика им, че когато аз казвах едно, той казваше съвсем друго, както му дойде на ум. Тогава, като видях опасността да говоря посредством него, аз предпочетох да мълча. Ние впрочем с по-голяма мъка се придвижвахме от станция до станция, така че малко дни пред празника на блажената Мария Магдалена⁷⁰ стигнахме до голямата река Танаис, която дели Азия от Европа, както Египетската река дели Азия от Африка. На това място, на което пристигнахме, Бату и Саркат бяха наредили рутените да направят някаква станция на източния бряг. Те превозват пратениците и търговците с лодки. Същите превозиха най-напред нас, а след това и двуколките, поставяйки едното колело в едната лодка и другото — в друга. Като съединиха лодките на двойки и като гребеха така, те преминаваха. Там нашият водач постъпи твърде глупаво, защото той вярваше, че хората от станцията трябва да ни дадат коне, и освободи животните, които бяхме довели, на другия бряг, за да се върнат при господарите си. Когато поисквахме от тях животни, те отговориха, че имат от Бату привилегия да не се задължават с нищо друго освен да превозват тези, които идват, и тези, които се връщат. Дори те получават от търговците голяма такса. Ние престояхме впрочем там на брега на реката три дни. На първия ден те ни дадоха голяма прясна риба барбут; на втория ден — хляб от ръж и малко от месото, което получаваха старейшината⁷¹ на селото, като курбан от различните къщи; на третия ден — сушени риби, каквито имат там в голямо количество. Тази река беше там толкова широка, колкото е Парижката Секана⁷². И преди да стигнем на онова място, ние преминахме през твърде красиви и богати с риба води, обаче татарите не знаят да ги ловят, нито се грижат за рибата, освен ако тя е толкова голяма, че да ядат месото ѝ като месо на овен. Тази река е източната граница на Русия и тя извира от блатата на Меотида, които достигат до оке-

⁷⁰ Т.е. на 22 юни.

⁷¹ Старейшината е имал също и жречески функции.

⁷² Т.е. Сена.

vius vero currit ad meridiem faciens quoddam magnum mare septingentorum millium, antequam pertingat ad mare Ponti, et omnes aque quas transivimus vadunt ad illas partes. Habet etiam predictum flumen magnam silvam in ripa occidentali, Ultra locum illum non ascendunt Tartari versus aquilonem, quia tunc temporis circa introitum augusti incipiunt redire versus meridiem, unde aliud est casale inferius, ubi transeunt nuncii tempore hyemali. Eramus ergo ibi in magna angustia quia nec equos nec boves inveniebamus pro pecunia. Tandem postquam ostendi eis quod laborabamus pro communi utilitate omnium christianorum, accomodaverunt nobis boves et homines; nos autem oportebat ire pedes. Tunc temporis metebant siliginem. Triticum non proficiebat ibi bene; milium habent in magna copia. Mulieres Rutene ornant capita sicut nostre sed supertunica sua exterius ornant vario vel grisio, a pedibus usque ad genus. Homines portant cappas sicut Teutonici, sed in capite portant pillos de filtro, accutos in summitate longo acumine. Ambulavimus ergo tribus diebus non inventientes populum, et cum essemus valde fatigati, et boves similiter, nec sciremus quorsum possemus Tartaros invenire, accurrerunt subito duo equi ad nos, quos recepimus cum gaudio magno et ascenderunt eos dux noster et interpretes ut specularentur quorsum possemus populum invenire. Tandem quarta die inventis hominibus, gavisus sumus tanquam naufragi venientes ad portum. Tunc acceptis equis et bobus, ivimus de mansione in mansionem, donec pervenimus usque ad herbergiam Sarcath secundo kalendas augusti (p. 247₁—251₁).

13. De terra Sarchati et de eiusdem gentibus

Regio ista ultra Tanayn est pulcherima, habens flumina et silvas. Ad aquilonem sunt silve maxime, quas inhabitant duo genera hominum; Moxel scilicet qui sunt sine lege, puri pagani. Civitatem non habent, sed casulas in silvis. Dominus eorum et magna pars eorum fuerunt interfecti in Alemannia. Tartari enim duxerant eos usque ad introitum Alemannie, unde ipsi multum commendant Alemannos, sperantes quod adhuc liberabuntur per eos a servitute Tartarorum. Si mercator veniat ad

ана на север.⁷³ Реката в същност тече на юг, образувайки някакво море, голямо 700 мили, преди да достигне до Понтийското море,⁷⁴ и всички води, през които преминахме, текат към онези предели. Също на западния бряг на гореказаната река има голяма гора. Отвъд това място татарите не минават в северна посока, защото по това време в началото на август те започват да се връщат на юг. По тази причина по-долу има друго поселение, където преминават пратениците зимно време. Ние бяхме там в голямо затруднение, защото не намирахме нито коне, нито волове срещу пари. Най-сетне, след като им посочих, че работим за общото благо на всички християни, те ни предоставиха волове и хора, а самите ние трябваше да вървим пеша. По това време те жънеха пшеница. Жито там не расте добре. Просо имат в голямо количество. Рутенките украсяват главите си като нашите,⁷⁵ а дрехата над туниката си те украсяват отвън с кожа на белка или самур от стъпалата чак до коленете. Мъжете носят наметала като тевтонци, но на главите си носят островърхи шапки от плът, завършващи на върха с дълго острие. И тъй ние вървахме три дни, без да срещнем хора. И когато бяхме твърде уморени, и воловете също, и не знаехме къде можем да намерим татари, изведнъж при нас дойдоха два коня, които взехме с голяма радост и на тях се качиха нашият водач и преводачът, за да узнаят къде бихме могли да срещнем хора. Наистина на четвъртия ден, като срещнахме хора, ние се зарадвахме като корабкрушенци, които стигат до пристанище. Тогава ние взехме коне и волове и се придвижихме от станция на станция, докато на 31 юли стигнахме в стана на Саркат.

13. За страната на Саркат и за нейните племена

Тази област, която е отвъд Танаис, е извънредно хубава, тъй като има реки и гори. На север се простират огромни гори, които обитават две племена; моксел⁷⁶, които нямат никакъв закон, чисти езичници, нямат град, а хижи в горите. Господарят им и голяма част от тях са били избити в Alemannia⁷⁷. Наистина татарите ги били отвели до границата на Alemannia, затова те много разчитат на алеманите, като вярват, че вече чрез тях ще се освободят от

⁷³ На това място, както и на други места в текста, Рубрук застъпва доста изясните представи на средновековните хора за географията: блатата на Местиди, т. е. Азовско море не е достигало на север до океана. ⁷⁴ Т. е. Черно море. ⁷⁵ Т. е. прическа с плитки. ⁷⁶ Т. е. мокша — мордовско племе. ⁷⁷ Alemannia е област в дн. Югозападна Германия, населена с алемани — германски племена, живеещи първоначално по средното течение на р. Елба. Самите те са сепарирани свеби.

eos, oportet quod ille apud quem primo descendit provideat ei quam diu vult esse inter eos. Si quis dormiat cum uxore alterius, ille non curat nisi videat propriis oculis: unde non sunt zelotipi. Habundant apud eos porci, mel et cera, pelles preciose et falcones. Post istos sunt alii qui dicuntur Merdas, quod Latini vocant Merdinis, et sunt Saraceni. Post istos est Etilia, que est maior fluvius quam unquam viderim, et venit ab aquilone, de maiori Bulgaria tendens ad meridiem, et cadit in quemdam lacum habentem spacium ^{liij} mensium in circuitu, de quo postea dicam vobis. Ista ergo duo flumina Tanays et Etilia, versus regiones aquilonis per quas transivimus, non distant ab invicem nisi X dietis: sed ad meridiem multum dividuntur ab invicem. Tanays enim descendit in mare Ponti. Etilia facit predictum mare, sive lacum, cum aliis multis fluminibus que cadunt in illum de Perside. Habebamus autem ad meridiem montes maximos, in quibus habitant, in lateribus versus solitudinem illam, Cherkis et Alani, sive Aas, qui sunt christiani et adhuc pugnant contra Tartaros. Post istos, prope mare sive lacum Etilie, sunt quidam Saraceni qui dicuntur Lesgi, qui similiter non obediunt. Post hos est porta ferrea, quam fecit Alexander ad excludendos barbaros gentes de Perside de cuius situ dicam vobis postea, quia transivi per eam in reditu, et inter ista duo flumina in illis terris per quas transivimus habitabant Comani Capchac, antequam Tartari occuparent eas (p. 251₁₅—253₂).

татарското иго. Ако при тях дойде търговец, то първият, при които той пристигне, трябва да се грижи за него през цялото време, през което желае да бъде между тях. Ако някой спи с жената на друг, той не се тревожи, освен ако види със собствените си очи, затова няма ревнивци. При тях изобилствуват свинете, медът и восъкът, както скъпоценните кожи, соколите. Зад тях живеят други, които се наричат мердас⁷⁸, които латинците наричат мердини. Те са сарацини. Зад тях е Етилия, която е най-голямата река, която някога съм виждал. Тя тече откъм север, насочвайки се от Велика България на юг и се влива в някакво езеро⁷⁹, чиято обиколка е четири месеца път. За него по-късно ще Ви разкажа. Тези впрочем две реки, Танаис и Етилия, са отдалечени една от друга в посока към северните страни, през които минахме, само 10 дни, а на юг те много се отдалечават една от друга. Танаис се влива в Понтийското море. Етилия образува гореказаното море или езеро заедно с много други реки, които се вливат в него откъм Персия. Откъм юг имаше големи планини, в които живеят по склоновете откъм степта киргизи⁸⁰ и алани или аас, които са християни и все още се сражават с татарите. Зад тях, близо до морето или езерото на Етилия, живеят някакви сарацини, които се наричат лесги⁸¹, които също така не се подчиняват на татарите. Зад тях са Железните врата, които Александър⁸² е направил, за да изолира варварските племена от Персия. За нейното разположение ще кажа по-късно, защото аз преминах през нея на връщане. Между тези две реки, в тези страни, през които минахме, живели [независими] куманите „капчак“⁸³, преди татарите да завладеят тези страни.

14. De curia Sarchati

Invenimus ergo Sarchac prope Ethiliam, per tres dietas, cuius curia valde magna videbatur nobis, quia habet sex uxores et filius eius primogenitus iuxta eum duas vel tres, et quelibet habet domum magnam et bigas forte ducentas. Accessit autem ductor noster ad quemdam nestorinum, Coiac nomine, qui est unus de maioribus curie sue. Ille fecit nos

14. За двора на Саркат

И така ние срещнахме Саркат близо до Етилия, на три дни път. Неговият двор ни се видя твърде голям, защото има шест жени и първородният му син има две или три и всяка една има голям дом и двуколки почти двеста. Нашият водач отиде при един несторинанец⁸⁴ на име Кояк, който е един от първенците на неговия двор. Той ни на-

⁷⁸ Т. е. мордвини — най-значителното от източноеврейските племена, обитаващи района между р. Волга, Ока, Сура и притоците на р. Мокша. Били завладени от татарите по време на татаро-монголското нашествие. ⁷⁹ Т. е. Каспийско море. ⁸⁰ Киргизите са племена, обитаващи днес в околностите на Тиен-Шан и Памирското плоскогорие. През 1207 г. техният вожд доброволно се подчинил на монголите. ⁸¹ Тук става дума за лесгините, които са отчасти мюсюлмани, отчасти християни. ⁸² Александър Велики. ⁸³ Т. е. кипчаците. ⁸⁴ Несторианци — християнска секта, възникнала през V в. от н. е., водеща произхода си от Несторий (знаменит еретик, родом от сирийския гр. Кесария Германикийска на р. Ефрат. Произходът му и годината на раждането му са неизвестни). Поради гоненията, предизвикани срещу тях, те се преселват в Персия, откъдето несторианството се разпространява в Средна Азия, Индия и Китай.

ire valde longe, ad dominum qui vocatur Iamiam. Ita vocant illum qui habet officium recipiendi nuncios. In sero precepit dictus Coiac ut veniremus ad eum. Tunc incepit querere ductor noster quid portaremus ei, et cepit multum scandalizari quando vidit quod nichil parabamus ad portandum. Stetimus coram eo, et ipse sedebat in gloria sua et faciebat sonare citharam et saltare coram se. Tunc dixi ei verba predicta, qualiter veneramus ad dominum eius, rogans eum ut iuvaret nos ut dominus eius videret literas nostras. Excusavi etiam me, quia monachus eram, non habens, neque recipiens, neque tractans aurum vel argentum vel aliquid preciosum, solis libris et capella, in qua serviebamus Deo, exceptis, unde nullum exennium offerebamus ei nec domino suo, qui enim propria dimiseram non poteram esse portator alienorum. Tunc respondit satis mansuete quod bene faciebam, ex quo eram monachus, si servarem votum meum; et non indigebat rebus nostris, sed magis daret nobis de suis si indigeremus; et fecit nos sedere et bibere de lacte suo, et post pauca rogavit ut diceremus benedictionem pro eo, quod et fecimus. Quesivit etiam quis esset maior dominus inter Francos. Dixi: „Imperator, si haberet terram suam in pace.“ „Non“, inquit, „sed rex“. Audiverat enim de vobis a domino Baldeuino de Hemmonia. Inveni etiam ibi unum de sociis David, qui fuerat in Cipro, qui narraverat omnia que viderat. Tunc reversi sumus ad hospitium nostrum. In crastino misi ei unum flasconem de vino muscatel, quod optime se custodierat in tam longa via, et cophinum plenum biscotto, quod fuit ei gratissimum; et retinuit illo sero famulos nostros secum. In crastino mandavit michi quod venirem ad curiam afferens literas regis et capellam et libros mecum, quia dominus eius vellet videre ea: quod et fecimus, honerantes bigam unam libris et capella, et aliam pane et vino et fructibus. Tunc fecit omnes libros et vestes explicari, et circonstabant nos in equis multi Tartari et christiani et Saraceni. Quibus inspectis, quesivit si vellem omnia ista dare domino suo: quo audito, expavi, et displicuit michi verbum. Dissimulans tamen

кара да вървим твърде дълго до господаря, който се нарича иамиям. Така наричат оня, който изпълнява службата да приема пратеници. Вечерта споменатият Кояк заръча да отидем при него. Тогава нашият водач започна да ни разпитва какво му носим и започна да се кара силно, когато видя, че нищо не бяхме приготвили да му занесем. Ние застанахме пред него. А той седеше достолепно и караше да звучат китарите и да играят пред него. Тогава аз му казах споменатите по-горе думи, когато бяхме дошли при неговия господар, като го помолихме да ни помогне неговият господар да види нашето писмо. Аз се извиних също, че понеже съм монах, нито притежавам, нито получавам, нито пък нося злато и сребро или друга ценност освен само книги и църковни утвари, с които служехме на бога. Затова не сме му предложили никакъв дар нито на него, нито на неговия господар. Наистина аз, който се бях отказал от свое, не можех да нося чуждо. Тогава той отговори достатъчно кратко, че добре съм правил, ако съм спазвал своя обет, откакто съм станал монах. И той не се нуждаеше от нашите неща, а по-скоро би ни дал от своите, ако се нуждаехме. И той ни накара да седнем и да прием от неговото мляко и след малко време поиска да произнесем благословия за него, което и направихме. Той запита също кой е по-големият господар между франките. Аз казах: „императорът“, ⁸⁵ ако има мир вземата си.“ „Не — каза той. — а кралят.“ ⁸⁶ Той беше чул за Вас от господин Балдуин де Хенония ⁸⁷. Аз срещнах там един друг брат, Давид, който е бил в Кипър и който бе разказвал всичко, което беше видял. Тогава ние се върнахме до нашата квартира. На сутринта аз му изпратих едно шише мискетно вино, което най-добре беше се запазило при толкова дълъг път, и кошничка, пълна със сухар, което му беше извънредно приятно. И той задържа онази вечер нашите прислужници при себе си. На сутринта той ми нареди да отида в двора му, като му нося със себе си писмото на краля и църковните утвари и книгите, защото неговият господар може да пожелае да ги види. Това и направихме, като натоварихме едната двуколка с книгите и църковните утвари, а другата — с хляба, виното и плодовете. Тогава той нареди да обяснявам всички книги и облекла и много татари, християни и сарацини ни заобиколиха на коне. Като видях тия неща, той ме попита дали искам да дам всичко това на неговия господар. Като чух това, аз се изплаших и не ми харесаха

⁸⁵ Немският император Фридрих II Хohenщауфен (1212—1250). ⁸⁶ Т. е. френският крал Людовик IX Свети (1226—1270). ⁸⁷ Навярно това е императорът на Латинската империя Балдуин II (1228—1261).

respondi: „Domine, Rogamus quatenus dominus vester dignetur recipere panem istum, et vinum et fructus non pro exennio, quia exiguum quid est, sed pro benedictione, ne vacua manu veniamus coram eo. Ipse autem videbit literas domini regis et per eas sciet qua de causa venimus ad eum, et tunc stabimus mandato eius et nos et omnes res nostre. Vestes enim sacrate sunt et non licet eas contingere nisi sacerdotibus.“ Tunc precepit quod indueremus nos ituri coram domino suo, quod et fecimus. Ego autem indutus preciosioribus vestibus, accepi in pectore pulvinar quod erat valde pulcrum, et Bibliam quam dederatis michi, et psalterium pulcherrimum, quod dederat michi domina regina, in quo erant picture valde pulcre. Socius meus accepit missale et crucem. Clericus indutus superpelliceo accepit turribulum. Sic accessimus ante domum eius et levaverunt phyltrum quod pendet ante hostium, ut nos posset videre. Tunc fecerunt flectere genua cum clerico et interpreti: a nobis non adquisierunt. Tunc monuerunt nos valde diligenter ut caveremus ingrediendo et egrediendo ne tangeremus limen domus, et ut cantaremus aliquam benedictionem pro eo. Tunc ingressi sumus cantando: „Salve, regina.“ In introitu autem hostii stabat bancus cum cosmos et cum cyphis. et convenerant omnes uxores eius, et ipsi Moal ingredientes nobiscum comprimebant nos. Ille Coiac tulit ei turribulum cum incenso, quod ipse respexit, teneans in manu diligenter. Postea tulit ei psalterium, quod valde respexit, et uxor eius sedens iuxta eum. Postea tulit Bibliam et ipse quesivit si evangelium esset ibi. Dixi etiam tota Scriptura sacra. Accepit etiam crucem in manu sua, et quesivit de ymagine, utrum esset ymago Christi. Respondi quod sic. Ipsi Nestorini et Hermeni nunquam faciunt super cruces suas figuram Christi, unde viderentur male sentire de passione, vel erubescant eam. Postea fecit circumstantes nos retrahere se ut plenius posset videre ornamenta nostra. Tunc optuli ei literas vestras cum transcriptis in arabico et syriano. Feceram enim eas transferri in Acon, in utraque lingua et litera; et

думите му. Без да обръщам внимание, отговорих: „Господарю, ние молим вашият господар да благоволи да приеме този хляб и виното и плодовете не като дар, понеже това е твърде малко за дар, но за благословия, за да не се явяваме пред лицето му с празни ръце. Той обаче ще види писмото на господин краля и от него ще узнае по каква причина идваме при него. Тогава ще бъдем на негово разположение и ние и всичките ни неща. Наистина дрехите са осветени и не е разрешено да се докосват до тях други освен свещениците.“ Тогава той ни разреши да се облечем, за да отидем при неговия господар, което и направихме. Аз също, облечен в най-скъпоценни дрехи, сложих до гърдите си възглавницата, която беше много красива, и библията, която ми бяхте дали, и най-хубавия псалтир, който ни беше дала госпожа кралицата и в който имаше извънредно хубави рисунки. Моят другар взе църковните одежди и кръста. Клирикът, облечен в кожух, взе кадилницата. Така пристигнахме до неговото жилище. Те бяха повдигнали плъстената завеса, която висеше пред входа, за да може да ни види. Тогава те с клирика и преводача коленичиха. От нас те не поискаха това. Тогава те ни наредиха много деликатно да се пазим при влизане и излизане да не допрем прага на жилището и да изпеем някаква благословия за него. Тогава ние влязохме, пейки: „Бъди здрава, царице.“ При прага на входа имаше и пейка с кобилешко мляко и с потири. Бяха се събрали всичките му съпруги и самите монголци, като влязоха заедно с нас, и притискаха. Споменатият Кояк му донесе кадилницата с тамяна, която господарът разгледа, като я държеше внимателно в ръце. След това той му донесе псалтир, който той и седналата до него жена дълго разглеждаха. След това му донесе библията и той попита дали има там евангелие. Аз казах, че цялото свето писание е там. Той взе и кръста в ръката си и попита за образа, дали е образът на Христа. Отговорих, че е така. Несторианците и арменците никога не изобразяват над своите кръстове образа на Христос, откъдето се остава с впечатление, че те се възмушават от страданието и се срамуват от него. След това накара нас, които бяхме застанали около него, да се отдалечим, за да може по-подробно да види нашите накити. Тогава аз му поднесох вашето писмо и преписи на арабски и сирийски. Аз бях наредил да го преведат в Акона⁸⁸ на двата езика и азбуки. Там има-

⁸⁸ Т.е. крепостта Акра (Saint Jean d'Acre, сега в Израел).

ibi erant sacerdotes Hermeni qui sciebant turkum et arabicum, et ille socius David qui sciebat syrianum et turkum et arabicum. Tunc exivimus, et deposuimus vestimenta nostra, et venerunt scriptores et ille Coiac, et fecerunt literas interpretari. Quibus auditis, fecit recipi panem et vinum et fructus, et vestimenta et libros fecit nos reportare ad hospitium. Hoc actum est in festo sancti Petri ad Vincula (p. 253₃—256₁₀).

15. *De profectione fratrum eorumque in curia Baatu mansione*

In crastino mane venit quidam sacerdos, frater ipsius Coiac, postulans vasculum cum crismate, quia Sarcath volebat illud videre, ut dicebat; et dedimus ei. Hora vespertina vocavit nos Coiac, dicens nobis: „Dominus rex scripsit bona verba domino meo; sed sunt in eis quedam difficilia, de quibus nichil auderet facere sine consilio patris sui; unde oportet vos ire ad patrem suum. Et duos bigas quas adduxistis heri, cum vestimentis et libris, dimittetis michi, quia dominus meus vult res diligentius videre.“ Ego statim suspicatus sum malum de cupiditate eius, et dixi ei: „Domine, non solum illas, sed etiam duas quas adhuc habemus, relinquemus sub custodia vestra.“ „Non“, inquit; „illas relinquetis, de aliis facietis velle vestrum“. Dixi ei quod nullo modo hoc posset fieri, sed totum dimitteremus ei. Tunc quesivit si vellemus morari in terra. Ego dixi: „Si bene intellexistis literas domini regis, potestis scire quod sic.“ Tunc dixit quod oportet nos esse multum patientes et humiles. Sic discessimus ab eo illo sero. In crastino mane misit unum sacerdotem nestorium pro bigis, et nos duximus omnes quatuor. Tunc occurrens nobis frater ipsius Coiac, separavit omnia nostra ab ipsis rebus quas tuleramus pridie ad curiam, et illa accepit tanquam sua, scilicet libros et vestimenta; et Coiac preceperat quod ferremus nobiscum vestimenta quibus induti fuimus coram Sarcath, ut illis indueremus coram Baatu, si expediret, quas ille sacerdos abstulit a nobis vi, dicens: „Tu attulisti eas ad Sarcath; modo vis ferre Baatu.“ Et cum vellem ei reddere rationem, respondit michi: „Ne loquaris nimis, et vade viam tuam.“ Tunc necessaria fuit michi patientia, quia apud Sarchat non patebat nobis ingressus, nec

ше арменски свещеници, които знаеха турски и арабски. Там бе и братът Давид, който знаеше сирийски, турски и арабски. Тогава излязохме и съблякохме дрехите си и дойдоха писари и споменатият Кояк. Те наредиха да се преведе писмото. След като го изслуша, той нареди да се приеме хляба и виното и плодовете, а дрехите и книгите ни нареди да върнем в квартирата си. Това стана на празника на Оковите на св. Петър⁸⁹.

15. *За заминаването на братята и за престоя им в двора на Бату*

На сутринта дойде един свещеник, брат на същия Кояк, който поиска чашата с мирото, защото Саркат искал да го види, както казваше. И ние му го дадохме. Привечер Кояк ни извика и ни каза: „Господин кралят е написал хубави слова на моя господар. Обаче в тях има известни затруднения, за които нищо не смее да стори без съвета на своя баща. Ето защо вие трябва да отидете при неговия баща. Двете двуколки, които вчера докарахте с облеклата и книгите, оставете на мен, защото моят господар желае да разгледа по-внимателно вещите.“ Аз веднага предугадох нещо лошо в неговото желание и му казах: „Господине, не само тях, но и другите две, които още имаме, ще оставим на Ваше хранение.“ „Не“, отговори той, „онези ще ги оставите“, а с другите правете каквото щете.“ Казах му, че това не би могло да се направи по никакъв начин, но че ще му изпратим всичко. Тогава попита дали желаем да прекараме известно време в страната им. Аз казах: „Ако добре сте разбрали писмото на господин краля, щяхте да знаете, че това е така.“ Тогава той каза, че ние трябва да бъдем много търпеливи и смирени. Така ние се разделихме оная вечер. Рано на сутринта той изпрати един несториянски свещеник за двуколките и ние му закарахме всичките четири. Тогава като се яви при нас братът на самия Кояк, отдели всичко наше от онези вещи, които бяхме донесли предишния ден в двора; той ги прибра като свои, т. е. облеклата и книгите. Кояк ни нареди да си вземем с нас облеклата, с които бяхме облечени пред Саркат, за да ги облечем пред Бату, ако стане нужда. Свещеникът ни ги отне насила, като каза: „Ти си ги донесъл на Саркат, а сега пък искаш да ги носиш на Бату.“ И когато аз исках да му обясня, той ми отговори: „Не говори много, а си върви по пътя.“ Тогава ми бе нужно търпение, защото ние няхаме вече достъп до Саркат, нито пък имаше

⁸⁹ На 1 август.

aliquis erat qui exhiberet nobis iustitiam. Timebam etiam de interprete, ne ipse aliqua aliter dixisset quam ego dixissem ei, quia ipse bene voluisset quod de omnibus fecissemus exennium. Unum erat michi solatium, quod quando presensi cupiditate eorum, ego subtraxi de libris Bibliam et sententias et alios libros quos magis diligebam. Psalterium domine regine non fui ausus subtrahere, quia illud fuerat nimis notatum propter aureas picturas que erant in eo. Sic ergo reversi sumus, cum duabus residuis bigis, ad hospitium nostrum. Tunc venit ille qui debebat nos ducere ad Baatu, volens cum festinatione arripere iter. Cui dixi quod nulla ratione adducerem bigas, quod ipse retulit ad Coiac. Tunc precepit Coiac quod relinqueremus eas apud ipsum, iam cum garcione nostro, quod et fecimus.

Sic ergo euntes versus Baatu recte in orientem, tertia die pervenimus ad Ethiliam, cuius aquas cum vidi, mirabar unde ab aquilone descenderunt tante aque. Antequam recederemus a Sarcath dixit nobis supradictus Coiac cum multis aliis scriptoribus curie: „Nolite dicere quod dominus noster sit christianus. Non est christianus, sed Moal“; quia enim nomen christianitatis videtur eis nomen cuiusdam gentis. In tantam superbiam sunt erecti, quod quamvis forte aliquid credant de Christo, tamen nolunt dici christiani, volentes nomen suum, hoc est Moal, exaltare super omne nomen, nec volunt vocari Tartari. Tartari enim fuerunt alia gens de quibus sic didici (p. 256₁₇—259₈).

... De Sarcath autem, utrum credit in Christianum vel non, nescio. Hoc scio, quod christianus non vult dici, immo magis videtur michi deridere christianos. Ipse enim est in itinere christianorum, scilicet Rutenorum, Blacorum, Bulgarorum minoris Bulgarie, Soldainorum, Kerkisorum, Alanorum, qui omnes transeunt per eum quando vadunt ad curiam patris sui, deferentes ei munera, unde magis amplectitur eos. Tamen si Sarraceni veniant, et magis afferant, citius expediuntur. Habet etiam circa se nestorinos sacerdotes, qui pulsan tabulam et cantant officium suum. Est alius qui dicitur Ierra frater Baatu, qui pascit versus Portam Ferream ubi est iter Sarracenorum omnium venientium de Perside et de Turkia, qui euntes ad Baatu et transeuntes

някой, който да се застъпи за нас. Аз се страхувах също от преводача, да не би да е казал някога друго, отколкото аз съм му казал, защото много му се искаше да направим на всички дар. Една само утеха имах, че когато предчувствувах тяхното желание, аз измъкнах от книгите библията и притчите и други книги, които най-вече почитах. Псалтирът на госпожа кралицата не се осмелих да измъкна, защото той беше твърде очевиден поради златните рисунки, които бяха в него. Така впрочем ние се върнахме с останалите две двуколки в нашата квартира. Тогава дойде този, който трябваше да ни води при Бату. Той искаше бързо да се отправим на път. Аз му казах, че по никакъв начин не бих докарал двуколките, което той съобщи на Кояк. Тогава Кояк нареди да ги оставим при него, но с едно наше момче, което и направихме.

Така впрочем вървахме към Бату, право на изток, и на третия ден стигнахме до Етилия. Като видях нейните води, аз се очудвах, откъде от север са се спускали толкова води. Преди да се разделим със Скаркат, гореказаният Кояк заедно с много други писари от двора ни каза: „Недейте казва, че нашият господар е християнин. Той не е християнин, а монголец“; защото името християнин им се струва да е име на някакво племе. Те са се възгордели до такава степен, че макар че силно вярват в Христа, те все пак не желаят да се нарекат християни, тъй като искат тяхното име, т. е. монголец, да се издига над всяко друго име, нито пък искат да се наричат татари. Татари впрочем са друго племе, за тях така съм узнал.

... Също така за Скаркат, дали вярва в Христа или не, не зная. Това знам само, че не желае да се назовава християнин, дори струва ми се, че осмива християните; защото самият той се намира на пътя на християните, а именно рутени, власи, българи от Малка България, солдайци⁹⁰, киргизи и алани. Те всички преминават през неговата земя, когато отиват в двора на баща му, носейки му дарове. Затова и той повече ги уважава. Все пак, ако биха дошли сарацини и биха донесли повече подаръци, той по-бързо би им дал път. Той има също около себе си несториянски свещеници, които удрят по дъска и изпълняват своето богослужение. Има друг един, който се нарича Йера⁹¹, брат на Бату, който има пасбища при Железните врата, където е пътят за всички сарацини, които идват от Персия и от Турция. Те, като отиват при Бату, преминават през неговите земи и му

⁹⁰ Жителите на гр. Солдая на Кримския полуостров. ⁹¹ Берке — син на Джучи и брат на Бату.

per eum deferunt ei munera; et ille facit se Sarracenum, et non permittit in curia sua comedi carnes porcinas. Tum Baatu in reditu nostro preceperat ei quod transferret se de loco illo ultra Ettiliam ad orientem, nolens nuncios Sarracenorum transire per eum, quia videbatur sibi dampnosum. Iiii autem diebus quibus fuimus in curia Sarcath, nunquam provisum fuit nobis de cibo, nisi semel de modico cosmos. In via vero inter ipsum et patrem suum habuimus magnum timorem: Ruteni enim et Hungari et Alani, servi eorum, quorum est maxima multitudo inter eos, associant se XX vel XXX simul, et fugiunt de nocte habentes pharetras et arcus, et quemcumque inveniunt de nocte interficiunt. De die latitant, et quando sunt equi eorum fatigati, veniunt de nocte ad multitudinem equorum in pascuis, et mutant equos, et unum vel duos ducunt secum ut comedant cum indiguerint. Occasum ergo talem timebat multum dux noster. In illa via fuisset mortui fame, si non portavisset nobiscum modicum de biscocto. Venimus ergo ad Ettiliam, maximum flumen. Est enim in quadruplo maior quam Secana profundissima, veniens de maiori Bulgaria, que est ad aquilonem, tendens in meridiem, cadens in quemdam lacum, sive in quoddam mare, quod modo vocant mare Sirsan, a quadam civitate que est super ripam eius in Perside. Sed Ysidorus vocat illud mare Caspium. Habet enim montes Caspios et Persidem a meridie, montes vero Muliech hoc est Axasinorum ad orientem, qui contiguantur cum montibus Caspiis; ad aquilonem vero habet illam solitudinem in qua modo sunt Tartari. Prius vero erant ibi quidam Comani qui dicebantur Cangle. Et ex illo latere recipit Ettiliam, que crescit in estate sicut Nilus Egipti. Ad occidentem vero habet montes Alanorum, et Lesgi, et Portam Ferream, et montes Georgeanorum. Habet ergo illud mare tria latera inter montes. Aquilonare vero habet ad planitiem. Frater Andreas ipse circumdedit duo latera eius, meridionale scilicet et orientale. Ego vero alia duo, aquiloare scilicet in eundo a Baatu ad Mangu chan, et revertendo similiter: occidentale vero in revertendo de Baatu in Siriam. Iiii^{or} mensibus potest circumdari, et non est verum quod dicit Ysidorus, quod sit sinus exiens ab oceano. Nusquam

носят подаръци. А той се представя за сарацин и не разрешава в неговия двор да се яде свинско месо. Тогава Бату, при нашето завръщане, му бе наредил да се премести от онова място отвъд Етилия на изток, тъй като не желаше пратениците на сарацините да минават през неговите земя, защото мислеше, че прави много разноски. За четирите дни, през които ние бяхме в двора на Саркат, изобщо не бяхме снабдени с храна освен веднъж с малко кумис. По пътя между него и баща му изпитахме голям страх. Защото рутените и унгарците, и аланите, негови слуги, от каквито той има в голям брой, се сдружават по 20 и 30 заедно и бягат през нощта, с лъкове, и когато срещнат през нощта, го убиват. Денем те се укриват и когато конете им са уморени, те идват нощем при множеството коне на пасбищата, сменят конете и един или два коня отвеждат със себе си, за да ги изядат, когато им се наложи. Възможността да се случи такова нещо действително плашеше много нашия водач. Ние бихме умрели от глад на този път, ако не носехме със себе си малко сухар. Впрочем ние дойдохме до Етилия, най-голямата река. Тя е четири пъти по-голяма от Секана и извънредно дълбока. Тя тече откъм Велика България, която е на север, и слиза на юг, като се влива в някакво езеро или в някакво море, което сега наричат морето Сирсан⁹², по името на някакъв град, който лежи над брега му в Персия. Изодор обаче нарича това море Каспийско, защото на юг от него са Каспийските⁹³ планини и Персия, а на изток — планините Муглик, т. е. Аксасинските, които допират до Каспийските планини. На север пък от него се намира тази степ, в която сега живеят татарите. По-рано наистина там са обитавали някакви кумани, които са се наричали кангли⁹⁴. И от тази страна морето приема Етилия, която лете се увеличава като египетския Нил. На запад пък са планините на аланите и лесгите и Железните врата и планините на георгийците.⁹⁵ И така [Каспийско море] се намира от три страни между планини. Откъм север то достига до равнина. Братът Андрей обиколи двете му страни, именно южната и източната, а аз — другите две, т. е. северната — на отиване от Бату до хан Мангу, а на връщане от Бату в Сирия по подобен начин — западната. Това море може да се обиколи за четири месеца. Не е вярно, това, което казва Изодор, че това

⁹² Т. е. Хирканското езеро — дн. Каспийско море. ⁹³ Тук става дума за т. нар. Кавказки хребет — планинска верига, пресичаща целия Кавказки провлак от Черно до Каспийско море. ⁹⁴ Кангли са номадски племена. Според някои автори кангли и канглити са разпространени названия на печенезите или на част от тях през периода, когато са обитавали Азия. ⁹⁵ Под планините на аланите, лесгите и георгийците (т. е. грузинците) се разбира Кавказкият хребет.

enim tangit oceanum, sed undique circumdatur terra.

Tota illa regio a latere occidentali istius maris, ubi sunt Porta Ferrea Alexandri et montes Alanorum, usque ad oceanum aquilonarem et Paludes Meotidis, ubi oritur Tanays, solebat dici Albania. De qua dicit Ysidorus quod habet canes ita magnos tanteque ferocitatis ut tauros premant et leones perimant: quod verum est prout intellexi a narrantibus, quod ibi versus oceanum aquilonarem faciunt canes trahere in bigis sicut boves propter magnitudinem et fortitudinem eorum. In illo ergo loco ubi nos applicuimus super Ethiliam est casale novum quod fecerunt Tartari de Rutenis et Sarracenis mixtim, qui transponunt nuncios et euntes et redeuntes ad curiam Baatu, quia Baatu est in ulteriori ripa versus orientem, nec transit illum locum ubi nos applicuimus ascendendo in estate, sed iam incipiebat descendere. A ianuario enim usque ad augustum ascendit ipse et omnes alii versus frigidas regiones, et in augusto incipiunt redire. Descendimus ergo in navi ab illo casali usque ad curiam eius, et ab illo loco usque ad villas maioris Bulgarie versus aquilonem sunt quinque die. Et miror quis diabolus portavit illuc legem Machometi. A Porta enim Ferrea, que est exitus Persidis, ascendendo iuxta Ethiliam, usque in illam Bulgariam, ubi nulla civitas nisi quedam casalia prope ubi cadit Ethilia in mare; et illi Bulgari sunt pessimi Sarraceni, fortius tenentes legem Machometi quam aliqui alii.

Quando ergo vidi curiam Baatu, expavi, quia videbantur proprie domus eius quasi quedam magna civitas protensa in longum, et populis undique circumfusus usque ad tres vel quatuor leucas. Et sicut populus Israel sciebat unusquisque ad quam regionem tabernaculi deberet figere tentoria, ita ipsi sciunt ad quod latus curie debeant se collocare quando ipsi deponunt domus. Unde dicitur curia orda lingua eorum, quod sonat medium, quia semper est in medio hominum suorum, hoc excepto quod recte ad meridiem nullus se collocat, quia ad partem illam aperiuntur porte curie. Sed ut loquerer Turc.

море било залив, излизащ от океана, защото никъде то не се допира до океана, а навсякъде е заобиколено със суша.

Цялата тази област, от западния бряг на това море, където са Железните врата на Александър и планините на аланите, чак до северния океан и меотидските блата, откъдето извира Танаис, обикновено се нарича Албания⁹⁶. Изодор пише за нея, че там има толкова големи кучета и толкова свирепи, че преследват бикове и убиват лъвовете. Това е вярно, доколкото разбрах от тези, които ми разказваха, защото там при Северния океан използват кучета заради големината и силата им да теглят в двуколки също като волове. Действително за това място, където ние пристигнахме до Етилия, има ново селище, което татарите са образували от рутени и сарацини. Те превозват [през реката] пратениците, както тези, които отиват, така и онези, които се връщат от двора на Бату. Защото Бату е на отатъшния бряг, на изток, и когато през лятото тръгва на път, той не преминава на това място, където ние стигнахме. Той бе започнал вече да се спуска [на юг]. От януари впрочем чак до август той лично се изкачва заедно с всичките други татари в студени области, а през август започват да се връщат. И така ние сляхоме с една лодка от това селище чак до двора на Бату. От това място до селищата на Велика България на север има пет дни път. И аз се учудвам кой дявол донесе тук учението на Мохамед. От Железните врата, където се излиза от Персия, има повече от тридесет дни път, докато се премине степта и се слезе по Етилия чак в споменатата България, в която няма никакъв град освен някои села близо до мястото, където Етилия се влива в морето. Тези българи са най-проклети сарацини, защото те спазват мохамеданския закон повече от всички други.

Когато впрочем видях двора на Бату, аз се стълписах, защото собствените му жилища изглеждаха като някакъв голям град, разпрострян на дължина и заобиколен отвсякъде от население дори до три-четири левги⁹⁷. И така, както у израелския народ, всеки един е знаел до кой район би могъл да разпъне кожата на шатрите си, така и те знаят до коя страна на дворцовия стан биха могли да си отредят място, когато установяват жилищата си. Поради това дворот се нарича на техния език орда, което значи среда, защото винаги е разположен посред хората му с изключение на това, че право в южна посока никой не се наста-

⁹⁶ Тук авторът има пред вид дн. северен и кавказки Азербайджан. ⁹⁷ 1 левга е равна приблизително на 4 км.

a dextris et a sinistris extendunt se quantum volunt, secundum exigentiam locorum, dummodo recte ante curiam vel ex opposito curie non descendunt. Fuimus ergo ducti primo ad quendam Saracenum, qui non providebat nobis de aliquo cibo. Sequenti die ducti fuimus ad curiam et fecerat extendi magnum tentorium, quia domus non potuisset capere tot homines et mulieres quot convenerant. Monuit nos ductor noster, quod nichil loqueremur donec Baatu preciperet, et quod tunc loqueremur breviter. Quesivit etiam utrum misissetis nuncios ad eos. Dixi qualiter miseratis ad Kenchan, et quod nec ad ipsum misissetis nuncios nec ad Sarcath literas, nisi credissetis eos fuisse christianos, quia non pro timore aliquo sed ex congratulatione, quia audiveratis eos esse christianos, misistis. Tunc duxit nos ante papilionem, et monebamur ne tangeremus cordas tentorii, quas ipsi reputant loco liminis domus. Stetimus in nudis pedibus in habitu nostro, discoopertis capitibus, et eramus spectaculum magnum in oculis nostris. Fuerat enim ibi frater Iohannes de Policarpo; sed ipse mutaverat habitum, ne contempneretur, quia erat nuncius domini pape. Tunc introducti sumus usque ad medium tentorii, nec requisierunt ut faceremus aliquam reverentiam genua flectendo, sicut solent facere nuncii. Stetimus ergo coram eo quantum posset dici: „Miserere mei, Deus“ et omnes erant in summo silentio. Ipse vero super solum longum sedebat et latum sicut lectus, totum deauratum, ad quod ascendebatur tribus gradibus, et una domina iuxta eum. Viri vero diffusi sedebant a dextris domine et a sinistris: quod non implebant mulieres ex parte sua, quia erant ibi sole uxores Baatu, implebant viri. Bancus vero cum cosmos et ciphis magnis aureis et argenteis, ornatis lapidibus preciosis, erat in introitu tentorii. Respexit ergo diligenter, et nos eum, et videbatur mihi similis in statura domino Iohanni de Bello-monte, cuius anima requiescat in pace. Erat etiam vultus eius tunc perfusus gutta rosea. Tandem precepit

нява, защото на тази страна се отварят портите на двора. Надясно обаче и наляво те се разпростират, колкото желаят, в зависимост от характера на местностите, докато точно пред двора или на отсрещната страна на двора те не отсядат. Най-напред ни заведоха при някои си сарацини, който не ни снабдяваше изобило с храна. На следващия ден ни заведоха в двора и ханът нареди да се опъне голяма палатка, защото жилището не можеше да побере толкова хора и жени, колкото надойдоха. Нашият водач ни обърна внимание да не говорим нищо, преди да ни е наредил Бату, и тогава да говорим кратко. Запита също дали ще изпратите пратеници при тях. Аз разказах как бяхте изпратили пратеници при Кенхан и че не бихте изпратили пратеници до него лично, нито до Саркат писмо, ако не сте предполагали, че те са станали християни, защото Вие сте проводили пратеници не поради някакъв страх, а за споделите своята радост, като сте чули, че те са християни. Тогава той ни изведе пред палатката и ни обърна внимание да не допирате възветата на палатката, които те смятат за граница на мястото на жилището. Там ние стояхме с боси крака, в нашето облекло, с непокрити глави и представяхме голямо зрелище, както ни се струваше. Впрочем там беше братът Йоан Поликарп⁹⁸. Той обаче си беше сменил облеклото, за да не бъде оскърбен, понеже беше пратеник на господин папата. Тогава ни въведоха чак до средата на палатката и не поискаха да отдадем някаква почит, като коленичим, както обикновено правят пратениците. Ние стояхме точно срещу него толкова време, за колкото би могло да се произнесе: „Смилн се над мене господи“, и всички бяха застанали в пълна тишина. Самият той седеше върху високото си ложе, дълго и широко като легло, цялото позлатено, и до него се изкачваше по три стъпала, и една господарка седеше до него. Мъжете пък, разпръснати, седяха от дясната и от лявата страна на господаря; мястото, което жените от тяхна страна не запълваха, защото там бяха само съпругите на Бату, го запълваха мъже. Пейка с кумис и големи златни и сребърни потири, украсени със скъпоценни камъни, бе поставена при входа на палатката. Той ни огледа внимателно и ние него. И струваше ми се, че той наподобява в осанката си господин Йоан де Белмонте, чиято душа нека почива в мир. Лицето му беше осяно с розови пъпки.

⁹⁸ Може би става дума за Плано Карпини (Ioannes de Plano Carpini), францисканец-минорит, известен пътешественик, род. 1182 г. Бил начело на мисията, изпратена от папа Иннокентий IV при монголския император, който по това време, според някои автори, извършва своето второ пътешествие до татариите.

ut loquerer. Tunc ductor noster precepit ut flecteremus genua et loqueremur. Flexi unum genu tanquam homini. Tunc innuit quod ambo flecterem, quod et feci, nolens contendere super hoc. Tunc precepit quod loquerer, et ego cogitans quod orarem Deum, quia flexeram ambo genua, incepti verba ab oratione dicens: „Domine, nos oramus Deum a quo cuncta bona procedunt, qui dedit vobis ista terrena, ut post hoc det vobis celestia, quia hec sine illis vana sunt.“ Et ipse diligenter ascultavit, et subiunxi: „Noveritis pro certo quod celestia non habetis nisi fueritis christianus.“ Dixit enim Deus: „Qui crediderit et batizatus fuerit, salvus erit. Qui vero non crediderit condemnabitur.“ Ad istud verbum iste modeste subrisit, et alii Moal incepterunt plaudere manus, deridendo nos, et obstupuit interpret meus, quem oportuit me confortari ne timeret. Tunc facto silentio dixi: „Ego veni ad filium vestrum, quia audivimus quod esset christianus, et attuli ei literas ex parte domini regis Francorum. Ipse misit me huc ad vos. Vos debetis scire qua de causa.“ Tunc fecit me surgere, et quesivit nomen vestrum et meum et socii mei et interpretis, et fecit omnia scribi, et quesivit etiam, quia intellexerat quod exieratis terram vestram cum exercitu, contra quod haberetis bellum. Respondi: „Contra Saracenos violantes domum Dei Ierusalem.“ Quesivit etiam si unquam misissetis nuncios ad eum. „Ad vos“, dixi, „nuncquam“. Tunc fecit nos sedere, et dare de lacte suo ad bibendum, quod ipsi valde magnum reputant, quando aliquis bibit cosmos cum eo in domo suo. Et dum sedens respicerem terram, precepit ut elevarem vultum, volens adhuc nos amplius respicere, vel forte pro sortilegio; quia habent pro malo omine vel signo, vel pro mala pronostica, quando aliquis sedet coram eis inclinata facie quasi tristis, maxime cum appodiat maxillam vel mentum super manum. Tunc exivimus, et post pauca venit ductor noster ad nos, et ducens nos ad hospitium, dixit michi: „Dominus rex rogat quod retinearis in terra ista, et hoc non potest Baatu facere sine conscientia Manguchan. Unde oportet

Най-после той ми нареди да говоря. Тогава нашият водач ни нареди да коленичим и да говорим. Аз коленичих с единия си крак, както пред човек. Тогава той кимна да коленича с двата си крака, което и направих, защото не исках да споря за такова нещо. Тогава той ми нареди да говоря. И аз, като си представих, че се моля на Бога, защото бях коленичил с двата си крака, подох слова от молитвата Оче наш, като казах: „Господарю, ние се молим на бога, от когото произтичат всички земни блага, които Ви е дал, за да ви даде след това небесните блага. Защото едините без другите са празно нещо.“ Той внимателно изслуша и аз добавих: „Да знаете добре, че не ще получите небесни блага, ако не станете християнин. Защото Господ е казал: „Който е повярвал и е бил кръстен, ще бъде спасен. Който пък не повярва, ще бъде осъден.“⁹⁹ При тази дума той сдържано се засмя. И другите монголци започнаха да плескат с ръце, за да ни се подиграят, и моят преводач изтръпна, та се наложи аз да го подкрепя да не се страхува. Тогава, като настъпи тишина, аз казах: „Аз съм дошъл при Вашия син, защото чухме, че бил християнин, и му донесох писмо от страна на господин краля на французите. Той лично ме изпрати тук при Вас. Вие ще трябва да знаете по каква причина.“ Тогава ме накара да стана и запита за Вашето име и моето и на другаря ми, и на преводача, и нареди да се запише всичко. Той попита също така, понеже бе разбрал, че Вие сте потеглили с войска на поход от Вашата страна, срещу кого сте воювали. Аз отговорих: „Срещу сарацините, които скверният дома господин Йерусалим.“ Той запита също така дали някога сме пращали пратеници до него. „До Вас, казах аз, никога.“ Тогава той ни накара да седнем и да ни дадат да пием от неговото мляко, защото те смятат за голяма чест, когато някой пие кумис с него в неговото жилище. И докато, седейки, бях обърнал поглед към земята, той ми нареди да вдигна очи, тъй като желаеше още по-добре да ни разгледа по-скоро от суеверие, тъй като те смятат за лошо знамение или знак, или пък за лошо предсказание, когато някой седи с лице към тях и наведени очи, като че ли е тъжен, особено когато постави челюстта или брадичката на ръката си. Тогава излязохме и след малко при нас дойде нашият водач. И когато ни водеше до квартирата ни, ми каза: „Господарят крал иска да остане в тази страна, но Бату не може да реши това без знанието на Мангу-хан. Ето защо

⁹⁹ Евангелие за св. Марко, л. 16, с. 15—16.

tet quod tu et interpres tuus eatis ad Manguchan. Socius vero tuus et alius homo revertentur ad curiam Sarchath, ibi expectantes donec revertaris." Tunc incepit homo Dei interpres lugere, reputans se perditum; socius meus contestari, quod citius amputarent ei capud quam quod divideretur a me; et ego dixi quod sine socio non possem ire, et etiam quod bene indigebamus duobus famulis quia si contingeret unum infirmari, non posset solus remanere. Tunc ipse reversus ad curiam, dixit verba ista Baatu. Tunc precepit: „Vadant duo sacerdotes et interpres, et clericus revertatur ad Sarchath." Ille reversus dixit nobis sententiam; et quando volebam loqui pro clerico, quod veniret nobiscum, dixit: „Non loquimini amplius, quia Baatu diffinivit, et ego amplius non audeo redire ad curiam." De elemosina vestra habebat Gosset clericus XXVIyperpera, et non plus, quorum X retinuit sibi et puero, et XVI dedit homini Dei pro nobis, et sic divisi sumus cum lacrimis ab invicem. Illo redeunte an Sarcath, et nobis ibi remanentibus.

In vigilia Assumptionis pervenit ipse ad curiam Sarcath, et in crastino fuerunt sacerdotes nestorini induti vestimentis nostris coram Sarcath. Tunc ducti fuimus ad alium hospitem, qui debebat nobis providere de domo et cibo et equis. Sed, quia non habuimus quod daremus ei, omnia male faciebat. Et bigavimus cum Baatu, descendendo iuxta Ethiliam V septimanis. Aliquando habuit socius meus tantam famem, quod dicebat michi quasi lacrimando: „Videtur michi quod nunquam comederim." Forum semper sequitur curiam Baatu, sed illud erat ita longe a nobis quod non poteramus ire. Oportebat enim ire nos pedes pro defectu equorum. Tandem invenerunt nos quidam Hungari, qui fuerant clerici, quorum unus sciebat adhuc cantare multa corde, et habebatur ab aliis Hungaris quasi sacerdos, et vocabatur ad exequias defunctorum suorum; et alius fuerat competenter instructus in grammatica, quia intelligebat quicquid dicebamus ei literaliter, sed nesciebat respondere; qui fecerunt nobis magnam consolationem, afferentes cosmos ad bibendum et carnes aliquando ad comedendum. Qui cum postulassent a nobis aliquos libros, et non haberem quod possem dare, nullos enim habebam nisi bibliam et breviarium, dolui multum. Tunc dixi eis: „Afferte nobis cartas, et ego scribam vobis quamdiu erimus hic."

се налага ти и твоят преводач да отидете при Мангу-хан. Сигурно твоят другар обаче и другият човек ще се върнат в двора на Саркат, където ще изчакат, докато ти се върнеш." Тогава духовникът-преводач се натъжи, смятайки, че е загубен. Моят събрат се кълнеше в боговете, че по-скоро биха му отрязали главата, отколкото да се раздели от мене. И аз му казах, че без другар аз не бих могъл да отида. Казах също, че трябва да бъдем двама свещенослужители, защото ако отпадне единият, той сам не би могъл да устои. Тогава Бату нареди: „Нека отидат двамата свещеници и преводачът, а духовникът да се върне при Саркат." Той, като се върна, ни каза решението. И когато аз пожелах да говоря за духовника да дойде с нас, каза: „Нека не говорим повече, защото Бату постанови и аз вече няма да се осмеля да ида отново до двора." От Вашата парична помощ клирикът Госет имаше още 26 перпери, не повече — 10 от тях задържа за себе си и отрока, а 16 даде на духовното лице за нас. И така ние се разделихме със сълзи едни от други. Той се върна при Саркат, а ние останахме там.

В навечерието на Успение Богородично¹⁰⁰ той пристигна в двора на Саркат и на сутринта несторианските свещеници бяха въведени с нашите одежди пред Саркат. Тогава нас ни заведоха при друг стопанин, който трябваше да ни снабдява с жилище, храна и коне. Тъй като обаче нямахме какво да му дадем, той правеше всичко небрежно. И пет седмици ние пътувахме с колите, спускайки се с Бату покрай Етилия. Моят другар беше понякога толкова гладен, че ми казваше почти с плач: „Струва ми се, като че ли никога не съм ял." Пазарът винаги следвал подир дворцовия стан на Бату. Но той беше толкова далеч от нас, че не можехме да отидем, тъй като се налагаше да вървим пеша поради липса на коне. Най-после намерихме някакви унгарци, които са били духовници. Единият от тях можеше все още да пее проникновено и беше смятан от другите маджари за свещеник и те го викаха за опяване на тяхните покойници. Другият пък беше добре обучен по граматика, защото разбираше, каквото му казваше писмено, но не знаеше да отговаря. Те ни оказаха големи добрини, като ни донесоха кумис за пиене и някакво месо за ядене. Когато те поискаха от нас някакви книги, а аз нямах какво да им дам, тъй като имах само библия и требник, ми стана мъчно. Тогава аз им казах: „Донесете ни хартия и аз ще Ви напиша [нещо],

¹⁰⁰ Т.е. на 15 август.

Quod et fecerunt, et scripsi utrinque horas beate Virginis et Officium defunctorum. Quadam die iunxit se nobis quidam Comanus, salutans nos verbis latinis dicens: „Salvete domini!“ Ego mirans, ipse resalutato, quesivi quis eum docuerat illam salutationem, et ipse dixit quod in Hungaria fuit baptizatus a fratribus nostris, qui docuerant eam. Dixit etiam quod Baatu quesiverat ab eo multa de nobis, et quod ipse dixerat ei conditiones ordinis nostri. Ego vidi Baatu equitantem cum turba sua; et omnes patres familias equitant cum eo. Secundum estimationem meam, non erant quingenti viri. Tandem, circa festum Exaltationis Sancte crucis venit ad nos quidam dives Moal, cuius pater erat millenarius, quod magnus est inter eos, dicens: „Ego debeo vos ducere ad Manguchan, et est iter quatuor mensium, et tantum frigus est ibi quod finduntur lapides et arbores pro frigore. Videatis utrum poteritis sustinere. Cui respondi: „Spero in virtute Dei quod sustinebimus quod alii homines possunt sustinere.“ Tunc dixit: „Si non poteritis sustinere, ego relinquam vos in via.“ Cui respondi: „Hoc non esset iustum, quia nos non ivimus pro nobis nisi missi a domino vestro, unde ex quo vobis committimus non debetis nos dimittere.“ Tunc dixit: „Bene erit.“ Post hoc fecit nos ostendere sibi omnes vestes nostras, et quod sibi videbatur minus necessarium fecit deponere sub custodia hospitis nostri. In crastino attulerunt cuilibet nostrum unam pelliceam villosam arietinam, et braccas de eodem, et botas sive hocellos secundum morem eorum, cum soccis de filtro, et almucias de pellibus secundum modum eorum. Et secunda die post Exaltationem Sancte Crucis incepimus equitare, nos tres habentes duos saginarios et equitavimus continue versus orientem usque ad festum Omnium Sanctorum. Et per totam illam terram, et adhuc amplius, habitabant Cangle, quedam parentela Comanorum. Ad aquilonem habebamus Maiorem Bulgariam, et in meridiem predictum mare Caspium (p. 263₁—274₀)

докато сме тук.“ Те това и направиха и аз написах от двете страни на листа часословните молитви на блажената дева и службата на покойниците. Един ден към нас се присъедини някакъв куманин, който ни поздравя с латински слова, като каза: „Здравейте господа!“ Аз се учудих и след като самият му отвърнах на поздрава, запитах кой го е научил на този поздрав. А той каза, че бил покръстен от нашите братя в Унгария, които го бяха научили на този поздрав. Той ми каза още, че Бату много го е разпитвал за нас и че той му е изложил устава на нашия орден. Аз видях Бату да язди с цялата си орда. Всички старейшини ездят редом с него. По моя преценка те нямаха и 500 човека. Най-после около празника на „Въздвижението на светия кръст“¹⁰¹ при нас дойде някакъв богат монголец, чийто баща беше хилядник, което у тях е висок чин, и каза: „Аз трябва да ви заведа при хан Мангу. Пътят е четири месеца и там е толкова студено, че камъните и дърветата се пукат от студ. Помислете дали бихте могли да издържите.“ Аз му отговорих: „Аз вярвам в силата Божия, че ние ще издържим това, което други човече могат да издържат.“ Тогава той каза: „Ако не бихте могли да издържите, аз ще ви оставя насред път.“ Аз му отговорих: „Това не би било справедливо, защото ние не сме тръгнали заради нас, а изпратени от вашия господар. Затова от момента, когато ние се доверяваме на Вас, Вие не бива да ни напускате.“ Тогава той каза: „Добре, нека е така.“ След това той ни накара да му посочим всичките наши дрехи и ни накара да оставим на съхранение у нашия стопанин това, което му се виждаше по-малко необходимо. На сутринта донесоха на всекиго от нас по един селски кожух от овча кожа и по едни гащи от също такава кожа и боти или полуботуши, както е обичайно, у тях, с терлици от плът и башмаци от кожа, според техния начин на обличане. На следващия ден след Въздвижението на светия кръст потеглихме на коне, като ние тримата имахме два товарни коня. Ние яздихме непрекъснато в източна посока чак до Празника на всички светии.¹⁰² И по протежението на цялата тази страна и още по-нашироко живеят канглите, някакви родственици на куманите. На север от нас беше Велика България и на юг — гореспоменатото Каспийско море.

¹⁰¹ Т.е. на 14 септември. ¹⁰² Т.е. до 1 ноември.

16. De projectione fratrum eorumque
in curia Manguchan mansione

A. De Maiore Bulgaria et de Minore Bulgaria

Postquam iveramus XII diebus ab Etilia, invenimus magnum flumen quod vocant Iagat, et venit ab aquilone de terra Pascatur, descendens in predictum mare. Ydioma Pascatur et Ungariorum idem est, et sunt pastores sine civitate aliqua, et contiguatur Maiori Bulgaria ab occidente. Ab illa terra versus orientem, in latere illo aquilonari, non est amplius aliqua civitas. Unde Bulgaria Maior est ultima regio habens civitatem. De illa regione Pascatur exierunt Huni, qui postea Hungari, unde est ipsa Maior Bulgaria. Et dicit Ysodorus quod perniciosus equis claustra Alexandri, rupibus Caucasi feras gentes cohibentia, transierunt, ita quod usque in Egiptum solvebatur eis tributum. Destruxerunt et omnes terras usque in Franciam, unde fuerunt maioris potentie quam sunt adhuc Tartari. Cum illis concurrerunt Blaci et Bulgari et Wandali. De illa enim Maiori Bulgaria venerunt illi Bulgari, qui sunt ultra Danubium prope Constantinopolim. Et iuxta Pascatur sunt Illac, quod idem est quod Blac, sed B nesciunt Tartari sonare, a quibus venerunt illi qui sunt in terra Assani. Utrosque enim vocant Illac et hoc et illos. Lingua Rutinorum et Polonorum et Boemorum et Sclavonorum eadem est cum lingua Wandalorum, quorum omnium manus fuit cum Hunis, et nunc pro maiore parte est cum Tartaris, quos Deus suscitavit a remotioribus partibus, populum nullum et gentem stultam, secundum quod dicit Dominus: „Provocabo eos, id est, non custodientes legem suam, in eo qui non est populus et in gente stulta irritabo eos.“ Hoc completur ad literam super omnes nationes non custodientes legem Christi. Hoc quod dixi de terra Pascatur scio per fratres predicatorum, qui iverunt illuc ante adventum Tartarorum

16. За отиването и престоя на братята
в двора на Мангу-хан

A. За Велика и Малка България

След като бяхме вървели 12 дни от Етилия, ние срещнахме голяма река, която наричат Ягат¹⁰³. Тя идва от север, от страната Паскатур и се влива в гореспоменатото море. Езикът на паскатурците и унгарците е един и същ.¹⁰⁴ Те са пастири без каквото и да е град и на запад опират до Велика България. От тази земя на изток, в този северен пояс няма повече никакъв град. Поради това Велика България е най-крайната страна, която има град. От същата област Паскатур са дошли хуните, по-късните хунгари¹⁰⁵, където е сега Велика България. Изодор казва, че със страхотните силни коне те са преминали теснините на Александър¹⁰⁶, които в Кавказките планини са преграда за дивите племена, така че чак до Египет им се плащала дан. Те са опустошили и всички страни чак до Франция, поради което са били с по-голяма мощ, отколкото са сега татарите. Заедно с тях са настъпили власи и българи и вандалите.¹⁰⁷ Именно от тази Велика България са дошли тези българи, които са откъд Дунава близо до Константинопол. До Паскатур са илаците, които са в същност власи, обаче татарите не познават звука „В“. От тях са дошли тези, които са в страната на Асен.¹⁰⁸ И едините и другите ги наричат илаци — и тези тук, и онези там. Езикът на рутените и на полоните и на бохемите и славоните е същият като езика на вандалите.¹⁰⁹ Всички са били [някога] с хуните, а сега в по-голямата част са с татарите, които бог докара от далечни страни. Те не представляват народ, а са невежо племе, според както каза господ: „Аз ще ги възбудя тях, т. е. тези, които не пазят своя закон, срещу това множество, което не е народ, и ще ги принизя в това невежо племе.“ Това се изпълва дословно над всички народи, които не спазват закона на Христа. Това, което казах за страната Паскатур, го зная от братята проповедници¹¹⁰, които са дошли тук преди ид-

¹⁰³ Ягат или Яич е дн. р. Урал. ¹⁰⁴ Тук Рубрук отразява преобладаващото през средните векове погрешно мнение, че башкирите по-късно под влияние на татарите са приели своя сегашен език, доста близък до езика на татарите. В действителност башкирският език принадлежи към урало-алтайския клон, а унгарският — към угро-финския клон на тюркските езици. Срв. G. Moravcsik. *Byzantinoturcica*. II. Berlin, 1958, p. 37—38. ¹⁰⁵ Някои учени са извеждали произхода на унгарците от хуните на Атила (вж. също бел. 104 и 46). ¹⁰⁶ Т. е. Александровия вал. ¹⁰⁷ Тук авторът има пред вид пътя на хуните и на народите, взели участие във Великото преселение на народите, започнало в края на III в. ¹⁰⁸ Тук авторът има пред вид династията на Асеневци. ¹⁰⁹ Според Рубрук езикът на рутените, полоните, бохемите и славоните е еднакъв с езика на вандалите. Езикът на вандалите според запазените писмени паметници е самостоятелен клон на източната (готска) група на германските наречия. ¹¹⁰ Орденът на братята проповедници (*Ordo fratrum praedicatorum*) или доминиканци е основан през 1215—1217 г. от св. Доминик (1170—1221) в Тулуза, утвърден от папа Хонорий III и бързо разпространил се във Франция.

Тук Рубрук отразява преобладаващото през средните векове погрешно мнение, че башкирите по-късно под влияние на татарите са приели своя сегашен език, доста близък до езика на татарите. В действителност башкирският език принадлежи към урало-алтайския клон, а унгарският — към угро-финския клон на тюркските езици. Срв. G. Moravcsik. *Byzantinoturcica*. II. Berlin, 1958, p. 37—38. Някои учени са извеждали произхода на унгарците от хуните на Атила (вж. също бел. 104 и 46). Т. е. Александровия вал. Тук авторът има пред вид пътя на хуните и на народите, взели участие във Великото преселение на народите, започнало в края на III в. Тук авторът има пред вид династията на Асеневци. Според Рубрук езикът на рутените, полоните, бохемите и славоните е еднакъв с езика на вандалите. Езикът на вандалите според запазените писмени паметници е самостоятелен клон на източната (готска) група на германските наречия. Орденът на братята проповедници (*Ordo fratrum praedicatorum*) или доминиканци е основан през 1215—1217 г. от св. Доминик (1170—1221) в Тулуза, утвърден от папа Хонорий III и бързо разпространил се във Франция.

et ex tunc erant ipsi subiugati a vicinis Vularis Saracenis, et plures eorum facti Saraceni. Alia possunt scire per cronica, quia constat, quod ille provincie post Constantinopolim, que modo dicuntur Bulgaria, Blakia, Sclavonia, fuerunt provincie Grecorum; Hungaria sic fuit Pannonia. Equitavimus ergo per terram Cangle a festo Sancte Crucis usque ad iestum omnium Sanctorum, qualibet fere die quantum est a Parisius usque Aurelianum, secundum quod possum estimare, et plus aliquando, secundum quod habebamus copiam equorum. Aliquando enim mutabamus bis in die vel ter equos, aliquando ibamus duobus diebus vel tribus quod non inveniebamus populum, et tunc oportebat lentius ire. De XX vel XXX equis nos semper habebamus peiores, quia extranei eramus. Omnes enim accipiebant ante nos equos meliores; michi semper providebant de forti equo, quia eram ponderosus valde; sed utrum suaviter ambularet vel non, de hoc non audebam facere questionem, nec etiam audebam conqueri si dureportaret, sed fortunam suam oportebat unumquemque sustinere. Unde oriebatur nobis difficilissimus labor, quia multotiens fatigabantur equi antequam possemus pervenire ad populum, et tunc oportebat nos percutere et flagellare equos, ponere etiam vestes super alios saginarios, mutare equos prosaginarios aliquando nos duos ire in uno equo.

De fame et siti, frigore et fatigue, non est numerus. Non enim dant cibum nisi in sero. In mane dant aliquid bibere vel sorbere milium. In sero autem dabant nobis carnes, scapulam arietis cum costis, et de brodio ad mensuram bibere. Quando habebamus de brodio carniū ad saturitatem, optime reficiebamur, et videbatur michi suavissimus potus et maxime nutriendus. FERIA sexta permanebam ieiunus usque ad noctem nichil hauriens. Tunc oportebat me cum tristitia et dolore comedere carnes. Aliquando oportebat nos comedere carnes semicostas vel fere crudas, propter defectum materie ignis, quando iacebamus in campis et de nocte descendebamus, quia tunc non poteramus bene colligere stercora boum vel equorum. Aliam materiam ignis rare inveniebamus, nisi forte aliqui aliquas spinas. In ripis etiam aliquorum

ването на татарите и поради това самите те са били покорявани от съседните българо-сарацини и повечето от тях са станали сарацини. Другите неща могат да се знаят от хрониката, защото известно е, че тези области зад Константинопол, които сега се наричат България, Влахия, Славония¹¹¹, са били провинции на гърците. Така Унгария е била Панония. И така ние издихме през страната Кангла¹¹² от празника на Светия кръст до празника на Всички светии¹¹³, почти всеки ден толкова път, колкото е разстоянието от Париж до Аурелиан¹¹⁴, доколкото мога да преценя това, и малко повече според това, колко коне имахме, защото понякога сменяхме два или три пъти на ден конете, понякога вървехме по два или три дни, тъй като не срещаме хора, и тогава се налагаше по-бавно да се върви. От двадесет или тридесет коня [в станцията] ние винаги получавахме по-лошите, защото бяхме чужденци. Впрочем всички преди нас получаваха по-хубавите коне. За мен винаги предвиждаха силен кон, защото бях твърде тежък, но дали вървеше приятно или не, за това аз не съм смеех да повдигам въпрос, нито пък съм смеех да се оплаквам, ако конят мъчно се яздеше, защото всеки трябваше да понася съдбата си. Поради това за нас възникваха големи мъчности, защото много пъти конете се уморяваха, преди да можем да стигнем до хора, и тогава ние трябваше да подкарваме и бием конете, също така да поставяме дрехите върху други товарни коне, да сменяме ездитните коне с коне със самари, понякога ние двама да ездим на един кон.

Гладът и жаждата, студът и умората нямаха край, защото храна ни даваха само вечер. Сутрин те дават нещо за пиене или да сръбнем боза. Вечер обаче ни даваха месо, плешка от овца с ребрата и да пием определено количество бульон. Когато имахме за храна бульон от месо, ние се свързвахме най-добре и струваше ми се, че това е приятна и много хранителна напитка. В петъчен ден аз стоях гладен чак до нощта, без да ям нищо. Тогава трябваше със съжаление да ям месо. Понякога ние трябваше да ядем месото полусварено или почти сурово поради недостиг на горивен материал, когато с настъпване на нощта слизахме от конете и се разполагахме на стан, защото тогава не можехме достатъчно да събираме тор от говеда и коне. Друг материал за горене рядко намирахме освен срещашите се тук-там тръни. По бреговете на някои реки

¹¹¹ Славония е западната част на Балканския полуостров. ¹¹² Т.е. страната на печенезите. ¹¹³ Т.е. от 14 септември до 1 ноември. ¹¹⁴ Т.е. от Орлеан, намиращ се на 110 км от Париж.

fluminum sunt alicubi silve, sed hoc rare. In principio despiciebat nos multum ductor noster, et fastidiebat eum ducere tam viles homines. Postea tamen, quando incepit nos melius cognoscere ducebat nos per curias divitum Moallorum, et oportebat nos orare pro ipsis. Unde si habuissem bonum interpretem, habebam oportunitatem seminandi multa bona. Ille Chingis, primus chan, habuit quatuor filios, de quibus egressi sunt multi, qui omnes habent modo magnas curias, et cotidie multiplicantur et diffunduntur per illam vastam solitudinem, que est sicut mare. Per multos ergo illorum ducebat nos dux noster. Et mirabantur supra modum quare nolebamus recipere aurum, vel argentum, vel vestes preciosas. Quererebant etiam de magno papa, si esset ita senex sicut audierant. Audierant enim quod esset quingentorum annorum. Quererebant de terris nostris, si ibi essent multe oves et boves et equi. De oceano mari non potuerunt intelligere quod esset sine termino, vel sine ripa. In vigilia Omnium Sanctorum dimisimus viam in orientem, quia iam populus descenderat multum versus meridiem, et direximus iter per quosdam alpes recte in meridiem, continue per VIII dies. In illa solitudine vidi multos asinos, quos vocant culam qui magis assimilantur mulis, quos multum persecuti sunt dux noster et socii eius, sed nichil proficerunt propter nimiam velocitatem illorum. Septima die inceperunt nobis apparere ad meridiem montes altissimi, et intravimus planiciem que irrigabatur sicut ortus, et invenimus terras cultas. In octavis Omnium Sanctorum intravimus villam quamdam Saracenorum nomine Kinchat cuius capitaneus occurrit extra villam duci nostro cum cervisia et ciphis. Hic est enim mos eorum, quod de omnibus villis subditis eis occurratur nunciis Baatu et Manguchan cum cibo et potu. Tunc temporis ibant ibi super glaciem, et prius a festo sancti Michaelis habueramus gelu in solitudine. Quesivi de nomine provincie illius; quia iam eramus in alio territorio nescieverunt michi dicere, nisi a nomine civitatis, que erat valde parva. Et descendebat magnus fluvius de montibus, qui irrigabat totam regionem secundum quod volebant aquam ducere, nec descendebat in aliquod mare, sed absorbebatur de terra, et

имаше някъде и гори, но това е рядко. Отначало нашият водач ни презираше много и му бе неприятно да води толкова нищожни хора. По-късно обаче, когато започна по-добре да ни опознава, той ни водеше през дворецовите станове на богатите монголци и ние трябваше да се помолим за тях. Поради това, ако бях с добър преводач, бих имал възможността да посея много добрини. Известният Чингиз, първият хан, е имал четири сина¹¹⁵, от които са произлезли мнозина. Всички те имат сега големи двореци и ежедневно се множат и пръскат по тази огромна степ, която е като море. Впрочем през станове на много от тях ни водеше нашият водач. Те извънредно много се учудваха защо ние не желаехме да вземем злато, сребро и скъпи дрехи. Също така питаха и за великия папа, дали е толкова стар, колкото са чували. Защото те бяха чули, че той бил на петстотин години. Разпитвах за нашите земи дали там наистина има много овце и говеда и коне. За океана не можах да разбера, че наистина е без край или бряг. В навечерието на деня на Всички светни¹¹⁶ ние изоставихме пътя към изток, защото народът беше вече слязъл много на юг, и насочихме пътя си през някакви високи планини право на юг в продължение на девет дни. В тази степ аз видях много магара, които наричат „кулам“ и които повече наподобяват на мулета. Те бяха много преследвани от нашия водач и другарите му, които не направиха нищо поради извънредната им бързина. На седмия ден пред нас на юг започнаха да се появяват извънредно високи планини и ние навлязохме в равнина, която се напояваше също като градина, и ние се натъкнахме на обработена земя. На осмия ден от деня на Всички светни ние навлязохме в някакъв град на сарацините, на име Кинхат.¹¹⁷ Управителят му излезе извън града да посрещне нашия водач с ечемичено пиво и потири. Защото такъв е техният обичай, а именно да се посрещат от всички подвластни на татарските градове пратениците на Бату и хан Мангу с храна и напитки. По това време там те вървят по лед и още преди празника на свети Михаил¹¹⁸ имахме студове в степта. Аз запитах за името на тази област. Тъй като обаче ние вече бяхме на друга територия, те можах да ми кажат само името на града, който беше твърде малък. Голяма река се спускаше от планините. Тя напояваше цялата област и в зависимост от това, къде желаеха за отклонят водата, тя не се изливаше в някое море, а се поглъщаше от земята и правеше

¹¹⁵ Чингиз хан е имал четирима сина: Тулуй, Чагатай, Угетай и Юки. ¹¹⁶ На 1 ноември. ¹¹⁷ Град в долината на р. Талас. ¹¹⁸ Празникът на св. Михаил се е празнувал на 29 септември.

faciebat etiam multas paludas. Ibi vidi vites, et bibi bis de vino.

Sequenti die venimus ad aliud casale propinquius montibus, et quesivi de montibus, de quibus intellexi quod essent montes Caucasii, qui contiguntur ex utraque parte maris ab occidente usque in orientem, et quod iam transiveramus mare supradictum quod intrat Etilia. Quesivi etiam de Talas civitate in qua erant Teutonici servi Buri, de quibus dixerat frater Andreas, de quibus etiam quesiveram multum in curia Sarcath et Baatu. Nichil poteram intelligere, nisi quod Buri, dominus eorum, fuerat interfectus tali occasione: Ipse non erat in bonis pascuis, et quadam die, dum esset ebrius, loquebatur ita cum hominibus suis: „Nonne ego sum de genere Chingis Chan sicut Baatu? (et ipse erat nepos Baatu vel frater). Quare non vadam super ripam Etilie sicut Baatu, ut pascham ibi?“ Que verba fuerunt relata Baatu. Tunc ipse Baatu scripsit hominibus illius, ut adducerent ei dominum ipsorum vinctum, quod et fecerunt. Tunc Baatu quesivit ab eo si dixisset tale verbum, et ipse confessus est. Tamen excusavit se, quia ebrius erat, quia solent condonare ebriis. Et Baatu respondit: „Quomodo audebas me nominare in ebrietate tua?“ Et fecit ei amputari caput. De illis Teutonicis nichil potui cognoscere usque ad curiam Manguchan, sed in predicto casali intellexi quod lalas erat post nos iuxta montes per VI dietas. Quando veni in curia Manguchan, intellexi quod ipse Mangu transtulerat eos, de licencia Baatu, versus orientem spacio itineris unius mensis a Talas, ad quamdam cillam que dicitur Bolac, ubi fodiunt aurum et fabricant arma, unde non potui ire nec redire per eos. Tamen transivi eundo satis prope per tres dietas forte civitatem illam. Sed ego ignoravi, nec potuissem etiam declinare extra viam si bene scivissem. A predicto casali ivimus ad orientem iuxta montes predictos, et ex tunc intravimus inter homines Manguchan, qui ubique cantabant et plaudebant coram ductore nostro, quia ipse erat nuncius Baatu. Hunc enim honorem exhibent sibi mutuo, ut homines Mangu recipiant nuncios Baatu predicto modo, et similiter homines Baatu nuncios Mangu. Та-

още много блат¹¹⁹. Там забелязах лозя и пих два пъти вино.

На следващия ден ние пристигнахме при друго село, по-близко до планините, и аз запитах за планините, за които разбрах, че били Кавказките планини¹²⁰, които опират от две страни до море — от запад така и от изток, и че вече бяхме отминали гореспоменатото море, в което се влива Етилия. Аз запитах също за града Талас, в който са били тевтонските пленници на Бури¹²¹, за които бе разказвал братът Андрей и за които аз бях разпитвал много в двора на Сархат и Бату. Аз не можех нищо да разбера освен това, че Бури, господарят им, е бил убит по такъв случай: Сам той не притежавал добри пасбища. Един ден, когато бил пиян, разговарял така със своите хора: „Не съм ли и аз от рода на Чингиз хан, както е Бату? (А той бил племенник или брат на Бату). Защо да не отида и аз към брега на Етилия като Бату, за да паса там стада?“ Тези думи били донесени на Бату. Тогава самият Бату писал до неговите хора да му доведат вързан своя господар, което те и направили. Тогава Бату го попитал дали е казвал такава дума и той признал. Все пак той се извинил с това, че бил пиян, тъй като имат обичай да прощават на пияните. Бату отговорил: „Как си се осмелявал да споменеш името ми в пиянството си?“ И наредил да му отрежат главата. За тези тевтонци не можах да узная нищо чак докато не стигнах в двора на Мангу-хан. В гореспоменатото селище разбрах, че зад нас до планините, на 6 дни път, се намирал Ялас¹²². Когато пристигнах в двора на хан Мангу, аз разбрах, че самият Мангу ги е преселил с разрешението на Бату на изток, на разстояние един месец път от Талас при някакъв град, който се нарича Болак, където копаят злато и изработват оръжия. Поради това аз не можах нито да отида, нито да се върна при тях. Все пак аз преминах на отиване доста близко, почти на около три дни път от този град. Аз обаче не знаех [това], нито бих могъл да се отклоня от пътя дори ако добре го знаех. От гореспоменатото селище ние дойдохме на изток до споменатите планини и оттам навлязохме между хората на хан Мангу, които навсякъде пееха и плескаха ръце пред нашия водач, понеже той беше пратеник на Бату. Защото по такъв начин те изразяваха взаимно своята почит — хората на хан Мангу да приемат по гореспоменатия начин пратениците на Бату и по подобен начин хората на Бату — прате-

¹¹⁹ Става дума за р. Талас, която извира от снеговете на южните склонове на Александровия хребет и се влива в степното езеро Кара-Кул, представляващо в същност разлив на реката между пясъчни дюни.
¹²⁰ Сега Александров хребет заедно с неговото продължение Ала-тау. Мнението, че това са Кавказките планини, е погрешно.
¹²¹ Бури е син на Чагатай и племенник на Бату.
¹²² Т.е. р. Талас.

men homines Baatu superiores sunt, nec ex-cuntur ita diligenter. Paucis diebus post hoc intravimus alpes, in quibus solebant habitare Caracatai, et invenimus ibi magnum fluvium, quod oportuit nos transire navigio. Post hoc intravimus quamdam vallem, ubi vidimus castrum quoddam destructum, cuius muri non erant nisi de luto, et terra colebatur ibi. Et post hoc invenimus quamdam bonam villam, que dicitur Equius, in qua erant Saraceni loquentes persicum. Longissime tamen erant a Perside. Sequenti die, transgressis illis alpi-bus que dependebant a magnis montibus qui erant ad meridiem, ingressi sumus pulcheri-mam planiciem, habentem montes altos a dex-tris, et quoddam mare a sinistris, sive quem-dam lacum qui durat XXV dietas in circuitu. Et illa planicies tota irrigatur ad libitum aquis descendentibus de montibus, que omnes reci-piuntur in illud mare. In estate rediimus ad latus aquilonare illius maris, ubi similiter erant magni montes. In planicie predicta so-lebant esse multa valle, sed pro maiori parte omnes erant distracte, ut pascerent ibi Tar-tari, quia optima pascua erant ibi. Invenimus ibi unam magnam villam nomine Cailac, in qua erat forum, et frequentabant eam multi mercatores. In illa quievimus XII diebus ex-spectantes quemdam scriptorem Baatu, qui debebat esse socius ducis nostri in negociis expediendis in curia Mangu. Terra illa solebat dici Orgonum, et solebant habere proprium ydicma et propriam literam. Sed modo tota erat occupata a Turcomannis. Etiam in litte-ratura illa et ydicma solebant facere Nesto-rini de partibus illis officium suum et scri-bere libros, et forte ab illis dicuntur Organa quia solebant esse optimi cithariste, sive or-ganiste, ut dicebatur michi. Ibi primo vidi ydolatrias, de quibus noveritis quod sunt multe secte in Oriente (p. 274, — 282₆).

ниците на хан Мангу. Все пак хората на Бату са по-знатни и не спазват това толкова грижливо. След няколко дена ние навлязохме в планини, в които обикновено жи-вееха каракатаите¹²³, и там срещнахме го-ляма река¹²⁴, която ни се наложи да преми-нем с лодка. След това ние навлязохме в някаква голяма долина, където видяхме някаква разрушена крепост, чиито стени бяха от кирпич, и там земята се обработ-ваше. След това ние срещнахме някакъв хубав град, който се нарича Еквиус¹²⁵. В него имаше сарацини, които говореха пер-сийски, макар че са твърде отдалечени от Персия. На следващия ден, след като пре-минахме тези планини, които бяха свър-зани с големите планини, лежащи на юг, ние навлязохме в извънредно хубава рав-нина. В дясната ѝ част имаше високи пла-нини, а в лявата — някакво море или ня-какво езеро¹²⁶, което можеше да се обходи за 25 дни. И цялата тази равнина се напоява изобилно от водите, които се спускат от пла-нините. Те всички се вливат в това море. През лятото ние всички се върнахме на тази северна ширина на това море, където също имаше големи планини. В гореспоменатата равнина обикновено имаше много долини, обаче в по-голямата им част всички бяха разделени, за да пасат татарите там стадата си, защото най-хубави пасища имаше там. Ние срещнахме един голям град там, на име Кайлак¹²⁷, в който имаше пазар и много търговци го посещаваха. В него останахме 12 дни, тъй като чакахме някакъв писар на Бату, който трябваше да бъде другар на нашия водач в работите, които трябваше да се извършат в двора на Мангу. Тази страна обикновено се нарича Органум¹²⁸. Те обикновено си служеха със собствен език и писмо. Скоро обаче цялата тази страна беше завзета от туркоманите¹²⁹. Дори на тяхната писменост и език обикновено из-пълняваха несторианците от тези места службата си и пишеха книги. Вероятно по тях тя се нарича „Органа“, защото, според както ми е казано, те са обикновено най-добри китаристи и органисти. Там най-на-пред видях идолопоклонници, за които нека знаете, че имат много секти на изток.

B. De Iuguribus aliisque gentibus

Primi sunt Iugures, quorum terra conti-guatur cum predicta terra Organum, inter

B. За ойгурите и другите народи

Първи са ойгурите¹³⁰, чиято страна опира о гореспоменатата страна Органум и се

¹²³ Т. е. каракидани (кидани) — племе, живеещо през X в. в съседство с Китай. Били подчинени от Чингис хан. ¹²⁴ Това е реката Или. ¹²⁵ Еквиус не е идентифициран. ¹²⁶ Сега езерото Балкаш. ¹²⁷ Кайлак не е идентифициран. ¹²⁸ Под Органум се разбира Хиркания. ¹²⁹ Може би това са туркмените — народ от югозападния клон на алтайската група на тюркските племена. ¹³⁰ Ойгурите са източнотюркско племе. През средните векове се разделили на два клона: единият от тях — в Монголия, в басейна на Байкалското езеро, а другия — в източен Туркестан. Последните през 1209 г. доброволно се подчинили на Чингис хан. Ойгурите били чиновници в монголските канцеларии и възпитатели на монголските принцове.

montes illos versus orientem; et in omnibus civitatibus eorum sunt mixti Nestorini et Saraceni, et ipsi etiam sunt diffusi versus Persidem in civitatibus Saracenorum. In predicta civitate Caalat habebant ipsi tres ydolatrias, quarum duas intravi ut viderim stultitias eorum. In prima inveni quemdam qui habebat cruciculam de afromento super manum suam, unde credidi quod esset christianus, quia ad omnia que querebam ab eo respondebat ut christianus. Unde quesivi ab eo: „Quare ergo non habetis hic crucem et imaginem Jesu Christi?“ Et ipse respondit: „Non habemus consuetudinem.“ Unde ego credidi quod essent christiani, sed ex defectu doctrine omitterent. Videbam enim ibi post quamdam cistam, que erat eis loco altaris, super quam ponunt lucernas et, oblationes et quamdam ymaginem habentem alas quasi sancti Michaelis, et alias quasiepisporum tenentes digitos sicut ad bene dicendum. Illo sero non potui aliud invenire, quia Saraceni in tantum vitant eos, quod nec etiam volunt loqui de eis. Unde quando querebam a Saracenis de ritu talium, ipsi scandalizabant. In crastino fuerunt kalende et pascha Saracenorum, et mutavi hospitium, ita quod fui hospitatus prope aliam ydolatriam. Homines enim colligunt nuncios quilibet secundum posse suum, vel portionem suam. Tunc intrans ydolatriam predictam inveni sacerdotes ydolorum. In kalendis enim aperiunt templa sua, et ornant se sacerdotes, et offerunt thura et ascendunt lucernas, et offerunt populi oblationes de pane et fructibus.

Primo ergo describo vobis ritus omnes omnium ydolatrarum, et postea istorum Iugurum, qui sunt quasi secta divisa ab aliis. Omnes adorant ad aquilonem, complosis manibus, et prosternentes se genibus flexis ad terram, ponentes frontem super manus. Unde Nestorini in partibus illis nullo modo iungunt manus orando, sed orant extensis palmis ante pectus. Porrigunt templa sua ab oriente in occidentem, et in latere aquilonari faciunt cameram unam quasi eorum exeuntem, vel aliquando, si est domus quadrata, in medio domus. Ad latus aquilonare intercludunt unam cameram in loco cori. Ibi ergo collocant unam archam longam et latam sicut mensam unam. Et post illam archam, contra meridiem, collocant prin-

намира между тези планини на изток. Във всичките им градове има смесени несторианци и сарацини и самите те също са разпръснати в сарацинските градове към Персия. В гореспоменатия град Каалат те имаха 3 капища, две от които посетих, за да видя глупостта им. В първото срещнах някакъв човек, който имаше малък кръст от мастило върху ръката си. Поради това помислих, че е християнин, защото на всички въпроси, които го попитах, той отговаряше като християнин. Поради това аз го запитвах: „Защо тогава нямате тук кръст или образ на Исуса Христа?“ Той отговори: „Ние нямаме този обичай.“ От това аз повярвах, че са християни, но са пренебрегнали [кръста и образа] поради недостатъчно познание на учението. Защото аз виждах там отзад някакъв сандък, който им служеше вместо олтар. Върху него те поставят светилници и дарове и също така някакво изображение, което имаше крила като на свети Михаил, и други изображения като епископи, които държаха пръстите си като за благословия. Същата вечер не можах да намеря друго нещо, защото сарацините толкова отбягват [ойгурите], че дори не желаеха да говорят за тях. Поради това, когато питах сарацините за ритуала им, те се засягаха. На сутринта бе началото на месеца и пасхата на сарацините и аз промених квартирата си, като бях настанен близо до друго капище, защото хората там прибират пратениците, всеки според своята възможност или своите съестни средства. Тогава, като влязох в гореспоменатото капище, аз срещнах жреци на идолите. На деня на Нова година те отварят своите храмове, жреците се обличат, донасят тамян и издигат светилниците и поднасят [на олтара] даровете на народа от хляб и плодове.

Най-напред прочее ще ви опиша всички ритуали на всички капища и след това на тези ойгури, които са нещо като секта, отделена от другите. Всички се молят към север със склучени ръце и като се простират коленичейки на земята, те поставят челото върху ръцете си. Затова несторианците в тези страни не си склучват ръцете при молитва, но се молят като протягат длани пред гърдите си. Те разполагат храмовете си от изток към запад и на северната страна правят едно помещение, като издаващ се клирос, или понякога, ако сградата е четвъртита — в средата на дома. На северната страна те включват едно помещение като клирос. Там поставят един сандък, дълъг и широк, също като маса. И зад този сандък срещу юг поставят главния идол, ка-

cipale ydolum, quod ego vidi apud Caracarum ita magnum sicut pigitur beatus Christoforus. Et dixit michi quidam sacerdos Nestorinus, qui venerat de Cataia, quod in terra illa est ydolum ita magnum quod potest videri a duabus dietis. Et collocant alia ydola in circuitu, omnia pulcherime deaurata. Super cistam illam, que est quasi mensa una, ponunt lucernas et oblaciones. Omnes porte templorum sunt aperte ad meridiem contrario modo Saracenis. Item habent campanas magnas sicut nos: ideo credo quod orientales christiani noluerunt habere eas. Ruteni tamen habent et Greci in Gazaria.

Item omnes sacerdotes eorum radunt totum capud et barbam, et sunt vestiti de croceo, et servant castitatem ex quo radunt capud, et vivant pariter C vel ducenti in una congregatione. Diebus quibus intrant templum, ponunt duo scanna et sedent e regione corus contra eorum in terra, habentes libros in manibus, quod aliquando deponunt super illa scanna, et habent capita discooperta quamdiu sunt in templo, legentes in silentio et tenentes silentium. Unde cum ingressus fuisset apud Carachorum quoddam templum eorum, et invenissem eos ita sedentes, multis modis temptavi eos provocare ad verba, et nullo modo potui. Habent etiam quocumque vadunt semper in manibus quamdam testam C vel ducentorum nucleorum, sicut nos portamus pater noster, et dicunt semper hec verba, on man baccam hoc est, Deus, tu nosti, secundum quod quidam eorum interpretatus est michi, et totiens expectat remunerationem a Deo quotiens hoc dicendo memoratur Dei. Circa templum suum semper faciunt pulchrum atrium, quod bene includunt muro, et ad meridiem faciunt portam magnam in qua sedent ad colloquendum. Et super illam portam erigunt perticam longam que emineat, si possunt, super totam villam; et per illam perticam potest cognosci quod domus illa sit templum ydolorum. Ista communia sunt omnibus ydolatriis. Quando ergo ingressus fuisset predictam ydolatriam, inveni sacerdotes sedentes sub porta exteriori. Quos vidi, videbantur michi Franci esse, rasis barbis. Thiaras habebant in capitibus tartareas. Istorum Iugurum sacerdotes habent talem habitum: quocumque vadunt semper sunt in tunicis croceis satis strictis, accincti desuper recte sicut Franci, et ha-

квѣто аз видях в град Каракорум¹³¹ — толкова голям, колкото се рисува блаженият Христофор. Един несторниански свещеник, който бе дошъл от Китай, ми каза, че в онази страна има толкова голям идол, който може да се види от два дни път. Те нареждат другите идоли в кръг, всички извънредно хубаво позлатени. Върху този сандък, който е като една маса, поставят светилници и приношения. Всички врати на храмовете са отворени на юг, противно на обичая у сарацините. Те имат също така като нас големи камбани. Вярвам, че затова източните християни не са желаели да имат такива. Все пак рутените и гърците в Газария имат [камбани].

Също така всички техни свещеници бръснат цялата си глава и брадата и са облечени в оранжовожълто облекло и пазят целомъдрие, поради което си бръснат главите и живеят заедно по сто или двеста в една община. В дните, в които влизат в храма, те поставят две скамейки и седят в помещението по направление клирос срещу клирос на земята и държат книги в ръце, които понякога те поставят върху тези скамейки. Главите им са непокрити, докато са в храма. Те четат тихо и пазят тишина. Затова, когато бях влязъл в един храм в Каракорум и ги заварих така да седят, аз се опитвах по много начини да ги предизвикам да говорят и никога не успях. Накъдето и да тръгнат, те винаги държат в ръцете си някакъв светилник или броеница от 100 или 200 зърна, така както ние носим броеницата „отче наш“, и винаги произнасят тези думи „он ман бакам“, т. е. „Боже, Ти знаеш“, според както някой от тях ми преведе, и той толкова пъти очаква възнаграждение от бога, колкото пъти, казвайки тези думи, си спомня за него. Около своя храм те винаги правят хубав притвор, който плътно заграждат със стена, и на юг правят голяма врата, при която сядаат да разговарят. И над тази врата издигат дълъг прът, който стърчи, ако може, над целия град. И посредством този прът може да се разбере, че този дом е храм на идоли. Това е общо за всички идолопоклонници. Когато бях влязъл в гореспоменатото капище, аз намерих свещеници, насядали под външната врата. Тези, които аз видях, стори ми се, че са французи, понеже бяха с бръснати бради. Те имаха на главите си татарски тиари. Свещениците на тези ойгури имат такова облекло. Където и да отидат, те винаги са [облечени] в оранжовожълти туники, доста тесни, препасани отгоре, също като фран-

¹³¹ Тук става дума за столицата на степната монархия на монголите, възникнала заедно с империята на Чингис хан през XIII в. на десния бряг на р. Орхон, на около 70 км от едноименната столица на ойгурското царство, построена през VIII в.

bent pallium super humerum sinistrum descendens involutum per pectus et dorsum ad latus dextrum, sicut diaconus portans casulam in quadragesima. Istorum literas acceperunt Tartari. Ipsi incipiunt scribere sursum, et ducunt lineam deorsum, et eodem modo ipsi legunt, et multiplicant lineas a sinistra in dexteram. Isti multum utuntur cartis et characteribus pro sortilegio, unde templa sua pleni sunt brevibus suspensis. Et Manguchan mittit eis literas in ydiomate Moal et litteratura eorum. Isti comburunt mortuos suos secundum antiquum modum, et recondunt pulverem in summitate pyramidis. Cum ergo sedissem iuxta predictos sacerdotes, postquam ingressus fueram templum, et vidissem ydola eorum multa magna et parva, quesivi ab eis quid ipsi credent de Deo. Qui responderunt: „Non credimus nisi unum Deum.“ Et ego quesivi: „Creditis quod ipse sit spiritus, vel aliquid corporale?“ Dixerunt: „Credimus quod sit spiritus.“ Et ego: „Creditis quod nunquam supersit humanam naturam?“ Dixerunt: „Minime.“ Tunc ego: „Ex quo creditis quod non sit nisi unus et spiritus, quare facitis ei ymages corporales et tot. Insuper ex quo non creditis quod factus sit homo, quare facitis ei magis ymages hominum quam alterius animalis?“ Tunc responderunt: „Nos non figuramus istas ymages Deo, sed quando aliquis dives moritur ex nostris, vel filius eius, vel uxor vel aliquis carus ei, facit fieri ymaginem defuncti et ponit eam hic, et nos veneramur eam ad memoriam eius.“ Quibus ego: „Tunc ergo non facitis ista nisi propter adulationem hominum.“ „Immo“, dixerunt, „ad memoriam.“ Tunc quesierunt me, a quasi deridendo: „Ubi est Deus?“ Quibus ego: „Ubi est anima vestra?“ Dixerunt: „In corpore nostro.“ Quibus ego: „Nonne ubique in corpore tuo, et totum regit, et tamen non videtur? Ita Deus ubique est, et omnia gubernat: invisibilis tamen, quia intellectus et sapientia est.“ Tunc cum vellem plura rationari cum illis, interpretes meus fatigatus, non volens verba exprimere, fecit me tacere. Istorum secte sunt Moal, sive Tartari, quantum ad hoc quod ipsi non credunt nisi unum Deum, tamen faciunt de filtro ymages defunctorum suorum, et induunt eas pannis pretiosissimis, et ponunt in una biga vel duabus, et illas bigas nullus audet tangere, et sunt sub custodia divinatorum suorum qui sunt eorum sacerdotes, de quibus postea nar-

кузи, и имат наметало върху лявото рамо, което, като се спуща, покрива гърдите и гърба до дясната страна, както когато дяконът носи наметало с качулка през четиридесетдневните пости. Татарите са възприели тяхната писменост. Те започват да пишат отгоре и теглят реда надолу. По същия начин те четат и увеличават редовете отляво надясно. Те многократно използват хартията и буквите за гадаене, поради което техните храмове са изпълнени с окачени кратки текстове. Хан Мангу им изпраща писма на монголски език, но с тяхната писменост. Те изгарят мъртвите си по стар обичай и прибират праха на върха на пирамидите. Когато бях седнал до гореспомнатите свещеници, след като бях влязъл в храма и бях видял много техни идоли, големи и малки, аз ги запитах как вярват в бога. Те отговориха: „Ние вярваме само в един бог.“ И аз попитах: „Вярвате ли, че той е дух, или че е нещо плътско?“ Те казаха: „Ние вярваме, че е дух“. А аз казах: „Вярвате ли, че никога не е приемал човешко въплъщение?“ Отговориха: „Ня най-малко.“ Тогава аз казах: „Щом вярвате, че той е само един и [е] дух, защо му правите материални изображения и толкова много. Освен това, щом не вярвате, че той е станал човек, защо му правите по-скоро човешки изображения, отколкото на друго животно?“ Тогава те отговориха: „Ние не извайваме тези образи на бога, а когато някой богат от нашите почине, то или неговият син или жена му, или някой нему близък поръчва да се направи образа на покойника и го поставя там и ние го почитаме в негова памет.“ На тези слова аз казах: „Тогава вие правите тези образи само за почит на хората.“ „Точно така — казахте, — в [тяхна] памет.“ Тогава те ме попитаха, като че ли, за да ме подиграят: „Къде е бог?“ Аз им казах: „Къде е вашата душа?“ Те отговориха: „В нашето тяло.“ Аз им казах: „Дали не е навсякъде във вашето тяло, като го управлява цялото и все пак не се вижда? Така бог е навсякъде и всичко управлява: все пак е невидим, защото е разум и мъдрост.“ Тогава въпреки че исках да разсъждавам още с тях, моят уморен преводач, като не пожела да превежда думите, накара ме да млъкна. От тяхната секта са монголците или татарите, що се отнася до това, че и те вярват само в един бог, но те правят от плът изображения на своите покойници и ги обличат със скъпоценни платове и ги поставят в една или две колесници. Никой не се осмелява да докосне тези коли. Те са под охраната на техните прорицатели, които са техни свещеници и за които по-късно ще ви разкажа. Тези про-

rabo vobis. Isti divinatores semper sunt ante curiam ipsius Mangu et aliorum divitum. Pauperes enim non habent eos, nisi illi qui sunt de genere Chingis. Et cum debent bigare, ipsi precedunt sicut columpna nubis filios Israel, et ipsi considerant locum metandi castrum, et post deponunt domas suas, et post eos tota curia. Et tunc cum sit dies festus, sive kalende, ipsi extrahunt predictas ymagines, et ponunt eas ordinate per circulum in domo sue. Tunc veniunt ipsi Moal, et ingrediuntur domum illam, et inclinant se imaginibus illis, et venerantur illas. Et illam domum nemini extraneo ingredi licet. Quadam enim vice volui ingredi, et multum dure increpatus fui.

Predicti vero Iugures, qui sunt mixti cum Christianis et Saracenis, per frequentes disputationes, ut credo, pervenerunt ad hoc, quod non credunt nisi unum Deum. Et isti fuerunt habitantes in civitatibus, qui primo obediunt Chingis Chan, unde ipse dedit regi eorum filiam suam. Et ipsa Caracorum est quasi in territorio eorum, et tota terra regis sive Presbiteri Yohannis, et Unc, fratris eius, circa terras eorum. Sed isti in pascuis ad aquilonem, illi Iugures inter montes ad meridiem. Inde est quod ipsi Moal sumpserunt literas eorum, et ipsi sunt magni scriptores eorum, et omnes fere nestorini sciunt literas eorum. Post istos sunt et ipsi Tangut ad orientem inter montes illos, homines fortissimi, qui ceperunt Chingis in bello; et, pace facta, dimissus ab eis, postea, subiugavit eos. Isti habent boves fortissimos, habentes caudas plenas pilis sicut equi, et ventres pilosos et dorsa. Bassiores sunt aliis bobus in tibiis, sed fortiores multum. Isti trahunt magnas domos Moallorum, et habent cornua gracilia, longa, arcuosa, acutissima, ita quod oportet semper secare summities eorum. Vacca non permittit se mungi nisi cantetur ei. Habent etiam naturam bubali, quia si vident hominem indutum rubeis insiliunt in eum, volentes interficere. Post istos sunt Tebec, homines solentes comedere parentes suos defunctos, ut causa pietatis non facerent aliud sepulcrum eis nisi viscera sua. Modo tamen hoc dimiserunt, quia abhominati

рицатели винаги са пред двора на самия Мангу и на другите богати монголци. Бедните впрочем нямат такива [прорицатели] освен тези, които са от рода на Чингиз. И когато трябва да пътуват с колите, те вървят пред тях, също като облачната колона пред синовете на Израел¹³². И сами те избират място за разполагане на лагер. Едва след това те свалят първи своите жилища и след тях целия дворцов стан. И тогава, когато е празничен ден или първо число на месеца, те изваждат гореспоменатите изображения и ги поставят наредени в кръг в техния дом. Тогава идват самите монголци и влизат в този дом. Те се покланят на тези изображения и ги почитат. И в този дом не е позволено на никой чужденец да влиза. Аз поисках един път да вляза, но бях много жестоко мъмрен.

Наистина споменатите ойгури, които са смесени с християни и сарацини, както ми се струва, чрез чести спорове са дошли до това положение да вярват само в един бог. Те самите живеяха в градове, които най-напред бяха подчинени на Чингиз хан, поради което самият той даде своята дъщеря на техния цар. И самият град Каракорум като че ли е в тяхна територия. Пък и цялата земя на царя или презвитер Йоан и на Унк, неговия брат, се намира около тяхната земя, но те обитават пасищата на север, а ойгурите — между планините на юг. Тази е причината, поради която самите монголци са възприели тяхната писменост и ойгурите са техни главни писари. Почти всички несторинци знаят тяхната писменост. Зад тях се намират тангутите¹³³, на изток между планините. Това са хора извънредно храбри, които са пленили Чингиз по време на война. След сключване на мира той бил пуснат от тях на свобода, а след това ги покорил. Те имат твърде яки волове с космати опашки като на коне, с космати корем и гърбове. Те са по-дебели в бедрата от другите говеда, но са по-силни. Те теглят големите жилища на монголците и имат тънки, дълги и извити, извънредно остри рога, поради което винаги се налага да се отсичат върховете им. Кравата не позволява да се дои, ако не ѝ се пее песен. Те имат характера на бивол, защото ако видят човек облечен в червени дрехи, се хвърлят върху него, за да го убият. Зад тях са тибетците — хора, които обикновено изяждат починалите си родители, защото от чувство на дълг към тях не ги погребват на друго място освен в своя стомах. Сега те все пак са изоставили това, защото са

¹³² Точният цитат е: "... а Господ вървеше пред тях денем като облачен стълб, като им показваше пътя, а нощем като огнен стълб, който им светеше, та да вървят и денем и нощем." Изход 13:21. ¹³³ Тангутите са племе, сродно на тибетците. Живеят смесено с монголци и китайци в северен Тибет (в горното течение на р. Хуанхъ).

biles erant omni nationi. Tamen adhuc faciunt pulcros ciphos de capitibus parentum, ut illis bibentes habeant memoriam eorum in iocunditate sua. Hoc dixit michi qui viderat. Isti habent multum de auro in terra sua, unde qui indiget auro fodit donec reperiatur, et accipit quando indiget, residuum recondens in terra. Quia si reponeret in thesauro vel in arca, credit quod Deus auferret ei aliud quod est in terra. De istis hominibus vidi personas multum deformes. Tangut vidi homines magnos, sed fuscus. Ingures sunt mediocris stature, sicut nostri. Apud Ingures est fons et radix ydiomatis turci et commanici. Post Tebec sunt Longa et Solanga, quorum nuncios vidi in curia, qui adduxerant magnas bigas plus quam decem, quarum quilibet trahebatur sex bobus. Isti sunt parvi homines, et fuscus sicut Hispani, et habent tunicas sicut super-tunicale diaconi, manicis parum strictioribus; sed habent in capitibus mitras sicut episcopi, sed pars anterior est parum inferior quam posterior, et non terminatur in unum angulum, sed sunt quadre desuper, et sunt de stammina rigidata per coleram nigram, et limata in tantum quod fulget ad radium solis sicut speculum vel galea bene burnita; et circa tempora habent longas bendas de eadem materia assutas ipsi mitre, que se extendunt ad venter sicut dua cornua egredientia de temporibus; et, quando ventus nimis iactat eas, plicant eas per medium mitre superius a tempore in tempus, et iacent sicut circulus ex transverso capitis, et est valde pulchrum ornamentum capitis. Et principalis nuncius semper quando veniebat ad curiam habebat tabulam de dente elephantino, ad longitudinem unius cubiti et ad latitudinem unius palme, rasam multum. Et quandocumque loquebatur ipsi Chan, vel alicui magno viro, semper aspiciebat in illam tabulam ac si inveniret ibi ea que dicebat, nec respiciebat ad dextram vel sinistram, nec in faciem illius cui loquitur. Etiam accedens coram domino et recedens nusquam respicit nisi in tabulam suam. Ultra istos sunt alii homines, ut intellexi pro vero, qui dicuntur Muc, qui habent villas, sed nulla animalia sibi appropriant. Tamen sunt multi greges et multa armenta in terra ipsorum, et nullus custodit ea; sed quando aliquis indiget aliquo, ascendit collem et clamat, et omnia animalia audientia clamorem accedunt circa illum, et

станали омразни на целия свят. Все пак и досега те правят красиви потири от главите на родителите, за да тачат паметта им, като пият от тях при своето веселие. Това ми каза човек, който е видял това. Те имат в тяхната земя много злато, поради което този, който се нуждае от злато, копае, докато намери, и взима толкова, от колкото се нуждае, като заравя останалото в земята. Защото, ако го постави в съкровище или сандък, вярва, че бог ще му отнеме другото, което е в земята. Измежду тях аз видях много грозни хора. Видях тангутци големи, но много тъмнокожи. Ойгурите имат среден ръст, какъвто е нашият. У ойгурите е изворът и коренът на тюркския и куманския език. Отвъд Тибет са лонга и соланга,¹³⁴ чинто пратеници видях в дворецовия стан. Те бяха докарали големи коли, повече от десет, и всяка се теглеше от шест вола. Те са дребни на ръст хора и тъмнокожи като испанците. Те носят ризи като дяконско расо с малко по-тесни ръкави. На главите си обаче те имат митри като епископи, но предната част е малко по-ниска от задната и не завършва в един ъгъл. Те са отгоре четвъртити и са направени от груба материя, черна на цвят. И тя е изгладена дотолкова, че да блести на слънчевата светлина като огледало или добре излъскан шлем. Около слепите очи те имат дълги ленти от същата материя, пришити към митрата, които при вятър се изправят като два рога, излизайки от слепите очи. И когато вятърът много ги вее, те ги завиват над средата на митрата по-отгоре — от сяло око до сяло око, и лежат като един кръг на тилната част на главата. И това е много красиво украшение на главата. Главният пратеник винаги когато идваше в двора, имаше много излъскана табличка от слонова кост, дълга един лакет и една длан на широчина. И колкото пъти говореше със самия хан или с друг големец, винаги поглеждаше в тази табличка и като че ли, намираще в нея това, което казваше. И той не поглеждаше нито надясно, нито наляво, нито към лицето на този, с когото разговаряше. Също така, като пристъпва към господаря и като се оттегля от него, гледа само в своята табличка. Отвъд тях има други хора, както достоверно научих, които се наричат мук¹³⁵ и които имат градове, но не държат в частна собственост никакви животни. И все пак има много стада и много е впрегатният добитък в тяхната страна и никой не ги пази. И когато някой се нуждае от някакво животно, той се качва на хълма и вика, и всички животни, които чуват вика, прииждат при него и

¹³⁴ Въпросът е спорен. Според някои автори това са чурките. ¹³⁵ Мук е племе от тангутски произход.

permittunt se tractari quasi domestica. Et si nuncius vel aliquis extraneus accedat ad regionem illam, ipsi includunt eum in domo, ministrantes neccessaria, donec negorium eius fuerit expeditum, quia si iret extraneus per regionem, animalia ad odorem eius fugerent et efficerentur silvestria. Ultra est magna Cataya, qui antiquitus, ut credo, dicebantur Seres. Ab ipsis enim veniunt optimi panni serici, qui dicuntur serici ab illo populo, et ille populus dicitur Seres a quodam oppido eorum. Bene intellexi quod in illa regione est opidum habens muros argenteos et propugnacula aurea. In ista terra sunt multe provincie, quarum plures adhuc non obediunt Moallis, et inter eos et Indiam interiacet mare. Isti Catai sunt parvi homines, loquendo multum aspirantes per nares, et hoc est generale quod omnes Orientales habent parvam aperturam oculorum. Isti sunt optimi artifices in omni arte, et valde bene cognoscunt medici eorum vires herbarum, et de pulsu optime iudicant; sed urinalibus non utuntur, nec sciunt aliquid de urina: hoc enim vidi. Multi ex istis sunt apud Caratorum, et semper consueverunt ut de quacumque arte servit pater, oportet quod omnes filii eius serviant. Et ideo tantum reddunt tributum; dant enim Moallis qualibet die mille quingentos iascot, vel cosmos; iascot est pecia argenti ponderans decem marchas; hoc est omni die XV milia marcharum, exceptis pannis sericis et cibariis que inde recipiunt, et aliis serviitiis quibus serviunt eis. Omnes iste nationes sunt inter montes Caucasii, ad latera tamen aquilonaria ipsorum montium usque ad oceanum orientalem, ex parte meridionali ipsius Sithie, quam inhabitant pastores Moal, que omnes sunt tributarie eis, et omnes ydolatrie dedite, et fabulantur multitudinem deorum et quosdam homines deificatos et genologiam deorum, sicut nostri poete faciunt. Sunt mixti inter eos, tanquam advene, Nestorini et Sarraceni usque in Cathaiam. In XV civitatibus Cathaye sunt Nestorini, et habent ibi episcopatum in civitate que dicitur Segin, sed ulterius pure sunt ydolatrie. Sacerdotes ydolorum dictarum nationum habent omnes cucullas latas croceas. Sunt etiam inter eos quidam hermite, ut intellexi, in silvis et montibus, mire vite et austeritatis. Nestorini nichil sciunt ibi. Dicunt enim ser-

позволяват да бъдат използвани като домашни животни. Но когато пратеник или някой чужденец навлезе в тази област, те го затварят в къщи и го обслужват с необходимите неща, докато си свърши работата. Защото, ако чужденец тръгне из района, животните биха се разбягали, като ги подушат, и биха станали диви животни. По-нататък се намира обширният Китай, чиито жители, доколкото зная, са се наричали в старо време сери. От тях идват най-хубавите копринени тъкани, които се наричат по този народ серика. Този народ се нарича сери по някакъв техен град. Добре разбрах, че в тази област има град със сребърни стени и златни бойници. В тази страна има много области, повечето от които не се подчиняват сега на монголците. И между тях и Индия лежи морето. Тези китайци са дребни хора. При говорене те имат силно носово произношение. Общото е, че всички ориенталци имат тесен отвор на очите. Те са много изкусни майстори във всеки занаят. Техните лекари твърде добре познават лечебната сила на билките и най-добре съдят по пулса. Обаче пикочогонни средства те не използват, нито знаят нещо за урината. Това именно видях. Много от тях живеят в Каракорум. Имат обичай, какъвто занаят работи бащата, същия да имат всички негови синове. Затова плащат толкова голям данък, защото те дават на монголците всеки ден 1500 яската или кумис. Яската е късче сребро, което тежи 10 марки¹³⁶, т. е. всеки ден — 15 хиляди марки, като се изключат копринените тъкани и храните, които те взимат оттам, и другите ангарии, които те отработват. Всичките тези народности се намират между Кавказките планини, но все пак на изток от тези планини чак до Източния океан към южната част на самата Скития,¹³⁷ която обитават пастирите монголци. Те всички им плащат трибут и всички са отдадени на идолопоклонство. Същите измислят разкази за множество богове и някои боготворени хора и за родословието на боговете, така както правят нашите поети. Между тях има примесени като пришълци несторианци и сарацини чак до Китай. В 15 града на Китай има несторианци и те имат там епископство в града, който се нарича Сегин¹³⁸. Но по-нататък живеят чисти идолопоклонници. Всички жреци на идолите у споменатите народи носят широки, жълто-цветни качулки. Между тях има и някои отшелници, както разбрах, в горите и планините чиито живот е странен и аскетически. Несторианците не разбират нищо там.

¹³⁶ Тегловна единица. ¹³⁷ Тук най-вероятно става дума за Скития, въпреки че в оригинала се споменава Сития. ¹³⁸ Сегин — една от средновековните столици на Китай.

vitium suum, et habent libros sacros in Siri-
ano. quam linguam ignorant, unde cantant
sicut monachi apud nos nescientes gramaticam,
et hinc totaliter sunt corrupti. Sunt in primis
usurarii, ebriosi; etiam aliqui eorum, qui sunt
cum Tartaris habent plures uxores sicut Tar-
tari. Quando ingrediuntur ecclesiam lavant
inferiora membra sicut Sarraceni; comedunt
carnes feria sexta, et tenent commessiones
suas illa die more Sarracenorum. Tarde venit
episcopus in terris illis, forte vix semel in
quingenta annis. Tunc faciunt omnes par-
vulos etiam in cunabulis ordinari in sacerdo-
tes, unde fere omnes viri eorum sunt sacerdo-
tes. Et post hoc nubunt, quod est plane con-
tra statuta patrum, et sunt bigami, quia mor-
tua prima uxore ducunt aliam ipsi sacerdotes.
Sunt et omnes symoniaci, nullum sacramentum
exhibentes gratis. Sunt solliciti pro uxoribus
et parvulis unde non intendunt dilatationi
fidei sed lucro. Unde contigit cum aliqui eo-
rum nutrant aliquos filios nobilium Moal,
quamvis doceant eos evangelium et fidem,
tamen per malam vitam et cupiditatem magis
elongant eos a ritu christianorum, quia vita
ipsorum Moal et etiam Tuinorum, hoc est ydo-
latrarum, innocentior est quam vita ipsorum.

Egressi autem sumus in festo sancti An-
dree a predicta civitate, et invenimus ibi prope
ad tres leucas unum casale totum nestorino-
rum. Ingressi autem ecclesiam eorum canta-
vimus cum gaudio, quantum altius potuimus:
„Salve, regina,“ quia diu erat quod non vide-
ramus ecclesiam. Inde profecti tribus diebus
pervenimus ad capud illius provincie, in capite
predicti maris, quod videbatur nobis ita tem-
pestuosum sicut oceanus. Et magnam insu-
lam vidimus in eo. Socius meus appropriavit
litori eius et humectavit pannum lineum in
eo, ut gustaret de aqua, que erat parum salsa,
potabilis tamen. Veniebat quedam vallis ab
inter montes magnos a regione inter meridiem
et orientem, et ibi inter montes erat aliud
quoddam mare magnum, et veniebat fluvius
per vallem illam de illo mari in istud, et
tantus ventus quasi continue venit per vallem
illam, quod homines cum magno periculo
transeunt, ne ventus portet eos in mare.

Те извършват своята служба наизуст и
имат свещени книги на сирийски. Те не
знаят този език и затова пеят като монасите
у нас, които не знаят граматика и затова
са напълно покварени. Те са най-вече лих-
вари и пияници. Дори някои между тях,
които са с татарите, живеят с много жени
като тях. Когато влизат в църква те мият
долните части на тялото като сарацини.
Ядат месо в петък. В този ден те правят
своите пиршества по обичая на сарацините.
Рядко идва епископ в тези страни, едва ли
веднъж на петдесет години. Тогава те на-
реждат всички малки деца, дори и тези,
които са в люлки, да бъдат ръкоположени
за жреци, поради което всички мъже са
жреци. И след всичко това те се женят, което
е напълно противно на статута на отците.
И те са двубрачни, защото след като умре
първата жена, самите жреци си довеждат
втора. Те всички си служат със симония,¹³⁹
защото не извършват безплатно никое тайн-
ство. Те са загрижени за жените и децата,
поради което не се стремят към разпростра-
нение на вярата, а към забогатяване. По-
ради това се случва, когато някои от тях
възпитават някои синове на знатни монгол-
ци, макар и да ги учат на евангелието и на
религиозност, все пак поради лошия живот
и порочността си те повече ги отдалечават
от християнския нрав, защото животът на
самите монголци, ако и да са туини, т. е.
идолопоклонници, е по-непорочен откол-
кото животът на тези жреци.

На празника на свети Андрей¹⁴⁰ ние вече
излязохме от гореспоменатия град и там,
на почти три левги път, попаднахме на едно
село, което цялото беше несторианско. Ние
влязохме също така в църквата им и пяхме
с възторг, колкото можахме с по-висок глас:
„Радвай се, царице“, защото дълго време
беше изминало, откакто не бяхме видели
църква. Като отпътувахме оттам, на третия
ден, ние стигнахме до главния град на тази
провинция, където започва гореспоменатото
море¹⁴¹, което ни се струваше бурно като
океан. Ние видяхме в него и един голям
остров. Моят другар се доближи до брега
му и натопа едно парче ленен плат в него,
за да вкусим от водата, която беше малко
солена и все пак пивка. Някаква долина се
спуска между големи планини в посока към
югоизток. Там, между планините, имаше
друго голямо море. През тази низина, от
едното до другото море, течеше река и
непрекъснато духа толкова силен вятър
през тази низина, че хората я преминават,
като се излагат на риск да бъдат отнесени в

¹³⁹ Т. е. с продажба на църковни длъжности.
Коул.

¹⁴⁰ Т. е. на 30 ноември.

¹⁴¹ Това е езерото Ала-

Transivimus ergo vallem, tendentes in aquilonem ad magna montana cooperta nivibus magnis, que tunc erant super terram; ita quod in festo sancti Nicholai incepimus multum accelerare iter, quia iam non inveniebamus populum, sed ipsos iam, hoc est homines constitutos de dieta in dietam ad colligendos nuntios, quia in multis locis inter montana via arcta est et pascua pauca, ita quod inter diem et noctem comprehendebamus duos iam, unde faciebamus de duabus dietis unam, et ibamus plus de nocte quam de die. Ibi erat maximum frigus, unde mutuabant nobis pelliceas caprinas pilo extraverso. Sabbato secundo adventuum in sero transibamus per quoddam locum inter rupes valde horribiles, et misit ductor noster ad me rogans ut dicerem aliqua bona verba, quibus possent fugari demones, quia in passu illo solebant ipsi demones homines asportare subito. Et nesciebatur quid fiebat de eis. Aliquando arripiebant equum, homine relicto; quandoque extrahebant homini viscera, busto relicto super equo; et multa talia contingebant ibi frequenter. Tunc cantavimus alta voce „Credo in unum Deum“ et transivimus per gratiam Dei, cum tota societate, illesi. Ex tunc ceperunt me rogare ut scriberem eis cartas, que ferent super capita sua, et ego dicebam eis: „Docebo vos verbum quod feretis in corde vestro, per quod salvabuntur anime vestre et corpora vestra in eternum.“ Et semper cum vellem docere, deficiebat michi interpret. Scriberam tamen eis: „Credo in unum deum“ et „Pater noster“, dicens: „Hic scriptum est illud quod homo credere debet de Deo, et oratio in qua petitur a Deo quicquid est necessarium homini; unde credite firmiter quod hic spiritum est, quamvis non possetis intelligere, et petite a Deo ut faciat vobis quod in oratione hic scripta continetur, quam ipse docuit proprio ore amicos suos, et spero quod salvabit eos.“ Aliud non poteram facere, quia loqui verba doctrine per interpretem talem erat magnum periculum, immo impossibile, quia ipse nesciebat. Post hoc intravimus planiciem illam in qua erat curia Keucan, que solebat esse terra Naiman,

морето от вятъра. И така ние преминахме долината: като вървахме на север към големите планини, покрити с много сняг, който тогава покриваше земята. И така на празника на свети Николай¹⁴² ние започнахме много да ускоряваме пътя си, защото вече не срещяхме хора, а само ямове, т. е. хора, поставени на разстояние от един ден път, за да посрещат посланиците, тъй като на много места между планините пътят е тесен и пасищата са малки. Така че между деня и нощта ние преминавахме два яма, откъдето следва, че ние изминавахме двудневен път за един ден и вървахме повече нощем, отколкото денем. Там имаше твърде голям студ, поради което ни дадоха козите кожуси с козината навън. На втората събота от пътя ни, вечерта, ние преминахме през някаква местност между твърде страшни скали и нашият водач изпрати човек, като ме молеше да произнесе някакви хубави слова, с които биха могли да се прогонят злите духове, защото в този проход тези демони имаха обичай изведнъж да отвличат хората и не се знаеше какво правят с тях. Понякога те отвличаха коня, а оставяха човека. Някога изтръгваха вътрешностите на човека, като оставяха мъртвеца върху коня. И много такива неща се случваха там често. Тогава ние изпяхме с висок глас „Вярвам в единия бог“ и ние преминахме благодарение на милостта божия с всичките си хора невредими. Оттогава започнаха да ме молят да им напиша хартия, която да носят над главите си. И аз им казах: „Аз ще ви науча на слово, което ще носите в сърцето си, и от него ще бъдат спасени вашите души и вашите тела векове.“ И винаги, когато пожелаех да поучавам, ми липсваше преводач. Въпреки това аз им написах „Аз вярвам в единия бог“ и „Отче наш“ като казах: „Тук е написано това, което човек трябва да вярва за бога и молитвата, с която се измолва от бога това, което е необходимо на човека. Ето защо, вярвайте твърдо в това, което е написано тук, макар и да не бихте могли да го разберете, и молете бог да ви стори това, което се съдържа тук написано в молитвата. На тази молитва сам [бог] със собствените си уста научи своите ученици и аз се надявам, че тя ще ги избави.“ Друго нещо не можах да направя, защото да се проповядват слова от [Христовото] учение чрез такъв преводач би било толкова много рисковано, дори невъзможно, защото той не ги знаеше. След това ние навлязохме в тази равнина, в която беше дворът на хан Кеу и която се смяташе, че е страната

¹⁴² Т. е. на 6 декември.

qui erant proprii homines ipsius Presbiteri Iohannis. Sed tunc non vidi illam curiam, sed in reditu. Tamen hic narro vobis quid accidit de parentela eius et filio et uxoribus. Ipso Keuchan mortuo, Baatu voluit quod Mangu esset Chan. De morte vero ipsius Keu nichil potui certum intelligere. Frater Andreas dixit quod mortuus fuit per quamdam medicinam sibi datam, et suspicabatur quod Baatu fecisset fieri. Tamen ego aliud audiui. Ipse enim citaverat Baatu ut veniret ad inclinandum se ei, et Baatu arripuit iter cum magno apparatu. Timebat tamen multum ipse et homines sui, et premisit quemdam fratrem suum, Sticam nomine, qui cum pervenisset ad Keu et deberet ei servire cifo, orta lite, interfecerunt se mutuo. Vidua ipsius Stichan retinuit nos per unam diem, ut ingrederemur domum eius et benediceremus ei, hoc est, orarem pro ea. Mortuo ergo Keu, ipse Mangu est electus de voluntate Baatu, et iam erat electus quando frater Andreas fuit ibi. Keu habebat quemdam fratrem, nomine Seremon, qui, de consilio uxoris Keu et vassallorum suorum, ivit cum magno apparatu versus Mangu tanquam inclinaturus ei. Tamen in veritate proponebat interficere eum, et totam curiam eius extingere. Et cum iam prope esset Mangu per unam dietam vel duas, remansit quedam de bigis eius fracta in via. et dum auriga laboraret reparare eam, supervenit quidam de hominibus Mangu, qui iuvavit eum, et ille in tantum inquisivit de itinere eorum quod ille auriga revelavit et id quod proponebat Siremon facere. Tunc ille divertens quasi parum curaret ivit ad armentum equorum, et accepit fortiozem equum quod potuit eligere, et nocte et die currens cum festinatione pervenit ad curiam Mangu, nuncians ei ea que audierat. Tunc Mangu, convocatis cito omnibus hominibus suis, fecit fieri ⁱⁱⁱⁱ circulos hominum armatorum circa curiam suam, ut nullus posset ingredi. Reliquos misit contra ipsum Siremon, qui ceperunt eum non suspicantem quod consilium suum esset manifestatum, et adduxerunt eum ad curiam cum omnibus suis. Cui Mangu imponens illud crimen, statim confessus est. Tunc interfectus est et maior filius Keuchan et trecenti cum eis de maioribus Tartarorum. Missum est etiam pro dominabus, que omnes fuerunt fustigate cum titionibus ardentibus ut confiterentur. Que

на найманите, които бяха поданици на презвитер Йоан. Тогава обаче аз не видях този стан, а на връщане. Все пак аз тук ви разказвам това, което се случи с неговите роднини, със сина му и жените му. След като хан Кеу починал, Бату поискал Мангу да стане хан. За смъртта на самия Кеу не можах да науча нищо сигурно. Братът Андрей каза, че бил умрял от някакво лекарство, което му било дадено, и подозираше се, че Бату е бил наредил да стане това. Аз обаче научих друго нещо. Кеу бил извикал Бату да отиде при него, за да му се поклони. И Бату тръгнал на път с голяма дружина. Все пак той и хората му много се страхували и той изпратил напред един от братята си на име Стика. Когато той пристигнал при Кеу и трябвало да му подаде чаша, възникнал спор и те взаимно се убили. Вдовицата на самия Стика ни задържа за един ден, за да влезем в къщата му и да я благословим, т. е. да се помолим за нея. След като впрочем Кеу починал, по волята на Бату бил избран Мангу и той бил избран вече, когато братът Андрей бил там. Кеу имал някакъв брат на име Серемон, който по съвета на съпругата на Кеу и на своите васали потеглил с голяма дружина към Мангу, като че ли за да му се поклони. Всъщност обаче той имал намерение да го убие и изтреби целия му двор. И когато Мангу бил вече наблизо, на един или два дни път, той оставил една от колите, която се строшила по пътя, и докато коларят се мъчел да я поправи, внезапно дошъл един от хората на хан Мангу. Той му помогнал и толкова много го разпитвал за пътя им, че коларят му разкрил това, което възнамерявал да направи Серемон. Тогава човекът [на Мангу], като се преструвал, че малко го интересува това, отишъл при стадото коне, и като взел един по-як кон, който можал да избере, и като препускал денем и нощем, бързо пристигнал в двора на Мангу и му съобщил това, което бил чул. Тогава Мангу, като свикал набързо всичките си люде, наредил да направят четири кръга от въоръжени хора около неговия дворец стан, така че никой да не може да влезе в него. Останалите той изпратил срещу самия Серемон, които го заловили, когато не подозирал, че неговото намерение е разкрито, отвели го заедно с всичките негови хора при двора. Мангу го обвинил в престъплението и той веднага си признал. Тогава той бил убит, както и по-големият син на хан Кеу и заедно с него още и 300 от знатните на татарите. Били изпратени хора и за жените и те всички били набити с горящи главни, за да признаят. Те признали и

confesse, interfecte sunt. Parvulus filius Keu, qui non potuit esse capax vel conscius consilii, ille relictus est vivus, et illi remansit curia patris cum omnibus spectantibus ad eam animalibus et hominibus. Et per illam transivimus in reditu, nec fuerunt ductores mei eundo vel redeundo ausi declinare ad illam. Sedebat enim in tristitia domina gentium, et non erat qui consolaretur eam. Tunc iterum ascendivimus montana, semper tendentes in aquilonem. Tandem in die beati Stephani intravimus planiciem magnam sicut mare, ita quod nullus monticulus apparebat, et in crastino in festo sancti Iohannis Evangeliste pervenimus ad curiam illius magni domini. Cum autem essemus prope iam per quinque diebus, voluit nos ille iam apud quem dormivimus, dirigere per quamdam viam in circuitu, ut quod oportuisset nos adhuc laborasse plus quam per quindecim dies. Et hoc erat, ut intellexi, quod ut iremus per Onankerule, terram scilicet eorum propriam in qua est curia Chingis Chan; alii dicebant quod hoc volebant facere ut viam facerent prolixior, et maiorem ostenderent potentiam suam. Ita enim solent facere hominibus venientibus de regionibus non subditis eis. Et cum magna difficultate optinuit dux noster ut iremus rectam viam. Detinuerunt nos super hoc facto a summo diluculo usque ad horam terciam. In illa etiam via dixit michi scriptor ille, quem expectaveramus apud Cailat, quod in literis Baatu, quas mittebat Manguchan, continebatur quod vos requirebatis exercitum et adiutorium a Sarracenis contra Sarracenos. Tunc incepti multum mirari, et etiam sollicitus esse, quia sciebam tenorem literarum vestrarum, et quod nulla mentio fiebat de hoc in literis vestris, nisi quod monebatis eum ut esset amicus omnium christianorum, et exaltaret crucem, et esset inimicus omnium inimicorum crucis; et etiam, quia interpretes fuerant Hermeni de maiori Herminia multum odientes Sarracenos, ne forte in odium et gravamen Sarracenorum gratius fuissent interpretati secundum placitum eorum. Tacui ergo, non dicens aliquid nec pro nec contra, quia timebam contradicere verbis Baatu ne incurrerem calumpniam sine rationabili causa. Venimus ergo predicto die ad dictam curiam.

Ductori nostro fuit assignata magna domus, nobis tribus parvulum tuguriunculum in quo

били убити. Малкият син на Кеу, който ни най-малко не е можел да бъде участник или съучастник в заговор, бил оставен жив и на него останал дворът на баща му заедно с всички числящи се към него животни и хора. През този дворецов стан ние минахме на връщане. Монте водачи не бяха склонни нито на отиване, нито на връщане да се отбиваме в него. Седеше впрочем натъжена господарката на народите и нямаше кой да я утеши. Тогава отново се изкачихме на планините, вървейки все към север. Най-сетне, в деня на блажения Стефан,¹⁴³ ние навлязохме в голяма равнина като море, където не се появяваше никакви хълмче. На сутринта, на празника на свети Йоан Евангелист¹⁴⁴, ние пристигнахме до дворецовия стан на този голям господар. Когато бяхме близо до него, на пет дни път, този ям, при когото преспахме, пожела да ни насочи по някакъв заобиколен път така, че ние трябваше да се мъчим повече от петнадесет дни. И това е било, както разбрах, за да минем през Онанкеруле, т. е. тяхната собствена земя, където е дворът на Чингиз хан. Други казват, че с това са искали да направят пътя по-приятен и за да ни представят по-голямо своето могъщество. Така постъпват обикновено с хората, които идват от неподчинени на тях райони. Нашият водач се наложи с голяма мъка да пътуваме по прекия път. Те ни задържаха по този повод от разсъмване до три часа. Пак на този път, този именно писар, когото бяхме очаквали при Кайлат, ми каза, че в писмото на Бату, което изпращаше до хан Мангу, е било писано, че вие сте искали войска и подкрепление от Сархат срещу сарацините. Тогава аз започнах много да се учудвам и също да се безпокоя, защото аз знаех съдържанието на вашето писмо, и че нищо не се споменава за това във вашето писмо освен че мунапомняхте да бъде благосклонен към всички християни, да издигне кръста и да стане враг на всички врагове на кръста. Страхувах се също, защото преводачите бяха арменци от Велика Армения, които много мразят сарацините, с цел да възбудят ненавист и затруднение спрямо сарацините, да не превеждат според това, което им се харесва: И тъй аз замълчах, без да кажа нито „за“, нито „против“, защото се страхувах да не би да вляза в противоречие с думите на Бату и да не би да бъда наклеветен без основателна причина. Впрочем ние стигнахме на посочения ден до споменатия дворецов стан.

Едно голямо жилище бе отредено за нашия водач, а за тримата нас — малка

¹⁴³ Т. е. на 26 декември. ¹⁴⁴ Т. е. на 27 декември.

vix potuimus reponere res nostras et facere lectulos et modicum de igne. Multi venerunt visitare ducem nostrum, et allata fuit ei ceruisia de risio in lagunculis longis, strictis desuper, de qua nullam potui discernere differentiam ab optimo vino autisiodorensi, excepto quod odorem vini non habebat. Fuimus vocati et inquisiti fortiter super quo negotio veneramus. Ego respondebam: „Audivimus de Sarcath quod esset christianus; venimus ad eum. Rex Francorum misit ei literas clausas per nos; ipse misit nos ad patrem suum, pater eius misit nos huc. Ipse deberet scripsisse causam quare.“ Ipsi querebant si vos velletis facere pacem cum eis. Ego respondi: „Misit ipsi Sarcath literas tanquam christiano, et si scivisset quod non esset christianus, nunquam misisset ei literas. De pace facienda, dico quod gullam fecit vobis iniuriam. Si aliquid fecisset quare deberetis ei vel genti sue facere querram, ipse libenter, tanquam homo iustus, vellet se emendare et requerere pacem. Si vos sine causa volueritis ei inferre bellum, vel genti sue, speramus quod Deus, qui iustus est, iuvabit eos“. Et ipsi mirabantur semper, repetentes: „Quare venistis, ex quo non venistis facere pacem?“ Ipsi enim iam in tantam superbiam sunt erecti, quod credunt quod totus mundus desideret facere pacem cum eis. Et certe si permitteretur michi, ego in toto mundo pro posse meo predicarem bellum contra eos. Ego autem nolebam eis aperte explicare causam adventus mei, ne forte aliquid dicerem contra verba que mandaverat Baatu. Et ideo totam causam adventus mei illuc dicebam, quia ipse miserat me. Sequenti die ducti sumus ad curiam, et credebam quod possem ire nudis pedibus sicut in nostris partibus; unde deposueram sotulares. Venientes autem ad curiam, descendunt longe a domo in qua est ipse Chan quantum arcus iacere potest, et ibi remanent equi et garciones custodientes equos. Unde cum descendissemus ibi, et ductor noster ivisset ad domum ipsius Chan, affuit ibi unus garcio hungarus qui recognovit nos, hoc est ordinem nostrum; et cum circumdarent nos homines, et respicerent nos tanquam monstra, maxime quia eramus nudis

колибка, в която с мъка можахме да сложим нашите вещи и да си устроим легла и малко място за огън. Мнозина бяха дошли да посетят нашия водач. Бе му донесена ракия от ориз в дълги шишенца, стегнати отгоре. Аз не можах да забележа никаква разлика между това пиво и най-хубавото отозиодорско вино с изключение на това, че нямаше никакъв мирис на вино. Бяхме повикани и възискателно разпитани по каква работа сме дошли. Аз отговарях: „Узнахме за Сархат, че е християнин. Ние дойдохме при него. Френският крал му изпрати чрез нас затворено писмо. Сам той ни изпрати при своя баща, а баща му ни изпраща тук. Той ще ви е писал причината за това.“ Самите те попитаха дали вие бихте желал да сключите мир с тях. Аз отговорих: „Той изпрати лично на Сархат писмо като на християнин и ако знаеше, че не е християнин, никога не би му изпратил писмо. Относно сключването на мир аз ви казвам, че той не ви е сторил никакво зло. Ако ли вече ви е сторил нещо, заради което да е трябвало вие да обявите война на него или на неговия народ, то той самият щеше на драго сърце като справедлив човек да иска да се поправи и да поиска мир. Ако вие пък без основание бихте пожелали да обявите война на него или на неговия народ, ние се надяваме, че бог, който е справедлив, ще им помогне.“ А те все се учудваха, повтаряйки: „Защо сте дошли, щом не сте дошли да сключвате мир?“ Защото те вече са се надигнали до такава голяма гордост, че вярват, че целият свят би пожелал да сключва мир с тях. И сигурно ако бих получил разрешение, аз в цял свят според моята възможност бих проповядвал война срещу тях. Аз обаче не желаех открито да им изложа причините за моето пристигане, за да не би случайно да кажа нещо в разрез с това, което ми бе заръчал Бату. Затова аз свеждах цялата причина за моето идване към обяснението, че той самият ме е изпратил. На следния ден ние бяхме заведени в дворцовия стан. И аз се надявах, че бих могъл да вървя с боси крака, както в нашите страни, и затова си бях свалил полуботушките. Но тези, които идват до дворцовия стан, слизат толкова надалеч от жилището, в което е самият хан, на каквото разстояние лък може да изхвърли стрела. Там оставят конете с прислужниците, които вардят конете. Поради това, когато сляхохме там и нашият водач отиде в жилището на самия хан, при нас се яви един прислужник унгарец, който ни позна, т. е. позна нашия орден. И когато ни заобиколиха хора и ни оглеждаха, като че ли сме чудовища и най-вече, защото бяхме

pedibus, et quererent si nos non indigeremus pedibus nostris, quia supponebant quod statim admitteremus eos. Ille Hungarus reddidit eis rationem, narrans eis conditiones ordinis nostri. Tunc venit magnus scriptor, qui erat christianus nestorinus, cuius consilio fere omnia fiunt, ut videret nos; et respexit nos diligenter, et vocavit illum Hungarum, a quo multa quesivit. Tunc dictum est nobis ut reverteremur ad hospicium; et cum reverteremur, vidi ante extremitatem curie versus orientem, longe a curia quantum posset ballista iacere duabus vicibus, domum super quam erat crucicula. Tunc gavisus multum, supponens quod ibi esset aliquid christianitatis, ingressus confidenter, et inveni altare paratum vere pulchre. Erant enim in panno aureo brodate, sive bistrate, imago Salvatoris et beate Virginis et Iohannis Baptiste et duorum angelorum, lineamentis corporis et vestimentorum distinctis margaritis, et crux magna argentea habens gemmas in angulis et in medio sui, et alia philateria multa, et lucerna cum oleo ardens ante altare, habens octo lumina; et sedebat ibi unus monachus armenus, nigellus, macilentus, inductus tunica cilicina asperrima usque ad medias tibias, habens desuper pallium nigrum de seta furratum, varia ligatus ferro sub cilicio. Statim post ingressum, antequam salutaremus monachum, prostrati cantavimus „Ave regina celorum“ et ipse surgens orabat nobiscum. Tunc, ipso salutato, sedimus iuxta eum habentem modicum de igne coram se in patella. Narravimus autem ei causam adventus nostri, et ipse incepit nos multum confortare, dicens ut loqueremur audacter, quia eramus nuncii Dei, qui est maior omni homine. Postea narravit nobis de adventu suo, dicens quod prevenerat nos per mensem illuc, et quod fuerat heremita in territorio Ierosolimitano, et quod Deus apparuerat ei tribus vicibus precipiens ei ut iret ad principum Tartarorum et cum ipse dissimularet ire, tercia vice comminatus est ei Deus, prosternens eum in terram, dicens quod moreretur nisi iret, et quod ipse dixerat Manguchan quod si vellet fieri christianus, quod totus mundus veniret ad obedientiam eius, et quod Fransci et quod magnus papa obedierent ei: et monuit me ut similia dicerem ei. Tunc respondi: „Frater libenter monebo

с боси крака, и питаха излишни ли ни са нашите крака, защото те предполагаха, че ще ги загубим поради измръзване. Този унгарец им даде обяснение, като им разказа за устава на нашия орден. Тогава дойде главният писар който беше несторианец и с когото се допитват за всичко, за да ни види. Той ни огледа внимателно и извика онзи унгарец, на когото зададе много въпроси. Тогава ни бе казано да се върнем в квартирата си. И когато се върнахме, аз забелязах пред самия край на дворцовия стан, откъм изток, на такова разстояние от стана, на каквото би могъл да достигне изстрел от балиста, взет два пъти, дом, над който имаше малък кръст. Тогава аз се зарадвах много, като предположих, че там би могло да има някакво християнско общество. Аз влязох смирено и намерих олтар, изработен наистина добре, защото върху златотъкан плат имаше в една или две ивици образът на спасителя и на благочестивата дева и на Йоан Кръстител и на двама ангели, в одежди, очертани с мургави. Там имаше голям сребърен кръст със скъпоценни камъни в ъглите и в средата му и много други филигранни утвари и полилей, който гореше пред олтара и на който имаше осем кандила. Там седеше един арменски монах, мургав и слаб, облечен в киликийска туника от най-остра вълна, достигаща чак до средата на пищялките. Върху нея той имаше черно наметало, подплатено с козина, и под киликийската туника препасан с разни желяза. Веднага след като влязохме, още преди да поздравим монаха, проснати на земята, ние изпяхме „Здравей, владчице небесна“ и сам той стана и се молеше с нас. Тогава, след като го поздравихме, седнахме до него. Той държеше малко огън в мангал пред себе си. А ние му разказахме причината на нашето пристигане и той започна много да ни окуражава, като каза да проповядваме смело, понеже сме пратеници на бога, който е повелик от всеки човек. След това той ни разправи за своето пристигане, като каза, че е бил дошъл един месец преди нас тук, че е бил отшелник на ерусалимска земя и че бог му се бил явявал три пъти и го бил посъветвал да отиде при владетеля на татарите. Когато сам той все отлагал да замине, на третия път бог го заплашил, като го прострял на земята, казвайки му, че ще загине, ако не отиде. И че самият бог бил казал на Мангу, че ако би пожелал да стане християнин, целият свят би дошъл да му се подчини, и че французите и великият папа ще му се подчинят. Той ме посъветва да кажа подобни слова на Мангу. Тогава аз отговорих: „Братко, на драго сърце ще го поощря да

eum ut fiat christianus: ad hoc enim veni, ut omnibus hoc predicem. Promittam etiam ei quod Franci et papa multum gaudebunt, et habebunt eum pro fratre et amico. Sed quod debeant fieri servi eius et solvere ei tributum sicut iste alie nationes, nunquam promittam, quia loquerer contra conscientiam meam." Tunc ipse tacuit. Ivimus ergo ad hospitium nostrum, quod frigidum inveni, nec comedamus aliquid in die. Coximus modicum de carnibus, et milium in brodio carniū ad sorbendum. Dux noster et socii eius inebriabantur ad curiam. De nobis habebatur parva cura. Erant tunc ibi iuxta eos nuncii Valzani quod ignorabamus. Et diluculo fecerunt nos homines de curia surgere cum festinatione. Ego autem ivi cumeis, nudis pedibus, modica via ad domum dictorum nunciorum, et quesiverunt ab illis si nos cognoscerent. Tunc miles ille Grecus, recognoscens ordinem et etiam socium meum, quia viderat eum in curia Nastacii cum fratre Thoma ministro nostro, cum universis sociis suis exhibuit magnum testimonium de nobis. Tunc quesiverunt si vos haberetis pacem vel bellum cum Nastatio. „Nec pacem“, dixi, „nec bellum“; et ipsi quesiverunt commodo hoc posset esse. „Quia“, dixi, „sunt terre eorum remote ab invicem, nec habent aliquid facere ad invicem“. Tunc dixit nuncius Nastacii quod pacem, reddens me cautum. Tunc tacui. Illo mane congelate sunt summitates articulorum pedum meorum, ita quod amplius non potui ire nudis pedibus. Accutissimum est enim in illis regionibus frigus, et ex quo incipit gelare nunquam cessat usque ad medium; immo mense medio. Gelabat enim omni mane; sed in die virtute solis solvebatur. Sed in hyeme nunquam dissolvitur, sed cum omni vento continuatur gelu. Et si esset ibi ventus in hyeme sicut apud nos, nichil posset ibi vivere; sed semper est aer quietus usque ad aprilē; et tunc surgunt venti. Et interfecit tunc quando fuimus ibi, circa Pascha, infinita animalia frigus, quod surrexit cum vento. Modicum cecidit ibi de nive in hyeme, sed circa Pascha, quod fuit in exitu aprilis, cecidit tanta quod omnes vici Caracarum fuerunt pleni, et oportebat eam exportare cum bigis. Tunc attulerunt nobis de curia primo pelliceas arietinas et braccas

стане християнин, защото затова съм и дошъл, за да проповядвам това на всички. Аз ще му обещаю също, че французите и папата много ще се радват и ще го смятат за техният брат и приятел. Обаче това, че трябвало да станат негови подчинени и да му плащат трибут така, както другите народи — никога не бих му обещал, защото бих говорил против моята съвест." Тогава той замълча. Ние отидохме в нашата квартира, която намерих студена и не бяхме яли нищо в този ден. Ние сварихме малко месо и просо във вода, в която бе вряло месо, за да я изсърбаме. Нашият водач и неговите другари се бяха напили в дворецовия стан. Към нас се проявяваше малко грижа. Тогава там имаше при тях пратеници на Ватаци, което ние не знаехме. На разсъмване хората от двора ни накараха да станем набърже. Аз извървях с тях бос доста път до жилището на споменатите пратеници. Те ги попитаха дали ни познават. Тогава един гръцки войник позна орден на, а също и моя другар, защото ни бе виждал в двора на Ватаци заедно с нашия служител и брата Тома и заедно с всичките свои другари ни засвидетелстваха голяма почит. Тогава те ни попитаха дали вие сте в мир или във война с Ватаци. „Нито в мир, нито във война“ — отговорих аз. Те попитаха как може такова нещо. „Защото техните земи — казах аз — са отдалечени една от друга, нито пък имат нещо общо.“ Тогава пратеникът на Ватаци каза, че съществуват мирни отношения, което ме накара да бъда предпазлив. Тогава замлъкнах. Тази сутрин измръзнаха върховете на пръстите на краката ми, така че повече не бях в състояние да вървя с боси крака. В тези области студът е извънредно остър, поради което щом започне да мръзне, не спира чак до май, дори през май месец. Замръзваше всяка сутрин, но през деня се размръзваше от силното слънце. През зимата никога не се размръзва, а заедно с всяко засилване на вятъра продължава и студът. И ако там през зимата би имало вятър, както при нас, нищо не би могло да вирее там. Обаче времето винаги е тихо до април, когато се надигат ветрове. И тогава, когато бяхме там, около Великден, измря от студа безбройно множество животни и това стана по време на вятъра. Там през зимата пада малко сняг, но около Великден, който беше на края на април,¹⁴⁵ падна толкова много сняг, че всички квартали на Каракорум бяха пълни и се налагаше да изнасят снега с коли. Тогава на нас ни донесоха от двора най-напред овчи кожуси и

¹⁴⁵ Великден през 1254 г. се е празнувал на 12 април.

de eodem et sotulares, quos receperunt socii mei et Turgemannus. Ego autem non credebam me indigere, quia videbatur michi quod mea pellicea, quam tuleram de Baatu, sufficeret michi. Tunc in octavis Innocentium fuimus ducti ad curiam; et venerunt sacerdotes nestorini, de quibus ignorabam quod essent christiani, querentes quorsum adoraremus. Dixi: „Ad orientem.“ Et hoc querebant quia feceramus barbas nostras radi, de consilio ductoris nostri, ut appareremus coram Chan secundum morem patrie nostre. Unde ipsi credebant quod essemus Turvi, hoc est ydolatre. Fecerunt etiam nos exponere de Biblia. Tunc quesiverunt quam reverentiam vellemus facere ipsi Chan, vel more nostro, vel more eorum. Quibus respondi: „Sacerdotes sumus, dediti servitio Dei. Nobiles domini non sustinent in partibus nostris quod sacerdotes flectant coram eis genua propter honorem Dei. Tamen nos volumus nos humiliare omni homini propter Deum. Nos de longe venimus: primo si placet vobis cantabimus laudes Deo, qui nos salvos de tam longinquo usque huc perduxit, et postea faciemus secundum quod placuerit ipsi domino vestro, hoc excepto, quod nichil precipiatur nobis quod sit contra cultum et honorem Dei.“ Tunc ingressi domum dixerunt verba mea. Placuit domino, et statuerunt nos ante portam domus, levantes filtrum quod pendebat ante portam; et, quia erat in Natalitiis, incepimus cantare: „A solis ortu cardine et usque terre limitem Christum cantamus principem natum Marie virgine.“ Quod impnum cum cantavissemus scrutati sunt tibias et sinum et brachia nostra, utrum haberemus cutellos super nos. Interpretem fecerunt distinguere, et relinquere corigiam cum cutello extra sub custodia unius hostiarii. Tunc ingressi sumus, et bancus cum cosmos erat in introitu, iuxta quem fecerunt stare interpretem. Nos vero fecerunt sedere super scamnum ante dominas. Domus vero erat tota tecta panno aureo intus, et fiebat ignis in quadam arula, in medio domus, de spinis et radicibus abscinchii, quod ibi crescit valde magnum, et etiam ex stercoribus boum. Ipse vero sedebat in lecto indutus pelle maculosa et lucente valde, qualis est pellis bovis ma-

гащи от същата кожа и полуботуши. Взеха ги моят другар и преводачът. А пък аз не вярвах да ми потрѣбват, защото ми се струваше, че ще да ми е достатъчен моят кожух, който бях донесъл от Бату. Тогава, на осмия ден от „деня на непорочните деца“¹⁴⁶ ние бяхме отведени в дворцовия стан. Дойдоха несториански свещеници, за които не знаех, че са християни, които запитаха каква посока се молим. Аз казах: „На изток.“ Те попитаха това, защото ние бяхме оставили да ни обръснат брадите, за да се явим пред хана, по съвета на нашия водач, така както се носим в нашата родина. Поради това те самите бяха сметнали, че ние сме турви, т. е. идолопоклонници. Те ни накараха също така да разкажем [нещо] от Библията. Тогава ни попитаха каква почит възнамеряваме да отдадем на хана — дали смятаме да я изпълним по нашия или по техния обичай. Отговорих им: „Ние сме свещеници, отдадени в служба на бога. В нашите страни знатните господа не изискват свещениците да падат на колене пред тях, каквато почит се отдава на един бог. Все пак ние сме готови да се смирим пред всеки човек заради бога. Ние сме дошли отдалеч: най-напред, ако искате, ще изпеем възхвала на бога, който здрави и читави ни доведе до толкова далечно място, след това ще се съобразим с това, което бъде угодно на вашия господар, с изключение на това — да не ни се нарежда нещо, което би било против култа и почитта на бога.“ Тогава те влязоха вътре и съобщиха моите думи. Те се харесаха на господаря и сега те ни оставиха пред входа на жилището, като повдигнаха плъстта, която висеше пред входа и понеже беше Рождество, започнахме да пеем: „От пределите на изгряващото слънце, та чак до границите на света, ние прославяме всемогъщия Христос, роден от дева Мария.“ След като бяхме изпели този химн, бяхме претърсени навсякъде по бедрата ни и пазвите и ръцете да не би да имаме у нас ножове. Те накараха преводача да се отстрани и да остави ремъка с ножа си навън, под охраната на един пазач. Тогава влязохме. При входа имаше пейка с кумис, до която накараха преводача да застане. Нас пък ни накараха да седнем на една пейка пред госпожите. Наистина цялото жилище беше покрито отвътре със златотъкан плат и в един малък жертвеник в средата на жилището гореше огън с тръни и корени на пелин, който расте там твърде много и също с говежда тор. Впрочем сам той седеше в леглото, облечен в петниста кожа и твърде

¹⁴⁶ Денят на непорочните деца се празнува на 28 декември.

mini. Et est homo simus, mediocris stature, in etatem quadraginta quinque annorum; et sedebat uxor iuvenula iuxta eum; et quedam filia sua valde turpis, Cirina nomine, adulta, cum aliis parvulis, sedebat in lecto post eos. Illa enim domus fuerat cuiusdam domine cristiane, quam multum dilexerat, de qua suscepserat predictam filiam. Et super induxerat illam iuvenulam uxorem, sed tamen filia erat domicella totius illius curie, que fuerat matris eius. Tunc ipse fecit a nobis queri quid vellemus bibere, utrum vinum vel terradinam, hoc est cervisiam de risio, vel caracosmos, hoc est clarum lac iumentis, vel bal, hoc est medonem de melle. Istis enim quatuor potibus utuntur in hyeme. Tunc respondi: „Domine, nos non sumus homines querentes voluntatem in potu; sufficit nobis bene placitum vestrum.“ Tunc fecit nobis dari de potu de risio claro et sapido sicut vinum album, de quo gustavi propter reverentiam eius paululum; et ad infortunium nostrum interpretis noster stabat iuxta pincernas, qui dederunt ei multum bibere, et statim fuit ebrius. Tunc ipse Chan fecit afferri falcones et alias aves, quas accepit super manum suam et respexit, et post longum spatium precepit ut loqueremur. Tunc oportuit nos flectere genua. Et ipse habebat suum interpretem, quemdam Nestorium, de quo ignorabam quod christianus esset, et nos habebamus nostrum interpretem, talem qualem, qui iam etiam erat ebrius. Tunc dixi: „Nos in primis reddimus gratias et laudes Deo, qui adduxit nos de tam longinquis partibus ut videamus Manguchan, cui Deus dedit tantam potestatem in terra. Et oramus Christum, cuius imperio omnes vivimus et morimur, ut ipse det ei bene et diu vivere.“ Hoc enim volunt, ut oretur pro vita eorum. Tunc narravi ei: „Domine, audivimus de Sarchat quod esset Cristianus, et gavisus sunt christiani qui hoc audierunt, et precipue dominus rex Francorum. Unde nos venimus ad eum, et dominus rex misit ei literas per nos in quibus erant pacifica verba, et inter alia verba ipse testificabatur ei de nobis cuiusmodi homines sumus, et rogabat eum ut permitteret nos morari in terra sua. Nostrum enim officium est docere homines vivere secundum legem Dei. Ipse vero nos misit ad patrem suum Baatu.

лъскава, каквато е кожата на морската крава. Той е човек чипнос, със среден ръст, на възраст 45 години. До него седеше младата му съпруга и някаква негова дъщеря, твърде грозна, на име Кирина, вече израстнала, седеше заедно с другите по-малки негови дъщери в леглото зад тях. Прочее това жилище принадлежеше порано на някаква християнка, която беше обикнал много и от която беше родена споменатата дъщеря. И въпреки че беше взел за съпруга онази млада жена, все пак дъщерята беше господарка на целия двор, който е бил собственост на майка ѝ. Тогава той нареди да ни запитат какво бихме желали да пием — дали вино, или терациново питие, т. е. ракия от ориз, или пък каракумис, т. е. бистро мляко на едрия добитък, или пък „бал“, т. е. медовина от мед. Защото тези четири напитки те най-вече употребяват през зимата. Тогава аз отговорих: „Господарю, ние не сме хора, които търсят удоволствие в пиенето. Достатъчно ни е вашето благоволение.“ Тогава той нареди да ни дадат от оризовото питие, което е бистро и вкусно като бялото вино. От пиенето аз пийнах малко от уважение към него. За наше нещастие преводачът ни стоеше до виночерпците. Те му дадоха да пие много и той веднага се напи. Тогава лично ханът нареди да донесат соколи и други птици, които взе върху ръката си. Той размисли и след като помълча дълго, нареди да говорим. Тогава трябваше да коленичим. Той лично имаше свой преводач, някакъв несторианец, за когото не знаех, че бил християнин, а ние също си имахме преводач, такъв, какъвто беше, макар и вече пиян. Тогава аз казах: „Най-напред въздаваме благодарност и хвала богу, който ни съпровождаше от толкова далечни страни, за да видим хан Мангу, комуто бог даде толкова голяма власт на земята. Ние боготворим Христос, в чието царство ние всички живеем и умираме, и нека самият Христос му даде да живее добре и дълго.“ Защото това именно желаят татарите — да се отправят молитви за техния живот. Тогава аз му разказах: „Господарю, ние узнахме за Сархат, че е станал християнин. Възрадваха се християните, които чуха това и особено господин кралят на французите. По тази причина ние отидохме при него и господин кралят му изпрати по нас писмо, в което имаше миролюбиви слова и между другите думи той му даваше сведения и за нас, какви хора сме, и го молеше да ни разреши да останем известно време в неговата страна. Прочее наше задължение е да поучаваме хората да живеят според божия закон. Той ни изпрати накрая при

Baatu autem misit nos huc ad vos. Vos estis cui Deus dedit magnum dominum in terra. Rogamus ergo potentiam vestram ut deditis nobis licenciam remanendi in terra vestra, ad faciendum servitium Dei pro vobis et uxoris et liberis vestris. Non habemus aurum vel argentum vel lapides preciosas que possimus presentare vobis, nisi nosmetipsos, quos presentamus ad serviendum Deo et orandum Deum pro vobis. Ad minus detis nobis licenciam remanendi donec istud frigus transierit. Socius enim meus est ita debilis quod nullo modo salva vita sua potest amplius laborare in equitando. Ipse enim socius meus dixerat michi infirmitatem suam, et adiuraverat me ut peterem licenciam remanendi. Supponebamus enim bene quod oporteret nos redire ad Baatu, nisi de speciali gracia daret nobis licenciam remanendi. Tunc ipse incipit respondere: „Sicut sol est ubique diffundens radios suos, ita mea potencia et ipsius Baatu diffundit se undique. Unde non indigemus auro vel argento vestro.“ Usque huc intellexi interpretem meum, sed ulterius nullam integram sententiam potui comprehendere: unde percepi bene quod ebrius erat. Et etiam ipse Mangu Chan videbatur michi temulentus. In hoc tamen finiunt verba sua, ut visum fuit michi, quod non placebat ei quod prius venissemus ad Sarcach quam ad eum. Tunc ego, videns defectum interpretis, tacui, hoc excepto, quod rogavi eum ut non displiceret ei quod dixeram de auro et argento, quia non dixeram quia ipse indigeret talibus vel talia cuperet, sed quia libenter vellemus eum honorare temporalibus et spiritualibus. Tunc fecit nos surgere et iterum sedere, et post pauca ipso salutato exivimus, et scriptores eius et ille interpretis suus, qui nutrit una de filiabus suis, nobiscum; et inceperunt multum inquirere de regno Francie, utrum essent ibi multi arietes et boves et equi, ac si statim deberent ingredi et capere omnia. Et multociens alias oportebat me facere magnam vim in dissimulando indignationem et iram; et respondi: „Multa bona sunt ibi, que vos videbitis si contingat vos illuc ire.“ Tunc assignaverunt nobis quemdam qui debebat habere curam nostri, et ivimus ad monachum. Et cum exiremus inde ituri ad hospitem

неговия баща Бату. Бату пък ни изпрати тук при Вас. Вие сте този, комуто бог даде голямо господарство на земята. И така ние молим Ваше Величество да ни дадете разрешение да останем във Вашата земя, за да извършваме богослужение за Вас и Вашите съпруги и деца. Ние нямаме злато или сребро или пък скъпоценни камъни, които да можем да ви подарим, освен самите нас, които се отдаваме в служба на бога и за да се молим богу за Вас. Дайте ни поне разрешение да останем, докато премине студът, защото моят другар е толкова слаб, че по никакъв начин здравето не му позволява повече да се мъчи да язди.“ Прочее моят другар сам ми бе говорил за своята немощ и настойчиво ме бе помолил да поискам разрешение да остане; защото ние добре си давахме сметка за това, че би могло да се наложи ние да се върнем при Бату, освен ако хан Мангу по особено свое благоволение ни разреши да останем. Тогава той, отговаряйки, започна така: „Така както слънцето разпръсва навсякъде лъчите си, така и моята власт и тази на Бату се разпръсва навсякъде. Поради това ние не се нуждаем от вашето злато, нито от среброто ви.“ Дотук аз разбрах моя преводач, обаче по-нататък ни една цяла мисъл не можах да доловя. По това добре схванах, че беше пиян. И също така самият хан Мангу ми изглеждаше пиян. С това завършиха неговите слова и както ми се стори, не му се харесваше, че по-напред бяхме отишли при Сархат, а след това при него. Тогава аз, като видях, че преводачът не е в състояние да превежда, замълчах с изключение на това, че само го попитах, дали не му се понрави това, което бях казал за златото и среброто, защото аз не бях казал, че той се нуждаеше от такива или че желае такова нещо, а защото ние на драго сърце бихме желали да го почетем както със светски, така и с духовни блага. Тогава той ни накара да се вдигнем и отново да седнем и малко след като той лично ни поздрави, ние излязохме. Заедно с нас излязоха и неговите писари и онзи негов преводач, който възпитава една от неговите дъщери. Те започнаха да разпитват за френското кралство, дали там има много овни, говеда и коне, като че ли веднага трябваше да нахлуят и завладеят всичко. И много пъти с голямо усилие трябваше да правя други неща, за да съдържим моето възмущение и гняв. Аз отговорих: „Много блага има там, които вие ще видите, ако се случи да идете там.“ Тогава те ни определиха някакъв човек, който трябваше да се грижи за нас, и ние отидохме при монаха. И когато бяхме излезли оттам, за да идем в квартирата си,

cium, venit ad nos predictus interpres dicens: „Manguchan compatitur vobis et dat vobis spacium morandi hic per duos menses: tunc transactum erit magnum frigus. Et mandat vobis, hic prope ad decem dietas est civitas bona, que dicitur Caracarum. Si vultis illuc ire, ipse faciet vobis ministrare necessaria; si autem vultis hic manere, potestis, et habebitis necessaria. Tamen laboriosum erit vobis equitare cum curia.“ Et ego respondi: „Dominus custodiat Manguchan et det ei bonam vitam et longam! Nos invenimus hic istum monachum, de quo credimus quod sit sanctus homo et: quod per voluntatem Dei venerit ad partes istas. Unde libenter staremus cum eo, quia monachi sumus et diceremus orationes nostras simul pro vita ipsius Chan.“ Tunc ille silens recessit. Et ivimus ad domum magnam, quam frigidam invenimus et absque materia ignis, adhuc ieiuni a cibo, et nox erat. Tunc ille, cui recommendati eramus providit nobis de materia ignis et de modico cibo. Ductor noster reversus est ad Baatu, postulans a nobis unam carpitam, sive unum tapetium, quod relinqueramus de mandato eius in curia Baatu. Concessimus, et ipse pacifice recessit, postulans dextram nostram et dicens culpam suam. Permiserat nos habere famem vel sitim in via. Condonavimus ei, pariter ab ipso et a tota familia sua postulantes veniam si quod eis malum exemplum ostendissemus. Invenit nos quedam mulier de Metis in Lotaringia, que capta fuit in Hungaria, nomine Pascha, que fecit nobis magnum pascha pro posse suo, et spectabat ad curiam illius domine que fuerat cristiana, de qua dixi superius, que narravit nobis inauditas paupertates quas sustinuerat antequam venisset ad curiam. Sed modo erat ei satis bene. Habebat enim iuvenem maritum rutenum, de quo habebat tres puerulos valde pulchros, qui sciebat facere domos, quod est bonum artificium inter eos. Insuper narravit nobis quod apud Caracarum esset quidam magister aurifaber, Willelmus nomine, oriundus Parisius: cognomen eius est Buchier, et nomen patris eius Laurentius Buchier. Et adhuc credit se habere fratrem super Magnum Pontem, nomine Rogerus Buchier. Dicebat etiam illi michi quod ipse haberet quemdam iuvenem quem nutrierat, quem habebat pro filio, qui erat optimus interpres. Sed Manguchan tradiderat dicto magistro trescenta iascot, hoc est tria milia marcarum, et L artifices pro opere quodam faciendo: itaque time-

при нас дойде гореспоменатият преводач, казвайки: „Хан Мангу ви съчувствува и ви дава два месеца време да пребивавате тук. Тогава ще бъде преминал големият студ. Ханът ми нарежда да ви се предаде, че тук наблизо, на 10 дни път, има хубав град, който се нарича Каракорум. Ако желаете да идете там, той лично ще нареди да ви се услужи с необходимото. Също така, ако ли пък желаете да останете тук — можете и ще имате необходимите неща. Все пак мъчително ще бъде за вас, да яздите заедно със стана.“ Аз отговорих: „Бог да пази хан Мангу и да му даде хубав и дълъг живот. Ние срещнахме тук същия монах, за когото повярвахме, че е свет човек и че по божия воля е дошъл в тази страна. Поради това ние на драго сърце ще живеем заедно с него, защото сме моисии. Заедно ще произнасяме нашите молитви за живота на хана.“ Тогава той мълчаливо се отдалечи. Ние отидохме до голямото жилище, което намерихме студено и все още без гориво и бяхме лишени от всякаква храна, а беше нощ. Тогава този, комуто бяхме предадени, ни снабди с гориво и с малко храна. Нашият водач се върна при Бату, след като поиска одеалото или килима, който бяхме оставили по негово нареждане в двора на Бату. Ние се съгласихме и самият той смилено се отдели от нас, като поиска нашата десница и призна своята грешка. Той бе допуснал да търпим глад и жажда по пътя. Ние му простихме и същевременно поискахме от него и от хората му извинение, ако сме им причинили нещо лошо. Срещна ни някаква жена от Метц в Лотарингия, която бе хваната в плен в Унгария, на име Пасха, която много ни съчувствуваше, доколкото можеше. Тя принадлежеше към двора на онази господарка, която беше станала християнка и за която ви споменах по-горе. Пасха ни разказа нечуваната бедност, която бе понесла, преди да дойде в двора. Сега обаче тя имаше всичко достатъчно, защото имаше млад мъж рутенец, от когото беше добила три много хубави момченца. Той умееше да строи къщи, което у тях е добър занаят. Освен това тя ни разказа, че в Каракорум имало някакъв майстор златар на име Вилхелм, родом от Париж. Фамилието му име е Бушие, а името на баща му — Лаврентий Бушие. И той и досега вярва, че той има брат под Големия мост на име Рожер Бушие. Тя ми разказваше също, че той имал някакъв младеж, когото бе отхранил като свой син, който беше най-добрият преводач. Хан Мангу бе дал на споменатия майстор 300 яската, т. е. 3000 марки и 50 занаятчий за извършва-

bat quod non posset filium suum mittere ad me. Ipsa enim audierat in curia dicentes ei: „Homines qui venerunt de terra tua sunt boni viri, et Manguchan libenter loqueretur eis, sed interpretes eorum nichil valet.“ Ideo erat sollicita pro interprete. Tunc scripsi dicto magistro de adventu meo, rogans eum ut si posset mittere mihi filium suum; et scripsit quod in illa lunatione non posset, sed in sequenti compleretur opus suum et tunc mitteret eum mihi.

Stabamus ergo cum aliis nunciis, et aliter fit de nunciis in curia Baatu et curia Mangu. In curia enim Baatu est unus iam ad latus occidentale, qui recipit omnes venientes ab occidente, et sic de aliis regionibus mundi. Sed in curia Mangu omnes sunt simul sub uno iam, et possunt se mutuo visitare et videre. In curia Baatu ignorant se, et nescit unus de alio utrum sit nuncius, quia nesciunt hospitalia mutua, nec vident se nisi in curia. Et quum unus vocatur, alius forte non vocatur: non enim vadunt ad curiam nisi vocati. Invenimus ibi quemdam cristianum de Damasco, qui dicebat se venisse pro soldano de Monte Regali et de Grac, qui volebat fieri tributarius et amicus Tartarorum. Anno etiam precedenti antequam venirem illuc, fuerant ibi quidam de Acon Clericus, qui vocabatur se Raimmundum, sed in veritate nomen eius erat Theodolus. Et arripuerat iter de Cipro cum fratre Andrea, et ivit cum eo usque in Persidem, et comparavit sibi quedam organa ab Ammorico ibi in Perside, et remansit post fratrem Andream. Fratre Andrea reverso, ipse processit cum organis suis et pervenit ad Manguchan. Qui requisitus pro quo venisset, dixit quod ipse erat cum quodam sancto episcopo cui Deus miserat literas de celo scriptas literis aureis et mandabat ei quod mitteret ad dominum Tartarorum, quia futurus erat dominus orbis terrarum, et quod persuaderet hominibus quod facerent pacem cum eo. Tunc dixit ei Mangu: „Si attulisses literas illas que de celo venerunt et literas domini tui, tunc bene venis-

нето на някаква работа. И така, той се страхуваше, че не би могъл да изпрати при мене своя син. Наистина самата тя бе чула в двора да ѝ казват: „Хората, които дойдоха от твоята земя, са добри мъже и хан Мангу на драго сърце би разговарял с тях, но преводачът им е негоден.“ По тази причина тя се бе загрижила за преводач. Тогава аз писах на споменатия майстор за моето идване, като го помолих, ако може да ми изпрати своя син. Той ми отговори, че през този месец не би могъл, но през следващия би могъл да завърши своята работа и тогава ще ми го изпрати.

Ние живеехме впрочем заедно с другите пратеници. И по различен начин се постъпва в двора на Бату и в двора на Мангу с пратениците. Прочее в двора на Бату има един ям на западната страна на стана, който приема всички идващи откъм запад, и такива ямове има и за другите посоки на света. В двора на Мангу всички се обслужват от един ям и могат взаимно да се посещават и виждат. В двора на Бату те не се познават и всеки от тях не знае за другия, дали е пратеник или не; защото те не си знаят квартирите един на друг, нито се виждат освен в двора. И тогава, когато канят единия, не повикват може би другия. Защото те отиват в двора само ако бъдат повикани. Там ние намерихме някакъв християнин от Дамаск, който казваше, че е дошъл от името на султана на Монте Регали и Крак¹⁴⁷ — султанът искаше да плаща дан на татариите и да стане техен приятел. Още в предишната година, преди да дойда при татариите, тук е бил някой си клирик от Анкона, който се наричаше Раймунд, обаче в действителност името му беше Теодол. Той беше тръгнал на път от остров Кипър заедно с брат Андрей и отишъл с него чак в Персия. Той си набави един църковен музикален инструмент чак от Аморик, там някъде в Персия, и остана там и след брата Андрей. След като братът Андрей се върна, той продължи пътя, носейки своите инструменти и пристигна при хан Мангу. Той, запитан за какво бе дошъл, казал, че самият се придружава от някакъв епископ — светец, комуто Господ бе провондил писмо от небето, написано със златни букви, и му заръчвал да изпрати човек при владетеля на татарите, защото той щял да бъде господар на целия свят, и че този човек би могъл да убеждава хората да живеят в мир с него. Тогава Мангу му каза: „Ако ти беше донесъл това писмо, което е дошло от небето, и писмо от твоя господар тогава щеше да си добре дошъл.“

¹⁴⁷ Градове в Персия.

ses.“ Tunc respondit quod afferebat literas, sed erant cum allis rebus suis super saginarium quendam indomitum qui evadens fugerat per silvas et montana, ita quod amiserat omnia. Et bene est verum quod tales casus frequenter contingunt. Unde oportet quod homo valde caute teneat equum suum, quum descendit pro necessitate. Tunc quesivit Mangū nomen episcopi. Dicebat quod vocaretur Oto. Unde dicebat illi de Damasco et magistro Willemo quod fuerat clericus domini legati. Tunc quesivit ipse Chan in cuius regno esset. Cui respondet quod sub rege quodam Francorum qui vocabatur rex Moles. Audierat enim iam de eo quod contingerat apud Mensuram, et volebat dicere quod esset de vestris hominibus. Insuper dicebat ipsi Chan quod Saraceni erant inter Francos et ipsum, qui impediebant viam: quod, si via esset aperta, mitterent nuncios et facerent libenter pacem cum eo. Tunc Manguchan quesivit si velle ducere nuncios ad illum regem et ipsum episcopum. Respondit quod sic, etiam ad papam. Tunc Mangū fecit fieri arcum fortissimum quem duo homines vix poterant tendere, et duos bousiones quorum capita erant argentea, plena foraminibus, et sibulant quum iaciuntur quasi fistule. Et iniunxit ipsi Moal, quem debebat mittere cum dicto Crodelo: „Tu ibis ad regem illum Francorum, ad quem iste te ducet, et offeres ei ista ex parte mea. Et si vult habere pacem nobiscum, et nos aquiremus terram super Saracenos usque ad ipsum, et concedimus ei residuum terre usque in occidentem. Sin autem, referas arcum ad nos et sigittas, dicens ei quod talibus arcibus longe iacimus, et fortiter percutimus.“ Tunc fecit exire ipsum Theodolum, cuius interpretes erat filius magistri W., et ipso audiente dixit ipsi Moal: „Tu ibis cum isto homine; explora vias bene et regionem et civitates et castra et homines et arma eorum.“ Tunc ipse iuvenis increpavit ipsum Theodolum, dicens quod male faceret ducendo nuncios Tartarorum secum, qui non ibant nisi

Той отговори тогава, че е носел със себе си писмо, но то е било заедно с другите негови вещи върху някакво необуздано товарно животно, което било побегнало през гори и планини, така че всичко загубило. И действително такива случая там често стават. Поради това трябва човек твърде предпазливо да държи своя кон, когато слиза от него, за да свърши някоя работа. Тогава Мангу попита за името на епископа. Той казваше, че се бил наричал Одо. Поради това той казваше на този от Дамаск и на майстор Вилхелм, че бил клирик на господин легата. Тогава самият хан Мангу го запитал в чие царство е бил той. Той му отговорил, че бил човек на някакъв французки владетел, който се наричаше крал Молес¹⁴⁸. Впрочем от него бил узнал това, което бе станало при Манзура¹⁴⁹, и е искал да каже, че е от вашите приближени. Освен това той беше казал на хана, че сарацините са застанали на пътя между французите и него и препречвали пътя. Защото ако пътят би бил отворен, французите щяха да изпратят пратеници и на драго сърце щяха да сключат мир с него. Тогава хан Мангу попита дали [Теодол] би пожелал да заведе пратеници при споменатия крал и до самия епископ. Той отговори, че е съгласен — дори и при папата. Тогава Мангу нареди да бъде направен твърде як лък, който двама души едва можеха да обгегнат, и две рибообразни стрели, чиито глави бяха от сребро и изпълнени с канали, които свирят като пищялки, когато биват хвърлени. А на монголеца, когото трябва да изпрати със споменатия Теодол, ханът възложи: Ти ще отидеш при онзи французки владетел, при когото той ще те заведе, и ще му поднесеш тези оръжия от мое име. Ако кралят поиска да живее в мир с нас, то ние ще покорим земята на сарацините чак до самия него и ще му отстъпим останалата част от света на запад. В противен случай пък ти върни обратно при нас лъка и стрелите, като му кажеш, че с такива лъкове бием надалеч и здраво пробиваме.“ Тогава той нареди да излезе самият Теодол, чиито преводач бе синът на майстора Вилхелм и в негово присъствие каза на същия монголец: „Ти ще вървиш с този човек. Добре разузнай пътищата и местността, и градовете и крепостите, и хората и тяхното оръжие.“ Тогава младежът упрекна самия Теодол, като казваше, че зле ще постъпи, водейки със себе си пратеници на татарите, които не ще отидат за друго, а само за разузнавателна цел. То-

¹⁴⁸ Може би това е изопачение на името Louis, т.е. Людовик IX Свети. ¹⁴⁹ Манзура е гр. в Долен Египет, на десния бряг на ръкава на Нил — Диамета. През 1250 г. тук е бил разбит и взет в плен френският крал Людовик IX Свети.

causa explorandi. Tunc respondit quod poneret eos in mari, ita quod nescirent unde venissent aut quorsum redirent. Dedit etiam Mangu ipsi Moal bullam suam, platam scilicet auream ad latitudinem unius palme et longitudinem semis cubiti, in qua scribitur mandatum suum. Qui illam fort. potest imperare quod vult, et fit sine mora. Sic ergo venit Theodolus usque ad Vastacium, volens transire ad papam et decipere papam sicut deciperat Manguchan. Tunc Vastacius quesivit ab eo, si haberet literas pape, quod esset nuncius et quod deberet ducere nuncios Tartarorum. Ipsum autem non valentem ostendere literas cepit et spoliavit omnibus que acquisiverat et posuit in carcerem. Ipse vero Moal incurrit infirmitatem et mortuus est ibi. Vastacius vero per famulos ipsius Moal remisit bullam auream ipsi Manguchan, quibus ego obviavi apud Arseron, in introitu Turcie, qui narraverunt michi eventum ipsius Theodoli. Tales trufatores currunt per mundum, quos Moal interficiunt cum possunt eos deprehendere.

Instabant autem dies Epiphanie, et ille monachus armenus, Sergius nomine, dicebat michi quod ipse baptizaret Manguchan in die festo. Ego autem rogavi eum quod omnibus modis laboraret ut interesset ita quod possem prebere testimonium de visu. Et ipse spondit. Venit dies festus, non vocavit me monachus; sed hora sexta fui vocatus ad curiam, et vidi monachum cum sacerdotibus revertentem de curia cum cruce sua, et sacerdotes cum turribulo et evangelio. Ipsa enim die fecerat convivium Manguchan, et mos eius est quod talibus diebus quos divini sui dicunt ei festos vel sacerdotes nestorini aliqui sacros, quod ipse tunc tenet curiam, et talibus diebus primo veniunt sacerdotes cristiani cum suo apparatu, et orant pro eo et benediciunt eum suum. Istis recedentibus, veniunt sacerdotes Sarraceni et faciunt similiter. Post hos veniunt sacerdotes ydolatre, idem facientes. Et dicebat michi monachus quod solum credit christianis, tamen vult ut omnes orent pro eo. Et ipse mentiebatur, quia nullis credit, sicut postea audietis, cum omnes sequuntur curiam suam, sicut musce mel, et omnibus

гава той отговори, че ще ги остави в морето така, че да не знаят нито откъде са дошли, нито накъде да се върнат. Мангу даде на този монголец своята була, т. е. златна плочка, широка, колкото една длан, и дълга половин лакът, в която се вписва неговото поръчение. Този, който носи такава була, може да заповядва каквото пожелае и то се изпълнява незабавно. И така Теодол отишъл чак при Ватаци, искайки да премине през страната му на път за папата и да измами папата — така, както бе измамил хан Мангу. Тогава Ватаци го попитал дали има писмо до папата за това, че е пратеник и че трябва да води пратеници на татарите. Като не бил обаче в състояние да покаже писмо, [Ватаци] го хванал и му отнел всичко, което бил придобил, и го хвърлил в затвора. А самият монголец се разболял и умрял там. Ватаци наистина върнал на хан Мангу златната була на този монголец чрез свои служители, които аз срещнах при Ерзерум, на границата на Турция, и те ми разказаха как е свършил Теодол. Такива измамници бродят по света и монгоците ги убиват, когато успеят да ги заловят.

Предстоеше денят на Богоявление¹⁶⁰ и един арменски монах, на име Сергей, ми казваше, че той щял да покръсти хан Мангу на деня на празника. Аз пък го помолих да се погрижи с всички средства, щото да присъствувам и да мога да дам сведение за това като очевидец. Той ми обеща. Дойде денят на празника. Монахът не ме извика, обаче в шест часа бях извикан в двора и аз видях монаха заедно с другите свещеници да се връща от двора със своя кръст, както и свещениците, с кадилница и евангелие [в ръка]. Защото на този ден хан Мангу бе дал угощение. Той има обичай на такива дни, които неговите прорицатели му съобщат, че са празници, или неговите несториански свещеници — че са свети дни, самият той да събира целия двор и на такива дни при него най-напред идват християнски свещеници със своите одежди и се молят за него и благославят неговия потир. Когато те си отидат, дохождат сарацинските свещеници и правят същото. След тях идват свещениците на идолопоклонниците, които правят същото. Монахът ми казваше, че ханът вярва само на християните и все пак обаче желае всички да се молят за него. И сам [ханът] лъжеше, защото никому не вярваше, както по-късно ще узнаете. Наистина всички спхождат двора му така, както мухи [налитат на] мед, и на всички той дава [достъп] и така

¹⁶⁰ Т. е. 6 януари.

dat, et omnes credunt se esse familiares eius, et omnes prophetant ei prospera. Tunc sedimus ante curiam suam per longum spatium, et attulerunt nobis carnes ad comedendum, quibus respondi quod non comederemus ibi, sed si vellent nobis providere de cibo, providerent nobis apud domum nostram. Tunc dixerunt: „Eatis ergo ad domum vestram, quia alia de causa non fuistis vocati nisi ut comederetis.“ Reversi ergo sumus per monachum, qui erubescerat de mendacio quod dixerat michi, et ideo nolui ponere eum in verbis de illa materia. Quidam tamen nestorini volebant michi asserere quod esset baptizatus; quibus dicebam quod nunquam crederem nec aliis dicerem, ex quo non videram. Venimus ad domum nostram frigidam et vacuum. Lectisternia providebant et coopertoria. Afferebant etiam nobis materiam ignis, et dabant carnem unius arietis parvi et macilenti tribus nobis, cibum pro sex diebus, cotidie, et scutellam plenam de mellis et unam quartam in die de cervisia de milio, et mutuabant caldariam et tripodem ad coquendum carnem nostram; quae cocta, milium coquebamus in brodio carni. Iste erat cibus noster; et bene suffecisset nobis, si permisissent nobis comedere in pace. Sed tot sunt famelici quibus non providetur de cibo, qui quam cito videbant nos parare cibum ingerebant se super nos, quos oportebat comedere nobiscum. Ibi expertus sum quantum martirium sit largiri in paupertate.

Tunc incepit frigus invalescere, et misit nobis ipse Manguchan tres pelliceas de pellibus papionum, quorum pilum vertunt extra, quos recepimus cum gratiarum actione. Quesiverunt etiam qualiter haberemus necessaria ciborum. Quibus dixi quod modica cibaria sufficiunt nobis, sed domum non haberemus in qua possemus orare pro Manguchan. Tugurium enim nostrum erat ita parvum quod non poteramus stare erecti in eo nec aperire libros quam cito faciebamus ignem. Tunc retulerunt verbum ad eum, et misit ad monachum cognoscere si vellet societatem nostram, qui gaudenter respondit quod sic. Ex tunc provisum est nobis de meliori domo, et decedimus cum monacho ante curiam, ubi nullus hospitabatur nisi nos et divinatores eorum: sed illi propinquius et ante curiam maioris domine; nos autem in extremitate versus orientem, ante curiam ultime domine. Istud autem est pridie octavus Epiphaniae. In crastino, scilicet in octavis Epiphaniae, convenerunt om-

всички вярват, че са негови доверени хора и всички му предсказват успехи. Тогава ние поседяхме дълго време пред неговия двор. Донесоха ни месо за ядене, при което аз отговорих, че няма да ядем там, но ако искат да ни предвидят храна, да ни снабдят в нашето жилище. Тогава те казаха: „Идете впрочем у дома си, защото вие бяхте повикани тук не за друго, а само за да се нахраните.“ Ние се върнахме с монаха, който се червеше за лъжата, която ми беше казал, и затова аз не пожелах да му дам възможност да говори за това. Все пак някои несторнианци искаха да ме убедят, че [ханът] бил покръстен. На това аз отвърщах, че никога не бих повярвал, нито пък бих казал на други поради това, че не съм видял. Ние отидохме в нашето студено и празно жилище. Снабдяваха ни с легла и завивки. Донасяха ни също гориво и ни даваха месо от един малък и мършав овен за нас тримата, храна за шест дни, ежедневно по една чиния, пълна с мед, и по една кварта на ден просено питие и нагласяваха гърнето и триножника за варене на нашето месо. Когато то биваше сварено, ние сваряхме просо във водата, където беше вряло месото. Такава беше нашата храна. И тя добре щеше да ни стига, ако ни бяха оставяли да я изядем на спокойствие. Обаче толкова гладни хора има, които не седоволюстват с храна и които веднага щом видят, че ние приготвяме храната, така ни се налагаха, че се налагаще и те да ядат с нас. Тук аз изпитах колко е мъчно да бъдеш щедър в бедността си.

Тогава студът започна да се усилва и хан Мангу лично ни изпрати три кожуха от диви кучета, чиято козина се обръща навън и които ние взехме с жест на благодарност. Запитаха също какви храни са необходими. Аз отговорих на това, че малко храна ни е достатъчна, но че нямаме дом, в който да се молим за хан Мангу — защото нашата хижа бе толкова малка, че ние не можехме да стоим в нея изправени, нито да отворим книгите, щом палехме огън. Тогава те предадоха казаното на хана и той изпрати човек при монаха да узнае, дали същият би желал нашето съжителство, а той с радост отговори, че желае. Оттогава ние се снабдихме с по-хубав дом и слизахме с монаха пред двора, където никой освен нас и неговите прорицатели не се приемаше. Последните обаче стояха по-близо и пред самия двор на по-голямата господарка. Ние пък заставахме там — на източния край, пред двора на първата господарка. Това е вече навечерието на осмия ден след Богоявление. На сутринта, вече на неделния ден след Богоявление, всички несторниански

nes sacerdotes nestorini ante diem ad capellam, et pulsaverunt tabulam, et cantaverunt matutinas solempniter, et induerunt se ornamentis suis, parantes turribulum et incensum. Et dum sic expectarent in ipsa area ecclesie, prima uxor, nomine Catota Caten (caten idem est quod domina, Cotota proprium nomen), ingressa est capellam cum aliis dominabus pluribus et cum filio suo primogenito, nomine Balcu et aliis parvulis suis; et prostraverunt se in terram dando frontes more nestorinorum, et post hoc tetigerunt omnes ymages manu dextra, osculando semper manum post tactum; et post hoc dederunt dextris omnibus circumstantibus in ecclesia. Hoc est enim mos nestorinorum ingredientium ecclesiam. Tunc cantaverunt sacerdotes multa, dando incensum domine in manu sua; et ipsa ponebat illud super ignem, et tunc thurificabant ei. Post hoc, cum iam esset clara dies, ipsa incepit deponere ornamentum capitis sui, quod dicitur bocca, et vidi calvariam eius nudam et ipsa tunc precepit quod exiremus, et in exeundo vidi afferri pelium de argento. Utrum baptizaverunt eam vel non, ego nescio; sed scio quod ipsi ne celebrant missam in tentorio, sed in ecclesia stabili. Et in Pascha vidi eos baptizare, et cum magna solempnitate consecrare fontes, quod tunc non fecerunt. Et dum ingressi essemus domum nostram, venit ipse Manguchan, et ingressus est ecclesiam sive oratorium, et allatus fuit lectus aureus super quem ipse sedit iuxta dominam ex opposito altaris. Tunc vocati sumus ignorantes quod venisset Mangu, et ianitores scrutati sunt nos, ne haberemus scutellos super nos. Ingressus autem oratorium, habens Bibliam et breviarium in pectore. Primo inclinavi me ad altare et postea ipsi Chan, et transeuntes stetimus inter monachum et altare. Tunc fecerunt nos psallere psalmum more nostro et cantare. Cantavimus autem de prosa illa: „Veni, Sancte Spiritus.“ Ipse autem Chan fecit sibi afferri libros nostros, Bibliam et breviarium, et quesivit de ymaginibus diligenter, quid significarent. Nestorini responderunt ei pro velle suo, quia interpret noster non erat nobiscum ingressus. Etiam cum prima vice fueram ante eum, habebam Bibliam in pectore, quam fecit sibi afferri, et multum respexit eam. Tunc ipse recessit, et domina remansit ibi et distribuit munera omnibus cristianus qui ibi erant.

свещеници се събраха пред настъпването на деня в параклиса. Те удряха по дъска и изпяха сутринната служба тържествено, после облякоха своите одежди и приготвиха кадилницата и тамяна. Докато така те стояха, първа дойде на плащадката пред църквата първата съпруга на хана, на име Котота Катен (Катен е същото, каквото е госпожа, Котота е собствено име). Тя влезе в параклиса с многото други госпожи и своя първороден син на име Балку и с другите си деца. Те се проснаха на земята, допирайки челата си по несториянски обичай и след това докоснаха с дясната си ръка всички икони, като след всяко допиране трябваше да целуват ръката си. И след това те подаваха десницата си на всички, които стоеха наоколо в църквата. Впрочем такъв е обичаят на несториянците, когато влизат в черква. Тогава свещениците пяха много, като подаваха тамяна в ръката на господарката. А тя го поставяше върху огъня и тогава я прекадяваха. След това, когато вече се разсъмна, тя започна да сваля украшението от главата си, което се нарича бока, и аз видях оголена плешивостта на главата ѝ. Тогава тя нареди да излезем и на излизане аз видях, че донесоха сребърния купел. Дали са я покръстили или не, аз не разбрах. Зная обаче, че те не извършват своето богослужение в палатка, а в солидно построена църква. На Великден аз ги видях да кръщават и с голяма тържественост да освещават кръщелната вода, което тогава не правеха. Докато ние влязохме в нашия дом, дойде самият хан Мангу. Той влезе вътре в черквата или молитвения дом. Там му бе занесено златно легло, на което седна той редом с госпожата срещу олтара. Тогава ни извикаха, без да знаем, че бе дошъл Мангу, и пазачите ни претърсиха да не би да имаме у нас ножове. Аз също влязох в молитвения дом с библия и требник на гърдите. Най-напред аз се поклоних на олтара и след това на самия хан и като преминахме покрай него, застанахме между монаха и олтара. Тогава ни накараха да изпеем псалма по нашия обичай и да пеем. Ние изпяхме от текста следното: „Ела [при нас], о, свети дух.“ Тогава самият хан нареди да му бъдат занесени нашите книги, библията и требника и питаше усърдно за картините, какво означават. Несториянците му отговориха каквото желяеаха, защото нашият преводач не бе влязъл с нас. Както когато за пръв път бях при него аз носех библията на гърдите си, която той нареди да му бъде занесена и дълго време я разглежда. Тогава той се оттегли, а госпожата остана там и раздаде подаръци на всички християни,

Monacho dedit unum iascot, et archidiacono sacerdotum aliud. Coram nobis fecit poni unum nasik, hoc est pannum latum sicut coopertorium lecti et longum valde, et unum buccaranum; que cum nollem recipere, miserunt interpreti, et ipse habuit sibi. Nassic attulit usque in Ciperum, quem vendidit octoginta besanciis de Cipro, sed deterioratum multum fuerat in via. Tunc allatus fuit potus, cervisia scilicet de risio et vinum rubeum, sicut vinum de Rupella, et cosmos. Tunc domina tenens ciphum in manu plenum, flexis genibus, petebat benedictionem, et sacerdotes omnes cantabant alta voce, et ipsa bibebat totum. Etiam me et socium meum oportuit cantare alta vice, quum voluit bibere. Quando fuerunt omnes fere ebrii, tunc allatus est cibus, caro scilicet unius arietis, que statim fuerat devorata, et post hoc pisces magni qui dicuntur carpes, sine sale, sine pane, de quibus comedi. Ita deduxerunt diem usque ad vesperam. Et cum iam esset ipsa domina temulenta, ascendit bigam, sacerdotibus cantantibus et ululantibus, et ivit viam suam. Sequenti dominica, cum legitur: „Nuptie facte sunt in Chana,“ venit filia ipsius Chan, cuius mater fuerat cristiana, et fecit similiter, non tamen cum tanta solemnitate: non enim dedit munera, sed dedit sacerdotibus bibere usque ad ebrietatem, et comedere milium frixum.

Ante dominicam in septuagesima ieiunant ipsi Nestorini tres dies, quos vocant ieiunium Jone, quod predicavit Ninivitis; et Ermeni tunc ieiunant quinque diebus, quod ipsi vocant ieiunium sancti Serkis, qui est maior sanctus inter eos, quem Greci dicunt fuisse canon. Nestorini incipiunt feria tertia ieiunium, et terminant feria quinta, ita quod feria sexta comedunt carnes. Et ego vidi tunc temporis quod cancellarius, hoc est maior scriptor curie, nomine Bulgai, fecit eis tunc temporis pitanciam de carnibus in feria sexta; et bene dixerunt eas cum magna sollempnitate, sicut benedixit agnus paschalis. Tamen ipse non comedit, et hoc ex doctrina magistri Willelmi parisiensis, qui est multum familiaris eius. Ipse monachus mandavit Mangu ut ieiunaret per illam ebdomadam, quod et fecit ut audivi. Itaque in sabbato LXXe, quando est quasi pascha Hermenorum, ivimus proces-

с които бяха там. На монаха тя даде един йастук¹⁶¹ и на архидякона на свещениците — още един. Пред нас тя разпреди да се постави „нарик“¹⁶², т. е. парче плат, широко, колкото завивка на легло и твърде дълго, както и парче брокатна тъкан. Тъй като аз не пожелах да ги приема, те ги изпратиха на преводача и той ги задържа за себе си. Насика той отнесе със себе си чак в Кипър и го продаде за 80 кипърски безанса¹⁶³, обаче той се бе много протрил по пътя. Тогава бе донесено питие, т. е. ракия от ориз и къпиново вино, както и вино от град Рупел, и кумис. Тогава господарката, държейки пълен потир в ръка, бе коленичила и молеше благословия; всички свещеници пееха на висок глас и тя изпи целия потир. Също и аз и другарят ми трябваше да пеем пак когато тя пожела да пие. Когато всички бяха почти пияни, тогава бе донесена храна — месото на един овен, което веднага бе изядено, и след това големи риби, които наричат шарани — без сол и без хляб, от които ядох и аз. Така прекараха деня чак до вечерта. И когато вече и самата господарка беше пияна, тя се качи на колата заедно с жреците, които пееха и виеха, и пое своя път. На следващата неделя, когато се чете „Сватбата се извърши в Кана“, дойде дъщерята на самия хан, чиято майка бе християнка и направи подобно [угощение], но не с такава тържественост, защото тя не раздаде подаръци, а даде на свещениците да пият до напиване и да ядат варено просо.

Пред неделята на Седемдесетница¹⁶⁴ тези несториянци постят три дни, което наричат пост на Йона — така бе проповядвал Нинивитис. Тогава и арменците постят пет дни, което те наричат пост на свети Серкис, който у тях е голям светец и за когото гърците казват, че бил обявен за светец. Несториянците започват поста във вторник и го завършват в четвъртък, така че на шестия ден те вече ядат месо. И аз видях по това време, че архиварят, т. е. великият писар на двора, на име Булгай, направи в това време, в петък, угощение с месо. Те благословиха с голяма тържественост месото, така както се благославя великденско агне. Все пак самият [Булгай] не яде от месото, спазвайки поучението на майстор Вилхелм Парижанина, който е много близък с него. Самият монах накара Мангу да пости през тази седмица, което той е направил, както узнах. И така в събота на Седемдесетница, когато е нещо като Великден за арменците,

¹⁶¹ Етимол. плосък (от турк. йасъ — сплескан и йастъ — 4 пръста широк, вж. Р а д л о в. Словарь тюркских наречий), т. е. сребърен плосък слитък, използван като монета с висока стойност. ¹⁶² Златен брокат от коприна, произвеждан в Китай. ¹⁶³ Безанси е изопачено обозначение на византийската златна монета солид, известен под името перпер. ¹⁶⁴ Седемдесетница през 1254 г. е била на 1 февруар.

sionaliter ad domum Mangu; et monachus et nos duo, scrutati prius utrum haberemus cutellos, ingressi sumus cum sacerdotibus coram eo. Et dum ingrediemur exibat quidam famulus exportans ossa scapularum arietum, combusta usque ad nigredinem carbonum, super quo miratus sum valde quid hoc sibi vellet. De quo cum postea inquisivissem, intellexi quod nichil facit in toto mundo quin primo consulat in ossibus illis, unde nec permittit hominem ingredi domum suam, primo consulat os illud. Quod genus divinationis ita fit: quando vult aliquid facere, facit sibi afferri tria de ossibus illis nondum combustis, et tenens ea cogitat de illo facto de quo vult consulere, utrum faciet vel non; et tunc tradit famulo ossa ad comburendum. Et sunt due parvule domus, iuxta domum in qua iacet, in quibus comburuntur ossa illa, et queruntur diligenter cotidie per totam herbergiam. Combustis ergo illis usque ad nigredinem, referuntur ei, et tunc ipse inspicit si ossa fissa fuerint ad calorem ignis recte per longum. Tunc via aperta est quod ipse debeat facere. Si autem crepata fuerint ossa ex transverso, vel pecie rotunde exilierunt, tunc non facit. Semper enim finditur ipsum os in igne, vel quedam tela que est extensa desuper. Et si de tribus unum recte findatur, ipse facit. Cum ergo ingressi essemus coram eo, premoniti prius ne tangeremus limen, sacerdotes nestorini tulerunt ei incensum, et ipse posuit super turribulum, et incensaverunt ei. Tunc cantaverunt benedicendo potum suum, et post eos dixit monachus benedictionem suam, et ultimo oportebat nos dicere. Et cum vidisset nos tenentes Biblias coram pectore, fecit sibi afferri, ut videret, quas multum diligenter respexit. Tunc postquam ipse biberat et maior sacerdotum servierat ei de capho, dederunt sacerdotibus bibere. Post hoc egressi sumus, et socius meus remansit posterius; et tamen cum essemus extra, socius meus, cum debuisset exisse post nos, vertit faciem ad ipsum Chan, inclinans se ei, et tunc sequens nos offendit ad limen domus; et cum nos prederemus cum festinatione versus domum Baltu filii eius, iniecerunt observantes limen manus in socium meum, et fecerunt eum stare ne

ние отидохме в шествие до жилището на Мангу. Монахът и ние двамата, претърсени предварително да нямаме ножове, влязохме с жреците при него. И докато ние влизахме, излизаше някакъв слуга, който изнасяше кости от лопатките на овни, изпечени чак до цвета на черен въглен, на което твърде много се зачудих, че ханът бе пожелал такива неща. Когато по-късно запитах за това, разбрах, че ханът не предприема ни къде нищо, преди да потърси решение в тези кости. Поради това той не разрешава никому да влиза в жилището му, преди да се допита до такава кост. Този начин на гадаене се извършва така: когато желае да предприеме нещо, той нарежда да се занесат три от тези кости, преди още да са изпечени, и като ги държи, той мисли върху тази работа, за която иска да се посъветва дали да я извърши или не. И тогава предава на слугата костите за изгаряне. Има две малки помещения до жилището, в което ханът лежи. В тях се изгарят тези кости и всеки ден такива кости усърдно се търсят по целия стан. Най-после след като костите са изпечени до почерняване, те отново му се донасят, и тогава той преглежда дали от жарта на огъня костите са се пропунали направо по дължината. Тогава е открит пътя за онова, което би трябвало да се извърши. Ако ли костите са изпочупени напречно или ако са се отделили кръгли късчета от тях, тогава не предприема нищо. Прочее в огъня винаги се разпуква костта и тъканта върху нея. И ако от трите кости едната се разцепи правилно, той предприема замисленото. Когато най-после влязохме при хана, предупредени преди това да не допираме прага, несториянските свещеници му донесоха тамян и той лично го постави върху кадилницата и върху него запали огън. Тогава несториянците пяха, за да осветят неговото питие. След тях монахът произнесе своята благословия и най-накрая трябваше и ние да си кажем [благословията]. И след като видях, че ние държим библията пред гърдите си, нареди тя да му се занесе, за да я види. Той дълго време внимателно я разглежда. Тогава, след като той бе пил и великият жрец му служеше с потира, те дадоха на жреците да пият. След това ние излязохме и моят другар остана след мене. Когато най-после бяхме навън, моят другар, когато е трябвало да излезе след нас, обръща лице към самия хан, като му се покланя, и тогава, като тръгва да ни последва, се препънал в прага на жилището. И когато ние бързо един след друг според ранга си се отправихме към жилището на неговия син Балту, пазаците на прага спряха моя другар и го накараха да се спре и да не

sequeretur nos, vocantes quemdam, et precipientes ei ut duceret eum ad Bulgay, qui est maior scriptor curie, et iudicat reos morte. Ego autem ignorabam istud. Tamen cum resperissem et non vidissem eum venientem, credidi quod detinuissent eum ut darentur ei leviora vestimenta. Erat enim debilis, et ita honoratus pelliceis quod vix poterat ire. Tunc vocaverunt interpretem nostrum et fecerunt eum sedere cum eo. Nos autem ivimus ad domum filii eius Chan primogeniti, qui iam habet duas uxores, qui collocatur ad dexteram curie patris sui; qui statim cum vidit nos venientes, exiliens de lecto in quo sedebat, prostravit se in terram, percutiens frontem ad terram, adorans crucem; et surgens fecit eam reponi super pannum novum in excelso loco iuxta se valde honorifice. Iste habet magistrum quandam nestorinum sacerdotem, David nomine, ebriosum valde, qui docet eum. Tunc fecit nos sedere, et dare sacerdotibus ad bibendum. Et ipse etiam bibit, recepta benedictione ab eis. Tunc ivimus ad curiam secunde domine que vocabatur Cota, et sequebatur ydolatrās, quam invenimus iacentem in lecto egrotantem (p. 282,—320₁₈).

Quando venimus cum monacho, ipse caritative monuit nos ut abstinere a carnibus, et quod famulus noster sumeret carnes cum famulis suis; nobis autem provideret de farina et oleo sive butiro: quod et fecimus, quamvis multum gravaret socium meum propter debilitatem suam. Unde cibus noster erat milium cum butiro, vel pasta cocta in aqua cum butiro, vel lacte acro et panis azimus coctus in stercore bovum vel equorum.

Venit autem quinquagesima, que est carnis primum omnium orientalium, et maior domina Cotata cum societate sua ieiunavit illa ebdomada, et veniebat qualibet die ad oratorium nostrum, et dabat cibaria sacerdotibus et aliis cristianis, quorum magna multitudo confluebat illuc per illam primam ebdomadam ad audiendum officium; et ipsa dedit michi et socio meo utrique tunicam et braccas de samico grisio, forratas de stupa secte, quia socius meus conquestus fuerat multum de ponderositate pellium; que recipi propter consolationem socii mei, excusans me tamen quod tales vestes non portarem. Dedi quod ad me spectabat interpreti meo.

ни последва. Те извикаха някого и му наредиха да го заведе при Булгай, който е великият писар на двора и осъжда на смърт провинилите се. Аз, обаче, не знаех това. Все пак, когато погледнах назад и не го видях да идва, помислих, че са го задържали, за да му дадат по-леки облекла. Защото беше слаб и така беше натоварен с кожуси, та с мъка можеше да върви. Тогава те извикаха нашия преводач и го накараха да остане с него. Ние също отидохме в жилището на първородния син на хана, който има вече две съпруги и който е разположил двора си на дясната страна на стана на своя баща. Той щом ни видя да идваме, веднага скочи от леглото, в което седеше, просна се, допирайки челото си до земята, молейки се на кръста. Когато стана, нареди кръста да се постави отново върху новия плат на издигнатото твърде почетно място до себе си. Той има някакъв съветник, несториянски свещеник, на име Давид, твърде склонен към пиянство, който го напътствува. Тогава той ни покани да седнем и да се даде на свещениците нещо за пиене. Самият той също пи, след като бе получил от тях благословия. Тогава ние отидохме в двора на втората господарка, която наричаха Котота. Ние бяхме последвани от идолопоклонниците. Намерихме я да лежи в леглото болна.

Когато си дойдохме с монаха, той грижливо ни напомни да се въздържа от месо — то да бъде изядено от моя и от неговите слуги; за нас пък достави брашно и дървено масло или краве масло. Така и направихме, макар че то бе мъчно приемливо за моя другар поради немошта му. Затова храната ни беше просо с масло или тесто, сварено във вода с масло, или кисело мляко с безквасен хляб, изпечен в жаравата от говежди или конски тор.

Дойде впрочем и Петдесетница¹⁵⁵, когато престават да ядат месо всички ориенталци, и по-знатната госпожа Котота със своите хора постеше през тази седмица. И всеки ден тя идваше в нашия молитвен дом и раздаваше храна на свещениците и на другите християни. Голямо множество от тях се стичаше там през тази първа седмица, за да чуят литургията. Тя даде на мен и на другаря ми, на двамата, по една туника и едни гащи от самски самит¹⁵⁶, ушити с конец от калчищни влакна, защото моят другар много се оплакваше от тежкото кожено облекло. Аз ги получих за утешение на моя другар, като все пак се извиних, че не нося такива дрехи. Аз дадох това, което ми при-

¹⁵⁵ Петдесетница през 1254 г. е била на 1 юни. или сребърна нишка. Рубрук е употребявал този термин за китайските копринени материи.

¹⁵⁶ Самитът е тежка тъкан с вплетена в нея златна

Tunc videntes ianitores curie quod tanta multitudo cotidie influebat ad ecclesiam que erat infra metas curie, custodes curie miserunt unum ex suis ad monachum, nunciantes ei quod ipsi nolebant quod tanta multitudo conveniret illuc infra metas curie. Tunc monachus aspere respondens quod ipse vellet scire utrum hoc mandarent de voluntate Mangu, addidit etiam quasdam minas quasi accusaturus eos apud Mangu. Tunc ipsi prevenientes eum, accusaverunt eum apud Mangu quod nimis loqueretur et quod congregaret nimis magnam multitudinem ad colloquia sua. Deinde dominica in quadregesima vocati ad curiam, et monacho satis turpiter inquisito si haberet cutellum, in tantum quod ipse deposuit sotulares suos, ingressi sumus coram ipso Chan, qui habens scapulam arielinam in manu sua combustam, inspiciebat eam: et quasi legens in ea, incepit reprehendere monachum, querens cum esset homo qui deberet orare Deum, quare tantum loqueretur cum hominibus. Ego autem stabam retro discooperito capite, et dixit ei Chan: „Quare non discooperis caput tuum, quum venis coram me, sicut facit ille Francus?“ et fecit me vocari propius. Tunc monachus multum confusus elevavit pilleum suum, contra consuetudinem Grecorum et Hermenorum; et cum ipse Chan multa aspera dixisset ei, exivimus. Et tunc monachus tradidit michi crucem portandum usque ad oratorium, quia ipse pre confusione non volebat eam portare. Post paucos dies reconciliatus est ipsi Chan, promittens quod iret ad papam, et quod adduceret ad obedienciam suam omnes nationes occidentis; unde ipse reversus ad oratorium post illud colloquium ab ipso Chan, incipit a me inquirere de papa, si crederem quod vellet eum videre, si veniret ad eum ex parte Mangu, et si vellet ministrare ei equos usque Sanctum Iacobum. Quesivit etiam de vobis si crederem quod velletis mittere filium vestrum ad Mangu. Tunc monui eum ut ipse caveret ne promitteret ipsi Mangu mendacia, quia fieret novissimus error peior priore, nec Deus indiget mendaciis nostris ut pro ipso loquamur dolum. In illis diebus orta est quedam questio inter monachum in quendam sacerdotem Ionas nomine hominem bene literatum, cuius pater fuerat archidiaconus et habebant eum alii sacerdotes pro magistro archidiacono. Mona-

надлежеше на моя преводач. Тогава пазаците на дворцовата порта, виждайки, че ежедневно толкова голямо множество прииждаше към църквата, която беше отвън пределите на двора, изпратиха одного от своите хора при монаха да му извести, че не е желателно толкова голямо множество да се събира там отвъд пределите на двора. Тогава монахът рязко отговори, че сам иска да знае дали това са наредили по волята на Мангу, добави също някои заплахи, като че ли имаше намерение да ги обвини пред Мангу. Тогава те, изпреварвайки го, го обвиниха пред Мангу, че говорел много и събирал много голямо множество на своите беседи. След това, в неделята на Петдесетница, бяхме извикани в двора и след като монахът бе позорно претърсен дали има нож дотолкова, че сам трябваше да изуе обувките си, ние влязохме пред самия хан, който държеше в ръката си изпечена овча кост от плешка и я гледаше. И като че ли четейки в нея, започна да мъмри монаха, като го питаше — щом е човек, който трябва да молителствува пред бога, защо толкова разговаря с хората. Аз пък стоях отзад с непокрита глава, когато ханът му каза: „Защо не сваляш покривалото от главата си, когато се явяваш пред мен, както прави онзи французин?“ и нареди да се приближа. Тогава монахът, много смутен, вдигна остро върхата си шапка, противно на обичая на гърците и арменците. След като ханът му говори много грубо, ние излязохме. Тогава монахът ми предаде кръста, за да го нося до молитвения дом, тъй като самият той поради смутеност не желаше да го носи. След няколко дни ханът си подобрил отношението към него, като му предложил да иде при папата, за да накара всички западни народи да се подчинят на хана. Ето защо той се върна в молитвения дом след този разговор с хана и започна да ме разпитва за папата дали вярвам, че той ще иска да го види, ако отиде при него от името на Мангу, и дали той би му услужил с коне чак до Свети Яков.¹⁵⁷ Той ме попита и за вас дали вярвам, че бихте поискали да изпратите вашия син при Мангу. Тогава аз го предупредих да избягва да обещава на самия Мангу лъжливи неща, защото това би довело до нова грешка, по-лоша от предишната, нито пък бог се нуждае от нашите лъжи, за да говорим за него лукаво.

В тези дни възникна някакъв спор между монаха и един свещеник на име Йона, човек добре образован, чийто баща е бил архидякон. Другите свещеници смятаха тоя свещеник за магистер архидякон. Монахът

¹⁵⁷ Тук вероятно става дума за Св. Яков Копостела — област в Испания (дн. Сантяго).

chus enim dicebat quod homo fuit factus ante paradisum, et quod hoc diceret Evangelium. Tunc vocatus fui arbiter illius questionis. Ego autem nesciens quod contendissent super hoc, respondi quod paradisus factus fuit tertia feria, quando et alie arbores; homo vero sexta feria. Tunc monachus incepit dicere: „Nonne Diabolus prima die attulit terram ex quatuor partibus mundi, et plasmavit facto luto corpus humanum, et Deus inspiravit animum?“. Tunc audiens istam heresiam Manchei, et quod eam ita publice et impudenter recitaret, increpavi eum dure, dicens ut poneret digitum super os suum, quia nesciebat Scripturas, et caveret ne diceret unde haberet culpam. Et ipse incepit me deridere, quia nesciebam ydyoma. Discessi ergo ab eo vadens ad domum nostram. Postea contingit quod ipse et sacerdotes processionaliter iverunt ad curiam, me non vocato, quia monachus non loquebatur michi propter predictam increpationem, nec volebat me ducere secum sicut consueverat. Quando ergo venerunt coram Mangu, me non viso inter illos, quesivit diligenter ubi essem, et quare non venissem cum eis. Sacerdotes autem timentes, excusaverunt se. Reversi autem narraverunt michi verba ipsius Mangu, et murmurabant de monacho. Post hoc monachus reconciliatus est michi et ego ei, rogans eum ut iuvaret me ydiomate suo, et ego iuavem eum Sacra Scriptura. Frater enim qui adiuvatur a fratre, quasi civitas firma.

Post primam ebdomadam ieiunii cessavit domina venire ad oratorium et dare cibaria et cervesiam quam solebamus habere. Non permittebat monachus afferri, dicens quod poneretur in confectione eius pinguedo arietina. Oleum etiam non dabat nisi rare. Itaque nichil habebamus nisi panem subcinericeum et pastam coctam in aqua, ut sorberemus brodium, quia non habebamus aquam nisi de nivibus resolutis vel de glacie, que pessima erat. Tunc incepit multum affligi socius meus. Tunc ostendi necessitatem nostram ipsi David, magistro filii maioris ipsius Chan, et ipse retulit verbum ad ipsum Chan, et ipse precepit nobis dari vinum et farinam et oleum. Pisces nullo modo comedunt Nestorini in qua-

впрочем казваше, че човекът е сътворен преди рая и че така учело евангелието. Тогава аз бях извикан за арбитър по този спор. Аз обаче, като не знаех, че са спорили по това, отговорих, че раят е сътворен на третия ден от седмицата, когато и другите дървета, а човекът — на шестия ден от седмицата. Тогава монахът заговори: „Нали дяволът донесе на първия ден пръст от четирите страни на света и след като направи глина, оформи човешко тяло и Бог му вдъхна душа?“. Тогава, като чух тази ерес на Мани хей¹³⁸ и видях, че тя се проповядва така открито и безсрамно, аз строго го порицах, казвайки му да сложи пръст на устата си, защото не знаеше светото писание, и да се пази, да не каже нещо, за което би се провинил. Той започна да ме осмива, че не зная неговия език. И така, като се разделих с него, аз тръгнах към нашия дом. След това стана така, че той и свещениците тържествено бяха тръгнали към дворцовия стан, без да ме извикат, защото монахът не ми говореше заради гореспоменатото порицание, нито искаше да ме води със себе си, както бе свикнал. Когато впрочем стигнали при Мангу, той, като не ме видял между тях, попитал внимателно къде съм, защо не съм дошъл с тях. Свещениците пък се изплашили и се извинили. Те се върнаха обаче и ми разказаха думите на самия Мангу и изразяваха недоволството си от монаха. След това монахът се помири с мене и аз с него, като го помолих да ми помогне да науча неговия език, а аз да му помогна да научи светото писание; защото брат, който се подпомага от брат — те са като силен град.

След първата седмица на поста господарката престана да идва в молитвения дом и да дава храна и ракия, която бяхме свикнали да получаваме. Монахът не разрешаваше да ни се донася храна, като казваше, че се поставяла при нейното приготвяне овча тлъстина. Зехтин също рядко позволяваше да ядем. И така ние няхаме нищо освен хляб, изпечен под пепелта, и сварена във вода тестена каша, за да сърбаме тази каша, защото вода нямаше само от разтопените снегове или от ледовете, която беше много лоша. Тогава моят другар започна да пада духом. Тогава аз изложих нашата нужда на самия Давид, учителя на по-стария син на самия хан, и той предаде разговора на самия хан. Той нареди да ни се даде вино и брашно и зехтин. Несторияните не ядат по никакъв начин риба по време на четиридесетдневния пост, нито пък ар-

¹³⁸ Т.е. манихейство — християнска ерес, получила названието си от името на своя основател Сураинк (по-известен под почетното прозвище Мани — дух, ум), род. през 214 г. в Мардина, Вавилонска област. По-подробно за тази ерес, както и за сходните с нея — павликянство, богомилство и др. вж. Д. Ангелов. Богомилството в България. С., 1969, с. 105—164.

dragesima, nec Hermeni. Tunc datus fuit nobis unus uter de vino. Monachus dicebat se non comedere nisi die dominico, et tunc mittebat ipsa domina cibum de pasta cocta, cum aceto ad sorbendum. Ipse autem habebat iuxta se sub altare, cistam cum amigdali et cum una passa et prunis siccis et multis aliis fructibus que tota die comedebat quando erat solus. Nos semel comedebamus de die, et hoc in maxima afflictione: ex quo enim sciverunt quod Mangu Chan dederat nobis vinum, impudentissime sicut canes ingerebant se super nos, et Nestorini sacerdotes qui tota die inebriabantur in curia, et ipsi Moal, et famuli monachi. Ipse etiam monachus, quum aliquis veniebat ad eum cui volebat dare ad bibendum, mittebat ad nos pro vino. Itaque istud vinum maiorem nobis fecit afflictionem quam consolationem, quia negare non poteramus sine scandalo. Si daremus, nobis defficiebat; nec audebamus, illo evacuato, amplius petere a curia.

Circa mediam quadragesimam, venit filius magistri Willielmi afferens pulchram crucem argenteam, fabricatam more gallicano, habens ymaginem Cristi argenteam affixam desuper. Quam videntes, monachi et sacerdotes amoverunt eam, et illam debebat presentare ex parte magistri sui ipsi Bulgai, qui est maior scriptor curie; quod ego audiens multum scandalizabar. Denunciavit etiam idem iuvenis ipsi Mangu Chan quod opus quod preceperat fieri esset completum, quod opus vobis describo. Ipse Mangu habet apud Caracarum magnam curiam iuxta muros ville, clausam muro latens sicut clauduntur prioratus monachorum apud nos. Ibi est unum magnum palatium, in quo tenet potationem suam bis in anno, semel circa Pascha quum transit illac, et semel in estate quando revertitur. Et hoc ultima est maior, quia tunc conveniunt ad curiam suam omnes nobiles qui longe sunt itinere duorum mensium alicubi; et tunc largitur eis vestes et munera, et ostendit magnam gloriam suam. Sunt ibi multe domus longe sicut grangie, in quibus reconduntur cibaria sua et thesauri sui. In introitu illius magni palatii, quia turpe erat ibi inferre utres cum lacte et aliis potibus, fecit ei magister Willielmus parisiensis unam magnam arborem argenteam, ad cuius radices sunt quatuor leones argentei, habentes unum cannale, et vomentes omnes lac album iumentis. Etducuntur intro arborem quatuor casalia usque ad summitatem arboris, quorum summitates repansa sunt deorsum, et similiter quolibet eorum serpens unus deauratus, quorum caude involvunt truncum arboris. Et unum ex illis

менците. Тогава ни бе даден един мех с вино. Монахът казваше, че той ще яде само в неделя ден. Тогава самата господарка изпрати супа от сварена хлебна каша с оцет. Той също имаше при себе си под олтаря кутия бадеми с някаква каша и сушени сливи, както и много плодове, които по цял ден ядеше, когато беше сам. Ние се хранехме по веднъж на ден, и то при най-голяма оскъдица. Откакто бяха узнали, че хан Мангу ни бе дал вино, по най-безсрамен начин като кучета те се нахвърляха върху нас — и несториянските свещеници, които по цял ден пиянствуваха в двора и самите монголци и слугите на монаха. А също и монахът, когато някой идваше при него, комуто той искаше да даде [нещо] за пиене, го изпращаше при нас за вино. И така това вино ни причиняваше повече неприятност, отколкото удоволствие. Защото ние не можехме да откажем без разправия. Ако далехме, на нас не ни достигаше. Нито пък смеехме да искаме повече от двора, след като бяхме [го] изчерпили.

Около средата на четиридесетдневния пост дойде синът на майстор Вилхелм, като донесе хубав сребърен кръст, изработен в галски стил, и върху него беше прикован сребърен образ на Христа. Монасите и свещениците, като го видяха, го докоснаха; кръстът трябваше да се поднесе от майстора на самия Булгай, който е старши писар на двора. Като чух това, аз много се възмутих. Синът на самия хан Мангу съобщи, че работата, за която Вилхелм се беше заловил да извърши, е завършена. Това изделие ще ви опиша. Самият Мангу има при Каракорум голям дворец до стените на града, обграден от широка стена, така както се ограждат манастирските имоти у нас. Там има един голям дворец, в който той устройва своите пирове два пъти в годината: веднъж около Великден, когато отиде там, и веднъж през лятото, когато се завърне. Дворецът е пределно обширен, защото там се събират при неговия двор всички знатни, които живеят на два месеца път оттам. Тогава той ги дарява с дрехи и подаръци и показва своето голямо величие. Там има много жилища, дълги като хамбари, в които прибират храните си и съкровищата си. При входа на този голям дворец, понеже беше неудобно да се внасят вътре мехове с мляко и други напитки, майстор Вилхелм Парижанинът му направи едно голямо сребърно дърво. При корените му има четири сребърни лъва, които са снабдени с един канал и всички изпускат бяло мляко от впрегатен добитък. Вътре в дървото четири канала водят чак до върховете му. Неговите върхове са извити назад и така, по

canalibus fundit vinum, aliud caracosmos, hoc est lac iumenti defecatum, aliud boal, hoc est potum de melle, aliud cervesiam de risio que dicitur terracina; et cuilibet potui est preparatum suum vas argenteum ad pedem arboris ad recipiendum inter illa quatuor cannalia. In summo fecit angelum tenentem tubam, et subter arborem fecit criptam unam in qua homo potest abscondi. Et ascendit cannale per medium cordis ipsius arboris usque ad angelum. Primo fecerat sufflatoria, sed non dabant satis de vento. Extra palatium est caverna in qua reducti sunt potus, et stant ibi magistri parati ad fundendum quando audiunt angelum tubicinantem. Et sunt rami in arbore argentei et folia et pira. Cum ergo indiget potu magister pincernarum, clamat ad angelum ut tuba canat. Tunc audiens ille qui est absconditus in cripta, insufflat cannale vadens in angelum valide, et angelus ponit tubam ad os, et canit tuba valde alte. Tunc audientes ministri qui sunt in caverna, fundunt unusquisque potum suum proprio cannali, et cannalia fundunt desursum et deorsum in vasa ad hoc preparata, et tunc pincerne hauriunt et portant per palatium viris et mulieribus.

Et est palatium sicut ecclesia, habens in mediam navem et duo latera post duos ordines columpnarum, et tres portas ad meridiem; et ante mediam portam intra stat arbor, et ipse Chan sedet in capite aquilonari in excelso loco, ita quod potest videri ab omnibus; et sunt duo gradus ascendentes ad eum: per unum ascendit portans ei cifum, et per alium descendit. Ieiud spatium quod est in medium inter arborem et ipsos gradus per quos ascenditur ad ipsum est vacuum; ibi enim stat ministrans cifum, et etiam nuncii qui afferunt exenia; et ipse sedet ibi sursum quasi unus deus. Ad dextrum latus, hoc est ad occidentale, sunt viri, ad sinistrum mulieres. Palatium enim protensum est ab aquilone. Ad meridiem, iuxta columpnas ad dextrum latus, sunt exedre elevate in modum solarium, in quibus sedent filius eius et fratres. In sinistra parte fit similiter, ubi sedent uxores eius et filie. Una sola mulier sedet ibi sursum iuxta eum, non tamen ita alte sicut ipse (p. 329₁₅—336₁₉).

Insuper ipse Manguchan habet octo fratres: tres uterinos, et quinque de patre. Unum ex uterinis misit in terram Hasasinorum, qui

подобен начин всеки от тях е една позлатена змия, чиято опашка достига до ствола на дървото. Един от тези канали изпуска вино, друг каракумис, т. е. пречистено мляко от впрегатен добитък, трети — боал, т. е. питие от мед, четвъртият — оризена ракия, която се нарича терачина. И за всяко питие е приготвен отделен сребърен съд при подножието на дървото за изливане на напитките от тези четири канала. На върха той направи ангел, който държи тръба, и под дървото направи една крипта, в която човек може да се скрие. Каналът преминава през средата на сърцевината на самото дърво чак до ангела. Най-напред той бе направил ветрила, обаче те не подаваха достатъчно вятър. Извън двореца има пещера, в която складират напитките. Там стоят слуги, готови да наливат, когато чуят тръбящия ангел. По дървото има сребърни клони, и листа и круши. Когато началникът на виночерпците се нуждае от питие, вика към ангела, за да засвири тръбата. Тогава, като чуе този, който е поставен в скривалището, духа силно по канала, който води към ангела и ангелът поставя тръбата на устата си и свири твърде силно. Тогава слугите, които са в пещерата, наливат — всеки от своето питие по зачисления му канал и каналите се изливат отгоре и отдолу в съдовете, приготвени за това, и тогава виночерпците черпят и разнасят по двореца на мъжете и жените.

Дворецът прилича на църква, която има в средата кораб и две странични крила след два реда колони и три порти на южната страна. Пред средната порта отвътре се намира дървото и самият хан седи на северната абсида на издигнато място така, че да може да се вижда от всички. Две стълби водят до него: по едната се изкачва този, който му донася потира, а по другата слиза. Онова пространство, което е в средата между дървото и тези стълби, по които се стига до него, е празно. Там стои този, който служи с потира и също така пратениците, които донасят дарове. Самият хан седи там горе като някой бог. На дясната страна, т. е. на източната, стоят мъжете, на лявата — жените. Защото дворецът се простира от север [към юг]. На юг — до колоните, на дясната страна, има издигнати места за сядане във формата на тераси, в които седят синът му и братята му. Лявата страна също има подобно разположение. Там седят съпругите и дъщерите му. Една само жена седи там горе до него, все пак не на същата височина като него.

Освен това Мангу хан има осем братя: трима едноутробни и пет от баща му. Единия от едноутробните си братя изпрати в земята на хазаините, които се наричат

dicuntur Mulibet ab eis, et precepit quod omnes interficiantur. Alius venit versus Persidem, ac iam ingressus est eam, ingressurus, ut creditur, terram Turkie, et inde missurus exercitus contra Baldac et contra Vastacium. Unum ex aliis misit in Cathaiam, contra quosdam qui nondum obediunt. Minorem fratrem uterinum, nomine Arabuccha, retinuit iuxta se, qui tenet curiam matris ipsorum, que fuit cristiana, cuius servus est magister Willelmus. Quidam enim ex fratribus ipsius ex parte patris cepit eum in Hungaria, in quadam civitate que dicitur Belevile, in qua erat episcopus normanus de Belevile prope Rothomagum, cum nepote quodam episcopi, quem vidi ibi apud Caratharum (p. 347₃₋₁₃).

Ille autem qui loquebatur mecum erat Sarracenus, et fuerat nuntius apud Vastacium. Et consuluerat Vastacio, excecatus muneribus, ut mitteret ad Manguchan nuncios, et interim transiret tempus; quia Vastacius credebatur quod statim deberent ingredi terram suam. Et ipse misit, et postquam cognovit eos, parum curavit de eis, nec ipse fecit pacem cum eis, nec adhuc ingressi sunt terram suam. Nec potuerunt, dummodo audeat se diffendere. Nec unquam aliquam terram ceperunt vi, nisi dolo; et quia homines faciunt pacem cum eis, sub illa pace destruunt eos (p. 350₁₈₋₂₆).

от тях мулибет, и заповяда всички да бъдат убити. Другият отиде към Персия и вече навлизаше в нея, за да отиде, както мислеше, в турска земя, и за да изпрати оттам войска срещу Балдак и срещу Ватаци. Единия от другите [братя] изпрати в Китай срещу тези, които още не са се подчинили. Най-малкия от едноутробните братя на име Арабука задържа при себе си да управлява двора на майка им, която беше християнка и чийто слуга е майстор Вилхелм. Впрочем някой от неговите братя по бащина линия го хванал в Унгария, в някакъв град, който се нарича Белеграве, в който беше норманският епископ от Белевил до Ротомагум, с някакъв племенник на епископа, когото видях там при Каракорум.

Този обаче, който говореше с мен, беше сарацин и е бил пратеник при Ватаци. И ослепен от даровете, беше посъветвал Ватаци да изпрати пратеници при Мангу хан, и между това да мине време. Понеже Ватаци вярваше, че веднага би трябвало да навлязат в неговата земя. И той изпрати [пратеници] и след като ги опозна, малко го беше грижа за тях и нито той склучи мир с тях, нито досега те са навлезли в неговата земя. Нито биха могли, докато смее да се защитава. Понеже никога не са завзели някоя земя със сила, а [само] с измама; а понеже хората склучват мир с тях, по време на този мир ги унищожават.

XXVII. ВЕНЕЦИАНСКИ АНОНИМ ОТ 1267 ГОДИНА

Под това наименование е познато едно църковно слово, написано през 1267 г. във Венеция от неизвестен монах във връзка с пренасянето на мощите на св. Теодор Стратилат от Несебър в Цариград и оттам във Венеция. Това слово се намира в сборник, който е бил съхраняван в ръкописната сбирка на училището „Сан Теодоро“ към венецианската църква „Сан Салвадор“. Неговите данни са интересен и много важен исторически извор за отношенията между България и Константинополската империя, а също така и за българо-венецианските отношения. То е послужило като първоизточник за информация на редица средновековни венециански историци (Андреа Дандоло, Лаврентий от Монако, Марино Сануто Младши, Пистро Джустаниано и др.).

ИЗДАНИЯ: Fl. Cornelius. Ecclesiae Venetae antiquis monumentis, II. Venetiis, 1749, p. 259; P. Riant. Euxinae sacrae Constantinopolitanae. I. Genevae 1877, p. 156—159. Преводът на откъса от словото е направен въз основа на второто издание.

ЛИТЕРАТУРА: В. Гюзелев. Нови данни за историята на България и на град Несебър през 1257 г. — Векове, I, 1972, 3, с. 10—15; La Bulgarie, Venise et l'Empire latin de Constantinople au milieu du XIIIe siècle. — BHR, II, 1975, 4, p. 38—49; В. Гюзелев и П. Петров. Христоматия по история на България. II. Същинско средновековие (края на XII—XIV в.). С., 1978, с. 116—117; V. Gjuzelev. Die mittelalterliche Stadt Mesembria (Nesebar) im 6.—15. Jh. — BHR, VI, 1978, I, p. 50—59.

ANONYMI VENETI

TRANSLATIO CORPORIS BEATISSIMI THEODORI MARTYRIS CUM MULTIS MIRACULIS

I. *Iacobus Dauro Mesembriam urbem cum
galeis cepit*

Noster Iesus Christus, conservator humani generis, omnipotens, pius et misericors Deus, mirabilis in sanctis suis, pretiosissimum thesaurum corporis, videlicet beatissimi martyris Theodori, Venetias, apud basilicam Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi, celitus transferre dignatus est. Qualiter autem mirabilis iste thesaurus inventus fuerit caritati vestre dignum duximus aperire.

¹ Става дума за св. Теодор Стратилат, живял в края на III — началото на IV в. Той е чествувал в календара на Константинополската и Българската църкви на 6 февруари, а от Римската и Венецианската — на 7 февруари. Смятан е за първия патрон-покровител на Венеция. ² Църквата „Сан Салвадор“ във Венеция, близо до Риалто, до която е разположено и училището на името на св. Теодор Стратилат.

ВЕНЕЦИАНСКИ АНОНИМ

ПРЕНАСЯНЕ НА ТЯЛОТО НА ПРЕБЛАЖЕНИЯ МЪЧЕНИК ТЕОДОР С МНОГО ЧУДЕСА

I. *Джакомо Доро превзема град Несебър
с кораби*

Нашият Исус Христос, спасителят на човешкия род, всемогъщият, светият и милосърден бог, достоен за учудване в своите свети дела, е съизволил да бъде пренесено предрагоценното тяло, а именно на преблажения мъченик Теодор¹ във Венеция, в базиликата [на името] на господата и спасителя наш Исус Христос.² Ние сметнахме за достойно да разкажем на Ваше Сиятелство как е било намерено това чудно съкровище.

Anno incarnationis eiusdem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi MCCLVII, quarto decimo die intrante iunii, temporibus sancti domini patris Alexandri IV, sacrosancte romane ecclesie summi pontificis, Castelana denique ecclesia suo viduata pastore, ducente ac presidente preclarissimo d(omi)ni Rainerio Zeno, illustri ac sereniss(imi) duce Venetiarum, nobili siquidem viro Iacobo Dauro, cive veneto, cum quibusdam suis civibus ad civitatem regiam Constantinopolitanam proficente ibique moram trahente contigit contra gentem Blachorum a potestate regie civitatis Constantinopolitane et exercitu preparari. In quo sequidem exercitu memoratus nobilis Iacobus Dauro capitaneus instituitur et preceptor; parate itaque galeis, ac aliis opportunis ad bellum, omnipotentis Dei misericordia implorata, acceptoque beati Marci vexillo, mare quod vulgo Magnum vocatur legentes ad civitatem que Mesembria nuncupatur applicuerunt, quam sine magna strage hominum, gratia faciente divina, ceperunt.

Capta autem civitate Mesembria, victores cum tripudio et letitia magna S(an)cte Sophye ecclesiam maiorem intrantes, memoratum thesaurum corpus gloriosissimi martyris sui Theodori invenerunt. Sublato denique tali ac tanto pignore, idem Iacobus ad civitatem regiam Constantinopolitanam secum detulit et in ecclesia S(an)cti Nicolai, que greco vocabulo de Embulo Venetorum, ubi ipsum collocavit honorifice (p. 156—157).

2. Translatio corporis sancti Theodori martyris de Constantinopoli in Venetiam

Cumque per annos decem pretiose relique tanti ac magnifici martyris acquievisent in ecclesia memorata, Marco Dauro, consanguineus eiusdem Iacobi, elapso decem annorum curriculo, de civitate regia tantum

В годината от превъплъщението на същия този Господ и спасител наш Исус Христос 1257, на четирнадесетия ден от месец юни, по времето на светия господин отец Александър IV, върховен свещеник на пресветата Римска църква³, когото овдовялата Кастеланска църква имаше някога за свой пастир, когато повеляваше и стоеше начело светлейшият господин Райнерио Зено⁴, славен и преблагороден дож на венецианците, тогава знатният мъж Джакомо Доро, венециански гражданин, заедно с някои свои съграждани отпътувал за царския град Константинопол и останал там по молба на императора на Константинопол⁵, който подготвял войска срещу племето на власите.⁶ И така споменатият благородник Джакомо Доро бил поставен за капитан и предводител на тази войска. След като били подготвени галерите⁷ и другите необходими за война неща, след като било измолено милосърдието на всемогъщия бог и било издигнато знамето на блажения Марко⁸, те прекосили морето, което обикновено се нарича Голямото⁹, и пристигнали до града, наречен Несебър, и го превзели с божия помощ без голяма загуба на хора.¹⁰

След като бил превзет този град Несебър, победителите с голямо ликуване и радост влезли в голямата църква „Св. София“¹¹ и намерили споменатото скъпоценно съкровище на великославния свой мъченик¹² Теодор. Най-после, след като взел такъв и толкова голям откуп, същият Джакомо го докарал със себе си в царския град Константинопол и го положил с почести в църквата „Св. Николай“, която на гръцки език се нарича „кораб на венецианците“.¹³

2. Пренасяне мощите на мъченика свети Теодор от Константинопол във Венеция

Когато и подир десет години скъпоценните мощи на тъй великия и прославен мъченик продължаваха да почиват в споменатата църква, Марко Доро, роднина на същия онзи Джакомо — нека бог удължи с десет години живота му!, — като взе от царския град толкова голямото и великолепно сък-

³ Римският папа Александър IV (1254—1261). ⁴ Венецианският дож Райнер Зено (1253—1268). ⁵ Става дума за константинополския император Балдуин II. ⁶ Под етнонима „власи“ през XIII в. западните автори обикновено имат пред вид българите. ⁷ Според данните на по-късни венециански хроники Джакомо Доро е бил адмирал на тогавашния венециански флот и потеглил на поход с 10 галери. ⁸ На знамето на Венецианската република е бил изобразен нейният патрон-покровител св. Марко. ⁹ През Средновековието Черно море най-често е било наричано Голямото море. ¹⁰ Сведения за водената от венецианците и Константинополската империя през 1257 г. война срещу България са запазени единствено във венецианските извори. Денят на превземането на Несебър от Джакомо Доро и предводителствуваната от него войска е посочен в това слово — 14 юни 1257 г. Кои са причините за водената война, е неизвестно. Тя може да бъде свързана с избухналата гражданска война в българската държава. ¹¹ Това е било името на църквата в Несебър, известна сега под името Старата митрополия. ¹² Тук св. Теодор Стратилат е наречен „свой“, в смисъл принадлежащ на венецианците, понеже е бил техен патрон. ¹³ Терминът *embulum* (*embolum*) идва от гръцката дума *ἐμβολον*, която буквално означава „предна част на кораб“.

et magnificum thesaurum tolens, secum Venetias detulit, et tam pretiosum munus ecclesia Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi humiliter obtulit et devote. Coprore siquidem eiusdem gloriosissimi martyris in memorata basilica reverenter ac honore debito collocato, mirabilis ac gloriosis Deus per sanctum suum pretiosa ac preclara miracula dignatus est magnifice operari. Nam ceci illuminati, demones effugati, paralitici sunt membris propriis propagati; claudis aperitur gressus, febricantibus donatur restitutio sanitatis, infectis peste ac diversorum morborum generibus largitur salutifera medicina. Quid plura? Multorum miraculorum species inveniamus (p. 157—158).*

* Същото слово е запазено в една по-късна италианска версия от XVI в. (вж. Fl. Cornelius, op. cit., p. 266—268; P. Riant, op. cit., p. 156—158), на която съответните пасажки гласят: *Advene fazando guerra la gente di Vallachi contro lo imperio di Constantinopoli che fo nel 1257, fo facto capitano di molte galie missier Giacomo Dauro, gentilomo Venetiano, a requisition dello imperio; lui passo il mare, e conquisto la città di Mesembria, e in quella propria città in la chiesa di S. Sofia trovo el pretioso corpo del glorioso martire missier Sancto Theodoro, con el brazo e maxilla de missier Sancto Andrea apostolo; item la testa di Sancto Sisto; item el brazo de Sancto Bartolomio apostolo e altre assai relique de sancti, le quali si riposavano e al presente si riposano con le pretioso corpo, e per quello missier Giacomo Dauro fono portate in Constantinopoli, e depoxe in la chesa di Sancto Niccolo. Mo anni dieci dapo che fo in l'anno 1257, per missier Marco Dauro, cusino di quello missier Giacomo, fo portado a Venexia el pre-nominato pretioso corpo con l'altre relique, le quali fono dispo e donate tanto pretioso dinno alla chiesa del Signor Salvador nel qual tempo per molti fo riprinciada da novo la nostra scuola...*

ровище със себе си и го пренесе във Венеция и положи смирено и предано тъй скъпоценния дар в църквата [на името] на господата и спасителя наш Исус Христос.¹⁴ Най-после, след като мощите на този преславен мъченик бяха поставени, както подобава, с почит и уважение в споменатата базилика¹⁵, достойният за учудване и славен бог съизволи да извърши чрез своя светец големи и пресияйни чудеса. Тогава слепи прогледаха, демоните бяха прогонени, парализирани се здобиха със собствени крайници, куците проходиха, страдащите от треска се изцелиха, заразените от чума и от различни болести бяха щедро излекувани. Какво още? Нека се запознаем с многото му чудеса.

¹⁴ Мощите на св. Теодор Стратилат и досега продължават да се намират във венецианската църква „Сан Салвадор“, като са поставени в специална вградена ракла в лявата страна на олтара. ¹⁵ Според данните на късното венецианско слово от XVI в. във Венеция заедно с тялото на св. Теодор Стратилат са били пренесени ръката и челюстта на св. Андрей апостола, главата на св. Сис, ръката на апостола св. Вартоломей и други свети реликви, взети от несепърската църква „Св. София“.

XXVIII. „ДЕЛАТА НА ИМПЕРАТОРИ И ПАПИ“ ОТ ТОМА ЕТРУСК

Монахът Тома от Етрурия (оттук и прозвището му Етруск) живял през втората половина на XIII в. След продължително странстване из Италия, Далмация, Галия и Германия той написал една обща история, озаглавена „Делата на императори и папи“, която започва с римския император Август и достига до Рудолф I Хабсбургски (1273—1291). Авторът безкритично е използвал и събирал всякакви данни и легендарни сведения, разкази на разни лица.

Историята съдържа едно кратко известие за преминаването на кръстоносната войска на Петър Пустинника през българските земи.

ИЗДАНИЯ: Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum. MGH, SS, XXII, p. 483—528.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 480.

THOMAE TUSCI GESTA IMPERATORUM ET PONTIFICUM

*Crucesignati duce Petro heremita
per Bulgariam transeunt*

Hii omnes anno incarnationis Domini 1096 cruce signati dato eis legato a summo pontifice Aymaro episcopo de Podio mense Madio . . . eiusdem mensis iter arripuerunt, sed quia tanta multitudo erat, quod si simul irent, non possunt vectualia habere, diviserunt se, et minor quidem populus cum Petro heremita per Alamaniam, Bavariam, Austriam, Ungariam et Bulgariam usque in Constantinopolim alios precesserunt. Reliqui vero per Ytaliam venientes in Duratium transierunt. Barones vero per navigium applicuerunt in Grecia (p. 501₃₁₋₃₈).

„ДЕЛАТА НА ИМПЕРАТОРИ И ПАПИ“ ОТ ТОМА ЕТРУСК

*Кръстоносците начело с Петър
Пустинника минават през България*

В година 1096 от възплъщение Господне през месец май всичките тия кръстоносци тръгнали на поход, след като върховният първосвещеник¹ през същия месец им дал за легат подийския епископ Адемар. Но тъй като техният брой бил толкова голям, то ако биха вървели всички вкупом, не биха могли да си доставят съестни припаси. Затова те се разделили и простият народ заедно с Петър Пустинник изпреварили другите и през Аламания², Бавария, Австрия, Унгария и България³ достигнали чак до Константинопол. Останалите пък минали през Италия и пристигнали в Дурацо. А бароните пристигнали в Гърция на кораби.

¹ Папа Урбан II.

² В по-широк смисъл под Аламания трябва да се разбира изобщо Германия.

³ За преминаването на кръстоносците от Първия кръстоносен поход през българските земи вж. В. Н. З л а т а р с к и. История. . . , II, с. 222 сл.

XXIX. ИСТОРИЯ НА ЕПИСКОПИТЕ В САЛОНА И В СПЛИТ ОТ АРХИДЯКОН ТОМА

Архидякон Тома (1200—1268) от град Спалате (Сплит в Далмация) написал една хроника, озаглавена „История на епископите на Салона и Сплит“. Хрониката има стойност на важен извор не само за историята на Далмация, но изобщо и за целия Балкански полуостров през XII—XIII в. Тук се съдържат данни за минаването на унгарския крал Андрей II през България през 1218 г. и за татарското нашествие на Балканския полуостров през 1242 г.

ИЗДАНИЕ: Ex Thomae Historia pontificum Salonitanorum et Spalatinorum. MGH, SS, XXIX, p. 568—598

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, p. 334

EX THOMAE HISTORIA PONTIFICUM SALONITANORUM ET SPALATINORUM

„ИСТОРИЯ НА ЕПИСКОПИТЕ В САЛОНА И В СПЛИТ“ ОТ АРХИДЯКОН ТОМА

1. *Rex hungarorum Andreas a perigrinatione rediens per Bulgariam transit*

1218 . . . peragratis Grece finibus ascendit in Bulgariam, ubi ab Oxano Bulgarorum rege detentus est nec ante abire permissus, quam plenam ei securitatem faceret, quod ei suam filiam matrimonio copularet. Sic autem Andreas rex peregrinationis sue completo itinere ad sua regna reversus est (p. 579₆₋₉).

2. *Tatari Serbiam percurrentes in Bulgariam deveniunt*

Igitur relinquentes Croacie regionem, transierunt per ducatum provincie Bosenensis. Inde descendentes abierunt per regnum Servie, que Rasia nuncupatur, veneruntque

1. *Унгарският крал Андрей на връщане от кръстоносен поход минава през България*

След като пребродил гръцките земи, крал Андрей¹ пристигнал в България, където българският цар Асен² го задържал и не му позволил да си замине, докато не му обещал с пълна сигурност, че ще му даде дъщеря си за жена. Така крал Андрей завършил своя поход³ към Ерусалим и се завърнал в кралството си.

2. *Татарите прекосяват Сърбия и навлизат в България*

И така, като напуснали хърватската земя, татарите преминали⁴ през херцогството Босна. Оттук те се спуснали през сръбското кралство, което се нарича Ра-

¹ Унгарският крал Андрей II. ² Иван Асен II. ³ През август 1217 г. унгарският крал Андрей II предприел кръстоносен поход за освобождаване на Ерусалим от турците. След безуспешния край на този поход в 1218 г. той потеглил по обратния път за Унгария. През Антохия, Византия, Никея и територията на Латинската империя той стигнал до българската граница и бил пропуснат през България само след като приел поставеното му от Иван Асен II условие. За подробности вж. В. Н. Златарски. История . . . III, с. 325. ⁴ Става дума за татарското нашествие на Балкански полуостров през 1242 г.

ad civitates maritimas superioris Dalmacie, et pertranseuntes Ragusium — modicam enim illic potuerunt lesionem inferre — venerunt ad Cathariensem civitatem, quam ignibus concremantibus, processerunt ulterius, hasque civitates aggressi, Suagium et Drivosten, depopulati sunt eas in ore gladii, non relinquentes in eis mingentem ad parietem. Iterum autem totam Serviam percurrentes in Bulgariam devenerunt. Ibi enim uterque dux, Bathus et Caydanus, conduxerant suarum turmarum copias recensere. Illi ergo ibidem coadunati curiam celebrarunt, et simulantes gratiam exhibere captivis, fecerunt per totum exercitum preconis voce clamari, ut quicumque esset in comitatu eorum spontaneus vel captivus, qui vellet redire in patriam, liberam se sciret habere licenciam ex clemencia ducum. Tunc multitudo magne Hungarorum, Sclavorum et aliarum gentium, nimia exultatione repleti, data die de exercitu exierunt. Et cum omnes conglobati duobus aut tribus milibus processissent, statim missi equitum cunei irruerunt in eos, quos similiter gladiis de truncantes in ipsa planicie prostraverunt (p. 594₄₁₋₅₀—595₁₋₅).

сия, и дошли при крайморските градове на Горна Далмация. Като минали покрай Рагуза, където не могли да направят значителни разрушения, те пристигнали при град Катаро, опожарили го, продължили по-нататък и нападнали градовете Сфация и Дривасто, които опустошили с меч в ръка, без да оставят жив човек там. След това отново прекосили цяла Сърбия и пристигнали в България. Там двамата им вождове, Батий и Кайдан, били събрали своите плъчища, за да ги преброят. И тъй, като се съединили там, направили общо събрание и под предлог, че проявяват милост към пленниците, наредили по цялата войска да бъде разгласено чрез глашатай — ако между придружаващите ги има някой доброволец или пленник, който желае да се върне в родината си, да знае, че има пълна свобода по благоволенieto на вождовете. Тогава, на определения ден, голямо множество унгарци, славяни и други чужденци, преизпълнени от радост, излезли от войската и когато всички събрани вкупом, на брой две или три хиляди души, излезли напред, веднага били пратени отпреди конници, които налетели върху тях, насекали ги с мечове и ги прострели на полето.

XXX. „ХРОНИКА НА ПАПИ И ИМПЕРАТОРИ“ ОТ МАРТИН ОПАВИЙСКИ

Мартин от Тропау (в Силезия наричан през Средновековието Oppava) живял през XIII в. Той влязъл в Доминиканския орден и заминал за Рим, където служил дълги години при папската канцелария. Написал една хроника, която представлява безразборна компилация от всякакви проверени и непроверени данни, легендарни предания и дори измислици. Хрониката започва с кратък преглед на най-старата история и след това е поместено събитие изложение на живота и дейността на всички папи и римски императори в хронологичен ред. Изложението достига до 1270 г. В дадения тук текст се съдържат данни за пребиваването на остготите в днешните български земи през V в., за българо-византийските отношения през първите десетилетия след основаването на българската държава и др.

ИЗДАНИЯ: Martini Oppavensis Chronicon pontificum et imperatorum. MGH, SS, XXII, p. 377—474.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, I, p. 146.

MARTINI OPPAVIENSIS CHRONICON PONTIFICUM ET IMPERATORUM

1. Gothi per Bulgariam et Pannoniam in Italiam deveniunt

Zeno imperavit annis 17 - - - Iste Zeno cum Gothis fedus pacis iniit. Theodoricus puer a patre suo principe Gothorum Zenoni imperatori in obsidem datur. Qui cum Theodoricus 18 annos habuisset, imperator Zeno rei publice utilitatem prospiciens misit illum cum Gothis gente sua in Ytaliam, quam Odovacer occupatam tenebat. Dum igitur Theodoricus per Bulgariam et Pannoniam in Ytaliam pervenisset et post magnos labores non longe ab Aquileia in uberrimis pascuis se et suos recrearet, Odovacer cum locius Ytalie viribus ibidem ipsum invadens, contritus est penitus a Theodorico (p. 455_a-н).

„ХРОНИКА ЗА ПАПИ И ИМПЕРАТОРИ“ ОТ МАРТИН ОПАВИЙСКИ

1. Готите минават през България и Панония на път за Италия

Зенон¹ управлявал 17 години . . . Този същият Зенон сключил мирен договор с готите². Теодорих като момче бил даден от баща си — владетеля на готите — за заложник на император Зенон. Когато Теодорих навършил 18 години, император Зенон, имайки пред вид интересите на държавата си, го изпратил заедно с неговите готи в Италия, която Одоакър бил завзел. И така, когато през България³ и Панония Теодорих пристигнал в Италия и след големите напрежения си почивал с хората си на плодородните пасбища недалеч от Аквилея, Одоакър го нападнал на това същото място със силите, които имал в цяла Италия, но бил напълно смазан от Теодорих.

¹ Император Зенон (474—491). ² Именно с остготите. ³ За сближаването на остготите с прабългарите при заминаването на остготите с техния крал Теодорих за Италия през 488 г. вж. А. Л. Бурмов. Въпроси за историята на прабългарите. — ГСУ, ИФФ (отделен отпечатък), 1948, с. 12.

2. *Imperator Constantinus IV pacem cum Bulgares facit*

Constantinus IV. filius Constantini imperavit annis 17 - - - Hic fuit fide catholicus et modestus, sapienti quoque usus consilio cum Arabibus, qui Damascum inhabitabant, et cum Bulgaris pacem firmissimam fecit (p. 458³⁷, 49-50).

3. *Tempore Constantini IV imperatoris Bulgari fines Romanorum devastant*

Huius etiam Constantini tempore regis Persarum coniunx nomine Cesarea de Persida cum paucis fidelibus clam venit Constantinopolim --- Eo tempore Bulgari ultra Meotides paludes habitantes, ubi est magna Bulgaria, fines Romanorum devastabant. Quos quia Constantinus imperator superare non valuit, in confusione Romanorum pacem cum ipsis fecit annua tributa eis persolvendo.

4. *Iustinianus II auxilio Bulgarorum imperium recuperat*

Tyberius II imperavit annis 7 - - - Tempore huius Tyberii cum Iustinianus in exilio Cersone positus, populo publice asserebat se adhuc imperium resumpturum, et populus zelo augusti ipsum interficere intenderet, fugit ad principem Turcorum, qui sibi germanam suam tradidit in uxorem, eiusque fretus et Bulgarorum auxilio imperium recuperavit Leonemque et Tyberium imperii occupatores iugulat (p. 459²⁵⁻²⁹).

2. *Император Константин IV сключва мир с българите*

Константин IV⁴, син на Константин, управлявал 17 години, . . . Той бил православен и скромен, при това взел благоразумно решение и сключил траен мир с арабите, които населявали Дамаск, и с българите⁵.

3. *Българите по времето на император Константин IV опустошават византийските предели*

Пак във времето на този Константин⁶ съпругата на персийския шах, на име Цезаря, с неколцина верни хора тайно пристигнала от Персия в Константинопол. . . По това време българите, които живеели отвъд Меотидските блата⁷, където се намира Велика България, опустошавали земите на ромеите. Тъй като император Константин не можел да ги надвие и сред ромеите настъпило смущение, той сключил мир с тях, като се задължил да им плаща ежегоден данък⁸.

4. *Юстиниан II си възвръща престола с помощта на българите*

Тиберий II⁹ управлявал 7 години. . . Във времето на този Тиберий, когато заточеният в Херсон Юстиниан¹⁰ открито заявявал пред народа, че отново щял да си възвърне властта, а народът от преданост към императора замислял да го убие, той избягал при турския хаган, който му бил дал сестра си за жена. С негова помощ и с подкрепата на българите¹¹ той отново завзел властта и обезглавил Леонтий и Тиберий — узурпаторите на властта.

⁴ Византийският император Константин IV (668—685). ⁵ Касае се за мирния договор, сключен в 681 г. между византийския император и българския хан Аспарух. ⁶ Константин IV. ⁷ Азовско море. ⁸ Касае се за споменатия мирен договор от 681 г. ⁹ Византийският император Тиберий II Апсимар (698—705). ¹⁰ Т.е. сваленият византийски император Юстиниан II Ринотмет (685—695, 705—711), ¹¹ С подкрепата на хан Тервел в 705 г.

XXXI. ИЗ „ИСТОРИЯ НА УНГАРЦИТЕ“ ОТ СИМОН ДЕ КЕЗА

Унгарецът Симон де Кеза написал в края на XIII в. една хроника, в която използва данни от Йорданес, Павел Дякон, Готфрид Витербски и други, неизвестни нам извори, в това число и народни предания и легенди. Хрониката изобилствува с груби фактически грешки и навсякъде се отличава с безкритично използване на изворите. Все пак тук се съдържат някои податки за унгарски нахлувания в българските земи през X в.

ИЗДАНИЕ: Ex Simonis de Keza Gestis Hungarorum, MGH, SS, XXIX, p. 523—546.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 211.

EX SIMONIS DE KEZA GESTIS HUNGARORUM

1. *Svetopolcus rex Bulgaris dominatur*

Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum Gente Scythica fere quasi deperissent, Pannonia extitit 10 annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis advenis remanentibus in eadem, qui vivente Ethela populari servicio sibi serviebant. Surrexit tandem Zuataplug, filius Morot, princeps quidem in Polonia, qui Bracta subiugando Bulgaris Messianisque imperabat, incipiens similiter in Pannonia post Hunorum exterminium dominari (p. 531³⁸⁻⁴³).

2. *Hungari Bulgariam depraedantur*

Conradus vero imperator, ut audivit lacerationem gentis sue, exiens de Italia intravit Augustam Suevie civitatem, ut exin-

¹ След смъртта на Атила в 453 година. ² Става дума за моравския княз Светополк (870—894). Авторът обаче е забъркал моравския княз в събития, с които той няма нищо общо. Тук Светополк е споменат погрешно и като владетел на Полша. ³ Светополк никога не е властвувал над българите и мизийците, т.е. над българите от югозападните и северните български земи. ⁴ В случая се касае не за Конрад, а за бургундския крал Людовик III (887—928), който в 901 г. бил повикан на помощ в Северна Италия против унгарците.

ИЗ „ИСТОРИЯТА НА УНГАРЦИТЕ“ ОТ СИМОН ДЕ КЕЗА

1. *Княз Светополк властвува над българите*

След като синовете на Атила загинали почти с цялото скитско племе в Крухмелтската битка¹, Панония останала десет години без цар. В нея останали само славянски, гръцки, тевтонски, мизийски и влашки пришълци, които заедно със своите племена робували на Атила, докато бил жив.

Най-сетне Светополк², син на Морот, се издигнал за владетел на Полша. След покоряването на Бракта той властвувал и над българите и мизийците³, а след изгонването на хуните започнал да управлява и в Панония.

2. *Унгарците оплячкосват България*

Като чул за разнебитването на своя народ, император Конрад⁴ напуснал Италия и влязъл в швабския град Августа

de in Hungariam introiret, Hungaros invasurus. Sed interea Rome bellum generatur intestinum, et cesar Romam redit. Tunc Hungari exeuntes intrant in Bulgariam, ex qua armenta et captivos extrahunt infinitos, redeuntes tandem cum victoria in Panoniam (p. 533₁₃₋₁₇).

с намерение оттук да навлезе в Унгария и да нападне унгарците. Но в това време в Рим избухнала междуособна война и императорът се завърнал в Рим. Тогава унгарците излезли на поход и нахлули в България, откъдето откарали безбройно множество стада и пленници⁵. Най-сетне те се завърнали победоносно в Панония⁶.

⁵ Става дума за нахлуването на унгарците в българска територия по времето на Симеон през 894—896 г. ⁶ Известно е, че унгарците съвсем не се завърнали победоносно в Панония, но след нанесеното им в 896 г. от българите поражение те били принудени да се изселят от дотогавашните си поселения при Долни Дунав и да се настанят в Панония (дн. Унгария), където живеят и до днес.

XXXII. ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ

Съчинението, както личи от заглавието, представлява „историческа антология“ — преразказване на отделни, избрани от съставителя събития. Съставено е от монах на Миноритския или Францискански орден към края на XIII в. Съдържа едно известие за свалянето на княз Владимир и заместването му със Симеон от страна на стария владетел Борис Михаил. Това сведение е заимствувано очевидно от хрониката на Регино от Прюм.

ИЗДАНИЕ: Flores temporum auctore fratre ordinis Minorum. MGH, SS, XXIV, p. 235.

КНИЖНИНА: A. W a t t e n b a c h, Deutschlands Geschichtsquellen, I, p. 2.

FLORES TEMPORUM

*Rex Bulgarorum filio suo maiore capto
et excaecato filium minorem regem ordinat*

(Anno Domini 860). Rex Bulgarorum cum gente sua baptizatus tante perfectionis fuit, ut, maiore filio in regem ordinato, ipse habitum assumeret monachalem. Sed cum idem filius redire vellet ad cultum gentilitatis, pater habitum deponens, miliciam resumpsit, filium persecutus cepit et excecavit et in carcerem trussit, et filio minore in regem ordinato, resumpsit pater habitum monachalem (p. 235²³ - 26).

ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ

*Българският княз залавя и ослепява
по-големия си син и поставя на престола
по-малкия си син*

(Година Господна 860).

Князът на българите¹ се покръстил заедно с племето си и проявил толкова голямо съвършенство, че след като поставил по-големия си син² за княз, сам станал монах. Но когато синът му поискал да се върне към езическия култ, баща му свалил монашеските одежди и отново облякъл военната дреха. Той отишъл срещу сина си, заловил го, ослепил го и го хвърлил в затвора. И след като поставил по-малкия си син за княз³, бащата отново се отдал на монашески живот.

¹ Казано се за княз Борис I (852—889), но датата на покръстването е дадена погрешно (860) вместо 864. Цялото сведение предава съкратено разказа на Регино Прюмски. Вж. Латински извори, т. II, с. 307.
² Българският княз Владимир (889—893).
³ Българският цар Симеон (893—927).

⁴ Латински извори за българската история, т. IV

XXXIII. ГИЙОМ ОТ НАНСИ

Френският историк Гийом дьо Нанси бил монах в манастира „Сен Дени“ край Париж. Роден е през втората половина на XIII в. и е живял до началото на XIV в. Известно време бил официален историограф на френската корона. В своята „Хроника“ проявил голяма осведоменост и интерес към събитията, свързани с историята на Латинската империя. Използвал е хрониките на френските летописци от първата половина на XIII в., а също и хрониката на манастира „Св. Петър“ в Сенон.

ИЗДАНИЕ: Recueil des historiens des Gaules et de la France, XX, Paris, 1890. Извадките са взети от това издание.

ЛИТЕРАТУРА: A. Molinier. Les sources de l'histoire de France. . . , III, Paris, 1903, p. 102.

GUILLELMI DE NANGIACO

CHRONICON

1. De Imperio Constantinopolitano

MCCXXXIV. . . . Cum Robertus Graecorum imperator totum id amissiet quod patruus suus Henricus imperator quondam acquisierat, praeter urbem Constantinopolim, et circumiacentem urbi provinciam, multis a suis affictus iniuris tandem defunctus est absque prole. Et quia Balduinus frater eius quindecim annis existens non valebat in tanto rerum discrimine Graecorum motibus obviare, Franci et Latini, qui apud Constantinopolim morabantur, consilio et assensu Gregorii papae, Johannem quondam regem Jerusalem ad vitam suam procuraverunt imperatorem consecrari, et Mariam

ГИЙОМ ОТ НАНСИ

ХРОНИКА

1. За Константинополската империя

През година 1234¹. . . Когато императорът на гърците² Роберт³ изгубил онова, което неговият чичо император Хенрих⁴ някога бил завоювал, освен Константинопол и намиращата се около града област, той най-сетне, сломен от многото си нещастия, починал⁵, без да остави потомство. И понеже неговият брат Балдуин⁶ като петнадесетгодишен не бил в състояние да се справи с толкова много опасности за гръцките дела⁷, франките и латините, които пребивавали в Константинопол, по съвет и внушение на папа Григорий⁸ решили да поставят за император до края на живота му Йоан⁹, бивш ерусалимски крал, и да свържат с брак неговата дъщеря Ма-

¹ Не всички от изложените събития се отнасят към посочената година. ² Тук и на други места в тази хроника, когато се употребява понятието „гърци“, се има пред вид Константинополската латинска империя. ³ Константинополският император Роберт дьо Куртене (1221—1228). ⁴ Константинополският император Хенрих (1206—1216). ⁵ Роберт дьо Куртене, прогонен от престола от константинополските барони, починал на път за Рим в Морея през януари 1228 г. ⁶ Константинополският император Балдуин VII. ⁷ Става дума за делата на Константинополската империя. ⁸ Римският папа Григорий IX. ⁹ Константинополският император Йоан дьо Бриен.

eius filiam Balduino puero, heredi imperii, matrimonio coniunxerunt: qui apud Constantinopolim cum honore suspectus, inimicos imperii quantum potuit debellavit, et Balduinum generum suum fideliter conservans, fecit eum ad imperii dignitatem sub se cum uxore ad ultimum coronari (p. 547).

2. *Iohannes Vatacius et Iohannes Assanus contra Imperium Constantinopolitanum belum gerunt*

MCCXLIV . . . Innocentius papa apud Lugdunum Galliae urbem venit ut ibi consilium celebraret. Vastachio et Azano duobus maioribus Graeciae baronibus qui discordes fuerant, ad invicem reconciliatis, adversus Iohannem Constantinopolitanum imperatorem crevit potentia inimicorum; propter quod imperator ipse Iohannes, habito cum suis consilio, Balduinum generum suum iuvenem imperatorem misit in Franciam pro succursu, et ut comitatum sive Marchionatum Namursii, atque castellaniam Curtineti quae sibi debebant et decessu fratris suis comitis Namursii evenire, ope et consilio sui consanguinei sancti regis Franciae reciperet Ludovici. Misit etiam cum eodem tres filios suos, Alphonsum Iohannem, et Ludovicum aetatis parvulos, regem Franciae deprecans Ludovicum, et piam eius matrem Blancham reginam, cuius erant pronepotes, ut eos in clientes habere et recipere dignarentur; quos sanctus rex Ludovicus honorifice postmodum et gratanter suspiciens care dilexit, et eos plurimum exaltavit (p. 550).

рия с юношата Балдуин, наследника на империята. Приет с почести в Константинопол¹⁰, Йоан, доколкото можал, победил враговете на империята и като бдял верно за своя зет Балдуин, наредил той да бъде удостоен с императорската титла¹¹ и накрая да бъде коронясан заедно със съпругата си под негово попечителство.

2. *Йоан Ватаци и Иван Асен водят война срещу Константинополската империя*

През година 1244. Папа Инокентий¹² дошъл в галския град Лугдинум¹³ във връзка с тамошния църковен събор. Тъй като Ватаци¹⁴ и Асен¹⁵, двамата най-големи владетели на Гърция, които враждували, постигнали споразумение помежду си, нарастала силата на враговете на константинополския император Йоан. Поради това същият този император Йоан, след като се посъветвал със своите, изпратил своя зет Балдуин, младия император, във Франция да иска помощ и да получи графството или маркизството Намюр, както и владението Куртене, които трябвало да му принадлежат след смъртта на неговия брат графа на Намюр, с помощта и подкрепата на своя роднина светия крал на Франция Людовик.¹⁶ Той¹⁷ изпратил с него тримата си сина Алфонс, Йоан и Людовик, които били малолетни, молейки краля на Франция и неговата благочестива майка кралицата Бланка¹⁸, на която те били правнуци, да ги покровителствуват и да благоволят да ги приемат. Светият крал Людовик след това ги приел с почит и на драго сърце ги заобичал и твърде много ги въздигнал.

¹⁰ Йоан дьо Бриен пристигнал в Константинопол едва през есента на 1231 г. ¹¹ По силата на сключения през 1229 г. договор в Перуджа Балдуин II трябвало да получи императорската титла, когато навърши 20-годишна възраст. Той е бил коронясан през пролетта на 1236 г. преди заминаването си в Западна Европа. ¹² Римският папа Инокентий IV (1243—1254). ¹³ Дн. френски гр. Лион. ¹⁴ Никейският император Йоан Дука Ватаци. ¹⁵ Българският цар Иван Асен II. ¹⁶ Френският крал Людовик IX Свети. ¹⁷ Става дума за император Йоан дьо Бриен. ¹⁸ Майката на краля на Франция Бланка Кастилска.

XXXIV. ХРОНИКА НА МАНАСТИРА „СВ. ПЕТЪР“ В СЕНОН

Тази хроника е съставена в Сенонската епархия и принадлежи на манастира „Св. Петър“. Представлява последователно водени хронологически бележки, които достигат до 1294 г. Авторите ѝ са използвали много недостигнали до нас източници.

Съдържащото се в хрониката известие за българската история е заимствувано от хрониката на френския историк от първата половина на XIII в. Жофруа дьо Курлу и от словото за посрещането на трънения венец на Исус Христос през 1239 г. в Париж, написано от архиепископа на Сенон Готие Корню.

ИЗДАНИЯ: Recueil des historiens des Gaules et de la France, XXII, p. 2 sq.; P. Riant. *Exuviae sacrae constantinopolitanae*. I. Genevae, 1877, p. 249—250. Дадената извадка е по първото издание.

ЛИТЕРАТУРА: A. Molinier. *Les sources de l'histoire de France*. . . III, Paris, 1903.

SANCTI PETRI VIRI SENONENSIS

CHRONICON

*Imperator Constantinopolitanus, Balduinus II
in Francia*

Anno Domini MCCXXXIV. Frater Iordanus, ordinis Praedicatorum magister, missus ad praedicandum Sarracenis, obiit in portu maris. Illo tempore, duo principes Graecorum Vastachius et Duxanus, pacem invicem facientes, contra Imperium Constantinopolitanum bellaverunt. Videns Iohannes imperator, quod sine Francis resistere non posset, misit Balduinum, imperii heredem, ad generositatem suam in Franciam. Consanguineus enim erat Balduinus regis et reginae Blanche, et nepotem habebat illius Blanchae in uxorem. Dum pervenisset in Franciam, Iohannes obiit, cuius filiam habebat Balduinus; et barones Constanti-

МАНАСТИР НА ИМЕТО НА СВЕТИ ПЕТЪР В СЕНОН

ХРОНИКА

*1. Константинополският император
Балдуин във Франция*

През година господня 1234. Брат Йордан, магистър на Ордена на проповедниците, изпратен да проповядва сред сарацините, починал в едно крайморско пристанище. По онова време двамата гръцки власти Ватац¹ и Дуксан², след като сключили мир помежду си, започнали да воюват срещу Константинополската империя. Император Йоан³, като виждал, че не може да окаже съпротива без франките, изпратил наследника на империята Балдуин⁴ при своя род във Франция. Прочее Балдуин също бил роднина на краля⁵ и на кралица Бланка⁶ и бил взел за жена внучката на тази Бланка. Докато той пристигне във Франция, Йоан, чиято дъщеря Балдуин водел, умрял.⁷ Тогава константинополските

¹ Никейският император Йоан Дука Ватац.
полският император Йоан дьо Бриен. ⁴ Константинополският император Балдуин II. ⁵ Френският крал Людовик IX Свети. ⁶ Майката на френския крал Людовик IX Свети — Бланка Кастилска.
⁷ Йоан дьо Бриен починал през лятото на 1237 г.

² Българският цар Иван Асен II. ³ Константинополският император Йоан II. ⁴ Константинополският император Балдуин II. ⁵ Френският крал Людовик IX Свети. ⁶ Бланка Кастилска.

nopolitani, necessitate urgente, posuerunt apud Venetos pro pignore sanctam Coronam Domini spineam. Quo agnito in Francia, rex Ludovicus prece obtinuit a Balduino ut Coronam redimeret et Parisiis recondere. Et sic factum est, ut dominus Galtherius archiepiscopus in libro quemfecit declaravit.

барони под натиска на необходимостта заложили при венецианците светия господен трънен венец. Когато се узнало това във Франция, крал Людовик успял да убеди Балдуин да откупи венеца и да го прибере в Париж.⁸ Така и станало, както е разказал архиепископът господин Готие в написаната от него книга.⁹

⁸ Пренасянето на трънения венец на Исус Христос от Венеция в Париж много тържествено е станало през 1239 г. ⁹ Става дума за архиепископа на Сенон Готие Корню, който лично взел участие в пренасянето на трънения венец на Исус Христос от Венеция в Париж и в тази връзка е написал специално слово. То е поместено изцяло в тази хроника. Вж. по-горе откъс от текста и превода му.

ПОКАЗАЛЕЦ НА ЛИЧНИТЕ И ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА INDEX NOMINUM ET LOCORUM

СЪКРАЩЕНИЯ — ABBREVIATIONES

англ. = английски	лат. = латински
архиеп. = архиепископ	нем. = немски
бълг. = български	ник. = никейски
венец. = венециански	обл. = област
визант. = византийски	о-в = остров
военач. = военачалник	п-в = полуостров
герм. = германски	пл. = племе
гр. = град	план. = планина
дн. = днес	р. = река
егип. = египетски	рим. = римски
ез. = езеро	с. = село
итал. = италиански	сев. = северен
имп. = император	фр. = френски
кр. = крепост	унг. = унгарски

Показалецът е съставен въз основа на българския превод. Получените цифри означават, че на тази страница към името има обяснителна бележка. Цифрите в курсив и скоба означават, че то се среща само в уводната статия или в коментара към текста.

- аас (ас), пл. 211, 217, вж. алани
 Август, рим. имп. (266)
 Августа, гр., дн. Аугсбург във ФР Германия 271
 Австрия (94), (96), 141, 145, 266
 Агнеса, съпруга на Пиер де Куртене (25)
 Агнеса, фон Меран, съпруга на Филип Август (27)
 Адам, магистър, славянски еп. 184
 Адемар, подийски еп. 266
 Адрианопол, гр. 13, 15, 16, 17, 36, 137, 144, 149, вж. Одрин
 Азия (100), (213), 214, 215, (222)
 Азовско море (Меотида, Тананско море) 194, (197), (214), (216), (270)
 Азърбайджан (223)
 Аквилея, гр. в Италия 269
 Акона, кр. 219, вж. Акра
 Аконций, магистър 29, 30, (31)
 Акра (Акона, Сен-Жан д'Акр), гр. в Израел (27), (28), (219)
 Аксасински планини (Муглик) 222
 Ала-Коул, ез. 239
 Аламания (Алемания) 101, 148, 190, 216, 266, вж. Германия
 алани (аас, яси, осетини), пл. 84, 100, 211 (213), 217, 221, 222, 223
 Алания (Валания), обл. в Сев. Кавказ 53, (213), 214
 Ала-Тау, хребет в Тиен-Шан (231)
 Алба (Алба Булгарика) (44), 45, вж. Белград
 Албания, обл. в Сев. Азърбайджан 223
 Албански планини (157)
 Алберих, фр. хронист (6), (179)
 Алберт, магистър 183
 Алби, гр. във Франция (169)
 Алдуин, граф, военач. 139
 Александър, брат на Иван Асен II 183
 Александър Велики 189, 217, 223
 Александър IV, папа 264
 Александров вал, в Тиен-Шан 228
 Александров хребет, в Тиен-Шан (231)
 Алексей Аспист, визант. военач. 14
 Алексей Врана (Гранат), визант. военач. (139)
 Алкадил, егип. султан (57)
 Алцо, магистър, атребатски еп. 184
 Алфонс, син на Йоан де Бриен 275
 Амалрик, баща на Цинцио Савели (папа Хонорий III) (24)
 Амиен, гр. във Франция (182)
 Аморик, гр. в Персия 250
 Ана, дъщеря на унг. крал Бела IV (102)
 Анагния, гр. 72, 73, 76, 77, 79

- Ана-Мария, съпруга на Иван-Асен II (28), 41
 Англия (5), (55), 138
 англичани 106
 Андреа Дандоло, венец. дож (263)
 Андрей, францискански монах (222), 231, 241, 250
 Андрей II, унг. крал 25, 26, 27, (28), (30), 31, 41, (42), 46, 47, 48, (57), 267
 Андрей, син на унг. крал Андрей II (28)
 Аниа, гр. в Италия (40)
 Анкона, гр. в Италия 250
 Анконци 39
 Антиохия, гр., дн. Антакия в Турция (21), (28), (90), 142, (267)
 Апулия, обл. в Италия 186
 араби, (сарацини) (42), 270
 Арабука, брат на хан Мангу 262
 Армения 28, (84), (192)
 арменци 85, 100, 106, 219, 242, 258
 Арсан 39, вж. Иван Асен II
 Асан 195, вж. Михаил II Асен
 Асен I, бълг. цар (136), (139)
 Асенова земя 70, 73, 74, 77, 78, вж. България
 Асеновци, бълг. цар. династия (136), (228)
 Асизи, гр. в Италия 101
 Аскар 195, вж. Теодор II Ласкарис
 Аспарух, бълг. хан (128), (180), (280)
 Астрахан, обл. (186)
 Атила, хунски вожд (228), 271
 Аурелиан, гр., дн. Орлеан във Франция 229
 Аутизидорски граф (Отсидор) 25, вж. Пьер де Куртене
 Африка (84), (197), 215
 Ахелой, р. (181)
 Баату, вж. Бату
 Бавария, обл. 141, 150, 266
 Байкалско езеро (232)
 Байоло, гр. в Италия 169, 178
 Баласинанза Веронски, еп. на катарите 170, (172)
 Балдак 262
 Балдуин I Фландърски, лат. имп. (6), (11), 12, 13, 14, 15, 137, 143, 144, 147, (151), 158, (179), 182, (183), 274
 Балдуин II, лат. имп. 35, 36, 37, 38, (40), (55), 65, 80, (81), (91), (92), 151, 152, 209, 264, 275, 276, 277
 Балдуин де Хенония 218, вж. Балдуин I Фландърски
 Балкански полуостров (6), (7), (152), (155), (156), (159), 160, (169), (195), (197), (267)
 Балкаш, ез. в Казахска ССР 232
 Балку (Балту), син на хан Мангу 254, 256
 Баранч, обл. (31)
 Бартоломей от Кремона, монах 196
 Бартоломей, „антипапа“ 142
 Батай (Батбай), брат на хан Аспарух 180
 Батий 268, вж. Бату
 Бату (Баату), монголски хан (88), (89), 195, 197, 199, 202, 209, 215, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 241, 242, 243, 246, 248, 249, 250
 Баш (Бач), гр. в Унгария (45)
 Башкирия (Велика Унгария, Паскатур) (204)
 Башкири (паскатури) (228)
 Бела III, унг. крал (25), (30)
 Бела IV, унг. крал (6), 41, 46, 48, 50, 52, 63, 65, 66, 69, (70), 80, (94), 96, 97, 98, 101, (103), 185, (186), 190
 Белград (Алба Булгарика), гр. (45), (141)
 Белградска област (28), (31), (41), (45)
 Белевил, гр. 262
 Белеграде (Велеград), гр. 262
 Беломорие 15
 Бергамо, гр. в Италия 169
 Бере, кр. в НР Унгария 81
 Бернард от Клерво, абат 141
 Бертолд фон Катценеленбоген, граф. 20, 23
 Бланка Кастилска, майка на Людовик IX 153, 275, 276
 Болак, гр. на р. Дон 231
 Болеслав Благочестиви, полски принц 102
 Болоня, гр. в Италия (82)
 Бонакурзус, итал. богослов (177)
 Бонифаций Монфератски, солунски крал (26), (31), 137, 143, 144
 Борил, бълг. цар (11), (15), 17, 18, 19, 20, 23, (28), 183
 Борис-Михаил, бълг. княз (128), 180, 273
 Босна (Рама), банство (24), 29, 30, 31, (32), (64), (82), (94), (95), (98), (101), (111), 187, 267
 Бохемия (24), 180
 бохемци (бохемци), 106, 228
 Брабант, обл. (192)
 Бракта 271
 Брандузиум (Браничево), гр., дн. Костолац, СФР Югославия (44), 45
 Браничево, обл. 9, 10, (28), (41)
 Брикси, обл. в Италия 34, 169
 Британия 180
 британци 106
 Бриций, вацки еп. 45
 бродници, (обитат. на Сев. Причерноморие), 101, 154
 Брундизий, гр., дн. Бриндизи, Италия 156
 Будапеща (Пещ), гр. (45)
 Бундаз, гр. 54
 Булгай, писар на хан Мангу 255, 257, 260
 Бургундия, обл. (141), 183, 191
 Бургунци (197)
 Бури, син на хан Чагатай 231
 Бурхард, нем. хронист (6), (126)
 българи (булгари), еретници 179, 184, 191
 българи (11), (13), 14, 15, 44, 48, 55, 61, 62, (65), (82), 84, (88), 90, 100, 103, 105, 106, 144, (158), 180, 181, 182, 221, 228, 270, 271
 българи-сарацини 223, 229
 България, Българско царство, Българска държава (5), (6), (7), 9, 10, 15, 16, 19, (24), 28, (33), 35, 38, (40), 41, 52, (56), 60, 66, 69, (70), 71, 80, (82), 89, 91, (95), 101, (107), (108), 125, 126, (127), 142, 145, 147, 148, 150, (151), 154, (159), (160), (177), (179), 180, (181), 182, 186, 188, 189, 195, 229, (263), (264), 266, 267, 268, 269, 272
 Българска гора, обл. от Белград до Ниш (141), 146, 148
 валани 213, вж. алани
 Валания 213, вж. Алания
 Вале-Сполетана, гр. в Италия 169, 178
 вандала, пл. (84), 189, (197), 228
 Варад, гр., дн. Орадел Маре в СР Румъния (88), (94)
 Вартоломей, вацки еп. 45
 Вартоломей, веспремски еп. 45, 46
 Вартоломей, квинквееклесийски еп. 45
 Василий, българче, изпратено на учение в Рим (138)
 Василий, търновски архиеп. (138)
 Василий, ченадийски еп. 45
 Васора, 30, 31, вж. Усора
 Вастаци 195, вж. Йоан Дука Ватаци
 Вела (земята на сарацините) 54
 Велбъжд, гр., дн. Кюстендил 9, 10
 Велика Армения, обл. в Мала Азия 242
 Велика България (Волжско-Камска България) 54, 204, 222, 223, 227, 228, 270
 Велика Унгария 100, 204, вж. Башкирия
 Венеция, гр. в Италия, венецианци (5), 13, 16, (21), 24, 33, (36), 38, (107), (108), 143, 156, 180, 263, 265, (277)

- Верона, гр. в Италия 169
 Весприем (Веспрейм), гр. в НР Унгария (45), 94
 Видин, гр. 9, 10
 Виза, гр. в Югозап. Тракия (Турция), 34
 Византия (Византийска империя) (11) (12), (27), (66), (127), (136), (143), (139), (147), (152), (179), (182), (267), вж. Гърция, Константинополска империя, Римска империя, Романия, Ромейска империя
 Вилхелм Андрански, фр. хронист (6), (158)
 Вилхелм, брегонски хронист (6), (147)
 Вилхелм Бушие (Парижанинът), златар на хан Мангу 249, 251, 255, 260, 262
 Вилхелм, аврелиански еп. 184
 Вилхелм Рубрук, францискански монах, писател (6), (192), (216), (228), (257)
 Вилхелм, сицилийски крал 136, 139
 Витербиум, гр., дн. Витербо в Италия 51, 56, 58, 60, 61, 63, (159)
 Витиния, обл. в М. Азия 22, (28)
 Витлеем, гр. в Палестина (57)
 Витлеем, син на цар Калоян 138
 Владимир, бълг. княз 273
 власи 13, 14, 15, 16, 48, 49, 55, 61, (158), 221, 228, 271
 власи (българи) 13, 14, 15, 16, 39, 144, 264
 Влахия (България) 15, 138, 195
 Влахия (Влашко) 60, (155), 182, 229
 Вогези, план. във Франция (169)
 Волга, р. (Етил, Етилия) (55), (204), (214), (217)
 Волжско-Камска България (Волжска България) 54, (204) вж. Велика България
- Галатия, обл. в Мала Азия (90)
 Галгата, гр. 129
 гали 70, вж. французи
 Галиполи (Калиполи), гр. в Турция 50, 149
 Галицка Русия (85)
 Галия 138, 191, (266), вж. Франция
 Галтер, торнакски еп. 184
 Гарнер, лаудунски еп. 184
 Гауфрид 183, вж. Жофруа де Вилардуен
 Гауфрид, каталуански еп. 184
 Гвидо 195, вж. Мануил Комнин, трапезунтски владетел
 Гена, гр. в Югоизт. Тракия 34
 Генуа, гр. в Италия (82)
 георгиевци 100, 106, 222, вж. грузинци
 Георгия 194, вж. Грузия
 Герард, проповедник 54
 Герман, цариградски патриарх (40)
 Германия (Аламания, Алемания) (5), (141), (148), (266)
 Гертруда фон Меран, съпруга на унг. крал Андрей II (27)
 Гесария 193, 194, 213, 234, вж. Хазария
 Гийом от Нанси, фр. хронист (6), (274)
 Голямо море 193, 264, вж. Черно море
 Госел, францискански монах 196
 Госет, свещеник 226
 Готи, (остготи), пл. 84, 189, 197, 269
 Готие Корню, фр. църковен писател (6), (151), (276), 277
 Готфрид, брат на Хенрих Фландърски 12
 Готфрид Витербски, хронист (271)
 Гранат 139, вж. Александър Врана
 Грандипрато, гр. 184
 Григорий Велики, папа (154)
 Григорий, еп. на Северин 81
 Григорий IX (Уголино де Конти), папа (6), (38), (40), 41, 42, (43), 44, 45, 46, 48, (49), 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 76, 77, 78, 80, (82), (84), 152, 153, 274
 Григорий, иврийски еп. 45
 Григорий, доминиканец, приор в Пеща 80
- Грибок, кр. на Далматинския бряг (94)
 Грузия (Георгия, Ивария, Иберия) (194)
 грузинци (георгиевци, иберийци) (84), 106, (195), (222)
 Гуайард, камерански еп. 184
 Гууюк, татарски хан (97), (89)
 Гърция, Гръцко царство (Византия) 18, 25, (24), 68, 84, 91, 100, 106, 146, 152, 182, 266, 275
 гърци (византийци) 14, 15, (16), 21, 27, 34, 36, 41, 50, 56, 90, 147, 149, 152, 153, 157, 181, 183, 193, 211, 212, 229, 258, 271, 274
 Гюйом д'Оверн, парижки еп. (128)
- Давид, францискански монах 218, 220
 Давид, несториянски свещеник 257, 259
 Дакия, обл. 141, 154, 155
 Далмация, обл. (88), 93, (99), (105), 142, 180, (186), (266), 267
 Дамаск, гр. в Сирия (90), 250, 251, 270
 Данаил, руски княз (102)
 Дания 180
 Дарданели (Свети Георги), проток (21), (146)
 Дербенд (197), вж. Железни врати
 Де Сени, графове (40)
 Дещи Кипчак, държава на кипчакските турци (88)
 Джакомо Доро, венец. адмирал (263), 264
 Джовани Квирини, венец. байут в Константинопол (33), 34
 Джучи, син на Чингиз хан (221)
 Диамета, ръкав на р. Нил (251)
 Димотика (Дидимотика, Дидимотейхон), гр. в Беломорска Тракия, Гърция 15, (16), 36
 Дирахим 136, вж. Драч
 Добромир Хриз, феодален владетел (18)
 Долни край, провинция (29)
 Доминик де Гузман, основател на религиозен орден (24), 228
 Дон (Танаис), р. (84), (194), (197)
 Донеако, гр. в Италия 169, 170
 Драва, р. (41)
 Драч (Дирахим, Дурацо), гр., дн. Дуръси в НР Албания (26), (136), (151)
 Дривасто, гр. в Далмация, СФР Югославия 268
 Дрин, р. (29)
 Дубровник (Рагуза), гр. в СФР Югославия 95
 Дуксан 276, вж. Иван Асен II
 Дунав, р. (41), (84), 103, 141, 145, 187, 190, 195, 198, 214, 228
 Дурацо 139, 157, 266, вж. Драч
- евреп (42), (43), вж. юден
 Европа (5), 102, 103, (169), (189), 214, 215
 Евстахий, брат на Хенрих Фландърски 20, 23
 Евтимий от Акомония, монах (108), (117), (123)
 Евтимий Зигавин, виз. писател (108), (115), (117)
 Егрес, гр., дн. Егер в НР Унгария (45), 98
 Егидий, капелан 41
 Егидий Орвалски, хронист (6), (188)
 Египет, египтяни (82), 106, (145), (192), (197), 228
 Екви (Еквиус), гр. 232
 Елба, р. (216)
 Елисавета, майка на унг. крал Бела IV, 57, 185
 Енисей, р. (213)
 Енрико Дандоло, венец. дож 144
 Енцио, син на герм. имп. Фридрих II, 94
 Епир, обл. (185)
 Епирско деспотство (26)
 Ерзерум, гр. в Мала Азия, Турция 252
 Ерусалим, гр. в Палестина 56, (57), 60, (103), 106, 129, 142, (145), (150), (153), 171, 175, (213), 267

- Ерусалимско кралство (33), 56, (94), 152
 Естергом (Стригоним), гр. в НР Унгария (42), (51), (97)
 Естергом, епархия (47)
 Етнен де Перш, граф 137
 Етил (Етилия) 55, 214, 217, 221, 222, 223, 226, 228, 231, вж. Волга
 Етиопия, етиопци 84, 100
 Етрурия, обл. в Италия (266)
 Ефес, гр. в Мала Азия, Турция (85), (90)
 Ефрат, р. (217)
 Жан де Бетюн, фр. рицар (152)
 Железни врата (Дербенд), проход в Кавказ (197), 217, 221, 222, 223
 Жерар де Стрьом, фламандски рицар (36)
 Жофруа де Вилардуен (Гауфрид), феодален владетел на Морея 35, 183
 Жофруа де Вилардуен, фр. рицар, хронист (14), (15), (137)
 Жофруа де Курлу, фр. историк (276)
 Закавказие, обл. (197)
 Зара (Ядара), гр., дн. Задар, СФР Югославия (143), (156)
 Захарий Захаридис, владетел на Армения (28)
 Зевг, гр. в Хърватско, СФР Югославия (99)
 Зеврен (Земра), гр., дн. Дробета-Северин в СР Румъния 70, 75
 Зеион, визант. имп. 269
 зики (зихи), пл. 84, 100
 Зикия, обл. на изт. бряг на Черно море (85), 194
 Златна Орда (7)
 ибери (иверийци) 84, 100, 195, вж. грузинци
 Иберия 138, 194, вж. Грузия
 Иван Асен II (Асен, Арсан), бълг. цар, (27), 28, (35), 36, (38), 39, (40), (41), 50, 51, 52, 55, 57, (58), 61, (63), 64, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, (84), (101), (139), (151), 152, (156), (157), (179), 183, (184), 185, 267, 275, (276)
 Изидор Севилски, еп., писател 214, 222, 223, 228
 Източен океан 238
 Икониум (Иконийски султанат, Икония, Коня) 21, (28), 33, 142, (149)
 илаци 228, вж. власи
 Или, р. в Казахска ССР, 232
 Илчи Катар, монголски хан (192)
 индийци (инди, индуци) 85, 100, 106
 Индия 238
 Инокентий III, папа (11), 17, (24), (40), 55, 64, 138, (182), 214, (217)
 Инокентий IV (Санибалдо Фиески), папа (6), 10, (82), 83, 84, 88, 89, (91), 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, (193), (224), 275
 Инокентий, сирмийски еп. 45
 Интерамна, гр., дн. Торин в Италия 51
 Ираклий, визант. имп. 103
 Исая, пророк 129, 134
 Исак II Ангел (Кирсах), визант. имп. (30), 139, 145, 147, 149
 Испания 24, (84), 138, 180, (197)
 Истрия, обл. в п-в в СФР Югославия 180
 Италия (5), (40), (84), 88, (91), (107), (136), (156), (160), (161), (169), 266, 269
 Павринум, гр., дн. Гьор, НР Унгария (45), 94
 Пера (Берке), монголски хан 221
 Йоан Ангел, син на визант. имп. Исак II Ангел 31, (32)
 Йоан, босненски еп. 58
 Йоан де Белмонте 224
 Йоан де Бриен, имп. на Латинската империя (33), 35, 36, 38, (40), 50, (55), 56, 152, 183, 274, 275, 276
 Йоан Влаха 137, 138, 158, вж. Калоян, бълг. цар
 Йоан Вюрцбургски, свещеник, пътеписец (6), (106)
 Йоан III Дука Ватац (Вастаци), никейски имп. (38), 39, 50, 51, 57, 61, 62, (65), 69, (70), (91), (96), 97, (151), 152, 183, (195), 245, 252, 262, 275, 276
 Йоан X, папа 105
 Йоан Екзарх, бълг. писател (128)
 Йоан Ипърски, фр. хронист (137)
 Йоан Каземарински папски легат (32)
 Йоан Колона 26, вж. Йохан де Колумна
 Йоан Кумски, княз 105
 Йоан Митиленски, архиеп. 183
 Йоан де Плано Карпини (Йоан Поликар), францисканец 89, 224
 Йоан, син на Йоан де Бриен 275
 Йоаниций 13, 14, 15, 16, 18, 182, 183, вж. Калоян, бълг. цар
 Йоланта, дъщеря на унг. крал Бела IV (102)
 Йоланта, императрица на Латинската империя (26), 140, 151
 Йона, свещеник 258
 Йордан, магистър на доминиканския орден 276
 Йорданес, историк (271)
 Йохан де Колумна (Йоан Колона), кардинал 140, 157
 Йохан де Лугис, бергамски еп. на катарите 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176
 Йохан Тевтонски, босненски еп. 80
 Йоханица 13, вж. Калоян, бълг. цар
 Кавказ, обл. (53), (192), (193), (211)
 Кавказки планини 228, 231, 238
 Кавказки провлак (222)
 Кавказки хребет (Каспийски план.) (222)
 Кадан (Кайдан), татарски хан 187, 268
 Кай Кавус I, султан на Икониум (28)
 Кайлак, гр. 232
 Калабрия, обл. в Италия 180
 Калач (Калоча), епархия (47)
 Калиполи (50), вж. Галиполи
 Калоча, гр. в НР Унгария (30), (41), (95)
 Калоян (Йоан Влаха, Йоаниций, Йоханица), бълг. цар (11), 13, (14), 15, 16, 18, (23), (40), (64), (137), (138), (143), 147, (158), (182), (183)
 Калоян, син на Йоан III дука Ватац 185
 Кампания, обл., дн. Шампана във Франция 184, 191
 Кангла, страна на печенезите 229
 кангли (канглити) 222, вж. печенези
 Капгач (капчак) 213, 214, 217, вж. кипчакски турки
 Каракатай (каракидани, кидани), пл. 232
 Кара-Кул, ез. в Таджикистан ССР (231)
 Каракорум, гр. на р. Орхон 234, 236, 238, 245, 249, 260, 262
 Каркасон, гр. във Франция (107), (108)
 Карл Велики, имп. 180
 Касария (Кесария) 193, 194, вж. Хазария
 Каспийско море (Сирсан, Хирканско ез.) (193), (197), (217), (222), 227
 Каспийски планини 189, 222, вж. Кавказки хребет
 Катаро, гр., дн. Котор, СФР Югославия 268
 Катаря 204, вж. Китай
 кафетурийци 106
 Кеве (Кубин), гр., дн. Панчево, СФР Югославия 30
 Керкис (Киргизия) 204
 Керсон 194, 197, вж. Херсон
 Кесария германикийска, гр. в Сирия (217)

- Кеу, монголски хан 224, 240, 241, 242
 Киевска Русия (101)
 Килидж Арслан, султан на Икониум 149
 Кинхат, гр. на р. Талас 230
 Килидж Русия султан на Икониум 149
 кипчакски тюрки (кипчаки, каптат, кумани, половци) (88), (192), (197), (217)
 Кипър, о-в 218, 250, 255
 киргизи 217, 221
 Кирина, дъщеря на хан Мангу 247
 Кирил от Александрия (85)
 Кирсах 145, вж. Исак II Ангел
 Китай (Катая) (204), (217), (232), 234, 238, (255) 262
 китайци (сери) (234), 238
 Клет, агрийски еп. 45
 Климент I, римски еп. 194
 Климент III, папа (213)
 Клокотница, с. (183), (185)
 Козма, презвитер (107)
 Коломан I Асен, бълг. цар 89, (90), (91), (94), 185
 Коломан, син на унг. крал Андрей II 46
 Колоча, гр. (41), (95), вж. Калоча
 Комнин, визант. имп. династия (195)
 Конкорето, гр. в Италия (107), 125, 169, 177, 178
 Конрад III, имп. на Свещената римска империя 141
 Конрад 271, вж. Людвик III
 Конрад, нем. хронист (6), (126), (145)
 Константи Кирил Философ (85), (194)
 Константин (Констант II), визант. имп. 270
 Константин Ласкарис, брат на Теодор Ласкарис 19
 Константин IV Погонат, визант. имп. 270
 Константин V Копроним, визант. имп. 180
 Константин VII Багренородни, визант. имп. (181)
 Константинопол 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, (33), 34, (40), 50, 52, 55, (56), (61), 140, 141, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 169, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 194, 196, 228, 229, 263, 266, 270, 274, 275, вж. Цариград
 Константинополска империя, държава (Византия) 12, 139, 180
 Константинополска империя, държава (Латинска империя) 16, 27, 34, 35, 38, 50, 56, 65, (80), (151), 152, 185, (263), (264), (274), 276
 Констанца, дъщеря на унг. крал Бела IV (102)
 Констанция, съпруга на Хенрих VI, син на Фридрих Барбароса 136
 Коня, гр. в М. Азия, Турция 18, (28), (149), вж. Икониум
 копт 106
 Коринт, гр. в Гърция (90)
 Кормесий (Кормисош), бълг. хан 180
 Кота, жена на хан Мангу 257
 Котота, жена на хан Мангу 254, 257
 Кояк, несториянец 217, 218, 219, 220, 221
 Крак, гр. в Персия 250
 Крим, п-в (85), (192), (213), (221)
 Крум, бълг. хан 180
 кумани 13, 14, 15, 16, 43, 48, 49, (65), 84, (88), (94), 100, 101, 102, 103, 185, 186, (192), (194), 208, 210, 213, 227
 Кумания (43), 101, 154, 197, 214, 217, 222
 Кулин, бан на Босна 32
 Куртене, владение на фамилията Куртене 275
 Кутен (Котан), кумански вожд 186
 Лаврентий, магистър 100
 Лаврентий от Монако, итал. историк (263)
 Лаврентий Бушие 249
 Лангедок, обл. във Франция (107)
 Ласкарис, вж. Константин Ласкарис
 Ласкарис, вж. Теодор I Ласкарис
 Латеран (Латеранум) 26, 29, 30, 32, 44, 46, 65, 66, 67, 68
 Латинска империя (Латинска Константинополска, Цариградска империя) (6), (7), (11), (12), (25), (26), (28), (33), (34), (35), (36), (40), (51), (65), (66), (97), (103), (137), (140), (147), (151), (183), (209), (218), (267), (274), вж. Константинополска империя
 Леодий, гр., дн. Лиеж в Белгия (188)
 Леонтий, визант. имп. 270
 лесги (лесгини, лесгити), пл. 217, 222
 Лескара, гр. 38
 Ликаония 126, вж. Мала Азия
 Лион, гр. във Франция (84), 92, (160), (275)
 Луидпранд, еп., писател 181
 Ловеч, епископство 9, 10
 Лом, епископство, (10)
 Ломбардия, обл. в Италия (107), (111), (159), (161), 169
 Лонга 237, вж. чурки
 Лотарингия, обл. във Франция (158), 249
 Лугдунум, гр., дн. Лион, Франция 84, 89, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 160, 275
 Лупаркос, р. във Витиния 22
 Лъв, херцог, син на руския княз Данаил (102)
 Лъв II, цар на Малка Армения 28
 Лъв Фока, визант. всенач. 181
 Людовик дьо Блуа, граф 137
 Людовик, син на Йоан де Бриен 275
 Людовик III (Конрад), крал на Бургундия (271)
 Людовик VII, крал на Франция 141
 Людовик IX, крал на Франция (82), (102), 153, (192), 193, 218, (251), 275, 276, 277
 Мадалберт, еп. 105
 маджари 226, вж. унгарци
 Македония, обл. (11), (18), (23), (90), (140), (156), (157)
 Мако, дн. Мачва, обл. в СФ Югославия (31)
 Максел (Мокша, Морвиния), обл. в СССР 204
 Мала Азия (Ликаония) (18), 19, (21), (36), 38, (90), (97), (126), (149), (159), (160), (195), (197)
 Малка България 193, 221, вж. България
 Манзура (Мансура), гр. в Египет (82), 251
 Манихей (Мани), еретик 259
 Мангу, монголски хан 207, 222, 225, 226, 227, (228), 230, 231, 232, 235, 236, 241, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262
 Мангуа, гр. в Италия 169
 Мануил I Комнин, визант. имп. 141
 Мануил Комнин, деспот на Епир 39
 Мануил Комнин (Гвидо), трапезунтски владетел 195
 Мараканда, гр., дн. Самарканд в Узбекска ССР 194
 Маргарита, съпруга на Исак II Ангел 30, 31
 Мардина, гр. в Персия (259)
 Марко Доро, венец., роднина на Джакомо Доро 264
 Марино Сануто младши, итал. писател (263)
 Мария, дъщеря на Йоан де Бриен 35, 37, 152, 274—275
 Мария, дъщеря на Йоан Дука Ватац, съпруга на Бела IV 96
 Мария, дъщеря на Теодор Ласкарис, съпруга на Бела IV 28
 Маркия, обл. в Италия 161, 169
 Марко Лонго, пратеник на Константинополския байул 33, 34
 Марн (Марна), департамент във Франция (184)

- Мартин Олавийски, хронист (6), (269)
 Марцис, дукс 31
 Матей Парижки, хронист (88)
 Матрика 52, 194, вж. Тмутаркан
 масцелити (мезолити), пл. 85, 100
 Мелник, гр. (23)
 Меотида 214, 215, (216), 270, вж. Азовско море
 мердас (мердини) 217, вж. мордви
 Методий, слав. първоучител (194)
 Метц (Мец), гр. във Франция 249
 Мизия, пров. (66), 141
 мизийци 271
 Милано, гр. в Италия (107), (148), (159), 169
 Минусинска низина 213
 Михаил II Асен (Асан), бълг. цар 195
 Михаил Комнин, епирски деспот 18, 19, 20, 23, 183
 Михаил, черниговски княз (102)
 моксел (мокша), пл. 216, вж. мордви, Максел
 Мокша, р. (204), (217)
 Молес 251, вж. Людовик IX
 Монета от Кремона, писател (127)
 Монголска империя (Монголия, Онанкеруле) (82), (88), (192), (232)
 монголци 199, 221, 225, 227, (234), 235, 236, 238, 239, 252
 Монт Вимер (Монт Ведомари), гр., дн. Монт Еме във Франция 184
 Монте Регали, гр. в Персия 250
 Морава, р. (30)
 Морански, архиеп. на булгрите 184
 Морей (Пелопонес), п-в (35), (183)
 Мордви (мердас, моксел), пл. (216), (217)
 Морот, баша на княз Светополк 271
 Муглик 222, вж. Аксасински план.
 Мук, пл. 237
 Мулибет (хазазинори), пл. 262
 Мохи, кр. на р. Сайо (94)
 Мюнхен, гр. във ФР Германия (155)
 навари 106
 Назарет, гр. в Палестина (57)
 Назарий, еп. на катарите (107), 125, 177
 Наимани 241
 Намюр, гр. в Белгия 151, 275
 Нарбон, гр. във Франция (99)
 Нарийо де Туси, байул в Константинопол 34
 немци (алемани, германци) 106
 Несебър, гр. (263), 264
 Несторий, константинополски патриарх (85), (217)
 Нил, р. 222
 Никей, гр., дн. Изник в М. Азия, Турция (6), (28), (38), 138, 182, (267)
 Никейска империя, Никейско кралство (18), (38), 36, (82), (137), (151), (152), 183
 Никита Хониат, визант. хронист (14)
 Никифор I Геник, визант. имп. 180
 Николай, новномски еп. 184
 Николай, треценски еп. 184
 Николай I, папа 181
 Николай, роб 196
 Никомедия (Никодимия), херцогство 36
 Нинивитис, проповедник 255
 Нинослав, бан на Босна 99, (100), (101)
 Нимфея, гр. в Лидия (38)
 Нитра, гр. в Словашко, ЧССР (45)
 Новикастро (Неокастро), кр. в Мала Азия 36
 Норвегия (5), (150)
 Нубия (Южен Египет) (85)
 нубийци 85, 100
 Нюрнберг, гр. във ФР Германия (145)
 Огерьи Панис, итал. летописец (6), (143)
 Одоакър, итал. крал 269
 Одрин (Адрианоупол), гр. в Югоизт. Тракия, Турция (6), (13), (14), (16), (137), (147), (182)
 ойгури, пл. 232, 233, 234, 236, 237
 Ока, р. (204), (217)
 Окто, свещеник 52
 Онанкеруле 242, вж. Монголия
 Опава (Тропау), гр. в Силезия (269)
 Органум (Хиркания) 232
 Орхон, р. (234)
 осетини (осетинци) (53), (84), (211), вж. алани
 Остия (Остия), гр. в Италия (26), (40)
 остготи (269), вж. готи
 Ото, еп. 251
 Отвѣдна Сирмня, обл. 41
 Отсамна Сирмня, обл. 41
 Охрид, гр. (18)
 Павел Дякон, историк (271)
 Палестина (Света земя) (57), (150)
 Памир, план. (217)
 Памфилия, гр. в Южна Тракия 18
 Панония, обл. панонци (89), 94, 150, 229, 269, 271, 272
 Париж, гр. (151), (152), 229, 249, (274), (276), 277
 Паскатур (Паскату) 204, 228, вж. Башкирия
 паскатурци 228, вж. башкири
 Пасха, придворна на жените на Мангу хан 249
 Пегай, гр. в Мала Азия (21)
 Пейч (Фюнкфирхе), гр. в НР Унгария (45)
 Пелагонийска равнина, Битолското поле 20
 Пенетрин, И. еп. на Босна и Дубровник 95
 Пергам, гр., дн. Бергама в М. Азия, Турция 23
 Пентаполис, гр. в Мала Азия 175
 Перекопски провлак 213
 Персия 179, 204, 217, 221, 222, 223, 232, 233, 250, 262, 270
 Перуджа, гр. в Италия (40), 42, 50, 55, 56, 100, (152), (275)
 Петерсберг, план. в Саксония (145)
 Петър I, бълг. цар (105)
 Петър II, бълг. цар (139), (136)
 Петър де Алсура 140, вж. Пиер де Куртене
 Петър Алтиснодорски 156, вж. Пиер де Куртене
 Петър Аутизнодорски, вж. Пиер де Куртене 25, 183
 Петър де Брацелло (Пиер де Брашо) 19
 Петър от Верона, инквизитор (159)
 Петър Капуано, кардинал (16)
 Петър де Куртене (156), вж. Пиер де Куртене
 Петър, мелдийски еп. 184
 Петър, морински еп. 184
 Петър пустинник, предводител на кръстоносците (181), 182, 266
 печенежи (кангли), пл. 181, (192), (197), (222)
 Пеща, Пещ 80, (88), (94), вж. Буда Пеща
 Пиаченца, гр. в Италия (159)
 Пиер де Куртене (Петър де Алсура, Петър Алтиснодорски, Петър Аутизнодорски, Петър де Куртене), имп. на Латинската империя (25), 26, (140), 151
 Пиетро Джустиниано, итал. историк (263)
 Пиза, гр. в Италия, пизанци 39
 Принейски полуостров (159)
 Пловдив (Филипопол), гр. (14)
 Полша (5), (88), 93, 180, (186), 189, 124, 271
 Поволжие, обл. (192)
 Поддунавие, обл. (192)
 половци (197), вж. кумани
 полони (поляци) 228
 Понтийско море 216, 217, вж. Черно море
 прабългари 228
 Преда Албийска 98, вж. Трансилвания
 Пренесте, гр., дн. Парестрина (45), (48), 49
 Преслав, гр. 9, 10

- Приезд, бан на Босна (101)
 Призрен, гр. в Метохия, СФР Югославия 9, 10
 Провинция, обл. в Италия 161
 Просек, кр. на р. Вардар (18), (19), (20)
 Пруссия (Борусия), обл. пруси (боруси) 214
- Рагуза 268, вж. Дубровник
 Радулф, абат, хронист (6), (137)
 Радулф, леодийски еп. 188
 Раймунд 250, вж. Теодол
 Райнер Лайденски, хронист (137)
 Райнер Сакони, писател (7), (125), (159), (160), (161), (162), 163, (164), (166), (167), (169), (170), (173), (177), 178
 Райнерио Зено, венец. дож 264
 Расция (Рашка) 187, 267, вж. Сърбия
 Регенсбург, гр. във ФР Германия 142, 145
 Регино от Прюм, хронист (273)
 Рене де Три, рицар 14, 15, 16, 36
 Риети, гр. в Италия 45
 Рикард (Юлиан), еп. (51)
 Рикардо от Сан Джермано, итал. хронист (6), (156)
 Рикардо де Цера, граф, военач. 139
 Рим, гр. (5), 24, (26), (27), (40), (56), 61, (84), 140, 142, (152), 156, (194), (269), 272
 римляни 18, вж. латинци
 Римска империя (Византия) 12
 Римска империя 94, 136, вж. Свещена Римска империя
 Римска църква (9), 10, 17, 18, (38), (40), 42, 45, 49, 54, 55, 63, 66, 69, 70, 74, 78, 80, 81, 85, 91, 96, 101, 156, 263
 Ришер, фр. хронист (6), (189)
 Роберт, лингонски еп. 184
 Роберт Алтиснодорски, хронист (137)
 Роберт, белвакски еп. 184
 Роберт де Куртене, лат. имп. 274
 Роберт от Насау, граф 148
 Роберт де Перш, граф 137
 Роберт от планината, хронист (137)
 Роберт, проповедник 191
 Роберт, стригонийски еп. 45, 46
 Родопи, план. (23)
 Родопска област (11)
 Родосто, гр., дн. Текирдаг в Югоизт. Тракия, Турция 18
 Рожер, еп. на гр. Сплит (186)
 Рожер Бушие 249
 Роджер де Вандовер, хронист (6), (141)
 Роман, францисканец 97
 Роман Лакапин, визант. имп. 181
 Романия (Византия) 27, 136, 169
 Романия (Латинска империя) 15, 16, 17, 51, 52, 56, 57, 59, 60, 62, 68, 69, 70, 103, 152
 Ромейска империя (Византия) 143—144
 Ромейска империя (Латинска империя) 140
 ромен (византийци) 270
 Романьола, обл. в Италия 169
 Роса, кр., дн. Руской до гр. Кешан в Изт. Тракия, Турция 13, 19
 Ротмагум, гр. 262
 Ростислав, син на Черниговския княз Михаил (102)
 Рудолф де Торота, вирдунски еп. 184
 Рудолф I Хабсбург, герм. имп. (266)
 Румски Султанат (18), вж. Турция
 Рупел, гр. 255
 руси (рутени) 181, (193)
 Русия (Рутения) (82), 93, 101, 194, 197, 204, 214, 215
 рутени 84—85, 100, 106, 196, 211, 212, 213, 216, 221, 222, 223, 228, 249, вж. руси
 Рутения (Галицка Русия) (85), 100
- Сабин, бълг. хан 180
- Сава, р. (30), (41)
 Сайо, р., приток на Тиса (94)
 Саксония, обл. (89), (145)
 Саладин, египетски султан (57), 145
 Салерно, гр. в Италия 136
 Салона, гр., дн. Сплит в Далмация СФР Югославия (6), вж. Спалато
 Самуил, бълг. цар (128)
 сарацини 15, 42, 43, 47, 48, 54, 84, 100, 180, (192), 195, 214, 217, 218, 221, 223, 224, 225, 229, 230, 232, 234, 236, 239, 242, 251, 262, 276, вж. араби
 Саркат (Сархат), син на монголския хан Багу 195, 196, 197, 208, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 224, 226, 231, 242, 243, 247, 248
 сафет, р. в Мала Азия 142
 Свети Георги, проток 18, 21, 146, вж. Дарданели
 свеви (свеби), пл. 195, (216)
 Света земя 25, 51, 55, 57, 58, 64, 67, 68, 75, 78, 79, 153, 195, вж. Палестина
 Светополк, моравски княз 271
 Свещена Римска империя (Римска империя) (94), (136), (141), (148)
 Северен Кавказ, обл. 53
 Северен океан 223
 Сеги, столица на Китай 238
 Секана 215, 222, вж. Сена
 Селджукски емиралт (18)
 Селджукски турци (21), (82), (153), (193), (195), вж. турци
 Сен Жан д'Акр (192), вж. Акра
 Сена, р. (Секана) (215)
 Сенон, гр., дн. Санс във Франция (151), (274), (276), (277)
 Сергий, арменец, монах 252
 Серемон, брат на монголския хан Кейу 241
 сери 238, вж. китайци
 Сиваш (Гнило море) (197)
 Сигиберт, хронист (137)
 Сигурд, норвежки крал 150
 Симеон Велики, бълг. цар (105), (128), (178), 181, (272), 273
 Симон де Кеза, унг. хронист (6), (271)
 Силезия, обл. 93
 Синоп (Синопол), гр. в М. Азия, Турция 193, 194, 195
 Сирия 84, 100, 106, (192), 203, 222
 Сирмиум (Срем), гр., дн. Сремска Митровица в СФР Югославия (31), (45), (100)
 Сирсан 222, вж. Каспийско море
 Сихия 52, вж. Зикия
 Сицилийско кралство (94), 136
 Скандинавия (24)
 Скататай, монголски управител (208), 209, 210, 213
 Скития 180, (197), 198, (211), 238
 Скопие, гр. в СФР Югославия 9, 10
 Слав, Алексей, деспот (11), 23, 36
 Славони 228
 Славония, обл. (Хърватско) 169, 187, 195, 228
 славяни 41, 268, 271
 Сноро Стурлусон, норвежки хронист (6), (150)
 Соасон, гр. във Франция (189)
 Сои 30, 31, вж. Соли
 соланга 237, вж. чурки
 Солдая 194, 195, 197, 209, 211, вж. Судак
 Соли, обл. в Хърватско (Сои) (29), (30)
 Солун, гр. (18), (19), 136, 139, 183
 Солунско кралство (империя) 18, 20, 23, (33), 26, (137)
 Спалато, гр., дн. Сплит в Далмация, СФР Югославия (99), (186), (267), вж. Салона
 Спигаций, гр. в Мала Азия 21
 Средец, гр., дн. София (141)
 Срем (Сирмиум), обл. 41, (45)
 Станимака, кр., дн. гр. Асеновград 14, 15
 Стефан, бан на Босна (29), (32)

- Стефан, брат на граф Роберт де Перш 137
 Стефан, загребски еп. 45
 Стефан, син на унг. крал Бела IV 103
 Стефан I, унг. крал 52, 70
 Стика, брат на монголския хан Бату 241
 Стрез, севастократор (11), 18, 20, 23, 36
 Стригоним (Гран), гр. 1(42), 48, (97), вж. Естергом
 Судах (Согдая, Солдая), гр. в Кримски п-в Укр. ССР (194)
 Сура, р. (204), (217)
 Суранк 259, вж. Манихей
 Сфация, гр. в Далмация 268
 Сърбия (Расция, Рашка), сърби (24), 268
 Сюлейман, турски султан 182
 Талас, гр. 231
 Талас (Ялас), р. (230), (231)
 Тамански полуостров (194)
 Танаидско море 214, вж. Азовско море
 Танаис, р. 194, 195, 197, 214, 215, 216, 217, 223, вж. Дон
 Танкред, нормански военач. 139
 Тангути, пл. 236, 237
 Тарс, гр. в Киликия, М. Азия, Турция (90), 189
 тагари 83, (84), 88, (89), 92, 93, 94, 97, 100, 101, 102, 103, (155), (186), 187, 189, (192), 193, (194), 195, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 214, 216, 217, 218, 222, 223, 228, 229, 232, 235, 239, 241, 250, 251, 267
 Теобалд Блуаски, граф 137
 Теодол (Раймунд), свещеник (250), 251, 252
 Теодор Врана, виз. феодал (16)
 Теодор I Ласкарис, никейски имп. 18, 19, (20), 21, 22, 28, 183
 Теодор II Ласкарис (Аскар), никейски имп. (195)
 Теодор Комнин, епирски деспот (26), 27, (33), 34, 36, 140, (151), (156), (157), 183, 185
 Теодорих, еп. на куманите в Унгария (43), 45, 49
 Теодорих, остготски крал 269
 Теодорих от Тенремонде, лат. рицар 13
 Теофан, визант. хронист (180)
 Тервел, бълг. хан (270)
 Тервизинска Маркия 178, вж. Маркия
 Тибет, тибетци 236, 237
 Тиберий II (Апсимар), визант. имп. 270
 Тибур, гр. дн. Тиволи в Италия 31
 Тивериадско езеро (море) (145)
 Тнен-Шан, план. (217)
 Тиса, р. (94)
 Тмутаркан (Матрика, Тматорокан), гр. на Таманския п-в (85), (194)
 Тома, хронист (6), (267)
 Тома Етруск, итал. историк (6), (266)
 Тома, свещеник 245
 Томазо Морозини, архиеп. 16
 Ториньо, гр. в Италия (154)
 Тоскана, обл. в Италия (111)
 Тотила, остготски крал 104
 Трабзон (195) вж. Трапезунт
 траки (българи) 147
 Тракия, обл. (13), 15, 18, 141, (169), 188
 Трансилвания, обл. (49), (98)
 Трапезунт, гр. дн. Трабзон в Мала Азия
 Трапезунтска империя (195)
 Траянопол, гр. дн. с. Лутрас, Беломорска Тракия, Гърция (20)
 Траян, рим. имп. (194)
 Тропау (269), вж. Опава
 Тулуза, гр. във Франция (24), (228)
 Тулуй, син на Чингиз хан (230)
 Туркестан 192, (232)
 туркомани (туркмени) 232
 турци (селджукски турци) 21, (92), 149, (194), (267)
 Турция (Румски султанат) 18, 23, 193, 194, 221, 252
 Тусция, обл. в Италия 161, 169, 178, 195
 Тьорегене, регент на татарския престол (97)
 Търново (Велико Търново), гр. 9, 10, (11), (13), (20), 182, 183
 Тюрки (192), 205
 Угедай (Угетай), монголски хан 88, (89), (230)
 Угерин, колокийски архиеп. 45
 Уголин, архиеп. на Калоча 30, 31, (32)
 Узи, пл. (192)
 Умбрия, обл. в Италия (100)
 Унгария, Унгарско кралство (5), (7), (24), 25, 26, (27), 29, 31, 41, 42, (43), 45, 46, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, (72), 73, 74, 76, 77, 78, (79), 80, (82), (88), 93, 94, 95, 96, 97, 101, (103), 104, 126, 141, 142, 145, 148, 150, 154, 182, 186, 188, 189, 190, 197, 214, 227, 229, 249, 262, (267), 272
 унгарци (маджари) 48, 49, (50), 55, 100, 106, 181, 186, 187, 212, 222, 226, 228, 243, 244, 268, 272
 Унк, брат на Чингиз хан 236
 Урал (Ягат, Яич), р. (228)
 Урбан IV, папа 159
 Урсбергски манастир (6), (126)
 Усора (Васора), обл. в СР Босна, СФР Югославия (29)
 Ферентино, гр. 27
 Фехервар, гр. дн. Алба Юлия в Трансилвания, СР Румъния (98)
 Филадельфия, гр. в Мала Азия 169
 Филип II Август, фр. крал 147
 Филип, граф на Намюр 17
 Филипа, племенница на Лъв II, арменски цар (28)
 Филипо Джулиано, венец. пратеник 33
 Филипопол 14, 17, 36, 149, вж. Пловдив
 Филипопол, херцогство 36
 Фиуме, гр. дн. Риека в СР Хърватско, СФР Югославия (94)
 Фландрия, обл. (11), 12, (147), 191
 Франки 156, 218, 274, 276, вж. французи
 Франция (Галия) (5), 16, (55), (84), (107), (108), 141, (152), (160), (169), 178, (179), (184), (189), 190, 191, 193, 228, 275, 276, 277
 Франциск д'Асизи, основател на религиозен орден (84), (89), (193)
 французи (гали, франки) 106, 153, 225, 234, 245, 247, 251, 258
 Фридрих, австрийски дук (94)
 Фридрих I Барбароса, герм. имп. 126, 136, 142, 145, 148, 149, 188, 213
 Фридрих II Хохенщауфен, герм. имп. (40), (57), (84), (88), 90, (91), (92), 94, (102), 190, 218
 Хале, гр. Германска ДР (145)
 Хазазинори, пл. 261, вж. Мулибег
 хазари, пл. 84, 100, 181, (193), (194)
 Хазария (Гасария, Касария, Кесария) (193), (213)
 Ханония, графство 12, (147)
 Харнопул, гр. дн. Айробоу, Югоизт. Тракия, Турция (20)
 Хенрих, архиеп. на Реймс 184
 Хенрих III, англ. крал (88)
 Хенрих, син на имп. Фридрих Барбароса 136, 145, 149
 Хенрих Фландърски, имп. на Латинската империя (5), (11), 12, 13, 14, 15, 17, 18, (19), (20), (21), (22), 36, 137, 151, 183, 274
 Херман, еп. на Мюнстер 148
 Херсон, Херсонес Таврически (Керсон), гр. 197, 270
 Херцеговина, обл. в СФР Югославия (29)

- Хистиян, еп. (214)
 Хонорий III (Цинцио Савели), папа (6), (24),
 25, 26, (27), 28, (29), 30, 31, (32), 140, 156, (228)
 Хозрой, персийски цар 103
 Хостензис (Хенрих де Суза), кардинал 26
 Хърватско, хървати (5), (29), 105, 142
 Хуанхъ, р. (236)
 хуни, пл. 228, 271
- Цариград (Константинопол) (15), (18), (26),
 (50), (51), (55), (140), (147), (156), (169), (181),
 (263), вж. Константинопол
 Цариградска империя 50, вж. Латинска
 империя
 Цеано, гр. в Италия (139)
 Цезаря, персийска царица 270
 Цепина, кр., дн. с. Дорково, Пазарджишки
 окръг (23)
 Цолиум (Цолум) 72, вж. Зволн, гр. в ЧССР
 Цурул, гр., дн. Чорлу (20), (65)
- Чагатай, син на Чингиз хан (230)
 Чанад, гр., дн. Ченад в СР Румъния 44, (88),
 (94), 98
 Чанадски диоцез 98
 Черно море (Голямо море, Понтийско море)
 (85), 193, 194, (197), (216), (222), (264)
 Чехия (5)
- Чингиз, монголски хан 207, 230, 231, (232),
 236, 242
 чурки (лонга, соланга) (237)
- Шалон Сюр Марн, обл. във Франция
 (179), (184)
 Швабия, обл. 150
 шотландци 106
- Щастлива Аравия (Йемен) (195)
 Шауфени (Хохеншауфени), герм. имп. дина-
 стия (82)
- юдеи 42, 43, 48, 189, вж. евреи
 Юдея 129, 175
 Юки, син на Чингиз хан (230)
 Юлиан, проповедник 54
 Юстиниан II Риномет, визант. имп. 270
- Ягат (Яич) 228, вж. Урал, р.
 Ядара 143, 156, вж. Зара
 Якоб Варадей, сирец, монофизит (85)
 Якоб де Капели, писател (127)
 Яков, пренестински еп. (42), 45, 48, 49
 Яков, нитрийски еп. 45
 Яков, пратеник на апостолическия престол 97
 Ялас 231, вж. Талас, р.
 яси (53), (211), вж. алани

СЪКРАЩЕНИЯ — ABBREVIATIONES

БИБ	Българска историческа библиотека	ИИИЗк	Известия на Института за изкуство- знание
ВВр	Византийский временник	ИНИМ	Известия на Националния истори- чески музей
ГДА	Годишник на Духовната академия	ИПр	Исторически преглед
ГСУ—БФ	Годишник на Софийския универси- тет — Богословски факултет	Л.	Ленинград
ГСУ—ИФ	Годишник на Софийския универси- тет — Исторически факултет	М.	Москва
ГСУ—ИФФ	Годишник на Софийския универси- тет — Историко-филологически фа- култет	С.	София
ГСУ—ФИФ	Годишник на Софийския универси- тет — Философско-исторически фа- култет	СББАН	Сборник на Българската академия на науките
ЖМНПр	Журнал Министерства народного про- свещения	СпБАН	Списание на Българската академия на науките
ЗРВИ	Зборник радова Византолошког ин- ститута	BHR	Bulgarian Historical Review
ИБИД	Известия на Българското историче- ско дружество	BZ	Byzantinische Zeitschrift
ИИ(Б)И	Известия на Института за (българ- ска) история	Byz	Byzantion
ИИБЕ	Известия на Института за български език	BBi	Byzantinobulgarica
		BSi	Byzantinoslavica
		EB	Etudes balkaniques
		EH	Etudes historiques
		JÖB	Jahrbuch der österreichischen Byzan- tinistik
		MGH—SS	Monumenta Germaniae historica — Scriptores
		MGH—Ep	Monumenta Germaniae historica — Epistola

ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА — INDEX LIBRORUM ADHIBITORUM

- Ангелов, Б. Страници из историята на старобългарската литература. С., 1974.
- Ангелов, Д., Б. Примов и Г. Батаклиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967.
- Ангелов, Д. Богомилството в България. С., 1969 (III издание).
- Ангелов, Д. Италиански извор за българската средновековна история. — ИПр, 1972, 6.
- Артамонов, М. История хазар. Л., 1962.
- Божилков, Ив. Белота — български властел от началото на XIII в. — ИПр, 1977, кн. 1.
- Басилевски, В. Г. Обновление Болгарского патриаршества при царе Иоанне Асене II в 1235 г. — ЖМНП, 238, 1885.
- Георгиев, Св. Император Фридрих Барбароса на Балканския полуостров и в българските земи. — БИБ, III, 2, 1930.
- Георгиев, Св. Писмата на латинския император Хенрих Фландърски. — В: Сборник в памет на проф. П. Ников (=ИИД, XVI—XVIII, 1940).
- Гюзелев, В. Княз Борис Първи (България през втората половина на IX в.). С., 1969.
- Гюзелев, В. Нови данни за историята на България и на град Несебър през 1257 г. — Векове, I, 1972, 3.
- Гюзелев, В. Неизползуван извор за норманското нашествие в югозападните български земи през 1081—1085 г. — ИПр, 1976, 6.
- Гюзелев, В. Към историята на България през 1358 и 1365 г. ИПр. — XXXI, 3, 1975.
- Гюзелев, В. Българската държава и Никея в борба срещу Латинската цариградска империя (1204—1261). — ИНИМ, II, 1978.
- Гюзелев, В. България и Римската църква (IX—XIV в.). — В: България в света от древността до наши дни, I, С., 1979.
- Гюзелев, В. и П. Петров. Христоматия по история на България. II, С., 1978.
- Данчева, А. България и Латинската империя (1207—1218 г.). — ИПр, XXXIII, 1, 1977.
- Данчева, А. Договор между България и Латинската империя от 1228 г. — Векове, VI, 4, 1977.
- Дечев, Д. Едно средновековно описание на българските земи. — ГСУ — ИФФ, XIX, 1923.
- Димков, П., К. М. Куев и Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. С., 1978 (IV изд.).
- Дринов, М. Избрани съчинения. I—II, С., 1971.
- Дуйчев, Ив. Из старата българска книжнина. II, С., 1944.
- Дуйчев, Ив. и Цв. Кръстанов. Естествознанието в средновековна България. С., 1954.
- Дуйчев, Ив. Българско средновековие. С., 1972.
- Жуглев, К. Принос към историята на средновековна България въз основа на хрониката на Хейрих дьо Валаенсиен. — ГСУ — ИФФ, XLVI, 1950.
- Златарски, Н. В. Гръцко-български съюз през 1204—1205 г. — ГСУ — ИФФ, VIII—IX, 1912—1913.
- Златарски, В. Н. История на българската държава през средните векове. I, 1—2, II и III, С., 1918, 1927, 1934 и 1940.
- Иванов, Йорд. Богомилски книги и легенди. С., 1925.
- Иванов, Йорд. Български старини из Македония. С., 1931.
- Ильинский, Г. И. Грамоты болгарских царей. М., 1911.
- Иречек, К. История на българите. С., 1978.
- Иречек, К. Пътвания по България. С., 1974.
- Иречек, К. Военният път от Белград за Цариград и балканските проходи. Историко-географска студия. — БИБ, IV, 4, 1931.
- Киселков, В. Славянските просветители Кирил и Методий. С., 1945.
- Литаврин, Г. Г. България и Византия в XI—XII в. М., 1960.
- Лишев, Стр. Особенности в предаването на български, славянски, тракийски, византийски и др. имена в латинските извори за българската история. — ИИБЕ, III, 1954.
- Лишев, Стр. Третият кръстоносен поход и българите. — ИИБЕ, VII, 1957.
- Лишев, Стр. Средновековният български град. С., 1970.
- Мавродинов, Н. Старобългарското изкуство XI—XIII в. С., 1966.
- Мавродинова, Л. Св. Теодор. Развитие и особености на иконографския тип в средновековната живопис. — ИИИЗк., XIII, 1969.
- Макушев, В. В. България в конце XII и первой половине XIII в. — Известия Варшавского университета, 1872.
- Макушев, В. В. — ЖМНП, дек. 1869.
- Макушев, В. В. История Болгарии в труде К. Иречека. — ЖМНП, 197—198, 1878.
- Мутафчиев, П. История на българския народ. II, С., 1943.
- Мутафчиев, П. Избрани произведения. I—II, С., 1973.
- Ников, П. Българо-унгарски отношения от 1257 до 1277 година. — СББАН, XI, 1920.
- Ников, П. Българо-татарски отношения през средните векове с оглед към царуването на Смилеца. — ГСУ — ИФФ, XV—XVI, 1921.
- Ников, П. Изправки към българската история. — ИИД, V, 1922.
- Ников, П. История на Видинското княжество до 1323 г. — ГСУ — ИФФ, XVIII, 1922.

- Н и к о в, П. Българската дипломация от началото на XIII в. — БИБ, I, 3, 1928.
- Н и к о в, П. Съдбата на северозападните български земи през средните векове. — БИБ, III, 1, 1930.
- Н и к о в, П. Църковната политика на Иван Асен II. — БИБ, III, 3, 1930.
- П а л а у з о в, С. П. Избрани трудове. I—II, С., 1974—1977.
- П е т р о в, П. Поражението на латинците при Одрин през 1205 г. и неговото историческо значение. — ИПр, XVI, 4, 1960.
- П о п р у ж е н к о, М. Г. Синодик царя Борила. С., 1928.
- П р и м о в, Б. Гръцко-български съюз в началото на XIII в. — ИПр, IV, 1, 1947.
- П р и м о в, Б. Българи, гърци и латинци в Пловдив през 1204—1205 г. Ролята на богомилите. — ИБИД, XXII—XXIV, 1948.
- П р и м о в, Б. Жофроя дьо Вилардуен, Четвъртият кръстоносен поход и България. — ГСУ — ИФФ, XLIV, 1948—1949.
- П р и м о в, Б. Българското народностно име в Западна Европа във връзка с богомилите. — ИИБИ, VI, 1956.
- П р и м о в, Б. Отношението на богомилите и на техните западни последователи към труда, частната собственост и държавата. — ИПр, XII, 1, 1956.
- П р и м о в, Б. Райнер Сакони като извор за връзките между катарите, павликяните и богомилите. Изследвания в чест на М. С. Дринов, С., 1960.
- П р и м о в, Б. Богомилският дуализъм — произход, същност и обществено-политическо значение. — ИИБИ, VIII, 1960.
- П р и м о в, Б. Бугрите. С., 1971.
- С н е г а р о в, Ив. История на Охридската архиепископия. I, С., 1924.
- С н е г а р о в, Ив. Неиздадени старобългарски жития. — ГДА, III (XXIX), 1953—1954.
- Т е о д о р о в — Б а л а н, Ал. Кирил и Методи. II, С., 1934.
- У с п е н с к и й, Ф. И. Образование Второго Болгарского царства. Одесса, 1879.
- Ф е о д о р о в — Д а в ы д о в Г. Курганы, идоли и монеты Золотой орды. М., 1968.
- Ф и л и п о в, Н. Происход и същност на богомилството. — БИБ, II, 3, 1929.
- Ц а н к о в а - П е т к о в а, Г. Восстановление Болгарского патриаршества при царе Иоанне Асене II и международное значение болгарского государства. — ВВр, XXVIII, 1968.
- Ц а н к о в а - П е т к о в а, Г. Българо-гръцки и българо-латински отношения при Калоян и Борил. — ИИБИ, XXI, 1970.
- Ц а н к о в а - П е т к о в а, Г. България при Асеневици. С., 1978.
- A n g e l o v, B. Deux contributions à la culture médiévale bulgare. — BBI, IV, 1973.
- A n g e l o v, D. Influence du catharisme bulgare sur les cathares de l'Italie et de la France. — Etudes historiques, IV, 1968.
- A n g e l o v, D. Der Bogomilismus in Bulgarien. — BHR, III, 2, 1975.
- B e l l p e r o n, A. La croisade contre les Albigeois. Paris, 1946.
- B o r s t, A. Die Katharer. Stuttgart, 1953.
- B o ž i l o v, I. V. Zur Geschichte des Fürstentums Widin. — BBI, IV, 1973.
- B o ž i l o v, I. V. La „Chronique de Morée“ et l'histoire de la Bulgarie au début du XIIIe siècle (1204—1207). — BHR, V, 2, 1977.
- C a n k o v a - P e t k o v a, G. Griechisch-bulgarische Bündnisse in den Jahren 1235 und 1246. — BBI, III, 1969.
- C a n k o v a - P e t k o v a, G. A propos des rapports bulgare-français au commencement du XIIIe siècle. — BHR, IV, 4, 1976.
- The Cambridge Medieval history, VI. London, 1958.
- C l a u s e r, J. Papst Honorius III. Bonn, 1895.
- C o n č e v, D. La forteresse Тсепина—Сепина. — BSI, XX, 1959.
- D ö l g e r, F. Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565—1453. B. I—III. München, 1924—1925—1932.
- D u j č e v, I. V. Medioevo bizantino-slavo. I—III. Roma, 1965—1969—1971.
- D u j č e v, I. V. Slavia orthodoxa. London, 1970.
- D v o r n i k, F. Les Légendes de Constantin et Méthode vues de Byzance. Prague, 1933.
- E r s z e g i, G. Eine neue Quelle zur Geschichte der bulgarisch-ungarischen Beziehungen während der Herrschaft Borils. — BHR, III, 2, 1975.
- F i n e, J. V. A. The Bulgarian Bogomil movement. — East European Quarterly, XI, 4, 1978.
- F i s c h e r s Weltgeschichte, B. XIV. Geschichte Asiens. Paris, 1968.
- G a r s o j a n, N. The Paulician heresy. The Hague — Paris, 1975.
- G e r l a n d, E. Geschichte des Lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel. I. Homburg von der Höhe, 1905.
- G i r a u d, J. Histoire de l'inquisition. Paris, 1935.
- G j u z e l e v, V. Forschungen zur Geschichte Thrakiens im Mittelalter. I. Beitrag zur Geschichte der Stadt Constantia. — BBI, III, 1969.
- G j u z e l e v, V. La Bulgarie, Venise et l'Empire latin de Constantinople au milieu du XIIIe siècle. — BHR, III, 4, 1975.
- G j u z e l e v, V. The Adoption of christianity in Bulgaria. Sofia, 1976.
- G j u z e l e v, V. Bulgarien und das Kaiserreich von Nikaia (1204—1261). — JOB, XXVI, 1977.
- G j u z e l e v, V. Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter (IX.—XIV. Jh.). — BHR, V, 1, 1977.
- G j u z e l e v, V. Die mittelalterliche Stadt Mesembria (Nesebar) im 6.—15. Jh. — BHR, VI, 1, 1978.
- G j u z e l e v, V. Les relations bulgare-vénitienes durant la première moitié du XIVe siècle (Sagramento et patto de messer l'imperator Alexandro del Zagora). — Etudes historiques, IX, 1979.
- G o n d a, J. Die Religionen Indiens. Leipzig, 1960.
- G o l u b o v i c h, H. Disputatio Latinorum et Graecorum seu Relatio apocryphariorum Gregorii IX de gestis Nicaeae in Bithynia et Nymphaeae in Lydia (1234). — Archivium Franciscanum historicum, XII, 1919.
- H a l a b a l a, M. Legenda Petrogradska za života ss. Cyrilla i Methodije—apostolův slovanstva. — Zbornik Velehradski, I, Brno, 1880.
- H e m m e r, L. Saint Clement de Rome. Paris, 1909.
- H e y d, W. Histoire du commerce du Levant au Moyen-âge. I, Leipzig, 1885.
- H e i s e n b e r g, A. Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion. — Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philos., philol. u. hist. Klasse, Jg. 1923, H. 2 u. 3.
- H e i s e n b e r g, A. Zu den armenisch-byzantinischen Beziehungen am Anfang des XIII. Jhs. — Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philos., philol. u. hist. Klasse, 1929, H. 6.
- J a n s s e n s, J. Trebizonde en Colchide. Bruxelles, 1969.
- J i r e č e k, K. Das Fürstentum Bulgarien. Prag — Wien, 1891.
- J i r e č e k, K. Über die Oberreste der Petschenegen und Kumanen sowie über die Völkerschaften

- der sog. Gagauzi und Surguci im heutigen Bulgarien. — Sitzungsberichte der königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1889.
- Karpozilos, A. The ecclesiastical controversy between the Kingdom of Nicaea and the principality of Epyros. Thessaloniki, 1973.
- Karpozilos, A. The Date of coronation of Theodoros Doukas Angelos. — Byzantina, VI, 1974.
- Klajić, V. Geschichte Bosniens. Leipzig, 1885.
- Knebel, W. Honorius III. Münster, 1905.
- Krantonelle, A. *Ἡ κατὰ τὸν Λαϊνὸν ἑλληνο-βουλγαρική συντομία ἐν Θράκη*, 1204—1206. *Ἀθήνα*, 1964.
- Kuzev, A. Drei falsche topographische Identifizierungen. *Studia in honorem Veselini Beševliev*. Sofia, 1978.
- Lea, A. History of the Inquisition. New York, 1958.
- Longnon, J. L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée. Paris, 1949.
- Loos, M. Satan als Erstgeborener Gott. — BBl, III, 1969.
- Loos, M. Dualist heresy in the Middle age. Praha, 1973.
- Malingoudis, Ph. Die Nachrichten des Niketas Choniates über die Entstehung des Zweiten Bulgarischen Staates. — Byzantina, X, 1979.
- Malingoudis, Ph. Die mittelalterlichen kyrillischen Inschriften der Hämus-Halbinsel. I. Die bulgarischen Inschriften. Thessaloniki, 1979.
- Margos, A. Deux sources arméniennes du XIIIe siècle concernant certains événements historiques du Second empire bulgare. — EB, 2—3, 1965.
- Martène, E. et U. Durand. Thesaurus novus anecdotorum. V, Parisiis, 1717.
- Meliarakes, A. *Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τοῦ Ἡαλίου* (1204—1261). *Ἀθήνα*, 1898.
- Molinier, A. Les sources de l'histoire de la France des origines aux guerres d'Italie (1494). III. Les Capétiens (1180—1328). Paris, 1903.
- Molinier, Ch. L'église et la société cathare. — RH, 95, 1907.
- Molitor, H. Die Auferstehung von Christen und Nichtchristen nach dem Apostel Paulus. Münster, 1933.
- Moravcsik, Gy. Byzantinoturcica. I—II, Berlin, 1958.
- Moštin, V. Tmutorakan, Krh i Smrc. — Сборник в чест на В. Н. Златарски, С., 1925.
- Nicol, D. M. The Despot of Epyros. Oxford, 1957.
- Norden, W. Das Papsttum und Byzanz. Berlin, 1903.
- Obolenski, D. The Bogomils. A Study in the Balkan Neo-Manichaeism. Cambridge, 1948.
- Ostrogorsky, G. Geschichte des byzantinischen Reiches. München, 1963.
- Petrova, M. Leben und Kultur der nördlichen nomadisierenden Viehzüchter nach Mitteilungen von Wilhelm de Rubruk. — BBl, IV, 1973.
- Potthast, A. Regesta pontificum romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV. I, Berolini, 1874.
- Primov, B. The Papacy, the Fourth Crusade and Bulgaria. — BBl, I, 1962.
- Prinzling, G. Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges. München, 1972.
- Prinzling, G. Der Brief Kaiser Heinrichs von Konstantinopel vom 13. Januar 1212. — Byz, XLIII, 1973.
- Puttkammer, G. Papst Innozenz IV. Münster, 1930.
- Rother, A. Johannes Teutonicus (von Wildeshausen) — vierter General des Dominikanerordens. Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte. IX, 1895.
- Schmidt, C. Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois. II, Paris — Genève, 1849.
- Šišić, F. Priručnik izvora hrvatske historije. Zagreb, 1914.
- Sorbelli, A. Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia. v. XXVIII (Torino), Firenze, 1922.
- Storia di Gregorio IX e suo tempo. I—II. Modena, 1872—1873.
- Tisserant, A. Ascension d'Issaie. Paris, 1919.
- Thiriet, F. La Romanie venitienne. Paris, 1959.
- Thiriet, F. Délibérations des assemblées venitiennes concernant la Romanie. I (1160—1363). Paris, 1966.
- Thomov, Th. Les appellations de „bogomiles“ et „Bulgares“ et leur variantes et équivalents en Orient et en Occident. — EB, XII, 1, 1973.
- Tout, T. The empire of the Papacy (918—1273). London, 1899.
- Turdeanu, E. Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudobogomiles. — Revue d'Histoire des religions, 138—139, 1950.
- Vaillant, A. Textes vieux slaves. I—II, Paris, 1968.
- Wattenbach, W. Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. II, Berlin, 1894.
- Wolff, R. L. The „Second Bulgarian Empire“. Its origin and history to 1204. — Speculum, XXIV, 1949.
- Wolff, R. L. Baldwin of Flanders and Hainaut, first latin emperor of Constantinople. — Speculum, XXVII, 1952.

СЪ Д Ъ Р Ж А Н И Е — НОС VOLUMINE CONTINENTUR

УВОД — В. Гюзелев и Стр. Лишев
PRAEFATIO

А. ПИСМА, ДОНЕСЕНИЯ И СПИСЪЦИ EPISTOLAE, RELATIONES ET NOTITIAE

I. Списъци на българския църковен диоцез в папската канцелария — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	9
Notitiae episcopatum diocesis Bulgariae in libris Cancellariae Apostolicae	
II. Император Хенрих. Писма — увод, превод и бележки от Б. Примов	11
Henrici imperatoris Latinorum. Epistolae	
III. Папа Хонорий III. Писма — превод: Г. Батаклиев; увод и бележки — М. Петрова	24
Honorii III papae. Epistolae	
IV. Венециански донесения от 1228 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	33
Relationes venetae anno MCCXXVIII	
V. Донесение на пратениците на папа Григорий IX от 1234 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	38
Relatio apocrissiariorum Gregorii IX papae anno MCCXXXIV	
VI. Папа Григорий IX. Писма — увод, превод и бележки от М. Войнов	40
Gregorii IX papae. Epistolae	
VII. Писмо на унгарския крал Бела IV до папа Григорий IX от 13 януари 1240 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	80
Epistola regis Hungariae Belae IV ad Gregorium IX papam	
VIII. Папа Инокентий IV. Писма — превод: Г. Батаклиев; увод и бележки от М. Петрова	82
Innocentii IV papae. Epistolae	

Б. ИСТОРИИ, ХРОНИКИ, ОПИСАНИЯ, РАЗКАЗИ, ВИДЕНИЯ И ДР. HISTORIAE, CHRONICA, DESCRIPTIONES, NARRATIONES, VISIONES ETC.

I. Из Корчуланския кодекс — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	105
Ex Codice Corčulanense	
II. Йоан Вюрцбургски. Описание на Светата земя — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	106
Ioannis Wirzburgensis. Descriptio Terrae Sanctae	
III. Тайната книга — превод: Г. Батаклиев; увод: М. Петрова; бележки: Д. Ангелов	107
Liber sancti Iohannis	
IV. Хроника на Бурхард и Конрад от Урсберг — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	126
Burchardi et Conradi Urspergensium Chronicon	
V. Видение на Исаия — превод: Г. Батаклиев; увод: М. Петрова; бележки: Д. Ангелов	127
Visio Isaias	
VI. Касински летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	136
Annales Casinenses	
VII. Абат Радулф. Англиканска хроника — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	137
Radulfi abbatis Chronicon anglicanum	
VIII. Цекански летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	139
Annales Ceccanenses	
IX. Из „Историческа антология“ на Роджер от Вандовер — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	141
Ex Roggeri de Wandover Floribus historiarum	
X. Летопис на Огериј Панис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	143
Ogerii Panis Annales	

XI. Хроника на манастира „Монте Серено“ — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	145
Chronicon Montis Serreni	
XII. Из „Филиппида“ на бретонца Вилхелм — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	147
Ex Willelmi Brittonis Philippide	
XIII. Милавски летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	148
Annales Mediolanenses	
XIV. Из „Норвежка история“ на Сноро Стурлусон — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	150
Ex Snorronis Historia regum Norwegiensium	
XV. Готие Корню. За вземането на трънения венец на Исус Христос — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	151
Galtrri Cornuti De susceptione coronae spinae Jesu Christi	
XVI. Из Торински кодекс — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	154
Ex Codice Taurinensis	
XVII. Голям Шефтларнски летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	155
Annales Scheftlarienses maiores	
XVIII. Хроника на Рикардо от Сан Джермано — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	156
Russardi de Sancto Germano Chronica	
XIX. Хроника на Вилхелм Андrenски — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	158
Willelmi Andrensis Chronica	
XX. Райнер Сакони. За катарите и бедняците от Лион — увод, превод и бележки от Б. Примов	159
Summa fratris Raynerri de catharis et pauperibus de Lugduno	
XXI. Хроника на монаха Алберих от манастира „Троа Фонтен“ — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	179
Chronica Alberici monachi Trium fontium	
XXII. „Жална песен“ на Рожер за опустошаването на унгарското кралство от татарите — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	186
Rogerii Miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta	
XXIII. Хроника на Егидий Орвалски за делата на леодийските епископи — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	188
Aegidii Aureaevalensis Gesta episcoporum Leodiensium	
XXIV. История на Сенонската църква от монаха Ришар — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	189
Richeri Gesta Senoniensis ecclesiae	
XXV. Соасонски летопис на манастира „Св. Медард“ — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	191
Annales S. Medardi Suessionenses	
XXVI. Вилхелм Рубрук. Пътуване из източните страни през 1253 г. — увод, превод и бележки от М. Петрова	192
Willelmi de Rubruk Itinerarium anno gratiae MCCLIII ad partes orientales	
XXVII. Венециански аноним от 1267 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	264
Aponymus venetus anno MCCLXVII	
XXVIII. „Делата на императори и папи“ от Тома Етруск — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	266
Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum	
XXIX. История на епископите в Салона и в Сплит от архидякон Тома — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	267
Thomae archidiaconi Historia pontificum Salonitanorum et Spalatinorum	
XXX. „Хроника на папи и императори“ от Мартин Опавийски — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	269
Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum	
XXXI. Из „История на унгарците“ от Симон де Кеца — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	271
Ex Simonis de Keza Gestis Hungarorum	
XXXII. Историческа антология — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	273
Flores temporum	
XXXIII. Гийом от Нанси. Хроника — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	274
Guillelmi de Nangiaso Chronicon	
XXXIV. Хроника на манастира „Св. Петър Сенонски“ — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	276
Sancti Petri viri Senonensis Chronicon	
ПОКАЗАЛЕЦ НА ЛИЧНИТЕ И ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА	278
INDEX NOMINUM ET LOCORUM	
СЪКРАЩЕНИЯ	286
ABREVIATIONES	
ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА	287
INDEX LIBRORUM ADHIBITORUM	

ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ,
ТОМ IV

*

Редактор *Валентина Минчева*
Художествен редактор *Д. Донков*
Технически редактор *Донка Костова*
Коректори *А. Христова, И. Коева*

*

Издателски индекс 7767
Дадена за набор на 27. II. 1981 г.
Подписана за печат на 30. IX. 1981 г.
Формат 600×840/8 Тираж 1000
Печ. коли 36,50 Изд. коли 34,05 УИК 34,89
Код 28 $\frac{9531472611}{0606-1-81}$

Цена 6,92 лв.

*

Печатница на Издателството на БАН
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“ Поръчка № 180